

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH
ANABİLİM DALI**

**13. VE 14. YÜZYILLAR ARASINDA İNGİLTERE FEODAL
TOPLUMUNDA KADIN**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
Nasibe POLAT**

**Danışman
Prof. Dr. Tarık Tolga GÜMÜŞ**

OCAK-2025, MERSİN

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH
ANABİLİM DALI**

**13. VE 14. YÜZYILLAR ARASINDA İNGİLTERE FEODAL
TOPLUMUNDA KADIN**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
Nasibe POLAT
ORCID No:0009-0003-1479-5473**

**Danışman
Prof. Dr. Tarık Tolga GÜMÜŞ
ORCID No: 0000-0003-0879-6675**

OCAK-2025, MERSİN

ÖZET

13. VE 14. YÜZYILLAR ARASINDA İNGİLTERE FEODAL TOPLUMUNDA KADIN

Kadın ve erkek cinsinin birbiri üzerindeki ötekileştirme polemiği tarih boyunca tartışma konusu olmuştur. Bu ötekileştirme eğiliminde kadın, durumun mağduru iken erkek, bunun yaratıcısı olmuştur. İki cinsin karşılıklı olarak olumlu ve olumsuz etkilendiği bu atmosfer, dönemsel olarak tartışmaya alınmıştır. Bu konuya dair günümüze değin ortaya koyulan çalışmalar ağırlıklı olarak sonuç odaklıdır. Çalışmada, sunulan sonuçların da aracılığıyla kadın algısına yönelik “neden” sorusuna cevap verilmesi amaçlanmıştır. Dönemsel olarak Orta Çağ kadınının durumu, “ötekileştirme” kavramı çerçevesinde tartışmaya alınmıştır. Orta Çağ kadını, eril karşısında geriye atılış hikâyesinde mağdur taraf olurken erkek, kadın karşısında üstün varlık olarak yüzyıllarca konumunu pekiştiren etkenlerin de aracılığıyla ataerkil sistemin üyesi olmuştur. Bu açıdan çalışmada kadının eril karşısındaki konumu irdelenirken bu durumu pekiştiren gerekçelere değinilmiştir. Orta Çağ kadınının konumu, insanoğlunun eril ve dişil olarak yaratılma anlatısından başlanarak, eril üzerinden izah edilmiştir. Din başta olmak üzere kadının geriye atılış müsebbibi olan etkenler 13. ve 14. yüzyıla değin tartışmaya alınarak “Orta Çağ Kadın Algısı”na dair genel bir değerlendirmeye ulaşılmıştır. Bu değerlendirme doğrultusunda kadının gelgitli durumunun kalıcı bir şekilde her döneme aktarılmasına vesile olan etkenler kadar yansımalarına da değinilmiştir. Etken ve yansımaların iç içe girdiği bir atmosfer içerisinde “din” ve “feodal yasa” odak noktası olmuştur. İki kavram arasında kadının Orta Çağ boyunca durumu izah edilmiş; Orta Çağ kadınının profilinin oluşum gerekçeleri, dönemin kadın temsilcileri ve ataerkil sistemin kurucu isimlerinin tesirine yönelik örnekler sunulmuştur. Dönemin kadın algısının tarihsel geçmişle kıyaslanması, yasal yansımaları, benzerlik-zıtlıklar, kadının felsefi bakış açısından yorumlanması ve bunun genel algıya tesiri gibi çok faktörlü tartışma parantezi açılarak toplumdaki kadın algısına dair geniş bir eleştiri yelpazesi oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın, feodalizm, din, yasa

Danışman: Prof. Dr. Tarık Tolga GÜMÜŞ, Mersin Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Mersin

ABSTRACT

WOMEN IN FEUDAL SOCIETY ENGLAND BETWEEN THE 13TH AND 14TH CENTURIES

The polemic of othering about men and women genders has been a matter of debate throughout history. In this othering tendency, while women are the victims of the situation, men are the creators of it. This atmosphere, in which the two genders are mutually affected positively and negatively, has been taken into discussion cyclicly. The studies on this subject to date have been mainly result-oriented. It aimed to answer the "why" question regarding the perception of women through the results presented in the study. The situation of medieval women has been discussed cyclicly within the framework of the concept of "othering". Medieval women; while being the victim in the story of being thrown back against the masculine, the man has become a member of the patriarchal system through the factors that have reinforced his position as the superior being against the woman for centuries. In this respect, while the position of women vis-à-vis men was examined in the study, the reasons that reinforced the situation were mentioned. The position of medieval women was explained through masculine, starting from the story of the creation of human beings as male and female. The factors that caused women's decline, especially religion, were discussed until the 13th and 14th centuries and a general evaluation was reached under the name "Medieval Perception of Women". In line with this evaluation, the reflections as well as the factors that caused the changing situation of women to be transferred to each period permanently were mentioned. "Religion" and "feudal law" became the focal point in an atmosphere where factors and reflections were intertwined. The situation of women throughout the Middle Ages was explained between the two concepts. The reasons for the formation of the profile of medieval women, female representatives of the period, and examples of the influence of the founding figures of the patriarchal system were presented. Comparison of the perception of women of the period with the historical past, legal reflections, similarities-contrasts, interpretation of women from a philosophical perspective, and a wide spectrum of criticism was created regarding the perception of women in society by opening up a multi-factor discussion bracket such as its impact on general perception.

Keywords: Woman, feudalism, religion, law

Advisor: Prof. Dr. Tarık Tolga GÜMÜŞ, Mersin University, Department of History, Mersin.

TEŞEKKÜR

Ataerkil toplum zihniyetinin baskın olduğu dönem ve koşullara rağmen kız çocuklarının da eğitim hakkının var olduğu konusunda ısrarcı olan sevgili babam Celal POLAT'a, ilim yolunda olumlu ve olumsuz tenkitleriyle azmimi arttıran değerli danışmanım Prof. Dr. Tarık Tolga GÜMÜŞ'e ve İncil'in doktrinlerine vâkıf olma gayesiyle kapısını çaldığım Mersin Rum Ortodoks Kilisesi Ruhani Reisi İspir Çoşkun TEYMUR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER	ix
GİRİŞ	1
1. FEODALİZMİN GENEL ÖZELLİKLERİ	33
1.1. Feodalizm Öncesi Avrupa'nın Temsilcileri	43
1.2. Feodal Düzenin Avrupa'ya Yerleşimi ve Gelişimi	49
1.3. İngiltere'de Feodalizmin Yayılması	53
1.4. 13 ve 14. Yüzyıllarda İngiltere ve Feodal Düzen	64
1.5. 14. Yüzyıl Feodal Sistemini Sarsan Koşullar	68
1.6. Kuraklık ve Selle Beraber Gelen Kıtık Döneminin Feodal Dengeye Tesiri	69
1.7. İklim Düzensizliğinin Ürün Verimliliğine ve Fiyatlara Etkisi	71
1.8. Veba Salgını ve Feodal Düzene Etkileri	73
1.9. Köylü İsyanları	76
2. 13 VE 14. YÜZYIL KAYITLARI VE FEODAL YASA	87
2.1. Orta Çağ Döneminin Yasallaşma Sürecinin İzleri	89
2.2. Feodalizmin Yasal Evreleri	114
2.3. Orta Çağ Avrupası'nda Kilise ve Yasal Sürece Etkisi	116
2.4. The Saxon Mirror: A "Sachsenspiegel" Of The Fourteenth Century	128
2.4.1. Katı ve aksak yönü	136
2.4.2. Dinî yönü	139
2.5. Sachsenspiegel ve Kayıtlar Doğrultusunda Feodal Düzendeki Hiyerarşi ve Feodal Yasa	141
2.6. Vasal-Lord (Efendi-Adam)	143
2.7. Köylü	144
2.8. Kadın-Erkek	145
3. FEODAL DÜZENİN BİR ÜYESİ OLARAK KADINA GENEL BİR BAKIŞ	149
3.1. Orta Çağ Kadınının Tarihsel Geçmişi ve Temsilcileri	164
3.2. Orta Çağ Kadın Algısına Dair Bir Eleştiri	179
SONUÇ	200
KAYNAKLAR	226
EKLER	239
BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI	250
ÖZGEÇMİŞ	251

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Görsel 2.1.	100
Görsel 2.2.	101
Görsel 2.3.	104
Görsel 2.4.	107
Görsel 2.5.	127
Görsel 2.5.	131
Görsel 2.5.	132
Görsel 2.5.	133
Görsel 2.5.	134

KISALTMALAR ve SİMGELER

Kısaltma/Simgesi	Tanım
Vb	Ve benzeri
Bkz	Bakınız
S	Sayı
Vol	Volum
N	No
çev	Çeviren
C	Cilt
www	World Wide Web
kyt no	Kayıt numarası

GİRİŞ

Çalışmanın Temel Kaynakları

Çalışmanın temel kaynaklarının genel bir değerlendirmesi yapılmadan önce saha ve konu başlığı altında **amaç** ve **sınırları** noktasında okuyucu kitlenin aydınlatılması daha makul olacaktır. **Amaç** ve **sınırları** açısından konu masaya yatırıldığında öncelikle çalışmanın dönemsel ve güncel değerlendirmesi çok rahat bir şekilde yapılamamaktadır. Bu durumun gerekçesi öncelikle çalışmada işaret edilen “Orta Çağ” zamansalında “kadın” probleminin tartışılmasının başlı başına bir sorun teşkil etmesidir. Kadının varlık derecesinin düşürülmeye çalışıldığı bu dönemde kadına ait somut deliller oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla sahanın şartlarından dolayı çalışma, sınırlı deliller aracılığıyla ortaya çıkmıştır.

Amaç, kadın probleminin detaylarını kavramakla beraber durumun gerekçelerini tahlil ederken ortaya çıkan faktörlerin öncelik-sonralık sıralamasını oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda “Orta Çağ Avrupası’ndaki Kadın Algısı” ifadesiyle belli bir tarih işaret edilirken konunun bir “algı” sorunsalı olması hasebiyle geçmiş ile işaret edilen dönem arasında bir köprü kurulmuştur. Bu köprü aracılığıyla kadın algısı, Orta Çağ Avrupası açısından genel bir değerlendirmeyi de zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte çalışma, dönemsel sınırı noktasında 13. ve 14. yüzyıllar olarak belirlenirken coğrafya, ana kaynaklar noktasında Almanya ve İngiltere bölgesi olarak işaret edilmiştir. Bu bölgelere ait somut veriler dâhilinde sonuç değerlendirmesinin yapılması için geçmiş ile bağlantı kurularak o dönemlere ait kayıtlar üzerinden karşılaştırma yapılmıştır. Paralel şekilde çalışmanın temel amacı, Orta Çağ Avrupası’nda kadının eril karşısındaki mağduriyetinin gerekçelerini karşılaştırmalı olarak tahlil ederek konunun daha şeffaf bir şekilde değerlendirilmesini mümkün kılmaktır. Sınırları noktasında çalışma, 13. ve 14. yüzyılda feodal yasaya yönelik temin edilmiş kayıtlar dâhilinde «Orta Çağ Avrupası» kapsamında kadının genel durumuna yönelik ilerletilmiştir. Bu noktada kayıtların temin edildiği yüzyıllarla konuya yönelik sınırlandırmaya gidilirken çok yönlü bakış açısının önemi ve duruma neden olan birçok faktör bulunmasından dolayı eleştiri genel çerçevede yapılmıştır. Çalışmanın bir olgu ve algı değerlendirmesi olması hasebiyle dönemsel değişimin var olup olmadığı kanısına varılmak gayesiyle daha erken dönemlerle bir bağlantı zinciri kurulmuştur. Bununla beraber çok faktörlü bir çalışma olması da kaynaklar üzerinden karşılaştırma ve değerlendirmeye gidilmesini mecburi kılmıştır. Dolayısıyla çalışma, yapılan tarihle bağlantı halindeyken, geçmiş üzerinden genel bir kadın algısına ulaşmayı hedeflemiştir.

Genel olarak yapılan çalışmalar kadının eril karşısındaki mağduriyetine yönelik olmakla beraber bu çalışma, mağduriyeti yaratan gerekçelere odaklanarak sahaya yeni bir bakış açısı katması hasebiyle faydalıdır. Kadına yönelik yapılan tartışmalar, genel itibarıyla tek yönlü ortaya koyulmuştur. Feminist bakış açılarının kaleminden geçen mevzu, dönemin koşulları, din, toplumun ideolojisi, gelenek görenek çerçevesinde geçmiş anlayışın aktarımı gibi konulara değinilerek çok yönlü tartışılmıştır. Orta Çağ kadın algısının değişkenliği kadar yansımalarına da yer verilmiştir.

Çalışmanın I. bölümünde ağırlıklı olarak feodal sisteme yer verilmiştir. Feodalizmin temel özellikleri, tarihsel gelişimi detaylı bir şekilde incelemeye alınarak bölgesel olarak Avrupa’da yayılması aktarılmıştır. Fransa ve Almanya’da feodal sistemin geçişi ele alındıktan sonra İngiltere’deki feodal yayılma, gelişme ve aksaklıklar 14. yüzyıla kadar incelemeye alınmıştır. 13. yüzyılda yazılı yasallaşmanın en güzel örneği olarak Magna Carta ve Sachsenspiegel feodal yasanın kanıtı olarak karşılaştırılmıştır. 13. ve 14. yüzyıl İngiltere feodalizminin kötüye gidişi, nedenleriyle detaylandırılmıştır. Dönemin zor koşullarının feodal düzene olan etkileri dikkatleri çekmiştir.

Feodal sistemin bir getirisi olarak “yasal evre” çalışmanın II. bölümünde yer edinmiştir. Bir idari sistem olan feodalizm, beraberinde yasal bir evreyi de getirmiştir. Bu yasallaşma, merkezden bölgelere doğru yayılan yerel bir organizma olarak kendini göstermiştir. Bu yasallaşma evresinin şekillenmesine vesile olan Roma hukuk anlayışı, «Corpus Iuris» aracılığıyla tartışılmıştır. Bahsi geçen dönemin yasal evresinin birer kanıtı olarak kilise, mahkeme ve kraliyete dair kayıtlar değerlendirilmiştir. Bir hukuk kitabı olmanın yanında feodal yasanın bir listesini sunması ve feodal yasanın el kitabı olarak nitelendirilmesi hasebiyle «Sachsenspiegel» için özel bir parantez açılarak dönemin yasal evresi eleştirilmiştir. Din ve Roma’nın tesiri ilave edilerek feodal yasallaşmanın detaylandırılması yapılmıştır. Bu yasallaşma evresinde toplumda birbirinin konumunu etkileyen hiyerarşinin varlığı söz konusudur. Kadın, bu sistem içerisinde, hakları erkek üstünden edinen taraf olarak dikkatleri çekmiştir. Feodal düzenin yasal evresi hakkında bilgiler sunan bu bölümde «selef-halef» anlayışı da dikkate alınarak ilerleme sağlanmıştır.

Öte tarafta çalışmada feodal kayıtlar ışığında kadının yasalardaki sınırları, hakları belirlenmeye çalışılmıştır. Rahibe, eş, genç kız, dul olan kadının feodal yasa karşısındaki varlığı; zina, tecavüz, çeyiz, miras kavramları üzerinden yasal evredeki varlığı tartışılmıştır. Orta Çağ kadınının durumu Meryem Ana, Havva Ana, Pandora, Mecdilli Meryem, Dina ve Sara gibi temsilciler aracılığıyla tahlil edilirken bir taraftan da mağduriyeti eleştirilmiştir. Kadın temsilcileri ile birlikte bu algının yaratıcıları olan eril temsilcileri üzerinden de bir tartışma parantezi açılmıştır. Bu eleştiri parantezi açılırken bu duruma neden olan fikirlerin ortaya çıkış gerekçeleri ve durumun yaratıcılarından bahsedilmiştir. Antifeminist veya feminist anlayışın kurucusu olarak işaret edilen Pavlus başta olmak üzere St. Augustinus, Philo, Thomas Aquinas dâhil edilerek çalışmanın son bölümü bir eleştiri merkezi olarak tamamlanmıştır.

Çalışmanın sonuç beyanı, çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak, konunun ilerlemesine vesile olan temel etkenler tekrar hatırlatılıp öncelik-sonralık sıralamasında «din» en önemli etken olarak belirlenmiştir. Öte tarafta beklenen durumu karşılayamayan bir etken olarak «feodalizm», dolaylı biçimde kadın algısını şekillendirmenin ötesinde durumun bir mahsulü olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmanın temelinde kabul edilen teori ve kuramlar, deliller ışığında çalışmanın bu kısmına dâhil edilerek ortaya çıkan tezin ilkeleri de ifade edilmiştir.

Çalışma boyunca, konu ve dönemin zorluğu nedeniyle metin içeriğinde dönemsel bir karşılaştırmaya gidilme gayesiyle “ana kaynaklar” üzerinden karşılaştırma yapılmış; temin edilen kaynaklar hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Okuyucunun çalışma üzerinden bağlantı eksikliği yaşamaması ihtimaline karşılık çalışmada kullanılan ana kaynaklar hakkında kısa bir bilgi verilmesi uygun görülmüştür. Böylece çalışmaya katkısı olan ana kaynaklar hakkındaki dağınık bilgiler özet şeklinde bir araya getirilmiştir.

-The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century:

Daha çok Sachsenspiegel olarak bilinen hukuk kitabı, çalışmada da ifade edildiği gibi Umberto Eco’nun işaret etmesiyle birlikte odaklanılan bir kaynak olmuştur. Sakson Mirror veya Sachsenspiegel olarak ifade edilen bu kaynak, 1221-1224 yılları arasında Şövalye Eike von Repgow tarafından kaleme alınmış olup Saksonların yasama organı olarak nitelendirilmektedir.¹

Yapılan araştırmalar sonucu, Sakson diliyle yazılmış 60 sayfalık örneğine ulaşılmıştır.² Görsel olarak çok dikkat çekici olan bu eserin kendine has bir numaralandırma tekniği olduğu fark edilmiştir. Harflendirme yöntemiyle numaralandırıldığı anlaşılan bu nüshanın daha sonraki versiyonlarında da bu tekniğin kullanıldığı görülmüştür. Görsel olarak bir yasal evreyi aksettirdiği anlaşılrken içerik, yazı diline vâkıf olunmadığından çözülememiştir. Çalışmamızda bu nüshanın görsel olarak örnekleri verilmiştir. Daha detaylı çalışmaların ardından Maria Dobozy tarafından dört kitap halinde İngilizceye çevrilmiş versiyonuna ulaşılmıştır.

Eserin asıl müellifi olan Eike von Repgow hakkındaki sınırlı bilgiler, Maria Dobozy’nın katkı sağladığı versiyonun önsözünden edinilmektedir. Maria Dobozy’nda bildirdiği gibi Saksonya’nın Magdeburg sınırlarındaki Repgow köyündeki bir aileden ismini aldığı tahmin edilmekle beraber eğitilmiş ve görgülü bir aileden çıktığı düşünülmektedir. Soylu bir aileden çıktığı düşünülen Repgow, 1220’de Kont Hoyer’in isteği üzerine bu çalışmayı meydana getirmiştir. Hoyer, dönemin yargıçlarındaki hukuk bilgisi eksikliğinin telafi edilmesi umuduyla Repgow’dan böyle bir talepte bulunmuştur. İncil’e oldukça vâkıf olan Repgow, hukuk bilgisinde de yetkin olmasıyla birlikte bu mükemmel çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Hukuk anlayışı olarak daha çok kırsal bölgelerde vuku bulan yasal süreçlerden bahsetmektedir. Temel hedefi, kilise hukuku veya şehirlerdeki hukuk anlayışını temsil etmek değildir. Repgow’ın bir Schöff, yani yargı sınıfına mı mensup, olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak çalışma üzerinden hukuk, İncil ve Alman yerel diline vâkıf, eğitim seviyesinin epeyce yüksek olduğu anlaşılmaktadır.³ Gerek çalışmanın oluşumu gerekse yazar hakkındaki bilgiler, ancak metnin önsözünden günümüze ulaşmıştır. Bu bilgiler oldukça sınırlı

¹ Umberto Eco, *Ortaçağ Katedraller, Şövalyeler, Şehirler II*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2010), 183.

²“Sachsenspiegel”, (08.11.2020), <http://gen.lib.rus.ec>.

³ Maria Dobozy, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, (University of Pennsylvania Press, 2014), 3-8.

olmakla beraber çalışmanın nüshaları eklemeler ve düzenlemeler yapılarak farklı versiyon ve dillerde günümüze kadar gelmiştir.

Tarihsel olarak farklı görüşler olmakla beraber genel itibarıyla 13. yüzyıla ait olduğu düşünülen bu eser, Alman topraklarında yaygınlaşırken Alman hukukunun da temelini oluşturmuştur. Yüzyıllar boyunca Alman topraklarında varlık gösteren kaynak, dönemin maddi unsuru olmakla beraber manevi unsurlarının da yer aldığı bir tüzük olmuştur. 1794 yılına kadar geçerliliğini koruyan Sachsenspiegel, Alman toplumunun mülk işlemleri, aile kurumu, toplum örgütlenmesi, miras, doğum, ölüm, azınlık, etnik çeşitlilik vb. konularına değinen eşsiz bir kaynaktır. 1225-1235 yılları arasında ilk kez kitap haline getirilen metin, Alman hukukunun çekirdeğini oluşturmaktadır. Çalışmanın sahibi olan Eike'nin el yazması ile kaleme alınmış versiyonu günümüze ulaşmamıştır. Günümüzde farklı versiyonları olan Sachsenspiegel, meydana getirildiği dönemden günümüze revize edilerek ulaşmıştır. Bir hukuk kitabı olma özelliği gösteren çalışma, dönemsel denklik ile dönemin sosyokültürel, ekonomik ve idari yapısı hakkında detaylı bilgiler vermesi nedeniyle de kayda değerdir.⁴

Sachsenspiegel; feodal yasanın ana kaynağı olması ve maddelerini liste olarak sunması açısından önemlidir. Bu çalışmanın da en kıymetli kaynağıdır.

-Corpus Iuris: Dönemsel olarak farklı olmasına karşılık çalışmanın en önemli maddesi olan “selef-halef” anlayışının kabulüne hizmet etmesi hasebiyle en kıymetli kaynaklar sıralamasında yer almıştır.

Corpus Iuris, Justinianus'un talebi üzerine kaleme alınan bir hukuk derlemesi olarak dikkatleri çekmiştir. Codex, Digesta, Institutions ve Novellae olarak dört farklı bölümden oluşan bu hukuksal metin, bir hukuk kitabı olmaktan öte Roma dönemin hukuk anlayışı hakkında bilgi veren bir metin olarak değerlendirilebilir. Birçok hukuk bilgini tarafından kaleme alınan bu çalışmanın en eski nüshası 9. yüzyıla aittir. Çok geniş bir hacme sahip olan çalışmanın her bölümü farklı bir amaca hizmet etmektedir. Codex bölümü, daha önceki hukuk emirlerine yönelik düzenlemelerin yer aldığı bir bölüm olmuştur. Digesta, hukuk eserlerine dair bir eleştiri niteliği göstermiştir. Institutions, daha çok hukuksal bilgilerin yer aldığı bir bölüm olmuştur. Bu üç bölüme miras ve aile hukukuna yönelik düzenlemelerin yer aldığı Novellae dâhil edilmiştir.⁵

Çalışmaya dâhil ettiğimiz Institutions ve Digesta karşılaştırma noktasında savımızı desteklemiştir. Türkçe çevirisi bulunan Institutions, Roma hukuk anlayışı tesirini karşılaştırmalı olarak sunma imkânı vermiştir. Temin edilen çalışma aracılığıyla kültür aktarımının hukuksal evresi ispatlanmıştır.

⁴ Dobozy, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, 1-3.

⁵ Murat Orhun, “Justinaus’un Hukuk Reformasyonu”, *International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol: 10/5 Yıl: (2015), 267-284.

Institutions, dönemin hukuk anlayışının genel bir değerlendirmesinin yapılmasını mümkün kılmıştır. Çalışmanın farklı versiyonu olmakla beraber elimize Türkçeye tercüme edilmiş hali ulaşmıştır. Fasıllardan oluşan çalışma, toplumsal sınıfın her kesimini ilgilendiren yasal emirleri içermektedir. Bu sayede hem Roma dönemi toplum yapısı hakkında bilgi edinme fırsatı sunmakta hem de iki dönem arasındaki kıyaslamaya imkân vermektedir. Giriş bölümünde çalışmanın ortaya çıkış süreci çevirmen tarafından aktarılmıştır. Çalışmanın dil yapısının günümüz Türkçesiyle kıyaslandığında oldukça ağır olduğu fark edilmiştir. Ancak buna rağmen çalışmanın bir düzen dâhilinde meydana gelmesi, bu dil yoğunluğunun aşılmasına vesile olmuştur. Çalışma, dört bölüm ve bu bölümleri oluşturan fasıllardan meydana gelmiştir. Her fasılda gerek oldukça paragraf açılarak açıklamalara yer verilmesi okuyucunun bağlantı eksikliğini engellemiştir. Birçok hukukçunun bir araya gelerek meydana getirdiği eser, çalışmamızda yer alan iddiamızı kıyaslama üzerinden ispat etmemizde önemli bir delil teşkil etmiştir. Öte tarafta Roma dönemi hukuk anlayışı, toplumda mevcut olan hiyerarşi, iktisadi yapı vb. mevzulara da vâkıf olunmasına vesile olan kıymetli bir kaynaktır.⁶

Digesta⁷ aynı usulle yazılmış olmakla beraber ulaştığımız nüsha Latince olup içerisinde Yunanca terim ve ifadelerin sık kullanılması çalışmayı şeffaflıktan uzaklaştırmıştır. Dolayısıyla hem genel bilgi verilmesi hem de muğlaklık yaratan herhangi bir gerekçenin olmaması nedeniyle *Institutions*, *Digesta*'ya kıyasla Roma tesirinin ispatında temel kaynak olmuştur. Ancak Latince olan veriler üzerinden edindiğimiz bilgiler *Institutiones* ile paralellik göstermiştir. Bununla beraber kadın kavramına dair ifadeler aracılığıyla işaret edilen dönem arasında bir benzerlik olduğu görülmüştür.

-Magna Carta: Magna Carta 1215, dönemin siyasi kargaşasında baronlar tarafından edinilen yasal bir galibiyet örneğidir. 63 maddelik bu yasal tüzük ile kralın hâkimiyet yetkisine baronlar tarafından kısıtlanma getirilmiştir. Birçok üyenin katılımıyla gerçekleşen bu yasal hareket, dönemin koşul ve şartları noktasında yasal evre açısından devrim niteliğindedir. Kral John tarafından imzalanmak zorunda bırakılan tüzük, İngiltere hukuk tarihi açısından çok uzun süre varlık göstermiştir. Kral John'dan sonraki krallar tarafından gönüllü veya gönülsüz olarak imzalanmıştır. Hukuk tarihi açısından oldukça kıymetli olan bu yasal hareket, maddeleri dikkate alındığında toplumsal sınıfın büyük kısmını içine alması noktasında da dikkate değer bulunmaktadır.⁸

Magna Carta, gerek çalışma bölgesi gerekse dönemselsel denklik nedeniyle araştırmada delil olmuştur. Öte tarafta çalışma konusunun sınırları doğrultusunda feodal düzenin yasal sürecinin bir parçasını teşkil etmesinden dolayı dikkate alınmıştır. Bir yasal tüzük olarak karşılaştırma ve tahlil yöntemleri aracılığıyla çalışmada yer almıştır.

⁶ Iustinianus, *Institutiones*, çev., Ziya Umur, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1955).

⁷ Iustiniani, *Digestorum Seu Pandectarum, Iuris Enucleati Ex Omni Vetere Iure Collecti* (Antik Kanunları Koleksiyonu), Liber Vicesimus Sextus, (library. genesis. rus, "Digestorum").

⁸ Robert Aitken, Marilyn Aitken, "Magna Carta", *American Bar Association*, Vol:35 No:3 Yıl: (2009), 59-61.

-Domesday: Domesday bir kayıt tutma örneği olmakla beraber feodal düzenin toprak sisteminin yazılı delili olarak dikkatleri çekmiştir. 1086 yılında William'ın talebi üzerine toprak sahipliği ve bu toprakların idaresini gösteren kayıtlar tutulmuştur. Feodal sistemin kitabı olarak nitelendirilen bu kayıtların tutulmaya başlama yılı 1086 iken 1094 bu işlemin tamamlanma yılı olarak kabul edilmektedir. İngiltere topraklarındaki ev sahipliğinin ardından idaresindeki toprakları değerlendirmek amacıyla kraliyet kâtipleri aracılığıyla kayıtlarını tutturan William'ın ölümünün ardından bu yerel kayıtların derlenme ihtiyacı doğmuştur. Bu derleme işlemi 4 yıl sonra tamamlanmıştır. Kayıtların bir araya getirilmesine dair bir takım şüpheler olmasına rağmen böyle bir çalışmanın günümüz ilim camiasına faydası büyüktür. Yerel bir sistem halinde her bölgenin adı altında kayıtlar bir araya getirilmiştir.⁹

Günümüzde farklı versiyonu bulunan çalışmanın temin edilen versiyonuna bakıldığında feodal yapının kitabı olarak daha çok mülkiyet değerlendirme ve idaresine yönelik olduğu dikkatleri çekmiştir.¹⁰ Çalışma sahası kapsamında feodal yapının bir parçası olmakla beraber toprak sistemindeki mülkiyet özelliklerini göstermesi nedeniyle çalışmaya çok fazla dâhil edilmemiştir.

-Kilise Kayıtları: Kilise kayıtları, çalışmada da ifade edildiği gibi yerel olan hukuk sisteminin bir parçasını teşkil etmektedir. Kilisenin Orta Çağ Avrupası'ndaki gücünün en büyük göstergesi olan yargı yetkisi, döneme ait kayıtlarda kendini göstermiştir. Kiliselerde düzenli olarak tutulan kayıtlar aracılığıyla dönemin siyasi, sosyal, idari ve iktisadi yapısı hakkında detaylı bilgiler edinilmektedir.

Çalışmamız, gerek dönemsel olarak gerekse de konu başlığı noktasında dönemin kilise kayıtlarına değinmeyi zaruri kılmıştır. Yapılan araştırmalar aracılığıyla 1215-1650 yıllarına ait kilise kayıtlarına ulaşılmıştır. Bilkent Üniversitesi kütüphanesinde mikrofilmler aracılığıyla korunan sicillerin Orta Çağ yazı dili ile kaleme alınmakla beraber bazı kısımların okunamayacak kadar silik ve hasarlı olması bu evrakların kullanılmasını engellemiştir.¹¹

Dr. David Smith'in verdiği bilgiler doğrultusunda İngiltere'ye ait olan bu başpiskoposluk resmî kayıtlarında verilen tarih aralığına ait bilgiler öğrenilmiştir. Orijinal kayıtlardaki bilgilere ulaşma engellerinden dolayı bu belgeler sadece görsel olarak kullanılmıştı. Daha sonra yapılan detaylı araştırmalarla bu kayıtların İngilizce ve Latince nüshalarına ulaşılmıştır. Bölümler halinde temin ettiğimiz bu kayıtlar 1317-1340 yıllar arasına aittir. Bu tarih aralığı dışındaki 1283-1327 tarihli kilise kayıtlarına yine Bilkent kütüphanesinde ulaşılmıştır.¹²

Ulaşılan kayıtlar bölümler halinde farklı editörler aracılığıyla günümüze kalmıştır. Volume I, halinde elde ettiğimiz kayıt derlemesi Rosalind M.T. Hill, M.A., B.Litt., F.S.A editörlüğünde bir araya

⁹ Daha detaylı bilgi için bakınız. V.H. Galbraith, "The Making of Domesday Book", Vol:57 No:226 Yıl: (1942).

¹⁰ Frederic William Maitland, LL.D., *Domesday Book and Beyond Three Essays in the Early History of England*, (Cambridge:Cambridge at the Universty Press, 1921).

¹¹The Episcopal Registers Part 1, 1215-1650, Reel-3,4, Bilkent Kütüphanesi, Mikrofilm Bölümü.

¹² *Diocesis Herefordensis, Registrum Ricardi de Swinfield Pars Prima*, London: Issued For The Society at 124, Charcery Lane, 1283-1327

getirilmiştir. Çalışmanın, çok kapsamlı olması gerekçesiyle birden fazla editör aracılığıyla ortaya çıktığı beyan edilmiştir. Canterbury ve York Derneği'nin, cildin çok hacimli ve sıkıntılı olması nedeniyle bir editör ekibi kurulması isteğiyle bir araya gelen ekip, kayıtları bir araya toplayarak düzenli hale getirmiştir. Çalışma her aşaması düşünülerek bir araya getirilmiştir. Detayların açıklamaları yapılarak bölüm oluşturulmuştur. Çalışmanın kolay anlaşılması için bir dizayn ve sıralama yapılmıştır. Mektup ve notlar halindeki bilgilerden oluşan bu kayıt, kompleksli olması nedeniyle editörlerce de ifade edildiği üzere istenilen düzene ulaştırılamamıştır. 1317-1340 tarih aralığını kapsayan bu kayıtlar, 1324 yılına kadar oldukça yoğun veriler gösterirken bu tarihten sonra verilerde azalma yaşandığı ifade edilmiştir. Kusurlu olarak kabul edilen kayıtların derlenmesi noktasında bazı sıkıntılar yaşandığı belirtilmiştir. Bu durumu yaratan, kayıtların yeterince düzenli bir şekilde yazılmamış olmasının yanında o döneme ait verilerin günümüze değin gerek yazı diline vâkıf olunmaması gerekse büyük kısmının silik olması olabilir. Öyle ki ulaştığımız kayıtların orijinal halleri ekler kısmında gösterdiğimiz görsellerde de görüldüğü gibi çok da iyi durumda değildir. Yapılan araştırmalar esnasında bazı sayfaların mürekkeplerinin silindiği, okunamayacak kadar yıpranmış olduğu görülmüştür.¹³

II. Bölüm olan Başpiskopos Melton'un kayıtları; David Robinson, M.A., Ph.D. editörlerince meydana getirilen başka bir kayıt örneğidir. Bu bölümde yer alan kayıtlar, Cleveland Başdiyakozluğunu kapsayan içeriklerden oluşmaktadır. Teknik olarak oluşum şekli farklı olmakla beraber içerik olarak I. Bölümdeki derlemeye benzerlik söz konusudur.¹⁴

Aynı şekilde III. Bölüm olarak Rosald M.T. Hill, M.A., B.Litt., F.S.A taraflarınca bir araya getirilmiş olan kayıtlar da çalışmaya zenginlik kazandırmıştır.¹⁵

The Late William Brown ve A. Hamilton Thompson editörlüğünde Part-III olarak bir araya getirilen bir diğer kilise kayıt örneği olan The Register of William Greenfield Lord Archbishop of York 1306-1315 başlıklı derleme de çalışmamız açısından oldukça kıymetlidir. Derleme, Cleveland ve East Riding başdiyakozluklarını içermekle beraber York'un mevcut piskoposluğuna da denk gelir. Çalışmada da ifade edildiği üzere yeni bir düzenlemeye gidildiği ve bu görevin York başdiyakozluğuna devredildiği belirtilmiştir. Bu kayıtlar York yönetimi dâhilinde tutulmuştur ve York üzerinden yapılan yazışmaları içermektedir. İdari sınırlar çerçevesinde yazışmalar kayda alınmıştır. Çalışma incelendiğinde diğer kayıtlarda teknik ve içerik olarak benzerlik olduğu görülmüştür. Daha çok kilise idaresini içeren bu kayıtlarda halk kesimine ait bilgiler elbette ki memcuttur. Ancak kilise

¹³ *The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340*, Volume I, Edited By: Rosalind M. T. Hill, M.A., B.Litt., F.S.A, (London: The Devonshire Press, 1977).

¹⁴ *The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340*, Volume II, Edited By: David Robinson, M. A., Ph.D., (Cambridge: Cambridge University, 1977).

¹⁵ *The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340*, Volume III, Rosald M.T. Hill, M.A., B.Litt., F.S.A, (London: The University of London, 1977).

kayıtlarının geneline bakıldığında mevzubahis olan kadın kitlelerinin çok sınırlı dillendirildiği dikkat çekmiştir.¹⁶

Kilise kayıtları aracılığıyla çalışmaya yön verilmesinin yanında söz konusu dönemdeki din gücü de çok şiddetli bir şekilde hissedilmektedir. Farklı bir devlet niteliği gösteren kilise, yargı yetkisini elinde tutmuştur. Kayıtlarda kilisenin yargı yetkisini elinde tuttuğu anlaşıldığı gibi dönemin ekonomi gücünde de aktif rol oynadığı görülmektedir. İdare, yönetim, tahsilat, ziyaretler, törenler, atamalar vb. konuların yer aldığı bu kayıtlar aracılığıyla dönem hakkında bilgiler edinilmektedir.

-Mahkeme Kayıtları: Mahkeme kayıtları, kilise kayıtlarına kıyasla daha rahat temin edilmelerinin yanında dönem hakkında genel bir değerlendirme yapılması noktasında oldukça önemli delillerdir. Temin edilen kayıtlar I. Edward dönemine aittir. Bu kayıtlar aracılığıyla halk kesimine erişmek daha kolay olmuştur. O dönemin siyasi, sosyal ve idari yapısı hakkında daha genel değerlendirmede bulunmayı kolaylaştırmıştır. Dönemin mahkeme kayıtları olmasının yanında orijinal haliyle bir araya getirilmesi açısından da oldukça önemli bir sicil derlemesidir. Kâtip tarafından tutulan bu kayıtlarda her davanın tarihlendirilmesi dikkat çekmektedir. Her yıla ait ruloların oluşturulduğu bu kayıtlar daha sonraki dönemlere aynı usulle intikal etmiştir.¹⁷

Krallığa Ait Kayıtlar: Halk kesimine ait bilgileri teşkil etmesi hasebiyle yerel mahkeme olarak nitelendiren bu yargı zümresinin dışında farklı bir mahkeme türü de bulunmaktadır. Bu mahkeme türü, yerel mahkemelerin aksine krallığa ait davaların görüldüğü mahkemelerdir. Halk kesiminden farklı olarak üst sınıfa hizmet eden bir mahkeme türüdür. Bu mahkemelere ait kayıtların bir kısmı temin edilmiştir. Bu kayıtlar yine bir ekip tarafından bir araya getirilmiştir. Tahminler dâhilinde diğer kayıtlardaki usul burada da görülmüştür. 1394 yılı revize örneği olarak derlenen bu kayıtlar elimize yapılan araştırmalar sonucu ulaşmıştır. Bu kayıtlar, 13. yüzyıla ait kayıtlar olup, incelendiğinde mülkiyet ağırlıklı davalar olmakla beraber diğer kayıtlara kıyasla kadın kesiminin çok aktif olduğu kayıtlardır.¹⁸ Ancak genel olarak soylu kesime hitap eden bu mahkeme kayıtları, çalışmanın genel değerlendirmesine çok da katkıda bulunmamıştır. Ancak kitleler arası muamele farkının var olduğunun ispatlanması açısından kıymetli kayıtlardır. Kadın tartışmamızı da bu açıdan zenginleştirmiştir.

-İncil, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim: Döneme damga vuran “din” baskısı ve bu baskının ayetler üzerinden aktarım gayesi, semavi dinlerin doktrinlerinin çalışmaya dâhil edilmesini zorunlu kılmıştır. Çalışmanın dönemsel, bölgesel ve tema öğretisi noktasında “Hristiyanlık” dininin baskınlığı nedeniyle

¹⁶ *The Register of William Greenfield Lord Archbishop of York 1306-1315*, Part III, Edited by the Late William Brown and A. Hamilton Thompson, (London: Andrews & CO., 1931).

¹⁷ *Calendar of the Justiciary Rolls of Proceedings in the Court of the Justiciar of Ireland, XXXIII to XXXV Years of Edward I, Part 2: (1305-1307)*, Edited by James Mills, I.S.O, (Burlington: TannerRitchie and The University of St Andrews, 2008).

¹⁸ *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office, Volume XX, 34-35 Henry III 1250*, (London: Bodyell, 2006).

İncil¹⁹ diğer dinlere kıyasla daha fazla yer edinmiştir. Paralel şekilde çalışmanın temel hedefi “Hristiyan” toplumdaki mevcut kadın algısına yönelik olmasından dolayı İncil üzerinden kadının durumu tahlil edilmiştir. Dinî delil ve doktrinler olarak İncil başta olmak üzere Tevrat²⁰ ve Kur’an’dan²¹ ayetler çalışmada yer almıştır.

-Canterbury Hikâyeleri: Orta Çağ İngiliz edebiyatının tanınmış ismi olan Geoffrey Chaucer tarafından kaleme alınan Canterbury Hikâyeleri dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını aksettiren bir şiir örneğidir. Özellikle toplumda kadın kitlesinin varlığına ilişkin örnekler sunması bakımından yer verilen eser, günümüzde yaygın bir şekilde bilinen bir şiir örneğidir. Çalışmada, Nazmi Ağıl tarafından yapılan Türkçe tercüme örneği ile yer bulmuştur.²² Eserin asıl sahibi 1340-43 yılları arasında dünyaya geldiği tahmin edilen Geoffrey Chaucer’dır. Dönemsel olarak İngiltere açısından zorlu olan bir dönemde yaşayan Chaucer, dönemin izlerini taşıyan eserler ortaya çıkarmıştır. Canterbury Hikâyeleri bunun en iyi örneğini teşkil etmektedir. İngilizceden Türkçeye çevrilen çalışma, birçok hikâye üzerinden o dönemin İngiliz toplumu ve zihniyeti hakkında bilgiler sunmaktadır. Kadın kitleleri bir tarafa, toplumdaki hiyerarşi sınıfının üyeleri, mesleki gruplar, aile kurumu, din vb. sosyoekonomik yapı hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Toplumsal sınıf noktasında özellikle mesleki gruplar üzerinden aktardığı hikâyelerin bir araya getirildiği bir eser olarak Canterbury Hikâyeleri’nin kadın algısı noktasında bazı örnekleri savımızı perçinlemek noktasında yer almıştır.

Çalışma bir algı tartışması olmakla birlikte bu algının gerekçelerinin ortaya çıkarılması temel hedef olmuştur. Bu açıdan çalışma çok faktörlü olarak ilerlemiştir. Kadın algısı problemini tetikleyen birçok etken ortaya çıkarılmıştır. Bu etkenlerin en güçlüsü din olmakla beraber diğer faktörler de bu durumu beslemiştir. “Antik Yunan tesiri” mümkün bulunarak aynı yöntemle deliller üzerinden ispat tekrarlanmıştır. Bu açıdan gerek delil olması gerekse iki dönem arasındaki kıyaslamayı sağlaması açısından dönemin düşünürlerinin fikirlerini yansıtan eserlere yer verilmiştir. Bu kıyaslama yapılırken dönemsel olarak kabul edilen 13 ve 14. yüzyıllara tesir den Antik Yunan düşünürlerine yer verilmiştir. Bu noktada bugün özellikle Batı medeniyetince kabul ve işaret edilen dönemde de yaygınlaşan Aristo, Platon ve Sokrates’in eser ve düşünceleri üzerinden çalışmanın iddiası onaylanmıştır. Öyle ki özellikle 13. yüzyıldan itibaren Neo-Platonculuk veya Aristoculuk gibi ifadelerin yer alması etkileşimin mizahi bir işaretidir. St. Augustinus’un, döneminin Neo-Platoncusu olarak nitelendirmesi veya 13. yüzyılın tanınmış düşünürlerinden olan Thomas Aquinas’ın Aristocu kimliği ile bilinmesi bunun birer örneğidir.²³ Ancak çalışma, bu ifadelerin varlığının peşine düşmekten öte iki tarafın düşünürleri

¹⁹ *İncil*, (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2020).

²⁰ *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, Yaratılış, (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2008).

²¹ *Kur’an-ı Kerim Meali*, çev., Yaşar Nuri Öztürk, (İstanbul: Yıldızlar Matbaası, 2014).

²² Geoffrey Chaucer, *Canterbury Hikâyeleri*, çev., Nazmi Ağıl, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2018).

²³ Detaylı bilgi için bkz. Gunnar Skirbekk, Nils Gilje, *Antik Yunan’dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, çev., Emrah Akbaş ve Şule Mutlu, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2006), 166-181.

arasındaki düşünce benzerliğine ulaşmak gayesinde olmuştur. Çok faktörlü bir çalışma olması da bu gayeyi gerekli kılmıştır.

Bu açıdan özellikle kadın veya toplumsal sınıf konularına değinen eserler çalışmada yer almıştır. Kıyaslama amacı ile başlangıç olarak Aristoteles'in ideal devlet anlayışını paylaştığı **Politika** adlı eseri dikkatleri çekmektedir. Eserin ideal devlete dair fikirler beyan etmesinin yanında toplumun algı ve anlayışını sunması açısından çalışmaya katkısı kayda değerdir. Antik Yunan düşünce anlayışını yansıtmakla birlikte dönemin kadın algısı hakkında fikir edinmeyi sağlayan kıymetli bir eserdir. Eser bölümler halinde meydana gelmektedir.²⁴ Kadına dair bilgilerin varlığına karşılık bunlar oldukça sınırlıdır. Ancak verilen sınırlı bilgiler, çalışmanın işaret ettiği dönemle uyumlu bir şekilde eril anlayışı onaylamaktadır. Bu karşılaştırmanın ve uyumun bir kanıtı olarak detayları verilen bu eser çalışmada yer almıştır.

Antik Yunan ideal devlet ve düzen fikirlerinin beyan edildiği bir diğer kıymetli çalışma Platon'un **Yasalar** adlı eseridir. Eser, elimize kitaplar halinde ulaşmış bir diyaloglar çalışması olarak geçmiştir. Soru-cevap karmaşasına rağmen rakamsal ve alfabetik sıralama ile çalışmanın sonunda verilen indeks anlamayı kolaylaştırmıştır.²⁵ Karşılıklı konuşmalar aracılığıyla ideal olana ulaşma amacı söz konusudur. Detayların verildiği bu eser, dönemsel olan kıyaslama ve bunun üzerinde uyumluluğu ispat etmek adına çalışmada yer almıştır.

Platon'un bir diğer kıymetli eseri olan **Devlet**²⁶ de çalışmada yerini almıştır. Platon'un kadın-erkek algısını sınırlı da olsa yansıtan Devlet bölümlerden oluşmaktadır. Çalışmada belirtildiği gibi özellikle beşinci bölümde kadın algısı görülmektedir. Diğer düşünürlerden daha ılımlı bir anlayışla kadın-erkek farklılığına değinmiştir. Çalışmaya hizmet eden anlayıştan biraz farklı olmakla beraber çalışmaya konu dönemde etkin bir düşünür olması Platon'a yer verilmesine sebep olmuştur.

İlk Çağ Hristiyan dünyasının ünlü düşünürü ve Yunan felsefesinin Platoncu geleneğinin takipçisi olarak kabul edilen Sait Augustinus, gerek Orta Çağ sahiplerinden olması nedeniyle gerekse Yunan anlayışının varlık bulduğu iddiamızın delillerinden biri olarak gösterebileceğimiz **İtiraf**²⁷ adlı eseriyle çalışmamızda yerini almıştır. On üç bölümden oluşan bu eser Türkçe olarak elimize ulaşmıştır.

St. Augustinus, Hristiyan inancının bir savunucusu olarak bir tarafta ilahiyatçı yanını bir tarafta da felsefeci yanını hissettiren bir şahsiyet olmuştur. Kadın algısının dönemsel olarak aktarımının en iyi örneklerinden biri olan İtiraf adlı eseri çalışmamızda yer almıştır. Eser bire bir

²⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap I, çev. Mete Tuncay, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975).

²⁵ Platon, *Yasalar*, çev., Candan Şentuna, Saffet Babür, (Ankara: Ara Yayıncılık, 1988).

²⁶ Platon, *Devlet*, çev., Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016).

²⁷ Saint Augustinus, *İtiraf*, çev., Dominik Pamir, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999).

Orta Çağ kadın algısına yönelik kusurlu bakış açısını teşkil etmekle beraber savımızı besleyen bir örnek olmuştur.

KADIN

Kadın ve erkek cinsi arasındaki mücadele zamansal olarak bir dengesizliğe sahip olmakla beraber kökeni insanoğlunun yaratılışına dayanmaktadır.

Rab Tanrı yeri göğü yarattıktan sonra “Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım.” dedi. “Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.”²⁸

Âdem, “İşte bu benim kemiklerimden alınmış kemik, Etimden alınmış ettir” dedi. “Ona Kadın denilecek,”²⁹ çünkü o adamdan alındı.”³⁰

Tanrı insanı kendi suretinden yarattı, onu Tanrı’nın suretinden yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın” dedi. “Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın, denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun.”³¹

Kutsal metinler aracılığıyla insanın çoğalması bu şekilde aktarılmaktadır. İnsanın eril ve dişi olarak yaratılma anlatısı, bilgi edinmenin ötesinde günümüzde daha çok eleştiri yöneltmek için kaleme alınmaktadır. Özellikle “kadın” konusuna yönelik çalışmalarda ilk insanın yaratılışı, kadın ve erkek cinsinin tasvirlerinde detaylandırılması açısından kullanılmaktadır. Erkek cinsinden sonra yaratılması, erkeğin kaburga kemiğinden meydana gelmesi vb. bilgilere dayanarak erkek karşısında kadının konumu tartışılmaktadır. Kadına yönelik çalışmalarda özellikle kadın-erkek cinsinin var oluş anlatısından başlanarak kadının erkek cinsi üzerindeki varlığına değinilmektedir. Bu konuya dair çalışmalar günümüzde artış göstermektedir. Kadının siyasi, sosyal, ekonomik, dinî alanlarda var olması veya var olma mücadelesine yönelik araştırmalar yapılmaktadır.³²

Öte tarafta kadın konusu, günümüzde çok fazla tartışılmasına karşın henüz belli bir doygunluğa erişmiş değildir. Birçok araştırmacı tarafından bu konu, bilgi noktasında açığının çok fazla

²⁸ (Eski Ahit, Yaratılış, 1:26).

²⁹ Yaratılış anlatısında Tanrı, yeri göğü yaratıp adlar koymuştur. İlk insan olan Âdem’i yarattıktan sonra çamurdan yarattığı diğer canlıların adlarını koyması için tek tek ilk insan Âdem’e sunmuş ve ad koymasını istemiştir. Âdem’in her canlıya verdiği adı temelde neden verdiği bilinmemektedir. Âdem, aynı şekilde insan türünden yaratılmış olan Havva’ya da öncelikle “kadın” sıfatını vererek bir adlandırmaya gitmiştir. Kadın “Vulgata” kelimesinden türeyen erkek anlamına gelen “iş” sözcüğünün dişili olan “işa”ya çevrilmiştir. Böylece erkek cinsinin karşıtı olarak kadın kavramı ortaya çıkmıştır. Âdem, kendi kemiğinden meydana gelen kadına yaşamı vesile kıldığı gibi ona kendi adından ad türeterek önce kadın, daha sonra bütün canlıların annesi anlamına gelen Havva ismini bahşetmiştir. Umberto Eco, *Avrupa Kültürü*, çev., Kemal Atakay, (İstanbul:Yeni Binyıl,1993), 21-22.

³⁰ (Eski Ahit, Yaratılış, 2:23).

³¹ (Eski Ahit, Yaratılış, 1:27).

³² Bu yönde yapılan bir örnek olarak bkz. Mary McClintock Fulkerson, “Sexism as Original Sin: Developing a Theocentric Discourse”, *Oxford University Press*, Vol: 59 No. 4, Yıl: (1991), 653-675.

olmasından dolayı, ilgi odağı olmuştur. Özellikle kadının bu denli tartışılması ve konuya yönelik ilginin temel nedeni, ihtimal, geriye dönüldükçe kadına dair bilgilerin kısıtlı olmasıdır. Diğer tarafta bir çalışma sahası olarak ilginin artış gösterdiği “kadın” mevzusuna yönelik kaynak yetersizliği başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Kaynakların sınırlı olması ve var olan verilerde kadın ve erkek cinsinin konumlarındaki dengesizlik bu alana yönelik ilgiyi artırmaktadır. Çalışma, bu ilginin bir başlangıç noktası olarak, geçmiş ve işaret edilen dönem dâhil edilerek ortaya koyulmuştur. Antik Yunan’dan itibaren kadın, toplumsal ve yasal olarak tartışma konusu olmuştur. Bu anlamda daha şeffaf bir değerlendirmede bulunmak için Orta Çağ öncesi dönem olan Antik Çağ kadınına değinilmesi gereklidir. Kadının konumunun dönemden etkilenip etkilenmediğine ilişkin veya çalışma dönemine dair olumlu veya olumsuz bir değerlendirme yapılabilmesi için bir karşılaştırma tartışması yapılmıştır. Bu açıdan çalışmada cevaplardan önce soruların masaya yatırılmasının doğru değerlendirmeye ulaştırması beklenmiştir. Bu noktada neden sorusunun başlangıçta sorulabilmesi için aradaki boşluğun farkındalığıyla daha erken dönemler üzerinden kıyaslanmaya gidilmiştir. Bu nedenle tartışmanın dönem ve koşullar göz önünde bulundurularak yapılması doğru bir değerlendirmeye ulaştıracaktır. Bu anlayış ve hareketle çalışma üzerinden ilerleme sağlanmıştır.

Bu noktada kadın, dönemselsel olarak kaleme alındığında, başlangıçta Antik Yunan dönemindeki kadının varlık sorunsalı merak konusu olmuştur. Antik Yunan döneminden itibaren kadın; demokrasi, eşitlik kavramları doğrultusunda kaleme alınırken Antik Yunan’da “kadın” mevzusu dikkate alınarak eleştirilmiştir. Antik Yunan kadını, toplumdaki yeri açısından değerlendirilirken karşı cins ile karşılaştırılarak daha çok köle³³ kavramı ve aile noktasında tartışmaya dâhil edilmiştir.

Demokrasi ve köleliğin çekirdeğinin aynı toplumda atılmış olmasının, toplumsal hiyerarşi açısından oldukça zıt bir durum olduğu kesindir. Köle anlayışı, Antik Yunan’da kadın ve çocuk kesiminin çok fazla maruz kaldığı bir durumdur. Köle, kavram olarak efendi-köle aracılığıyla bir insanın başka bir insanın hâkimiyetine girmesi olarak ifade edilebilir. Kölelik, bir insan olarak bütün yasal ve yaşamsal haklarını efendi olarak nitelendirilen karşı tarafa sorgusuz biçimde devretme halidir. Dolayısıyla köle-efendi anlayışı, temelde kişinin mülk noktasında olup tasarruf hakkının bir başkasının

³³ Köle ve kölecilik kavramlarının yaygınlaştığı Güney Avrupa’ya dönüp bakıldığında bu konuda cinsî bir ayrım yapılmaksızın köle, bir ticari araç olarak oldukça önemlidir. Köle tarihi geçmiş olarak daha çok ekonominin devamlılığını sağlayan bir vasıta olarak yaygınlaşmıştır. Ekonominin temel taşlarından biri olarak görülen köle, toplumda nüfus olarak da oldukça fazladır. Kaynağı konusunda çeşitli nedenlerle edinilen köleler farklı millet ve ırklardan gelen siyah ve beyaz tenli olup karma olarak karşımıza çıkmaktadır. Coğrafya olarak çeşitli bölgelerden akan bu kesim belli yükümlülükleri yerine getirerek hayatını köle olarak sürdürmüştür. Toprakta, bağ ve bahçede çalışan köle kesimi olabildiği gibi farklı alanlarda aktif olarak yer alanlar da vardır. Tarla dışında madende, dokumada, zanaatta, inşaatta vb. birçok sahada köle kesimi hayat bulmuştur. Hayatları oldukça zor devam eden köleler, kabiliyetine göre toplumun daha kıdemli yerlerinde kendilerini gösterebilmişlerdir. Köle iken sahibi tarafından azat edilebileceği gibi kabiliyeti noktasında toprak sahibi dahi olabiliyordu. Ancak bunun örnekleri sınırlıdır. Köle, yaşamı zor olduğu gibi sürekli çalışan ve yorulmaması gereken bir kesimi temsil etmektedir. Bu noktada köle, toplumun her döneminde ve her kesiminde zor yaşamlarına karşılık hakları sınırlı olan taraf olmuştur. Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, çev., M. Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğuş, (Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005), 39-40.

elinde bulunması durumudur. Genellikle savaş sonucu elde edilen bir kâr olarak görülen kadın ve çocuklar öldürülen erkek kesiminin karşısında tutsak edilmiştir. Bu anlamda Orta Çağ'da mevcut olan köle-efendi kavramı burada da görülmektedir. Çeşitli yollarla köle elde eden Antik Yunan kesiminde bu sınıfı cinsiyet olarak daha çok kadınlar oluşturmuştur. Antik Yunan'da köle anlayışı, bazı noktalarda değişiklikler olmakla birlikte genel itibarıyla bir ticari varlık olarak burada da kendini göstermiştir.³⁴

Antik Yunan'da kölelik, genelleme yapılmamakla beraber var olduğu kadar var olması gereken bir sınıf olarak da görülmektedir. Köle sınıfı, bir canlı araç olarak cansız olan araç ve hayvanların yapamadığı işleri yapmak için ortaya çıkan bir kesim olarak kabul edilmektedir. Antik Yunan tarihinde kölelik kaçınılmaz bir durum olarak algılanmıştır. Kaderin bir dayatması olarak kabul gören kölelik; aşağılık görülen, özgür insan niteliği ruhsal olarak bulunmayan bir durum olarak görülmektedir. Gerek biyolojik bir sınıf aktarımı ile gerekse de savaşın kaybedilmesiyle birlikte köle statüsüne düşmek şeklinde olsun kaderde var olan bir süreç olarak kabul edilmiştir. Kölelik, Antik Yunan toplumuyla özdeşleşmiş bir kimlik haline gelmiştir. Bu kimliği taşıyan her köle itaatkâr, uysal olmakla beraber efendiyle olan sınırını hep korumalıdır. Köle ve efendinin hiçbir zaman denk olamayacağına ve bu ikili arasında derece değil, tür farkı olduğuna inanılmaktadır. Bütün sıfatların yerleştirildiği köle o dönem içinde tartışılan bir mevzu olmuştur. Antik Yunan düşünürlerinden başta Aristoteles olmak üzere Alcidas ve Aiskhylos gibi düşünürler de kölelik kavramına kafa yormuştur. Farklı görüşlerin varlığı bir kenara, köleliğin o dönemde yaygın olduğu kabul edilmektedir.³⁵ O dönemin düşünürlerinin tartıştığı gibi günümüzde de tartışılan bir mevzudur.

Antik Yunan toplumunda köle kavramının bir üyesi olarak mağdur olan kadın bu noktada tartışmaya dâhil edilmiştir. Antik Yunan toplumunda kadının durumundaki şiddetli mağduriyet köle anlayışıyla zirve yaparken temelde kadın burada gerek biyolojik gerekse zihinsel olarak kusurlu kabul edilmiştir. Öncelikle kadının biyolojik farkı, kadın ve erkek arasındaki uçurumun gerekçesi olarak görülmüştür. Köle tabakasındaki kadının çocuklarla denk olması ve bu tabakanın en geniş kitlesini oluşturmasının yanında toplumun her kesiminde erkekten vasıfsız olduğu kabulü bu dönemde kendini göstermiştir. Dönemin kadın kitlesi, eril tarafından biyolojisi başta olmak üzere fitri özellikleri noktasında tartışılırken ötekileştirilmiştir. Kadının erkeklerden farklı bir kabileden türediği iddiası başta olmak üzere hayvan, su, topraktan türediği fikirlerinin yaygınlaştığı Antik Yunan dönemi, kadının bedensel olarak ötekileştirildiği bir dönemdir. Paralel şekilde kadının bedeni kusurlu görülmekle beraber onun zihinsel olarak da zayıf olduğu kabul edilmiştir. Doğurganlığı elinde bulunduran kadının kötü sıfatlarla bu dönemde yaygınlaştığı görülmektedir.³⁶

³⁴ Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı İlyada'dan Parthenon'a*, Cilt I, Fransızca'dan çev., Kerem Kurtgözü, (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004), 153-155.

³⁵ Victoria Cuffel, "The Classical Greek Concept of Slavery", *University of Pennsylvania Press*, Vol:27 No:3, Yıl: 1966, 323-335.

³⁶ Umberto Eco, *Antik Yunan*, çev., Leyla Tonguç Basmacı, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2012), 274-279.

Antik Yunan kadını kötülüğün, kurnazlığın temel simgesi olarak gösterilmiştir. İnsanın bir yaratık olarak değersiz bir statüye indirilmesinin nedeni olarak kadın işaret edilmiştir. Bu yargıyı temsil eden birçok hikâye ve efsane üzerinden kadın dillendirilmiştir. Kadın bunu karşı cinsi olan erkek karşısında edinmiştir. Erkek, çok eşli olmakla birlikte ancak çocuk sahibi olduğunda evliliği meşru kılan, boşanma hakkını belli bir miktar ödemede bulunarak elde eden, kadının varlığını yok sayan bir varlık olarak egemenliğini artıran taraf olmuştur. Kadının yasal hakları sınırlı olmakla birlikte erkek vasiliğiyle mükelleftir. Kadın, kocasının vefatıyla birlikte oğlunun vasiliğine geçer. Buradan da anlaşıldığı üzere kadının genç kız, eş veya dul olması onu erkek himayesinden azat etmemiştir. Antik Yunan döneminde kadın, ataerkil bir anlayışın içerisinde bütün hakları elinden alınan ve erkek cinsinin karşısında aşağı olarak görülen bir varlık konumuna getirilmiştir.³⁷ Antik Yunan toplumundaki erkek egemenliğindeki kadının aile kurumu içerisinde neredeyse bütün haklarının erkek tekelinde olduğu görülmektedir. Kadının erkek tekelindeki hakları, evlilik kurumu çerçevesinde ihlal edilmektedir. Toplumun en küçük birimi olmakla beraber o dönem için devletin en kıymetli birimi olarak kabul edilen evlilik kurumunda kadının eril karşısında elinde bulundurduğu hak çeyiz olmuştur. Öte tarafta evlilik akdi ile elde ettiği hakkını boşanmayla beraber kaybetmesi bu hakkın da çok sağlam olmadığını göstermektedir. Bununla beraber miras hakkını ancak eril yokluğunda elde etmesi, miras hakkının olduğu kabulünden daha çok erkek karşısındaki varlık sorununa işaret etmektedir. Kadının buradaki aktifliği yine en yakın erkek akraba bağıyla erile bağlanarak geçersiz hale getirilmiştir.³⁸

Antik Yunan toplumundaki kadın anlayışının genel çerçevesi bu şekilde olmakla beraber kadının resmîyetteki, yani yasal evredeki yeri akıllara gelmektedir. Antik Yunan toplumu ve yasalarında kadının yasal hakları erkek cinsinin takdirine bırakılmıştır. Herhangi bir davada kadının tanık olarak kabul edilmemesi, yasalarda kadının yok sayıldığına en büyük kanıttır. Bu noktada kadının yasal hakkı elinden alınmıştır yerine yasal hakkı yoktur demek daha uygun bir ifade olacaktır. Evlilik aracılığıyla babasının ya da erkek kardeşinin himayesinde bulunan kadın kocasının himayesine geçmiştir. Evlilikle beraber kadının üstündeki güç otoritesi el değiştirmiştir. Kadının yasal hakkı aile kurumu çerçevesinde kocasının elinde bulunmaktadır. Kadın evin ve çocukların idaresini elinde bulundururken erkek egemenliğinde bulunmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalarda kadın kitlenin geneli dikkate alındığında Antik Yunan kadınına yönelik farklı değerlendirmeler söz konusudur.³⁹

³⁷ Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı İlyada'dan Parthenon'a*, 149-168.

³⁸ Eco, *Antik Yunan*, 281-287.

³⁹ Antik Yunan toplumundaki kadının erkek egemen anlayışta geri plana atıldığı fikri genel bir kanı iken kadının bölgesel olarak kategorize edilme eğilimi bulunmaktadır. Aynı cinsiyet üzerinde toplumda yer edinilen ve aile kurumunda sıkışık kalan iki grup olduğu iddia edilmektedir. Kadının evlilik kurumu çerçevesi dâhil olmak üzere eğitim durumu, yasal hakları tartışmaya alınmıştır. Antik Yunan araştırmacıları olan Jacobs, Becker, Rousseau gibi birçok araştırmacı birbirinden farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Kadının eğitimsiz oluşundan başlanarak kadınlara ait metin ve yazıların sınırlılığı tartışmada malzeme olmuştur. Bu tartışmalar yapılırken İyon, Atina, Sparta kadınları nitelendirmesiyle kadınlar kendi içinde kategorize edilmiştir. Özellikle Atinalı kadınların diğer kitlelere kıyasla daha canlı bir varlık gösterdiği iddia edilmiştir. Burada temeldeki problemin

Öte tarafta kadın kitlesini kendi içerisinde kategorize etme eğiliminde olan çalışmaların genelinde kadının erkek egemen bir toplumda geriye atıldığı yönünde kabul gören bir fikir birliği söz konusudur. Özellikle burada yazılı metinlerin sınırlılığı söz konusu olurken sanat eserleri üzerindeki motifler aracılığıyla Antik Yunan toplumunda kadının Atinalı kadınlar olarak daha özgür ve toplumda aktif bir rol oynadığı iddia edilmektedir. Burada dönemsel olarak ötekileştirilen kadının bölgesel olarak değişkenlik yaşadığı iddiası ortaya çıkmaktadır.⁴⁰ Ancak bu iddialar bir kenara çalışma üzerinden yapılan değerlendirmelerin farklı olmasına karşılık sonuçta birleştiği görülmektedir. Öyle ki Antik Yunan toplumunun ataerkil anlayışı benimsemekle beraber kadın kitlenin kendi arasındaki yarışa karşılık erkek karşısında bu yarışa dâhil edilmediği, çalışmaların birleştiği nokta olmuştur.

Antik Yunan kadını daha çok toplumsal değerler ve yasalara göre değerlendirmeye alındığında oldukça zor durumda olan kadının devamında bu olumsuz pozisyonunu koruyup korumadığı veya olumlu ve olumsuz bir gelişme yaşanıp yaşandığı merak konusudur. Bu merak devamında birçok soruyu akıllara getirmiştir. Antik Yunan kadınının genel olarak çok iyi olmayan durumu ileriki tarihlerde de devam etmiş midir? Antik Yunan toplumu Orta Çağ kadınına hangi sıfatları miras bırakmıştır? Orta Çağ kadınının varlığını Antik Yunan kadını etkilemiş midir? gibi sorular ardı ardına sorulmuştur. Bu sorular üzerinden çalışmanın tutunduğu gerekçelerden bir tanesi olan “Antik Yunan Tesiri” cevaplar ışığında ispatlanma yoluna gidilmiştir. Bu açıdan teoride kavramlar üzerinden karşılaştırmalar yapılarak kanıtlama yoluna gidilmiştir. Antik Yunan Orta Çağ kadınının konumuna yönelik benzerlikler söz konusu olmakla beraber özellikle köle anlayışları noktasında bir devamlılık söz konusudur.

Köle kavramı, gerek Antik Yunan gerekse Orta Çağ Avrupası’nda sık kullanılan bir terim olmakla birlikte daha çok kadın cinsi üzerinden tanımlanmıştır. Ticari bir faaliyet olarak tarih boyunca varlık gösteren kölelik, Antik Yunan’daki varlığı ile beraber Orta Çağ’da da yaygın olarak yer bulmuştur. Kölelik sadece köle olarak doğmak veya bir ganimet olarak elde edilmek sonucunda oluşmamıştır. Fakir olan bir ailenin, kızını veya oğlunu geneleve satarak hür iken köle statüsüne düşürebileceği kayıtlarda mevcuttur. 6 ve 7. yüzyıllardan itibaren geniş bir ticari ağ olmaktan öte bölgesel ve yerel olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Kadın ve erkek cinsinin yer aldığı köle

kadın kitlelerin kendi içinde bir sınıflandırmaya tabi olurken sınırlı olan yazılı verilerde belli kesime hitap edilmesi gerekçe olarak gösterilebilir. Bu konudaki çelişkilerin çokluğu bu durumun şeffaflığını daha da bulanıklaştırmaktadır. Kadının toplumun bir üyesi olmaktan çok erkek himayesinde bir üye olduğu kabulünün yaygın olduğu bu dönemde Atinalı kadınların bu kötü kaderden daha az yara aldığı iddia edilmektedir. Bölgesel olarak tartışılan kadının fiziksel olarak eleştirilip bu noktada da erkeğin gerisine atılma gerekçesi sunulmuştur. Birbirinden farklı değerlendirmelerin yer aldığı kadın mevzuu yeterli kabul edilebilecek sonuçlara erişmemiştir. Ancak genel değerlendirmelerde Antik Yunan kadınının iyileşmiş durumu, onu erkeğin gerisine atılmaktan kurtarmamıştır. Bu tartışmalar yumağında kadının eril karşısındaki durumu farklı kavramları ortaya çıkarmıştır. Kadın ve erkek karşıtlığının gerekçeleri bilimsel cinsiyetçilik, biyolojik ırkçılık gibi ifadelerin türemesine vesile olmuştur. Dolayısıyla kadının erkek egemen Antik Yunan toplumundaki durumu da bir mağduriyet örneği teşkil etmiştir. Marilyn Katz, “Ideology and “The Status of Women” Ancient Greece”, *Wiley for Wesleyan University* Vol:31 No:4, Yıl: (1992), 70-92.

⁴⁰ Örnek bir çalışma olarak bkz. Charles Seltman, “The Status of Women in Athens”, *Cambridge University Press on behalf of The Classical Association*, Vol:2 No:3Yıl: (1955), 119-124.

kesiminde yetişkin erkek daha çok ağır işlerde kullanılabilecek bir vasıttır. Kadın, bu kesimin en fazla paydasını oluşturan cins olarak dikkat çekmiştir. Toplumsal bir sınıf olarak köle anlayışı Orta Çağ boyunca aynı dengede varlık göstermemiştir. 6. yüzyıldan itibaren canlılık gösteren köle ticareti, 11. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’da düşüş göstermiştir.⁴¹ Bu anlayıştaki dönemsel dengesizlik bir tarafa mensup olan üyeler arasında da farklı bir tutarsızlık meydana getirmiştir. Kadın ve erkek cinsinin oluşturduğu bu köle kesiminde iki taraf eşit muameleye maruz kalmamıştır. Erkek çocuk belli bir yaşa kadar cinsel olarak kullanılırken kadın bu durumu çok daha şiddetli ve çok daha uzun yaşamıştır. Kölelik kavramının belki de en büyük mağduru kadın olmuştur. Bütün yasal hakları elinden alınan kadın, bu durumu dünyaya getirdiği çocukla da paylaşmıştır. Belli dönemlerde kölelik noktasında yasaklamalar, sınırlandırmalar getirilmiş olsa da kadın, köle vasfının bütün eziyetlerini yaşamıştır.⁴²

Kadın, köle vasfının eziyetlerini yaşayan taraf olarak bir alt sınıf sıfatıyla yani fahişe olarak genelevlerde de aşağılanmanın farklı bir boyutunu yaşamıştır. Köle ile aynı yollarla ele geçirilen kadın, genelevin sermayesi olarak belli kurallar dâhilinde çalıştırılmıştır. Kurallar gereği başında bulunan adama para kazandırırken gündüz dışarı çıkamadığı gibi çıktığında renkli kıyafetleri ve sarıya boyanmış saçlarıyla hiç konuşmadan genelev çalışanı olduğunu bağırarak zorundadır. Genelevler askerî yapı için bir ödenek sağlamasından dolayı devlet desteklidir. Zina ve tecavüzün ağır bir suç olarak görüldüğü bu dönemde erkeğe cinsel rahatlık sağlama aracı olarak genelevlerin kurumsallaşması, kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin belki de en ağır yaşandığı yerdir. Fahişe olarak nitelendirilen kadın, hemcinsi karşısında kategorize edilirken fahişeler de kendi aralarında özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Fahişeler; eğitilmiş, güzel, iyi raks eden kadınlar olarak bulundukları yerlerde yer edinebilen bir kesimi oluşturmaktadır. Köle ve fahişe sıfatları kadının toplumda yer aldığı en kötü konum olarak görülebilir. Kadının bütün haklarının yok sayıldığı iki nitelendirme bu iki anlayış üzerinde gerçekleşmiştir.⁴³

Kadın, Antik Yunan’da olduğu gibi Orta Çağ dünyası için de “köle” ve “fahişe” kavramları çerçevesinde dikkatleri çekmektedir. Kadın, bu kavramlar etrafında öncelikle karşı cins ile toplumsal cinsiyete maruz kaldığı gibi hemcinsleri arasında da bu kavramlarla ötekileştirilmiştir. Fahişelik bir genelev personeli olarak kadının toplumda yok sayıldığı hâldir. Başta İngiltere ve Almanya olmak üzere Orta Çağ ruhban kesiminin etkisinin yoğun hissedildiği yerlerde genelevler çok köklü bir geçmişe sahiptir. Kadın, sefaletten dolayı toplumda var olma yetisini kaybetme pahasına hayatta kalmak için buralarda çalışmıştır. Geneleve düşen kadın, toplumun bütün anlayış ve yasal haklarından mahrum bırakılan günahkâr kesime dâhil olmuştur. Girdiği bu hayatta ölümden sonra da günahkâr

⁴¹ Christopher Paoella, *Human Trafficking, in Medieval Europe Slavery, Sexual Exploitation, and Prostitution*, Amsterdam University Press, 2020, 41-45, 143-153.

⁴² Paoella, *Human Trafficking, in Medieval Europe Slavery, Sexual Exploitation, and Prostitution*, 41-45.

⁴³ Jess Wells, *Kadın Gözüyle Batı Avrupa’da Fahişeliğin Tarihi*, çev., Nesrin Arman, (İstanbul: Pencere Yayınlar, 1997), 11-16.

olduğu kabul edilmektedir. Genelde buralara düşmüş kadının kurtuluşu mümkün olmamakla beraber sınırlı olarak evlilik yaparak veya manastıra katılarak tövbe-kâr sıfatı kazanabilirler. Fahişelik, kadının geçim telaşını sürdürürken toplumun cinsel hazzını sakinleştiren misyonundan dolayı genelevler devlet tarafından kurumsallaşmıştır. Evlilikte cinselliğin aşırı yönüne kati suretle karşı çıkan kilise genelevlere olur sinyali yakmıştır. Genelevler, toplumun her kesimi için farklı anlam taşımaktadır: kadın için tiksindirici veya fahişe için geçim kaynağı, erkek için cinsel hazzın doyurulduğu yer, devlet için ticari gelir. Kadının belki de en fazla aşağı çekildiği, toplumdan dışlandığı yer olarak genelevleri göstermek yanlış olmaz. Toplum üyelerince belli çıkarlar doğrultusunda onaylanan bu tarz işletmelerde kadının toplumdaki yasal hakları elinde alındığı gibi genelevlerdeki hakları da sınırlıdır. Dinî günlerde çalıştırılmayan fahişe o günlerde dahi yün eğirme ve dokuma işlerinde çalışıp para kazanmak derdindedir. Öyle ki çok düşük para karşılığında çalışan kadının kirasını ödemesi dahi sıkıntılıdır. Kârın büyük kısmını alan işletmeci, kadını çok ucuza çalıştırmaktadır. Kadının zorlu yaşamına karşılık özgürlüğünü elde etme olasılığı bulunmaktadır. Ancak işletmeci bunun bilincinde olup borç oranını sürekli arttırmaya karşılık maaşını da düşük tutmaktadır. Kadın bu açıdan köşeye sıkıştırılmış olarak çoğunlukla kaderine boyun eğmektedir.⁴⁴

Fahişelik sıfatı üzerinden Orta Çağ kadınına bakıldığında Antik Yunan ile bu anlamda da benzerlik taşıdığı görülür. Fahişelik anlayışı ve uygulamaları her iki dönem de kadını sadece erkek karşısında değil toplum genelinde ötekileştirme özelliği göstermiştir.

Günümüzdeki çalışmalar, daha çok kadın tarihçiler tarafından yapılmakla birlikte feminist bakışla tartışmaya dâhil edilen kadın, layık olduğu değerlendirmeye ulaşamamıştır. Kadın bedeni antik çağlardan itibaren yeterli kaynaklar olmaksızın konunun en fazla dikkat çeken yönü olmuştur. Bu açıdan kadın bedeni en fazla tartışılan mesele olarak düşünülebilir. Kadın bedeni işlevi nedeniyle kutlanırken çok erken dönemlerde karşı cinse yarattığı etkilerden dolayı karalanmıştır. Kadın, tarihte statüsü noktasında dengesiz bir terazide yer almıştır. Tarih boyunca kadın olumlu veya olumsuz türlü damgalarla etiketlenmiştir. Ahlaksızlık ve kötülüğün bir simgesi olarak cadı olan kadın; fahişe, büyücü ve kilise tarafından dışlanan sapkın tarikatçıların namlarıyla birlikte kullanılmıştır. Kadın, çoğunlukla Orta Çağ boyunca aşağılanarak veya kutsal bir noktaya getirtilerek toplumda geri plana atılmıştır. Yapılan birçok toplumsal cinsiyet alanındaki çalışmanın kadının cinsî özellikleri doğrultusunda ele alınması kadının toplumdaki statüsünü ve rolünü baltalamaktadır.⁴⁵

Orta Çağ kadınının doğru bir şekilde izah edilmesi için dönemin şartlarının, kadına olan bakış açısını yönlendiren etkenlerin neler olduğuna vâkıf olunması gerekmektedir. Kadın mevzusu birçok etkenin şekillendirdiği bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Tek bir bakış açısı ile doğru sonuçlara ulaşmak oldukça zordur. Dönemsel olarak da Orta Çağ kadınına doğrudan algılamak mümkün değildir.

⁴⁴ Yücel Aksan, “Ortaçağ Avrupa’sında Fahişelik”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:4 Sayı:2, Yıl: (2017), 95-105.

⁴⁵ Elizabeth A. Clark, “Women, Gender, and the Study of Christian History”, *Cambridge University Press on behalf of the American Society of Church History*, Vol:70 No:3, (2001), 395-419.

Bu noktada kadının Antik Yunan döneminden mevzubahis edilen 13 ve 14. yüzyıllardaki durumunu tahlil etmek oldukça güçtür. Öyle ki başlangıç noktasından sonuç tarihine kadar kadın algısı her anlamda değişkenlik göstermiştir.

Orta Çağ kadınına dair bilgiler, kadının gizemin en büyük temsilcisi olarak görülmesinden dolayı oldukça sınırlıdır. Kadın, temin edilen kilise ve mahkeme kayıtlarında çok az yer almaktadır. Kadına dair bilgilerin çok sınırlı olmasından dolayı değerlendirmeler daha geniş kapsamlı olmak durumundadır. Bilginin kadın konusundaki örtüklüğü ortada olmakla beraber buna neden olan etmenlerin kesinleşmesi bu sahada ilerlemeyi ancak mümkün kılabilir. Dolayısıyla “kadın” gibi örtük bir mevzuyu bu hale getiren gerekçeler çoğaltılarak konu detaylandırılmalıdır. Bu bakış açısıyla ancak ilerleme sağlanmış olacaktır. Öte tarafta toplumda dönemsel veya belli aralıklarda bilgi ve anlayış noktasında miras aktarımı kati suretle kabul edilir bir kuramdır. Öyle ki her yeni anlayış ve bilgi, önceki dönemlerden doğrudan veya dolaylı olarak revize edilerek döneme aktarılır.

Öncelikle toplumun şartları ve bakış açısının göz önünde bulundurulması kadına yönelik doğru bir değerlendirmeyi sağlayabilir. Bununla beraber sonuç odaklı, geçerli soruların sorulması da bu alan için oldukça kıymetlidir. Kadın feodal toplum yapısında neden eril olan kesimin gerisinde yer almıştır? Bunun anlamı kadının yasal hakları yok sayılmış olması mıdır? Kadının yerini etkileyen sadece idari yapı mıdır? Din, kadını manipüle ederken toplumdaki rolünü ne derece etkilemiştir? Dönemin dünya görüşünü etkileyen felsefe kadının konumunda ne kadar etkiliydi? gibi sorular sorularak konu öncelikle tartışılmaya açılmalıdır. Bu sorulara cevap verme umuduyla ihtimaller dâhilinde etkenler üzerinden konu masaya yatırılmalıdır. Orta Çağ felsefi bakışına yön veren temel etkenlerden biri muhakkak ki Antik Yunan’dır. Temelde Orta Çağ felsefesi, Antik Yunan felsefesine ait bilgileri çeviriler⁴⁶ aracılığıyla elde edip bu bilgileri özümseyerek yeni oluşumu sağlamayı amaçlamıştır. Bu anlamda Aristo, Sokrates, Platon gibi o dönemin düşünürlerinin fikirlerinden etkilenmek kaçınılmaz olmuştur. Dönemin eserlerinin çevirisi fikrî haberdarlık sağlayarak yeni düşünceler edinilmesini sağlamıştır. Orta Çağ felsefesi, genel olarak dogma fikirler ile örülmüş “skolastik” anlayış çerçevesinde gelişmiştir. Felsefe ve din bütünlüğü ile vahiy, kurtuluşun temel

⁴⁶ Birçok araştırmacı tarafından Antik Yunan tesirinin Orta Çağ Avrupası’na tesirine ek olarak bu tesirin intikalinden yani Arap toplumundan da bahsedilmektedir. Aristo başta olmak üzere birçok filozofun eserleri Batı’dan Doğu’ya geçiş yapan Hristiyan ve Yahudi kesimlerce Arapların ellerine geçmiştir. Doğu-Batı veya Hristiyan-Müslüman kavramları arasında sadece siyasi muhabbette bulunan bu iki kesim arasında farklı bir yakınlaşma söz konusu olmuştur. Özellikle 12. yüzyıl Avrupası açısından bir ilimsel gelişim çağına başladığı söylenilebilir. Bu gelişimde ilk hedef, Arapça ve Yunancaya çevrilmiş eserleri resmî dil olan Latinceye çevirilerek anlaşılır kılmak olmuştur. Avrupa’nın dünya dili olan Arapçaya vâkıf olmamasından dolayı bu isteğini gerçekleştirmesi zor olmuştur. Diğer tarafta Yunancadan uzaklaşmış olan Avrupa, bu konuda Araplaşmış Hristiyan, Yahudi ve Müslüman kesimlerden bir ekip kurarak Antik Yunan ilmine vâkıf olmak istemiştir. Bir bilimsel rekabetin içeririnde Antik Yunan ilmi tekrardan canlanma göstermiştir. Büyük bir titizlikle yapılan çeviri çalışmalarıyla Antik Yunan bilgileri, Arapça ve Yunancadan Latinceye çevrilerek 12. yüzyıl Avrupası ilim camiasına sunulmuştur. Burada hedef İslamiyet olmayıp Arap ve Yunan diline çevrilmiş Antik Yunan anlayışı olmuştur. İspanya merkezli olan bu çeviri faaliyetleriyle ilimsel açıdan bir rönesans dalgası yaşanmıştır. Teknik, bilim, ilim alanında birçok yeni bilgiler Batı’ya intikal etmiştir. Jacques Le Goff, *Ortaçağ’da Entellektüeller*, çev., Mehmet Ali Kılıçbay, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 22-26.

kaynağı olarak kabul edilmiştir. Bu dönem filozofları Aristo ve Platon anlayışına ilaveten yeni bir anlayışla kendilerini göstermiştir. Din ve akıl yer yer yan yana yer yer karşı karşıya getirilerek fikrî bir anlayışa erişilmiştir. Skolastik düşünce başta inananın tasavvurunda kendini göstermiştir. Daha sonra Aristotelesçilik anlayışı çerçevesinde akıl ve iman bir araya getirilerek skolastik anlayış şekillenmiştir. Dönemin filozofları Aziz Thomas, Aziz Anselmus, Pierre Abelard vb. Aristoteles, Platon, İbn Rüşd, İbn Sina gibi düşünürlerin fikirlerini temel alarak dönemin felsefi algısını oluşturmuşlardır. Hristiyanlığın da tesiriyle aklın da bir nebze etkili olduğu bir felsefe dünyası meydana gelmiştir.⁴⁷

Bahsi geçen dönem ve konu baz alındığında Aristoteles ve Platon'un etkisi inkâr edilemez. Özellikle Aristo anlayışının, 13 ve 14. yüzyıl skolastik anlayışına yön verdiği muhakkaktır. Bu dönemin ünlü düşünürleri Tanrı ve vahiy kabulleriyle birlikte akıl yürütmenin gerekliliğini tezahür etmişlerdir. Bu noktada Aristo'nun düşüncelerinden faydalanmışlardır. 13. yüzyıla kadar dar kalıplar içerisinde gelişen skolastik anlayış ardından, 1260 yıllardan itibaren İbn-i Sina, Aristoteles, Platon gibi ünlü düşünürlerin eserlerinin okutulmasıyla birlikte din aklın süzgecinden geçirilecektir. Bu süreçte sınırlı ve eleştirel bir ilerleme söz konusu iken 14. yüzyılın ortalarından itibaren felsefenin sahası daha özgür tartışmaların yapıldığı bir alana dönüşmüştür. 14. yüzyıl, felsefenin gelişme noktasının zirve yaptığı bir dönem olarak değerlendirilebilir.⁴⁸ Bu değerlendirme yapılırken Antik Yunan felsefesinin etkisi ortada olmakla beraber, dönemseller olarak bilgi karşılaştırması yapılarak iddianın ispatı mümkündür. Bu açıdan Antik Yunan düşünce anlayışına önderlik eden önemli isimlerin kaleminden çıkan eserler aracılığıyla bir karşılaştırmaya gidilebilir. Bu anlamda akıllara gelen ilk isimlerden biri Platon'dur.

Platon'un kadın ve aileye dair fikirleri günümüzde tartışma konusu olmuştur. Özellikle Platon'un Devlet adlı metnin 5. bölümünde yer alan kadın ve aileye yönelik fikirleri araştırmacılar tarafından kadın mevzusunda odak noktası olmuştur. Kimi feministler, Platon'u feminist olarak nitelendirirken kimi araştırmacılar, Platon'un doğada kadın cinsini erkek cinsinde eriterek eşitlik kavramını ortaya attığını iddia etmişlerdir. Öte tarafta farklı bir anlayışla Platon'un kadını yok saydığı savunulmaktadır. Paralel şekilde Platon'un yasalar önünde kadın ve erkeğin eşitliğinin söz konusu olmayacağını ve bu şekilde bir durumun erkeğin kadın karşısında küçük düşürülmesi olarak kabul ettiği iddia edilmektedir. Platon'un temel fikirlerinin yer aldığı Devlet'e bakan araştırmacılar birbirinden farklı kanılara ulaşmıştır. Platon gibi Sokrates'in de cinsler üzerindeki fikirleri tartışmaya dâhil edilmiştir. Sokrates, kadın ve erkek cinsinden daha çok toplumun geneline değinmiştir. Sokrates'e göre toplumda türlerden daha çok uyum dikkate alınmalıdır. Sokrates, tür olarak farklı olmalarının aynı şeyleri yapamayacakları anlamına gelmeyeceği iddiasındadır. Sokrates'in toplumu kadın veya erkek olarak değil cinsiyetsiz olarak kabul edilebilir görmesi, eşitliğe dayalı bir sinyal

⁴⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. Etienne Gilson, *Ortaçağda Felsefe Patristik Başlangıçtan XIV. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, çev., Ayşe Meral, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003), 729-737.

⁴⁸ A.S. McGrade, *Medieval Philosophy*, (New York: Cambridge University Press, 2007), 32-40.

olabilir. Sokrates eşitliği göz önünde bulundururken türler arası farklılığı da kabul etmiştir. Bu anlamda ortak bir fikrin söz konusu olmadığı görülmektedir. Bu konuda felsefenin yoğun anlam taşımasının etkili olduğu muhakkaktır.⁴⁹

Platon ve Aristoteles'in kadına dair fikirleri araştırmacılar tarafından farklı yorumlanmıştır. Platon ve diğer düşünürlerce kadın ve erkek farklı formlarda bulunmaktadırlar. Bu anlayışla toplumda bir cinsiyetçi anlayış ortaya çıkar. İki varlık olarak kadın ve erkek insan cinsinde farklı türler olarak kabul edilmişlerdir. Platon'un fikirleri farklı yorumlanarak kimilerine göre bir eşitlik sinyali olarak görüldüğü, kimilerine göre toplumsal cinsiyetin çok net hissedildiği iddia edilmektedir. Bazı fikir sahiplerine göre ise Platon'un cinsiyetçi anlayışı sadece biyolojik özelliklerle sınırlı kalmaktadır. Platon ve diğer birçok filozofun felsefi anlayışlarına dair farklı algılama ve yorumlamalar söz konusu olmuştur.⁵⁰

Platon'un en ünlü metni olarak kabul edebileceğimiz Devlet, kadın bakışını kısmen de olsa sunmaktadır. Platon metnin beşinci bölümünde öncelikle kadın ve erkeğin farklı yaratılışta olduğunu ve bu sebeple aynı tutum ve işlerde bulunmasının mümkün olmadığını aksettirmiştir. Kadın ve erkeğin eşitsizlik kavramından öte cinsi farklılıkları noktasında değerlendirilmiş olduğu makul bir açıklamadır. Burada kadın erkeğin işini yapamadığı gibi erkek de bir kadının işlerini yapamaz denilmiştir. Eşitsizlikten öte cinsî farkların buna engel olduğu belirtilmiştir. Kadın ve erkek birbirinden farklı olduğu gibi aynı cins arasında da farklılıklardan dolayı işlere yatkınlıkları aynı olmaz.⁵¹ Platon'un kadın düşüncesinde kadın-erkek eşitsizliğini savunmaktan öte cinsî farklılığı kabul ettiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda Orta Çağ kadın algısıyla benzerlik gösterir denilebilir. Kadının erkek karşısında geri planda olma nedeni olarak yaradılış özelliklerine dair kabuller söz konusudur. Orta Çağ toplumunda kadın, fitri özelliklerinden dolayı etken değil erkek himayesinde edilgen olmak zorundadır.

Aristo ve Platon'un bu noktadaki fikirleri, dönemin kadın-erkek anlayışına ya da kadının toplumdaki misyonuna dair genel bir değerlendirmede bulunma fırsatı sağlamaktadır. Bu açıdan Aristo'nun kadına dair fikirlerinden öte toplumdaki kadın-erkek misyonuna yönelik fikirler edinmekteyiz. Öncelikle polis olarak nitelendirdiği devlet anlayışında bireylerin devlet mutluluğuna hizmet eden birer vasıta olduğunu kabul eden Aristo, kadından daha çok erkek himayesinden yani ev hanesinden söz etmektedir. Doğada zorunlu bir hiyerarşi söz konusu olmakla birlikte parça-bütün anlayışı devlete hizmet etmekle mükelleftir. Devletin doğasında bulunan zorunlu hiyerarşide kadın ve erkeğe belli görevler atfedilmiştir. Kadın ve erkek, bu açıdan değerlendirildiğinde devletin birer

⁴⁹ Steven Forde, "Gender And Justice in Platon", *The American Political Science Association*, Vol: 91 No:3 Yıl:(1997), 657-662.

⁵⁰ Ceren Hallaç, *Platon'un Siyaset Felsefesinde Kadının Konumu*, (Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 75-76.

⁵¹ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüpoğlu ve M. Ali Cimcoz, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 149-159.

parçası olarak çoğunluğun mutluluğuna hizmet eden unsurlardır. Özel niteliklerinin de yardımıyla çoğunluğun menfaatine hizmet etmelidir. Siyasi anlayışı çerçevesinde Aristo, kadın ve erkeği evlilik hayatı açısından değerlendirmiştir. Ataerkil bir hükümet sistemini savunan Aristo, kadının erkek karşısında ehliyetsiz olmasından kaynaklı zorunlu itaate eğilimli olduğunu kabul etmiştir. Karı-koca ilişkisini efendi-köle ilişkisiyle özdeşleştirerek kadının yasal ehliyetinin koca veya baba tarafından idare edilmesi gerektiğini savunmuştur. Doğası gereği kadın, yönetme yetersizliği, bedensel zayıflık gibi kusurlarının karşılığında yönetilen taraf olmak zorundadır. Hanede erkek yönetici, kadın ise yönetilen taraftır. Doğada her bireyin devletin mutluluğu için bir misyonu vardır. Erkek bu misyonun bir üyesi iken kadın aile kavramı içinde hapsedilmiştir. Devlete katkısı olmayan kadın, ev hanesinde üremeyi sağlayan ve kocasına hizmet eden cinstir. Aristo, kadını ev hanesi içine atarken toplumdan saf dışı bırakmıştır.⁵² Eserleri aracılığıyla ünlü düşünürlerin bu yöndeki fikirlerine vâkıf olunduğu gibi o dönemin toplum yapısı ve anlayışı hakkında da bilgi edinilmektedir.

Bu açıdan Aristoteles'in Politika adlı çalışmasına kısa da olsa değinmek hem toplum anlayışını idrak etmek hem de kadın olgusunu zenginleştirmek hasebiyle önemlidir. Her dönemde bu tarz yasallaşma ya da ideal yasa yapısına işaret eden örnek metinler bulunmaktadır. Antik Yunan döneminde de en iyi örneği teşkil eden Politika, genel olarak erkekler üzerinde önerilerde bulunan bir yönetim taslağıdır. Aristoteles'in Politika'sına bakıldığında genel olarak kadına dair bilgiler Orta Çağ kayıtlarına paralel şekilde sınırlıdır. Feodal yasalar, kilise ve mahkeme kayıtlarında kadına dair bilgilerin sınırlılığı aynı şekilde burada da kendini göstermiştir. Doğrudan kadının ele alındığı bölümler oldukça azdır. Kadının doğada farklı bir işlevi olmasıyla barbar toplumlarda olduğu gibi köleyle özdeş tutulmasını kesin olarak reddetmiş olan Aristoteles, erkeğin zekâ yönünden kadından üstün olduğunu kabul etmiştir. Aynı şekilde kadının erkek karşısında nitelik olarak farklı olduğunu kabul eden Aristoteles, ayrımı çizdiği noktada kadın ve erkeğin bir bütün olduğunu ve birinin diğerinin varlığını sağladığını öne sürmüştür. Kadın ve erkek kendi türlerinin çoğalması için birbirine muhtaçtır. Aristo da ailenin, devletin en küçük birimi olduğunu, aile kuramında kadın ve çocuklar üstünde erkeğin yasa koyma yetkisi olması gerektiğini kabul etmiştir. Köle-efendi ilişkisine atıfta bulunarak doğada yöneten-yönetilen döngüsünün mecburi olduğunu kabul eden Aristoteles, bu döngüyü tıpkı vahşi hayvan ile evcilleştirilmiş hayvan arasındaki farklılıklara değinerek ortaya koymuştur. Evcil hayvan, vahşi hayvana oranla daha şanslı olarak güvenliğini sağlar. Kadın da erkeğin himayesine girerek bu uzlaşma yoluyla kendini korumaya alır. Kadın ve erkek bir bütün olduğu için birbirlerine yapılan yanlış kendilerine zarar verir.⁵³ İdeal yasallaşmanın işlendiği metinde ana-baba kavramı üzerinde durularak onlara karşı işlenen yanlışlar suç olduğu kadar kutsallığa da aykırı bir tutum olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴ Aile kavramının önemini aynı şekilde izah eden Aristoteles, kadının

⁵² Maria Luisa Femenias, "Women and Naturel Hierarchy in Aristotle", *Hypatia*, Vol: 9 No:1, Yıl: (1994), 164-172.

⁵³ Aristoteles, *Politika*, Kitap I, çev. Mete Tuncay, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975), 8-16.

⁵⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap II, 35.

yasal haklarını erkeklerin yasal hakları kadar titizlik gerektiren bir konu olarak görmüştür. Erkek tarafından denetim altında tutulması gereken kadının toprak sahipliğinde beşte ikisini elinde tutması gerektiği ve çeyizin kadının doğal hakkı olduğu belirtilmiştir. Kadının denetim altında tutulmasının kargaşayı önlediğini belirten ve aksi durumların da örneklerini veren Aristoteles, erkek nüfusun sürekliliğinin devletin geleceği için oldukça önemli bir husus olduğunu ve bu açıdan üremenin gerekli olduğunu izah etmiştir.⁵⁵ Kadının cinsel eğilimi dengeli olmalıdır. Aşırı şehvetin doğru olmadığını kabul eden Aristoteles, kadınların bu noktada kontrol altında tutulması gerektiğini savunmaktadır. Kadının neslin devamlılığı noktasında vasıta olduğunu ve çocuğun cinsiyetinde de erkeğin üstün rol oynadığını ifade etmektedir.⁵⁶

Orta Çağ kadın fikrini etkilediği iddia edilen bir diğer filozof Platon da aynı şekilde ideal devlet anlayışı çerçevesinde kadına sınırlı da olsa yer vermiştir. Evlilik kuramı üzerinde eşler arasında aile ve koşullar noktasında eşit olan bireylerin belli bir yaşa geldikten sonra beraber bir düzen kurması önerilir. Zenginlik noktasından daha çok aile ve kişilik olarak eşit bir zevcenin hem kendi ailesi hem de devlet açısından hayırlı olunacağını kabul eden Platon, varlık eşitliğine dikkat çekmiştir. Ona göre evlilik zaruri olarak kabul edilmeli ve 35 yaşını aşmış hâlâ bekâr olan bireyler yıllık cezadan nasiplenmelidir. Kadın ve erkeğin bir araya gelerek dünyaya çocuk getirmeleri devletin nüfusu açısından önemli olduğu için evliliğin titizlikle ve yasalar doğrultusunda yapılması gerekir. Bu noktada gerek Aristoteles gerekse Platon evlilik kurumunun kutsallığı ve önemi noktasında hemfikirlerdir.⁵⁷ Platon'un kabul ettiği devlet anlayışında eşitlik söz konusu değildir. Eşitliğin olduğu yerde dostluk söz konusudur. Platon, bazı kriterleri göz önünde bulundurarak en kısa örneklemeyle köle ve efendi eşit olamaz demiştir. Devletin devamlılığı ve ayaklanmaların önlenmesi için bu çizgiye dikkat edilmesi gerektiğini savunan Platon, insanlar arasında ortak bir eşitliğin söz konusu olamayacağını ileri sürmektedir. Konum, kura veya erdem konusunda eşitliği kabul edilebilirdir.⁵⁸

“Feodal Orta Çağ Sisteminde” kadın algısının Antik Yunan dönemi anlayışından etkilendiği ifade edilebileceği gibi bu durum tek etki olarak söylenemez. Toplumu manipüle etme noktasında oldukça etkili olan din, öte tarafta feodal düzenin kendine has özellikleri, dönemin şartları kadın algısını etkilemiştir. Kadın, kilise ve felsefede belli bir yer edindiği gibi feodal yasada da belirgin bir yer edinmiştir. Kadın, olumlu veya olumsuz şekilde bu yasada yer edinerek varlığını kabul ettirmiştir. Toplumsal sınıf içerisinde ve karşı cins karşısında sınırlı da olsa yasal olarak kabul görmüştür. Kadının Orta Çağ dönemine ait yasa kitaplarında ve dönemin kayıtlarında yer alması varlığının kabul edildiğinin en büyük göstergesidir. Orta Çağ feodal yapısı çerçevesinde kadına ait kayıtlar daha çok evlilik kurumuna dâhildir.

⁵⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap II, 54-55.

⁵⁶ Emine Kocadağ Çağlar, Aristoteles'in Devlet Kuramında Kadın İmgisinin Yeri, (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 63-69.

⁵⁷ Platon, *Yasalar*, çev., Candan Şentuna ve Saffet Babür, (İstanbul: Arı Yayıncılık, 1988), 250-256

⁵⁸ Platon, *Yasalar*, 228-229.

Genel araştırmalara bakıldığında kadın hassas bir konu olmakla birlikte Orta Çağ “Hristiyan” toplumunun genel özelliklerinin de bu durumu etkilediği söylenebilir. Öyle ki feodal bir toplum özelliği gösteren Orta Çağ Hristiyan Avrupa, erkek gücünün beslediği bir sistemde yer almaktadır. Bu anlamda ataerkil bir toplum olarak nitelendirebileceğimiz Orta Çağ Avrupa toplumunda kadının faal olarak erkeğin gerisinde yer aldığını belirtebiliriz. Kadın Antik Çağ’da olduğu gibi Orta Çağ’da da daha çok üreme ve çocuk eğitimi noktasında evlilik kurumunda aktiftir. Bunun yanında kadının bu dönemde silik olarak görünmesinin muhakkak birçok nedeni vardır. Ancak din, bu çerçevede en büyük etken olarak görülebilir. Bu anlamda birçok iddia ortaya atılabilir. Bu konuya dair genel bir kanıda bulunmak gerekirse din, toplumun şartlarına karşılık yönlendirici ve etkin bir rol oynamıştır. Bu noktada kadının konumunu etkileyen etmenlerden biri olarak görülen din, araştırma sahası olmuştur. Günümüzde özellikle feminist çalışmalarda kadını mağdur eden etmenlerden biri olarak din gösterilmiştir. Gerek kadın gerekse toplumda kabul gören inançlar üzerinden eleştirilerde bulunan bazı feminist çalışmalarda özellikle Yahudilik⁵⁹ ve Hristiyanlık⁶⁰ kadının toplumda ötekileştirilmesine neden olan birer inanç sistemi olarak işaret edilmiştir.⁶¹ Bazı araştırmacılar tarafından Orta Çağ Avrupası’nda kadının konumu ve değişiminde dinin tesiri aktarılırken Yahudilik ve Hristiyanlık anlayışı üzerinden değerlendirmeye gidilmiştir. Bu noktada Eski ve Yeni Ahit karşılaştırması yapılarak durum teyit edilmeye çalışılmıştır.⁶² Bu tür çalışmalar aracılığıyla Yahudilik ve Hristiyanlık arasındaki farklılıklar sunulmaktadır. Ancak çalışmamız açısından önemli olan nokta dinî anlayış farklılığından öte iki tarafta kadının konumun değişikliğidir. Yeni anlayış yeni düzeni beraberinde getirmiştir.

Konumuz açısından Yahudilik inanç sistemini değerlendirmeye alma nedenimiz Orta Çağ toplumunun çoğunlukta tesiri altına alan Hristiyanlık anlayışının kökenini oluşturmastır. Genel olarak feminist anlayışa yönelik yapılan çalışmalarda dinin toplumdaki etkisinden kadının bu yönden

⁵⁹ Yahudilik tek Tanrı inancını kabul eden büyük semavi dinlerden bir tanesidir. Günümüzde yaklaşık olarak 5-6 bin yıllık tarihi geçmiş olan bu inanç sisteminin en önemli özelliği kutsal kitapta Tanrı ile yapılan antlaşmadır. Bu antlaşma İsrâilîoğullarının atası olarak kabul edilen İbrahim ve Tanrı arasında yapılmıştır. İbrahim, Tanrı’nın buyruğuyla Kenan bölgesine göç etmiştir. Burada yaşamaya başlarken çoğalmıştır. Karısı ve cariyesi Hacer’den çocukları olmuştur. Yahudilik inancının temellerinin atılma olayı Kutsal Kitap’ta da belirtilmiştir. Zamanla yaygınlaşan bu inanç sistemi belli inanç kaidelerine dayanmaktadır. Bu inanç kaideleri doğrultusunda belli bir kitleye zamanla ulaşmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Kürşat Demirci, *İslâm Ansiklopedisi*, “Yahudilik”, içinde *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları 2013), 43:219-220.

⁶⁰ Eski Ahîd’in devamı niteliğinde olan Yeni Ahîd çerçevesinde gelişmiş olan Hristiyanlık dünyanın en kalabalık kesimini oluşturan din olarak bilinmektedir. Bugün Katolik, Ortodoks ve Protestan olarak üç mezhep halinde yayılmıştır. Yeni Ahîd anlayışında İsa Mesih kurtarıcı olarak yeryüzüne Tanrı’nın oğlu olarak gönderilmiştir. Bir plan dâhilinde geleceği bilinen İsa Mesih görevini tamamladıktan sonra insanoğlunun kurtuluşu için bir fide olarak çarmıha gerilip Tanrı’nın yanında yerini almıştır. İsa’nın fikirleri bu inanç sisteminin temellerini oluşturarak inanan kesimi bir araya getirmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. Mustafa Sinanoğlu, “Hristiyanlık” içinde *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları:1998), 17:364-368.

⁶¹ Bu konuya yönelik bir örnek olarak bkz. Özlem Topcan, *Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerine Feminist Yaklaşım*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

⁶² Bir örnek çalışma olarak bakınız. Cassandra M. Klyman, “A Psychoanalytic Perspective of Women in the Bible”, Vol: 64 No:1, Yıl: (2014), 135-152.

olumsuz etkilendiği ifade edilmektedir.⁶³ Orta Çağ Avrupası, Hristiyan bir toplum olarak bilinmekle birlikte Yahudiliğin de çok sınırlı olmakla birlikte varlığını hissettirdiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda hem toplumda az da olsa Yahudi kesiminin olması hem de Hristiyanlığın Yahudi dininin köklerinden beslendiğinin kabul edilmesinden dolayı kadının her iki dinî anlayışta yerine ve tesirine bakılmalıdır. Öte tarafta iki anlayışın birbirlerinin devamı olmasının yanında kadın konusunda sınırları kesin bir şekilde farklıdır.

Tarihsel olarak daha köklü bir inanç sistemi olan Yahudiliğe bakıldığında öncelikli olarak Hristiyan anlayışıyla paralel olmaktan öte kadının sınırlarının daha keskin ve daha sert çizgilerle çizildiğini söylemek mümkündür. Bu noktada Yahudilik geleneğinin devamı olarak kabul edilen Hristiyanlıkta öğretiler açısından oldukça büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. İki anlayışın birbirinden farklı oluşu kadar kadının konumunu kötüleştirilmesi açısından Yahudi anlayışının doktrinleri dikkatleri çekmiştir. Kadının Eski Ahit üzerindeki hakları, gerek Tevrat üzerinden kadın-erkek eşitsizliğine değinilerek gerekse İncil üzerinden kıyaslama yoluyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.⁶⁴ Eski ve Yeni Antlaşma olarak müminleri bir araya getiren bu iki anlayış birçok anlamda farklılık gösterdiği gibi kadın ve erkeğin toplumdaki konum ve sınırlarında da farklılıklar

⁶³ Bu tarz çalışmalarda İncil veya Tevrat baskın olup iki taraftan kadın modelleri sunulmaktadır. İncil'i eleştirerek Yahudi anlayışını sempati uyandıran çalışmalar kadar İncil'i üstün gören çalışmaların varlığı da görülmektedir. Bu tarz çalışmalarda çoğunlukla kadın modelleri üzerinden aktarım söz konusu olmuştur. Bu noktada İncil'de kendini ispat etmiş kadın kesiminin yüceltildiği ve toplumda saygınlık kazandığı vurgulanmıştır. Buna karşılık Yahudilik anlayışında kadının bir kız, anne, kızkardeş olup kendi başına bir değer edinemediği savunulmuştur. Yine kıyaslamalar yapılarak İncil'in de Tevrat gibi ataerkil bir anlayışta olduğu kabul edilmektedir. Bu noktada ataerkil anlayışların hangisinde daha baskın olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Yazarları ve derleyecileri erkek olan bu iki anlayışta erkek baskındır. İncil'de de Tevrat'ta da kadın-erkek eşitsizliği açıkça görülmektedir. İncil'de var olan hukuk sistemine göre kadın ve erkek hukuksal olarak eşit değildir. Kadının en fazla söz edildiği zina, boşanma ve miras haklarına yönelik yasal ifadelerde bunu açıkça görmek mümkün. Aynı şekilde Tevrat anlayışının da bu durumu beslediği görülmektedir. Kadının erkek karşısındaki durumu Tevrat'ta daha katı olmakla beraber İncil'de bu durum daha ılımlı hale gelmiştir. İncil ve Tevrat birer ataerkil inanç sistemi olarak kadını geriye attığı gibi dönemlerin atasözleri, deyim ve ilahileri bu durumu bazı dönemlerde beslerken bazı dönemlerde zayıflatmıştır. Kadının ağırlıklı olarak anne figürü üzerinden aksettigi iki anlayışta da görülmüştür. Kadın ev ortamında ürmeyi sağlayan taraf olarak daha olumlu görülmüştür. Bu noktada birçok hikâye ve bu hikâyelere kahraman olan kadın örnekleri sunulmuştur. Bu açıdan hem Tevrat hem de İncil'de yer alan ortak modeller örnek gösterilmiştir. Tevrat ve İncil'de cinsiyet, kadının toplumdaki mesleğini, konumunu, değerini belirleyen temel unsur olmuştur. Leila Leah Bronner, "The Changing Face of Woman from Bible to Talmud", *Purdue University Press*, Vol:7 No.2 Yıl: (1989), 34-47.

⁶⁴ Kadının hakları noktasında toplumda yer bulan inanç sisteminin tesiri noktasında Tevrat çalışma sahalarına dâhil edilmiştir. Tevrat'ın doktrinlerinde yer alan kadın tartışma konusu olmuştur. Tevrat'ı temel alarak ortaya çıkan öğreti metinleri kadının toplumdaki sınırını çizmiştir. Bu öğretiler Tevrat'tan esinlenerek Tevrat niteliğinde görülmüştür. Toplumda kadının duruşunu belirleyen dinî metinler erkeğin karşısında kadını ikinci sınıfa yerleştirmiştir. Birçok madde aracılığıyla kadının yasal sınırları da çizilmiştir. Yahudi toplumunda gerek Tevrat gerekse Tevrat'ın yansımalarından ortaya çıkan dinî doktrinler kadının yerini belirlemiştir. Bu dinî ifadelerle birlikte erkek karşısında kadının maruz kaldığı eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Kurban sunusunun sadece erkeğe ait olması, erkeğin kadının haklarının savunucusu ve davranışlarının sorumlusu olması, sunu etinden erkeğin yiyebilmesi, evli olmayan kızın soy bağının babadan gelmesi, Musa'nın ifadelerinde yer alan kadın-erkek sınırı, başlangıçta Tevrat'ın emirlerin sadece erkeklere duyurulması, Tanrı'nın sadece erkeklere görünmesi inancı vb. mevzular kadının dışlandığı iddialarını güçlendirmiştir. Tevrat'ta yer alan olaylarda erkeğin ağırlıklı yer alması bu yöndeki iddiaları artırmıştır. Tevrat'ın kabulleri ataerkil bir inanç sistemi olduğu iddialarının yanında toplumda kadını dışlayan bir inanç sistemi olduğu fikirlerini artırmıştır. Bu bilgiler ışığında kadın konusu tartışılmıştır. Bu konuya dair daha detaylı bilgi için bkz. Paul Heger, "Women in the Bible, Oumran and Early Rabbinic Literature(Book Subtitle): Their Status and Roles", *Brill*, 2014, 131-175.

görülmektedir. Özellikle Yahudilik inancının “kadın” kavramına yönelik tavrının Hristiyanlık inancına kıyasla daha sert olduğu söylenebilir. Öyle ki bu Yahudilik doktrinleri aracılığıyla çok rahat bir şekilde ortaya koyulur. Evlilik sözleşmesiyle birlikte kadın erkeğin himayesine girmektedir. Kadının erkek karşısında yasal hakları olmamakla birlikte evliliğini sonlandırma hakkı çok büyük bir gerekçesi olmadığı sürece mümkün değildir. Erkek ise bir hoşnutsuzluk halinde kadını boşayabilmektedir. Kadın daha çok üremeyi sağlayan bir vasıta olarak aile kurumunda yer almaktadır. Kadın, eski eşinden bağımsız bir hayatta yeni bir eş ile yaşama hakkı için bile icazet almak zorundadır. Boşanma kâğıdı veren erkek bu izni sağlamış olacaktır. Ataerkil bir sistemin destekçisi olarak kabul edilen Yahudilikte erkek çok eşli olabilirken kadının tek eşliliği dikkat çekmektedir.⁶⁵

Yahudi toplumunda kadın-erkek çizgisi çok keskin bir şekilde çizilmiştir. Bu çizgide, Tevrat’ta bulunan kaideler büyük oranda etkili olmuştur. Tevrat’ın doktrinlerine bakıldığında başta Havva ve Âdem anlatısının temel kaynağı olması bakımında kadın ve erkek cinsini birbirinden uzaklaştırma özelliği göstermiştir. İlk günahın kahramanı olan Havva tasvirinde kadın çok çabuk aldanan, zayıf ve varlık nedeni erkek olan taraftır. Öte tarafta miras, evlilik, kadın-erkek halleri, boşanma gibi konulara dair öğretilere bakıldığında kadın-erkek eşitsizliği çok keskin bir şekilde hissedilmektedir. Öncelikle kadın ve erkeği bir araya getiren evlilik kurumunda kadının durumuna bakıldığında temel dinî kaideler bunu kanıtlamaktadır. Yahudi toplumuna iletilen on buyruktan biri olan zina⁶⁶ etmeyeceksin emri toplumda özellikle aile kurumunda çok önemsenmiştir. Evlilikte her iki taraf için zina ölümle cezalandırılacak bir suçtur. Bu konuda bir eşitliğin var olduğu kabul edilebilir. Ancak evlendikleri gece erkek kadından hoşlanmayıp bakire olmadığını iddia ederse ve soruşturmanın sonucu iftira olduğu ispat edilirse koca kızın babasına yüz gümüş verecektir. Babasının onurunu zedeleme karşılığı olarak dayatılan paradan sonra koca ölünceye kadar kadından boşanamayacaktır. Aksine kadın gerçekten de zifaf gecesi bakire çıkmamışsa baba evinde zina yaptığı için taşlanarak öldürülecektir.⁶⁷ Kadın-erkek arasındaki bu durum eşitsizliğin en büyük göstergelerinden bir tanesidir.

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin bir başka örneği olarak erkek evlendiği kadından ayrılmak istediğinde boşanma kâğıdını imzalayarak boşanmayı çok rahat bir şekilde gerçekleştirmiş olacaktır. Kadın yeni biriyle evlenir tekrar o eşini de memnun edemez yine boşanma kâğıdını alırsa tekrar eski eşine geri dönemez. Bu haliyle kadın kirli olarak sayılmıştır.⁶⁸ Bu durumda erkek çok rahat boşanıp tekrar evlenme olayını sorunsuz gerçekleştirirken kadın bu noktada mağdur olmuştur. Erkek, ufak bir hoşnutsuzluk nedeni göstererek boşama hakkına sahip olan taraftır. Hristiyanlık anlayışıyla kıyaslandığında da farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Kadına yönelik esnekliğin daha radikal olduğunu söylemek mümkündür. İncil’in doktrinlerinde kadın ve erkek için boşanma bu kadar rahat olmadığı gibi kadın-erkek eşitsizliği de bu kadar belirgin değildir.

⁶⁵ Özlem Topcan, *Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerine Feminist Yaklaşım*, 24-26.

⁶⁶ (Eski Ahit, Yasa’nın Tekrarı, 5:18).

⁶⁷ (Eski Ahit, Yasa’nın Tekrarı, 22:13-25).

⁶⁸ (Eski Ahit, Yasa’nın Tekrarı, 24:1-4).

Bu eşitsizliğin bir diğer örneği, doğum yapan kadının temizlenme süresine yöneliktir. Doğum yapan kadın eğer erkek doğurursa âdet süresinde olduğu gibi yedi gün kirli sayılacaktır. Kadın kanamadaki paklanma için otuz üç gün bekleyecektir. Ancak eğer kadın kız doğurursa âdet süresi iki hafta olacak, kanamadaki paklanma süresi ise altmışaltı gün olacaktır.⁶⁹ Bu durumda kadın-erkek cinsinin kesin olarak ayırımının yapıldığı aşikârdır. Kadın-erkek eşitliği bağlamında miras davasına bakıldığında ise aynı eşitsizliğin devam ettiğini söylemek mümkündür. Kadının miras hakkı Tevrat'ta yer almaktadır. Üç madde olarak ele alabileceğimiz bu anlayışta kadının mülk edinme hakkına dair genel bir fikir edinebiliriz. Bu üç madde, Tevrat'ta geçen Yakup'un çocukları ve iki kız kardeş olan Leah ve Rahel'in evliliği üzerinden aksettirilmiştir.⁷⁰ Hikâyede sevilen ve nefret edilen iki eş ve onun karşılığında ilk çocuğa verilecek olan iki kat miras payı kesindir. Bu kıssada temel olan sevilen ya da nefret edilen taraf değildir. İlk çocuk kimin rahminden gelmiş olursa olsun mirastan iki kat pay onun hakkıdır. Bu noktada aynı şartlarda yani aynı adamla eş olan iki kadın arasında aslında çocukları üzerinden bir üstünlük yaratılmıştır. İki eşten biri, dünyaya getirdiği çocuğun öncelik ve sonralık durumu aracılığıyla avantaj sağlamıştır. İkinci madde dul olan kadınlara yöneliktir. Bu konuda örnek olarak yine Tevrat'ta yer alan bir olay üzerinden dayatılmıştır. Çocuksuz dul Tamar ve Yahuda'nın oğlu Onan üzerinden aktarılan hikâyede esas olan mesele, dul kalan ve çocuksuz kadın eşinin en yakın erkek akrabasıyla evlenerek çocuk sahibi olması halinde mirastan pay alma hakkı edinmektedir.⁷¹ Bu anlayışa göre erkek, kardeşinin karısıyla evlenerek onun neslinin devamlılığını sağlama noktasında vasıta olacaktır. Bu durumda erkek de bu olaya itiraz edemez. İtirazı noktasında toplum önünde ayıplanarak cezalandırılır. Üçüncü kural ise erkek çocuğu olmayan anneler içindir. Bu kuralda erkek çocuğu olmayıp sadece kız çocuğunun olması halinde kız çocuğu miras hakkı elde edemez. Miras erkeğin en yakın erkek akrabasına intikal eder. Bu konuya örnek, Zelophedad kızlarının açtığı miras davasıdır.⁷² Bu dava, her şartta kız çocuğunun mirastan hak elde edemeyeceğini çok açık bir şekilde vurgulamaktadır. Eski yasaya göre kızlar asla hak talep edemezken bu dava geleneği bozmuştur. Böylece kızlar mirastan hak elde etmiştir.⁷³ Bu nokta, dinin yönlendirdiği hukuksal yasaların keskin olmakla birlikte değişmez olmadığını göstermiştir. Bu noktada Yahudi anlayışında keskinlik olduğu gibi bazı noktalarda esnekliğin mümkün olduğu da görülmektedir.

⁶⁹ (Eski Ahit, Levililer, 12:1-5).

⁷⁰ “Eğer bir adamın iki karısı varsa, birini seviyor, öbüründen hoşlanmıyorsa; iki kadın da kendisine oğullar doğurmuşsa; ilk oğul hoşlanmadığı kadının oğluyorsa; adam malını miras olarak oğullarına bölüştürdüğü gün sevdiği kadının oğlunu kayırıp ona ilk oğulluk hakkını veremez. Hoşlanmadığı kadının oğlunu ilk doğan oğul olarak tanıyacak ve ona bütün malından iki pay verecektir. Çünkü bu oğul babasının gücünün ilk ürünüdür. İlk oğulluk hakkı onun olacak.” (Eski Ahit, Yasa'nın Tekrarı, 21: 15-17).

⁷¹ Bu belirtilen anlayış Yahuda'nın Er ve Onan adlı iki oğlu ve gelini olan Tamar'a dayandırılmaktadır. “Yahuda'nın ilk oğlu olan Er için bir kadın aldı. Kadının adı Tamar'dı. Yahuda'nın ilk oğlu Er, RAB'in gözünde kötüydü. Bu yüzden RAB onu öldürdü. Yahuda Onan'a “Kardeşinin karısıyla evlen” dedi, “Kayınbiraderlik görevini yap. Kardeşinin soyunu sürdür.” Ama Onan, doğacak çocukların kendisine ait olmayacağını biliyordu. Bu yüzden ne zaman kardeşinin karısıyla yatsa soy yetiştirmemek için menisini yere boşaltıyordu. Bu yaptığı RAB'in gözünde kötüydü. Bu yüzden RAB onu da öldürdü. (Eski Ahit, Yaratılış, 38:6-10).

⁷² (Eski Ahit, Çölde Sayım, 27:1-8).

⁷³ Calum M. Carmichael, “Inheritance in Biblical Source”, *Taylor & Francis*, Vol: 20 No: 2, Yıl (2008) , 229-233.

Yahudilik anlayışına ve doktrinlerine bakıldığında birbirini tamamlayan kabullerden öte farklılık gösteren iki inanış olduğu görülmektedir. Eski ve Yeni Antlaşma olarak sınırları çizilen Hristiyanlık ve Yahudilik farklı iki semavi dindir.⁷⁴ Tevrat'ın kaidelerinde yer alan kadın-erkek sınırları, miras, evlilik, boşanma, cariye-eş anlayışı vb. konulara değinilen bölümlere bakıldığında Hristiyanlık ve feodal yasa anlayışından farklı bir tez ortaya çıkmaktadır. Öte taraftan bahsi geçen dönem ve coğrafya açısından çoğunluğun Hristiyan inancı mensubu olması da daha çok Hristiyanlık inancına odaklanmamıza neden olmaktadır. Çalışmada nicel ve nitelik olarak dönemin de dikkate alınmasıyla birlikte Hristiyanlık doktrinleriyle sınırlı kalınması gerekmiştir. Tevrat'ın içeriğine ait bilgilere İncil üzerinden atıfta bulunulması çalışma sahamızın dönemi, koşulları ve özellikleri açısından zaruridir. Ancak çalışma genel çerçevede Hristiyanlık anlayışı baz alınarak ilerletilmiştir.

Kadın, gerek kilise gerekse mahkeme kayıtlarında çok sınırlı olarak yer almıştır. Hristiyan inancına göre kadının sınırlarının çizilmiş olmasının kadının kaderini etkilemesi çok yüksek bir ihtimaldir. Hristiyanlık inancı gereği kadın, gizem ve mahremiyetin temsilcisidir. Kadının toplumdaki rolünün belirlenmesinde din aracı olmuştur. Öte tarafta Orta Çağ, dönemsel olarak dinin hükümet başta olmak üzere her alanı etkisi altına alacak güce eriştiği bir çağdır. Bu etki alanına kadının da girmesi çok doğaldır. Dinî doktrinlere geçmeden önce kilisenin kadına olan bakış açısında ve genel uygulamalarında toplumsal cinsiyetçiliğin var olduğunu da kabul etmek gerekir.

Toplumsal cinsiyetin, gerek Hristiyan şeriatının gerekse Yahudi şeriatının bir yansıması olduğunu söylemek mümkündür. Yahudi anlayışında bu keskin olarak hissedilmektedir. Aynı şekilde Hristiyan toplumunda daha ılımlı olmakla beraber toplumsal cinsiyetçiliğin varlığı söz konusudur.

“Ne Yahudi ne Grek, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayrımı var.”⁷⁵

İfadenin İncil’de yer alması eşitlik kavramına işaret etmektedir. Ancak bu eşitlik anlayışının Tanrı huzurunda insanoğluna bahşedileceği gözden kaçırılmamalıdır. Dinî doktrinlerin manevi hayatta sinyal yaktığı eşitlik dünyevi hayatta yok sayılmıştır. İncil’in genel kaidelerine bakıldığında toplumun diğer kesimleri öte tarafa kadın-erkek arasında bir fitri farklılıktan bahsedilmesi öncelikli olarak toplumsal cinsiyetçiliğin kanıtıdır. Paralel olarak kilise ve devamındaki uygulamalar da kadın ve erkek arasında kesin bir çizginin var olduğunu göstermiştir. Ahiret hayatında var olduğu kabul edilen eşitliğin bu dünyadaki aksi yansıması, “toplumsal cinsiyet” olmuştur.

Kadın ve erkeğin doğalarındaki farklılığı kabul eden din adamları, erkeğin kadının başı olarak kadın kesiminden üstün olduğunu kabul etmiştir. Bunu dinî kaidelerde kabul eden ruhban sınıfının

⁷⁴ Yahudilik inancına mensup kitlelerce misyonerlik faaliyetleriyle beraber bu inancın sadece Yahudi kökenine sahip üyelere indiği kabul edilmektedir. Böylece tek Tanrı dinlerinden bir tanesi olan Yahudilik özel bir noktaya getirilmiştir. Hristiyanlıkla kıyaslandığında inançlarının temel kıssası olan Mesih ve Baba, Oğul ve Kutsal Ruh inancını kabul etmezler. Yeni Ahit’in öğretilerine karşılık Tevrat’ta yer alan yeme, içme, davranış, tören ve âdetlere kadar mevcut olan yasaların olduğu Eski Ahit’in öğretilerini kabul etmektedirler. Tevrat’ta yer alan yasalara dayalı bir inanç sistemidir. Richard Cavendis, *The Great Religions*, (İngiltere: Whsmith, 1987), 134,

⁷⁵ (Yeni Ahit, Galatyalılar, 3:28).

ayinlerde kadın ve erkeği farklı alanlara yerleştirmesi, kutsal alan ve mezarlıklardan kadının kati suretle uzaklaştırılması, kadının başı kapalı olarak dinî toplantılarda bulunması, âdet veya hamilelik dönemlerinde kadınlarının kiliseye girişlerine çok sıcak bakılmaması, Tanrı'nın doğasının eril olduğunun kabulü, ölen kadın-erkek cinsine göre çanların farklı çalması vb. uygulamalar “toplumsal cinsiyetin” açığa çıktığını göstermektedir. Kilise dünyası için kadın ve erkeğin kesin olarak ayrıştırıldığını söylemek mümkündür.⁷⁶ Gerek dinî doktrinler gerekse uygulamalar, Orta Çağ'ın birçok sahasına tesir ettiği gibi kadın-erkek ikilisine yönelik bakış açısını da şekillendirmiştir. Aynı şekilde feodal sistem de dinin temelde kaynak olduğunu kabul etmiştir. Bu anlayışın uygulanabilirliği noktasında sistem dinden güç almıştır. Dinin de manevi desteğiyle uygulamaya koyulan bu sistem belli noktalarda paralellik göstermiştir. Öyle ki feodal sistemde esas olan samimi bağlılık, Kitab-ı Mukaddes'te de yer almıştır.

“Ey köleler dünyadaki efendilerinizin sözünü Mesih'in sözünü dinler gibi saygı ve korkuyla, saf yürekle dinleyin. Bunu, yalnız insanları hoşnut etmek isteyenler gibi göze hoş görünmek için yapmayın. Mesih'in kulları olarak Tanrı'nın isteğini candan yerine getirin. İnsanlara değil, Rab'be hizmet eder gibi gönülden hizmet edin. Çünkü ister köle ister özgür olsun, herkesin yaptığı iyiliğin karşılığını Rab'den alacağını biliyorsunuz. Ey efendiler, siz de kölelerinize aynı biçimde davranın. Artık onları tehdit etmeyin. Onların da sizin de Efendiniz'in göklerde olduğunu ve insanlar arasında ayırım yapmadığını biliyorsunuz.”⁷⁷

Kadın hem bu sistemin uygulamalarından hem de Hristiyanlığın kabullerinden etkilenmiştir. Dinî kabullerin ışığında Orta Çağ kadını olumlu veya olumsuz bir yer edinmiştir. Kadının en iyi temsilcileri olarak ise Meryem ve Havva Ana gösterilmiştir. Orta Çağ kabullerinde kadın kötü olarak lanse edilirken Havva Ana anılmıştır. Bu anlamda ise Hristiyanlığın kabul etmiş olduğu insanın yaratılarak yeryüzüne atılma anlatısı Tevrat aracılığıyla aktarılmıştır. Orta Çağ kadınının kötü namı temelde Havva Ana'ya dayandırılarak kadın geri plana atılmıştır.

Kadın, bazen Havva Ana simgesiyle Hz. Âdem'i cennetten kovduran kötü fitratlı bazen ise Meryem Ana niteliği ile mahremiyetin, Tanrı'ya bağlılığın en güzel göstergesi olarak tasvir edilmiştir.⁷⁸ Havva Ana kötülüğün simgesi olarak taşlanırken Meryem Ana mısralarda alkışlanmıştır. Havva ve Meryem figürleri gerek Orta Çağ'da gerekse öncesinde kendini farklı şekillerde göstermiştir. Kadın, iki vasıf aracılığıyla belli noktalara getirilerek hikâyeleştirilmiştir. Sözlü, yazılı olarak ifade edilen kadın, minyatürlerce de tasvir edilmiştir. Sembol olan kadın, Hz. Âdem'i yanlış

⁷⁶ Miri Rubin and Walter Simons, *Christianity in Western Europe c.1100-c1500*, (New York: Cambridge University Press, 2009), 187-192.

⁷⁷ (Yeni Ahit, Efesliler, 6:5-9).

⁷⁸ Kadın iyi ve kötü değerlendirmede Havva ve Meryem Ana'dan esinlenerek Kitab-ı Mukaddes'deki bilgilerin aracılığıyla minyatürlerce tasvir edilmiştir. Hz. Havva'nın Hz. Âdem'i baştan çıkaran olarak Meryem Ana'nın karşısı tasvir edilmiştir. Meryem Ana minyatürlerde örnek olarak gösterilerek bu noktada resmedilmiştir. Bakire olan anne Meryem Hristiyan kadınlarına örnek olarak resmedilmiştir. Örnek görseller için bkz. Georges Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği II*, çev., Ahmet Fethi, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992), 317-318.

yola sürükleyen, kötülüğün simgesi olan Havva Ana ve onun karşısındaki Meryem Ana'nın özündeki temizliği ve manevi gücü minyatürlerle tasvir edilmiştir.⁷⁹ İnsanoğlunun yaratılış anlatısı aracılığıyla kadının kimliği zaman zaman erkek kimliğinin gerisine atılmıştır.

Anlatı, Tevrat aracılığıyla şu şekilde aktarılmaktadır: "Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar. Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen RAB Tanrı'nın sesini duydular. O'ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. RAB Tanrı Âdem'e, "Neredesin?" diye seslendi. Âdem, "Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim" dedi. RAB Tanrı, "Çıplak olduğumu sana kim söyledi?" diye sordu, "Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?" Âdem, "Yanıma koyduğum kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim" diye yanıtladı. RAB Tanrı kadına, "Nedir bu yaptığın?" diye sordu. Kadın, Yılan beni aldattı, o yüzden yedim" diye karşılık verdi. Bunun üzerine RAB Tanrı yılanı, "Bu yaptığından ötürü bütün evcil ve yabani hayvanların en lanetlisi sen olacaksın" dedi, "Karnının üzerinde sürünecek, yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirine düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın." RAB Tanrı kadına, "Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim" dedi, "Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, Seni o yönetecek." RAB Tanrı Âdem'e "Karnının sözünü dinlediğin ve sana, meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi" dedi, "Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin."⁸⁰

İlk günahın sorumlusu olan kadın tarih boyunca bedeni ve faaliyeti ile eleştirilirken soy devamlılığını sağlayan araç olarak da tasvir edilmiştir. Bu noktada iyi kavramıyla özdeşleştirilen kadın, soyun devamlılığı ve akrabalık bağı sağlaması açısından önemli bir yerde konumlandırılmıştır.

Akrabalık bağı ve soy kavramları kadın çerçevesinde konuşulmuştur. Soyla birlikte akrabalığın oluşması özel bir alana işaret etmektedir. Soyun devamlılığını aile kurumunun sağlaması, bu kurumun mahremiyet bölgesi olduğu anlamına gelmekteydi. Ancak kan bağına sınırları akrabalık bağıyla olan sınırları aşmıştır. Bu, özellikle 11 ve 12. yüzyıllarda geniş aile kavramının yerleşmesiyle birlikte çok daha karmaşık hale gelmiştir. Aile kurumu içerisinde özerk ve makul bir hayat geçiren karı koca, ailelerin kan bağıyla akrabalık adı altında genişlemesiyle birlikte nitelik olarak bazı değişimler yaşamıştır. Özel ilişkiler olarak kabul edilen aile ilişkileri, daha genel ve uzak ilişkilerin birbirine bağlandığı bir hale gelmiştir. Feodal toplumda kadını aşağı çekmenin ötesinde önemli kılan

⁷⁹ Bunun bir örneği için bkz. Jonathan Alexander, "Labeur and Paresse: Heological Representations of Medieval Peasant Labor", CAA, Vol: 72 No.3, Yıl: (1990), 450

⁸⁰ (Eski Ahit, Yaratılış, 3:6-19).

husus da tam olarak burada yer almaktadır. Feodal toplumda soy bağı-vasallık önemli olduğu için kadın bu bağı sağlaması açısından önemli bir yerdedir. Feodal toplumda vasallık bağından önce soy bağı önemliydi. Bu açıdan kadın bu sistemde sessiz olsa da işlek bir görev üstlenmiştir. Soy yani kan bağı, vasallık bağıyla örtüşen hatta bu bağı tamamlayan bir unsurdur.⁸¹

Din bu noktada en büyük rehber olarak aracı olmuştur. Hristiyan inancını benimseyen Orta Çağ Avrupa toplumu yönetim olarak feodal yapının tekelindedir. Din ve idari yapı paralel çizgilerde hareket etmiştir. Dinin ve feodal yapının Orta Çağ toplumu üzerindeki etkisi kayıtlar ışığında açıktır. Ancak bizim için burada mevzubahis olan bu kayıtların varlığı değildir. Temel sorun, bu kayıtlar doğrultusunda kadının bulunduğu pozisyonun ne olduğudur? Bu konu irdelenirken kayıtlar doğrultusunda dönemin ideolojik ve dinî yapısına da temas etmek konunun şeffaflığı açısından gereklidir. Din, manevi boşluğu doldurma görevinden daha çok dönemin koşullarını iyileştirmek için en önemli vasıta olarak değerlendirilmiştir. Kadının sınırları kutsal kitabın önderliğinde çizilmiştir. Kaynaklara ve kayıtlara bakıldığında gerek kilise ve mahkeme kayıtları gerekse İncil göz önünde bulundurulduğunda paralelliklerin yanında zıtlıkların da varlığı söz konusudur.

İncil’de çok geniş olmamakla birlikte yer edinmiş olan kadın, Orta Çağ’da kabul görülenin aksine erkek karşısında eşitliği onaylanmasa da varlığı gerekli bir cins olarak ifade edilmiştir. Kadın ve erkek bir organizmanın bütünü olarak kabul edilmektedir. Kadın bu organizmanın kalbini, erkek ise beynini temsil etmektedir ve ikisi birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görülmektedir.⁸² Kadın İncil’de kocası tarafından kutsal bir noktaya getirilmiş ve koca bu noktada yönlendirilmiştir.

“Ey kocalar, Mesih kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin. Mesih kiliseyi suyla yıkayıp tanrısal sözle temizleyerek kutsal kılmak için kendini feda etti. Öyle ki, kiliseyi üzerinde leke, buruşukluk ya da buna benzer bir şey olmadan, görkemli biçimde kendine sunabilsen. Amacı kilisenin kutsal ve kusursuz olmasıdır. Aynı biçimde kocalar da karılarını kendi bedenleri gibi sevmelidir. Karısını seven kendini sever. Hiç kimse hiçbir zaman kendi bedeninden nefret etmemiştir. Tersine, onu besler ve kayırır, tıpkı Mesih’in kiliseyi besleyip kayırdığı gibi. Çünkü bizler O’nun bedeninin üyeleriyiz. Bunun için adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Bu sır büyüktür; ben bunu Mesih ve kiliseyle ilgili olarak söylüyorum. Size gelince, her biriniz karısını kendisi gibi sevsin. Kadın da kocasına saygı gösterson.”⁸³

⁸¹ Philippe Aries ve Georges Duby, *Feodal Avrupa’dan Rönesans’a Özel Hayatın Tarihi 2*, çev. Roza Hakmen, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2002), 97-98.

⁸² İncil’de kadın ve erkeğin bir bütün olduğu ve ayrılmasının uygun olmadığı kabul edilmektedir. Genel kayıtlarda boşanmaya dair davaların varlığı söz konusu iken dinî açıdan boşanmaya sıcak bakılmamaktadır. Öyle ki Kitab-ı Mukaddes’te bir örnekle anlatıldığı üzere halktan bir kişi Kutsal Yasa’da kadın ve erkeğin boşanması söz konusu olabilir mi, diye Hz. İsa’ya sorduğunda “Yaratan başlangıçtan insanları erkek ve dişi olarak yarattı. Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı’nın birleştirdiğini, insan ayırmasın.” cevabını almıştır. (Yeni Ahit, Matta,19:4-6).

⁸³ (Yeni Ahit, Efesliler, 5:25-33).

İfadeye bakıldığında kutsal kitapta kadın ve erkeğin bir bütün olarak kabul edilmesiyle birlikte eşit olduğuna dair de sinyal verilmiştir. Ancak feodal yasalardaki bazı maddelerde eşitlik söz konusu iken genel ifadeler eşitlikten uzaktır. Özellikle bir idari yapı ve yasal süreç olarak yasada kadının mülk edinmesi konusunda kadın-erkek ayırımı çok belirgindir. Bir erkek olarak dünyaya gelen birey babasından gelen bütün imtiyaz ve mülklere ortak iken kadının böyle bir hakkı söz konusu değildir.⁸⁴ Kadın, eş olarak kocasına bağlı olmakla birlikte bunu bir dinî görev olarak da yapması gerektiği aynı şekilde İncil’de belirtilmektedir. Hristiyan olan feodal toplumda bu noktada paralel bir fikrin varlığı söz konusudur.

“Ey kadınlar, Rabbe bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih bedenini kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih’e bağımlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar.”⁸⁵ Buna istinaden feodal yasa da aynı fikre işaret etmiştir. Karısıyla eşit statüde doğmamış olan bir adam her şartta karısının koruyucusudur. Yatağına girdiği andan itibaren eşit statülere ulaşırlar. Ancak ölümüyle doğduğu statüye geri döner. Kadın eşinin koruyuculuğuna girmesinin yanında yasal haklarını da paylaşır. Mülkiyet hakkını eşiyle paylaşan kadın mülkünü kocasının izni olmadan satamaz, devredemez. Evlenmeden önce vasisi (koruyucu) bulunan kadın vasisinin izni olmaksızın elindeki mülkünü istediği şekilde tasarruf edemez. Mülkünün üstündeki haklarını ancak bağlı olduğu bir eş olmadığı sürece tek taraflı değerlendirebilir.⁸⁶

Kadın, arşiv kayıtlarına bakıldığında evlilik kurumunda kayda geçmiştir. Bu bilgilerin yine bir erkek üzerinden kaydedildiği açıktır. Ancak çalışma kadının yok sayılmadığını ve gerek dinin gerek idari yapının evlilik kurumu çerçevesinde zayıf olduğu kabul edilen kadını korumaya aldığına yönelik bir değerlendirmede bulunmamıza sebep olmuştur. Din olgusunun ana kaynağı olan İncil’de bahsedilen kadın anlayışı genelde olumlu olmakla birlikte Orta Çağ kilisesinin bazı uygulamaları kadının muhafaza edilmeye çalışıldığını kanıtlar. Kadının yasal bazı haklarının kilise aracılığıyla garanti altına alınması bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir. Kadının güvencesi olan çeyiz, kilise aracılığıyla onaylanmıştır. Kilise önünde yapılan çeyiz töreni herhangi bir aksilik olmadığı sürece (kendi rızasıyla veya kadının zina yapması vb. sebepler) kadının elinden alınamaz.⁸⁷

Kadın feodal düzendeki yeri dönemin şartlarının yanında din ve dünya görüşüne göre de belirlenmiştir. Feodal düzen açısından bakıldığında dönemin idari yapısındaki anlayış kadının konumunu belirleyen etkenlerden biri olmuştur. Öncelikle kabul edilebilir ki feodalizm ataerki bir anlayıştır. Bunun anlamı temelde bir hiyerarşi olduğu gibi kadın erkek eşitsizliği söz konusudur. Feodal anlayışla din paralellik göstermiştir. Krallığın kiliseye hizmet ettiği bu ortamda kilisenin

⁸⁴ Maria Dobozy, *The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, (Amerika: University of Pennsylvania Press, 2014), Kitap I, madde: 5.

⁸⁵ (Yeni Ahit, Efesliler, 5:22,23).

⁸⁶ Dobozy, *The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, Kitap I, madde: 45.

⁸⁷ Jennifer Ward, *Women of The English Nobility and Gentry 1066-1500*, (Oxford: Manchester University Press, 1995), 86.

toplumu manipüle kabiliyeti oldukça fazladır. Orta Çağ toplumunda iki iradenin etkili olmasının yanında bu iki iradenin de aynı anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Gerek din gerekse feodal idare ataerkil anlayışı benimsemiştir.⁸⁸

Bununla beraber dinin ve feodal sistemin kadını korumaya yönelik uygulamalarda bulunduğunu kayıtlarda görmek mümkündür. Kilise kayıtları, idari ve dinî faaliyetlerin en büyük göstergesidir. Kilise kayıtlarında kadının sınırlı yer almasına rağmen edinilen kayıtlardan kadının kocası tarafından yok sayılmasına karşılık korunduğunu belirtmek mümkündür. Kocasından ihanete uğrayan kadının kiliseye şikâyetinde bulunma cesaretini göstermesinde muhakkak ki buna uygun belirli bir zeminin varlığı söz konusudur.⁸⁹ Paralel bir şekilde boşanma arifesindeki kadının kilise önderliğinde boşanana kadar kocasının görevlerini yerine getirmemesi durumunda cezalandırılacağına dair uyarı bilgilerinin kayıtlarda bulunması fikrimizi daha da kuvvetlendirmiştir. Kadın, erkek himayesinde bulunmakla birlikte evlilik akdi süresince kocanın eşine karşı sorumlulukları mecburidir.⁹⁰

⁸⁸ Büşra Şahin, “Ortaçağ Yazınsal Ürünlerinde Toplumsal Cinsiyetin İzleri”, *Esogü Tarih Dergisi*, C:4, S:1, 2021, 1-4.

⁸⁹ *The Register of William Melton Volume-II, The Register of Willam Melton ARCHBISHOP of York 1317-1340*, Vol. II, Edited by David Robinson, M.A., Ph.D, Printed in great Britain by the Devonshire press, 1977, .63

⁹⁰ *The Register of William Melton Volume-II*, 85

1. FEODALİZMİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Feodalizm, bir kavram olarak çok fazla duyulan ancak buna karşılık tanımı noktasında ortak bir tanımlaması tam olarak yapılamayan bir idari sistemdir. Orta Çağ Avrupası'nda yankı uyandıran feodal sistem günümüzde her açıdan tartışılan ve tartışılmaya devam edilen bir yapıdır.⁹¹ Orta Çağ açısından etkisi çok hissedilen bu sistem, devlet dışında özel mülkiyet noktasında uygulanan ve idari sistem içerisinde sınırları oldukça geniş olan bir hükümet türüdür. Sistemin sınırlarını belirlenmeye çalışıldığında ise tanımlama sabitlemez. Daha geniş ve karmaşık bir hale gelir. Hükmettiği toplumda uygulayıcı ve baskın kesimler mevcuttur. Bir taraftan idari bir yön sunarken bir başka taraftan askerî, ekonomik ve hukuksal yönden karşımıza çıkan, çemberi çok geniş bir hükümet sistemidir. Özellikle askerî birliğe fief ve vasal kurumlarının birleşmesiyle birlikte sürekli bir kaynak oluşturmaları noktasında önemlidir. Ancak sadece askerî açıdan değerlendirilecek kadar şeffaf bir kavram değildir.⁹²

Feodalizmin kavram olarak izahını zorlaştıran temel neden, birbirine bağlı olan kavramlar zincirinden oluşmasıdır. Detaylı bakıldığında ortada olan kavramların zamanla evrimleştiği dikkat çekmektedir. Bu noktada kavramlar arası geçişte sıkıntı yaşanmaktadır. Feodalizm, hükmettiği topluma baskıcı ve hiyerarşiye dayalı bir düzen getirmiştir. Bu düzende hedef, karşılıklı menfaatlerin karşılanmasıdır. Karşılıklı menfaatlerde araç olarak fief kendini göstermektedir. Fief, kavram olarak üretimin devamlılığı göz önünde bulundurularak karşılıklı yükümlülükler çerçevesinde kiralama aracılığıyla bir mülkün mülkiyet haklarının transferidir. Tımar sahibi yani mülk sahibi, sözlü ya da yazılı olarak belli sorumlulukları alarak, aynı şekilde kiracı da belirlenen hizmetlerini yerine getirmek niyetiyle anlaşma yoluna gider. German feodal yasalarınca fief için herhangi bir mülkü işaret eder. Fief türleri çeşitlidir. Kullanım hakkının devredilmesi esas olup feodal yasalar dâhilinde şekillenmektedir.⁹³

Fief, IX. yüzyıllardan itibaren taşınabilir mallar için kullanılırken genel olarak toprak tasarrufunda kullanılan bir terim haline gelmiştir. Hizmette bulunacak olan adamların ele geçirdikleri toprakları geçici olarak kullanma hakkı elde etme anlamından türemektedir. Cermen dillerinde görülen bu kavram, iki taraf arasında yapılan anlaşma doğrultusunda toprak verilme şartlarının belirlenmesidir. Ancak toprak sahibine nakit para veremeyecek durumda olan kiracı, toprağın değerine göre karşılığında silah, elbise vb. mal vermek durumundadır. Bu şartlar daha sonra vasalın toprak karşılığında verdiği mal yerine ücret olarak değişecektir. Beneficium ise precarium kavramıyla bazen

⁹¹ Günümüzde sosyal tarihçiler için bir araştırma sahası olarak görülen feodalizm, eleştirilerin odak noktası olmuştur. 18. yüzyılda kavram olarak ilk kez Boulainvilliers tarafından kullanılan feodalizm tartışılırken gündeme yeni yeni sorular getirmiştir: Feodalizm kavramı, Orta Çağ siyasi ve idari yapısını ifade etmesinde yeterli midir? Feodal kavramının kökeni nedir? Feodal yapı temelde hangi şartlarda ortaya çıkmıştır? Orta Çağ Avrupası'nda feodalitenin yapısal özellikleri bölgeden bölgeye farklılık göstermiş midir? Bir idari yapı olarak feodalizm kullanımı ne kadar doğrudur? vb. sorular ortaya çıkmıştır. Bu noktada çok tartışılan ve eleştirilere maruz kalan bir sistem olan feodalizm hâlâ dikkatleri çekmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. T. Tolga Gümüş, "Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:29 S:47, Yıl: (2010), 40-64.

⁹² Robert S. Hoyt, *The Two Levels of Feudalism*, University of Minnesota Press, Yıl: (1957), 51-53.

⁹³ Dobozzy, *The Saxon Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, 186.

ortak kullanılır. Fakat belli noktalarda birbirinden farklılardır. Precariumda kiracının süresi geçicidir. Beneficium, daha çok kralın bağışladığı topraklardan oluşmaktadır. Bu açılardan farklılıkları bulunan iki terim oldukları söylenilebilir. Feodaliteye temel olan bu kavramlar belirli özelliklere sahiptirler.⁹⁴

Feodalizm sisteminin temel kavramlarından olan fief, daha çok toprak olarak karşılık bulmaktadır. Orta Çağ boyunca toprağın kıymetli olduğu ve bu noktada fief kavramını gerek doğrudan gerekse toprak kavramı üzerinden kayıtlarda görmek mümkündür. Orta Çağ kayıtlarında yer yer dikkatleri çeken toprak davaları konuyu bilgilendirmesi açısından oldukça kıymetlidir. Özellikle toprak davalarında fiefin kira süresinin geçmesine veya el değişimine yönelik kayıtlar tutulmuştur.⁹⁵

Feodalizmin tanımlanmasında ortak kavramları bulmak mümkündür. Ancak genel-geçer bir tanımlamaya ulaşmak oldukça zordur. Feodalizm birbirinden farklı kalıplarda ifade edilmektedir. Belli varsayımlar üzerinden araştırılmış ve hâlâ tartışmaya açık bir konudur. Konuya dair iddia ve varsayımların çoğalması konuyu daha da muğlak bir hale getirmiştir. Vasal-lord ilişki, lord-köylü arasındaki ilişki olarak veya sadece bir mali düzen olarak tek düzeyde bakmak yerine daha geniş çerçevede bakmak konuyu zorlaştırmasının yanında daha net değerlendirmede bulunma imkânı verebilir. Tanımlamanın doğru şekilde yapılabilmesi için her kavram nasıl bütün içerikleriyle izah ediliyorsa feodalizm de barındırdığı kavramlarla aktarılmalıdır.⁹⁶

Feodalizm, içerisinde birden çok kavramı barındıran bir sistem olmakla birlikte izahı, bu kavramlar arasındaki geçişin kavranmasıyla ancak mümkündür. Kavramsal olarak feodalizm; *Feodum*, *beneficium* ve *fief* kelimelerinden türemiş olup bir efendinin belirlediği hizmetler karşılığında toprak bağışında bulunmasına yönelik bir uygulamadır. Karolenjler⁹⁷ zamanında bu uygulama daha çok askerî hizmet karşılığında bağışta bulunan toprak parçası iken zamanla feodal hizmet ve ödemelerde değişimler yaşanmıştır. Verilen arazinin karşılığı belli sayıda askerdir ve karşılıklı bir anlaşma söz konusudur. Başlangıçta sadece belirlenen sayıda asker temin etmek esasına dayanan bu uygulamanın zamanla sınırları genişlemiştir. Askerî hizmete şato bekçiliği, lordun sarayındaki adli görevler gibi birtakım yardımlar da eklenmiş ve zamanla bu sınır genişlemiştir. Daha sonra bu uygulamaya adli ve

⁹⁴ Marc Bloch, *Feodal Toplum*, çev., Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015), 268-274.

⁹⁵ Kilise kayıtlarında genel mülk ve kilise toprakları üzerinde alınan kararlar Hoby'daki toprakların ve gelirlerin 11 yıl süre ile verildiği ve kiliseye ait olan ürünlerin satım ve karının bahsi geçen manastıra verilmesi kararı kayıtlarda yer alması bunun bir örneğidir. *The Register of Melton 1317-1340*, Vol. II, 107.

⁹⁶ Susan Reynolds, *Fiefs and Vassals*, (Oxford: Clarendon Press, 2001), 1-2.

⁹⁷ Karolenjler döneminde daha fazla yaygınlaşmış olan sistemin geçmişi daha eski tarihlere dayanmaktadır. Ancak dönemin ekonomik şartları bu uygulamayı daha da yaygınlaştırmıştır. Karolenjlerden önce İspanya'da Vizigotlar toplumunda görülen sistem, Merovenjlerin hâkimiyeti esnasında da yer yer kendini göstermiştir. Ancak Karolenjler dönemine gelindiğinde Avrupa'nın genelinde ekonomik bunalım söz konusu olmuştur. Her anlamda yetersizlik gösteren bir toplumda özellikle güvensizlik ve kralın iletişim ve haberleşme yoksunluğu nedeniyle elindeki toprakları idare edememesi vasaliteye tutunmayı mecburi kılmıştır. Bu dönemdeki vasalite daha sistemli olmakla beraber daha katıdır. Öyle ki Merovenjler döneminde vasalın efendisini değiştirmesi çok kolay iken Karolenjler döneminde belli kurallar dâhilinde olmaktadır. Vasal-efendi arasındaki ilişki ve birbirlerine olan yükümlülükler iki tarafın hayatta kalma süresi boyunca geçerlidir. Güvensiz olunan bu topraklarda asker teminini sağlamak ve eğitilmiş memur eksikliğinin telafi edilmesi için toprak bağışında bulunulmuştur. Böylece ekonomide devamlılık sağlandığı gibi devlet otoritesi yerine oturmuştur. Marc Bloch, *Feodal Toplum*, 259-263.

idari hizmetler dışında mali eklemeler de yapılmıştır. Bunun dışında Lordun en büyük oğlunun atanması, kızının çeyizi veya Haçlı seferlerine yönelik giderler için mali ilaveler söz konusu olmuştur.⁹⁸

Bu sistem bir askerî yoksunluğu tedarik etmeye yönelik ortaya çıkmıştır. Başlangıçtan itibaren belli bir düzen sağlayan bu sistem, toprak ve askerî sistemi birbirine bağımlı hale getirmiştir. Toprağın işlenmesi beraberinde askerî düzeni getirmiştir. Bahşedilen toprağa bedel olarak belli bir sayıda asker karşılık gelmektedir. Feodalizm belli bir modelde Orta Çağ'da birçok bölgede kendini göstermiştir. Güvenlikten yoksun olan bölgeler için bir çıkış noktası olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayış İngiltere'de de kendini aşamalı olarak göstermiştir. İngiltere'de William'ın fethinin ardından gelen silahlı halk, sakinlerle bir araya geldiklerinde artık silahlı kesimden çıkmışlardır. Fethedilen bölgeye yerleşilme aşamasında bir takım aksaklıklar söz konusu olmuştur. Yerleşim bölgesinde ilk olarak düzenli bir ordunun olmadığı göze çarpmıştır. Geniş toprakların varlığına karşılık hem sınırların hem de halk kesiminin güvenliğini sağlayacak bir ordunun varlığı gerekliydi. Bu noktada belli uygulamalar devreye koyulmuştur. Belli bir toprağa karşılık belli bir sayıda asker temini söz konusu olmuştur. Zamanla toprak ve askere yönelik değişimler yaşanmakla birlikte genelde "Beş deri" usulü dikkat çekmektedir. Her bölge belli bir sayıdaki askeri temin etmekle mükelleftir. Beş deri usulü daha önce belirlenen sayıdaki askerin temin edilmesiyle sağlanacaktır. Bu şekilde ortaya toprak ve askerî sistem bağımlılığı meydana gelmiştir. Deri sayısına orantılı bir askerî birlik söz konusudur. Örneğin yüz kişi yüz deriyi ifade ediyorsa bölge yirmi savaşı göndermek zorundadır. Böylece her bölgeye beş deri kuralı göz önünde bulundurularak belli sayıda asker temini sağlanmıştır.⁹⁹

8. yüzyıldan itibaren askerî menfaatler doğrultusunda yayılma gösteren feodalizm anlayışı, temelde daha çok askerî birliğin belli kurallar dâhilinde sürekliliğini sağlamayı hedeflemiştir. Bir taraftan askerî birliği besleyen bir sistem olurken öte taraftan toprağın işletilmesine vesile olan verimli bir sistem özelliği taşımıştır. Orta Çağ Avrupası için bir çıkış noktası olarak yayılma gösteren bu anlayış, "efendi-uşak" kavramları dâhilinde kendini göstermiştir. Toprak sahibi bey, efendi, lord veya derebey olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi içerisinde birçok kavramı barındırmaktadır. Efendi-uşak kavramları daha çok lord-vasal olarak görülmektedir. Lord ve vasal arasında ilişki karşılıklı olmakla birlikte vasalın yerine getirmesi gereken yükümlülükler bulunmaktadır. Lord toprak sahibi olarak belirlenen kurallar karşılığında vasala ödünç verir. Kontrat anlayışı gereği karşılıklı yükümlülükler söz konusudur. Bu noktada da yükümlülükler karşılıklı olduğu gibi sadakat da önemlidir. Yazılı ve sözlü olan bu kontratların arka planında sadakat yemini de kendini gösterir. Hizmet ve sadakat bu sisteminin bel kemiğini oluşturmaktadır. Bu yükümlülükler ve bağımlılık başlangıçta iki taraftan birinin ölmesiyle

⁹⁸ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çev., Burcu Çığman, Elif Topçugil ve Kudret Emiroğlu, (Ankara: İmge Kitabevi, 2012), 341.

⁹⁹ Frederic William Maitland, LL.D., *Domesday Book and Beyond Three Essays in the Early History of England*, (Cambridge: Cambridge at the University Press, 1921), 156-157.

birlikte bozulurdu. Toprak ilk sahibine geri verilirdi. Ancak bu uygulama daha sonra veraset sistemi haline dönüştürülmüştür. Babadan oğula geçen toprak aynı soyun elinde işlenmeye devam etmiştir.¹⁰⁰

Karşılıklı yükümlülüklerin belirgin olduğu bu sistemde ifade ettiğimiz gibi efendi-adam veya lord-vasal gibi farklı kelimelerin aynı anlamı barındıran çemberinde vasal bir kiracı olduğu gibi lord toprağın tasarrufunu elinde tutan kişidir. Bu anlamda lord-vasal ilişkisi feodal yapının temelini oluşturur. Lord toprak sahibi olarak askerî sürekliliği sağlayan toprağı elinde bulunduran kişidir. 9. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan “lordluk” Orta Çağ Avrupası’nda çok sık kullanılan, dönemin şartlarına göre kıdemliliği değişen bir unvandır. 9. yüzyıllarda fazla vurgulanmayan lord, giderek yaygınlaşmış ve yükümlülükleri artmıştır. Toprakların genişlemesi ve vasal anlayışıyla birlikte çoğalma gösterdiği gibi toplumda saygın bir noktaya gelmiştir. Kıdemli olarak görülen lord, belli kesimin efendisidir. Efendi olarak adamlarına yani kullarına karşı sabırlı, terbiye edici olarak kullarının itaatini sağlamalıdır. Kul efendisine boyun eğmelidir ve bu anlayış yasallaştırılmıştır. İncil’in de etkisiyle efendi yeryüzündeki Tanrı’nın yansıması olarak nitelendirilir. Bu anlamda lord iyi özellikleri barındırmalıdır. Zamanla toprakların zenginleşmesiyle birlikte 12. yüzyıldan itibaren lordluk yaygınlık göstermiştir. Lord sayı olarak bu dönemde zirve yapmıştır. Kitaplarda, şarkılarda sık sık tekrarlanmıştır. Toplumda cazip gelen bir unvan olarak görülmektedir. İyi lord olarak kötü lord eylemleri göstermemesi gereken lord; hırsızlık, gasp, şiddet, yağma gibi eylemlere girişmemelidir. Lord unvanının belirgin özellikleri söz konusudur. Kıdemli unvan olan lordluk genel olarak kalıtsal bir özellik göstermekle birlikte sonradan da elde edilebilir. Almancanın yaygın olduğu bazı bölgelerde alt sınıf hizmetkârlar sadık hizmetleri yoluyla lord statüsüne yükselme imkânı bulmuştur. Ancak genel kanı engin niteliklerin aile yoluyla elde edildiğidir. 12. yüzyılda en yaygın dönemini yaşayan lord, 1381’de dönemin ağır koşullarının da etkisiyle köylü kesim tarafından yok edilmek istenmiştir.¹⁰¹

Lord, Orta Çağ boyunca varlığını hissettiren kıdemli kesim olarak özellikle üzerinde belli sorumlulukları bulunan vasalla daha çok anılmıştır. Vasal da feodal düzenin göz ardı edilemez bir parçasını oluşturmaktadır. Vasal, 8. yüzyıldan itibaren Orta Çağ’ın çıkış noktası olan bu idari sistemin bir parçası olarak fayda, kâr olarak görülen bir sınıftır. Charlemagne ailesi aracılığıyla vasal, devletin bir hizmet kurumu olarak işlev görmekle birlikte konum olarak kralın hizmetlisidir. Lord, kralın en büyük vasalı olarak imparatorluğun da hizmetindedir. Avuçlarını kralın ellerinin arasına alarak kenetlenmiş bir şekilde sadakat yemini ile birlikte vasal, hizmette bulunacağını görsel olarak ifade etmiştir. Kralın vasalı olan lord iki şekilde görev almaktadır. Toprak bağışlanan Lord, krala belli sayıda asker temin etmekle mükelleftir. Kral da onun güvenliği başta olmak üzere diğer ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Toprak sahibi olabilen lord, kıdemli olarak görülmekle birlikte kralın yerine geçebilme özelliğinden dolayı önemlidir. Duruma göre idari görevlerde bulunan lord, kralın emriyle

¹⁰⁰ Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *Dünya Tarihi Atlası 1. Cilt Başlangıçtan Fransız Devrimi’ne Kadar*, çev., Leyla Uslu, (Ankara: Odtü Yayıncılık, 2007), 127.

¹⁰¹ Thomas N. Bisson, “Medieval Lordship”, *The University of Chicago Press*, Vol: 70 No:4, Yıl: (1995), 747-756.

de orduya hizmet için çağırılabilir. Bunun dışında toprak sahibi olamayan, sadece hizmet noktasında görev yapan lord da bulunmaktadır. Bu kesimde yer alan lord, fakir görülmektedir. Toprak bu dönemde kişiye itibar sağlayan bir araç olarak toprak sahibinin hiyerarşideki yerini de belirlemektedir. Vasallık, belli bir sınıfa ait olmamakla birlikte lordun himayesinde vasallar olabileceği gibi krallar da vasal konumuna düşebilir. Bu dönemde önemli olan toprak ve askerî gücün varlığıdır. Toprak varlığı, askerî gücü ve güvenliği beraberinde getiren bir yetkinlik olarak kabul görmüştür.¹⁰²

Feodalizmin hükmettiği bölgelerde genel olarak kralın tam mülkiyeti elinde tuttuğu topraklar dışındaki bütün topraklar, vasal-lord arasındaki bağlantının temel nedeni olan bağımlı topraklardır. Yani krallığa ait tam mülkiyetli arazilerin hepsi bağımlı arazilerdir. Krallığa ait olan ve “alodium, alod, alodiary” olarak ifade edilen tam mülkiyetli arazilerdir. Bu ifadenin dışında kalan bütün araziler askerî sisteme hizmet etmektedir.¹⁰³ Toprak, her anlamda dengeyi sağlayan bir araç olarak Orta Çağ Avrupası için kıymetlidir. Toprağın tasarrufu olumsuz olan koşullardan bir çıkış umudu sağlamakla birlikte toplumda devamlı bir askerî ve idari gücü de getirmiştir. Fransa’da başlangıç noktası olarak görülen feodalizm daha sonra Almanya ve İngiltere’ye de tesir etmiştir.

Toprak, kiralama yöntemiyle askerî ve idari bir akış sağlamıştır. İnsanlar arasında sürekli bir irtibatın temel nedeni olan toprak, ev sahibi-kiracı anlayışıyla şartlar doğrultusunda gerek hizmet gerekse asker temini sağlamıştır. İngiltere’de bu sistem Sakson idaresinden Normanlar fethine geçişle yerleşmiştir. İngiltere, Sakson-Normanlar geçiş döneminde ağır şartlarla örülmüş bir karanlık dönemde idi. Boş arazilerde hayat mücadelesi veren köylülerle beraber elinde toprak bulunduran bir kesim söz konusuydu. Güvenliğin yetersiz olduğu bu dönemde İngiltere her türlü saldırıya açıktı. Ekonomik bağlantıları sınırlı olan bu bölge için hayat oldukça zordu. Sakson tekniklerinin değişmeksizin devam etmesi tarımı sınırlı olan bölge için durma noktasına getirmiştir.¹⁰⁴ Toprak, Normanların bölgeye girmesiyle birlikte efendi-lord kavramları çerçevesinde fayda sağlayan bir mülk haline gelmiştir. Kiralama toprak üzerindeki en istikrarlı faaliyet olmuştur. Toprak, sahibinin elinden işletmeci olan vasala belli şartlar doğrultusunda verilmiştir. Vasalın ölümü noktasında toprak efendiye yani mülkiyetini elinde bulunduran kişiye geçmektedir. Böylece kiracısının kira süresi bitmiş olmakla beraber belli şartlar doğrultusunda devamlılığı sağlanabilirdi. Öyle ki ölen vasalın ailesinden birine

¹⁰² Francois Louis Ganshof, *Frankish Institutions under Charlemagne*, (Amerika: Brown University Press, 1968) 50-53.

¹⁰³ Maitland, LL.D., *Domesday Book and Beyond Three Essays in the Early History of England*, 151-153.

¹⁰⁴ İngiltere Saksonlar dönemi tarımına bakıldığında tekdüze bir tarım söz konusu olmakla birlikte yeni yöntemlere kapalı bir bölge olarak nitelendirebiliriz. Tarım arazisi sınırlı olmakla birlikte kademeli olarak genişletilmesi mümkündür. Toprak işlenmesi belirli olmakla birlikte bu sınırı aşmak kesin olarak yasaktır. Bu özel mülkiyete işaret etmekle birlikte mülkiyet hakkı sınırlı kalmaktadır ve bu durum tarımsal bölgelerin işletilmesine engel olmuştur. Hayvancılık da şartların uygun olmaması hasebiyle gelişme göstermemiştir. Hasat döneminden sonra meraya bırakılan hayvan yem bitkilerinden yoksundur. Saman mahsulü başta olmak üzere benzer ürünler kura yöntemiyle toprak sahiplerinin eline geçmektedir. Bu noktada tarım ve hayvancılık tekdüze yöntemler doğrultusunda halkın ihtiyacını karşılayamamaktadır. Gerek Sakson dönemi manor sistemin gerekse Normanlar dönemi feodal sistemin; sınırlar, benzerlikler ve farklılıklar bakımından tartışılmakla birlikte köken olarak Roma ekonomisine dayandığı iddia edilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. J. Ghosh PH.D., *H History of land Tenure in England*, (N.R. Majumder Press, 1922), 1-10.

devredilmesi belli bir miktar vergi aracılığıyla sağlanmıştır. Her faaliyet belli bir prosedür dâhilinde işlenmiştir. Toprak taşınamayan bir mülk olarak yasal bir düzenleme doğrultusunda tasarrufa açılmaktadır. Lordun ve köylünün toprakları belli şeritlerle çizilmekle birlikte Saksonlar dönemi ile benzer şekilde farklı adlar altında kayda alınıp alınmadığına dair bilgiler şeffaf değildir. Ancak kabul edilebilir ki toprak mülkiyetine dair çizgiler Roma dönemi temel alınarak Sakson taslağına bir ilave şeklinde feodal düzende toprak idaresi sağlanmıştır. Dolayısıyla geçmişin de izleri doğrultusunda bir yeni toprak düzeni sağlanmıştır. Ancak ne derece geçmişe bağlı kalındığına dair kesin bilgi verilmesi eldeki bilgiler noktasında zordur. Normanlardan itibaren toprak üstündeki mülkiyet hakkı var olmakla beraber zamanla kalıtsal bir hal almıştır. Öyle ki mülk sahibi ve tasarruf hakkını elinde bulunduran, vasiyet aracılığıyla devredebilmektedir. Genellikle vasal ve lord bir erkek olarak tasvir edilmekle birlikte kadınlar da küçük bir miktar da olsa mülk edinme, kiracı olma vb. nitelikler edinmişlerdir. Ancak kabul edilmesi gereken bu noktada kadının imtiyazı sınırlı olmaktadır ve artırılması pek de mümkün değildir. Toprak üzerinde tasarruf, hizmet, mülk edinme vb. kavramların şahısların konum ve koşullarına göre değiştiğini söylemekle birlikte aynı kulvarlarda olan kişiler arasında belirli bir eşitliğin olduğu kabul edilebilir. Buna göre köylü, kendi sınıfıyla aşağı yukarı aynı haklara sahip olduğu gibi kadın da aynı cinsteki kişilerle aynı hak ve imtiyazları paylaşmıştır.¹⁰⁵

İngiltere’de durum bu şekilde iken Almanya’da fief yani toprak mülkiyeti noktasında benzerlikler söz konusudur. Yerel bir feodal yapının var olması genelleme yapılmasından kaçınılmasına neden olmuştur. Feodal yasa çerçevesinde toprak mülkiyeti ve tasarrufuna bakıldığında 12. yüzyıldan itibaren kayda alınan bilgiler bu noktada bizlere kanıtlar sunmaktadır. 14. yüzyıl Almanya’sında feodal düzendeki fief, aynı şekilde tasarruf için kiracılara tahsis edilen ve bunun karşılığında belli yükümlülükler bırakan bir toprak parçasıdır.

Tasarruf ve mülkiyet hakkına kalıtsal bir özellik eklenerek devamlılık sağlanmıştır. Miras olarak bırakılan fief vâris yokluğundan dolayı kralın mülküne dâhil edilebileceği gibi kiliseye de bağışlanabilir. Şartları sağlayamaması noktasında toprağa kilise veya kral tarafından el konulabilir. Bu konuya dair mevcut kayıtlara bakıldığında paralellik söz konusudur. Öyle ki kayıtlarda bu yönde örnekler bulunmaktadır. 1250’de krallığa ait kayıtlarda gerek vârisin yokluğu¹⁰⁶ gerekse tarafların mahkemeye iştirak etmemesi gibi gerekçelerle davanın sonuçsuz¹⁰⁷ kalmasından kaynaklı dava mevzuu olan arazi kralın eline geçmiştir. Amacın, toprak sisteminin devamlılığının sağlanması olduğu tahmin edilmektedir. Kurulu olan bu düzende toprağın her daim işlenmesine özen

¹⁰⁵ J. Ghosh, PH.D., *H, History of land Tenure in England*, 11-16.

¹⁰⁶ 307 numaralı kayıтта Fleckeneli Luke’nin elinde bulunan Fardington’daki araziye dair bir davayı içermektedir. Davada mevzu bahis vârisiz kalan topraktır. Ölen toprak sahibinin vâris bırakmamasından dolayı toprağın krala verilmesine karar verilmiştir. *Curia Regis Rolls of Henry III, Preserved in the Public Record Office, Volume XX 34 to 35 Henry III, 1250, David Crook*, The Boydell Press, The Archives, 51.

¹⁰⁷ 415 numaralı davada William Carbonel’in eşi Joan’ın çeyiz olarak talep ettiği toprak davasında tarafların mahkeme usullerince dava gününde orada olmamalarından dolayı toprak kralın eline geçmiştir. *Curia Regis Rolls of Henry III, Preserved in the Public Record Office, Volume XX 34 to 35 Henry III, 1250, David Crook*, The Boydell Press, The Archives, 2006, 69,

gösterilmiştir. Bu doğrultuda sistemin uygun görülen sınırlarında değişiklik yapılması konusunda esnek olunmuştur. Bu bakımdan zamanla kurallar belli oranda değişikliğe uğramıştır.

Lordlar ellerinde bulunan toprağın hiçbir şekilde kesintiye uğramadan ebedî mülk olarak kalmasına yönelik taleplerde bulundukları gibi zamanla kalıtsal bir hal alan fiefi vârisiz elde etme taleplerinde bulunmuşlardır. Başlangıçta bu, sadece mirasçı oğullarla sınırlıyken ilerleyen süreçlerde talepler doğrultusunda genişlemiştir. Mülk edinme belli kesimi işaret etmediği gibi köylü kesimin üstündeki herkes toprak sahibi olabilirdi. Bu çerçevede kadın dışlanmamıştır. Kadınların toprak edinme noktasında saf dışı bırakılmadığını gösteren kanıtlara bakıldığında farklı bir değerlendirmede bulunmak mümkün. Bu kanıtlarla birlikte kadının mülk sahibi olabileceği gibi bu kesim kadınlarının çoğunlukla soylu kesimden olması da dikkat çekicidir. Bu mevzuya dair kanıtlara ulaşmak mümkündür.¹⁰⁸

Soylu kesim kadınlarının ağırlıklı dâhil olduğu toprak davalarında kadın şeri ve örfi hukukun kabul ettiği çeyiz hakkına sığınarak toprak talebinde bulunmuştur. Bu tür davalarda kadın kârlı çıkabildiği gibi ağırlıklı olarak kâr elde edemeyen taraf olmuştur. Buradan hareketle kadının yasal hakları var demek çok geçerli bir ifade olmaz. Öyle ki belli kesime hitap eden hak genele indirgenemez. Kadının sık telaffuz edildiği kayıtlar krallığa ait kayıtlardır. Aynı durumu kilise kayıtları veya yerel mahkeme kayıtlarında görmek mümkün değildir. Kadının aktif olarak yer aldığı kayıtların krallık kayıtlarının olması kadar bu kitlenin soylu kitleden olması da genellemeye manidir. Orta kesime ait kayıtlarda kadının daha çok zina, boşanma, tecavüz konularında yer almasına karşılık krallığa ait kayıtlarda kadın çeyiz hakkı adı altında mülk edinme hakkı elde etmiştir. Kadının mülk olarak toprak elde ettiği görülmekle beraber bu hakka sahip olan soylu kadınlardır. Bu soylu kadınlar, çeyiz hakkı için gerektiği yerde oğullarına karşılık dahi dava açabilmişlerdir. Örnek teşkil eden bu davada oğul annesini haklı bulup toprağı çeyiz olarak iade etmiştir. Belli kesime hitap etse de kadınların hak talebinde bulunduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁹

Bu açıdan feodal sistemde bir toplumsal tabakalaşma olmakla beraber sınırlar olarak haklar sistemin sahiplerine dağıtılmıştır. Toprak sahibi lord, kral, piskopos toprak bağışlarında bulundukları gibi toprağın devredilmesine çok sıcak bakmamışlardır. Kral başta olmak üzere toprak üzerindeki temel fayda asker teminini sağlamaktır. Toprak işletilmesi bu amaç doğrultusunda onaylanırken devretme fikrine soğuk bakılmıştır. Kendi içerisinde belli bir kalıba yerleştirilmiş olan bu kurallar kiracıyı da etkilediğinden devretme fikrine çok sıcak bakılmamıştır. Mülkiyet edinmede her ne kadar belli kurallar varlığını hissettirse de uygulama noktasında bazı belirsizlikler söz konusudur. Özellikle

¹⁰⁸ Krallığa ait bu kayıtlarda kadının çeyiz hakkına sığınarak toprak istediği örnekler çoktur. Bunun birer örneği olarak işaret edilen kayıtlarda 21, 77, 108, 121, 142,172, 212, 313, 382, 408, 415, 542, 596 numaralı davalar soylu kadınların çeyiz hakkı altında toprak taleplerini içermektedir. Bu davaların detayları için bkz. *Curia Regis Rolls of Henry III, Preserved in the Public Record Office, Volume XX 34 to 35 Henry III.*

¹⁰⁹ Bu konuya dair bilgiye *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office Volume XX*, 83-84, kayıt no:506 ulaşılabilir.

kilisenin elinde bulunan mülklerde bu tarz belirsizlikler yaşanmıştır. Kilise, ellerinde bulunan toprağın devamlılığını sağlama noktasında dönem dönem kalıcı toprak verilmesini yasakladığı gibi toprağın devredilme ve satılmasına sıcak bakmamıştır. Bu konuda dönemsel değişiklikler yaşanmıştır. 14. yüzyılda kilise tarafından toprak devri kesin olarak yasaklanmıştır. Toprağın devredilmesi sadece vasal ve lordu etkileyen bir olay değildir. Miras olma potansiyelindeki toprağın devredilmesinin akrabalık bağlarında kargaşaya neden olması da ihtimal dâhilindedir. Bu nedenle devretme ve satışa çok sıcak bakılmamaktadır. Devretme noktasında karşılıklı rıza ön koşuldur. Lordun talep etmesiyle birlikte vasal da bu duruma onay vermelidir. Feodal yasalar göz önünde bulundurmakla birlikte uygulamalar daha çok bölgesel olarak ilerlemektedir. Kurallar bölgesel mahkemeler, koşullar ve şahıslar doğrultusunda uygulamaya konulmuştur. Genel kuralların varlığı ve bu kuralların aynı şekilde uygulandığı iddia edilemez. Toprak taşınamaz bir mülk olarak üzerinde mülkiyet hakları belirlenen temel unsurdur.¹¹⁰

Aristokratlar arasındaki tek bağ olarak kabul edebileceğimiz bu idari sistem belli bir düzeni getirmiştir. Ancak oldukça karışık bir yapıya sahiptir. Tabakalar arasındaki ilişkiler, yetkiler, görevler vb. bu noktada yapının ne kadar karmaşık olduğunu ispatlamaktadır. Öyle ki bu yönetim şeklinin tanımları ve tabakanın sınırları ortak bir ifadeye yerleştirememiştir. Toplumsal sınıfın kesin çizgilerini belirtmekten daha çok bu sistem içindeki görevlerine yönelik tanımlamaya gidilecektir. En üst tabaka kesiminde soylular ve ruhban sınıfı bulunmaktadır. Soyluların sistem içindeki yerlerini belirleyen “güç” dengesidir. Feodalizm sisteminde önde gelen kral veya lorddur denilecek kadar kesin bir ifadesinin kullanılması yanlış olur. Zayıf bir kral, daha güçlü bir dükle birlikte iki taraftan da daha güçlü bir kimse karşısında vasal konumuna düşebilir. Kral her ne kadar bu sistemde en üst noktaya yerleştirilse de dük veya kontlar üzerindeki yetkileri belirleyen toprak gücüdür. Yerine göre bir soylu da bir derebeyine biat edebilir. Bu özellik, feodal yapının ne kadar karmaşık olduğunu gösterse de feodal düzenin en belirgin özelliğidir. Karşılıklı sorumlulukların bulunduğu bu yapıda birbirine bağlılık söz konusudur. Herhangi bir problem olduğunda güçlü olan lord veya dük kendi himayesinde bulunan daha zayıf olan kesime yardım etmek zorundadır. Bir derebeyin varlığı sadece sınırlardaki topraklar olarak ifade edilmez. Mülkünün sınırlarına işletilebilir toprak dışında şatolar, çiftlikler veya ormanlık bölgeler de dâhil edilebilir. Mülk sahibinin kendi himayesindekilere karşı sorumlulukları olduğu gibi ona bağlı olan kesimin de buna karşılık hizmetleri söz konusudur. Toprak sahibinin en büyük görevi fieflerinde bulunan köylü kesimin barınmasını ve bu barınma esnasında düşmana karşı güvenliğini sağlamaktır. Buna karşılık vasaldan belli miktar talep edilir. Farklı olarak derebeyin çocuklarından biri düşman tarafının eline geçtiğinde fidye ödenmesi, en büyük oğlunun tahta çıkışında belli ücret verilmesi, en büyük kızının evlendirilmesi durumunda biat esnasında kararlaştırılan haracı vermek durumundadır. Karşılıklı bağlılığın olduğu sistemde toprak sahibinin ölümü halinde fiefler en büyük oğluna geçmektedir. Bu uygulama, başlangıçta iki taraftan birinin ölümüne kadar geçerliliğini

¹¹⁰ Reynolds, *Fiefs and Vassals*, 461-468.

sürdürürken daha sonra kalıtsal bir hale gelmiştir. Herhangi bir mirasçı olmadığı zaman ise nadir bir şekilde yetenekli bir köylüye, krala, düke verilir veya kiliseye bağışlanır.¹¹¹ Genellikle erkek egemen bir sistemmiş gibi görünen feodalizmde kadın nadiren de olsa, en azından evlilik esnasında, geçmektedir.

Feodalizmin en üst tabakasını oluşturan bir diğer kesim ise Tanrı'ya hizmet etmekle yükümlü ruhban sınıfıdır. Bu sınıfın üst tabakada bulunmasında özellikle Orta Çağ Avrupası'nda kilisenin baskın olması etkilidir. Her sınıfı kendi içerisinde farklı sınıflara da ayırmak mümkündür. Ruhban kesimi piskoposlar ve onların etrafında toplanmış eğitilmiş veya eğitim almakta olan papaz adayları bulunmaktadır. Bunların dışında Tanrı'nın dinini yaymayı kendilerine görev edinmiş keşişler bulunmaktadır. Bu ruhban kesimi için toprak, gelir ve verilen hizmetin devamlılığını sağlamak önemlidir. Bir gelir kaynağı olarak bağışlar, para nitelikli olduğu gibi toprak bağışı şeklinde de olmaktadır. Feodal sisteme bu noktada ruhban kesimi de dâhil olmaktadır.¹¹²

Bir sistem olarak feodalizmi tek yönlü anlamak oldukça zordur. Şartların meydana getirdiği bu anlayış, Avrupa'nın Orta Çağ'da yerel halkın toprağı işlemesini mecburi kılmış ve yerel kesimin yaşamını organize etmesinde temel prensip olmuştur. Devletin yerel güçler üzerinde otorite sağlamasına yardımcı olmuştur. Her kesimde adını alan feodalizm Alman feodalizmi, Fransa feodalizmi veya İngiliz feodalizmi olarak nitelendirilmektedir. Alman feodalizminde daha çok türdeş kesimleri barındıran bir yapı olarak varlık gösteren bu sistem İngiltere'de karma bir yapıda kendini göstermiştir. Yapısal olarak bazı farklılıklar gösterse de temelinde yerel kesimi belli bir otorite dâhilinde yönetme ve o dönemin ağır koşullarında ayakta kalma mücadelesi vardır.¹¹³

Feodalizm Orta Çağ Avrupası için amaç değil sonuç olmuştur. Orta Çağ Avrupa şartları feodalizmin doğuşuna neden olmuştur. VII. yüzyıldan itibaren Arapların akınları¹¹⁴ sonucunda Kuzey Afrika kıyıları ele geçirilmiştir ve Batı Akdeniz'deki Avrupa'nın ticari hâkimiyeti zayıflamıştır. Ticari hâkimiyetin Araplara geçmesiyle birlikte Avrupa'nın tekelinde olan ticari faaliyetler el değiştirmiştir.

¹¹¹ Walter Buehr, *Knights and Castles and Feudal Life*, (Manufactured in the United States of America, 1957), 11-13.

¹¹² Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeğı ve Mirası II. Cilt Ortaçağ: Feodal Dünya*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 216-217.

¹¹³ Alan F. Hattersley, "Origin and Significance of Feudalism", Vol:3 No:3, Yıl (1914), 138-140.

¹¹⁴ İslam seferleri 7. yüzyıldan itibaren hız kazanmıştır. Doğu ve batıya akınlarda bulunan Arap devletleri denizasını seferler yaparak yayılma göstermiştir. Özellikle Akdeniz'e yönelik akınlarda büyük başarılar elde ederek Mısır, Tunus ve İspanya'yı fethetmişlerdir. 8. yüzyıla gelindiğinde ise bu seferler istenilen seviyeye ulaşmıştır. Öyle ki İslamiyet, artık bu sınırlara ulaşırken bu sınırlar arasındaki ticari vasıtayı sağlayacak madeni parayı basma gücü elde edecektir. İlk Arap altın para 695'te piyasaya sürülmüştür. Daha önce Yunan veya Roma paralarını taklit ederek basılan paranın yerine kendi ürünleri olan ilk altın paranın basılması ticari bir gücün göstergesidir. Uzun uğraşlar sonucu Akdeniz'in güney ve doğu kesimlerini elde ederek, Akdeniz'deki ticaretin büyük bir kısmını tekellerine alarak bu konuda bir canlılık yaşamışlardır. Böylece Batı ve Doğu'da mevcut olan dengeler değişmiştir. 8 ve 9. yüzyıllarda Akdeniz ticaretini elde tutarak Avrupa'nın yolunu kapatmışlardır. Donald Matthew, *Atlşlı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Ortaçağ Avrupası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, C.VI, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 51.

Böylece deniz devleti olan Avrupa, karaya doğru çekilmek zorunda kalmıştır.¹¹⁵ Doğu ve Batı arasındaki o dönemde mevcut olan denge değişikliği Avrupa'yı bir çıkış yolu arayışına götürmüştür. 8. yüzyıldan itibaren Arap toplumu dini, dili ve ilmi her yerde yayılma gösteren bir dönemi yaşamıştır. Coğrafyaya yayılma gösteren bu kesimin sınırları çölleri aşarak denizlere ulaşmıştır. İlmî açıdan tanınan bu Müslüman kesime karşılık Batı yani Roma zor durumdadır. Topraklarının büyük bir kısmı fethedilen Batı, çok küçük bir parça olarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu noktada Avrupa, gelen akınlara karşılık kuzeye doğru hareket edecektir. Böylece feodal düzen için uygun ortam oluşmuştur.¹¹⁶ Bu durum ekonomideki haritanın yönünü değiştirmiştir. Başta Fransa, Almanya ve İngiltere olmak üzere birçok Avrupa devleti ekonomik canlılık için bir yol arayışına girmiştir. Toprağa yönelik bir zorunluluğa dönüşmüştür. Toprak, tarıma açılarak ekonomiye yönelik büyük adımlar atılmış ve işlenme noktasına getirilmiştir. Toprağın ticaretin yerini almasıyla kırsal bölgeler kıymetli hale gelmiştir. Toprak sahibi bu noktada zenginleşmeye başlamıştır. Kuzeye yönelik daha feodal bir sistem yaygınlaşmıştır. Toprak sahibi olan bey, prens, kral veya herhangi bir kimse toprağını bağışlayarak hem toprağının işlenmesini sağlamış hem de ihtiyacı olan askeri temin etmiştir. Vasal¹¹⁷ ise bunun karşılığında hem güvenliğini sağlamış hem de kendi yaşamı için temel ihtiyaçlarını karşılama imkânı bulmuştur. Karşılıklı sözleşme ve çıkarların olduğu feodal ilişki böylece kendine bir yer edinme fırsatı bulmuştur. Vasal-lord, efendi-sahip ilişkisi bu sistemin temelini oluşturmaktadır.¹¹⁸

Orta Çağ feodal toplumunda vasal-lord arasındaki yükümlülükler toplumda bir devamlılığın çeşitli yollarını sağlamıştır. Halk kesimi için zor durumların telafisi noktasında bu kontratlar kurtarıcı görevini üstlenmiştir. Öyle ki İngiltere'deki 1304 yılına ait belgeye bakıldığında kontrat yöntemiyle borçlu olan Cayworthlu John isimli serf, efendisine karşı olan yükümlülükleri yerine getirmiştir. Belgede efendisi Battle Abbey'e olan borcunun miktarından başlayarak mülkiyetinin ne kadar olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. S erf, bu feodal düzende borcunu tıpkı vasal-lord anlayışıyla kapatma imkânı elde etmiştir. Efendisine karşı olan iş günü ve sorumluluğu bitene kadar çalışır. Bu süreçte efendi üç öğün yemeğini temin etmektedir. Belirtilen işler doğrultusunda çayır biçmek, saman ve odun taşımak, toprağı sürmek vb. görevleri yerine getirir. Böylece serf, borcunun bağımlılığı doğrultusunda sorumluluklarını yerine getirir.¹¹⁹

Feodalizm, bir idari yapı olarak Orta Çağ Avrupası'nı ayakta tutan en önemli etmendir. Orta Çağ Avrupası ile özdeşleşen hiyerarşi anlayışının vatani olarak gösterilebilir. Feodalizm, tarımı

¹¹⁵ Daha detaylı bilgi için bkz. Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev., Uygur Kocabaşoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 25-30.

¹¹⁶ R.R. Palmer, Joel Colton, *A History of The Modern World*, (Amerika: McGraw, 1992), 20.

¹¹⁷ Vasal Keltçe bir kelime olup bir kimsenin hizmetine girmek anlamına gelir. Köken olarak Roma döneminde himaye altına alınmak anlamına gelen commendatio kelimesinden türemektedir. Sadakat ve hizmet kavramlarının birleşimi söz konusudur. Daha detaylı bilgi için bkz. Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *Dünya Tarihi Atlası Başlangıçtan Fransız Devrimi'ne Kadar*, 127.

¹¹⁸ J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev., Fethi Aytuna, (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2010), 188-194.

¹¹⁹ Kevin Reily, *Readings In World Civilizations-Volume I The Great Traditions*, (New York: St. Martin's Press, 1995), 261-262.

aktifleştirirken, var olan toplumsal tabakayı belli düzeyde kalıplaştıran bir organizma olarak düşünülebilir. Dolayısıyla feodal sistemi Orta Çağ Avrupası'nın şekillendirdiği fikri ortaya çıkmaktadır. Bir idari sistem olmasına rağmen çalışmamızda yer almasının birçok gerekçesi bulunmaktadır. Özellikle kadının yer aldığı hiyerarşiyi şekillendirmesi ve yasal evreyi temsil etmesinden dolayı oldukça önemlidir. Feodalizmin doğduğu koşullar, evreleri, yayılma şekli ve etkenleri kadar feodalizmi besleyen faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır.

1.1. Feodalizm Öncesi Avrupa'nın Temsilcileri

Feodal düzenin yerleşimini hazırlayan koşullar, öncelikle Avrupa'nın tarihsel gelişimi noktasında izah edilebilir. Bu tarihsel gelişimde Merovenjler¹²⁰ ve Karolenjler¹²¹ dönemini anlamak devamında gelen dönemin yani feodal dönemin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Orta Çağ Avrupası feodal düzen açısından değerlendirdiğimizde başta Merovenj daha sonra Karolenjler İmparatorluğu üstüne inşa edilmiştir. İki Avrupa devleti genel olarak dengelerin bozulduğu bir geçiş evresi olarak ifade edilmiştir. İkisi aynı topraklarda farklı zaman ve anlayışlarda varlıklarını sürdürmüşlerdir. Özellikle ekonomik açıdan tartışılan bu iki hanedanlık, aşağı yukarı aynı bölgelerde yer almasına karşın farklı ekonomik etkinlikler göstermişlerdir. Bu konuda yazılı kanıtlar yetersiz olmakla beraber feodalizm kurucuları olan atalarının geçmişini temsil etmeleri açısından önem arz etmektedirler. Feodal düzenin kurulduğu bu bölgelerin coğrafyası, ekonomisi ve yerleşmiş nüfusu hakkında mevcut bir bilginin var olması gereklidir.

Birbirinin devamı niteliğinde olan iki hanedanlığı, feodal düzenin yerleşme noktasında bir geçiş evresi olarak ele alabiliriz. Batı Avrupa'nın şekillenmesinde etkin olan bu iki hanedanlığın feodal düzene geçiş zeminini inşa ettikleri kabul edilebilir. Feodal düzenin coğrafyasını sağlamanın yanında nüfusuna da kaynaklık etmişlerdir. Feodalizmin yerleşimi kolay olmadığı gibi yerleştiği

¹²⁰ Merovenj Krallığı, Fransa'da 5 ve 7. yüzyıllar arasında hüküm süren Frank Krallığıdır. I Childeric'in kurduğu bu krallığın en tanınmış imparatoru olarak I. Clovis gösterilmektedir. Clovis'i özel kılan ise Hristiyanlığı kabul eden ilk Germen kral olarak tarihe geçmesidir. Onun ölümünün ardından genişlettiği topraklar dört oğlu tarafından yönetilmiştir. Babalarının genişlettiği topraklara Akdeniz'i dâhil etmek isteseler de başarılı olamamışlardır. Ancak Akdeniz ve onun getirdiği ticari faaliyetleri denetimlerinin altına almayı başarmışlardır. Clovis'in sağ kalan tek oğlu olan I. Clotaire tarafından uzun süre yönetim tek bir elden idare edilmiştir. Ancak onun ölümünden sonra topraklar tekrar bölünerek yönetilmiştir. 561-613 yılları arasında Merovenjler, iç çekişmelerin yaşandığı bir ortamda yönetilmiştir. 613 yılından itibaren toparlanma özelliği gösterse de bunda çok uzun süre muvaffak olamamıştır. Ülkeyi yöneten kralların istikrarsızlaştığı saray nazırlarının aktifleştirdiği bir döneme giren Merovenj Hanedanlığı III. Childeric'in zamanında bu noktada tamamen etkisiz bir hale gelmiştir. Sonuç olarak saray nazırı olan III. Pepin iktidarı ele geçirmiştir. AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, "Merovenjler", (İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, INC., 1989) 15:596.

¹²¹ III. Pepin saray nazırı olarak görev yaptığı Merovenj Hanedanlığının son kralı olan III. Childeric'i 751 yılında iktidardan düşürerek tahta geçmiştir. Böylece kurulan Karolenj İmparatorluğu Roma piskoposunun da onayını alarak kurulmuştur. 768 yılına kadar iktidarda bulunan Pepin öldükten sonra onun yerine iki oğlu geçecektir. İktidarı kısa bir süreliğine kardeşiyle paylaşan Charlemange daha sonra tek başına yönetimi ele almıştır. Frank topraklarını genişleten Charlemange, Doğu Avrupa'nın birçok yerini denetiminin altına almıştır. Papanın gücünü sağlamlaştıran Charlemange, papanın elinden taç takarak imparator unvanını almıştır. 843'te Charlemange'nin ölümü üzerine ülkenin tekrar bölünerek yönetiminin getirisi olmamıştır. İktidarın zayıflamasıyla birlikte Sakson, Norman yeni güçlerin altında ezilmiştir. 987 yılına kadar zayıf da olsa varlığını sürdüren Karolenj İmparatorluğu son bulmuştur. AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, "Karolenjler", (İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, INC, 2004), 13:26.

kesimin ataları olan Merovenjler ve Karolenjleri de anlamak gereklidir. Feodalizm yerleşiminden önce mevcut nüfus ve coğrafyanın sağladığı ekonomik koşullara da değinmek temel bilgiler için şarttır. Orta Çağ Avrupası'nın feodalizmle birlikte bir tarım toplumu haline geldiğini kabul ettiğimizde temelde var olan ekonomi de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan öncelikli olarak **Merovenj** ve **Karolenj** hanedanlıklarına bakılmalıdır

Merovenjler zamanını değerlendirmek daha çok arkeolojik veriler dâhilinde olmuştur. Bu veriler, Batı Avrupa'da oturmuş bir tarım ve hayvancılığın feodalizm öncesinde de kendi kendine yetebilecek oranda var olduğunu bizlere göstermektedir. Bölgeden bölgeye değişiklik olmakla beraber belli oranda hayvancılık bulunmaktadır. Domuz, koyun ve sığır gibi evcil hayvanların sayısı bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte hayvancılık faaliyetinin sadece yerli tüketime katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. Merovenj döneminde baştan beri artan sığır sayısı dikkat çekmektedir. Koyun, keçi, sığırlar yün, et, süt için yetiştirilmekle beraber ticaretinin yapıldığına dair bir kanıt yoktur. Sığırların tarımda çekme, taşıma rollerinden dolayı sayısının çok olduğu tahminler dâhilindedir. Sığır sayısının çok olmasının yanında kemik yapılarının tahlil edilmesinin bir sonucu olarak yaşlarının büyük olması da tarıma işaret etmektedir. Koyunların sayıca artış gösterdiği Şarlman dönemi için yün üretimi etkili olabilir. Buradaki verilerden Merovenj ve Karolenj döneminde İngiltere ve Fransa gibi bölgelerde de yerleşmiş bir tarım sektörü olduğu, feodalizm öncesi yerli üretime cevap veren bir hayvancılığın varlığı kabul edilebilir.¹²²

Merovenjler zamanı, bilgi noktasında sıkıntılı olmasından dolayı sınırlı bilgilere dayalı tahminler ağırlıklı iken Karolenjler dönemi, bize bu noktada daha şeffaf bilgiler sunmaktadır. Özellikle Charlemagne dönemi için bu bilgilerin önceki dönemlere kıyasla oldukça daha fazla olduğu söylenebilir. Karolenj dönemi için başta tarım olmak üzere birçok konuda bilgi edinebilmekteyiz. Bir kara imparatorluğu olarak ifade edilen bu hanedanlığın tasviri yapılırken bu açıdan da tartışılmıştır. Bu geçiş evresinin özellikle Arapların deniz ticaretini denetim altına almasıyla birlikte gerçekleştiği ifade edilmektedir. Böylece Merovenjler döneminde var olan özelliğin aksine bölge kara devleti olma özelliği göstermek zorunda kalmıştır.¹²³ Karolenj dönemi için bu iddianın ışığında tartışmalar yapılırken kabul edilebilir ki Merovenjler döneminin aksine bilgiler bizi biraz daha rahat değerlendirmeye götürmektedir. Bunun belki de mimarı olarak Charlemagne (Şarlman) gösterilebilir. Şarlman dönemi, kayıtların düzenli olarak tutulduğu bir dönem olması hasebiyle bizleri aydınlatmaktadır. Şarlman dönemi¹²⁴ düzeni ve kayıtları I. William dönemi Domesday kayıtlarına

¹²² Pam J. Crabtree, "Agricultural Innovation and Socio-Economic Change in early Medieval Europe: Evidence from Britain and France", *Taylor & Francis, Ltd.*, Vol:42 No:1, Yıl: (2010), 123-131.

¹²³ Pirenne, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 11.

¹²⁴ Şarlman dönemi Karolenjlerin en parlak dönemi olarak nitelendirilebilir. 771'te tahta geçen Şarlman sadece bir kral olarak topraklarını genişletmemiştir. Bulunduğu toprakların Hristiyan koruyucusu olarak da tanınmıştır. Bu dönemde Hristiyanlık açısından önemli bir olay ise manastırlarda İncil'in çoğaltılmasını sağlayarak Hristiyanlığın batı-doğu yönünde yayılmasını hedeflemiştir. Pagan dininin mensuplarına karşı uzun süre mücadele etmiştir. Topraklarının sınırlarını genişletirken Papa III. Leo'nun yardımını geri çevirmeyen ve bu iyiliğine karşılık papa tarafından taç giydirilen ve "İmparator" unvanını alan Şarlman, Avrupa tarihi açısından

benzetilmektedir. Tutulan kayıtlar aracılığıyla toprak sahibi, toprağın işleniş biçimi, kiracılar ve ailesi, kadının görevleri vb. sosyal tarihe katkıda bulunan bilgiler edinmemize vesile olmaktadır.¹²⁵ Bu açıdan Karolenj dönemine bilgi konusunda altın çağını yaşatan figürün Şarlman olduğu söylenebilir. Onun denetiminde tutulan kayıtlar vasıtasıyla o dönemin sosyal tarihi hakkında bilgi sağlanmıştır.

Şarlman dönemi özellikle toprak sisteminin işleyiş noktasında da önemlidir. Kayıtların tutulmasından öte bu dönemdeki feodal düzende mutlak kontrolün sağlandığı kabul edilmektedir. Bölgesel bir hâkimiyetin söz konusu olduğu bu toprak sisteminde denetimi tamamen elinde bulundurmuştur. Bütün toprak sahiplerini yani lordları tek çatı altında toplamayı başarmıştır. Kontrolün tek güçte toplanmasına karşın sonraki dönemlerde aynı istikrar sağlanamamıştır.¹²⁶ Şarlman döneminde siyasi, idari ve ekonomi açısından tek güç halinde ilerlendiği söylenebilir. Kuzeye doğru ilerlettiği topraklarda taşrada bir güç birliği sağlamıştır. Papayla olan karşılıklı menfaatler doğrultusunda dinî gücü de edinen Şarlman, Orta Çağ Avrupası'nı ekonomi başta olmak üzere eğitim, ticaret, tarım alanında toparlama görevini üstlenmiştir.¹²⁷ Bu açıdan Şarlman, Avrupa'ya kayda değer bir miras bırakmıştır. Şarlman, Merovenj mirasının yön değiştirmesine karşılık hem bu mirasa sahip çıkmış hem de daha ileriye götürmeyi başarmıştır.

Merovenjler dönemine kıyasla Karolenj dönemine dair bilgilerin desteğiyle tarım, hayvancılık, ticaret hakkında daha net değerlendirmede bulunulabilmektedir. Yerleşmiş bir tarımdan bahsedebileceğimiz gibi bu tarıma aracı olan nüfus hakkında da çok rahat bilgi verilebilmekteyiz. Karolenj dönemi için tarımsal sektörde gelişmenin yaşandığı söylenilebilir. Bu dönemde tarım aletleri olan saban ve at koşum takımlarıyla yapılan gelişmiş bir tarım görülmektedir. Batı Avrupa için 7. ve 10. yüzyıl arasında gelişen bir tarım anlayışıyla artan bir nüfus söz konusudur. Bu nüfus artışının kırsal alanlarda ağırlıklı olduğu görülmektedir.¹²⁸ Bu tarımsal gelişmenin ve kırsal nüfustaki bu artışın temel nedeni, günümüz bazı araştırmacıları tarafından şartların zorlaması olarak kabul edilmektedir.¹²⁹

oldukça önemli biridir. Hristiyan dünyası için olan önemi aşikâr olmakla birlikte Arap Müslüman kesimiyle olan ilişkileri de söz konusudur. Özellikle Abbasi Halifesi Harun Reşid ile olan dostane ilişkileri dikkate değerdir. Ancak bu iyi ilişkiler mevcut olan ticari faaliyetleri için tehdit unsuru oluşturan Emeviler döneminde kötüye gitmiştir. Şarlman dönemi, sınırların genişlediği, uluslararası temasların arttığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Kayıt tutma alışkanlığı olan Şarlman, kendi hayatını da başkasının kalemiyle kayda geçirmiştir. Bu kayıt defter aracılığıyla daha şeffaf bilgiler edindiğimiz Şarlman ağırlık ve uzunluk ölçülerine yönelik yaptığı reformlarla tanınmaktadır. Ayrıca Arap parasının kraliyet topraklarında gezdiği bu dönemde kendi adına gümüş para bastırmıştır. Birçok alanda yaptığı uygulamalarla Karolenjler döneminin altın çağının temsilcisi olarak kabul edilmektedir. J.M. Robert, *Avrupa Tarihi*, 162-166.

¹²⁵ Eileen Power, *Ortaçağ İnsanları*, çev., İslam Kavas, (İstanbul: Kronik Kitap 2020), 56-58.

¹²⁶ Vladimir Shlapentokh, Joshua Woods, *Feudal America: Elements of the Middle Ages in Contemporary Society*, (Chapter Title) (Amerika: Penn State University Press, 2011), 63-64.

¹²⁷ R.R. Palmer, Joel Colton, *A History of The Modern World*, (McGraw, 1992), 24-25.

¹²⁸ Henry L. Misbach, "The Balanced Economic Growth of Carolingian Europe: Suggestions for a New Interpretation", *The MIT Press*, Vol:3 No: 2 Yıl: (1972), 269-270.

¹²⁹ Bu noktada Avrupa'nın deniz faaliyetlerinden yoksun kalarak karada bir "buhran dönemi" geçirmesi tartışma konusu olurken bu noktada İslâm medeniyetinin ilerleyişi gerekçe olarak sunulmuştur. Yanlış bir ifade olarak kabul edilen "Karanlık Çağ"ın İslâm fetihlerinin Avrupa'ya doğru genişlemesi ile bu dönemin başladığı bazı araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Bu akınlarla beraber Avrupa açısından bir kargaşa oluşmuştur. Belli bir dönem ve bazı alanlarda vuku bulan bu kaos, bütün Orta Çağ'a mal edilmiştir. Bir siyasi etken olarak Arap

Öyle ki verilen yüzyıl Arap akınlarının¹³⁰ Akdeniz ticaretine hükmettiği yüzyıllardır. Bu açıdan denizden karaya çekilmek zorunda kalan Karolenj İmparatorluğunun tarıma tutunduğu, kabuller arasındadır.¹³¹

Feodalizm, genel olarak mecburi bir ekonomik devrenin yön değişimi olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda yapılan tartışmalarda Karolenjler döneminde bölgeye yapılan akınlar sonucunda toplumun karaya çekilmesinin ardından feodalizmin ciddi olarak bölgeye yerleşmeye başladığı ifade edilmektedir. Vasallığa dayalı bir sistemin bu dönemde tam olarak sistemleşmeye başladığı ifade edilmektedir. Bu konudaki tartışmaların ucu açıktır. Tartışmalarda feodal kültürün kökeni kadar ortaya çıkış nedenleri de yer almaktadır. Bu çıkış sebepleri arasında belki de en fazla dillendirilen, Frank ordusunun Sarazenlerle mücadelede yeterli donanımda askerinin olmamasından dolayı vasallara bol miktarda toprak bağışının karşılığında asker sağlama niyetidir. Korunma ihtiyacından doğan bu sistem, vasalliyet anlayışına dayalı bir sistemin doğmasına neden olmuştur. Feodal düzenin temel kemiğini oluşturan asker hizmetinin tarihsel olarak çok önceye dayalı olduğu iddialar arasındadır. Germen, Vizigotlar, Ostrogotlar ve Roma askerî birlik anlayışıyla kıyaslanarak kökeni konusunda birçok fikirler ortaya atılmaktadır.¹³²

tesiri, deniz ticaretine yani ekonomiye vurulan bir darbe olarak kabul edilebilir. Ancak bu durumun bütün alanlara yayıldığı kabulü yanlıştır. Öte tarafta Orta Çağ Avrupası bu dönemde sadece Arap akınlarına değil birçok barbar kavmin de akınlarına maruz kalmıştır. Dolayısıyla Erken Orta Çağ buhranına neden olan tek bir siyasi güç bulunmamaktadır. Kısa süreli olan bu dönem, ekonomik zayıflığı getirirken Avrupa’da mimari başta olmak üzere yasal ve kültürel birçok ilerleme yaşanmıştır. Geçmişin mirası olarak Antik Yunan ve Roma bilgileri dönemin bilgileriyle harmanlanarak kültürel gelişim sağlanmıştır. Böylece Avrupa ayakta durmaya çalışırken diğer alanlardaki ilerlemesi devam etmiştir. Bu ilim ve kültürün gelişiminde elbetteki İslam medeniyetlerinin hakkı inkâr edilemez. İslâm medeniyetinin büyüme hızı ve genişliği Akdeniz bölgesinin genelinde hissedilmiştir. Arap medeniyeti siyasi güç olarak Batı Avrupa’yı geriye atarken gerek Yunan ilminin muhafızları olarak gerekse bilimsel ve tekniksel bilgilerinden istifade ettikleri bir medeniyet olarak ilerlemeyi sağlayan güçlü bir etken olmuşlardır. Haçlı Seferlerine kadar İslam medeniyetinin üstünlük gösterdiği bir bilgi alışverişi söz konusu olmuştur. Avrupa’nın bir medeniyet olarak zayıf olduğu dönemde ayakta durmasına vesile olan etkenler bulunmaktadır. İslam medeniyeti ise bu dönemde Avrupa açısından yıkıcı olurken bir taraftanda yapıcı rol oynamıştır. Rabia Umar Ali, “Medieval Europe: The Myth of Dark Ages and Impact of Islâm”, *International Islâmîc University*, Vol:51 No:2 Yıl: (2012), 155-168.

¹³⁰ 7. yüzyıl tarih olarak Avrupa açısından yıkıcı olan bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Bu yıkımın en etkili rolünü de Arap akınları almaktadır. 630 yılından itibaren Arap dünyası kabullerini yayma isteğiyle akınlarda bulunmuştur. Bu akınlarını çift yönlerde yürüten Araplar, birleşerek Suriye, Mısır ve Mezopotamya üzerine belli aralıklarla akınlarda bulunmuşlardır. 646 yılına gelindiğinde yaptıkları akınlar sonucunda Mısır, Mezopotamya ve Suriye ele geçirilmiştir. Bununla yetinmeyen Müslüman birlik Trablusgarp’ı aldıktan sonra Tunus’a yönelmiştir. Burada durdurulan birlik kısa bir süre sonra kaldığı yerden devam etmiştir. Yapılan sürekli akınlar sonucunda Pers İmparatorluğunun nerdeyse tamamı Arapların hâkimiyetine geçmiştir. Kuzeye doğru akınlarını ilerletmeye çalışan Araplar Hazar Türklerinin engeline takılmışlardır. Yapılan akınlar Arapların iç kargaşalarının da tesiriyle yavaşlamıştır. 8. yüzyıla gelindiğinde ise bir önceki yüzyıla oranla daha sınırlı olan bu akınlar Fransa ve İspanya üzerine olmuştur. Fransa’nın büyük bir kısmı zapt edilmiştir. Karolenjler dönemine denk gelen bu dönemde fetihlerin başarıyla sonuçlanmasında belki de en büyük etken Avrupa ve Türklerin hâkimiyet kurduğu bölgelerde iç karışıklıkların olmasıdır. Bu karışıklıkların da tesiriyle akınlar olumlu sonuçlar getirmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. Colin McEvedy, *The Penguin Atlas of Medieval History*, Penguin Books Ltd., 1964, 36-44.

¹³¹ Misbach, *The Balanced Economic Growth of Carolingian Europe: Suggestions for a New Interpretation*, 261-264.

¹³² Bu tartışmalara dair daha fazla bilgi için bkz. Carl Stephenson, *The Origin and Significance of Feudalism*, Oxford University Press on behalf of the American Historical Association, Vol.46 No.4,Yıl:(1941), 788-812.

Feodalizmin kökeni ve nedenlerine yönelik tartışmalar sürdürülmekle beraber kabul görülmesi gereken ve birçok araştırmacının ikna olduğu durum, Orta Çağ Avrupası'nın tarıma sıkı sıkıya tutunduğu dönem Karolenjler dönemidir. Tarımla beraber kırsal yerleşimler ve ürün verimliliğinde artış söz konusu olmuştur. Karolenj dönemi konut yerleşimlerine yönelik bilgiler yine sınırlı olmakla birlikte daha çok imparatorluğun ikamet ettiği yapılara yönelik olmuştur.¹³³ Yine tahminler dâhilinde bu yapıların merkezi, idari işlerin tartışılıp konuşulması için bulunan yerler olduğu belirtilmektedir. Yine bu bilgiler de varsayımlarla sınırlıdır. Tarım ve yerleşim yerleri kuzeye doğru ağırlıklı olmakla birlikte yerleşimlerin kırsal bölgelerde yoğun olduğu tahmin edilmektedir. Merovenjler dönemine kıyasla daha kesin değerlendirmelerin yapılabildiği Karolenjler dönemine bakıldığında ise ticaretin yapıldığı kesin olarak söylenilebilir. Ancak kabul edilebilir ki bilgiler yine çok sınırlıdır. Karolenj dönemi ticari faaliyetlerinin canlı olmasının yanında ticari ağlarının dönemsel olarak değişime uğradığı kabuller arasındadır. Bu değişimin temel nedeni olarak yine Arap akınlarının 7. yüzyıldan itibaren Akdeniz hâkimiyetini elde etmesi olarak gösterilmektedir. Bu tarihlerden itibaren ticari filolar Kuzey Denizi ve Baltık Denizi üzerinden faaliyet gösterecektir. 6. yüzyılda daha yoğun olan ticari faaliyetlerinin Danimarka, Avusturya, Kent bölgesi ve Anglosakson Krallığı etrafında yaygın olduğu ancak 7. yüzyılda bu aktifliğin zayıfladığı görülmektedir. Bu açıdan ticari faaliyetlerinin var olmasının yanında belli dönemlerde ticari ağların yön değiştirdiği görülmektedir. 7 ve 11. yüzyıllarda Akdeniz ticaretinin yapıldığına dair kanıt çok sınırlıdır. Bunun temel nedeni 830 yılında yoğunlaşan Arap baskısı olarak gösterilmektedir.¹³⁴

Genel olarak Merovenjler ve Karolenjler döneminde bölgede var olan bir ekonomik sistem ve bu sistemin dönmesine vesile olan nüfus vardır. Bu nüfusun ağırlıklı kırsal alanlarda olması, yazılı verilerin eksikliğine bağlı olarak kalıntıların daha çok kırsal alanlarda bulunmasıyla bağlantılı olabilir. Bilgilerin yetersizliği her ihtimali doğurmaktadır.

Karolenj dönemi bir Erken Orta Çağ dönemi olarak birçok araştırmacının odak noktası olmuştur. Gerek bu dönemi zenginleştiren gerekse evrimleştiren temel unsur olarak dikkatleri çekmiştir. Başta Pirenne olmak üzere birçok araştırmacı için Orta Çağ dönemi açısından Karolenj dönemi bir yeni dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Arap milletlerinin baskınlığına karşılık kısa bir süre oluşan bir buhran döneminin çıkışına vesile olarak gösterilen Karolenj döneminin, Batı Avrupa'nın mevcudiyetine neden olan birçok unsuru etkilediği iddia edilmektedir. Pirenne'ye göre Karolenjlerle birlikte Avrupa'da yeni bir uygarlık ve anlayış ortaya çıkmıştır. Bu açıdan birçok araştırmacı Pirenne ile ortak fikirlerde bulunmuşlardır. Batı Avrupa'nın şekillenmesinin temel nedeni olarak gösterilen Karolenj Hanedanlığı, 11. yüzyıl Avrupası'nın geldiği noktanın da nedeni olarak gösterilmiştir. Batı Avrupa'nın atası olarak işaret edilen Karolenj bu açıdan dikkatleri çekmektedir. 10. yüzyıl Avrupası'nın girdiği çıkmazdan benzeri görülmemiş bir örgütlenme örneğiyle ayaklanmasının

¹³³ Karolenj dönemi konut yerleşimini gösteren örnek bir harita için bkz. Angus Mackoy, David Ditchburn, *Atlas of Medieval Europe*, (London: Routledge, 2002), 56.

¹³⁴ Mackay, David Ditchburn, *Atlas of Medieval Europe*, Routledge, 51-65.

nedeni olarak Karolenj mirası gösterilmektedir. Bu örgütlenmeye toplumun her kesimi dâhil etmişlerdir. Ekonomik olarak bir kalkınma örneği gösterirken idari, sosyal, dinî, coğrafi, demografik birçok alanı etkilemesi açısından bir yeniden doğuş örneği göstermiştir. Özellikle “din” unsuru çerçevesinde toplumu yönlendiren Hristiyanlığın Karolenj mirasıyla daha aktif hale geldiği genel kabuller arasındadır. Birleştirici birçok unsurun da etkisiyle Avrupa’nın aksak dönemi yeni bir oluşumla iyileşme fırsatı bulmuştur. Bu konuda Karolenjlerin önemi birçok araştırmacı tarafından kabul görüldüğü gibi karşı fikirlerde söz konusu olmuştur. Farklı fikirlerin ışığında Karolenj’in yıkılmasından sonra Avrupa için bir girdap başlangıcı ve devamında feodal dalgasının ilk kıvılcımlarının görülmesi, hem bir miras hem de gelecek olanın çekirdeği olarak Karolenj Hanedanlığının gösterilmesi makuldür.¹³⁵

Bu konuda tartışmalar söz konusudur. Birçok araştırmacı ve tarihçi tarafından feodalizmin köken ve mirası olarak Merovenjler ve Karolenjlerin işaret edilmesi noktasında eleştiriler söz konusu olmuştur. Bu konuya dair kabul ve reddetme eğilimi gösteren fikirler söz konusudur. Tartışmalar öncelikle feodalizmin bir düzeni temsil etme özelliği üzerinden yürütülmektedir. Köken olarak Cermen kavimlerin yıkıcı anlayışıyla ters olması noktasında Alman veya Frank kültüründen aykırı olduğu kimi araştırmacılar tarafından kabul edilerek kökenin Merovenjler ve Karolenjler hanedanlıklarına yabancı olduğu savunulmuştur. Frankların fetihler konusunda saldırgan ve Cermen kültürünün feodal anlayışından çok ayrı olduğu ileri sürülmektedir. Köken olarak Charles Martel’in yeterli asker ve toprağın olmaması hasebiyle kiliseye saldırmasına ve kiliseden aldığı toprakları asker temini için dağıtmasına dayandırılmaktadır. Martell, elde ettiği toprakları askerî hizmetler uğruna vasallara bağışlamıştır. Böylece yoksun olduğu askerî hizmeti temin etmiştir. Şarlman döneminde kiliseden de destek bulan krallık, daha sistematik ve sakin bir politikayla toprak idaresini sağlamıştır. Bu topraklara yerleşen barbar kavimlerin feodal kültürü benimseyerek ve idari yapı olarak kullanmalarında dinin sakinleştirici ve birleştirici unsurunu kullanması da dikkat çekmektedir. Böylece Şarlman döneminde toprak genişlemesi hızlı ve etkin bir şekilde yaşanmıştır. Bu açılardan bakılan feodalizmin, Montesquieu gibi Cermen geleneğinden geldiğini iddia eden kesim kadar karşıt fikirler olarak Paul Roth gibi düşünenler olmuştur. Bu konular, Charles Martell ve Charlemagne dönemi üzerinden tartışmaya dâhil edilmiştir. Kökeni noktasında tartışmaya alınan feodalizm gerekçe olarak da tartışılmaktadır.¹³⁶

Diğer tarafta kabul edilebilir ki feodalizmin yerleşiminde temel unsurları sağlayan Merovenj kökenli Karolenjlerdir. Feodalizm, olumlu veya olumsuz belirli şartların müsaade ettiği bir durumdur. Belli bir tabaka üzerine inşası mümkün olan feodal düzenin kurulması için öncelikle bir coğrafya ve bu feodal düzene ev sahipliği yapacak bir nüfus şarttır. Buna kaynaklık eden elbette ki Karolenjlerdir.

¹³⁵ Richard E. Sullivan, “The Carolingian Age: Reflections on Its Place of the Middle Ages”, *The University of Chicago on behalf of the Medieval Academy of America*, Vol:64 No:2, Yıl: (1989), 267-288.

¹³⁶ Carl Stephenson, “The Origin and Significance of Feudalism”, *Oxford University Press on behalf of the American Historical Association*, Vol:46 No:4, Yıl: (1941), 788-794.

Bu açıdan Karolenjlerin feodal düzendeki rolü yadsınamaz. Feodalizm, Karolenj İmparatorluğunun köklerinden beslenerek gelişmiştir. Karolenj Hanedanlığı, feodalizmin ortaya çıktığı mecraı oluşturmasının yanında bu durumu tetikleyen şartları sağlayan kaynaktır. Feodalizm, ortaya çıktığı bu mekânda kültür ve demografi gibi unsurları birleştirerek, toplumun her kesimini ortak bir bağla bağlayarak Avrupa'nın yeniden canlanmasını sağlamıştır. Avrupa'da yankı uyandıran feodalizm Merovenj ve Karolenj hanedanlıklarının mirasının üzerine inşa edilmiştir.

1.2. Feodal Düzenin Avrupa'ya Yerleşimi ve Gelişimi

Feodalizm, bir hükümet sistemi olarak işlenişi ve ortaya çıkış şartları noktasında tartışılan bir mevzudur. Bu açıdan feodalizm, mutlak monarşi sisteminin aksine bölgesel bir hâkimiyeti içinde barındıran bir sistemdir. Sistemin kendi içinde özerk olduğunu kabul edilebileceğimiz birkaç özelliği bulunmaktadır. Yer bulduğu bölgede işleyişini sağlayan bir hiyerarşi söz konusudur. Bu sınıfın yeri ve fonksiyonları belirlenmiştir. Feodalizm, belli amaçlar dâhilinde ilerleyen sistemli organizasyondur. Hiyerarşiyi temel alan bu sistemde örgütsel ilerleme söz konusudur. Sistemli ve faydacı bir sistem olarak kabul edilmektedir. Sınırları ve görevleri belli olan bu sistemde kraldan daha çok feodal beyler etkin güç olmuştur. Feodal beyler ve onların çıkarları doğrultusunda sınırların zaman zaman aşıldığı görülmektedir. Feodal beylerin kendi içindeki hâkimiyetten ibaret olan bu sistem Orta Çağ kaosu açısından gerekli ve olumlu bir yönetim şekli olmuştur. Karmaşık olmanın yanında sistemli bir idari yöntem olan bu anlayış, vuku bulduğu her bölgede kendine has bir şekilde yaşanmıştır. Alt ve üst sınıf arasındaki bağ ve görev zinciriyle varlığını sürdüren bu sistem, idari bir yapı olarak da tartışmaların odağında olmayı başarmıştır. Orta Çağ Avrupası'nda yer bulan bu anlayışın bütün evreleri dikkatleri çekmiştir. Kendi içerisinde özerk bir sistem olarak işleyen feodal yönetimde bölgesel güç söz konusudur. Tek güç kral değil toprak sahipleri olduğundan kargaşa ve kaosa açık bir sistemdir. Orta Çağ koşullarında faydacı olan bu sistem aynı şekilde tehditkâr bir unsur olabilecek niteliktedir.¹³⁷

Başlangıçta köylünün, iktidarın ağır vergilerinden bunalarak, kendine bir korunak olarak gördüğü toprak sahibine sığınmasıyla ortaya çıkmıştır. Toprak sahibinin himayesine giren köylü para değil hizmet sağlamakla mükelleftir. Kanun toprak sahibinin elinde olup paranın yerini yükümlülükler almıştır. Böylece bir yönetim sisteminden daha çok yaşam şekli olan feodalizm, tek bir güç yerine baronlar halinde yani birçok el üzerinden yönetim sağlanmıştır. Askerî hizmet, yükümlülükler ve ekonominin devamlılığı bir sistem aracılığıyla süreklilik kazanmıştır. Toprak sahibinin kârına hizmet eden bu sistemde köylü mağdur olmuştur. Yasal hakları da ellerinde bulunduran baron, bu noktada yasal hakkın da sahibi olmuştur. Başlangıçta bu şekilde işleyen bu sistem, Karolenjler zamanında daha sistemli hale gelmiştir.¹³⁸

¹³⁷ Vladimir Shlapentokh, Joshua Woods, "Feudal America: Elements of the Middle Ages in Contemporary Society", (Chapter Title) *Penn State University Press*, (2011), 122-132.

¹³⁸ McEvedy, *The Penguin Atlas of Medieval History*, 8-10.

Feodal düzenin varlığı kadar varlık nedeni de bu tartışmalara dâhil edilmiştir. Bahsi geçen dönemin zor şartları, daha çok dönemin kırsal ve kentsel nüfusundaki dengesizlik ve bölgelerin güvensizliği noktasında ele alınmıştır. Öyle ki böyle bir ortamda belli bir düzenin, idari yapılandırmanın da eksikliği koşulları daha fazla ağırlaştırmıştır. İnsan ürünü olan tarım da bu zor koşullardan nasibini almıştır. Paralel şekilde toprak, yetersiz yöntemler ve sürekli nadasa bırakılmasından dolayı her yıl verim düşüklüğü yaşatmıştır. Toprak ve insan arasında vuku bulan bu zor koşullar dönemin olumsuz koşullarını artırmıştır. Orta Çağ insanının topraktan istediğini alamaması ıssız bölgelerin çoğalmasına neden olmuştur. Toprak ve insanın mağduriyetine ilaveten yolların güvensizliği insanların belli yerlere yığılmasına vesile olmuştur. Dinî faaliyetler, ticaret, insanların iletişimi bu şartlardan dolayı durma noktasına gelmiştir. Belli güzergâhlar dışındaki yerlerde insan akını söz konusu bile olmamıştır. Karolenjler İmparatorluğunun parçalanmasından sonra da bu koşullar bir süre Avrupa'nın birçok yerinde kendini göstermiştir. Avrupa genel olarak boş arazilerin, dağınık yerleşmelerin, ulaşım ve haberleşmenin yetersiz olduğu bir saha olarak uzun bir süre varlığını sürdürmüştür. Ticari faaliyetlerin zayıflığının en büyük göstergesi olarak ticari vasıta olan Arap altının çok fazla görülmesi kanıt olarak gösterilebilir. Ticaretin İslâm milletlerinin tekeline geçmesi denizden karaya geçen bir Avrupa'yı doğurmuştur.¹³⁹

Böylece karaya çekilen Avrupa, ekonominin canlanması için farklı yolların arayışına girmiştir. İnsanlar açısından güvensiz olan Orta Çağ Avrupası'nda bir kurtuluş olarak görülen bu anlayış, zor koşulların perçinlediği ve şekillendirdiği bir siyasi yapı olarak ortaya çıkmıştır. Bu ortamın sonucunda toprağa dayalı bir sistem olan feodalizmin yer bulması kaçınılmaz olmuştur. Denizden karaya sürülmek zorunda kalan Avrupa için tarım fonksiyonlu idari sistem olarak feodalizm kurtarıcı görevini üstlenmiştir. Bu anlayışla beraber Avrupa yıkık dönemden tekrar ayaklanmaya başlayacaktır. Avrupa böylece toprağın hâkim olduğu bir dönem geçirecektir. Toprağın ona sunduğu ürünler aracılığıyla yeniden ayaklanan Avrupa, tahıl ve şarap üretiminde hatırı sayılır bir noktaya gelecektir. Yeni tarz üretim araçlarının da kullanılmasıyla birlikte tarımsal arazinin miktarında artış yaşanmıştır. Tarıma açılan toprakla beraber üretimde de artış sağlanmıştır. Avrupa böylece yeni idari yöntemin kârını elde etmiştir ve toprağa verdiği emeğin karşılığı olarak o buhran döneminden çıkışı başarmıştır.¹⁴⁰

9. yüzyıldan itibaren dış güçlerin saldırısıyla köşeye sıkışan Avrupa 11. yüzyılda gerçek anlamda oluşmuştur. Sınırların tam olarak belirlendiği ve dinî bütünlüğün sağlandığı dönem olarak 11. yüzyıl gösterilebilir. Tarımın yöntemleri değiştirilerek verimlilik sağlanırken nüfus da paralel olarak artmıştır. Tarımda uygulanan yeni anlayışla birlikte arazinin yarısından fazlası işlenerek ürün verimliliğinin dörtte üçü kadar kâr elde edilmiştir. 11. yüzyıla gelindiğinde tarımda sağlanan bu gelişmeler köleliğin yerine serflik anlayışını getirmiştir. Paralel şekilde serfin güvenliğini sağlayan lord, mülk sahibi olarak baskın bir rol oynamıştır. Bu noktada kabul edilebilir ki Karolenj mirası 11.

¹³⁹ Marc Bloch, *Feodal Toplum*, 119-126.

¹⁴⁰ Jacques Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, çev., Timurçin Binder, (İstanbul: Literatür Yayınları, 2008), 59-61.

yüzyılda gelişerek bütün Avrupa’da yaygınlık gösteren bir politika haline gelmiştir. Orta Çağ Avrupası’nın şeklini tamamladığı dönemde idari bir yön olan feodalizm de yerleşme işlevini tamamlayacaktır.¹⁴¹

9. yüzyıldan başlayarak yüzyıllar boyunca Avrupa’da etkin bir güç olarak rol alan feodalizm, bir hükümet sistemi olarak baskın, kuralları olan ve toplumu kendine has bir yöntemle bir arada tutan organizma haline gelmiştir. Bir yönetim sistemi olarak mülkiyet sahiplerinin çıkarlarına hizmet eden, taraflı bir sistem olarak da kabul görmüştür. Bir sistem olarak yasal sürece sahip olmakla beraber askerî birliği besleyen ve karşılıklı niyet barındıran tarafları birbirine bağlayan güçlü bir bağdır. Bu açıdan Susan Reynolds, Marc Bloch, Robert Boutruche gibi araştırmacıların tartıştığı bu anlayış, Cermen gelenekleri ve Hristiyanlığın bir kaynaşması olup köken olarak Charles Martell¹⁴² (732) dönemine dayanmaktadır. Charles Martel’in savaş için gerekli olan askerî birlik için toprak bağışında bulunmasıyla birlikte ortaya çıkan bu anlayış, 9. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın genelinde yayılmaya başlamıştır. Askerî bir anlayış olarak doğan feodalizm temelde manevi ve maddi unsurların birleşiminden ibarettir. Dinî doktrinlerin toplum düzenini sağlama noktasında vasıta olarak kullanılmasıyla birlikte maddi ve manevi unsurlar feodalizmde birleşmiştir. Korku, menfaat, manevi duygular toplumu parçalar halinde birbirine bağlamıştır. Bu anlayış 9. yüzyılda yoğunlaşırken daha sonraki dönemlerde aynı şekilde devam etmemiştir. Öyle ki etkin rolleri olan dinî kesim başta olmak üzere toprak sahipleri misyonlarından sapmıştır. Zayıfın güçlü altında ezilerek serfliğe geçtiği bu dönemde çoğu kez sadece menfaatler söz konusu olmuştur. Bu anlamda feodalizmin temelinde var olduğu yasalar ve Tanrı’nın gücünün sembolü olan İncil geri plana atılmıştır. Zayıf olan kesimin feodal hiyerarşide eritildiği zamanlar söz konusu olmuştur. Lord, toprak sahibi olarak özerk yönetiminde kendi başına hareket etmiştir.¹⁴³ Bu açıdan feodal düzen yüzyıllarca Avrupa’yı etkisi altına almıştır. Çoğunlukla bağlı bulunduğu ilkelerin dışına çıkarak varlık sürdüren bu anlayış bölgesel olarak kendini göstermiştir. Bu nedenle her bölgede aynı zaman ve anlayışla sürdürülmemiştir.

İngiltere, Fransa ve Almanya bu konuya önderlik etmiştir. Farklı zamanlarda uyguladıkları bu tarımsal sistem sayesinde toparlanma imkânı bulmuşlardır. Askerî sistemin teminiyle birlikte boş araziler kullanılarak işlenmeye başlanmıştır. Tarım üzerine uygulanan bu idari yapı aracılığıyla para alışverişi, vergilendirme sağlanmıştır. Avrupa bölgelerinin geneli için farklı dönemlerde vuku

¹⁴¹ R.R. Palmer, Joel Colton, *A History of The Modern World*, (New York: Alfred A Knopf Publisher, 1963), 28.

¹⁴² Charles Martell, Merovenjler yöneticilerden Pepin’in gayrimeşru oğludur. Babasının ölümünden sonra Pepin’in eşi, Charles’in tahtan hak talep etmesini önlemek için onu hapsedirmiştir. Ancak o hapsediği yerden kaçmayı başarmıştır. Özgürlüğüne kavuşan Martell, 717 yılında Austrasia ve Neustriyalara karşı açtığı mücadelede galip gelmiştir. Saksonlar ve Germenyalıları savaş açarak toprakların büyük bir kısmını Fransa’nın topraklarına dâhil etmiştir. Müslüman akınlarının ilerlemesini durdurmuştur. Galya’nın üzerine yaptığı seferlerde kazançlar elde etmiştir. Yaptığı akınlarda kilisenin topraklarına da saldırmıştır. Bu geniş toprakları elde ettikten sonra bunları vaatte bulunduğu vasallarına bağışlamıştır. Yaptığı seferlerle Frank topraklarını genişleten Charles Martell, bu noktada güçlü bir kral olarak kabul görmüştür. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Charles Martell”, (İstanbul: İnterpress Basın ve Yayıncılık, 1986), 5:2324.

¹⁴³ Markus Fischer, “Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual”, *The MIT Press*, Vol:46 No:2, Yıl: (1992), 432-446.

bulmasının yanında 10 ve 11. yüzyılı genel olarak feodal sistemin yayılması ve bu yayılmayla birlikte Avrupa'nın toparlanma süresi olarak belirtmek yanlış olmaz. Feodal düzen, 10 ve 16. yüzyıllar arasında Avrupa'da yayılma, doygunluğa erişme, yavaşlama, durma ve parçalanma süreçlerini yaşamıştır. Fransa, İngiltere ve Almanya'da krallık veya devletçikler şeklinde yayılma gösteren bu idari yapı, Orta Çağ Avrupası'nın kaderine yön vermiştir. 10. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın duraksayan para hareketlerinde canlılığa şahit olmakla beraber sınırlar da genişlemiştir. Genişleyen sınırlarla birlikte toplumdaki hiyerarşi sınıflarından orta sınıf, ruhban sınıf, asker kesimi iç içe bu sistemin birer üyesi olmuştur. Yönetici ve yöneten kesimlerin bulunduğu bu sistemde belli dönemlerde yönetici kesimin daha çok kilise üyelerinden oluştuğuna şahit olunmuştur. Bu durumda Orta Çağ toplumu dinî ve idari sistemin bir arada olduğu bir anlayışın tekeline girmiştir. Bölgesel olarak yaşanan bu geçiş, Orta Çağ Avrupası için uzun vadeli bir canlanma nedeni olmuştur.¹⁴⁴

Genel olarak zor koşulların ürünü olarak kabul edilen feodalizm, bütün Avrupa topraklarında aynı zaman ve şekilde görülmemiştir. Avrupa'nın genelinde yayılma gösteren bu sistem, belirgin olarak kendisini Batı Avrupa'yı temsil eden Fransa, Almanya ve İngiltere'de göstermiştir ve bu bölgelerde farklı dönemlerde vuku bulmuştur. Fransa için ifade edildiği gibi kökeni Charles Martell zamanına kadar dayanan köklü bir kuruluş söz konusu iken Almanya ve İngiltere için daha sonraki dönemlere tekabül etmektedir.

Almanya'da feodal sistemin yayılma süreci köken olarak Charlemagne zamanına kadar uzanmaktadır. O zamanın zor koşullarına ilaveten siyasi ve sosyal kurumların dağılması büyük bir parçalanmanın habercisi olmuştur. Dış saldırıların da etkisiyle birlikte Batı ve Orta Avrupa dönüşüme uğrayarak yeni yönetim şekline ayak uydurmak durumunda kalmıştır. Zor koşulların yarattığı feodalizm İtalya, Fransa, Almanya, İngiltere gibi geniş topraklarda evrensel bir şekilde yayılma göstermiştir. 814 yılında Fransa'da ortaya çıkan feodalizm, çok kısa bir süre sonra Almanya'da da yankı uyandırmıştır. 9. yüzyıl Avrupası'nı karakterize etmiş olan dönemin zor koşulları Fransa'yı etkilediği gibi Almanya'yı aynı derecede etkileyememiştir. Buna paralel şekilde Almanya feodal hükümet sisteminin de etkisiyle Fransa'ya kıyaslandığında daha hızlı ve etkili bir şekilde toparlanmıştır. Fransa'nın, Almanya ile kıyaslandığında, iç ve dış tehditleri ve etkileri daha fazladır. Dolayısıyla feodal sistemin bölgedeki etkisi çok çabuk hissedilmemiştir. Fransa var olan durumunu zayıflatırken Almanya ise eski düklerin daha fazla güçlenmesini sağlamıştır. Burada daha önce de ifade ettiğimiz gibi feodal sistem bütün bölgelerde aynı zaman, etki ve tepkiyi sağlayamamıştır. Almanya'da bu derecede bir etkinin yaşanmasında, müdahale edebilecek koşulların sınırlı olmasının yanında, Saksonya'daki düklerin eski Germen geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olmaları etkili olmuştur. Almanya'nın temelde feodal zemini mevcuttu. Öyle ki Fransa gibi küçük gruplara bölünmemiş olan Almanya, büyük ve güçlü düklerle sahip olmanın yanında toprağı mevcut düzende işleyen çok sayıda

¹⁴⁴ Frederick B. Artz, *Ortaçağ Çağların Tini İS 200-1500*, çev., Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınevi, 1996), 183-184.

özgür adamı, vasalı, kontları bulunan bir bölgeydi. Fransa’da özellikle Kel Charles zamanından itibaren yönetimde bir düzensizlik ve iktidarsızlık baş göstermiştir. Feodal sisteme bakış açısı olarak da farklılık gösteren her iki bölgede feodalizm aynı etkiyi doğal olarak göstermemiştir. Fransa’da bu sistem ne askerî sistemde ne de toprak sisteminde Almanya’daki kadar etkili olmamıştır. Almanya daha kontrollü bir ilerleme kat etmiştir. Sistematik olarak bölgeye yerleştirilen feodalizm, Saksonya’da ortaya çıkan iç isyanlara kadar varlığını hissettirmiştir. Almanya, sistematik olmanın yanında baskıcı olmayan bir anlayış sergilemiştir. Özgürlük yasalar aracılığıyla kontrol altına alınmıştır. Almanya’da özgür yani ayaklanma eğilimi daha fazla olan kesim Fransa’dakinden sayıca çok iken özgürlük yasaların garantisinde olduğu için kargaşa engellenmiştir. Bu anlamda Fransa ve Almanya’da feodalizm farklı biçimde yayılma göstermiştir. Sonuçları bakımında da iki bölgede farklılık göstermiş bir hükümet sistemi olduğu görülmektedir.¹⁴⁵

1.3. İngiltere’de Feodalizmin Yayılması

İngiltere tarihî geçmişi feodalizm öncesi ve sonrası olarak değerlendirmeye alındığında bölgedeki tarihî gelişimle beraber ekonomik ve sosyal düzenin de değiştiği görülmektedir. Tarihsel evre olarak feodalizm öncesi İngiltere’ye bakıldığında, adalarla oluşan bu büyük toprak parçasının tarihsel sürecinin 5. yüzyılda bölgeye yayılmaya başlayan Hristiyanlıkla Orta Çağ dönemini başlatabiliriz. Bu dönemde İrlanda’ya yapılan misyonerlik faaliyetleriyle¹⁴⁶ birlikte bölgeye yayılma söz konusu olmuştur. Genellikle savaşçı bir millet olan Keltler döneminde tarımdan daha çok hayvancılık yapılmakta ve ticaret krallığın kontrolünde fuarlarla sınırlı biçimde devam etmiştir. MS 43’lerde bölge Roma himayesine tabi olmuştur. Roma’nın bölgeye giriş yaptığı esnada bölgede Anglosaksonlar, Jutlar, Pictler, Votadini ve İrlandalı kabileler bulunmaktadır. Siyasi birlikten yoksun dağınık bir profil söz konusudur. Galler bölgesi başta olmak üzere güney bölgelerinde Roma tesiri söz konusu olmuştur. İngiltere bölgesi, Roma etkisine açık bir tavır göstererek şekil almaya başlamıştır. Roma kültürü Kelt kültürüne olan büyük tesirle birlikte erimiştir. Roma kültürü, mimarisi ve toprak anlayışı bölgede etkisini yoğun olarak hissettirmiştir. Askerî bir anlayışa sahip olan Roma, bölgeye hâkimiyeti sağladıktan sonra genç erkeklere askerî hizmet zorunluluğu getirmiştir. Bölgede vuku bulan Roma tesiri tek yönlü olmamıştır. Toplumsal yasallaşma sürecinde özellikle Roma yasasının tesiri söz konusudur. Paralel şekilde emlak anlayışı, Romalıların getirdiği bir arazi hukuku olarak uzun süre varlığını sürdürmüştür. Uzun ve etkili tesirinin ardından bölgeye 9. yüzyılda Vikingler, sömürge anlayışıyla akınlarda bulunarak hâkimiyet sağlamışlardır. Dağınık bir faaliyet üzerine akınlarda

¹⁴⁵ James Westfall Thompson, "German Feudalism", *Oxford University Press*, Vol:28 No:3 Yıl: (1923), 440-446.

¹⁴⁶ Roma anlayışı ve kültürünü besleyen temel etkenlerden biri olan "Hristiyanlık" özellikle 5. yüzyıldan itibaren bireysel olarak başlayan misyonerlik faaliyetlerinin kitlesel bir hal almasıyla birlikte Avrupa’nın dört tarafına doğru yayılmaya başlamıştır. Misyonerlik anlayışını temel alarak Mısır’dan itibaren yayılma gösteren Hristiyanlık, manastırlar vasıtasıyla birlikte yerleşik ve etkili olarak ilerleme göstermiştir. Avrupa’da yayılmaya başlayan Hristiyanlık İrlanda’da 452 tarihinde Aziz Patrick ve yandaşları aracılığıyla yayılmaya başlayacaktır. Aktif ve etkin bir şekilde bölgede yayılmaya başlayan Hristiyanlık birleştirici bir unsur haline gelmiştir. Bölgede kısa sürede Hristiyanlık yaygınlaşmıştır. Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Ortaçağ: Feodal Dünya, C.II*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 36.

bulunulan Vikingler, yerleşik bir tarımdan daha çok ticaret ağırlıklı yayılma göstermişlerdir. Daha sonra bölgede hâkimiyet kuran Normanlardan farklı olarak daha çok silahlı çiftçi kesimin yoğun olduğu bir dönem söz konusudur. Özgür kesimi besleyen bir anlayışa sahiplerdir. Bu açıdan feodal sistemin temelini oluşturan vasal-lord anlayışı Vikingler'in mirası değildir. Vikinglerden sonra İngiltere tarih sahnesinde Saksonlar yer alacaktır. 10. yüzyılda bölgede etkin olan Saksonların bölge hâkimiyetinde zayıf olduğu iddia edilmektedir. Bu açıdan Norman hâkimiyetiyle sürekli kıyaslanmaktadır.¹⁴⁷

Tartışmaların ışığında konuya bakılmaktan öte feodal düzenin yerleşimi ve bölgede gelişimi mevzubahistir. Tarihsel geçmişine bakıldığında genel olarak oturmuş bir idari yapıdan söz etmek oldukça zordur. Normanların bölgeye gelişi ile birlikte düzenli yani feodal idari yapıya geçilmiştir. Bu açıdan İngiltere tarihi açısından 1066 yılı sonraki süreçler için önemlidir. Bu tarih İngiltere bölgesine feodal düzenin yerleşim tarihi olarak kabul edilmektedir.

En erken Fransa'da yaygınlaşan feodalizm, İngiltere'ye Normanların 1066 fethinden sonra yerleşmeye başlamıştır.¹⁴⁸ İngiltere'deki feodal hâkimiyetinin fatihi olarak bilinen William tarafından bu durum gerçekleştirilmiştir. Bilindiği gibi deniz ticaretinin yerine tarımın yoğunlaştığı bir döneme tekabül eden 11. yüzyılda hâkimiyet Saksonlara aittir. Sakson ve Norman mensupları aynı kökten kök salmış ancak farklı anlayışa sahip iki taraftır. Sakson veya Frank toplumu olarak bilinen milletin yer aldığı bölgelere William toprak vaadinde bulunup, kendine taraftar bularak bölgeye akınlarda bulunmuştur. William geldiği bölgeden hatırı sayılır bir idareci olarak doğru ve gerçekleşmesi yüksek olan akınlarda bulunmuştur. Bilinçli ve başarılı planlar doğrultusunda bölgeye akınlara yapmıştır. Her adımda yerleşme politikası olarak daimî faaliyetlerde bulunmuştur. Geçici değil geleceği olan akınlarda yer almıştır. Zengin toprak miktarına sahip olan William, hâkim olduğu her bölgede kale ve şatolar inşa ettirmiştir. William, etkili bir politikayla hızla yayılma göstermiştir. Elbette ki bu derece hızlı ve başarılı faaliyetler göstermesinde bağlılıklarını toprak vaadi üzerine inşa etmiş olan senyörler etkili olmuştur. Sahip olduğu toprakların büyük kısmını üvey kardeşlerine verirken bir kısmını da ona bağlı olan senyörlere belli sayıda asker temin etme sözüyle bağışlamıştır. Büyük bir servetin sahibi olarak İngiltere'ye giren William burada toprak varlığını genişletmiştir. Bundan sonra önemli olan bu toprakların kontrolünü sağlamaktır. 1066 tarihinde başlayan bu akınlara uzun süre devam etmiştir.¹⁴⁹

1066 yılı Normanlar için İngiltere'ye giriş tarihi olarak belirlenirken bu tarihten itibaren bir mücadele ve yayılmanın başladığı kabul edilebilir. Başlangıçta güney adalarına saldıran Normanlar yerel yönetimde bir direnişle karşılaşmıştır. Hastings Savaşı'nın ardından birçok mücadele

¹⁴⁷ İngiltere feodal düzen öncesi tarihi hakkında daha detaylı bilgi için bakınız. Hugh Kearney, *Britanya Adaları Tarihi, Dört Ulusun Tarihi: İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Galler*, çev., Özgür Umut Hoşafçı, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2015), 13-92.

¹⁴⁸ William dönemi İngiltere sınırlarını gösteren bir örnek harita için bkz. Angus Mackoy, David Ditchburn, *Atlas of Medieval Europe*, Routledge, London, 2002, 57.

¹⁴⁹ Andre Maurois, *İngiltere Tarihi*, çev., Hüseyin Cahit Yalçın, (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1933), 86-91.

yaşanmıştır. Girilen mücadelede Normanların kaybettiği zamanlar da olmuştur. Vikinglerin baskını ve dağınık eyaletler halinde oluşmasından dolayı İngiltere’de Normanlar’ın hâkimiyeti kolay olmamıştır. Hâkimiyet yavaş ve bir o kadar da sistemli olmuştur. Alınan yerlerde planlı yerleşmeler olmuştur.¹⁵⁰ XII. yüzyıllara gelindiğinde Normanlar’ın hâkimiyeti güney kıyılarından içe doğru yayılma göstermiştir. XII. yüzyılda bağımsız olarak varlıklarını sürdüren eyaletler vasallık bağlarıyla tek bir hükümdara bağlı olan soylular tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Böylece Normanlar, “Barbar Halk” olarak nitelendirdikleri yerel halk üzerinde bir hâkimiyet kurmuştur.¹⁵¹ Feodal anlayışın hidayetiyle yıllarca mutlak hâkimiyeti tadında özerk bu anlayış, bölgeyi çok iyi bir şekilde koordine edebilmiştir. William bir tarafta İngiltere için yıkıcı iken diğer tarafta ise yeni bir güç olarak etkin bir rol oynamıştır. Norman ve Sakson milletini bir araya getirme görevini yerine getiren William, burada Saksonların kendi miraslarını devam ettirmelerine müsaade etmiştir. Hâkimiyeti sağladığı İngiltere topraklarında faydalı bulduğu her uygulamayı da kullanarak kilise başta olmak üzere adli ve idari alanlarda en etkili güç olmayı başarabilmiştir. Ortak bir mirasın kurucusu olarak adli ve malikane mahkemeleri aracılığıyla iki yönlü kontrolü sağlamıştır. Bu noktada da birçok Sakson âdetini devam ettirmiştir. Böylece özerk tarzlı yönetimi tek elde toplamayı başarabilmiştir. Senyörler karşılıklı olan anlayış doğrultusunda genel olarak krala itaat eden kesimi teşkil etmişlerdir. William dinî unsurun da etkisini düşünerek papaya vasallığını ilan edip bu anlamda da kendini sağlama almıştır. Feodal sistemin İngiltere’deki kurucusu olarak temeli sağlam atmıştır.¹⁵²

Normanlının İngiltere’ye yerleşmesiyle birlikte ülkenin kuzey ve batı sınırları dışındaki bölümlerde bir otorite sağlanmıştır. William’ın ölümünden sonra bu otoritenin devamlılığını oğulları devam ettirmiştir. Ancak I. Henry’nin tahta gelmesiyle birlikte taht kavgaları baş göstermiştir. Bu dönemle birlikte İngiliz toplumunda bir düzen sağlamış olan Norman aristokrasisi kırılma yaşamaya başlamıştır. II. Henry başa geldiğinde monarşideki bu dağılmanın toparlanmasına yönelik çabalara girilmiştir. Yerel meclis adı altında halk kralın belirlediği kanunlar dâhilinde yönetilmiştir. İktidar belli organlara ayrılmıştır. Kralın otoritesinde yerel görevliler kral dâhil olmak üzere yerel denetimde görevli oldukları gibi mali denetimde de görevliydi. Böylece II. Henry döneminde siyasi denetim sağlanmıştır. Daha sonra tahta Richard geçmiştir. Bu dönem otoritenin sert olarak hissedildiği dönem olarak bilinmektedir.¹⁵³

1199-1216 yılları arasında İngiltere otoritesinde bulunan Kral John, Haçlı Seferlerine katılma cesareti gösteren kardeşi Arslan Yürekli Richard’ın¹⁵⁴ sağladığı denetimi sağlayamamıştır. Kral

¹⁵⁰ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Frederic William Maitland, LL.D., ed., *Domesday Book and Beyond Tree Essays in the Early History of England*, (Londra: Cambridge At The University Press, 1921), 9-26.

¹⁵¹ Kearney, *Britanya Adaları Tarihi Dört Ülusun Tarihi: İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Galler*, 93-98.

¹⁵² Maurois, *İngiltere Tarihi*, 92-96.

¹⁵³ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Ortaçağ: Feodal Dünya, C.II*, 320.

¹⁵⁴ İngiliz krallarından Richard, kişisel ve fiziksel özellikleri bir tarafta Haçlı Seferlerine dâhil olan kral olarak cesareti takdir edilen bir şahsiyet olmuştur. Fransa Kralı Philippe ile bir dost bir düşman ittifakta bulunarak Haçlı birliğini yöneten ve bizzat katılan İngiliz kralı olarak dikkatleri çekmiştir. Kendisi deniz korkusu tahmin edilmekle beraber karadan Haçlı birliklerine dâhil olmuştur. Richard, bir kral olarak ülke idaresinden haz

John'un askerî ve idari başarısızlığı devamında olası sorunları da getirecektir. Kral başta halk olmak üzere kiliseyle politik dengeyi sağlayamamıştır. Öyle ki kilise tarafından aforoz edilmiştir. Ülke içerisindeki yeterli samimiyeti ve güveni sağlayamayan kral dışta da pek fazla başarı gösterememiştir. İçerde yeterince itibar sağlayamayan iktidar sahibi, dış olaylardaki başarısızlığı içeriye derin bir şekilde etkilemiştir. Bu dönem başta askerî yetersizliğinin yanında Haçlı Seferlerinin¹⁵⁵ getirdiği olumsuzluklar ve Fransa ile yapılan rekabette başarısız olunma nedenlerinden dolayı halkı bunaltan bir dönemdir. Fransa-İngiltere arasında vuku bulan mücadelenin İngiltere'nin aleyhine sonuçlanması halkın krala karşı olan itimadını daha da sarsmıştır. Başarısızlıkların üst üste yaşandığı bir dönemdir. Bu başarısızlıklarının sonunun gelmemesi ve halkın yükümlülüklerinin artması tahammülleri azaltmıştır. Halk üst üste yaşanan askerî başarısızlığın sonucu olarak zor koşullarla karşı karşıya gelmiştir. Bu kötü gidişata karşılık halk, huzursuzluk çıkarmaya başlayacaktır. Halk, tepkisini ayaklanarak göstermiştir. Ayaklanmaların çıkmasıyla birlikte idareden memnuniyetsiz olan bir diğer

etmemekle beraber savaşta kabiliyetli ve istekli biridir. Bu noktada Haçlı Seferi'ne bizzat katılması şaşırtıcı değildir. Fransa ve İngiltere iş birliği ile yapılması planlanan seferin bütün detayları düşünüldükçe yola koyulmuştur. Böylece plan çerçevesinde Philippe, Cenova'dan deniz üstü hareketi başlatırken Richard, Marsilya üzerinden kara hareketini başlatmıştır. Uzun soluklu olan bu seferde yol boyunca aksamaların ve düzensizliklerin yaşandığı durumlar söz konusu olmuştur. Ancak bu yolculukta hedefe ulaşma öncelikli olup bu isteği kamçılayan fetvalar olmuştur. Bu fetvalar, zaferin hem kaçınılmaz hem de zaruri olduğuna dairdir. Richard için seferin kazanılma garantisi bu savaşa dâhil olma isteğini ve kazanma duygusunu beslemiştir. Uzun süren sefer sonunda Fransa kralı taaruz yeri olan Akka'ya varmıştır. Bu taaruzu gerçekleştirmek için Kral Richard'ı beklemek daha makuldü. Bu bekleyişte Richard, Kıbrıs üzerinden Rodos'a kadar ulaşmıştır. Antakya'ya kadar ulaşan Richard burada Bizans anti-sempatizmlerce coşkuyla karşılanmıştır. Böylece Richard Akkâ'ya ulaşmıştır. Richard buraya ulaştığında Kıbrıs'ın tamamen zapt edilip ele geçirilmesini düşünerek orduyu bölgeye yönlendirmiş ve sonuç olarak istediğini elde etmiştir. Hedefte Akkâ'ya ulaşmak olup burada birlikler hareket halindeyken Selahaddin Eyübi ile uzlaşma umuduyla bir araya gelinmiştir ancak bu konuda çıkarlar ters düştüğü için anlaşmaya varılmamıştır. Sonuçta Akkâ savaş meydanı olmuştur. Richard burada da üstünlük sağlayarak yeterli savaş tesisatı kalmayan Eyübi'yi anlaşmaya mecbur bırakmıştır. Akkâ böylece Hristiyan kitlenin mülkü olarak pay edilmiştir. Burada Richard, Haçlı seferindeki savaş kabiliyetini göstermiştir. Öyle ki Akkâ'nın ele geçmesinden sonra Philippe geri dönmeyi talep ederken Richard devam etme arzusu yaşamıştır. Akkâ'yı ele geçiren Richard asıl hedefi olan Kudüs için hazırlıklara başlamıştır. Bu arzu ile Akkâ'ya dair olan sakinlik anlaşmasını bozarak Müslüman halkı kılıçtan geçirmiştir. Haçlı birliğinin kurulma gerekçesi olan Kudüs'e odaklanmıştır. Konuya dair detaylı bilgi için bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi III. Cild, Akkâ Krallığı ve Daha Sonraki Haçlı Seferleri*, çev., Fikret Işıltan, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, 30-48.

¹⁵⁵ 1095-1270 yılları arasında belli bir süreklilikle yapılan ve 1291'de de ufak çaplı olarak yapılmış bu askerî faaliyetlerin temel sebebi dinî görünmekle beraber ekonomiktir. Tarihe yön veren bu Haçlı Seferlerine sebep olan dinî ve ekonomik sebepler bulunmaktadır. Kudüs'ün hem Hristiyan şeriatı hem de İslami şeriat açısından önemlidir. Kudüs'ü kendi tekellerine alma hayali dinî nedenlidir. Öte tarafta belki de Haçlı Seferlerini mecburi kılan ekonomik nedenler kendini göstermiştir. Tarihsel olarak 8. yüzyılda Avrupa'nın elinde olan Akdeniz ticaretinin Arap devletlerinin eline geçmesiyle birlikte Avrupa denizlerden karaya çekilmek zorunda kalmıştır. Karaya çekilmek zorunda kalan Avrupa ticaretteki tekeli telafi edecek yeni yollar arayarak mahkûm olduğu toprağı işlemeye başlamıştır. Toprağın işlenmesi genişleyerek nüfusla beraber belli bir doyumluğa ulaşınca farklı arayışlara girilmiştir. Kutsal yerlerinin ve önemli ticaret yollarının Müslümanların elinde bulunması bu seferlere yöneltmiştir. Bu durumun faaliyete geçmesi de Bizans kralının Papa II. Urbanus'tan Selçuklulara karşı yardım istemesiyle birlikte başlayacaktır. Böylece ilk Haçlı Seferi 1095'te gerçekleşecektir. Dinin manevi tesiriyle belli bir nüfusa ulaşarak bu seferler gerçekleşmiştir. 8 temel seferden oluşan bu seferler dünya tarihi açısından oldukça önemli sonuçları doğurmuştur. Avrupa açısından toprağını satarak sefere katılan kesim toprak kaybı yaşarken kralın bu konuda güç kazandığı bir süreci getirmiştir. Dünya tarihi açısından ticaret yollarının yön değişmesine neden olurken deniz ticaretinin önemi artmıştır. Doğu ve Batı dünyası açısından bilgi noktasında bir iletişim ve etkileşimi sağlamıştır. Bu faydalı sonuçlar daha sonraki gelişmelere ön ayak olmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz. AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, *"Haçlı Seferleri"*, (İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopædia Britannica INC., 2004), 10:259-262.

kesimi feodal beyler de ayaklanacaktır. Feodal beyler, Henry II dönemindeki düzene özlem duyan kesim olarak kralın idari anlayışına karşı tepkilidir. Bu tepkili kesim Kral John'un aksine halk tarafından da itibar edilen, kilise tarafından da saygı duyulan taraftır. Toprak sisteminin temel yöneticileri olarak feodal beyler Başpiskopos Langton'un da koordine desteğiyle krala karşı kendi haklarını elde etmek için ısrarcı olmuşlardır. Kral ise bu dönemde radikal Hristiyan mensubu olan halk tarafından kilise karşısında itibar yoksunu olarak onay görmeyen bir efendidir. Buna karşılık toprak sahipleri halk ve kilise desteğine sahip ve sayıca hatırı sayılır kesim olarak kraldan bazı düzenlemeler noktasında talepte bulunacaklardır. Toprak sistemindeki idari bozukluktan şikâyetçi olan toprak beyleri, kralı Magna Carta¹⁵⁶ olarak bilinen sözleşmeyi imzalamaya zorlayacaktır.¹⁵⁷

Magna Carta bir süreç karşı yasal bir tavır olarak kabul edilebilir. Öyle ki bu yasal tüzükle birlikte hem var olan iktidarın kabulü hem de bu iktidarın uygulamalarına bir karşı koyma şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Yönetimdeki keyfi uygulamalara karşı olan bir sert tavrıdır. Bu açıdan idari olduğu kadar hukuksal bir direniş göstergesidir. İngiltere'nin ilk anayasası olarak kabul gören bu tüzük kralın sınırsız yetkilerine sınır koyma özelliği göstermiştir.¹⁵⁸

Magna Carta dönemin koşullarının getirdiği bir yasal süreç olarak değerlendirilebilir. Öyle ki ortaya çıktığı dönemin koşulları bunun en büyük kanıtı olarak gösterilebilir. Magna Carta, bir mecburi yasal süreç olarak tarihe kaydedilmiştir. Kralın otoritesini mecburen paylaştığı belge olarak maddeleri günümüzde hâlâ tartışılmaktadır. Kral John'un despot ve kargaşalarla dolu iktidarında baronların kraldan zorla aldıkları iltimasın yasal kaynağıdır. Birçok üyeyi barındırarak kabul edilen bu 63 maddelik belgedeki maddelerin yelpazesi, o zamana göre oldukça etkili bir genişliktedir. Özellikle genel yargıların olduğu 39 ve 40. madde ile dünya hukukunda bir örnek olarak gösterilmiştir. Öte tarafta bu büyük sözleşmenin Kral John geçerliliği üç ay olmuştur. Kral, üç ay gibi bir kısa sürenin ardından Magna Carta'yı geçersiz kılmıştır. Bu yönde baronların talebine kısa süreli cevap veren krala karşı tekrar bir ayaklanma söz konusu olmuştur. Baronlar krala karşı olan bu güvensizlikle haklarını sigortalamak için yeni maddeler eklemiştir. Bu açıdan kral artık sözleşmeyi kafasına göre fes edemeyecekti. John sözleşmenin ağırlığından dolayı ölünceye kadar sözleşmenin geçersizliğini sağlamak için uğraşmıştır. Ancak sözleşme Kral John'un bütün uğraşlarına rağmen devamlılığını sağlamıştır. Kral Henry tarafından da 1225 yılında tekrar onaylanmıştır. İktidarı zarfında beş defa

¹⁵⁶ Magna Carta, 1215 tarihli bir yasal süreci ifade etmektedir. Orta Çağ Avrupası açısından büyük bir yasal adım olarak kabul edilmektedir. Magna Carta'nın maddeleri kadar ortaya çıkış nedenleri de günümüzde tartışma konusu olmuştur. Yasal süreç olarak tartışmalara dâhil edilmesinin yanında temel nedenleri de tartışmalara konu edilmiştir. Bu yönde farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bu yasal sürecin temelde Galler prenslerini zapt etmeye yönelik olan 1211 tarihli seferden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Magna Carta'da yer alan bazı maddelerin Galler prenslerinin menfaatine yönelik olması da bu ihtimali güçlendirmiştir. Bu noktada maddeler kadar bu yasal belgeyi ortaya çıkaran koşullar da oldukça önemlidir. Belgeyi ortaya çıkaran nedenler, maddeler, maddelerin karşılık bulduğu kesimlere olumlu ya da olumsuz getirileri analiz konusu olmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz. Beverley Smith, "Magna Carta and the Charters of the Welsh Princes", *Oxford University Press*, Vol: 99 No: 391, Yıl: (2015), 344-362.

¹⁵⁷ Maurois, *İngiltere Tarihi*, 144-47.

¹⁵⁸ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, çev., Ekin Duru, (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 57.

onayladığı bir sözleşme olan Magna Carta daha sonra iktidara geçen her kral tarafından kabul görmüştür. Bu şekilde geçerliliğini sürekli yenileyen “Büyük Sözleşme” iktidardakinin uygulamalarına dâhil olmuştur. Gelen her iktidar sahibi bu sözleşmeyi sorgusuz kabul etmiştir ve uygulamaya çalışmıştır.¹⁵⁹

Orta Çağ Avrupası için yasallaşmanın en büyük adımı olarak işaret edilen Magna Carta, İngiltere’de hukuk açısından atılan bir adım olmakla birlikte dünya hukukunda da etkili olmuştur. Maddelerin geçerli olduğu kesimin geniş olması hasebiyle dünya hukuku açısından önemlidir. Öyle ki Magna Carta, hukuk düzeninde insan hak ve hürriyetine yönelik ilk büyük adım olarak nitelendirilebilir. Evrensel olma özelliğini, dönemin diğer fermanlarına ve hukuksal adımlarına kıyasla belli bir kesime hitap etmemekten edinmiştir. Orta Çağ toplumunda krallığın egemenlik alanının tamamını kapsayan maddeler içermesi bakımından kıymetlidir. Bir diğer özelliği ise bu fermanın yeni haklar getirmekten öte İngiliz halkının makul olan ve sahip olduğu haklarını korumaya yönelik maddeleri içermesidir. Günümüze kadar etkinliğini koruyan bu ferman, kralın emriyle ve papanın onayı doğrultusunda geçersizliği ilan edilmiş olmasına rağmen daha sonraki dönemlerde tekrar gündeme gelmiştir. Uzun süre hükümet değişikliğinin yaşanmasına rağmen etkisini sürdürebilmiştir. Bu etkisini günümüze kadar taşıyabilmiş önemli bir hukuksal adımdır.¹⁶⁰

Magna Carta, İngiliz hukuku açısından tarihsel dönemler ve koşullar dikkate alındığında kimilerine göre baronların var olan haklarını tekrar talep etme aracı olarak görülürken kimileri açısından ise yeni bir hukuksal anlayış olarak kaydedilmektedir. Bununla beraber yönetimde var olan kanunsuzluk Magna Carta ile birlikte kanunlaşma yoluna girmeye başlayacaktır. Feodal düzenine yönelik bir yasallaşma süreci için atılan bir adım olarak görülmektedir. Öyle ki feodalizm, bir hükümet sistemi olarak yasaların da ana kaynağını teşkil etmektedir. Bu yasal kaynakta ilk büyük hareket olarak Magna Carta’yı göstermek, maddeleri açısından fazla değer vermek olur. Bu yanlıştın temel nedeni, maddelerin halk kesiminden daha çok toprak sahiplerinin menfaatlerine yönelik olmasıdır. Ancak öte tarafta dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda doğru bir değerlendirme denilebilir. O dönemin koşullarında yasal süreç açısından büyük bir adım olarak kabul görmektedir.¹⁶¹

Hukuksal açıdan önemli bir adımı teşkil etmesinden dolayı birçok araştırmacının araştırma sahasına dâhil olmuştur. Magna Carta, hukuksal niteliğinin yanında iktidara yönelik bir adımdır. Kralın keyfi uygulamalarına ciddi bir karşı koyma faaliyeti olarak nitelendirilebilir. Feodal beylerin haklarını elde etmek için baskı yollu bir atılımı olmasının yanında feodal beyler için temelde var olan haklarını talep etme yöntemi olarak kabul görmüştür. Bir yasal süreç olarak günümüzde değeri ancak 17. yüzyıldan sonra anlaşılmaya başlanan bu tüzük, 19. yüzyıldan sonra her açıdan çok yoğun olarak eleştiri ve araştırma sahasına alınmıştır. Ortaya çıkış efsanesi, maddeleri, geçerliliğini sürdürme şekli

¹⁵⁹ Robert Aitken, Marilyn Aitken,” Magna Carta”, *American Bar Association*, Vol:35 No:3 Yıl: (2009), 59-61.

¹⁶⁰ Daha detaylı bilgi için bkz. Ersan İlal,” Magna Carta”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 34 Sayı: 1-4, Yıl: (1968), 210 - 242

¹⁶¹ Maurois, *İngiltere Tarihi*, 148-150.

vb. maddeler altında araştırmaya dâhil edilmiştir. Ortaya çıkış efsanesinin yanında varlığını sürdürme mücadelesi dikkatleri çekmiştir. Ortaya çıkışından ortadan kaldırılma gününe kadar iktidarda zaman zaman geçersiz kılınmaya çalışılan bu sözleşme, çok uzun süre etkisini göstermiştir. İktidara geçen her kral tarafından yasada bazı değişiklikler yapılarak devam ettirilmiştir. Başta III. Henry olmak üzere birçok kral tarafından yasal tüzüğün devamlılığı için gerekli çaba gösterilmiştir. 1429 yılına gelindiğinde bir hukuksal örnek olarak görülürken 1529 yılından itibaren Latince dışında İngilizce, Fransızca nüshaları ortaya çıkmıştır. 16. yüzyıldan itibaren bu yasal maddeler sadece hukuk adamları değil toplumun geneli tarafından bilinme özelliği göstermiştir. 1215 yılı ve daha sonraki dönemleri içine alan hukuksal mevzularda atıfta bulunan bir olay olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bir tartışma konusu olan bu yasal tüzük, birçok araştırmacının eleştiri odağı olmuştur. Özellikle oluşma aşaması, maddeleri, feodal hukukun çekirdeği olup olmama özelliği, kapsama alanları vb. konularda eleştirilmiştir. Feodal hakları belgeleyen bir tüzük olduğu iddiasına dahi maruz kalacak kadar önemli maddeleri içermesi hasebiyle günümüzde tartışılmaya devam edilen bir olaydır. Ayrıca Orta Çağ Avrupası'nda mevcut olan "feodalizm" anlayışında İngiliz feodalizmini farklı bir noktaya getirdiği de tartışmalara konu olmuştur. Bu noktada feodalizm anlayışı çerçevesinde de ele alınmıştır.¹⁶²

Maddelerine bakılmadan önce bu yasal sözleşme kralın haklarına ortak olan soylulara yani feodal beylere hak ve özgürlük tanınan belge olması açısından önemlidir. Kral ve feodal beylerin karşılıklı yükümlülükleri kabul etmesi açısından kralın otoritesinin onaylandığı da kabul edilebilir. Bu noktada iki tarafın hakları paylaştığı bir sözleşmedir.¹⁶³ Magna Carta, bir yasal süreç olarak hem halktan her kesimi içine alması hem de hükümetin bu yasal süreci kabul etmesi açısından önceki fermanlardan farklıdır. Bu açıdan sadece İngiltere hukuku değil dünya hukuku için kıymetlidir. Bu nedenle geçerliliği oldukça uzun olmuştur. Hukukun üstünlüğünün kabul edildiği ilk büyük adım olarak tarihte yerini alan bu sözleşme, genel olarak toplumun birçok kesimini dâhil etmesi açısından oldukça önemlidir. Yasal bir adım olarak Magna Carta'nın yer verdiği kesim ve bu kesimde kadının varlığı bizim için oldukça önemlidir. Bu açıdan Magna Carta, yasal maddelerinin tesir alanına dikkatimizi vermek zorundayız. Metinde yer alan 63 maddenin bu açıdan değerlendirmeye alınması gereklidir.

Genel olarak dinî, idari, iktisadi birçok alana değin maddelerden oluşmaktadır. Bunlar arasında miras, vâris, kadın, ticaret, toprak, görevlendirmeler, borç, Yahudi vb. konulara doğrudan değinen maddeler yer almaktadır. Bu maddelere geçmeden önce bu belgeye bakıldığında Orta Çağ Avrupası'nda yankı bulan dinî tesir burada da kendini göstermiştir. Kilisenin gücü ilk maddeden itibaren hissedilmektedir. Magna Carta'nın ilk maddesinde öncelikli olarak Tanrı tarafından bir özgürlüğün kiliseye bahşedildiği, bu durumun mülk sahibi, vâris ve herkes tarafından kabul edildiği, bu özgürlüğün kısıtlanamayacağı ifade edilmiştir. Bu noktada kabul edilebilir ki kilise kendini bu

¹⁶² Max Radin, "The Myth of Magna Carta", *The Harvard Law Review Association*, Vol:60 No:7 Yıl: (1947), 1061-1073.

¹⁶³ Reilly, *Readings In World Civilizations*, 273.

madde aracılığıyla korumaya almıştır. Devamında 2, 3 ve 4. maddeler bu çalışma bakımından önemlidir. Bu maddeler üzerinde mülkiyet ve toprak sisteminin işleyişi kendini göstermiştir. Kadına dair maddelerin bulunduğu 6, 7 ve 8. maddeler kadına yönelik genel bilgi vermese de kadının Magna Carta’da yer alması Orta Çağ’da kadının yok sayıldığına yönelik ifadeleri askıda bırakmaktadır. Özellikle 7. maddede eşi vefat eden dul kadına mirastan payını engelsiz alma hakkı verilmiştir. Öte tarafta dul bir kadın istemediği müddetçe tekrar evlenmeye zorlanmayacaktır. Bu madde o dönem şartlarına göre dul kadına verilen bir özgürlük maddesidir. Magna Carta’ya yüzeysel bakıldığında kadına verdiği özgürlük maddesi dışında ayrıştırıcı maddeler de söz konusudur. Bunun en iyi örneği olarak 6. madde gösterilebilir. Vâris olan kesimin ekonomik durumları denk kişilerle evlilik yapması gerektiği bu maddede yer almıştır. Bu noktada bir sınırlandırmaya tabi tutulmuşlardır.¹⁶⁴

Daha detaylı bakıldığında Magna Carta’da bir yasal süreç olarak dinin tesiri de görülmektedir. 1. maddede bir üstünlük olarak kilise özel bir yere koyulurken 10 ve 11. maddeler üzerinden Yahudiler, dışlanmaktan öte farklı bir uygulamaya tabi olmuşlardır. Yahudi ve Hristiyan “Faiz” anlayışlarının farklarını yansıtmaktadır. Bir Yahudi’den borç olan bir kimse borcunu ödemediği ölürse vârisi reşit oluncaya kadar borç olan faizi ödemeyecektir. Aynı şekilde borçlu kişi ölürse karısı borcu teyet geçerek sorunsuz çeyizini alabilecektir. Yahudi kavramının kullanılması gibi maddelerde “Hür” kavramının kullanılması bu belge için bir toplumsal sınıflaştırmanın var olduğunun kanıtıdır. 20, 27, 30, 34. maddelerin hür kesime yönelik olması bu anlamda dikkat çekmektedir.¹⁶⁵

Magna Carta’da hem aksak hem de yasayı tamamlayıcı maddelerin bir arada olduğu görülmektedir. Magna Carta, 39 ve 40. maddeleri yasallaşma sürecini sağlayan önemli iki madde olarak görülmektedir. Bu maddeler aracılığıyla hukukun üstünlüğü kabul edilmiştir. Bunun en büyük kanıtı olarak 39 ve 40. maddeler gösterilebilir. Bu maddelerde hukukun üstünlüğü kabul edilmiştir. 39. maddede açıkça hiçbir gerekçe olmadığı müddetçe hiçbir hür insan tutuklanmayacak, hapse atılmayacak ve maddi bir cezalandırmaya maruz kalmayacaktır. Bu ifadelerde hukukun üstünlüğü söz konusudur. Devamında 40. maddede hiç kimse için adaletin geciktirilmeyeceği yer almıştır.¹⁶⁶

Magna Carta, 63 maddelik bir yasal tüzük olarak o dönemin koşulları içinde oldukça iyi ve toplumun birçok kesimini ilgilendiren maddelerden oluşmaktadır. Orta Çağ’ın temel prensibi olan feodal yasanın bir parçası olarak değerlendirilebilir. 13. yüzyıl temel yasallaşmasının en büyük adımı olarak özel ve kusurlu olarak eleştirilere açıktır. Hukukun üstünlüğünü kabul etmesi açısından olumlu olarak değerlendirilirken öte tarafta “Kadının kocası dışında başka hiç kimsenin ölümüne dair yaptığı bir şikâyet üzerine hiç kimse tutuklanamaz ve hapsedilemez.”¹⁶⁷ ifadesi kadın hakları açısından olumsuz olarak değerlendirilebilir. Bu ifadede kadının şikâyet etme hakkı, ölen kişinin eşi olup olmamasına bağlıdır.

¹⁶⁴ David Herlihy, *The History of Feudalism*, (New York: Macmillan Press, 1970), 258-270.

¹⁶⁵ Ersan İlal, *Magna Carta*, 216.

¹⁶⁶ David Herlihy, *The History of Feudalism*, 267.

¹⁶⁷ Herlihy, *The History of Feudalism*, 267.

Feodal Yasanın Çekirdeği Olarak Magna Carta; Magna Carta, dünya hukukunu şekillendiren bir sözleşme olmanın yanında maddeleri tartışmaların odağında olan feodal yasanın çekirdeğini oluşturması açısından da değerlendirmeye alınmıştır. Feodal yasanın temelini oluşturduğu kabul edilen sözleşme bu açıdan da dikkate değerdir.¹⁶⁸ Bu konuda da araştırmalara dâhil edilen Magna Carta'nın feodal yasaya olan uyumluluğu dikkat çekmiştir. Feodal yasanın bir ufak kıvılcımı olarak ele alınan bu sözleşme, benzer maddelerden öte aynı konulara değinmesi açısından öncelikle dikkat çekmektedir. Her şeyden önce kabul edilebilir ki her iki durum da aynı toplumda ve aynı koşullarda birbirini tamamlar nitelikte ortaya çıkmıştır. Feodal düzen yani toprağa dayalı bu sistem, zor koşullara karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı gibi Magna Carta da toprak sistemine dayalı bir memnuniyetsizliğe dayalı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Toprak sisteminin beslediği bu iki durumun ortak konulara değinme ihtimali şaşırtıcı olmamalıdır. Bu açıdan iki yasal sürecin aynı dili konuşmaları kadar aynı konulara değinmesi de bir o kadar doğaldır.

Dinin tesirinin yoğun yaşandığı bu dönemde ruhban sınıfının büyük etkisinin ve onların menfaatine dair maddelerin bulunması da yine şaşırtıcı olmamalıdır. Feodal hukuk ve Magna Carta dönem ve hitap ettikleri konu bazında aynı yerdeler. Bu konuda topraktaki işleyiş ve menfaatlerin birleştiği iki ögedirler. Bu açıdan Magna Carta ve feodal yasanın bir listesini bizlere sunan Sachsenspiegel'e bakıldığında her iki anlayışta da din tesiri yoğun olarak hissedilmektedir. Bu durum şaşırtıcı olmadığı gibi açıkça görülmektedir. Feodal yasayı yazılı olarak bize sunan Sachsenspiegel (Eike von Regow) üzerine yapılan araştırmalarda bunun şeri hukuka dayalı bir yasal süreç olduğu iddia edilmiştir.¹⁶⁹ Öte taraftan Sachsenspiegel'in maddelerine bakıldığında dinin tesiri açıkça görülmektedir.

Aynı şekilde Magna Carta'nın onaylanmasında sayıca çok üyenin bulunması ve bu üyelerin büyük bir kısmının ruhban kesimden olmasının etkisiyle maddelerde kilisenin tesiri açıkça ortadadır. “Tanrı’nın ululuğu, kutsal kilisenin yüceltilmesi ve krallığımızın düzene konması için: saygıdeğer pederlerimiz Canterbury başpiskoposu, İngiliz kilisesinin başı Kardinal Stephen, Dublin başpiskoposu.....” şeklinde söze başlanması şeri hukukun buradaki misyonunu da açıkça göstermektedir.¹⁷⁰ Aynı şekilde Sachsenspiegel’in ilk maddesi “Tanrı, Hristiyanlığı korumak için yeryüzüne iki tane kılıç bıraktı. Papaya manevi kılıcı imparatora zamansal olanı (dünyevi) verdi...” ifadesi ile başlamakta ve yargı yetkisinin papa ve kral tarafından paylaşıldığından bahsedilmektedir.¹⁷¹ Devamındaki maddelerde de yine kilisenin etkisi açıkça görülmektedir. 2. maddede Hristiyan ve reşit her bireyin bulunduğu bölgenin piskoposunun mahkemelerine yılda üç defa katılma zorunluluğu getirilmiştir. Bu mahkemelere dâhil olunan sınıfa göre katılacağı da belirtilmiştir. Bunun yanında 3.

¹⁶⁸ Radin, *The Myth of Magna Carta*, 1071.

¹⁶⁹ Dobozy, *The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, 32.

¹⁷⁰ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, *Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopædia Britannica, INC.* (Cilt:16, 1989), 152-153.

¹⁷¹ Dobozy, *The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, I. kitap, 68.

maddede Hristiyan toplumu açısından kutsal kabul edilen yedi rakamı üzerinden insanlık tarihi tarif edilmiştir. Bu tarifile ilk insanlık tarihi Âdem, ikincisi Nuh, üçüncüsü İbrahim, dördüncüsü Musa, beşincisi Davut, altıncısı Tanrı, yedincisi ise şimdiki dönem olarak kabul edilmiştir. Bu maddeler üzerinden dinin tesiri açıkça görülmektedir.¹⁷² Aynı şekilde II. kitap 61. maddede¹⁷³ Tanrı insanı yarattıktan sonra ona bütün hayvanları hâkimiyet altına alma gücü vermiştir, denilip devamında bu hâkimiyettin özel sınırları belirlenmiştir. Burada dinin ve kralın gücü tekrarlanmıştır. Dinin feodal yasaya tesirine paralel şekilde II. kitap 66. maddede¹⁷⁴ aktarılan kutsal günler ve o günlerin yerine getirilen gelenek görenekler aktarılmıştır. Feodal düzende kilise ve kral bu düzenin çıkarlarını aynı şekilde savunmaktadır. Kilisenin anlayışına göre bu dünyada bir hiyerarşi bulunmaktadır. Düzenle yönetenler, yönetilenler ve ruhban belli misyonları olan kesimlerdir. Herkes bulunduğu konumda misyonun gereğini yapmakla mükelleftir. Kilise hiyerarşisinde temel hedef, manevi güç kadar maddi güç olan feodal düzene hizmet etmektir.¹⁷⁵ Bu açıdan din ve idari yapının birbirini destekleyen iki farklı alan olduğunu söyleyebiliriz. İki farklı alanın kendi çıkarları doğrultusunda feodal düzene hizmet ettiği söylenebilir. Öte tarafta bölümler halinde olan bu büyük sözleşmede hedef feodal beylerin ve kiracılarının temelinde var olan haklarını korumaya yönelik olan maddelerin devamında yer alması, toprağa dayalı yönetime dair benzer maddelerin bulunması yine ortak anlayışın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Magna Carta, şeri hukukun varlığını kabul etmenin yanında feodal hakları destekleyen bir sözleşme niteliğindedir. 63 maddelik, kısa ama etkisi dünya hukukuna yansıyan bu tüzükte feodal hakları korumaya yönelik maddeler açıkça görülmektedir. Özellikle 12. madde feodal düzenin doğrudan bir yansımasıdır. Feodal yasama organının bir sloganı misali tekrarlanan en büyük kızın çeyiz ve en büyük oğlun şövalyeliklerinde yapılan bağış teyit edilmiştir. 14, 15 ve 16. maddeler aynı şekilde feodal beylerin ve kiracıların haklarını sağlamlaştırmaya yönelik maddelerdir.¹⁷⁶

Dört kitap halinde elimizde bulunan “Sachsenspiegel”, çoğunlukla toprak sistemi, vasal ve lordun karşılıklı yükümlülüklerini sunan bir yasa kitabı olma özelliği taşır. Gerek Magna Carta gerekse Sachsenspiegel’de hukukun üstünlüğü dikkate alınmıştır. Magna Carta’nın 39. maddesinde yer alan yargısız infazın mümkün olamayacağı ve 40. maddede yer alan adaletin hiç kimse için geciktirici bir unsur olamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Aynı şekilde Sachsenspiegel’de birçok maddede yargı ve yargının işleyişi ifade edilmekle beraber çalışmanın her maddesi feodal yasanın işleyişine yöneliktir. Özellikle 70. maddede yer alan hükme göre bir kişiye karşı bir şikâyetle bulunulmadıkça ve bu ispat edilmedikçe mülkünden edilemez ve herhangi bir ceza verilemez.¹⁷⁷

¹⁷² Dobozy, *The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, I. kitap, 68-69.

¹⁷³ Dobozy, *The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, II. kitap 112.

¹⁷⁴ Dobozy, *The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, II kitap, 112.

¹⁷⁵ Büşra Şahin, “Ortaçağ Yazınsal Ürünlerinde Toplumsal Cinsiyetin İzleri”, *Esogü Tarih Dergisi*, Cilt:4 S.1, Yıl: (2021), 3.

¹⁷⁶ Herlihy, *The History of Feodalism*, 261-262.

¹⁷⁷ Dobozy, *The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, I. kitap, 90.

Paralel olarak II. Kitap 7. maddede¹⁷⁸ de bir kişinin yasalar önünde karar kılınmadığı sürece mülkünden edilemeyeceği ifade edilmiştir.

Gerek dinî yönleri gerekse yasal bir süreç olarak benzerlik gösteren bu iki anlayış Orta Çağ toplumunda mevcut bir hiyerarşinin var olduğunu da bizlere ispatlamaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi Magna Carta'da "hür" ve "Yahudi" kavramlarına göre maddelerin şekil alması bir toplumsal sınıfın varlığını göstermektedir. III. Kitap 7. maddede¹⁷⁹ Hristiyan ayırımı kesin bir şekilde çizilmiştir. Bu anlayış Sachsenspiegel'de daha net bir şekilde görülmektedir. Bu toplumsal sınıfın yani statünün doğuştan var olduğunu ifade eden I. Kitap 16. maddenin¹⁸⁰ yanı sıra 3. maddede Hristiyanlık yaşlarının tasvir edildiği, 3. maddenin¹⁸¹ devamında toplumun dinî kaideleri doğrultusunda belli tabakalara indirgendiği açıkça görülmektedir. Bu maddede 7 rakamı üzerinden toplumun her kesimi bir kata yerleştirilmiştir. Burada yer alan hiyerarşide birinci katta kral, ikincide piskopos ve başrahipler üçüncüde rahip olmayan prensler, dördüncüde özgür lordlar, beşincide Schöffen sınıfı, altıncıda özgür lordların vasalları şeklinde toplumun bu sistemdeki yerleri belirlenmiştir. Feodalizmin yasası olarak kabul gören bu çalışmanın her maddesinde hiyerarşi hissedilmektedir.

Her iki tüzükte hukukun üstünlüğü teyit edilmektedir. Sachsenspiegel II. Kitap 7. maddede¹⁸² yasanın üstünlüğü tekrarlanmıştır. Yasanın geciktirilemeyeceğine yönelik olarak yasa huzurunda bulunmamanın ancak üç koşul dâhilinde kabul edileceği ifade edilerek hukukun üstünlüğü tekrarlanmıştır. Dört kitaptan oluşan Sachsenspiegel'in genel olarak ilk üç kitabında Magna Carta'daki maddeleri destekleyen maddeler yer almaktadır. Dördüncü kitap ise ağırlıklı olarak toprak ve ona bağlı vasaal-lord ilişkilerine dayanmaktadır. Genel olarak iki yasal tüzükte bir uyumluluk gösteren maddelerin varlığı söz konusudur.

Magna Carta'nın 63 maddelik hukuksal tesirine genel olarak bakıldığında dinî ve idari sistemin etkisi açıkça görülmektedir. Feodal düzenin bir yansıması olarak kabul edilebileceği gibi dönemin koşullarının ve toplumsal sınıflaştırmanın varlığının bir kanıtı olarak da değerlendirilebilir. Bu açıdan da feodal yasayla benzerlik olduğu görülen bu tüzüğün, feodal yasayla örtüştüğü ve tamamlayıcı fonksiyonda olduğu söylenebilir. Magna Carta'nın feodal yasanın çekirdeğini taşıma özelliğinden öte iki tarafın da aynı alana hizmet ettiğini gözden kaçırmamak gerekir. Toprak sistemine hizmet eden bu iki yasal tüzüğün ortaya çıktığı toplumun Hristiyan olduğunu da kayda alırsak özdeş yönlerinin bulunması elbette ki doğaldır. Feodal yasanın kitabı olma özelliği gösteren bu çalışmanın maddeleri sayıca çok fazla olduğundan dolayı tek tek maddeleri ilave etmek mümkün değildir. Ancak çalışmanın ileriki bölümlerinde bu maddeler çok detaylı bir şekilde aktarılacaktır.

¹⁷⁸ Dobozy, *The Saxon Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, I. kitap, 113.

¹⁷⁹ Dobozy, *The Saxon Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, III. kitap, 118.

¹⁸⁰ Dobozy, *The Saxon Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, I. kitap, 73

¹⁸¹ Dobozy, *The Saxon Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, I. kitap, 68.

¹⁸² Dobozy, *The Saxon Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, II. kitap, 94.

İki tarafı feodal düzen noktasında değerlendirildiğinde Magna Carta'nın bu sistemin yasal sürecinin temelini oluşturduğu ifade edilemese de Sachsenspiegel'le aynı yöne hizmet etmelerinden kaynaklı özdeş maddeler içerdikleri söylenebilir. Bir yasal sürecin Magna Carta ile başladığını söylerken Sachsenspiegel'le feodal yasanın tamamlandığını söyleyebiliriz. Öyle ki bu sistemin dört kitabının derlenip bir kitap haline getirilmesinin sonucunda Sachsenspiegel ortaya çıkmıştır. Maddeleri ve teferruat noktasında kıyaslandığında Magna Carta'nın bu açıdan feodal yasanın çok küçük bir parçasını teşkil ettiği söylenilebilir.

1.4. 13 ve 14. Yüzyıllarda İngiltere ve Feodal Düzen

13 ve 14. yüzyıllar arası İngiltere ve feodal yapıya bakıldığında öncelikle dış faktörlerden daha çok iç faktörlerin etkisi altında olunan bir dönem olarak ifade edilebilir. İktidarın yönetim zayıflığı başta olmak üzere dönemin koşullarının kötüye gitmesine neden olan birçok olayın yaşandığı söylenebilir. İngiltere, feodal düzenin hükmettiği bir bölge olarak dönemin birçok unsur üzerinden yönetilmenin ötesinde 13 ve 14. yüzyıllar toprak varlığının hükmettiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Bu yönetimin efendileri olarak elbette ki kralların yönetim kabiliyetleri önemlidir. Toprak sistemindeki idari geçmişe bakıldığında toprağa dayalı bir idari sistem 5. yüzyıldan itibaren kısmen vardır. Ancak İngiltere'de bu idari sisteminin hedeflendiği dönem için 1066 tarihi verilmektedir. 1066 yılı öncesi mevcut bir toprak sistemi varken bu tarihten itibaren toprağa bağımlı bir idari sisteme geçilmiştir. 5 ve 8. yüzyıllar arasında belli bir düzende devam eden idari sistem krallıklar halinde yönetilirdi. Kabileler halinde yönetilen İngiltere, iç savaşların etkisiyle zayıf ve fakir bir varlık göstermiştir. Bu fakirlikte etkin olan kralların zayıflıkları olarak gösterilmektedir. Kabileler halinde varlık gösteren İngiltere yönetimi bu noktada başarı sağlayamamıştır. Kabile anlayışı tarzında yürütülen idari sistem, William'ın fethiyle birlikte sistematik olarak bölünmüştür. William, fethettiği geniş toprakları lordlar arasında paylaştırarak yönetimde çok elliliği getirdiği gibi kısmen var olan toprağa bağlı bir yönetim sistemini daha da sağlamlaştırmıştır. William, bu açıdan yönetim yeteneğine sahip bir idareci olarak bu paylaşımı sistematik bir şekilde uyarlamıştır. Askerî yeteneği olan lordlara bağışladığı bu toprakların idaresinin ölümünden sonra da sağlanması için kayıtlar tutmuştur. Böylece başlattığı yönetim anlayışının halefleri aracılığıyla sürdürülmesine vesile olmuştur.¹⁸³

Atlı birlik ve toprak sistemine tabi olan bu idari sisteminin devamlılığı uzun süre varlık göstermiştir. Lord ve şövalyelik anlayışının kurumsallaşmasına vesile olan bu idari sistem, dikkate değer bir süre birçok Avrupa bölgesi gibi İngiltere'de de hükmetmiştir. Bu sürdürülmüş varlık her dönem aynı şekilde kendini göstermemiştir. William'ın haleflerine miras olarak bıraktığı bu anlayış, zaman içerisinde şekillenirken kimi dönemlerde zenginlik kaynağı olarak büyümüş, kimi zaman sekteye uğramıştır. Bu açıdan durum iktidarın başındakinin başarısı veya başarısızlığı olarak değerlendirilmiştir.

¹⁸³ Ruijuan Yin, "The Knights in the Middle of England", *Review of European Studies*, Vol:1 No:2, Yıl: (2009), 91-92.

İki yüzyıllık bir dönemi kapsayan evrede William'ın gösterdiği idari kabiliyeti kilise düşmanı olarak nitelendirilen II. William gösterememiştir. İnanç zayıflığı mevcut olan II. William, zevk düşkünü olduğu kadar halkın manevi yakınlığından da uzak bir kişilik olmuştur. Kilise ile olan uyuşmazlıkların da tesiriyle kötü bir idareci olarak ifade edilmiştir. Ondan sonra iktidara sahip olan I. Henry idari gücü takdire şayan olup miras olarak bırakılan kırılmaları hızlı bir şekilde bir fermanla toplama sözü vermiştir. Baronların desteğiyle tahta oturan Henry, hem halkı hem de kiliseyi hoşnut etmiştir. Bir Norman kralı olarak Anglosakson bir kadınla yaptığı evlilikle halkın ona olan saygınlığını daha da arttırmıştır. İyi bir hukukçu olan Henry, yaptığı idari faaliyet ve feodal düzenlemelerle tanınan iyi huylu bir kral olarak anılmıştır. İdari ve adli düzenlemelerin iyi bir şekilde ilerlediği bu dönemde Henry'nin kadın halef talebi hayal kırıklığı yaratmıştır. Ancak bu durum Henry'nin iyi bir yönetici olarak nitelendirilmesinden alıkoymamıştır. Onun ölümünden sonra İngiltere tarihinin bu yüzyılın en dikkate değer iktidar sahibi sahneye çıkar. II. Henry döneminde feodal İngiltere'nin tam olarak geliştiği ve toparlanmaya başladığı bir dönemin başlangıcı söz konusudur. İngiltere'nin topraklarının büyük oranda genişlediği bir dönemi getirmiştir. Askerî düzenlemelere öncelik veren Henry, kilise ile iyi ilişkiler kurarak var olan adli işleri kilise mahkemeleri aracılığıyla hafifletmiştir. Toprak sahipliğinin zenginleştiği bu dönemde ara ara iç kargaşalar yaşanmıştır. Ancak bu kargaşalar, kurulu düzeni önemli ölçüde etkilememiştir. İdari ve adli düzeni belli bir sisteme oturtmuştur. Bu açıdan önceki iktidar sahiplerinden üstün olarak kabul edilebilir. Ölümünün ardından bu durumu devam ettiremeyen Richard yerine geçmektedir. Richard, "yürekli" lakabını Haçlı Seferlerine katılma gafletinden dolayı alan bir kral olarak Henry'ye kıyasla idari ve adli kabiliyetten yoksun bir kişilik sergilemiştir. Dayattığı ağır vergilerden dolayı halkın hoşnut olmadığı bir kişi olmuştur. Toparlanmış olan İngiltere toplumundaki ciddi kırılmalar bu dönemden itibaren başlayacaktır.¹⁸⁴

İngiltere feodal düzenindeki gelişme veya kırılmanın önemli bir etkeni olarak iktidar sahiplerini göstermek çok da yanlış olmaz. Mevcut düzenin onların tekelinde ilerlediği kabul edilirse bu değerlendirmenin yapılması mecburidir. Bu noktada 13 ve 14. yüzyıl İngiltere'sini değerlendirme açısından iktidarın başarısı öncelikle ele alınmaktadır. Dönemin zor ve ağır olarak geçişi birçok etkene bağlanırken en önemli etken olarak iktidar sahibine oklar çevrilmiştir. William'ın temelini attığı bu idari anlayış mirasçıları tarafından aynı düzende devam etmemiştir. Bu başarının devamlılığı noktasında 13 ve 14. yüzyıllar değerlendirmeye alındığında 13. yüzyıl iktidar değerlendirilmesinde daha önce ifade edildiği üzere Yürekli Richard'dan sonra tahta geçen John ilk sırayı alır. Bu dönem, Richard dönemi çatlaklarının bir devamı olarak görülebilir. Bunda elbette ki John'un idari yetenekte başarısız olması büyük etkindir. Bu dönemde belki de tek faydalı faaliyet, toplumun yasallaşma süreci noktasında ilk büyük adım olan Magna Carta'nın ilanıdır. Öte tarafta bu dönem iç ve dış karışıklıklar ve başarısızlıkların yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Genel olarak İngiltere yönetimi açısından kötü bir dönemin sahibi olarak ifade edilmektedir. John hâkimiyetinden sonra oğlu III. Henry

¹⁸⁴ Bu değerlendirmenin detayları için bkz. Maurois, *İngiltere Tarihi*, 85-143.

hâkimiyeti elde eder. Önceki dönemde var olan başarısızlıklar bu dönemde de devam etmiştir. Başarısız Fransa-İngiltere Savaşı ve baronların iktidarı ele geçirmesi bunun en büyük kanıtıdır. I. Edward'ın başarısı dikkate değerdir. Bu dönemde idari toparlanma kadar toprak genişlemesi de kendini göstermiştir. Ancak bu başarı sonraki iktidar sahiplerince sürdürülememiştir. II. Edward dönemi, İskoçya ve Fransa ile olan toprak mücadelelerinin erittiği bir dönem olmuştur. Bu mücadeleler toprak kayıpları kadar halk arasında var olan iktidar saygınlığını da azaltmıştır. III. Edward dönemi ise bu açıdan zirve yapan bir dönem olmuştur. Gerçek anlamda 14. yüzyıl girdabının yaşandığı dönem olarak I. Edward dönemi sonrasını işaret edebiliriz. Tekrar tekrar ifade ettiğimiz üzere 13 ve 14. yüzyıl İngiltere buhranlarının büyük ya da küçük nedenlerinden biri olarak iktidar sahiplerinin yönetim yetenekleri gösterilebilir. Öyle ki III. Edward döneminde fırsatları dahi değerlendirme noktasında iktidar sahibinin başarısızlığı söz konusu olmuştur. II. ve III Edward dönemleri genel olarak iktidarın zayıflığından dolayı baron ve soyluların zaman zaman yönetime karıştığı iki dönemdir. Bu durum, idarenin içerde ve dışarda sağlanamadığı gibi olumsuz durumu daha da baskın hale getirdiğini göstermektedir.¹⁸⁵

Üst üste gelen başarısızlıklar halkın hoşnutsuzluğunu ve devamında gelecek olan isyanları doğurmuştur. Genel olarak bu bahsi geçen dönemdeki buhranı ifade etmek için birçok neden sıralanırken temelde yönetimdeki problemler önceliklidir. Bu dönemi kötü cümlelerle aksettiren sorunlar iç ve dış nedenler olarak sıralanırken iç problemlerde ilk sorun iktidarın nasıl ifa edildiğidir. 13 ve 14. yüzyıllar İngiltere bunalımının temel problemine değinildikten sonra genel nedenlere bakıldığında idari yapı, temelde toprak sistemine yani feodalizme bağlı olması hasebiyle gerek idari zayıflıklar gerekse diğer unsurlardan çok kolay bir şekilde etkilenmiştir. Bir idari yapı olmanın yanında toprağa bağımlı olmasından dolayı etki alanı oldukça geniştir. Dış güçlerin etkisinin yanında toprağı ve verimliliğini azaltabilecek her unsur, yapının dengesine zarar vermiştir. Bu açıdan 13 ve 14. yüzyıl İngiltere feodalizmi iç ve dış koşulların mağlubu olmuştur. Bu mağlubiyet 13. yüzyılda başlarken 14. yüzyılda zirve yapmıştır.

13. yüzyılda küçük çaplı başlayan zor koşulların ürünü olarak 14. yüzyıl bir hasat dönemi niteliğinde değerlendirilebilir. 1066 yılından itibaren İngiltere'de uygulanan feodal sistem geldiği topraklarda bir çıkış fonksiyonu görmüştür. 11. yüzyıldan itibaren Avrupa'da genelinde olduğu gibi İngiltere'de de varlığını derin bir şekilde hissettirmiştir. Toprak ve nüfustan beslenerek gelişen bu sistem doğal olarak sabit bir şekilde ilerlememiştir. Her bölgede olduğu gibi İngiltere'de de dengeli bir şekilde varlık göstermemiştir. Giriş, gelişme ve doygunluk evrelerini yaşayan bu sistem İngiltere için özellikle 14. yüzyılda büyük bir dalgalanma yaşamıştır.

Bu düzensizlik birçok araştırmacı tarafından farklı bir şekilde yorumlanmıştır. 11. yüzyılda İngiltere topraklarında yayılma gösteren bu sisteme yönelik değerlendirmelere bakıldığında sadece ifade edilen dönem çerçevesinde değil 14. yüzyıl açısından da çelişkili değerlendirmeler söz

¹⁸⁵ Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, 56-64.

konusudur. 11. yüzyılın İngiltere Orta Çağ'ı için feodal düzenin yerleştiği dönem olduğunda hemfikir olunurken 13. yüzyılın zenginlik dönemi mi doygunluk dönemi mi olduğu tartışma konusu olmuştur. Öte tarafta 14. yüzyıl döneminin bir kriz mi yoksa feodal düzenin çöküşü mü olduğu birçok araştırmacı tarafından aynı oranda tartışma konusu olmuştur.

Bir fikir beyanı için öncelikle dönemsel olarak ayrılmış olan feodal düzenin Orta Çağ İngilteresi'nde feodalizmin gelişim evrelerini değerlendirmeye almak gereklidir. 12. yüzyılda yerleşimini ve yaygınlaşmasını tamamlayan feodalizm hızlı bir toparlanmaya vesile olmuştur. Tarımsal getirilerin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde nüfus yoğunluğu da aynı şekilde karşılık vermiştir. Toprak verimliliği devamında toprak sahiplerinin daha fazla araziye tarıma açmasına neden olmuştur. Daha fazla ürün verimliliğiyle beraber ürün fazlalığı ticari faaliyetleri arttırırken hizmet ve paranın elden ele geçmesini sağlamıştır. Böylece ekonomik canlılığa şahit olan İngiltere, toprak ve hizmetin para akışını sağlamasında memnun olmuştur. Feodal sistemin getirdiği zenginlik 13. yüzyılda daha da canlı şekilde sürmüştür. Ancak 14. yüzyılda bu zenginliğin yerini fakirlik almıştır. Bu ani ve beklenmedik durum, birçok araştırmacı için "Feodal kriz", kimilerine göre ise "Feodalizmin çöküşü" olarak değerlendirilmektedir. 14. yüzyıl bir yıkım mı geçici bir durum mudur? Bu sorunun cevabı merak konusudur. Bu durum değişikliği, bir anda artan nüfus ve bu artışa bağlı olarak gıdaya olan taleple ilişkilendirilerek aktarılmıştır. Yoğun nüfus ve tarımsal verimliliği iklim koşulları ve salgınlar yavaşlatmaktan öte durdurmuştur. Böylece 14. yüzyıl buhran dönemine ön ayak olan salgın ve iklim olmuştur. Birçok araştırmacı tarafından bu dönem geçici görülürken birçoğu için bu dönem feodal sistemin son dönemi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Kara Veba'nın önderliğinde vuku bulan bu sarsıntı odak noktası olmuştur. 14. yüzyıl kriz, arz-talep dengesizliği, gerileme gibi kavramlarla beraber tasvir edilmiştir. Bu yıkık durum, salgın ve iklim getirisi olarak değerlendirildiği gibi feodal bey, feodal kilise ve feodal devletin feodal dengenin kontrol altına alınmamasının bir sonucu olarak da ifade edilmiştir. Feodal dengenin bozulmasının ardından otokontrolün elinde tutulmamasıyla birlikte 14. yüzyıl köylü isyanlarıyla karşılaşmıştır.¹⁸⁶ Bu açıdan her yönden tartışma konusu olan feodalizmin 14. yüzyıldaki durumu dikkatleri çekmektedir.

14. yüzyıl İngiltere feodalizmine ilişkin bir değerlendirme yapıldığında bizim kanaatimiz iki yönlüdür. Birinci olarak feodalizm toprak ve nüfustan beslenen bir sistemdir. Toprak ve nüfusu etkileyebilecek her durumun doğrudan feodal düzene de tesir etmesi kaçınılmazdır. Bu fikri bir kenara koyarak bu sistem hassas olması hasebiyle etkiye açıktır. İkinci olarak her hükümet sistemi gibi bu sisteme de canlı bir organizma olarak bakmak gereklidir. Doğan, büyüyen, olgunlaşan ve sonuç olarak yok olan her canlı misali hareketi ve varlığı ebedi değildir. 13. yüzyıllara kadar gelişen ve altın çağını yaşayan İngiliz feodalizmi doygunluk noktasına erişmiştir. Sadece iklim ve salgınlar üzerinden

¹⁸⁶ E. A. Kasmirsky, "The Evolution of Feudal Rent in England from the XIth to the XVth Centuries", *Oxford University Press on behalf of The Past and Present Society*, Vol: 22 No.7 Yıl: (1955), 12-24.

feodalizmi değerlendirmek de bizleri yanılsa götürebilir. İdari açıdan dikkate alınmalıdır ki otokontrolün zayıf olduğu bir idareci kitle beklenmedik durumları yönetemeyebilir.

İngiltere açısından 13. yüzyıl hem iç hem de dış etkenlerin zorladığı bir dönemdir. Halk Haçlı Seferlerinde en fazla zarar gören kesimdir. Başarısızlıkların sonunda halka daha ağır vergiler dayatılmıştır. Bu durum aynı şekilde baron denilen feodal kesimleri yönetime dâhil etmiştir. 1258’de iktidarı ele geçiren baronlar bir konsey oluşturarak yönetimde reforma gitmeye çalışmıştır. III. Henry dönemi, baronların iktidarı ara ara ele geçirdikleri bir dönemdir. Onun iktidardan düşmesinden sonra oğlu I. Edward başa geçecektir. Edward, tahta oturduktan sonra bazı siyasi problemlere çözüm getirmeye çalışacaktır. İç ve dış güçlere karşı mücadele veren Edward, devlette bir denge sağlamıştır. II. ve III. Edward dönemi İngiltere için içte ayaklanmaların dışta yoran ve ekonomik olarak zayıflatan Yüzyıl Savaşları’nın olduğu bir dönemdir. 14. yüzyıl İngiltere’sini her anlamda zorlayan bir yüzyıl olmuştur. Kuraklıkla birlikte kıtlığın yaşanması ve ardından meydana gelecek olan Kara Ölüm, bu durumu daha da zorlaştırmıştır.¹⁸⁷

Koşulların yarattığı bu hükümet sistemi aynı şekilde dönemin koşullarından da etkilenmiştir. Özellikle bu koşullar arasında tarımı doğrudan etkileyen kıtlık, kuraklık gibi doğal durumlar ve insan nüfusuna büyük bir darbe vuran salgınlar söylenebilir. 14. yüzyıl İngiliz feodalizmi açısından bir kriz dönemi olarak değerlendirilebilir. Kriz veya gerileme evresi geçirmiş olan feodalizm için devrimleşme ihtiyacından doğmuş bir dönem olarak da değerlendirilebilir. Öyle ki feodal düzen hiçbir zaman durağan bir sistem olmamıştır. Kurulduğu dönemden 12. yüzyıla kadar hizmet endeksli olan feodal düzen ürün fazlalığıyla ücretlere dayalı bir sistem haline gelmiştir. Feodal hiyerarşideki sıralama da sabit olarak kalmamıştır.

Tabakanın bulunduğu sınıfların genişliği dönemsel olarak değişime uğramıştır. Bu açıdan ortamdan etkilenen feodalizmin 14. yüzyılda krizle beraber devrimleşme zamanının geldiği fikri bizlere daha yakın gelmektedir. Özetle feodalizm, koşulların kaynaklık ettiği bir hükümet sistemi olarak aynı şekilde koşullardan da etkilenen bir sistemdir. Bundan sonra da bu fikrimizi destekleyen koşulların tek tek aktarılması konunun daha şeffaf bir hal almasına yardımcı olacaktır.

1.5. 14. Yüzyıl Feodal Sistemini Sarsan Koşullar

Orta Çağ Avrupası, daha önce ifade edildiği üzere zor koşullardan beslenen bir sistem olan feodal düzenle tekrar ayaklanabilmiştir. Orta Çağ Avrupası’nın denge politikası veya koşullara yeni bir anlayışın uyarlanması noktasında oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Ticaretin çok canlı olduğu bu bölgede Arap kesimin öne çıkmasıyla birlikte kısa bir dönem sarsılmıştır. Aynı şekilde karaya çekilen Avrupa burada hayatta kalma yolu bulmuştur. 9. yüzyıldan itibaren toparlanma gücü bulan Avrupa 13. yüzyıla kadar bu toparlanma sürecinin üstüne çıkabilmiştir. Ancak 13. yüzyıldan itibaren dönemin doğal koşulları dengenin yönünü tekrar tarımdan ticarete kaydırmıştır. Kıtlık, “Kara Ölüm”

¹⁸⁷ Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, 56-60.

olarak adlandırılan büyük salgın, iç ve dış savaşlar topraktan beslenen kesimi zor koşullara sürüklemiştir. İnsan ve toprakla beslenen feodal sistem de bu konuda nasibini almıştır. Avrupa bu konuda koşullara ayak uydurmuştur. Tarım ve nüfustaki kayıplara rağmen ayaklanmayı başarıyla sağlamıştır. Durumlara karşı adapte olabilen Avrupa'ya karşılık feodal sistem hassasiyetini korumuştur.¹⁸⁸

Feodalizm, daha önce ifade edildiği gibi koşulların ortaya çıkardığı bir durum olmakla birlikte şartlardan etkilenen bir idari sistem olmuştur. Toplumda gelişen ve şekil alan bir olgu olarak olgunlaşma noktasına X. yüzyılda erişmiştir. Diğer yönetim stillerinden farklı olarak özel sektör şeklinde aktifleşmiştir. Toprak sahibi her beyin kendi şartlarını kendisinin sağladığı bir sistem olarak işlemiştir. Dönemin koşullarının ürünü olarak ortaya çıkan feodal düzen, koşullara aynı şekilde cevap vermiştir. XII. yüzyıldan itibaren Orta Çağ'ın IX. yüzyıldaki koşullarının aksine hızlı ve kalıcı olan bir nüfus artışına sahne olmuştur. Nüfus artışına karşılık emek gücüne işlenebilir toprak miktarını arttırmıştır. Ancak nüfus ve toprak miktarı aynı dengede artmamıştır. Bu durum kiracı kesimin oluşmasına vesile olmuştur. Dönemin doğal koşulları ve ani değişimleri feodal düzeni etkisi altına almıştır.¹⁸⁹

Dönemin doğal koşulları, tarım ürünlerine tesir etmekle birlikte nüfus, tarımsal verimlilik oranı, ürün fiyatları, mali piyasanın potansiyeli başta olmak üzere toprağa dayalı birçok konuyu etkisi altına almıştır. Tarımla birlikte toprağı işleyen kesim arasındaki ilişkiler dahi dönemin yarattığı durumlardan etkilenmiştir. Toprak sahibi ve toprağı işleyen taraf bu açıdan karşı karşıya gelecektir. Öyle ki toprağın doğal koşulların etkisiyle istenilen doğrultuda işlenememesi vasal-lord fonksiyonlarının gerektiği şekilde yerine getirilmemesi anlamına gelmektedir. Karşılıklı görev ve sorumlulukları olan vasal ve lord bu noktada karşılıklı bir memnuniyetsizlik yaşamıştır. Bu açıdan 14. yüzyıl doğal koşullarının getirdiği durumları sadece tarımsal faaliyetlerin zayıflaması olarak değerlendirmemek gerekir. Doğal koşulların sebep olduğu tarımsal yetersizlik devamında birçok sorunu doğurmuştur. 1348-53 veba salgınının bu açıdan pike ulaştığı ifade edilebilir. Ancak temelde bu durumu hazırlayan kıvılcımların olduğu da kabul edilmelidir. Veba salgınına zemin hazırlayan “Kıtlık Dönemi” bunun bir örneği olarak gösterilebilir.

1.6. Kuraklık ve Selle Beraber Gelen Kıtlık Döneminin Feodal Dengeye Tesiri

Feodalizm, yapısal olarak dış etkenlere karşı çok hassas olan bir idari sistemdir. Bu idari sistemin temelinde tarımın söz konusu olması insan ve iklim koşullarının etkisine açık olmasına neden olmaktadır. Özellikle nüfus ve olumsuz hava koşulları feodal dengeye açıkça tesir etmektedir. 14. yüzyıl her ne kadar “Kara Ölüm”ün popülerleştiği bir dönem olarak nitelendirilse de bu olumsuz koşulların zeminine inmek de gereklidir. Bu konuda genel bir değerlendirmeye varılmamakla birlikte

¹⁸⁸ Robert E. Lerner, Standish Meacham ve Edward Mcnall Burns, *Western Civilizations Their History and Their Culture*, (London: W.W. Norton & Company. 1988), 377-380.

¹⁸⁹ Pınar Ülgen, “Ortaçağ Avrupa’sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”, *Mukaddime*, S:1, Yıl: (2010), 12.

Kara Ölüm'e zemin oluşturan bir kıtlık ve kuraklık döneminin varlığı kabul edilmektedir. Bu döneme yönelik iktisadi, coğrafi, tıbbi araştırmalar yapılmaktadır. 14. yüzyılda meydana gelen olumsuz hava koşullarının etki alanları araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

Kıtlığın neden olduğu kuraklık ve sel Avrupa'yı ara ara etkisi altına almıştır. Kuraklık ve sel, iki farklı hava koşulu olarak tarımı derinden etkilemiştir. Tarıma gelen darbe devamında yeni sorunları türetmiştir. Orta Çağ Avrupası için dönemin en büyük yıkıcı olaylarından biri olan Kara Ölüm'e hazırlık süreci olarak kıtlık dönemi gösterilmektedir. Kara Ölüm öncesi yaşanan kıtlık, gelecek olan vebanın bir sinyali olarak işaret edilmiştir.

Bir örnek teşkil etmesi noktasında İngiltere'ye bakıldığında Kara Ölüm'e zemin hazırlayan kıtlık dönemlerinin başta tarım, nüfus ve ekonomiyi derinden etkilediği görülmektedir. 12. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ara ara görülen kuraklık ve kıtlık başta nüfus olmak üzere birçok konuya etki etmiştir. Orta Çağ Avrupası feodal düzenle birlikte belli bir nüfuslana erişmesinden sonra bu açıdan sabit bir dengede kalmamıştır. Bu dönemdeki nüfuslanma ve nüfus yoğunluğunu etkileyen kuraklık, salgın vb. kontrol dışı durumlar ortama tesir etmiştir. Bahsi geçen etki gözle görülür oranda olmuştur. Bunun en büyük kanıtı, yıllara göre nüfus yoğunluğundaki dengesizliğin fark edilir derecede olmasıdır.¹⁹⁰

Özellikle 1315-17 ve 1320-30 yılları arasında vuku bulan **kuraklık** ve kıtlık döneminin devamında birçok olayı getirdiği iddia edilmektedir. Belirlenen dönemlerde olumsuz hava koşullarının tarımı etkilemesi kaçınılmaz bir gerçektir. Tarımın yeterli mahsulü sağlamaması ve ekonominin sekteye uğraması beraberinde yeni sorunları yaratmıştır. Özellikle feodal yapının tarım ve nüfus odaklı olması kuraklık ve kıtlıktan doğrudan etkilenmesine neden olmuştur. 1315-17 ve 1320-1330 yılları arasında meydana gelen kuraklık ve iklim düzensizliği tarımla birlikte insana da tesir etmiştir. İklim düzensizliği tarım ürünlerinin istenilen noktaya erişmesini engellemiştir. Kuraklık, sadece tarımı etkilememiş; sıtma, enfeksiyon gibi rahatsızlıkları artırırken nüfus kaybına neden olmuştur.¹⁹¹ Bu dönemde genel olarak tarıma yıkıcı bir darbe olarak görülen kuraklığın, nüfusun %10-15 civarını

¹⁹⁰ Bu nüfus yoğunluğundaki dengesizliği gösteren örnek bir grafik olarak bkz. Palmer, Joel Colton, *A History of The Modern World*, 48

¹⁹¹ Bu dönemde meydana gelen kıtlık ve ölüm daha sonra vuku bulan Kara Ölüm'le ilişkilendirilmiştir. Kara Ölüm'de meydana gelen yüksek orandaki nüfus kaybında, oranın bu derece fazla olmasında Kara Ölüm'ün seçici davrandığı iddia edilmektedir. Kara Ölüm'ün zayıf ve yetersiz beslenmiş olan nüfusu daha çok etkilediği belirtilmektedir. İngiltere'de nüfusun yaklaşık olarak yarısına yakını yok eden bu salgının bu derece yıkıcı olmasının, daha önce yaşanan kıtlık döneminde insanların yaşadığı besin yetersizliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Tarımsal ve hayvansal kaynakların yetersizliğiyle birlikte insan vücudu daha dirençsiz hale gelmiştir. 1315-1350 yıllarına ait olan iskelet ve veriler aracılığıyla kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu veriler doğrultusunda tarımsal ve hayvansal ürünlerin yetersizliği, veba salgınında ölenlerin iskeletleri ile bağlantının var olup olmadığı araştırılmıştır. Belirli yöntemler aracılığıyla salgının vurduğu iskeletler üzerinde yaş, boy ve cinsiyet belirtilmiştir. Dış minesı üzerinden dışın yapısına göre vücuttaki yetersiz beslenme saptanmıştır. Böylece yaş, cinsiyet ve boyu belirlenen iskeletin ölümünde kıtlık döneminin muhtemel etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Sharon DeWitte ve Philip Slavin, "Between Famine and Death: England on the Eve of the Black Death-Evidence from Paleoepidemiology and Manorial Accounts", *The MIT Press*, Vol: 44 No:1, Yıl: (2013), 37-60.

yuttuğu iddia edilmektedir. Yetersiz beslenme vücut direncinin düşmesine neden olurken öte tarafta yoğun kuraklıkla birlikte pire, sinek ve tatarcık gibi hayvan türlerinin çoğalması söz konusu olmuştur. Bu türlerin çoğalması bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden olmuştur. Bu dönemde bir veba salgını kadar olmasa da nüfusun önemli bir kısmının kaybına neden olmuştur. Direnci düşük insanın ufak çaplı enfeksiyonlara karşı dayanıksız olması beraberinde ölümleri getirmiştir. Nüfusa olan tesiri bir tarafa tarımı doğrudan etkilediği su götürmez bir gerçektir. Kara Ölüm öncesi tarım ürünleri ve fiyatlardaki dengesizlikler sayısal rakamlar aracılığıyla ispatlanmıştır. Ürün yetersizliği fiyatların dengesiz bir şekilde artmasına neden olmuştur. Tarım ürünlerine yönelik fiyat artışları iş gücü ve araçların fiyatlarına tesir etmiştir. Kuraklık gibi olumsuz hava koşulları toprağın işlenmesini zorlaştırdığı için mali alanlarda dengesizliklerin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle kuraklığın yaygın olduğu 1320-30 yıllarında Essex, York, Suffolk gibi bölgelerde ekilen ürün kadar mahsul elde edilmediği belirtilmektedir. Kavurucu sıcaklıklar tarımın ilerlemesini engellediği gibi çayır ve otlakları kurutarak hayvan besinine de engel olmuştur. Kuraklık tarımla beraber hayvancılığı da etkisi altına almıştır. Bu dönem zincirleme olayların yaşandığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Kuraklığın tarım ürünü, nüfus ve iş gücü fiyatlarına doğrudan etkisi olmuştur. Bu kıtlık dönemi için kabul edilen olumsuz olaylarda tarım ürünü verimliliği ve fiyatlar doğrudan etkilenen noktalar olmuştur.¹⁹²

Doğal koşulların tarımı doğrudan etkilemesinden dolayı kuraklık kadar sel de tarıma darbe vurmuştur. Özellikle 1314-16 yılları arasında meydana gelen sel hareketi mahsulün hepsini alıp götürmüştür. Bu olay büyük bir kıtlığı getirmiştir. Sele maruz kalan ürünün yanında toprağın kendini toplaması da uzun sürmüştür. Kısa süreli olan bu doğa olayı uzun süreli sıkıntıların nedeni olmuştur. Mahsulün yok olmasıyla açlık baş göstermiş, mevcut olan ürün verimliliği ve ürün fiyatları da sabit dönencede kalmamıştır. Kuraklık gibi sel baskını da belirli sıkıntılara kaynaklık etmiştir. Özellikle piyasada dengesiz yani fahiş rakamların yer almasına neden olmuştur.¹⁹³

Orta Çağ Avrupası için dönemin doğal koşullarının olumlu olduğu kadar olumsuz etkileri de olmuştur. Kıta olarak tarıma yönelerek ayakta durma konusunda başarılı olarak kabul edebileceğimiz Orta Çağ Avrupası bu başarıyı her zaman aynı çizgide sürdürememiştir. Bu duruma vesile olan kuraklık, sel gibi tarıma doğrudan tesir eden iklim hareketleri insanı ve insan unsurlarını etkilemiştir. Bu etki alanına tarımla beraber feodal düzen de dâhil olmuştur. Feodal düzenin sürdüğü bölgelerde ağırlıklı tahıl tarımının yapıldığı ve iklim hareketlerinin ürün verimliliğini ve fiyatlarını etkilerken dengeyi bozduğu görülmektedir.

1.7. İklim Düzensizliğinin Ürün Verimliliğine ve Fiyatlara Etkisi

İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın birçok yeri feodal idari yapının tesirinde olmakla beraber 12. yüzyıldan beri vuku bulan iklim değişikliğinden etkilenmiştir. Özellikle 14. yüzyıl

¹⁹² David Stone, "The Impact of Drought in early fourteenth Century England", *Wiley on behalf of the Economic History Society*, Vol:67 No:2 Yıl: (2014), 435-440.

¹⁹³ Philip Slavin, "Market Failure During The Great Famine In England and Wales (1315-1317)", *Oxford University Press on behalf of The Past and Present Society*, No:222, Yıl: (2014), 9-12.

kuraklık dönemi olarak birçok olaya sahne olmuştur. Paralel şekilde tarımsal faaliyetleri olumsuz etkileyen düzensiz iklim koşulları feodal düzenin dirliğini olumsuz etkilemiştir.

İngiltere’de meydana gelen ani doğa koşulları tarımsal verimliliği özellikle 1315-17 yılları arasında olumsuz etkilemiştir. 1314-16 yılları arasında meydana gelen seller ürünleri alıp götürmüştür. Sel de en az kuraklık kadar piyasanın dengesini bozmuştur. Ürünlerin yetersizliği ve selin yarattığı hasarların toparlanma sürecinin uzun olması, piyasada mevcut olan fiyatın fahiş şekilde yükselmesine neden olmuştur. Düzensiz fiyatlandırmanın temelinde ürün eksikliği söz konusudur. Özellikle İngiltere ve Galler’de yoğun olarak hissedilmiştir. Tahıl ürünlerinin sel ve kuraklığın yoğun hissedildiği bölgelerde verimliliğinin aniden çok düşmesiyle ters oranda fiyat artışları yaşanmıştır. Bu dönemde meydana gelen kıtlığın İngiltere baz alınarak tesiri ifade edilebilir.

Genel olarak tahıl ürünleri üzerindeki yıllara dair mahsul verimliliği ve fiyat değişikliği üzerinden yapılan değerlendirme ile kuraklığın getirdiği kıtlık hakkında net bir değerlendirmede bulunulabilir. Bu dönemde tarımın uğradığı bu ağır darbe maliye başta olmak üzere birçok alanı etkilemiştir. Tarımsal ürünler üzerindeki fiyatlandırma Avrupa’nın yaşamış olduğu enflasyon oranının da en büyük kanıtı olmuştur.

Avrupa 12. yüzyıldan itibaren yaz dönemi kuraklığına maruz kalmıştır. Özellikle 1315-17 ve 1320-30 yılları arasında vuku bulan kıtlıktan Avrupa’nın genelinin muzdarip olduğu söylenebilir. 13. yüzyıldan beri meydana gelen kuraklık sadece tarımsal verimliliği düşürmemiştir. Çimen ve otlakların kavrulmasıyla birlikte hayvanların besin kaynağı yok olarak hayvan kaybına da neden olmuştur. Yıkıcı olan bu iklim koşulları olumsuzluk maddelerini zamanla arttırmıştır. Tarım ürünlerinin verimliliğinin düşmesi fiyat artışlarını getirmiştir. Fiyat artışları alım gücünü düşürmüştür. Birbirleriyle bağlantılı olan bu durumlar enflasyonu meydana getirmiştir. Bir halkanın zinciri olarak birbirini etkileyen durumlar feodal dengeyi de etkisi altına almıştır. 14. yüzyıla genel olarak bakıldığında hasadın düşük olmasıyla birlikte ürün fiyatları ve ölüm oranları arasında doğru orantı bulunmaktadır. 13. yüzyıldan itibaren etkisi yoğun olarak hissedilen kuraklık Avrupa’da dengenin sarsılmasına neden olmuştur. 1348-53 yılları arası meydana gelen büyük salgının belirtileri 1315 yılından itibaren kendini gösteren kuraklıkla hissedilmiştir. Yıkıcı ve bir o kadar da yıkıcı olan bu kıtlık döneminde tarım hasadı çok düşük olmakla birlikte piyasadaki fiyatlar kuraklık dönemi boyunca çok gelgitli olmuştur. Özellikle buğday, arpa, yulaf gibi temel besin gıdaları bu gelgitte en fazla yer alan mahsullerdir. Bu mahsullerin fiyat artışlarının temel nedeni, ürün verimliliğinin yetersizliğidir. 1313-31 yılları arasında ürün verimliliğinin yetersizliğinin temel nedeni olarak kuraklık gösterilmektedir. İngiltere üzerinden yapılan değerlendirmede bölgeler arası ürün verimliliği bölgeden bölgeye değişkenlik göstermekle beraber bazı bölgelerde ekilen ürün kadar hasılat elde edilmediği de belirtilmektedir. Kuraklığın yoğun hissedildiği İngiltere’de Suffolk, Essex gibi bölgelerde buğday üretimi ekilen ürünü ya aşmamıştır ya da zar zor aşmıştır. Bu ürün başarısızlıkları mülkiyet gelirlerine tesir etmiştir. Mülkiyet gelirlerindeki dengesizlik dönem kayıtları tarafından teyit edilmektedir. Ürün

başarısızlıkları gelir eksikliğini getirirken hizmet fiyatları da artış göstermiştir. Bu dengesiz hareketlenmeler her bölgede sabit olmamıştır. Bölgeden bölgeye değişiklik gösteren bu dalgalanmalar enflasyonun en büyük kanıtıdır.¹⁹⁴

Kıtlık döneminde ortaya çıkan her durum yeni bir duruma gebe kalmıştır. Kuraklık, ürün eksikliğini getirirken fiyat artışlarına neden olmuştur. Bu dönemde mahsul verimliliği genel olarak %40'ın altında olmuştur. Gerek sel gerekse şiddetli sıcaklık nedeniyle yeterli ürün tahsis edilmemekle birlikte ürünün kalitesi de oldukça düşük olmuştur. Ürün yetersizliği ile beraber ürün kalitesinin düşük olması fiyatta aynı şekilde bir düşüşe neden olmamıştır. Bu dönemde piyasa da genel bir değerlendirmeye vesile olabilecek sabit bir artış ya da düşüş olmamıştır. İstikrarın olmadığı bir piyasanın varlığı söz konusu olmuştur. Bunun temel nedeni elbette ki yeterli mahsulün hasat döneminde elde edilememesidir. Dönemin mülkiyet kayıtları doğrultusunda ürün ve fiyatlandırmada bir dengesizlik olduğu kesinleşmekle beraber bunu kesin verilerle sınıflandırmak mümkün değildir. Kayıtlarda ancak onda bir kadarına tarihlendirmede bulunulmuştur. Yıllık olan dengesizlikler kıtlık döneminde aylık olarak piyasa değişikliklerine neden olmuştur. Özellikle tahıl üretiminin yoğun olarak yapıldığı bölgelerde buğday, çavdar, arpa, yulaf üzerinde piyasa dalgalanma yaşamıştır. Buğday fiyatları aydan aya artış göstermiştir. 1316'da buğday fiyatı hasattan çok kısa bir süre sonra %13 oranında artış göstermiştir. Aynı şekilde bu artış bölgeden bölgeye değişmiştir. 1317 yılı Cambridgeshire'de buğday 20 şilin karşılığında satılırken başka bir bölgede 14 şiline satıldığı görülmüştür. Buğday bir bölgede satıldığı fiyattan bir başka bölgede neredeyse üç katı fazla fiyatla satışa sunulmuştur. Buğdayın eksik olduğu yerde yulaf talebinden dolayı yulaf da bu fiyat artışında önderlik etmiştir. Buğdayla aynı kaderi yaşayan yulaf da sabit bir fiyatlandırmanın dışında satılmıştır. Arpa kullanım alanlarının genişliğinden dolayı fahiş fiyatlandırmaya maruz kalmıştır. Bu dengesizliğin yarattığı enflasyon başta İrlanda olmak üzere Avrupa'nın genelinde hissedilmiştir. Orta Çağ Avrupası'nda genel olarak piyasa değerlendirmesi yapıldığında kıtlık döneminde enflasyonun zirve yaptığı söylenebilir. Genel olarak bu dönem, piyasada sabit fiyatlandırmanın olmadığı, tarımsal unsurların insanları her anlamda hasara uğrattığı bir dönem olarak nitelendirilebilir.¹⁹⁵

1.8. Veba Salgını ve Feodal Düzene Etkileri

Zor koşulların bir ürünü olarak ortaya çıkan feodalizm dönemin koşullarından da etkilenmiştir. Bu olayların belki de en etkili olarak belli aralıklarla yayılma gösteren veba salgınıdır. Salgın, nüfusu doğrudan etkilemesi hasebiyle feodal dengeye etki etmiştir. Feodal dengenin hassasiyetine karşılık veba salgını 14. yüzyılın en buhranlı dönemlerini yaşatmıştır. Bir sağlık problemi olan veba, İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın birçok bölgesini derinden etkilemiştir. Bu etkinin boyutu birçok araştırmacı tarafından hâlâ tartışılmaktadır. 1348-1350 yılları arasında ortaya çıkıp daha sonra 1361 ve 1369 yıllarında tekrarlanan bu salgın, Batı Avrupa'yı çok derinden etkilemiştir. Nüfusun dikkate değer

¹⁹⁴ Stone, *The impact of drought in early fourteenth century England*, 440-452.

¹⁹⁵ Slavin, *Market Failure During the Great Famine in England and Wales (1315-1317)*, 12-31.

bir bölümünün kaybıyla birlikte sosyal, siyasi ve ekonomik sorunları beraberinde getiren salgının etki oranına dair tartışmalar konuyu daha çok muğlaklaştırmıştır. Bir salgın olarak belli oranda Avrupa'yı etkilemiş olduğunu kabul eden kesime karşılık tamamen kaderini değiştirdiğini savunan bir kesim ortaya çıkmıştır. Bu noktada kesin istatistiklere ulaşmak dönemin koşullarının yetersizliğinden dolayı mümkün değildir. Ayrıca salgın tek düze olarak kendini göstermemiştir. Bu nedenlerden dolayı konuya yönelik karşıt fikirler söz konusu olmuştur. Kara Ölüm bir salgın olarak dönemin koşullarının bir ürünü mü yoksa koşulların temel nedeni mi, gibi sorular sorulmaktadır.¹⁹⁶

Konumuzun sınırından dolayı daha çok ekonomi yönüne eğilmek durumundayız. Salgın sadece sağlık noktasında zarar veren bir unsur olmamakla birlikte bizi ilgilendiren nokta feodal düzene olan etkisidir. 1347-1352 yılları arasında vuku bulan Kara Ölüm, başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa bölgesini etkilemiştir. Farelerdeki pireler aracılığıyla geçen “Yersinia Pestis” mikrobunun yarattığı bir salgın türüdür. Yayıldığı vücutta kararmalara ve çürüklere neden olduğu için “Kara Ölüm”¹⁹⁷ olarak adlandırılmıştır.

Genel olarak ifade ettiğimiz Kara Ölüm çalışmamız açısından önemi hasebiyle daha detaylı çalışma gereklidir. İnsan kaybının derin şekilde yaşandığı bu olay feodal gidişatı da etkilemiştir. Öyle ki nüfus kaybı ile birlikte feodalizmi besleyen kaynakta da azalma yaşanmıştır. Dolayısıyla feodal sistem bu durumdan doğrudan etkilenmiştir. Feodal düzenin ham maddesini oluşturan nüfusun kaybı ve bu durumun feodal yapının doğasına ne derece hasar verdiğine geçmeden önce salgın esnasındaki durumu irdelemek gereklidir. Özellikle iş gücü noktasından durumu izah etmek doğru olacaktır.

Salgının özellikle hissedildiği köylere öncelikle bakılması gereklidir. Köyler kadar kentleri de etkisi altına almış olan salgın, bazı bölgeleri büyük oranda etkilerken bazı bölgelere hiç uğramamıştır. Kırsal ve kentsel bölgelerde yayılma noktasında dengesizlik gösteren salgın için genel bir değerlendirmede bulunmak oldukça güçtür. Ancak salgının belli oranda nüfus kaybına neden olduğu kesin olmakla birlikte bu kayıpların az olduğu bölgelerden daha fazla insanın iş imkânının olduğu

¹⁹⁶ Daha detaylı bilgi için bkz. Tarık Tolga Gümüş, “Avrupa’da Kara Ölüm ve Dönem Kronikleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 20 S:1, Yıl: (2011), 139-164.

¹⁹⁷ Tarihte “Kara Ölüm” olarak nitelendirilen veba türlerinden bir tanesidir. Tarih boyunca bu tür salgınlar ortaya çıkmakla birlikte ilk olarak en ezici salgın Bizans İmparatoru I. Justinian döneminde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde başta İmparator olmak üzere hastalık genel yayılma göstermiştir. Salgının bu dönemde 25 milyonu aşan ölümlere neden olduğu ifade edilmektedir. Daha sonra tekrarı vuku bulan salgınların 50 milyona kadar insanı telef ettiği iddia edilmektedir. 542 döneminde ortaya çıkan bu salgının başlangıçta ne olduğu ve nasıl yayıldığı anlaşılmadığı için kontrol edilememiştir. Hızlı nüfus kaybına karşılık bu dönemde de hastalığın çıkış nedeni Tanrı'nın cezalandırması olarak iddia edilmiştir. Aynı şekilde tarih boyunca bu tür salgınlar meydana gelmiştir. Kara Ölüm de bu salgınların bir örneğini teşkil etmiştir. Korkunç bir sağlık problemi olmakla birlikte ne olduğu bilinmemesinden dolayı hasar oranı oldukça fazla olan bir pandemi çeşididir. Kara Ölüm ifadesi, terminolojik olarak Avrupa kökenli olup ilk kez Fransız Doktor Giles tarafından kullanılmıştır. Bir hastalık olarak belirtilerine bakıldığında kadın ve erkeklerde başlangıçta kasıklarda ve koltuk altlarında kimilerinde ise elmacık kimilerinde yumurta boyutunda tümörler şeklinde ortaya çıkmıştır. Öncelikle bu şekilde ortaya çıkan hastalık zamanla vücudun tamamına yayılma göstermiştir. Vücutta beliren bu tümörlerin zamanla siyah morluklar haline dönüşmesiyle birlikte ölümün yakınlığı hissedilir. Birçok araştırmacı tarafından Kara Ölüm veya Büyük Veba olarak nitelendirilen salgın, dehşetinin yanı sıra büyük etkilerinden dolayı dikkatleri çekmiştir. Hourly History, *The Black Death A History From Beginning to End*, (2019),1-6.

yerlere göç etmesine neden olmuştur. Kırsal bölgedeki köylü, iş olanaklarının daha fazla olduğu kent ve kasabalara göç etmiş; daha yüksek yevmiye ile çalışma fırsatı bulmuştur. Köylü, zor koşulların getirilerinin farkındadır. İş gücü kaynağı olan köylünün yeni olanaklar talep etmesiyle devlet buna gönülsüz de olsa paralel hareket etmek zorunda kalmıştır. Toplumda talep-arz doğrultusunda toprakta belli düzenlemelere gidilirken toprak sahipleri mali hesapları kayıtlarda tutmak noktasında daha dikkatli davranmışlardır. Gelirin sınırlı, giderlerin daha fazla olduğu bu dönemde köylünün haklarının genişlemesi ile toprak sahipleri, vergiler ve gelir-gider taksimatına dair kayıtlara yönelik faaliyetleri tüccar kesimden öğrenip uygulamışlardır. Ancak bu kayıtlar sadece mali yönde olmuştur. Askere katılan veya vebadan dolayı yaşanan ölümlere yönelik kayıtlar tutulmadığı için şu andaki verilen rakamlar tahmini rakamlardır. Bu kayıtlar objektif bir şekilde tutulmamıştır. Kadın ve çocuklar bu kayıtlarda bulunmadığı için genel bir veriye ulaşmak imkânsızdır. Genel ifadeler kesin bilgilerden daha çok tahminler dâhilinde ortaya konulmuştur. Bu yüzden bu konunun sonuçlarına yönelik sorular çok fazladır. Mali kayıtların bir örneği olarak kabul edilebilecek ölüm vergisi bizleri bir nebze de olsa aydınlatmaktadır. Toprak üzerinde bir kiracı olarak bulunan bireyin ölümü üzerine hanedeki en büyük erkek, belli miktarda vergi ödeyerek toprak sahibinden toprak üzerindeki hakları üstüne alacaktır. Bu faaliyetin taraflarca kaydı tutulmaktadır. Bu, özellikle İngiltere’de sık uygulanmıştır. Dönemin ölüm sayısı ve toprak üzerindeki faaliyetlerine bu kayıtlarla ulaşabildiğimiz gibi vasiyetnamelerden de bilgi edinmek söz konusudur. Ancak vasiyetlerde de dengesizlik mevcuttur. Vasiyette bulunma, hakkı olan köylüden daha çok zengin kesime yani toprak sahibine mahsustu. Bu vasiyetlerin çoğalması, kimi araştırmacılara vebanın yoğunlaşmasıyla birlikte ölümün kol gezmesinin vasiyette bulunmaya yöneltmiş olacağı inancını getirmiştir. Orta Çağ istatistiklerine yönelik olan güven tam anlamıyla sağlanamamakla birlikte tutulan kayıtlar aracılığıyla dönem hakkında genel bir değerlendirmede bulunmak mümkündür. Kayıtlar, bu dönemin dehşet yanını yansıttığı kadar şeffaf bilgilere götürmez. Önemli olan ise bu salgının feodal düzene tesirleridir. Dolayısıyla kayıtlar bu yönden değerli bilgiler sunar. Özellikle mahkeme kayıtları, kilise kayıtları, vasiyetnameler toprak sistemine dair bilgiler sağlamaktadır. 1348-1349 yılları ve sonrası dönemde bu salgının yarattığı aksamalar muhakkaktır. Bu dönemde davaların ertelenmesi, salgından dolayı iki taraftan birinin vefat etmesi muhtemeldir. Bir diğer tahmin ise kiracıların bu dönemde büyük bir yüzdesinin vefat etmesi nedeniyle sistemde aksama, el değiştirme veya durma söz konusudur. Kayıtlar doğrultusunda tahmini istatistiklere gidilmiştir.¹⁹⁸ Kayıtlardaki bilgilerin yetersiz olmasından dolayı sunulan istatistikler tahminlerin ötesine gitmemiştir. Ancak kabul edilebilir ki salgın feodal sistemi besleyen nüfusu etkilemiştir.

Nüfus, feodal dengeyi değiştiren en önemli etkidir. Salgın beraberinde birçok sıkıntının yaşanmasına neden olmuştur. Feodal düzende bir nüfus kaybının getirdiği ücret dengesizliğine benzer şekilde tarım ürünlerinde de benzer bir dengesizlik söz konusudur. Bu dengesiz gidişata karşılık bir takım önlemler alınarak durum kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Feodal sistemin temelinde köylü

¹⁹⁸ Bu istatistiklere ve daha detaylı bilgi için bkz. Joseph P. Byrne, *Daily Life during the Black Death*, (Greenwood press, 2006), 233-240.

düşük bütçe ile toprağı işlerken toprak sahibi bu çarkta kârlı taraf olmaktadır. Ancak bu dönemde dengeler değişmiştir. Özellikle ücretler noktasında bir denge değişimi söz konusu olmuştur. Ücret artışlarından rahatsız olan krallık 1351 yılında ücret artışlarını durdurmak için hukuki bir düzenlemeye gitmeye çalıştıysa da bu hedefe ulaşamamıştır. Koşulların farkında olan köylü, şartları kendi istediğı yöne çevirmek için ara ara ayaklanmıştır. Veba salgını dengelerin değişmesine neden olmuştur. Daha önce feodal beyin talepleri önemliken şartlar köylünün üste çıkmasına neden olmuştur. Salgın nedeniyle toprak değil insan kıymetli hale gelmiştir. Şartlarda kazançlı çıkan toprak çalışanları boş kalan arazileri kiralama fırsatı yakalamış ve mülkiyet edinme gücü bulmuştur. Salgınla birlikte insan yani köylü¹⁹⁹ kesimi, durumun farkına vararak daha fazla hak talebinde bulunmak için isyan etmiştir. Salgının en büyük sonuçlarından bir tanesi iç ayaklanmaların meydana gelmesidir. 14. yüzyılı olaylar zinciri olarak değerlendirmek mümkündür. Sonuç olarak vuku bulan dönemin olayları devamındaki olayın nedenini sağlamıştır. Bu halk kesimin bir parçası olan kadın da bu durumdan etkilenmiştir. Kadının rolü, azalan nüfusu arttırmak için evde kalıp çocuğa bakmak olmuştur. Kadının rolünde değişimler yaşanmıştır. Öyle ki kiliselerde dua ettirmek ve günah çıkarmak rahiplerin görevi iken bu dönemde kadınların bu görevi üstlendiğı görülmüştür.²⁰⁰ Nüfus belli bir düzeye getirilmek istenmiştir. Çünkü veba salgını ekonomi başta olmak üzere birçok alanı zarara uğratan temel unsurdur. Ancak çok büyük kayıpların yaratıcısı olan salgın, daha sonraki felaketlerde de etkili bir rol üstlenmiştir.

1.9. Köylü İsyanları

Köylü isyanları Avrupa'da belli aralıklarla olumsuz koşullara işaret edilerek ortaya çıkmıştır. İtalya başta olmak üzere Macaristan, Almanya, Fransa, İngiltere'de ara ara köylü isyanları yaşanmıştır. Öncelikli olarak ekonomik nedenler ortaya atılarak yaratılan bu isyanların birden fazla nedenleri bulunmaktadır. Bu tepkilerin nedenlerine yönelik farklı değerlendirmeler söz konusudur. Ancak Batı Avrupa'da ortaya çıkan bu isyanların nedenlerine yönelik ortak fikirler ileri sürülmektedir. Bu anlamda Orta Çağ dünyasına büyük tesirleri olan bu yönetime yönelik ayaklanmalar, çalışma sahası olarak dikkat çekmektedir.²⁰¹

¹⁹⁹ Orta Çağ hiyerarşisinde köylü, nitelik olarak toprak sahibinin vasala teslim ettiği toprakta çalışan işçi sınıfıdır. Bunun dışında küçük çaplı toprağı da olabilen ve bu toprağı işleterek geçimini sağlayan kesim olarak da görülebilmektedir. Geçimini bu yolla sağlayamayan köylü değirmende, marangozda, fırında çalışabilmektedir. Ancak köylü genel olarak toprak sahibinin toprağında çalışan nüfusu temsil etmektedir. Toprak sahibi ve kiracı arasındaki boşlukta yer alan köylü, himayesinde bulunduğu kişinin sınırlarının dışına çıkamamaktadır. Genel olarak özgür ve köle kesiminden ayrı bir sınıfta yer alan köylü efendiye bağımlıdır. Efendisinin çizdiği sınırlar doğrultusunda hayatını sürdürmektedir. Dönemsel olarak iş yoğunluğu değişen köylü çok cüzi miktarla toprakta çalışmaktadır. Baron, kâhya ya da efendi olarak nitelendirilen kişiler tarafından idare edilen köylü, toplumda hayatını karın tokluğuna idare eden kesimdir. Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, 93-94

²⁰⁰ Tolgahan Karaimamoğlu, "Kara Ölüm Veba Salgını ve Ortaçağ İngiltere'sine Etkileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 37, Yıl: (2016), 592-599.

²⁰¹ 14. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen köylü ayaklanmalarına bakıldığında özellikle Fransa ve İngiltere'de meydana gelen ayaklanmalar araştırmacıların dikkatini çekmektedir. 1337 yılından itibaren İngiltere ve Fransa arasında meydana gelen savaş, iki milletin halkını çok derin bir şekilde etkilemiştir. İngiltere ve Fransa başta olmak üzere ülkelerin kötü gidişatına karşılık halk kesimi ayaklanmalarda bulunmuştur. Bu ayaklanmaların etkileri ve nedenleri birçok tarihinin dikkatini çekmiştir. Ancak bu dönemde belli aralıklarla Avrupa'nın birçok yerinde meydana gelen bu ayaklanmaların detaylarına yönelik yazılı kayıtlar oldukça sınırlıdır. Bu açıdan

Bu açıdan Orta Çağ dünyasında meydana gelen bu isyanlarda en fazla şiddetin hissedildiği yer olarak İngiltere çalışma sahasında ilgi odağı olmuştur. Özellikle 14. yüzyılında vuku bulan köylü isyanları, nedenleri ve yarattığı hasarlar noktasında merak konusu olmuştur. Çoğunluğun ifadesiyle Yüzyıl Savaşları'nın olumsuz sonuçlarından biri olarak köylü isyanlarının kendini gösterdiği genel yorumlar arasındadır. Batı Avrupa'da 14. yüzyıl isyanlarının temel nedeni olarak uzun süreli savaşlar ve salgının getirdiği ekonomik kriz gösterilmektedir. Bu krizin yaşam koşullarına ve feodal düzene karşı köylünün bir dur ihtarı olarak ayaklanmayı değerlendirmek mümkündür. Bu tür ayaklanmalar genelde sonuçsuz kalırken bu dönemde meydana gelen köylü hareketleri istenilen sonuçları tam olarak sağlayamamakla beraber beklenen yankıyı uyandırmıştır.²⁰² Bu konuda İngiltere örnek olarak gösterilmektedir.

14. yüzyıl köylü isyanlarında en fazla hasara uğrayan mekân olarak işaret edilen İngiltere için isyanların temel nedenlerinden biri olarak öncelikle Yüzyıl Savaşları gösterilmektedir. Çok uzun süre devam eden İngiltere-Fransa savaşları, 14. yüzyıl buhran dönemine vesile olan bir etken olarak gösterilmektedir. 1337-1453 yılları arasında meydana gelen İngiltere-Fransa savaşları uzun süre savaş tarihini meşgul etmektedir. Birçok tarihçi tarafından kaleme alınan Yüzyıl Savaşları genel olarak nedenleri doğrultusunda kaleme alınmıştır. Bir yüzyıldan daha fazla meydana gelen bu savaşın temelinde ekonomik nedenler yatmaktadır. Fransa ve İngiltere'nin sınır toprakları üzerinde uzun süreli anlaşmazlıklarından doğan savaşlar meydana gelmiştir. 13. yüzyılın ilk yarısından itibaren Normandiya, Anjou ve Gaskonya üzerinde İngiliz kralının hak talep etmesinin ardından Fransa'nın bu iddiaya sert karşılık vermesinden dolayı ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Bu bölgeler üzerinde hak iddia eden İngiltere, siyasi hâkimiyeti sağlamaya yönelik çaba göstermiştir. Bunun için dış güçlerle iş birliğinde bulunulmuştur. 1254'ten itibaren İngiltere tarafından olumlu gelişmeler söz konusu iken 1300'lerden itibaren durum tersine dönmüştür. Sınırların tam olarak belirlenememesi ve iki tarafın hâkimiyet hakkında ısrarcı olmasından dolayı bu çatışma, bir savaş için öngörülen süreyi aşarak bir yüzyılı aşmıştır. İki tarafın beklentileri ve istekleri doğrultusunda ısrarcı olması, bu süreyi

değerlendirmeler sınırlı olduğu kadar çok da gerçekçi değildir. Büyük çaplı olan bu ayaklanmalara dair vakanüvis kayıtları yok denecek oranda azdır. 14. yüzyıl vakanüvis kayıtları incelendiğinde İngiltere ve Fransa'da sadece 15 tane isyan olaylarına ulaşılmıştır. Bu sayı bu kadar önemli bir halk tepkisine göre oldukça sınırlıdır. Bu durum, araştırmacıların değerlendirme gücünü sınırlandırdığı gibi doğrudan değerlendirmede bulunmalarına da engel olmuştur. Hem kayıtların eksikliği hem de bu tür tepkiler, ulusçuluk anlayışına ters olmasından dolayı yorumlar genel olarak ön yargıya dayalı olmaktadır. Özellikle tarihçiler açısından bu tarz konularda yanlı yorumlarda bulunmak yaygındır. İsyancılar kaleme alınan kişiler tarafından olumlu tasvir edilmemektedir. Ayaklanmanın sahibi ve ayaklanmanın yapıldığı hükümete dair değerlendirmeler taraflı bir şekilde yapılmaktadır. Çıkan savaşın muhatabının hükümet olması ulusçuluk algısının daha baskın olmasına neden olmaktadır. Bunun en iyi örneği olarak belki de Jaquerie İsyanı'nın kahramanına yönelik değerlendirmeler gösterilebilir. İsyanlara yönelik değerlendirmeler ulusun dışına çıkıldığında daha da sert ve ön yargılı olmaktadır. Bu konuda 1381 Ayaklanması'nda Fransız ve İngilizlerin birbirine yönelik ağır ithamları söz konusudur. Bu anlamda köylü isyanlarına olan merak ne kadar çok ise tarafsız değerlendirmeler o kadar azdır. Millî duyguların istemsiz bir şekilde ağır basması objektif değerlendirmelere engel teşkil etmektedir. Helmut Hinck ve Bettina Bommersbach, "Cross-Border Representations of Revolt in the Later Middle Ages: France and England During the Hundred Years' War (1337-1453)", (kitap bölümü), *Transcript Verlag*, Yıl: (2014), 37-50.

²⁰² Peter Blickle ve Cathleen Catt, "Peasant Revolts in the German Empire in the Late Middle Ages", *Taylor&Francis Ltd*, Vol: 4 No:2, Yıl: (1979), 223-228.

beklenenden uzun tutmuştur. Savaşın son bulmasına yönelik 1259-1331 yılları arasında birçok antlaşma yapılmasına rağmen sınırlar net olarak çizilememiştir. Zengin feodal bölgelere sahip olma arzusuyla özellikle 14. yüzyılın son çeyreğinde iki taraf bu çatışmanın ekonomik zararlarını fazlasıyla görmüştür.²⁰³

Bölgeler arası feodal kâr elde etme telaşı, savaşların çıkmasına neden olmuştur. İki hâkim güç arasındaki sonuca odaklı hırs devam ederken bu süreci ayakta tutan ekonomik kaynak önemlidir. Bu kaynağın İngiliz halkı olması hasebiyle gelecek olan köylü isyanların nedenleri arasında Yüzyıl Savaşları da gösterilmiştir. Öyle ki savaş, sonuca varıncaya kadar masrafları çok ağır olan bir harekettir. Yüzyıl Savaşları'nı bu açıdan İngiltere'de ağırlıklı olarak ortaya çıkan köylü isyanlarıyla bağdaştırdığımızda savaş masrafları öncelikle kabul edilebilir ki savaş süresince halkı mağdur etmiştir. Bu açıdan bakıldığında çok büyük zarara rağmen savaş bölgesi genel olarak Fransa olduğu için bu konuda İngiltere kârına karşılık zararı olmayan taraftır. Hanedanlık açısından düşünüldüğünde durum bu şekildedir. Ancak savaş bir mali harcama gösteren hareketse bu mali kaynağı sağlayan halk nasıl dâhil olmaktadır? Sorunun cevabı çok nettir. Savaşın devamlılığını sağlayan askerî harcamalar adı altında dayatılan vergiler mevcuttur. 14. yüzyıl halk isyanının nedeni olarak gösterilen Yüzyıl Savaşları tam olarak bundan dolayı devreye girmektedir. Bu masraflar için halka sunulan vergilerin çok uç seviyede olduğu bilinmekle beraber sayısal verilerin verildiği kayıtların yetersizliğinden dolayı yine değerlendirmeler tahminler dâhilindedir. Ancak öncelikle kabul edilebilir ki verilen sayılar bir masraf örneğidir. Örneğin III. Edward zamanında toplanan ordunun 32.000 kişilik olması bizlere yüksek masrafların olduğunu ispatlamaktadır. Bu asker, kraliyet hazinesinden değil halktan çeşitli yollarla talep edilen vergi ve bağışlar aracılığıyla toplanmaktadır. Bu noktada kabul edilebilir ki savaş mecrası açısından kârlı olan İngiltere'nin diğer zararları karşılamak için halktan talep ettiği vergilerin hem çok olmasının hem de uzun süreli olmasının elbette ki halkı bıkırma ihtimali yüksektir. Askerin maaşına kaynaklık eden vergileri ödeyen halktır. Bu açıdan bakıldığında isyanların bir nedeni olarak uzun süren savaşlar gösterilebilir. Halkın her kesimine dayatılan vergiler askerî hizmet gerekçesiyle toplanırken ticarî geçişlerde de gümrük vergileri dayatılmaktadır. Gümrük vergisinin çok yüksek olması, getirdiği maldan kâr elde etmek isteyen satıcının yüksek fiyat biçmesiyle sonuçlanmıştır. Finansal olarak dengeyi sağlama uğruna bunun uygulanması alıcıyı zor durumda bırakmaktadır. 1336-1453 yılları arasında alınan vergilerin eşit bir şekilde alınması bu dengenin dışındadır. Özellikle Edward III ve Richard II dönemindeki vergilerin kayda değer oranda fazla olduğu belirtilmektedir. Öte tarafta ısrarla halka dayatılan vergilerde kaideler eşitlik üzerindedir. Ekonomik gelirler doğrultusunda alınmayan bu vergileri ödeme zorluğu kaçınılmazdır. Öte tarafta toprak aracılığıyla asker besleme

²⁰³ G.P. Cuttino, "The Causes of the Hundred Years War", *The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of American*, Vol:31 No3, Yıl: (1956), 463-471.

uygulanması da bu dönem açısından sıkıntılıdır. Dengenin halk üzerindeki düzensizliği elbette isyanı tetikleyecektir. Savaş masrafları krallık tarafından değil halk tarafından karşılanmaktadır.²⁰⁴

Vergilerin bu dönemde birçok gerekçeyle halka dayatıldığı kayıtlar ışığında da kendini göstermiştir. Bu döneme ait kayıtlara bakıldığında Haçlı Seferleri ve Fransa-İngiltere savaşları boyunca masrafların artışından kaynaklı olarak vergiler arttırılmıştır. Kral tarafından belirlenen ve ondalık olarak alınan masraf parasının detayları not edilmiştir. Bu noktada hükümet ve kilisenin karşılıklı uzlaşmadığı da yine kayıtlarda kendini göstermiştir. Dayatılan vergilerin tekrar iadesine yönelik bilgiler söz konusudur.²⁰⁵ Bu vergilerin halkın ve kilisenin bütçesini aştığı yer yer ifade edilmiştir ve hafifletme talepleri bilgiler doğrultusunda kayda alınmıştır.²⁰⁶ Bu dönemde kilise ve halk tarafından hükümete destek amaçlı verilen ondalık ve paralar kayıtlarda yer edinecek oranda sık talep edilmiştir. Dönemin koşullarının zorluğu halkı iyice bunalıtarak isyanlara neden olmuştur.

Ancak isyanın tek nedeni olmamakla birlikte en önemli nedeni olarak Yüzyıl Savaşları'nı göstermek doğru bir değerlendirme olmaz. Savaş masrafları ağır gelen halk için sorulacak neden sorusu birçok etkeni de beraberinde getirmiştir. Halkın masrafları karşılama noktasında fakirleştiren bir feodal sistem düzensizliği söz konusudur. Bu düzensizliği sağlayan en büyük etken olarak feodal düzeni besleyen nüfusu büyük oranda yok eden veba salgını göstermek mümkündür.

Veba salgınıyla birlikte telafisi çok zor olan nüfus kaybına karşılık feodal yapıda bir düzensizlik söz konusu olmuştur. Salgın öncesi feodal beylerin talepleri önemliken bu taleplerin muhatabı olan köylü sayıca az olduğu için kıymetli bir noktaya gelmiştir. Salgın insan kaybına neden olduğu için boş olan toprağı işlemekle görevli olan köylü artık önemli bir noktaya gelmiştir. Arz ve talep sahiplerinin yer değiştirdiği bir döneme giren bu sistemde feodal beyler köylünün taleplerini dikkate almak zorunda kalmıştır. Kara Veba sırasında bu durum halkın lehine başlangıçta gelişme göstermiş ancak kısa süreli olmuştur. Veba salgını ve uzun süreli maddi zarar sonuçlu savaşlar köylünün ayaklanmasına neden olmuştur. Bu dönemde belki de köylüyü en fazla bezdirip ayaklanmaya teşvik eden Fransa ve İngiltere arasındaki mücadelenin uzun süre sonuçsuz kalmasıdır. Özellikle bu konuda İngiltere en iyi örnek olarak gösterilebilir.

İngiltere'de 1381 yılında meydana gelen köylü ayaklanmaları birçok nedene bağlanırken uzun süren savaşların bunun temel nedeni olduğu kabul edilmektedir. Kara Ölüm'ün getirdiği olumsuz koşullar ve dönemin sonuçsuz kalan, mali yükü ağır savaşları özellikle İngiltere'de yankı uyandıran isyanlara neden olmuştur. Kara Veba telafisi mümkün olmayan bir nüfus kaybına neden olurken boş arazilerin işlenememesi ekonomiye de ağır bir darbe olarak dönmüştür. 1349-1369 yılları Kara

²⁰⁴ K.B. McFarlane, "War, The Economy and Social Change: England and The Hundred Years Wars", *Oxford University Press on behalf of The Past and Present Society*, No.22, Yıl: (1962), 3-11.

²⁰⁵ *The Register of William Melton of York 1317-1340*, Edited by Rosalind M. T. Hill, M. A., B. Litt., F.S.A., Volume III, Yıl: (1988), 152.

²⁰⁶ Bu konuya dair daha detaylı bilgi için bkz. *The Register of William Melton of York 1317-1340*, Vol. III, 151-171.

Veba'nın getirdiği bir dönem olarak değerlendirilebilir. Başlangıçta sağ kalan kesimin talebi çok fazla toprak ve yüksek ücretler iken hükümet bunu zamanla yasalarla halk kesimi için kârdan zarara dönüştürmüştür. Çıkarılan yasalarla köylü ya da ücretli, toprağa bağlanarak sabit ücretlere tabi bırakılmıştır. Halk bu geçim sıkıntısı ile boğuşurken üstüne dış savaşlarda zorunlu hizmete mecbur kılınması koşulları daha da yaşanmaz hale getirmiştir. Fransa'yla yapılan sınır mücadelelerinin uzun sürmesi ve başarısızlıkla sonuçlanması ayrıca halkı biktirmiştir. Halk bunun müsebbibi olmuşçasına ekonomik zararları karşılayan taraf olmuştur. Öte tarafta feodal düzende mevcut olan hiyerarşide dengesizlik daha da kötü bir hale gelmiştir. Orta sınıf yokluğu iliklerine kadar hissederken üst kesimler lüks yaşamlarını sürdürmüştür. Feodal ortamda olan zenginlik ve doyunluk sadece belli kesimlere hizmet etmiştir. Belli kesimler toprak hırsıyla zenginleşirken belli kesim her geçen gün daha da sefil bir hayat yaşamaya mâhkum edilmiştir. Bu fakirliğe elbette altından kalkılamayan vergiler de eşlik etmiştir. Bu sefaletle dolu hayattan belli kesim dışında neredeyse her kesim etkilenmiştir. Sadece köylü, ücretli işçi değil bu ortamdan mağdur edilen her kesim etkilenmiştir. Bu yüzden adı köylü isyanları olan bu hükümet karşıtı faaliyete sadece köylüler iştirak etmemiştir. Mağdur veya gözü toprak hırsına boğulan birçok kişi doğrudan veya dolaylı bu isyanlara iştirak etmiştir. Bu ayaklanmaya köylü dışında savaşmaktan bıkmış asker, vergileri kaldıramayan esnaf, sefil hayatlarını daha da sefil yaşayan dilenci ve serseriler, daha fazla toprak elde edebilir umuduyla papaz ve toprak sahipleri gibi birçok kişi katılmıştır.²⁰⁷

Köylü isyanları temelde belli bir düzene karşı çıkıştır. Feodal düzenin özünde var olan adaletsizliğin dozunun artması toplumu ayaklandırmıştır. Bu adaletsiz çarkın bütün mağduriyetini yaşayan her kesimden insanlar, asilik olarak nitelendirilen bu eylemde yer almıştır. Orta Çağ Avrupası için oldukça önemli olan köylü isyanlarının en fazla hissedildiği mekân olarak İngiltere gösterilebilir. Çünkü İngiltere bu darbeden önce var olan bir yıkımın içindedir. Köylü isyanları, üst üste yığılan sosyoekonomik sorunların bir patlaması olarak düşünülebilir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi veba salgınının getirdiği nüfus kaybına karşılık var olan nüfusun ücret artışları çok yüksek olmuştur. Hükümet bu ücret artışlarından rahatsız olup gerekli bulduğu önlemleri almaya çalışmıştır. Bununla beraber toprağa mecbur bırakılan köylüye dayatılan baş vergisi çok daha fazla huzursuz etmiştir. Halkın, hükümetin yasalar aracılığıyla hareketsizleştirmesine karşı tavrı elbette ki olumsuz olacaktır. Ancak bu durumun bir fiilî tepki olarak ortaya çıkması hemen olmamıştır. İngiltere-Fransa arasında vuku bulan uzun süreli savaşların mali telafisi için dayatılan vergilerin herkes aynı gelir düzeyine sahipmişçesine eşit şekilde alınmaya çalışılması köylünün boynunu daha da bükümüştür. 1377'de dayatılan vergi belli aralıklarla alınmıştır. Üç defa tekrarlanan bu baş vergisinin sonuncusu 1380 yılında üç katı olarak alınmaya çalışılmıştır. Köylünün hiçbir şartı göz önünde bulundurulmadan dayatılan bu vergi, toplandıktan sonra nüfus kayıpları fark edilmiştir. Vergi kaçakçılığını fark eden

²⁰⁷ Margaret Schlauch, "The Revolt of 1381 in England", *Guilford Press*, Vol:4 No:4, Yıl: (1940), 414-421.

hükümet soruşturma için memurları Essex bölgesine göndermiştir. Memurlar burada isyancı halk tarafından silahlarla karşılanmış, böylece halk güneyde hükümete ve sisteme karşı ayaklanmışır.²⁰⁸

Devlet karşıtı faaliyetler olarak görülen bu isyanlar bir refleks olarak ortaya çıkmamıştır. Uygun ortam ve yeterli bilince erişildikten sonra düşüncede var olan, eyleme dökülmüştür. Bir ayaklanma şeklinde ortaya çıkan bu köylü isyanları şuursuzca gerçekleşmemiştir. Hem gerekçeleri makul olduğu hem de zamanlaması noktasında sona dayandığı için böyle bir ayaklanmanın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Gerekçeleri geçerli olmasıyla birlikte ani bir hareket olmamıştır. Zemin bu isyanlar için önceden hazırlanmıştır. Özellikle isyanın tohumunun atıldığı Kent'te uygun ortam hazır. Serfliğin ısrarla talep edildiği bu isyanlardan önce Kent bölgesinde serflik ortadan kaldırılmıştı. Belli teşkilatlar kurularak kollektif bir ortam oluşturulmuştur. Hâlihazırda uygun bir ortam ufak çaplı da olsa hazır. ²⁰⁹

Köylü isyanları, bir ayaklanma türü olarak hükümet karşıtı bir harekettir. Feodal düzene ve işleyişine yönelik şiddetli ayaklanmalar olarak tarihe geçen bu ayaklanmalarda köylünün amacı, efendi-köle anlayışını besleyen feodal düzenin işleyişine dur demektir. Bu bilince erişimleri belli bir zaman alan köylüyü ayaklandıran belli kişiler olmuştur. Kabul edilebilir ki böylesi eylemler için zihinsel durum da hazır olmalıdır. Daha önce ifade edildiği gibi uygun ortama ve bu eylemde bulunacak bilince erişildikten sonra harekete geçilmiştir. Bu rolü üstlenen belli liderler bulunmaktadır. Hem koşulların ağırlığı hem de bilinçlenen halk, gidişatı durdurmak için önderleriyle birlikte güneyden başlayan isyanları kuzey yönünde yaygınlaştırmışlardır. Bu hareketin en büyük temsilcileri, kilisenin dünyevi hayata olan bağlılığını ve toprak zenginliğini eleştirerek kilisenin topraklarını köylüye dağıtmasını talep eden ve Lollard Hareketi'nin tohumlarını atan John Wycliffe²¹⁰, Wycliffe'nin fikirlerini harekete geçirmeye çalışan ve baş vergisi başta olmak üzere feodal

²⁰⁸ Halil Yavaş, "Geç Ortaçağ İngiltere'sinde Bir Devrimci Hareket: 1381 Köylü İsyanları", *Ortaçağ Araştırma Dergisi*, Cilt:3 S.1, Yıl: (2020), 11-14.

²⁰⁹ Schlauch, *The Revolt of 1381 in England*, 421.

²¹⁰ John Wycliffe, 1320 yılında Yorkshire'de dünyaya gelmiştir. Eğitimini Oxford'da tamamlayan Wycliffe, Orta Çağ Avrupası'na bir ilahiyatçı ve felsefeci olarak damga vurmuş bir reformcudur. Bir ilahiyatçı olarak İncil'i okuyup eleştirirken çağının aksaklıklarını da göz önünde bulundurmıştır. Kiliseyi bir entelektüel olarak İncil'in doktrinlerine aykırı davranmak noktasında eleştirmiştir. İncil'i bütün ciddiyetle okuyup eleştiren Wycliffe siyasi bir güç haline gelmiştir. Feodal düzen içerisinde Kara Ölüm'ün getirdiği sorunlara karşılık umudun hâlâ var olduğunu dile getirerek insanlar için bir çıkış kapısı olmuştur. Kimileri tarafından dönemin düzenine karşı asi, hain olarak nitelendirilirken kimileri tarafından kurtuluşun önderi olarak nitelendirilmiştir. Hayatı ile ilgili bilgiler sınırlı olmakla beraber eserleri aracılığıyla fikri hayatı hakkında bilgi edinilmektedir. De Civili Dominio, De Dominio Divino, De Officio Regis, Speculum Militantis Ecclesiae, Trialogus bazı eserleridir. Bir ilahiyatçı ve felsefeci olarak eserleri üzerinden fikirlerini dile getirmiştir. De Civili Dominio adlı eserinde kilisenin mülküne yönelik bir değerlendirmede bulunur. Aynı şekilde De Officio Regis eserinde devlet ve kilise arasında bir diyalog oluşturarak iki kurum arasındaki ilişkilere değinir. Speculum Militantis Ecclesiae ve Trialogus adlı eserlerinde ise kiliseye karşı devleti yüceltme eğilimi göstermiştir. Eserleri aracılığıyla dönemin koşullarına ve kurumlarına atıfta bulunmuştur. Fikirleri yaşadığı dönem ve ülkeyi aşmıştır. Bugün Orta Çağ'ın ilk reformisti olarak nitelendirilen Wycliffe, kendi dönemini aşan bir üne kavuşmuştur. H. Krishna Rao, "John Wycliffe", *The Indian Journal of Political Science*, Vol:3 No:4, Yıl: (1942), 372-374.

sorumlulukların köylüye dayatmalarını ortadan kaldırmak için uğraşan kiremit ustası Wat Tyler²¹¹, insanların Âdem ve Havva’dan geldiğini ve eşitliğin var olduğunu kabul ederek kilisenin topraklarını köylüye dağıtması gerektiğini savunan papaz John Ball gibi şahıslar aracılığıyla köylüye bazı fikirler empoze edilerek ayaklandırılmışlardır.²¹²

Köylü, bu dönemde “eşitlik, adalet” gibi anlayışlara şartların da tesirinden dolayı daha yakındır. Etkiye açık olan toplum manipüleyle de bir o kadar eğilimlidir. Bu konuda özellikle John Wycliffe, bir ilahiyatçı ve felsefeci olarak isyanların düşünce lideri olarak gösterilebilir. Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Wycliffe’nin etki alanı çok geniş olmuştur. Eğitimli ve ilahiyatçı olarak toplumda var olan kopukluğu eserleri aracılığıyla dile getirmiştir. Eleştirilerinde özellikle kilisenin uygulamaları ve gereksiz toprak zenginliğinden bahsetmiştir. Gerek mağdur kesim gerekse kendi ortak menfaatleri doğrultusunda başlangıçta çok fazla taraftar bulmuştur. Feodal düzene karşıt kabulleri onaylayan Wycliffe, sonraki dönemlerde farklı anlayışların doğuşuna vesile olan bir şahsiyet olarak tartışma konusu olmuştur.²¹³

Kaleme aldığı yazılarla dönemin zor koşullarına karşı kılıç görevi üstlenen Wycliffe, kilise ve krallık yönetimine eleştirel bir yaklaşım göstermiştir. Eserleri aracılığıyla Wycliffe, kiliseyi çok ağır bir şekilde eleştirmiştir. Kilisenin misyonunun ruhani olduğunu ve şu anki misyonunun buna uygun olmadığını ifade etmiştir. Papanın şu anki görev ve eylemleriyle Kutsal Kitap’a ve Hz. İsa’ya karşı tavırlar sergilediğini iddia etmiştir. Kilisenin feodal düzende tımar sahibi olarak efendi kimliğine bürünmesinin ruhani hayata tamamen aykırı olduğunu ve kilisenin dünyevi hırslara düşmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Kilise bağışlarının durdurulması gerektiğini öne süren Wycliffe, papanın eline geçen tek gelirin ondalık olması gerektiğini savunmuştur. Bu ondalığın da saptırılması ya da din adamının hak etmediği durumda ondalıktan dahi men edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Aforoz yetkisini elinde bulundurarak mülk elde eden bir sisteme kesin olarak karşı çıkmıştır. Halkın dinî zaaf veya zayıflıklarını kullanarak hakkı olmayan mallar elde etmesinin hiçbir şekilde kabulü mümkün değildir. Kilisenin halkın sadece dinî sahasında yer alması gerektiğini, mutlak yetkilinin ve yargıcın kral olması gerektiğini savunurken krallığın kiliseden üstün olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada kralın

²¹¹ Wat Tayler, bir isyancı olarak kim olduğu konusundaki bilgiler muğlaktır. Gerek kayıtlar gerekse dönemin görgü tanıklarının ifadeleri ışığında Wat Tayler ve yaygın olarak adı geçen Jack Straw’ın aynı kişi olduğu söylenmektedir. Londra’daki yetkililerce isyanının aktarımı ve dönemin şiirleri de bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Dönemin kroniklerinde de 1381 Köylü İsyanı’nın aktarımında da ikisi aynı kişiyi işaret etmektedir. Dönemin kronikleri, şiirleri ve diğer edebî yazılarında iki isyancının aslında aynı kişi olduğuna işaret edilmektedir. Kayıtlar buna işaret etmekle birlikte çok yetersiz olması da tartışmaları arttırmaktadır. Kayıtların bu konudaki bilgilerin az olmasının yanında Wat Tayler’in adının sınırları aşması şüpheleri arttırmaktadır. Kayıtlarda bir isyancı olarak hem asi olarak hem de kralla olan küstahça konuşmasından dolayı yer almaktadır. İsyanın elebaşı olarak öldürülen bir örneği teşkil etmiştir. Kent ve Essex isyanlarının elebaşları olarak Londra’da katledilen bu iki ismin aynı olduğu rivayet edilmektedir. 15. yüzyılda bu iki isme ait hikâyeler çoğalsa da ikisinin aynı ya da farklı isyancılar olup olmadığı net değildir. Friedrich W.D. Brie, “Wat Tyler and Jack Straw”, *The English Historical Review, Oxford University Press*, Vol:21 No.81, Yıl: (1906), 106-111.

²¹² Halil Yavaş, 12-13.

²¹³ Bu konuda bir örnek çalışma olarak bakınız. Tarık Tolga Gümüş, “Erken İngiliz Reformasyonu ve Lollard Hareketi”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.XXXIX, Yıl: (2019), 528-551.

da mutlak monarşi yönetiminde en üstte bulunması gerekirken Kutsal Kitap'ı da dikkate alarak idareyi sağlaması gerektiğini savunur. Kanunu kutsal yasa aracılığıyla kral yerine getirir. Genel olarak kiliseyi eleştirip, kralın da üstün bir yerde olması gerektiğini söylerken feodal düzenin de içerisindeki yanlışları ortaya koyar. Feodal düzende var olan hiyerarşide yanlışların olduğunu belirtir. Tanrı'nın Mesih'in başı olduğunu ve Mesih'in insanların başı olduğu bir anlayışla insanların krala itaat etmesi gerektiğini savunur. Bu hiyerarşide Tanrı herkesin efendisidir. Bu noktada Tanrı'ya aykırı davranan herhangi biri bir şeye sahip olamaz. Öte taraftan toprak hırsıyla doyumsuz davranan soyluları da eleştirmiştir. Feodal düzende var olan sınıfların fonksiyonlarını yanlış olarak yerine getirdiğini iddia eden Wycliffe, genel olarak feodal düzeni ve bu düzendeki haksız kazançları eleştirmiştir.²¹⁴

Eşitlik, baş vergisinin kaldırılması, kilise mülkünün köylüye dağıtılması gerektiği gibi fikirlerin o dönemin koşullarında köylünün kulağına hoş gelen ifadeler olması oldukça doğaldır. Özellikle John Wycliffe'nin fikrî olarak tohumlarını attığı Lollard Hareketi krallık başta olmak üzere birçok kesimi etkisi altına almıştır. John Wycliffe'in fikirlerinden doğan Lollard Hareketi dönemin birçok kesimin dikkatini çeken bir akım olmuştur. Lollard Hareketi temelinde kilise ve kilisenin uygulamalarına yönelik eleştirileri içerirken destekçilerinin kendi içinde menfaatleri söz konusu olmuştur. Wycliffe ortaya koyduğu eserler aracılığıyla görüşünden bahsederken dönemin kurumlarını masaya yatırmıştır. Kilisenin dünyevi hayatta, en üst kademedeki yer almasının yanlış olduğunu savunan John Wycliffe, Hz. İsa'nın bıraktığı manevi mirasa aykırı olarak kilisenin dünyevi hırslara boğulduğunu iddia etmektedir. İktidarın hiyerarşide en üst tabakada bulunması hasebiyle yönetemediği topraklarını krallığa vermesinin ruhban kesimini misyonuna daha uygun olduğunu ifade etmiştir. Krallığın da yönetimde İncil'in kaidelerini dikkate alması gerektiği aynı şekilde savunulmaktadır. Bu fikirler doğrultusunda 1345'te ortaya çıkan bu hareket, uzun süre krallık tarafından desteklenmiştir. 1380 yılında İncil'in bölgedeki dile çevrilmesiyle birlikte daha etkin bir hale gelmiştir. Latince'den bölge diline çevrilen İncil, toplumun her kesimine hitap edecek bir noktaya getirilmiştir. Böylece halk, manevi gücün dili olan İncil'e vâkıf olarak kopuk olan düzeni eleştirerek karşı tepki gösterme gücü elde etmiştir. 1380'de çok daha fazla ilgi gören bu hareketin 1381 Köylü İsyanlarına ilham verdiği savunulmaktadır.²¹⁵

1381 döneminde gerek zor koşulları gerekse halkın artık şartları taşıyacak gücünün kalmamasından dolayı sistem karşıtı liderlerin etkisi geniş çaplı olmuştur. Kara Veba'nın getirdiği koşullar, toprak sistemindeki bozulmalar halkı isyana zorlamıştır. Birçok neden sunulan bu isyanlarda sosyoekonomik nedenler baskındır. Kara Veba ve Yüzyıl Savaşları'nın ağır sonuçlarına rağmen feodal düzendeki adaletsiz döngünün devam etmesinin bu isyanları tetiklediği söylenebilir. Birçok araştırmacı tarafından benzer nedenlerle farklı şekilde değerlendirilen bu isyanlar için koşullara karşı genel bir tepki olarak ifade edilebilir. Zorlu yaşam koşulları artık halk kesimi için yaşanamaz duruma

²¹⁴ Rao, John Wycliffe, 375-378

²¹⁵ Gümüüş, *Erken İngiliz Reformasyonu ve Lollard Hareketi*, 529-536.

gelmiştir. Öte tarafta bu düzeni sorgulayarak Âdem ve Havva’dan gelen bizler için neden serflik var sorusunu yönelten kişiler ortaya çıkmıştır. Halk her anlamda etkilenmeye ve bu etkinin de tesiriyle ayaklanmaya açıktır. Böylece Wat Tyler, John Ball, John Wycliffe gibi laik veya dindar kişilerin tesiriyle krallık tarafından kabul gördüğü bir sistem için ayaklanmıştır. Serf anlayışına yani feodal düzenin dayatmalarına karşı koyan halk, Essex ve Kent’te binlerce taraftar bularak ayaklanmıştır.²¹⁶ Güneyden başlayarak kuzeye doğru hızla yayılan bu isyanlar yıkıcı ve kanlı olarak ilerlemiştir. Yıllarca süren vergi adaletsizliğine karşılık vergi soruşturmasına tabi olan halk isyanla karşılık vermiştir. İsyana dair bilgiler sınırlı olmakla beraber isyanın tercübeli askerlerle yönlendirilmesinden dolayı etkisi hızlı ve tesirli olmuştur. Tercübeli askerlerin yönlendirilmesinden dolayı ayaklanma çok kolay bir şekilde bastırılmamıştır. Bu büyük tesirden dolayı kral isyancılarla bir araya gelmek isteyecektir. Ancak kral yapılan ilk toplantıya güvenlik korkusundan dolayı katılmamıştır. Bu durum daha da hararetli bir ayaklanmayı beraberinde getirmiştir. Feodal düzendeki adaletsiz döngüye karşı başlatılan bu hükümet karşıtı hareket, serflikin kaldırılıp özgürlüğün getirilmesi isteğiyle ilerlemiştir. İsyancılar, bu düzende özgürlük ve birçok talepte bulunarak ısrarcı olmuşlardır. Bu durum ilerlerken ikinci kez bir araya gelme kararı verilmiştir. Bu toplantıda kralla kısmi olarak anlaşılan isyancılar elde ettikleri hakları yeterli bulmamış ve daha fazlası için ısrar etmişlerdir. Bu durumda kral isyancıları sakinleştirirken direnişi sağlayacak orduyu tedarik ederek isyancıları gafil avlamıştır. Ayaklanma zor da olsa kanlı bir şekilde bastırılmıştır. II. Richard köylüye bundan sonra değil hak talebi almayı, çok daha zor günlerin onları beklediğini ifade etmiştir. Köylünün köylü olarak daha aşağı bir hayatta varlık sürdüreceğini, vad edilen hakların geri alındığını da bildirmiştir.²¹⁷

Böylece feodal düzene karşı çıkan köylü eli boş dönmüştür. Ancak tesiri oldukça geniş olmuştur. Bu anlamda köylü isyanları çok etkili bir eylem olarak kaydedilmiştir. Gerekçeleri kadar meydana geliş şekli ve hasarları da tartışma konusu olmuştur. Orta Çağ boyunca 1381 İngiltere’inde vuku bulan bu isyanlar, hükümete yapılan en ciddi eylem olarak nitelendirilebilir. Hükümete yönelik bir darbe niteliğinde olan 1381 tarihli isyan kanlı ve şiddete dayalı olmuştur. Taciz, şiddet, infaz içerikli bu eylemlerde odak noktası genel olarak devletin idari, iktisadi ve adli kurumlarına ve kişilerine yönelik olmuştur. Adli ve idari personellere yönelik olan kanlı saldırılarda birçok yetkili kişinin canına kastedilmiştir. Bu isyanın başlama noktası olarak işaret edilen Londra’da bunun birçok örneği yaşanmıştır. Kralın idari yetkilisi olan Tower Hill, cizye vergisinin tahsildarı John Legge ve aynı şekilde cizye vergisi yetkililerinden John Bampton gibi hükümet taraftarı birçok kişi bu isyanlar sırasında darp edilmiş veya öldürülmüştür. Saldırıları belirli kişilere yönelik yapılmıştır. Devlet yetkilileri kadar büyük toprak sahiplerine karşı da aynı tutum gösterilmiştir. İsyancılar eylemlerini planlı ve seçici bir şekilde ilerletmişlerdir. Hükümetin idari kurumlarına saldırılmıştır. Devlet

²¹⁶ Mark A. Senn, “English life and Law in the Time of the Black Death”, *Probate and Trust Journal*, Vol:38 No:3, Yıl: (2003), 580-581.

²¹⁷ Halil Yavaş, “Geç Ortaçağ İngiltere’inde Bir Devrimci Hareket: 1381 Köylü İsyancıları”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3 S:1, Yıl: (2020), 14-17.

hazinesinin bulunduğu yerlere girilerek hırsızlık yapılmıştır. Mahkemelere giriş yapılarak bütün kayıtlar yakılıp ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Hapishanelere de aynı şekilde baskınlar yapılarak birçok kişi serbest bırakılmıştır. Fleet ve Westminster hapishanelerinde vuku bulan olaylar bunun en iyi örneklerindendir. Yakıp yıktıkları yerlerde yazılı kayıtları yok etmeye çalışmışlardır. Adli işlere dair birçok kayıt yok edilmiştir. Kayıtlarda ağır ceza ve cizye vergilerine yönelik kayıtları özellikle yok etmeye özen göstermişlerdir. Devlet görevlilerine yönelik olan bu saldırılarda görevli olduğu halde destekçi olan kişilere yönelik herhangi bir saldırıda bulunmamışlardır. Saldırıları devlet yanlısı yönetici kesime yönelik olmuştur. İsyanın tatil zamanında yapılması nedeniyle görevlilerin büyük kısmının yerinde olmaması planlı bir saldırının en büyük göstergesi olabilir. Her adımı planlanan bu isyan bu açıdan hem yıkıcı olmuştur hem de zaptı zor olmuştur.²¹⁸

Bu yaşananların bir değerlendirmesi yapılırsa hükümette otokontrol zayıflamış durumdadır. Sonuç olarak isyan bastırılmıştır. Ancak bunun çok kolay olmaması idarenin zayıfladığının en büyük göstergesidir. Öte tarafta kabul edilebilir ki feodal düzen çok da istenilen şekilde ve olması gerektiği gibi devam etmemiştir. Genel olarak feodal düzen tekrar tekrar ifade ettiğimiz gibi koşullardan kaynaklı ortaya çıkan bir hükümet sistemi olmakla beraber koşullardan etkilenmiştir. Feodal denge sabit olarak kalmamıştır. Dönemin koşullarına göre gelgitli bir şekilde devam eden bu düzen, 1381 yılında meydana gelen bu köylü isyanlarından dolayı çok ciddi bir tehdit almıştır.

Köylü isyanları doygunluğa erişmiş olan feodal düzendeki bozulmalara yönelik en önemli tepki olarak tarihe geçmiştir. Feodal düzenin yozlaşması, toplumu derleyen ve ekonomiyi ayakta tutan fonksiyonunu kaybetmesine neden olmuştur. Dolayısıyla 13. yüzyıl feodal sistemin bozulmasına vesile olacak olaylara gebe kalan dönem, 14. yüzyıl ise doğum sonrası yaşanacak olayların yüzyılı olarak değerlendirilebilir.

Bu feodal sistemdeki bozulmalara yönelik en etkili tepki köylü isyanları olmuştur. Sonuç olarak isyancılar tarafından kaybedilen bir eylem olmasına rağmen daha sonra köylünün kârlı çıkmasına vesile olan bir eylem olmuştur. Toprağa bağlı kölecilik anlayışıyla beslenen feodal düzene karşı bir ayaklanma olarak serfliğin kaldırılmasına vesile olmuştur. Köylü özellikle karşı çıktığı fiyat düşüklüğünde galip taraf olmuştur. Fiyat artışıyla birlikte köylü kendi toprağını dahi elde etme gücüne erişmiştir. Mülkiyet elde etme hakkını eline alan köylü, “kölesi” olduğu toplumda üretici ve hak sahibi olmuştur. Böylece bireysel olarak pasif olan köylü aktifleşmiştir. Daha fazla hak elde eden köylü üretici zincirin ufak da olsa bir halkasını oluşturmuştur. Karşı tarafta toprak sahipleri köylüyü tanımak zorunda kalmıştır. Düşük ücretlerden vazgeçmek zorunda kalan efendi, toprakta eskisi gibi büyük kârı elde eden taraf olma özelliğini kaybetmiştir.²¹⁹ Bu noktada 14. yüzyıl “buhran, kriz, çöküş” olarak

²¹⁸ Daha detaylı bilgi için bkz. W.M. Ormrod, “The Peasants’s Revolt and the Government of England”, *Cambridge University Press on behalf of The North American Conference on British Studies*, Vol:29 No:1, Yıl: (1990), 1-30.

²¹⁹ E. A. Kasmirsky, “The Evolution of Feudal Rent in England from the XIth to the XVth Centuries”, *Oxford University Press on behalf of The Past and Present Society*, No:7, Yıl: (1955), 25-26.

nitelendirilirken 15. yüzyıl feodal düzen için düzenin yapılandırmaya gidilmesiyle birlikte yeni anlayışların toplumda tomurcuk attığı bir dönem olarak gösterilebilir.

2. 13. VE 14. YÜZYIL KAYITLARI VE FEODAL YASA

Feodalizmin, toplumu ekonomik, sosyal, idari yapıyı etkilediği gibi ona hukuksal olarak da tesir eden bir hükümet sistemi olduğu daha önce ifade edilmişti. Her kesimde bir hukuksal süreçten bahsedileceği gibi feodal toplumda da feodal yasanın hükmettiği bir yasal süreç mevcuttur.

Bu yasal süreçte toplumun her kesimine tesir ettiği gibi kadını da etkilemiştir. Bu doğrultuda bizlere kanıt olarak dönemin kayıtları gösterilebilir. Toplumda mevcut düzeni korumak veya devamlılığını sağlamak için bir otokontrol olarak yasalar devreye girmektedir. Ancak öncelikle kabul edilmeli ki yasalar Orta Çağ toplumunu etkilemekten öte var olan düzenin bir sonucudur. Bu dönemde din başta olmak üzere koşullar, felsefe ve idari yapı yasaları şekillendirmiştir. Feodal yasada kadın farklı kesimden hemcinsleri ile ortak haklara sahip değildir. Kadın, eşinin himayesinde bir eş olmasının dışında tüccar, zanaatkâr, azize, fahişe vb. olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizim için önde olan, toprağı işleten erin eşi olan hanımların bu toprak sisteminin getirdiği yasal süreçten olumlu ve olumsuz ne kadar etkilendiğidir. Bu noktada kadın, hemcinsleri arasında da bir kıyaslamaya tabi tutulabilir.

Kadın, dinin de ağır etkisiyle er kişiye itaat eden, eşin yanında arka planda yer almakla beraber toplumun bir araya geldiği toplantılarda söz hakkı tanınmayan ve sessizliği daha uygun görülen kesimdedir.²²⁰ Bu açıdan din, kadının yerini işaret eden temel unsurlardan belki de en etkili olanıdır. Kadın, eşine sadık olarak ağırlıklı tarlada çalışmakla ve eşini evinde beklemekle mükelleftir. Özellikle toprak sisteminin yaygın olarak kendini gösterdiği kırsal kesimde kadın eşinin her anlamda yoldaşıdır. Ev işleri, çocuk eğitiminin yanı sıra gerektiğinde tarlaya ürünü hasat eden, koyun kırpan vb. işlerle aileye destek olan kesimdir. Öte tarafta zanaatkâr, rahibe, tüccar birçok kadın da toplumda aktifleşmiştir. Ancak genel olarak kadın, erkek karşısında pasif durumda olan kesimi temsil etmiştir.²²¹

Orta Çağ kadınına ait bilgiler sınırlı olmakla beraber bizlere kayıtlar üzerinden ulaşmaktadır. Kayıtların da desteğiyle Orta Çağ'da kadının profili kısmen çizilmiştir. Şarلمان dönemi idari kayıtlarla sınırlı olmamakla beraber kadın her dönem belli oranda kayıtlarda yer almıştır. Bu kayıtların ışığında kadının Orta Çağ'daki durumuna dair değerlendirmeler veya tahminlerde bulunmak mümkün olmuştur. Sınırlı ve bir o kadar da muğlak olan bilgiler ışığında köylünün eşi olan ev hanımı, kocası vefat edince işletmeyi işleten zanaatkâr kadın, hayatını bakire olarak sürdürmeye kararlı rahibe kadın, yurt içi ve yurt dışı ticarete aktif olan kadınlardan haberdar oluyoruz. Kadın sadece toprağı işleten erkeğin yardımcısı, karısı olarak yer bulmamıştır. Tabii ki Orta Çağ toplumu için toprak ve toprağın işletilmesi önceliklidir. Bu açıdan kadın dikkatleri çekmiştir. Köylü ya da çiftçi kadının hayatı merak

²²⁰ Dinî toplantıların sürekli yapılması gerektiğinin vurgulanmasının yanında kadınların toplantılarda özellikle sessizliğe bürünmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu anlayışın dinî doktrinlerden geldiği muhakkaktır. İncil'de yer alan şu ifade bunun göstergesidir: "Kadınlar toplantılarınızda sessiz kalsın. Konuşmalarına izin yoktur. Kutsal Yasa'nın da belirttiği gibi, uysal olsunlar. Öğrenmek istedikleri bir şey varsa, evde kocalarına sorsunlar." (Yeni Ahit, I. Korintliler, 14:35).

²²¹ Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği II*, 280.

konusu olmuştur. Günlük hayatlarını eşinin sınırladığı ev ortamında mı geçirdikleri veya gündelik hayatlarını nasıl geçirdikleri merak konusu olmuştur.

Orta Çağ kadınına dair bilgiler Şarlman dönemine aittir. Şarlman döneminde titizlikle kayda alınan bilgilerde toprağın işlenme yöntemlerinin yanında kadınlar hakkında da bilgiler edinmekteyiz. Şarlman belli dönemlerde fermanlar aracılığıyla halkın iş bölümü hakkında bilgi vermiştir. Bu fermanlar aracılığıyla toplumsal bilgiler edinilmiştir. Çiftçinin iş planı, kiracının elindeki topraklar, kâhyanın görevleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Fermanlarda kadının da bu iş bölümünde görevi, adı ve çocuklarından bahsedilmektedir. Bu noktada bu fermanlar sosyal kayıtların görevini üstlenmiştir. Bu kayıtlar aracılığıyla kadının sadece evde çocuk yapan taraf olmadığı anlaşılmaktadır. Kadın; keten, yün, çivi otu, zincifre, kökbaya gibi ürünleri işlemiştir. Yün eğiren, koyun kırpan, elbise dokuyan kesimin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Burada anlaşıldığı üzere kadın toplumda belli oranda hareketli olan kesimi oluşturmaktadır.²²²

Orta Çağ kadınının toplumda sadece aile kurumunda var olmadığı muhakkaktır. Ağırlıklı olarak aile kurumunda işaret edilen kadının toplumda varlık bulduğu öteki kurumlar merak edilmektedir. Bu kurumlarda varlığını hissettirme silsilesi de aynı oranda dikkatleri çekmektedir. Ağırlıklı olarak aile kurumunda erkek vasiliğinde bulunması gereken taraf olarak kadının toplumdaki hakları nelerdi? Bu hakları eril taraf açısından ne kadar makuldür? Feodal sistemde mevcut olan hiyerarşide kadın yasal anlamda nerededir? gibi birçok soru peşi sıra akıllara gelmektedir. Kadının feodal yasadaki hak ve sınırlarının neler olduğu çalışmamızın esas konusu olması hasebiyle öncelikle Orta Çağ Avrupası'nda var olan yasal süreci tam olarak algılamak gerektir. Orta Çağ Avrupası, genel olarak toplumda “karanlık, gerici, kör, kapalı” dönem olarak görülmektedir. Bu döneme yönelik kadının tamamen toplumdan saf dışı bırakıldığı algısal yanlışlığıyla beraber Orta Çağ Avrupası birçok anlamda yanlış bir algıya maruz kalmıştır. “Orta Çağ Avrupası”na yönelik genel fikrimiz, belli bir süre çıkmazda olduğu halde koşulların getirdiği kötü durumun üstesinden gelinebilmiş bir dönem olduğudur. Orta Çağ Avrupası, mevcut duruma adapte olarak feodal sistemi bölgeden bölgeye uzun veya kısa sürede koordine ederek yaygınlaştırmayı başarmıştır. Bunu icra ederken adli ve idari sistemi de geliştirmiştir. Özetle Orta Çağ Avrupası, bir girdaba sürüklenmekten ziyade koşullara kurum ve kuruluşların da desteğiyle adapte olmuştur. Feodal sistem temel alınarak varlık göstermeye devam edilmiştir. Bu noktada feodal sistemin devamlılığını sağladığı bir yasallaşma süreci söz konusudur. Bu yasallaşma süreci feodal sisteme paralel olarak kendini göstermiştir

Dolayısıyla bu yasallaşma sürecinin delilleri Orta Çağ dönemine ait kayıtlardır. Bu kayıtlar ışığında dönemin feodal yasa ve sonuçları bağlamında kadının değerlendirilmesi için öncelikle yasallaşma sürecine değinmek gereklidir. Yasallaşma süreci var olan bir süreçtir. İlk insandan itibaren yasal bir süreç söz konusudur. Orta Çağ Avrupası yasal dönemi, önceki dönemlerin bir devamı niteliğinde görülerek dikkate alınmalıdır. Çeşitli etkenler aracılığıyla zaman zaman devrimleşen bir

²²² Power, *Ortaçağ İnsanları*, 56-63.

süreçtir. Bu sürecin zayıfladığı dönemler olduğu gibi olgunlaştığı dönemler de söz konusudur. Geniş bir açıyla bakılarak Orta Çağ Avrupası'nın değerlendirmeye alınması elzemdir. Odak noktamız olan İngiltere de tartışma çemberinin temel zincirini oluşturmaktadır.

2.1. Orta Çağ Döneminin Yasallaşma Sürecinin İzleri

Toplumun düzenini sağlama noktasında her toplumda aktif olan yasa düzeni toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Yasanın her toplum düzeninde vuku bulma şekli belli sınırlar noktasında değişim göstermektedir. Buna mukabil, Orta Çağ Avrupası söz konusu olduğunda yasanın köken olarak Yunan ideolojisinden türediği iddiası üzerinden durum değerlendirmesi yapılmakta ve Yunan toplum bilincinde var olan hukukun gerekliliği anlayışı dikkatleri çekmiştir. Bu açıdan Yunan hukuk sistemi tartışmalara mevzubahis olmuştur. Yunan toplumunda hukukun önemli olduğu bilinmekle beraber hukuk bilginleri aracılığıyla en doğru yasa maddeleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Platon, Aristo, Sokrates gibi düşünürler bu konuda kafa yormuşlardır. Platon başta olmak üzere birçok felsefe düşünürü devletin devamlılığı için yasanın vazgeçilmez olduğunu savunmuşlardır. Kanun, nitelik olarak içeriğinde hem dinî hem de değişmez maddeleri bulunduran düzenleyici bir organizma olarak görülmüştür. Dikkatleri çeken en önemli ikinci husus hukuk, gerekli bir misyona sahip olmakla beraber ilahi bir özellik barındırmaktadır. Halkın temelde egemenlik altına alınmasının ancak yasalara itaatle mümkün olduğu kabul edilmekle birlikte bir hükümetin varlığının ancak yasalara tutunmayla sürdürebileceği savunulmaktadır. Yunan toplum düzeninde vuku bulan yasaların kökeninde birey kategorileri bulunmakla beraber eşitlik kavramına odaklanılması demokrasi arayışını göstermektedir. Bu anlayışın bir farklı örneği Roma döneminde görülmektedir. Roma döneminde kimi zaman çoğunluğa hitap eden bir hukuk sistemi gündemde iken bazı zamanlarda belli kesime hitap eden bir hukuk sistemi kendini göstermiştir. Cicero, Julius Caesar gibi önemli şahsiyetler, belli kesime hitap eden karma bir hukuk sistemini kabul etmekle beraber adaleti sağlamayı ummuşlardır. Roma hukuk sisteminin temel çekirdeğine bakıldığında doğal ve ilahi hukukun aktif olduğu görülmektedir. Kilise ve hükümetin kaynaştığı bir dönemde hukuk da belli çizgilerde etkilenmiştir. Radikal Hristiyan kesimin yasal sürecinde kral yer yer kilisenin laik ve dinî lideri, kilisenin piskoposu olarak ilan edilen İmparator Konstantin bunun en iyi örneğini teşkil etmektedir. Genel olarak ilahi gücün desteğiyle bir düzen oluşturulmaya çalışılmıştır. Roma dönemi hukuk anlayışı, teamül ve yazılı hukuk çerçevesinde yürütülmüştür. Corpus Iuris'e kadar Roma hukuk anlayışı daha çok tek yönlü ilerleyen bir saha olmuştur. Corpus Iuris, kilise kanon hukukundan farklı olarak medeni kanunu oluşturmuştur. İmparatorun daha çok fiilî olarak iştirak ettiği bu medeni yasalar hukuk bilginleri tarafından oluşturulacaktır.²²³

Corpus Iuris Roma medeni hukuk yasası, İmparator adına birçok hukukçu tarafından hazırlanarak toplumdaki düzen sağlanırken halk kesimine de işlek hale getirilen hukuk sistemi

²²³ Brian Z. Tamanaha, *On the Rule of Law History, Politics, Theory*, (New York, Cambridge University Press, 2004), 7-13

hakkında bilgi edinme fırsatı sağlamıştır. Genel itibarıyla bu metnin ortaya çıkmasıyla birlikte düzenli bir yasallaşma süreci başlayacaktır. Bu noktada Corpus Iuris, etkisi sınırları aşan bir hukuk metni olmuştur. Corpus Iuris'in dünya hukuk sistemi açısından önemi bir tarafa bırakılarak konuya tekrar dönüldüğünde hukuk sahası Avrupa açısından da dönemin koşullarına göre gelişen ve evrimleşen bir saha olmuştur. Dönemsel olarak belli bir sıralamaya tabi tutarsak Roma dönemi yapılan hukuksal atılımlar feodal dönemde aynı hızla devam etmemiştir. Dönemin koşullarına göre şekil alan yasa anlayışı feodal sisteme göre şekil almıştır.

Roma dönemi bir tarafa Avrupa geneli için bir girdap dönemi olarak kabul edilen 7 ve 8. yüzyıllar sonrası değerlendirecek olursa bu dönemden sonra yeniden ayaklanan bir Avrupa görülmektedir. Denizden çekilerek karaya tutunan Avrupa, toprağı işleyerek ayakta durmaya çalışacaktır. Bu yeni düzenle beraber yeni bir hukuksal süreç de kendini göstermiştir. Feodalizm olarak adlandırılan bu toprağı tutunma döneminde yeniden düzenlemeye gidilmiştir Bu açıdan Orta Çağ Avrupası, dönemsel olarak ekonomik, iktisadi ve idari alanlarda sık aralıklarla tartışılan bir sahadır. Birçok alanda tartışmaya dâhil edilen Orta Çağ Avrupası, feodal sistemin getirdiğı bir yasal evre açısından da dikkatleri çekmiştir. Feodalizm, bir hükümet sistemi olarak kabul görülmesinin yanında toplumu her açıdan etkisi altına alan bir döngüdür. Orta Çağ Avrupası için bir hükümet sistemi olmanın dışında toplumu her açıdan etkileyen feodalizm, bir yaşam tarzı olarak yayılma göstermiştir. Toplumda idari ve iktisadi bir yapılandırmayı getiren feodalizm, vuku bulduğu toplumlarda yasal bir süreci de Orta Çağ toplumuna sunmuştur. Hükümetin varlık nedeni olan yasa, onun temel görevi olmalıdır. Düşünürlerin de ortak fikri doğrultusunda yasa var olmak zorundadır ve toplumun çoğunluğuna yönelik hizmette bulunmalıdır. Bu açıdan feodal sistem içinde düzenin devamlılığı için yasa şarttır.

Genel çerçevede feodal dönemde var olan hukuk sistemine bakıldığında öncelikle Roma hukukunun izleriyle birlikte dinî hukukun tesiri bir arada görülmektedir. Belli bir hukuk sisteminin var olduğu ancak düzen noktasında zayıf olduğu kabul edilebilir. Karma bir hukuk anlayışı söz konusudur. Hukukun icrası malikâne sahibi lord veya kilise üyesince gerçekleştirilmektedir. Yasallaşma süreci dengesizliğin yaşandığı bir süreçtir. Her kesimin kendince kanun yarattığı söylenebilir. Toprak sahibi ve emek gücünün arasında kalıplaşmış bir hukuk sistemi dikkatleri çekmektedir. Hak ve hukukun bu iki kontak arasında vuku bulduğu söylenebilir. İki tarafın görev ve yükümlülüklerinin bulunduğu bağımlı bir hukuk sistemi gelişme göstermiştir. Bireysel kategorilerin meydana gelmesi tabakalaşmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Toprak sahibi yani lord ve vasal arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı bir hukuk anlayışı söz konusudur. Hukuk, temel olarak sabit, karma ve hiyerarşiye hizmet eden feodal düzene göre şekil almıştır. Her sınıfın bir misyonu ve bu misyonuna bir karşılık söz konusudur. Her sınıfın her üyesinin misyonu farklılaşabilmektedir. Bu noktada aynı sınıf içinde dahi bir dengesiz

döngü söz konusudur. Bu açıdan belli bir amaca hizmet eden feodalizm bir taraftan sabit olma özelliği gösterirken öte tarafta dengesizlik göstermiştir.²²⁴

Feodalizm, ilk algılar çerçevesinde toprağın yönlendirdiği bir sistemdir. Bu temel anlayışta idarenin sağlanması için bir kurallar çizelgesi zorunludur. Dolayısıyla hükümet sistemi yasal bir süreci de beraberinde getirmiştir. Bu yasal sürecin detayları bizlere o döneme ait kayıtlar ışığında ulaşmaktadır. Dönemsel olarak bu dönemin yasal tahlili ancak kayıtlar üzerinden gerçekleştirilebilir.

İdari, iktisadi, dinî birçok kayıt bizlere dönemler hakkında değerlendirmede bulunma fırsatı sağlamaktadır. Günümüze kadar ulaşmış olan çeşitli kayıtlar dönemlerin yasallaşma süreci hakkında da bilgi edinilmesine fırsat vermektedir. Bu kayıtlar tarihsel olarak çok eskilere dayanmakla birlikte çok küçük bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Şarلمان dönemi kayıtları idari kayıtlar olup döneme yönelik çok yönlü değerlendirmeler sağlarken daha sonraki dönemlerde bu kayıtların örnekleri olmuştur. Çalışma sahamız noktasında yönümüzü İngiltere'ye çevirdiğimizde ilk akla gelen örnek William dönemi kayıtlarıdır. Bu kayıtlar, bahsedildiği üzere toprak sisteminin idaresine yöneliktir. Çalışma tamamız noktasında yasallaşma sürecine yönelik kayıtlar bizim için oldukça önemlidir. Kayıtların ötesinde mevcut yasal sürece baktığımızda Orta Çağ İngilteresi için sistemleşmeye başlayan bir yasallaşma sürecini mahkemeler sağlamaktadır. Bu açıdan feodal düzende mevcut olan İngiltere yasallaşma sürecine bakıldığında iyi bir hukukçu olarak nitelendirilen I. Henry dönemi dikkatleri çekmektedir.

Henry döneminde adli yönerge iki yönlü ifa edilmektedir. Kilise ve hükümet mahkemeleri iki koldan adaleti sağlamaktadır. Henry, gerek toprak sistemine dayalı hükümetin gerekse kilisenin uygulamalarında düzenlemelere gitmiştir. İktidara geçer geçmez yapacağı düzenlemeleri bir fermanla halka ilan eden Henry döneminde krallığın mahkemesi yaygınlaştırılmış ve daha fazla sistemli hale getirilmiştir. Bu dönemden itibaren gelişmeye başlayan bir idari ve adli bir sistem söz konusudur.²²⁵

Henry döneminde yaygınlaşan yasallaşma süreci, özellikle I. Edward döneminde güçlü bir idari yapıya bağlı olarak adli yönetimde de ilerlemiştir. Edward döneminde adli uygulamaların hükümetteki tek kişi üzerinden gerçekleşmesinden öte birçok kişinin dâhil olduğu görülmektedir. Adli uygulamaların daha sistemleştiği bir dönem olarak kabul edilebilir. Bu açıdan 13. yüzyıl, yasallaşma noktasında daha çok krallık etrafında işler ve daha zayıf bir havadadır. Ancak 14. yüzyıl, önceki dönemlere kıyasla olgunlaşmış bir yasal süreci gözler önüne sermektedir. Genel gerilemeye karşılık adli farkındalığın 14. yüzyılda yoğun olarak İngiliz toplumlarınca geliştiği görülmektedir. Dağınık bir yasal yönergenin aksine hak talebi noktasında daha bilinçli bir topluma hitap eden bir adli sistem kendini göstermektedir. Yasa ve işleyiş krallıkla halk arasında zaruri bir bağ sağlamıştır. Bu bağ, zaman zaman hükümet ve halk arasında kırılmalara neden olsa da genel olarak yaptırım gücü noktasında düzenin ifa edilmesinin tek yolu olmuştur. Özellikle Edward döneminden sonra mutlak

²²⁴ Tamanaha, *On the Rule of Law History, Politics, Theory*, 16-18.

²²⁵ Maurois, *İngiltere Tarihi*, 109-116.

hâkimiyetin yerine halkın dâhil olduğu karma bir yasal hâkimiyet söz konusu olmuştur. II. Edward dönemi, bu açıdan egemenlik anlayışının çemberini genişletmiştir. Kral ve halk arasında ortak mülkiyet fikrini akıllara getirmiştir. Ancak bu fikir, 1322’de II. Edward döneminde halkın yönetimde hak talebi, kral tarafından bastırılmıştır. Paralel şekilde III. Edward döneminde halkın egemenliğe ortak olma eğilimi toprak sahiplerince geriye atılmıştır. Genel olarak yasallaşma süreci gelişme ve olgunlaşma gösterirken mutlak güç kralın tekelindedir. Krallın tekelinde bulunması gereken mutlak egemenlik anlayışı özellikle toprak sahiplerince destek görmüştür.²²⁶

Genel olarak yasallaşma süreci, hâkimiyet sahiplerinin yönlendirdiği bir süreç olarak görülebilir. Merkezden bölgelere doğru bir hâkimiyet beraberinde yerel yasallaşmayı da getirmiştir. Kral, yasal gücü elinde bulunduran en kıdemli kişidir. Bu yasal süreçte feodalizmin de tesiriyle yerel hukukun en etkin gücü olmuştur. Yerel hukuk merkeze bağlı ancak kendi içerisinde bölgesel olarak belli oranda serbesttir. Bu açıdan Orta Çağ feodal sisteminde tam anlamıyla bir bütünlük ve tek tip mahkemeler söz konusu değildir. Kralın koordine ettiği mahkemeler gibi yerel mahkemelerin ve kilise mahkemelerinin var olması, ortak yasallaşmanın bir noktaya kadar var olduğunu göstermektedir. Kralın koordine ettiği mahkemeler, mülkiyet davaları ve yerel mahkemeler aracılığıyla çözüme kavuşturulmayan davaları görmüştür. En etkin mahkeme “Kraliyet Mahkemesi” iken en aktif mahkeme “Yerel Mahkemeler” dir. Öte tarafta feodalizm bir birlik ya da ortaklıktan öte menfaatlerin güdüldüğü bir sistemdir.²²⁷

Feodalizm sistemi toprağa dayanan, yerel açıdan aktif olan bir sistemdir. Feodal sistemin vuku bulduğu mecralarda bu sisteme uyumlu bir hukuk işleyişi gün ışığına çıkar. Bu açıdan bir hukuksal birliğin varlığı tartışmaya açıktır. Bu tartışmaya dâhil olunması durumunda fikrimiz, feodal sistemden beslenen bir hukuk sisteminde bir hukuk birliğinin belli bir noktaya kadar görülebileceğidir. Bu noktanın ötesinde bölgesel işleyen feodal sistemde bölgesel bir hukuk anlayışının meydana gelmesi zaruridir. Bununla beraber feodal sistemin getirdiği idari ve adli yönetim, yerel olarak varlığını sürdürürken bunda tek kaynak olarak feodalizm mi gösterilmelidir? Vuku bulduğu bölgelerde zamanla olgunlaşan bu sistem tek yönlü müdür? Feodal sistem getirdiği adli ve idari yöntemlerin çekirdeğinde farklı unsurlar söz konusu mudur? gibi sorular akıllara gelmektedir. Bu soruların çemberinde “Roma hukuku” da yer almaktadır.

Roma hukukunun tesirinden önce ifade edildiği üzere Roma anlayışının kadın algısından kısaca bahsetmiştik. Kadın algısına yönelik Roma tesiri kabul edildiği gibi Roma hukukunun yasal sürece tesirinin söz konusu olup olmadığı da burada dikkat çekmektedir. Roma hukukunun İngiltere hukukuna olabilecek tesiri birçok araştırmacı tarafından tartışmaya açılmıştır. Bu açıdan bakıldığında kadın algısına olan tesiri ve beraberinde yasal sürece de tahmini etkisi, iki yönlü olarak çalışma

²²⁶ B. Wilkinson, “The “Political Revolution” of the Thirteenth and Fourteenth Centuries in England”, *The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America*, Vol:24 No:4, Yıl: (1949), 502-509.

²²⁷ Frank I. Schechter, “Popular Law and Common Law in Medieval England”, *Columbia Law Review Association, Inc.*, Vol:28 No:1, Yıl: (1928), 269-275.

sahamızı ilgilendirmektedir. Kadının toplumdaki algısının en büyük kanıtı yasalardır. Yasa, toplumdaki her bir bireyin mevcut konumundaki maddi ve manevi haklarını sağlayan unsurdur.

Bu açıdan Roma hukuku İngiltere hukukuyla kıyaslandığında; Orta Çağ Avrupası'nın bir yansıması olarak feodal düzen, daha önce ifade edildiği gibi koşulların dayatmasıyla birlikte coğrafyanın sistemle uzlaşması olarak tanımlanabilir. Feodal sistem, bir baskının örneği olarak tasvir edilebileceği gibi bir kurtarıcı kalkan olarak da nitelendirilebilir. Zor koşulların karşısında yeni bir düzen olarak ortaya çıkan feodal sistem, işleyişinde mutlak suretle bir yaptırım ve bunun devamında yasal bir süreci getirmiştir. Gerek kayıtlar gerekse döneme ait hukuk kitapları aracılığıyla bunu görmek mümkündür. Bu kayıtlar ve metinler aracılığıyla feodal sistemin yasal süreci ve sınırları hakkında bilgiler sağlanmıştır.

Feodal düzende mevcut olan bu yasal süreç, kendi içerisinde birçok etkenin harmanlanmasıyla oluşmuştur. Bu sistemin yasal süreç noktasında olgunlaşması bazı etkenlerin tesiriyle mümkün olmuştur. Kendi içinde eski ve yeni yasallaşma etkenlerinin belli bir oranda ilave edilmesiyle birlikte bu düzene ait olan yasal çark dönmüştür. Bu noktada yasallaşma sürecinin en büyük etkisi, feodalizmin özü olarak gösterilebilir. Kayıtlar ve çalışmamızın temel çekirdeği olan Sachsenspiegel'in maddelerine bakıldığında da odak noktanın toprağın işleyişi olduğu açıkça görülmektedir. Yasal sürecin ham maddesi olarak toprağa dayalı feodal sistemin gösterilmesinin yanında farklı dış etkenlere de işaret edilmektedir. Feodalizmin getirdiği zaruri yasal süreci tek bir etki üzerinden değerlendirmek doğru olmaz. Bu dönemde bir yasal süreç bulunmaktadır ve bu yasal süreci etkileyen birçok etken söz konusu olmuştur. Feodalizmle birlikte ortaya çıkan yasal düzenin oluşum maddeleri temel ve yan etmenler olarak sıralanabilir. Bu anlayış üzerinden paralel şekilde yan etkenlerin de irdelenmesi yerinde olur. Öncelikle koşullar, feodalizm vb. etmenler sıralanırken geçmişin etkileri unutulmamalıdır. Diğer tarafta hukukun etkiye açık ve koşullarla şekillenen bir saha olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu konuda çemberin geniş tutulması, doğruluk değeri yüksek değerlendirmelerde bulunmaya olanak sağlar.

Orta Çağ Avrupası açısından bir yasal sürecin varlığı söz konusu olduğu gibi bu sürece yönelik varsayımlar da oldukça dağınıktır. Özellikle İngiltere hukukunun şekillenmesinde geçmişin izleri tartışma konusu olmuştur.

Feodal düzenin yasal sürecine yönelik en önemli varsayımlardan biri Roma hukukunun İngiltere hukukunu şekillendirdiğine yöneliktir. Bu tartışma konusunda fikirler ortak değildir. Etkiyi kabul eden taraflar olduğu kadar reddeden bir kesim de bulunmaktadır. Bu etkinin kabulüne yönelik ifadelerle beraber değerlendirmelerde dönemsel olarak da farklılıklar görülmektedir. Roma hukukunun belli dönemlerde tekrar canlandığını kabul eden taraflar olduğu kadar bu etkinin hep var olduğunu kabul eden taraflar da mevcuttur. Bu noktada tartışmaların odağında bir kaos söz konusudur.

Adli ve idari sistem bölgelerin karakteristik özelliklerini açık bir şekilde sunması açısından oldukça önemlidir. İngiltere, feodal sisteme ev sahipliği yapmasının yanında dönemin hukuksal evrimi noktasında dikkatleri çekmektedir. Yasal süreç açısından ataları olarak kabul edilebilecek Romalıların anlayışından etkilenip etkilenmediği tartışmaya açılmıştır. Genel olarak bu etkinin mümkün olduğu kadar doğal olduğu sonucuna varılmaktadır. Roma hukuku köklü bir yapıya sahiptir. Bu açıdan bölgeleri hukuksal anlamda gerek içerik gerekse yöntem olarak etkilemiştir. Bu etkinin birebir geçtiğini kabul edemeyiz. Ancak fark edilir oranda bir etkileşim söz konusudur. Özellikle belli metinler ve dönemlerde etkileşim kendini göstermiştir. Bu açıdan özellikle Justinian tarafından meydana getirilen Corpus Iuris'e atıfta bulunarak bu durum ispat edilmeye çalışılmıştır. Dönemsel olarak Klasik Roma dönemi hukuku İngiltere hukukuyla ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkide Roma hukukunun köklü olmasının yanında İngiltere hukukunun dış etkenlere açık olması etkili olmuştur. İngiliz hukuku bu noktada dışardaki güçlü hukuksal argümanlara açık olup bu argümanların temel prensiplerini kendi anlayışıyla kaynaştırmıştır.²²⁸

Nitekim bu açıdan İngiltere'nin hukuk anlayışında belli oranda Roma izlerini hissettirdiği gerçektir. Öte tarafta bu tesirin süresiz olduğunu söylemek ciddi kanıtlar gerektirmektedir.

Öyle ki Orta Çağ Avrupası'nda ilk dönem Yunan felsefesi ve Roma hukukuna dair birçok yazılı metinler özellikle Batı'da yok olmuştur. O dönemin ağır şartlarının düzelmesiyle birlikte 12 ve 13. yüzyıllarda bölgeye hâkim olan Müslüman kesimlerce muhafaza edilen Batılı eserler ve Roma hukuk anlayışını yansıtan metinler tekrar okunmuştur. Birçok hukuk kurumunda yazılı miraslar tekrar okutulmaya başlanmıştır. Belli dönem hapsedilen hukuk bilgileri tekrar Avrupa'da canlanmıştır.²²⁹ Bu açıdan sabit bir etkiden öte hukuk, zamanın koşullarına göre değişime uğrayan bir sahadır. Bu bakımdan hem kuvvetli hem de köklü bir Roma hukuku tesiri mümkündür ancak dönemsel olarak aynı şiddette kalmamıştır.

Roma tesirini kök odaklı bir değerlendirmeye tabi tutan kesimlerce İngiltere hukukunda var olan Roma tesiri, daimîydi ve bu tesir İngiltere hukukunu şekillendirmişti. Roma-İngiltere kaynaşması çok köklü bir tarihe sahiptir. Romalıların İngiltere topraklarına girişiyle birlikte karşılıklı etkileşim kendini göstermiştir. Tarihsel olarak İngiltere topraklarında hüküm süren Romalılar bölgeden çekildikten sonra dahi izleri hissedilmiştir. Öyle ki İngiltere için "Kendi yasalarının hazırlanmasında Romalıların halefleriydiler." ifadesi yer yer kullanılmıştır. Roma hukukunun bir kodu olarak kabul edilen Corpus Iuris aracılığıyla Roma tesiri süresiz olarak devam etmiştir. Bu tesir belli aralıklarda yavaşlama göstermişse de kesintiye uğramamıştır. Roma hukukunun geniş etkisi, teamül yasası ağırlıklı olmakla beraber birçok bölgede kendini göstermiştir. Roma hukukunun İngiltere açısından tesiri kabul edilmekle birlikte bu tesirin dönemsel olduğu, diğer tarafta tesirin toprakların zaptından

²²⁸ Fritz Pringsheim, "The Inner Relationship between English and Roman Law", *Cambridge University Press on behalf of Editorial Committee of the Cambridge Law Journal*, Vol:5 No:3, Yıl: (1935), 347-350.

²²⁹ Tamanaha, *On the Rule of Law History, Politics, Theory*, 18.

başlayarak Anglosakson döneminde yavaşladığı varsayımları kabul edilen iddialar arasındadır. Anglosakson döneminde yaşanan bu gerileme Normanlar tarafından bölgenin fethiyle canlanmıştır. William tarafından da özellikle kabul görülen Roma yasaları, bilirkişiler aracılığıyla yayılma göstermiştir. İngiltere topraklarında yayılma gösteren feodalizm, Roma yasalarının canlanmaya başladığı döneme denk gelmiştir. Bu noktada feodalizm ve Roma yasalarının tekrar canlanması, bazı araştırmacılarca ortak olarak kabul edilmiştir.²³⁰

Dönemsel olarak bu tesirin Roma varlığına dayandıran kesimle beraber bu canlanmanın 12 ve 13. yüzyıllarda yaşandığını kabul eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Roma tesirini belli bir döneme hapsetmekten öte bunu kabul etmek bu noktada önemlidir.

Tarihsel olarak bu etkinin varlığını kabul etmek bu açıdan önemli bir adımdır. Roma tarafından hâkimiyet altına alınan İngiltere bu anlamda etki alanına çok erken girmiştir. Roma'nın İngiltere topraklarını MÖ 55'te işgal etmesiyle birlikte temas gerçekleşmiştir. Yaklaşık olarak 400 yıl süren bir köklü hâkimiyette İngiltere, Roma'nın önemli bir eyaleti haline gelmiştir. Bu uzun süreli temasta hukuksal yayılma da kendini göstermiştir. Özellikle Javolenus ve Ulpian gibi Roma hukukçularının İngiltere'nin mahkemelerinde yer almasıyla birlikte Roma hukuku, İngiltere hukukuyla kaynaşmıştır. Roma-İngiltere hukuk anlayışı etkileşimi, Roma'nın yıkılmasına kadar süresiz devam etmiştir. Roma'nın yıkılmasının ardından bu topraklardaki Roma etkileşim ağı zayıflamıştır. Ancak bu, aradaki bağın koptuğu anlamı gelmez. Roma-İngiltere ilişkileri bu dönemden itibaren zayıflarken İngiltere topraklarında Hristiyan Anglosakson egemenliği yaşanacaktır. Bu dönemin kurucusu olarak görülen Elthelbert, en eski yasal metinleri ortaya çıkarırken bu metinlerdeki Roma etkisini de kanıtlamıştır. Bu dönemde önemli hukuk kurumlarının ve okullarının olduğu York'ta hukuksal gelişmelerde Roma hukukunun derin izleri hissedilmektedir. Hukuk eğitiminde Roma hukukuna da önem verildiği görülmektedir. İdareyi ele geçiren birçok kral ve halef tarafından da Roma hukuku desteklenmiştir. Roma hukukunun iktidar tarafından da destek görmesiyle birlikte etkileşim daha da güçlü bir şekilde devam etmiştir. Gerek Şarلمان gerekse Alfred gibi güçlü kanun koyucular tarafından Roma hukukunun yayılması desteklenmiştir. Bu yayılma Normanların fethine kadar sürmüştür. Orta seviyede ilerleyen bu yayılma politikası, Normanların bölgeyi fethetmesiyle birlikte farklı bir kisyeye bürünecektir. Anglosakson döneminde mevcut olan Roma hukuku, bu dönemden itibaren farklı bir boyuta geçmiştir. Öyle ki Romalılar döneminde zirve yapan bu durum Anglosakson döneminde karşılaştırmalı olarak gerilemiştir. Normanlarla birlikte bu noktaya tekrar ulaşmıştır.²³¹

Tarihsel olarak İngiltere-Roma etkileşimi çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bununla birlikte bu açıdan değerlendirmeye alınan İngiltere hukukunun tesir alanı doğal olarak görülebilir. Bu bakış

²³⁰ M. Sarfatti, "Roman Law and Common Law: Forerunners of Geberal Unification of Law", *Cambridge University Press onbehalf of the British Institute of International and Comprative Law*, Vol:3 No:1 Yıl (1954), 102-105.

²³¹ Charles P. Sherman, "The Romanization of English Law", *The Yale Journal Company, Inc*, Vol:23 No:4,Yıl: (1914), 318-321.

açısının olduğu görüşüne karşın bu durumun mevzubahis olması noktasında abartıldığı da iddia edilmektedir²³².

Sakson dönemi yavaşlayan bu etki, Normanlarla beraber tekrar canlanarak 14. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu yayılma sabitlikten öte ilerleme ve gelişmeye yönelik olmuştur. Bu faaliyete hizmet eden elbette ki bilirkişiler olmuştur. William döneminden itibaren Lanfranc ve Pavia gibi Roma hukukuna vâkıf bilgin kişilerin yardımıyla bu durum sağlanmıştır. Eğitim vasıtasıyla Roma hukuku empoze edilmiştir. Oxford ve Cambridge gibi eğitim kurumlarında din ile Latince bilgisi olan, Roma hukukuna vâkıf hukukçular eğitim vermiştir. Eğitim aracılığıyla Saksonlar tarafından inşa edilen yasa anlayışı yıkılarak yeni bir anlayış ortaya koyulmuştur.²³³

Roma hukukunun yaygınlaştırılması noktasında iktidar desteği önemlidir. Roma hukukunun çoğunlukta devlet destekli yaygınlaştığı söylenebilir. William'dan itibaren bu anlayış sürdürülmüştür. Ancak bu durum her zaman bu ılımlılıkta devam etmemiştir. Kilise bu duruma zaman zaman olumsuz bakmıştır. Kilisenin bu tutumuna karşılık II. Henry'nin desteği söz konusu olmuştur. Paralel bir şekilde II. Richard, Roma hukukunda alıntı yapılmasını kati suretle yasaklamıştır. Ancak bütün bu engellere rağmen Roma hukuku İngiltere hukukunda yer almıştır.²³⁴

Olumlu veya olumsuz tutumlara karşılık Roma hukuk anlayışı İngiltere'de yaygınlık ve canlılık göstermiştir. Bu canlılık süreci 12 ve 13. yüzyıllarda zirve yapmıştır. Bu dönemler için bir hukuksal süreç yaşandığını söylemek mümkündür. Yasal sürecin belli kurallar ve uygulamalar ışığında ifa edildiği anlaşılmaktadır.

Yerel mahkemelerin ağırlıklı olduğu bu hukuksal süreç, içerik olarak toprak idaresine hizmet etmekle birlikte teamül ve yazılı yasanın varlığına yönelik yeni iddiaları ortaya çıkarmıştır. Roma hukukunun 12. yüzyıldan sonra bölgede yeniden canlanma ihtimali, iki taraf açısından yasal benzerliklerin bulunması tartışmaların dozunu arttırmıştır. Gerek Roma dönemi gerekse işaret edilen dönem hukukunun birbirinin devamı olması noktasında belli oranda benzerlik taşıması olağandır. Benzerlikten öte bazı araştırmacılar tarafından 12. yüzyıl sonrası Roma hukukunun tekrar

²³² Bu tartışma konusuna yönelik fikirler oldukça karmaşıktır. Roma hukukunun İngiltere hukukunun üzerindeki etkisinin ağırlıklı olarak teamül yani örf ve âdet yasalarına yansıdığı görülebilir. Ancak bu tesiri kabul eden taraflar olduğu kadar Maitland gibi araştırmacılarca bu etkinin abartıldığı öne sürülmektedir. Bu açıdan İngiltere hukukunun Roma hukukundan daha sonra oluşması bakımından bir kıyaslamaya gidilmiştir. Bu noktada İngiltere'nin, "Common Law" yasalarında özellikle çok köklü olan Corpus Iuris'den ilham aldığı görülebilir. Bu noktada İngiltere hukukuna daha çok örf ve âdet yasalarının yansması, bazı araştırmacılarca bu yansımının önemsiz görülmesine neden olmuştur. Bu açıdan "Common Yasaları" ve "Canon Yasaları"na yönelik Roma hukuku yansması tartışılmıştır. Canon Yasası, Roma hukukundan gelme bir hukuk anlayışı olduğundan bazı taraflarca etkinin daha çok bu yönde olduğu kabul edilmektedir. Karma bir hukuk anlayışına sahip olan İngiltere hukukuna yönelik problemlerin çoğalmasına neden olmaktadır. Öyle ki İngiltere hukuku yerel hukuk anlayışına sahiptir. Öte tarafta köklü olan Roma hukukunun çok şeffaf bir şekilde anlaşılmaması da bu durumu güçleştirmiştir. Bu değerlendirme bazında iki taraf da orta yolu bulamamıştır. Etkinin kabulüne karşılık E. W. Maidlad, Murroe Smith gibi hukukçular tarafından bu etki dikkate alınmamıştır. K. Sriram, "Roman Impact on Common Law: Legend or Legacy?", *Student Advocate Committee*, Vol:16, Yıl: (2024), 25-31.

²³³ Sherman, *The Romanization of English Law*, 321-325.

²³⁴ Sherman, *The Romanization of English Law*, 242-243.

canlanmasıyla birlikte yasallaşma sürecinde bir Rönesans yaşandığı iddia edilmesi, bu benzerlik ihtimaline gereğinden fazla anlam yüklemesi olarak da değerlendirilebilir. Özellikle 12. yüzyıl sonrası için Roma dönemi hukukunun yeniden canlandığı var olan tartışmalardandır. Orta Çağ toplumunda hukuk, teamül hukuku ve yazılı hukukun bir arada olmasına istinaden Roma hukukuna benzetilmiştir. Roma hukuku, genel olarak "mos" kelimesiyle ifade edilen teamül hukukunun baskın olduğu bir dönemdir. Teamül hukuku ise geleneklerin baskın olduğu bir hukuksal yöndür. "lex" kelimesi ile ifade edilen yazılı kanunlar biraz daha geri plana atılmıştır. İki taraf açısından benzerlik göz önünde bulundurulduğunda kural koyucu bilginlerin desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Paralel şekilde oranlar farklı olsa da her iki dönem için teamül ve yazılı yasa kendini göstermiştir. Eşitlik kavramı her iki dönem açısından belli bir tabakanın mensuplarına aittir. Öyle ki her iki dönem için toplumsal tabaka var olup en üst tabakada yasal yetki gücünü elinde bulunduran kraldır. Her iki dönem için yasal anlayış ortak deyimlerle ifade edilmiştir. Bölgesel hukuk anlayışı her iki dönemde de aktiftir. Roma döneminde hukuk, eyaletlere tayin edilen valiler aracılığıyla icra edilirdi. Aynı şekilde feodal düzende de yerel olarak uygulanırdı. Bununla beraber dinin her iki dönem için tesiri kabul edilmektedir.²³⁵

Roma hukukunun etkisi birçok araştırmacı tarafından tartışmaya açılmıştır. Roma hukuku sistemsel olarak benzerlik göstermesinin yanında kavramsal olarak da dikkate alınmıştır. Belirli adli kavramlar ve bunların uygulanışı noktasında paralellik olduğu iddiası, bazı araştırmacıların kabulü olmuştur. 12 ve 13. yüzyıllar arasında özellikle hukuk eğitimi verilen kurumlarca Roma hukuku yaygınlaştırılmıştır. Öyle ki bu yaygınlaşma süreci, kimi iktidar sahipleri ve kilise tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bu karşı ataklara rağmen Roma hukuku, 12 ve 13. yüzyıl Avrupa hukuk sisteminde yaygınlık göstermiştir. Hukuk anlayışında iki taraf için ortak noktaların bulunması iddia edilen canlanmayı güçlü kılmıştır. Roma "sivil hukuku"na karşılık "yaygın hukuk" gösterilmiştir. Aynı şekilde "**seisin**"²³⁶ anlayışının karşılığı olarak Roma "**zilyetlik**"²³⁷ anlayışı getirilmiştir. Bu gibi kavramlar ve anlayışlar arasında bağlantı kurularak birçok hukukçu tarafından bahsi geçen canlanmanın kanıtlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde iki taraf arasında yaygınlık gösteren

²³⁵ Bu iddianın detayları için bakınız. Wiliam E. Brynteson, Roman Law and Legislation in the Middle Ages, The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America, Vol.41, No.3, pp.420-437.

²³⁶ Sies kavramının temel anlamı; mülk edinme, elde etme, arazi üzerinde tam yetkin olma olup kayıtlarda gözden kaçmamıştır. Kayıтта "sies" in dava sonucu olarak haksız yere başkası tarafından gasp edilen toprağın eski sahibine tekrar iade edilme kararı verilmiştir. *Curia Regis Rolls of The Reign of Henry III, Preserved in the Public Record Office, Vol.XX, 34-35 Henry III*, Boydell, Edited David Crook, 2006, 13.

²³⁷ Zilyetlik kavramı bir şey üstünde fiilî hâkimiyet edinme olarak ifade edilmektedir. Hak edilmiş bir hâkimiyet şartı olmaksızın kişinin onu elinde bulundurması mümkündür. Dolayısıyla zilyet sahibi bir hırsız dahi olabilir. Kâr açılı bir kavram olup bireyin malik olmasını yani sahip olma, edinme hakkı elde etmesine vesile olur. A'dan Z'ye sahip olunma olarak değerlendirilebilir. Elinde bulundurma eyleminin karşılığı olarak kabul edilen bu kavramın türleri çeşitlidir. Öyle ki zilyetlik eşya üzerinde olabileceği gibi "hak" olarak da edinebilir. Edinilen bu zilyetlik aracı veya aracısız olarak edinilebilir. Bununla beraber bir zilyetliğin asli yani bağımsız ve ferdî olarak nitelendirilen bağımlı olarak ayırımı da söz konusudur. Asıl sahip olarak bağımsız olan zilyetliğe karşılık bir kiracı veya belli süre hak elde edilen zilyetlik de bulunmaktadır. Hukuksal bir terim olarak malik olma, sahip olma kavramları etrafında inşa edilen bu kavram, genel olarak hak elde etme olarak ifade edilebilir. Bir şey üzerinde fiilî hâkimiyet sahibi olan zilyetlik elde etmiş olur. Erol Cansel ve Çağlar Özel, *Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları*, (Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2009), 141-145.

toplumsal tabakaya hizmet eden mensuplar üzerinden de tartışmalar yayılmıştır. Öyle ki köle, toprağa bağlı köylü ve serf kavramlarının benzerliği ve farklılığı noktasında da fikir ayrılıkları söz konusu olmuştur.²³⁸

Her iki hukuksal anlayışta bir toplumsal tabakanın belirgin olduğu söylenebilir. Bu toplumsal tabakanın yasal süreçten etkilenmesi noktasında benzerlik söz konusudur. Öyle ki bu tabakanın zirvesine doğru varlık bulan bir yasal anlayış söz konusudur. Yasal doktrinlerin toplandığı tek güç olan krallık her ikisi için de geçerlidir. Yasal hakların toplandığı bir tek birey mevcuttur. Gücü toplayan kesim, yasayı sınırlayan veya belirleyen taraf olmuştur. En etkili güç ve yargıç olarak Roma ve İngiltere hukukunda iktidar sahibi bulunmaktadır. Kral, iktidarı elinde bulundurduğu gibi yargı yetkisinin de en güçlü üyesidir.²³⁹

Roma ve İngiltere hukuku, tartışma noktasında birbirine olan benzerlik ve farklılıklar neticesinde birbirine yakınlaştırılan ya da uzaklaştırılan iki saha olmuştur. Roma ve feodal dönem hukuk anlayışı da birçok anlamda tartışmaya dâhil edilmiştir. Gerek uygulanış tarzı gerekse içerik olarak birçok hukukçu tarafından analiz edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Roma dönemi yasallaşma yöntemleri ve içeriği noktasında benzerlik bulunan Orta Çağ feodal düzendeki hukuk anlayışında temel alınan feodalizmin niteliğidir. Feodal sistem, merkezden eyaletlere doğru yayılan bir çembere sahiptir. Belki de bu açıdan farklılık gösteren bir sistemdir. Bu sistemin yayılırken belli prensipler dâhilinde devam etmesi aynı şekilde bir yasal düzeni getirmiştir.

Feodal düzende mevcut bir yasal sürecin var olduğu kabul gördüğü gibi bu yasal sürecin Roma hukuk anlayışından etkilenmesi de makul görülmelidir. Öyle ki hukuk, gelişim ve değişime açık bir sahadır. Hukukun geçmişin bıraktığı ham madde olması ve var olan dönemin şartlarına göre şekil alması pek tabiidir. Dolayısıyla Roma tesiri, bizim tarafımızdan kabul edilebilecek bir iddiadır. Bu iddianın kabulünün ötesinde odak noktamız, bu tesirin feodal düzenin doğasında var olan hiyerarşiye ne kadar tesir ettiği. Bu feodal hiyerarşide yer alan sınıfların durumunu ne kadar etkilemiştir? Bu yasal düzende Roma tesiri kadını ne kadar geriye atmıştır? İnsan haklarına aykırı olan hiyerarşi anlayışının Roma hukukuyla paralellikleri nelerdir? vb. sorulara cevap verebilmek çalışmamız açısından önemlidir. Bu açıdan Roma hukukunun yani Roma kültürünün izlerine değinmek elzemdir.

Bu tarz soruların cevabı için ilk olarak değerlendirmeye alınacak elbette ki Klasik Roma dönemi en önemli hukuk metni olan Corpus Iuris'i değerlendirmeye almak en doğru adım olur. Çalışmamızda temel prensip olarak gördüğümüz Sachshenspiegel'in bir örneği olarak kabul edebileceğimiz Capus Iuris, Roma tesirinin maddeler üzerindeki değerlendirmesi için elzemdir. Corpus Iuris, bir hukuk kitabı veya ders kitabı olarak ifade edilmektedir. Dönemin hukuk anlayışını

²³⁸ Paul Vinogradoff, *Ortaçağ Avrupasında Roma Hukuku*, çev., Ferhat Düzgören, Sevtap Metin, Ahmet Ulvi Türkbay, Erol Öz ve Taner Ayanoğlu, (Ankara: Göçebe Yayınları, 1997), 82-97.

²³⁹ Fritz Pringsheim, "The Inner Relationship between English and Roman Law", *Cambridge University Press on behalf of Editorial Committee of the Cambridge Law Journal*, Vol:5, No:3, Yıl: (1935), 350-356.

bizlere en iyi sunan örnektir. Corpus Iuris, bir hukuk kitabı olarak Roma veya İngiltere hukuku açısından değil, hukuk tarihi açısından oldukça önemli bir kaynaktır. Dönemin yasal anlayışı kadar daha sonraki dönemlere intikal etmesi açısından da önem arz etmektedir. Hukuk alanındaki tesiri yüzyılları aşmış olan bu kaynak, revize edilerek hukukta varlığını sürdürmüştür. 6. yüzyıldan başlayarak günümüze değin farklı metinlerle bizlere ulaşmış olan bu değerli kaynak, Roma-İngiltere hukukunun etkileşimini bizlere sunarken çalışma sahamıza ve dönemimize ait olan kadın algısının bir gerekçesi olarak da dikkat çekecektir.

Roma hukuk anlayışının daha sonraki dönemlere olan tesirinin ifadesi noktasında başvuru alan ilk kaynak olarak Corpus Iuris gösterilmektedir. Carpus Iuris, temel olarak bir bölümü sonradan dâhil edilmek üzere dört bölümden oluşmaktadır. Kaynak öncelikle Roma-İngiltere etkileşimine yönelik çalışmaların yoğunlaşması neticesinde elimize ulaşmıştır. Bir etkileşimin varlığı daha önce tarafımızca kabul edilmiştir. Mevzubahis olan, Roma tesirinin hukuk alanına değmiş olup olmamasıydı. Orta Çağ Avrupası açısından var olan bir kadın algısı ve bu algının şekillenmesine vesile olan birçok etken söz konusudur. Bu açıdan İngiltere hukukunun bir Roma hukuk mirası olma ihtimali üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu eğilim sonucunda önümüze çıkan kaynak Corpus Iuris olmuştur. Sachsenspiegel gibi bir hukuk kitabı olma özelliği gösteren Corpus Iuris, hukuk tarihi açısından oldukça kıymetli bir kaynaktır.

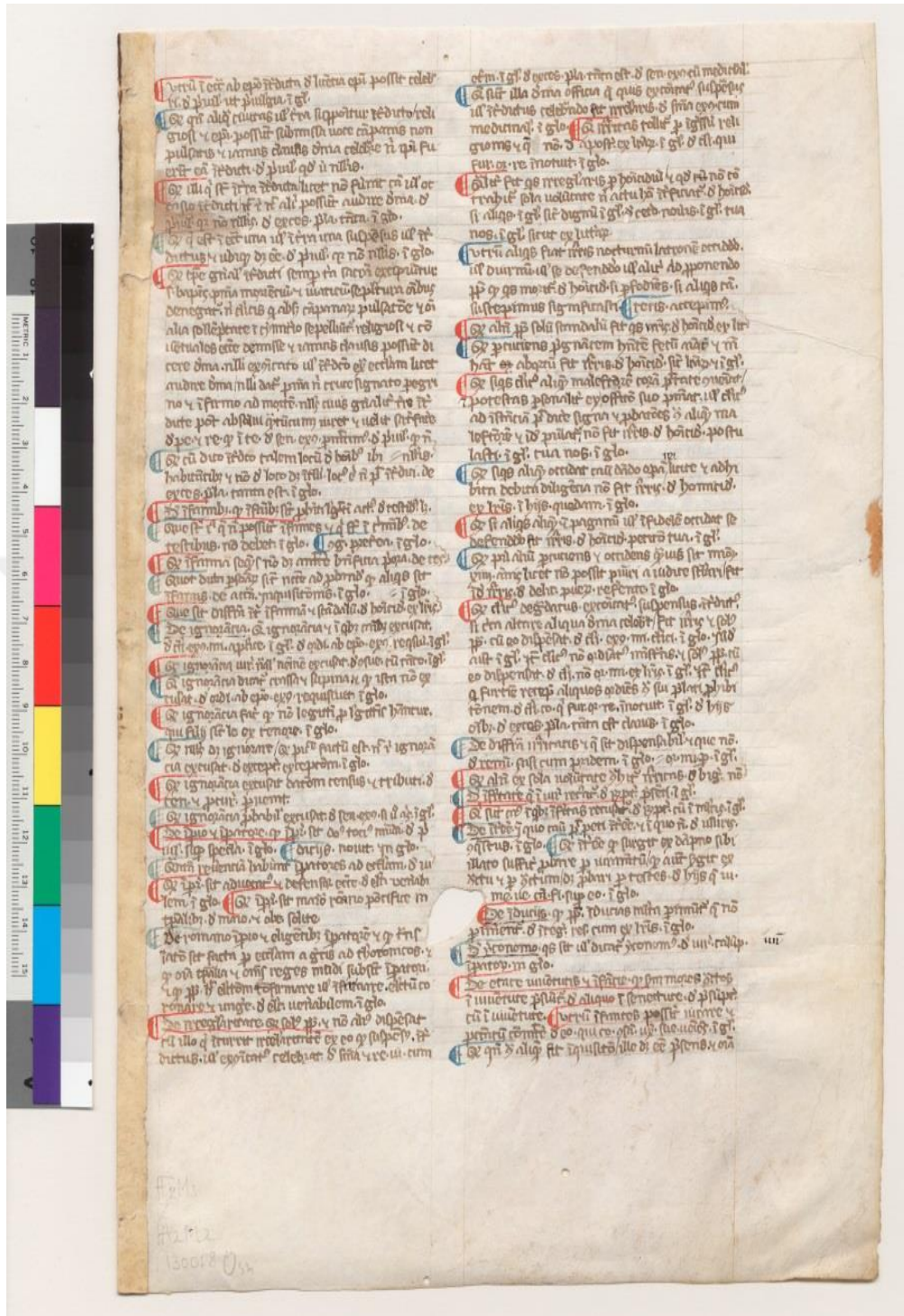
Çalışmamızın bel kemiğini oluşturan Sachsenspiegel’le aynı nitelikleri barındıran Corpus Iuris bu açıdan da dikkatimizi çekmiştir. Dönemin hukuk sisteminin işleyişi hakkında bilgi sunan bu iki kaynak, dönemlerin hukuk anlayışı hakkında bilgi vermekle birlikte etkileşim ve karşılaştırmanın yapılmasına da olanak sağlar.

Codex, Digesta, Institutions ve Novellae olarak adlandırılan bu bölümlerin birleşimiyle Corpus Iuris oluşmuştur. Hukuk kitabı niteliğinde olan Carpus Iuris bir hukuk kitabı olmaktan öte hukuk bilgilerinin yer aldığı bir el kitabı olarak değerlendirilebilir. Eğitimli Justinianus’un önerisiyle kaleme alınan Corpus Iuris, Roma hukuk ve idari birliğinin inşa edilmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu derlemenin en eski metni 9. yüzyıla dayanmaktadır. Genel olarak 10. yüzyıla dayanan metinlerin olduğu hukuk kitabı olarak kabul edilmemektedir. Hukuk eğitime yönelik bilgiler veren bu kaynakta hukuk kitabı olma özelliğinden uzaklaştıran temel neden, hukuksal durumlara yönelik genel bilgilerden ayrı olarak özel olaylara dair bilgiler bulunmaktadır. Hukuk kitabında olması gerekli olan “genel çerçeve” bu metinde görülmemektedir. Bu açıdan bu metin, bir hukuk kitabı olarak görülmesinin ötesinde hukuk ilmine yardımcı bir eğitim kitabı olarak görülebilir. Günümüze kadar ulaşmış olan bu kaynak, genel olarak Latince olarak piyasada yer almaktadır. Oldukça geniş bir hacme sahip bu derlemenin her bölümü farklı bir amaca hizmet etmektedir. Dört bölüme bakıldığında Codex, diğer bölümlerle karşılaştırıldığında daha sistematiktir. Bu bölümde daha önceki hukuk emirleri gözden geçirilerek düzenlemelere gidilmiştir. Digesta ise klasik dönem hukuk eserleri eleştirilerek bir düzenlemeye gitmek için oluşturulmuştur. Bu bölüm bir ayıklama bölümü

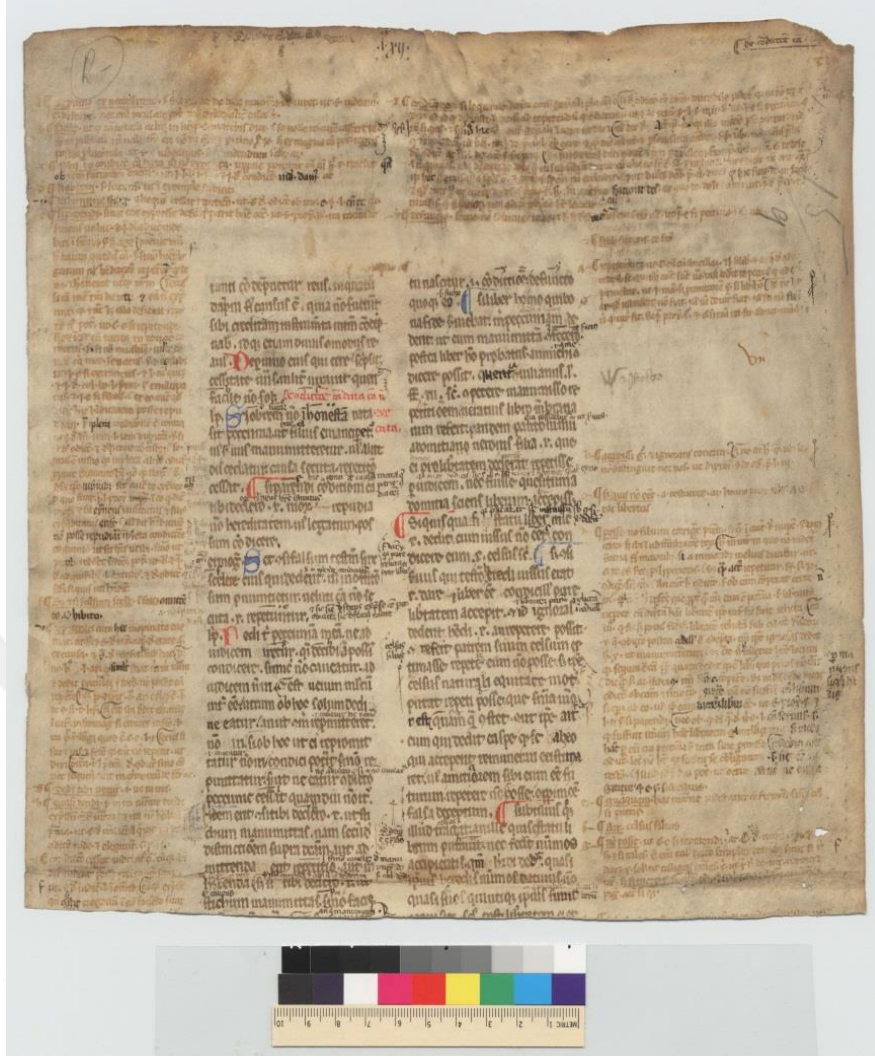
olarak düşünülebilir. Institutios olarak adlandırılan bölümde ise daha çok hukuksal bilgiler verilerek bu alanın anlaşılmasını kolaylaştırmak amacı güdülmektedir. Bu üç bölümden sonra bir ilave bölüm olarak eklenen Novellae, miras ve aile hukukuna yönelik değişikliklere dair bilgiler sunmaktadır.²⁴⁰

²⁴⁰ Murat Orhun, Justinaus'un Hukuk Reformasyonu, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol. 10/5, 2015, p.267-284.

Görsel 2.1. 2.1 ve 2.2. Corpus Iuris'un 1300-1325 Ve 1285-1299 Yıllarına Ait Bir Nüsha. ("Corpus Iuris", (23.11.2022), http://ds.lib.berkeley.edu/BANCMSUCB130f130008_1.)

Görsel 2.2. Corpus Iuris'in Bir Diğer Örneğidir. ("Corpus Iuris", (23.11.2022), http://ds.lib.berkeley.edu/BANCMSUCB130f120010_1.)

Corpus Iuris, 4 bölümden oluşmakla beraber her bölüm ayrı birer eser niteliği taşımaktadır. Elde edilen metin örnekleri bizlere bu yargıya ulaşma imkânı tanımaktadır. Ulaşabildiğimiz bölümler incelemeye alındığında her parçanın ayrı birer önemli kaynak olduğu görülmektedir. Institutions'un Türkçe diline çevrilmiş olması, çalışmamızın ilerlemesini sağlamanın yanında dönemin hukuk mevzuatı hakkında genel bir bilgi sunmaktadır. Digesta bölümüne kıyasla hacmi küçük olan Institutions, kendi içinde kitaplardan ve bölümlerden oluşmaktadır. Öncelikli olarak elimize ulaşan bu metin diğer bölümlerin meydana geliş mantığını sunmaktadır.

Genel itibarıyla bölümler halinde meydana gelen bu metnin elimizde mevcut olan bölümü Institutions'a bakıldığında dâhil edilen dönemin kıyaslamasının yapılması mümkündür. Birçok hukukçu tarafından gözden geçirilerek ortaya çıkarılan bu metin, genel bir hukuk bilgisini verebilmektedir. Kaynak kendi içinde bölüm ve fasıllardan oluşmaktadır. Dört kitap halinde meydana

gelen bu kaynak, fasıllara ilaveten paragraf numaralandırmalarına sahiptir. Parantez içi açıklamalar oldukça sık kullanılarak okuyucu kitlenin daha iyi anlamasına olanak sağlanmıştır. Hukuksal durumlar örnekler üzerinden aktarılmıştır. Bu açıdan çalışmanın hedefine hizmet ettiği söylenebilir. Öyle ki Justinianus'un, halkın hukuk sistemine vâkıf olması için oluşturma emri verdiği bir çalışmadır. Hukuk hakkında genel bilgi vermesi özel olarak Institutions'un oluşturulma gerekçesidir.

Çalışma incelendiğinde; radikal Hristiyan toplumlarda mevcut olan dinî anekdotlar dikkat çekmektedir. Giriş kısmı ile Magna Carta ve Sachsenspiegel'de mevcut olan dinî tesir açıkça bu kaynak içerisinde de hissedilmekte, aynı gelenek burada da yer almaktadır.

“Efendimiz İsa'nın adı ile

Almanların, Gotların, Frankların, Antların, Alanların, Vandalların, Afrikalıların İmparatoru, dindar bahtiyar şanlı gâlip ve muzaffer daimi haşmetli Ceaser Flavius Iustinianus'tan, hukuk öğrenmeğe iştiağı olan gençliğe...”²⁴¹

Burada Hristiyan olan toplumlarda dinin yasal süreci etkilediği açıkça görülmektedir. Bu açıdan Orta Çağ toplumu için dinin yasal sahadaki tesiri, temelde Corpus Iuris olmak üzere Magna Carta ve Sachsenspiegel'de sunulmaktadır. Öte tarafta dönemsel olarak Orta Çağ'ın farklı dönemlerinde oluşturulan bu hukuksal metinlerin din tesirine ilaveten birbirlerini etkilediği iddiasını güçlendirmektedir. Corpus Iuris bu açıdan çalışma sahamızda yer almaktadır. Roma döneminden kalma bir hukuk mirası söz konusu olup olmadığını tahlil etmek çalışmanın şeffaflığı için gereklidir. İzlenilen bu yolla beraber çalışma dönemimizde var olan kadın algısını detaylandırmak mümkün olacaktır. Çalışma dönemimizde var olan bir kadın algısı muhakkaktır. Bu algıda birçok etken söz konusu olmuştur. Corpus Iuris, bahsi geçen dönemin temel hukuk kaynağı olması hasebiyle çalışma sahamızda yer almıştır.

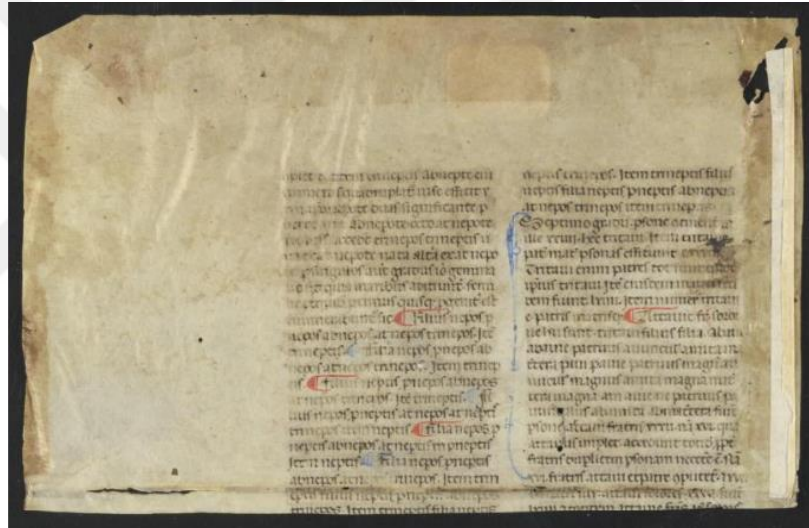
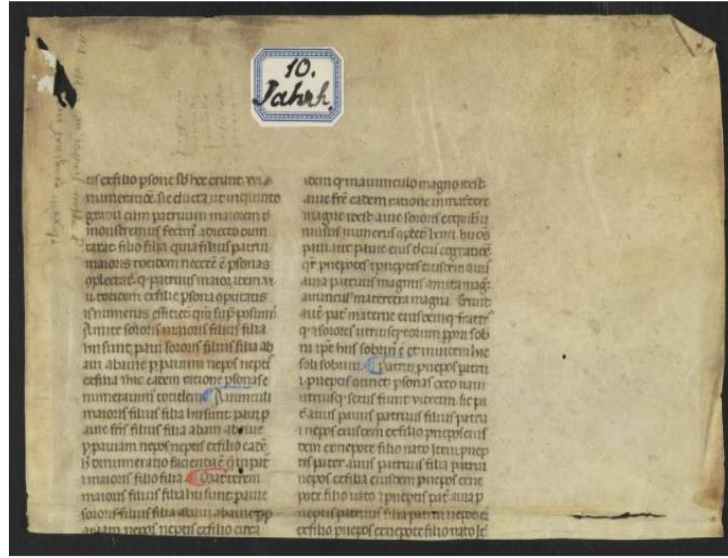
Hukuk alanına dair birçok konu hakkında bilgi veren bu metin, birinci ve ikinci kitaplarda ağırlıklı olarak hiyerarşiye yönelik bilgiler sunmaktadır. Kadın başta olmak üzere, köle, vasi anlayışı vb. konulara yönelik bir görüş edinmemize vesile olmaktadır. Öncelikle kabul edilebilir ki gerek Roma dönemi gerekse çalışma dönemi hukuk anlayışında paralellik söz konusudur. Genel itibarıyla miras, hâkimiyet yaşı ve kuralları, vasilik, vasiyet, hırsızlık, kiralama, mal gasbı, evlat edinme, evlilik, mülkiyet, tecavüz, hürriyet, kayımlık, borç, mirastan men edilme, kölelik, azat edilme gibi birçok konu hakkında bilgiler bulunan bu metin çalışmamız açısından çok değerli bilgiler sunmaktadır. Hiyerarşi sisteminin bir miras olarak oradan alınmış olma iddiası güçlenmiştir. Gerçek anlamda bu metin üzerinden Roma toplumunda var olan bir hiyerarşi sistemi açıkça görülmektedir. Roma kültürünün İngiltere yasa kültürüne intikali fikri, bu noktada kabul edilebilirdir. Kadın-erkek, köle-hür kavramlarının kullanımı bunun en belirgin ispatıdır.

²⁴¹ Iustinianus, *Institutiones*, çev., Ziya Umur, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1955), x1

Metin genel olarak Roma hukuk geleneğine vâkıf olmamızı sağlamasının yanında bahsi geçen dönem ve Roma hukuk anlayışını kıyaslamamıza vasıta olmuştur. Hiyerarşi sisteminin yanında kadın-erkek karşılaştırmasında ortak bir anlayışın varlığı söz konusudur. Dört kitapta mevcut bir kadın-erkek eşitsizliği açıkça görülmektedir. Gerek evlilik kurumunda kadının yeri gerekse kadının toplumda var olan yasal hakları noktasında kusurlu bir yasal sürecin varlık bulduğu görülmektedir.

Bu iddiamızı geçerli kılan birçok fasıl bulunmaktadır. Genel çerçevede bakıldığında “vasi” sisteminin burada yer alması öncelikli olarak bunun kanıtıdır. Vasi kavramı, Roma hukuksal metinlerinde tanımlandığı gibi, kendisini savunamayacak bir kişinin gönüllü olarak güç ve kuvvete sahip başka birinin himayesine geçme durumudur. Bu durumun ifa edilmesi kanun gereğince olup kişi, vasiliğinde bulunan kişinin savunucusu ve koruyucusudur. Vasi kavramı çerçevesinde kanunlar maddeler halinde kendini göstermiştir. Adli bir görev niteliğinde görülen vasilik, zayıf olan kesimin güçlü olanın himayesine girme durumu olup bu zayıflık daha çok bedensel olarak kabul edilmektedir. Öyle ki dilsiz, sağır gibi bedensel kusurları var olanların vasi himayesine girmesi yasal olarak makul bulunmuştur. Karşılıklı yasal kaidelerin yer aldığı vasilikte bedensel kusurlarla beraber maddi gücü zayıf olan fakir kitlenin de maddi gücü yerinde olanın himayesine girmesi durumu da buna bir örnek teşkil etmektedir. Bu, kavramsal olarak maddi, manevi veya bedensel olarak yetersiz olanın yasalar aracılığıyla bir isim üzerinden koruma altına alınma yoludur.²⁴² Köle, sağır, dilsiz, kör ve kadının vasi aracılığıyla korumaya alındığı bir yasal sürecin var olduğu Roma dönemine karşılık bahsi geçen dönemde de bu kavramın varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Özellikle kadının vasi olarak bir erkeğin himayesine girme geleneği burada yasalarla sağlamlaştırılmıştır.

²⁴² Iustiniani, *Digestorum Seu Pandectarum*, Iuris Enucleati Ex Omni Vetere Iure Collecti (Antik Kanunları Koleksiyonu), Liber Vicesimus Sextus (26. Kitap), I. Bölüm, 370.

Görsel 2.3. 1300 yılı Digesta'nın Latince Versiyonu. ("Digesta", (19.08.2023), <https://www.loc.gov/resource/rbc0001.2023medren57455/?sp=1.>)

Kadının erkek hâkimiyetinde yer alma geleneği açıkça görülmektedir. Bu anlayışın bulunması kadının erkek karşısındaki pozisyonunu açıkça ortaya koymuştur. Bunun dışında **hâkimiyet, miras, mülkiyet hakları, evlat edinme, agnatik hısımlık**²⁴³ vb. kanunların yer aldığı maddelerde kadının

²⁴³ Roma hukuk sisteminde sık sık yer alan "hısımlık", yasal sınırların belirlenmesinde bir kıstas olarak dikkate alınmıştır. Hısımlık; doğum, evlat edinme, evlenme ve evlat edinme yoluyla türlere ayrılan bir durumdur. Hısımlık sınır ve çeşitlerine bakıldığında öncelikli hâkimiyet esasına dayalı olan "agnatik" hısımlık göze çarpmaktadır. Bu anlayışta evlenme veya evlat edinme yoluyla erkeğin hâkimiyetinde olan kişilerin arasında bir hısımlığın var olduğu kabul edilmektedir. Ataerkil bir anlayışın yer aldığı Roma kültüründe bu konuda da baskınlık söz konusu olmuştur. Öyle ki baba hâkimiyetinden çıkarılan çocuğun annesiyle olan hısımlığı ortadan kalkmaktadır. Bir diğer tür olarak karşımıza çıkan kan bağına yarattığı "cognatio" hısımlılığıdır. Esas olan kan bağı olup agnatik hısımlık kadar ön plana çıkmamakla beraber yasal haklar konusunda sınırlı da olsa dikkate

erkeğin gerisinde olduğu bariz bir şekilde ortadadır. Bu maddelerin 13 ve 14. yüzyıldaki kadın dayatmalarını genel çerçevede izah edilmiştir. Diğer tarafta Roma tesiri açısından bu anlayışın şekil aldığı iddiasından önce bu metin üzerinden yasal süreçte bağlantı kurularak kadını izah etmek gereklidir. Tekrar tekrar ifade edilen feodal yasa ve düzenin üzerinde Roma tesirini anlamak ancak döneme ait metinlerin karşılaştırılması yapılarak mümkündür. Hukuk mevzuatı hakkında bizlere bilgi veren bu metin, değerlendirmeye alındığında çalışmamızın odak noktası olan “kadın” üzerinden kıyaslamaya dâhil edilecektir.

İki farklı dönemi içine alarak parantez açtığımız bu bölümde iki dönemin yasal etkileşimi kadın odaklı olarak yapılacaktır. Kadının gerek Roma gerekse daha sonraki dönemlerde erkeğin gerisine atıldığı bir gerçektir. Öyle ki kadın, bir nebze koruma altına alınırken aynı yasa sistemi erkek karşısında kadını erkek cinsiyle varlık bulan taraf haline getirmiştir. Yasaların büyük oranda erkek cinsinin tarafında olduğu muhakkaktır.

Diğer tarafta konumuza geri döndüğümüzde Roma dönemi yasal sürecinin temel prensibi olarak gösterilen Corpus Iuris’in bir parçası olan Institutiones’e bakıldığında özellikle I. ve II. kitaplarda kadına dair değerlendirmede bulunmak, toplumda bir hiyerarşi ve düzenin var olduğunu yakalamak mümkündür. III. ve IV. kitaplarda daha çok mali hukuku içeren konulara yer verilmiştir. Bahsi geçen metine bakıldığında şu ifade ile karşılaşılmaktadır:

“Senden ve karından doğan kimse senin hâkimiyetin altındadır: keza, oğlundan ve onun karısından doğan kimse de, yani kız veya erkek torunun da senin hâkimiyetin altındadır; torunun oğlu veya kızı, ve ilâh... de böyledir. Buna mukabil kızından doğan kimse, senin değil, kendi babasının hâkimiyeti altındadır.”²⁴⁴

Bu paragraftan da anlaşılacağı üzere kadın, erkek hâkimiyetinde olan taraftır. Aynı şekilde erkek egemen bir anlayışın vuku bulduğu dönem olan Roma dönemi yasalarında da bu durum paraleldir. Hukuk kitabı olarak nitelendirilen bu çalışmada bu tarz ifadeler sık olarak görülmektedir. Kadını ötekileştirmenin ötesinde erkek egemenliğinde varlık sürdüren taraf olduğunu kabul eden bir anlayış söz konusudur. Aynı şekilde Corpus Iuris’in bir parçası olan Digesta’da bu durum farklı şekilde ifade edilmiştir. Bir kız evlenmeden önce babanın hâkimiyetinde olup babanın rızasıyla gerçekleşen evlilik akdi ile hâkimiyet kocaya devredilmektedir. Mal beyanı olsun, çeyiz olsun bunda

alınmıştır. Özellikle yasal hakların belirlenmesi konusunda alt ve üst soyların belirlenmesinde ölçüt olarak görülen hısımlığın “evlat edinme” yoluyla sağlanması ve bu anlamda evlat edinilen kimsenin yasal haklar konusunda hısım olduğu kimselerle aynı statüde yer alması oldukça şaşırtıcıdır. Aynı şekilde “evlilik” kurumu çerçevesinde oluşan “kayın” hısımlığı, eşlerden birinin agnatio veya cognatio hısımlığı olduğu kişilerin evlilik aktiyle hısım olma durumudur. Bu hısımlık, evlilik aktiyle oluşmakla birlikte evliliğin sonlanması dâhilinde hısımlık fes edilmemektedir. Kayın hısımlığı devamlılılığı olup yasal sınırları sürmektedir. Roma toplumunda miras, evlilik sınırları, vasilik, nafaka yükümlüğü gibi konuların sınırları hısımlık dikkate alınarak çizilmiştir. Detaylı bilgi için bakınız. Nurcan İpek, “Roma Hukukunda Hısımlık”, *MÜHF-HAD*, C:21 S:1, Yıl: (2015), 167-203.

²⁴⁴ Iustinianus, *Institutiones*, I. Kitap(fasıl-IX,) 10.

kadın değil hâkimiyetine sahip olan erkek yetkindir. Kadının bütün yazılı işlemleri kocası tarafından gerçekleştirilir.²⁴⁵ Corpus Iuris'in iki kitabında da erkek hâkimiyeti tekrarlanmıştır.

Bu anlayışın feodal sistemde de var olması tesadüf olmasa gerek. Bu konuda bir miras yüklemesi söz konusudur. Erkeğin kadın üzerindeki baki egemenliği her iki dönemde de vardır. Bahsi geçen döneme ait kayıtlarda da bu anlayış kendini göstermiştir. 14. yüzyıl kayıtlarında kadının çok sınırlı düzeyde yer aldığı görülmekle beraber Roma anlayışının bir benzer örneğini yakalamak mümkündür. Öyle ki kadının akrabalık bağının babadan geldiği ve bu doğrultuda agnatik bağ yakınlık derecesine göre kadının miras hakkını elde edebileceği açıkça burada da görülür.²⁴⁶

²⁴⁵ Iustiniani, *Digestorum*, III. Bölüm, 336

²⁴⁶ *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office*, 65-66, kyt. no: 397-98,

elde edemeyeceği ileri sürülmektedir. Kadının erkeğin gerisinde olmasının ötesinde yok sayıldığı bir yasal madde karşımıza çıkmıştır. Evlat edinme gibi bir konunun yer aldığı bu gelişmiş yasal evrede kadının çok ilkel bir anlayışla yok sayılması toplumsal bir kusurun örneğidir.²⁴⁷

Kadın, erkek hâkimiyeti altında bulunan taraf olarak mülkiyetindeki malı rızası durumunda dahi devredemez. Kadının cinsi zayıflığı göz önünde bulundurularak mülkünü rızası dâhilinde bile devretmesi veya satması yasaklanmıştır.²⁴⁸

Kadının mülk edinme ve devretme noktasında kocasının iktidarı söz konusudur. Roma hukukunda yer alan bu anlayış, feodal sistemde de maddelerle belirtilmiştir. Kadın, evlendiğinde ayrı bir mülke sahip değildir. Onun mülk edinmesi, kişisel eşyalarla sınırlıdır. Evlendiği ilk günden itibaren koca, kadının mülkünün de sahibi olacaktır. Kadın mülk edinemez, mülk satamaz, devredemez. Mülkü kocaya sistem doğrultusunda devredilmiş olduğu için mülk üzerinde vasiyette bulunamaz, vâris olarak birilerini işaret edemez. Çünkü onun olan mülkiyetin bütün hakları evlilik akdiyle birlikte kocaya geçmiştir.²⁴⁹

Bu maddeler üzerinden kadının mülk edinme hakkının yanı sıra bütün yasal haklarının koca ve baba hâkimiyetiyle birlikte erkeğe geçtiğini söylemek doğru olur. Dolayısıyla kadının her iki dönem için erkek himayesinde bir yasal süreç geçirdiğini söyleyebiliriz. Kadın, bu noktada da erkek karşısında yasal olarak bir mağduriyet yaşamıştır.

Kadının mağduriyeti sadece bu maddelerle sınırlı değildir. Kadının erkek karşısındaki yasal hakları da sınırlandırılmıştır. Paralel şekilde kadının sahibi olduğu bir köleyi azat edip mirasçı tayin etmesi mümkün değildir.²⁵⁰ Bu ifade, kadının başkası üzerinde herhangi bir yasal değişimde ne derece etkisiz olduğunu göstermektedir.

Söz gelimi kadının yasal yetkisi çerçevesinde köleyi azat edip mirasçı yapamayacağı gibi kendi çocuklarını ve hâkimiyeti altında olmadığı birini mirasçı olarak tayin edemez. Öyle ki kadın, kendi çocuklarının hâkimiyetini dahi elinde zaten bulunduran taraf olmadığı için böyle bir durum yaratması imkânsızdır. Bu şekilde ölünün mirasçısı olarak tayin edilmiş kişi yasalar önünde extranei yani “yabancı” olarak nitelendirilir.²⁵¹

Kadının kendi çocukları ve o dönemde dikkate alınmayan köle üzerinde dahi herhangi bir hakkı yoktur. Bu noktadan bakıldığında kadın toplumsal konumu iyi durumda değildir. Sınırlı olarak varlık bulan kadın, erkek karşısında neredeyse yok sayılmaktadır. Dönemsel olarak yasal hakları değişim gösteren Orta Çağ kadını, Roma ve feodal dönemde kıymet gören bir durumda değildir.

²⁴⁷ Iustinianus, *Institutiones*, I. Kitap(fasıl-XI), 14.

²⁴⁸ Iustinianus, *Institutiones*, II. Kitap(fasıl-VIII), 48.

²⁴⁹ Doboz, I. kitap, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, 78-79.

²⁵⁰ Iustinianus, *Institutiones*, II. Kitap(fasıl-XIV), 61.

²⁵¹ Iustinianus, *Institutiones*, II. Kitap(fasıl-XIX), 70.

Feodal dönemde kadının durumunun, Roma döneminden ilham almış olma ihtimali oldukça yüksektir. Yasal olarak bir miras paylaşımı maddelerde görülmektedir.

Kadın Roma hukuk kitabında hâkimiyet altında olan bir varlık olarak tasarlandığı gibi yasal hakları da oldukça sınırlanmıştır. Öte tarafta kadının yasal bir mevzuda aktif olması da mümkün değildir. Öyle ki kadın herhangi bir davada köle, sağır, dilsiz, akıl hastası gibi nitelenerek saf dışı bırakılmıştır.²⁵² Kadının şahitliği kesin olarak kabul edilmemekte ve kusurlu kesimde olduğu düşünülmektedir.

Kadın; kör, sağır, dilsiz ve akıl hastasıyla aynı konumda değerlendirilerek yasal olarak haklarından men edilmiştir. Kadının durumu bir tarafa toplumda belli kesimin kusurlu kabul edilerek yasal haklardan mahrum edilmesi bizlere Sachsenspiegel'i hatırlatmaktadır.

Kadın her iki dönem açısından da oldukça zor durumdadır. Kadın, yasal hak olarak sadece erkeğe bağımlı bir taraftır. Öyle ki bir kadının en mağdur olduğu durum olan tecavüz sonrası karşı tarafa dava açma hakkı koca veya babaya aittir. Kadın, koca veya baba hâkimiyetinde bir kimse olma hasebiyle ona yapılmış olan bu saldırı baba ve kocaya yapılmış kabul edilip²⁵³ karşı dava açma hakkı erile verilmiştir.

Roma hukukunda olan bu anlayış, benzer şekilde feodal yasa maddelerinde kendini göstermiştir. Kadın, mülkü konusunda herhangi bir sıkıntı yaşadığında bunu vasisi olan koca veya baba aracılığıyla mahkemeye taşımaktadır.²⁵⁴

Koca veya baba, kadının bir velisi olarak kabul edilerek onun bütün haklarını elinde tutan taraf olmuştur. Bu durum hem Roma döneminde hem de feodal dönemde kendini göstermiştir.

Genel olarak Roma hukuku Institutiones'e bakıldığında feodal düzendeki kadını hatırlattığı gibi kadının tamamen yok sayıldığı kabul edilmesi oldukça yanlış olur. Kadın, hak ve egemenliği sınırlı olmakla beraber hukukta yer alan bir kesimi temsil etmektedir. Bu açıdan kadının sınırlı da olsa varlığı kabul edilmiştir. Kadının hukuk karşısında belli hakları olduğu da muhakkaktır. Öncelikle kadının az da olsa miras hakkı bulunmaktadır. Kadın, hâkimiyet altında olan taraf olarak mirastan saf dışı bırakılırken bazı koşullarda mirastan pay alabilmektedir. “Ab Intestato” (vasiyetsiz kalan miras kuralı) olarak nitelendirilen kural dâhilinde kadının erkek karşısında baba ya da dedesinin mirasından faydalanma imkânı bulunmaktadır. Yakınlık derecesi dikkate alınarak kadının mirastan faydalanması mümkün kılınmıştır. Daha önce kadının 1/3 pay alma hakkı tekrar değerlendirmeye alınarak kadının erkek karşısında belli oranda miras elde etmesi uygun görülmüştür. Bu noktadan bakıldığında kadının erkek cinsinde varlık bulunurken erkek karşısında bazı haklar elde ettiğini söylemek mümkündür. Metinde kadının çocuk ve torun olarak mirastan hak elde etmesini uygun gördük, ifadesi yer

²⁵² Iustinianus, *Institutiones*, II. Kitap(fasıl-X), 53.

²⁵³ Iustinianus, *Institutiones*, II. Kitap(fasıl-IV), 150.

²⁵⁴ Maria Dobozy, I. kitap, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, 81.

almaktadır. Burada kabul edilen yasal maddenin uygulanıp uygulanmadığını tenkit etmekten öte kadının toplumda sınırlı da olsa yer aldığını söylemek mümkündür.²⁵⁵

Bu uygulamanın bir benzeri Sachsenspiegel’de kendini göstermiştir. Bir kız veya evlenmemiş bir kadın, bir mülkün ya da arazinin mirasçısı olmadığında vasisinin izni olmadan onu satabilir.²⁵⁶ Aynı şekilde daha önce kadının mirastan pay alınmasına çok sıcak bakılmadığı metinde yeni emirnameyle kadının yakınlık derecesine (agnatik hısımlık) göre mirastan pay almasının doğru olduğu belirtilmiştir.²⁵⁷

Ataerkil bir anlayışın baştan sona kendini hissettirdiği bu dönem için kadın erkeğin gerisindedir, ifadesi ne kadar doğru ise kadının yok sayıldığı o derece yanlış olur. Yasa sistemi, her ne kadar kadını erkek himayesinde bıraksa da belli kurallar doğrultusunda varlığını kabul etmiştir. Kadın toplumun bir parçası olarak yerine göre yasalar aracılığıyla koruma altına alınmıştır. Kadın, baba veya koca himayesinde yer alırken koruyucu olan kesim tarafından hakları korunmuştur. Kadına yapılan her tür şiddet, tecavüz veya haksızlık karşısında kadının hakkını savunacak bir erkek cinsi söz konusu olmuştur. Farklı bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde kadının toplumda erkek nezdinde var olduğu gibi haklarının korunmasına yönelik bir yöntem söz konusudur. Erkek, hâkimiyetindeki kadının haklarını muhafaza etmek için bütün yasal hakları elinde bulundurmıştır. “İniuria” (tecavüz) kavramı üzerinden erkek, hâkimiyetindeki kadın için karşı tarafa dava açabilmektedir. Burada mevzubahis kadın olmayıp yapılan yanlışın yasal olarak muhatabı erkek kabul edilmiştir.²⁵⁸

Diğer tarafta bir diğer önemli benzerlik olarak sunulabilecek, doğrudan karşılaştırma materyali olarak göz önünde bulundurduğumuz Corpus Iuris’in bir parçasını teşkil eden Institutiones’in bahsi geçen bir diğer parçasında yer alan “çeyiz” detayına değinmekte fayda var. Öyle ki Orta Çağ Avrupası boyunca kadının elde edebileceği veya elde etmesi en doğal hakkı olarak görülen çeyiz “Digesta” bölümünde yer almıştır. Burada karşılaştırmadan önce çeyiz, kabul gören bir kavram olmakla beraber oldukça karmaşık olarak yer almıştır. Ancak burada çeyizin “evlilik” akdi ile kadının eline geçme durumu açıkça ifade edilmiştir. Kadın, çeyiz hakkını yine erkeğin hâkimiyetine dâhil olmasıyla elde edebilmektedir. Çeyiz ve sınırlarının detaylı bir şekilde yer verildiği bölümde evlilik akdi kadar sürdürülebilecek bir evliliğin ürünü olarak çeyiz işlev görmektedir. Çeyiz baba veya büyükbabanın isteğiyle verilebilirken kadının kendi rızasıyla çeyizini kocası veya gelinine devretme hakkı bulunmaktadır. Çeyiz kadının en doğal hakkı olmakla beraber baba bunun koruyucusu olarak görülmektedir. Öyle ki bir baba kayıp kızının dahi çeyiz hakkının koruyucusudur. Diğer tarafta kadının bu hakkı yasalar aracılığıyla kocası da göz önünde bulundurularak koruma altına alınmıştır. Erkeğin çeyizi tasarruf etmesi ya geçerli gerekçelerle ya da kadının rızası doğrultusunda mümkündür. Öte tarafta kocanın eşine karşı yerine getirmesi gereken bu görevde istenilen miktardan fazlasını

²⁵⁵ Iustinianus, *Institutiones*, III. Kitap(fasıl-I), 91-96.

²⁵⁶ Maria Doboz, I. kitap, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, 81.

²⁵⁷ Iustinianus, *Institutiones*, III. Kitap(fasıl-II), 97.

²⁵⁸ Iustinianus, *Institutiones*, IV. Kitap(fasıl-IV), 150.

verme hakkı vardır. Evlilik akdi ile devreye giren çeyiz boşanma halinde kadının elinden çıkmaz.²⁵⁹ Bütün sınırların yasalar aracılığıyla sağlaştırıldığı çeyizin burada kadının doğal hakkı olarak görülmesi kadar çalışmayı ilgilendiren kısım, işaret edilen döneme ait kayıtlarda da kadının doğal hakkı olarak yer almasıdır. Kadının bu hakkını yine erkek egemenliği ile temin etmesi, iki dönem arasındaki ortak bir unsur olarak görülebilir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda iki cins arasındaki ortak bağ hakkında çok farklı bir değerlendirmede bulunmak mümkündür.

Bu bilgiler doğrultusunda erkek egemen bir toplum değerlendirmesi elbette yapılabilir. Ancak daha ılımlı bir bakış açısıyla bakıldığında kadının hakları dolaylı da olsa vardır. Kadının toplumdaki yasalarda kaleme alınması ve ona yer verilmesi kadının yok sayılmadığını biraz da olsa akıllara getirmelidir. Kadın, erkek egemen bir toplumda yasaların dışında tutulmamakla beraber çoğunlukla erkek cinsinde yasal haklarını kullanmıştır.

Roma dönemi yasal sürecinin, belli özellikler dâhilinde feodal düzende de kendini gösterdiği muhakkaktır. Birebir benzerlik olmasa da yasal sürecin şekillenmesinde önemli bir etken olduğu görülmektedir. Birbirinin devamı niteliğinde olan iki dönem için etkileşim söz konusu olmuştur. Öyle ki Corpus Iuris, Roma hukukunun temel hukuk metni olarak çalışma dönemimiz boyunca da yer almıştır.

Mevzubahis olan 13 ve 14. yüzyıl yasal bir süreçte Roma hukukunun tesiri çalışmamızın daha şeffaf bir şekilde algılanması için gereklidir. Bu dönemlerde bir yasal sürecin varlığı muhakkaktır. Aynı şekilde Roma tesiri, dönemin önemli hukuk bilginlerinin çalışmaları aracılığıyla denetlenebilir. Başta Bracton ve Glanville, Fleta, Britton gibi birçok hukukçu tarafından bu dönemlerde yazılmış olan eserler, bizlere Roma hukuku tesirinin 13 ve 14. yüzyıllarda yaşanıp yaşanmadığı konusunda fikir edinmemizi sağlamaktadır. Özellikle Bracton²⁶⁰ tarafından ortaya çıkarılan eser bir yasal tüzük görevi

²⁵⁹ Iustinianus, *Digestorum*, III. Bölüm, 335-336.

²⁶⁰ 13. yüzyılın en önemli hukuk yazarlarından biri olarak görülen Bracton, dönemin yasal süreci hakkında bizi bilgilendirmenin yanında Roma-İngiltere hukukunun kaynaşmasına yönelik iddiaların doğruluk yönünü sunmaktadır. İngiliz hukukunun Roma hukukundan ne denli etkilendiğini araştıran hukukçuların genel olarak uğrak yeri Bracton'un eseri olmuştur. "De Legibus" adlı çalışma bu noktada dikkatleri çekmiştir. Bu eserin içeriği noktasında bir sonuca varılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmayı baz alarak birçok araştırmacı ortak olmayan fikirlerde bulunmuştur. Roma hukukunun derin izlerinin eserin tamamında hissedildiğini ifade edenler olduğu kadar hiçbir şekilde bir etkinin söz konusu olmadığını iddia eden taraf da olmuştur. Bu tartışmanın esas mevzusunda ortak fikirler olmadığı gibi bu eser üzerindeki fikirlerde de bir birlik söz konusu olmamıştır. Orta Çağ'ın en büyük hukuk kitabı olma yönüyle kimi araştırmacılar tarafından bu durum tesirden çok Roma hukukunun birebir kopyası olarak görülmüştür. Bu ifadelerin karşılığında bazı araştırmacılar ise bu çalışma üzerinden Roma ve İngiltere hukuklarının bir kaynaşması olarak eserin meydana geldiğini kabul etmiştir. Tartışmaların odağında çalışmaya bakıldığında ise Roma unsurunun İngiltere hukukuna yansımalarının en büyük kanıtı olarak gösterilebilir. Bu açıdan 13. yüzyıl Roma hukukuna yönelik bir canlanmanın kabul edilebilirliği mümkündür. Roma hukukunun yapılan alıntılarının miktarı noktasında fikir ayrılıkları söz konusu olmakla beraber Roma tesiri kabul edilmektedir. Bracton, Roma hukukunu saf İngiltere hukukuna uyarlamayı amaçlamıştır. Çalışmasında bu noktada Roma hukuk yöntemlerine yer vermiştir. Bracton, Roma hukukundan ilavelerde bulunurken Azo'yu da referans olarak göstermiştir. Bölümler halinde oluşturduğu çalışmanın özellikle 5. bölümünde Roma alıntıları oldukça yoğundur. Terim, deyim ve yöntemlerde Roma hukukundan faydalandığı açıkça görülmektedir. Bu açıdan genel olarak değerlendirmenin ötesinde burada Roma-İngiltere arasında

görmektedir. “Of the Laws and Customs of England” adlı incelemesiyle Bracton, Roma tesirini açıkça dile getirmiştir. Aynı şekilde Glanvilli de eseriyle Roma hukukunun İngiltere hukukuna yönelik etkileşimini bizlere sunmaktadır. Özellikle 13. yüzyıl hukukçularının ortaya çıkardıkları hukuk kitapları Roma tesirine yönelik iddialarına birer kanıt olarak gösterilebilirler.²⁶¹ Roma tesiri özellikle 13. yüzyılda dikkat çekmektedir. Gerek 13. yüzyıl gerekse Orta Çağ boyunca bir Roma hukuk yansımasının varlığından ve şekillenme unsurundan daha çok yasal sürecin bireyler üzerindeki olumlu veya olumsuz tesirleridir.

Roma döneminin yasal tesirinden önce kadın algısına olan tesirine yönelik bir parantez açmıştık. Roma ve Avrupa’da verilen dönemlerde bir kadın algısı olduğunu ispat etmiştir. Her iki nokta için kalıplaşmış bir kadın algısı olduğu gibi benzerlik olduğu da açıkça görülmektedir. Roma kadın algısının yanında yasal bir tesir de söz konusu olmuştur. Bu tesir karşılaştırmalı bir yöntemle benzerlikler baz alınarak ispat edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemle beraber işaret edilen dönem olan 14. yüzyıla ait kayıtlarda Roma mahkemesinin sık sık yâd edilmesi Roma tesirinin yazılı ispatıdır.

Öyle ki bu kayıtlarda “Roma Curia”sı dikkat çekmekle beraber bu ifadenin bulunduğu hüküm de tesirin kesin kanıtıdır. Mevzubahis olan bir davada isyanın ve kiliseye karşı yapılan saygısızlığın karşılığında verilen kararın uygulanmaması halinde Roma mahkemesine gidileceği ifade edilmiştir.²⁶² Burada davanın gidişine göre Roma hukuk anlayışına danışıldığı açıktır. Dolayısıyla üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen 14. yüzyıl kayıtlarında Roma curiasının telaffuzu hâlâ bu yasal anlayışın varlık sürdüğünü ispatlamaktadır. Benzer şekilde bir başka kayıt örneğinde kilise tarafından açıkça Roma yasal düzeniyle ortak bir anlayışta adaleti sağlama isteği kayda geçmiştir.²⁶³ Bunlarla beraber bir başka kayıta yer alan Roma Curia bölümünde yer alan bir yöneticiden bahsedilmesi o dönemde yasal bir sistem olup bu sistemin bir parçası olarak Roma Curia’sının aktif olduğunu ispatlamaktadır.²⁶⁴ Bu tarz ifadelerin dönemin kayıtlarında bulunması Roma tesirinin 14. yüzyıla kadar devam ettiğinin açık ispatıdır.

Yasal tesirin kadın algısına neden olduğunu da söylemek mümkündür. Bu açıdan kadının yerini belirleyen birçok iç ve dış nedenler olduğu açıktır. Bu nedenlere bir nebze de olsa değinmeye çalıştık. Kadının yerini belirlemede etkili olan unsurlar bir tarafa koyulduğunda sonuca odaklanmak artık mümkün olacaktır. Kadının yerini en doğru şekilde gösteren elbette ki yasalardır. 13 ve 14. yüzyıllar için bir yasal sürecin varlığı inkâr edilemez. Feodal sistemin daha çok yön verdiği bu yasal

hukuksal bir tesir 13. yüzyılda da kendini göstermiştir. George E. Woodbine, *The Roman Element in Bracton’s De Acquirendo Rerum Dominio*, The Yale Journal Company, Inc., Vol.31 No.8, Yıl: (1922), 827-838.

²⁶¹ Charles P. Sherman, “The Romanization of English Law”, *The Yale Law Journal Company, Inc.*, Vol:23, No:4, Yıl: (1914), 325-328.

²⁶² *The register of William Melton Archbishop of York 1317-1340*, Vol. III, 22.

²⁶³ İfadelerin birer örneği için baknz. *Diocesis Herefordensis, (1283-1327), Part XVII.* (Registrum Ricardı de Swinfield Pars Prima, London: Issued For The Society at 124, Charcery Lane, 1909), 66, 99, 101.

²⁶⁴ *The register of William Melton Archbishop of York 1317-1340*, Vol. III, 22.

süreçte kadın kendini nerede bulmaktadır? Bunun tahlili sınırlı da olsa ancak kayıtlar aracılığıyla mümkündür.

2.2. Feodalizmin Yasal Evreleri

Feodalizm genel olarak ifade edildiği yerlerde bir toprak sistemi olarak işaret edilmesiyle birlikte idari sistemin devamında bir adli sistemin oluştuğunu görmekteyiz.

Temelinde yerel idareye sahip olan feodalizm, yerel bir adli sistemi meydana getirmiştir. Bu adli sistem tek yönlü gelişme göstermemiştir. Bölgesel olarak icra edilen bu sistemde adli sistem noktasında yerel mahkemeler oluşturulmuştur. Feodal sistemin tepesinde bulunan kral, geri kalan kesim için idareyi her anlamda iyi koordine etmek zorundadır. Sistemde, merkezden eyaletlere yayılan yerel mahkemeler oluşturulmuştur. Kralın mahkemesi dışında bölgelerde aktif olan mahkemeler bulunmaktadır. Kralın mahkemesi, en etkin olup olağanüstü durumlarda devreye giren ve ağırlıklı olarak yerel mahkemelerde çözüme kavuşturulamayan meselelerin tartışıldığı yerdir. Yerel mahkemeler ise daha yoğun olmakla beraber olağan meselelerin görüldüğü mahkemelerdir. Orta Çağ feodal toplumu için yerel mahkemeler yaygın olup bu yerel mahkemelerin merkezinde kral yer almaktadır. Feodalizmin temel özelliklerinin bir yansıması olan bölgesel idare Orta Çağ Avrupası'na yansımıştır. Belirli özellikler dâhilinde yürütülen adli sistem tekdüze bir şekilde ilerlememiştir. Feodal sisteme bu anlamda uyumludur. Yer yer kurallar saf dışı bırakılmıştır. Amaç ve çıkar güdümlü olan bu çarkta yerine göre kurallar geri plana atılmıştır. Teamül hukuku bu döneme sınırlı olarak dâhil edildiği gibi mühürsüz olarak işlenen yasalar da olmuştur. Teamül hukuku Anglosakson ve Norman geleneklerinden oluşmuştur. İfade edildiği üzere feodal yasada yazılı hukuk ağırlıklı bir dönem yaşanmıştır. Yerel mahkemelerin mali yükümlülüğünün az olmasından dolayı krallığın mahkemesine oranla daha fazla talep edilmiştir. Krallık mahkemeleri genellikle mülkiyet ağırlıklı soylu bireylerin davaları ve çözümü zor davaları içermektedir. Mahkemeler birer gelir kaynağı olarak yerel mahkemeler “fakir”lerin, krallık mahkemeleri ise “zengin” adamların başvurduğu yerler olmuştur.²⁶⁵

Bu anlamda kurumsal işleyişlerde de bir sınıf varlığı gözler önüne serilmektedir. Bununla beraber Orta Çağ toplumunda var olan bu sınıflaştırma kurumlarda yer aldığı gibi bu sınıflara mensup kişiler de koşullarına göre adli kurumlara ilişkin tercihlerde bulunmuştur. Devletin koordine etmiş olduğu mahkemeler dışında Kilise mahkemeleri de dikkat çekmektedir. Özellikle 12. yüzyılda misyonlarını gereğinden fazla yaygınlaştırmaya başlayan kilise, yargı yetkisinde de etkin bir güç haline gelmiştir. Başlangıçta yerel mahkemelerle ayrılan kilise mahkemeleri sadece vicdanı esas olan münakaşaları çözümlemekle mükellef kılınmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda bu amaç dışına çıkan kilise mahkemeleri bütün davaları gören bir kurum haline gelmiştir. Kilise mahkemeleri para cezalarına ağırlık verilmesinden dolayı daha inisiyatifli olarak görülmüştür. Neredeyse bütün davaların

²⁶⁵ Frank I. Schechter, “Popular Law and Common Law in Medieval England”, *Columbia Law Review Association, Inc.*, Vol:28 No:3, Yıl: (1928), 275-297.

sonucunda suçlu, belli miktar ödenekle kendini kurtarırdı. Kilise mahkemelerinin yaygınlığı ve misyonuna aykırı davranış gösterme oranında 12. yüzyıldan itibaren artış görülmüştür.²⁶⁶

Yerel ve krallığa ait mahkemeler dışında varlık gösteren kilise mahkemeleri, kiliseye dinî kudrete ilaveten yargı gücü de sağlamıştır. Kilise anlaşıldığı üzere Orta Çağ Avrupası'nda güçlü olan taraftır. Radikal Hristiyan Avrupa toplumunda yargı yetkisini eline alarak kendini meşrulaştırdığını söylemek yanlış olmaz. Hukuk birliğinin mevcut olmadığı Orta Çağ Avrupası'nda kilise yargı alanında yer edinmiştir.

Bu açıdan Orta Çağ Avrupası için hukuksal alanda bir birliğin var olduğunu söylemek mümkün değildir. Kralın yönettiği mahkemeler dışında var olan yerel mahkemelere ilaveten kilisenin kendi içinde meşrulaştırdığı bir mahkeme ve bu mahkemelerde uygulanan bir hukuksal anlayış söz konusu olmuştur. Kilisenin elinde bulundurduğu yargı yetkisi zamanla genişletilmiştir. Dinî işlerle mükellef olan kilise, hatırı sayılır oranda yargıyı elinde bulundurmuş ve bu açıdan yer yer devletle çakışmıştır. Manevi ve maddi kontrolü elinde bulunduran kilise, özellikle toprak idaresine yönelik yargı yetkisinde iktidarla karşı karşıya gelmiştir. Bu noktada hükümet kiliseyi dizginlemek için yasal olarak reformlara gitmiştir. Ancak bu yargı yetkisi çok fazla kırılamamıştır. Normanların fethi hareketinden sonra da bu etki devam etmiştir. Kilise yargı yetkisi genel olarak evlilik, boşanma, kilisenin ekonomisi ve mülkiyeti, dinî harçlar, vasiyet, yemin törenleri vb. konular ağırlıklıdır. Ancak zamanla bu konuların dışında da kilise yargı yetkisi elde etmeye çalışmıştır. Bu noktada özellikle 12. yüzyılda II. Henry döneminde kilisenin yargı yetkisi sınırlandırılmıştır. Mülkiyete dair mevzuların, şartlar zorlamadıkça, yerel mahkemelere bırakılmasına karar verilmiştir. Kilise bu noktada maddi olan mevzulardan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Öte tarafta 12. yüzyıldan sonra evlilik akdinin gerçekleşmesi için kilise töreninin zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Karşılıklı rızanın söz konusu olduğu durumda evlilik geçerli kabul edilmiştir. II. Henry, kilisenin yemin ile ilgili uygulamasını kilise mahkemelerinin elinden alarak yerel mahkemelere bırakmıştır. Tecavüz, zina, ensest ilişki, sapkınlıklar, büyücülük gibi suçlar uzun süre kilisenin elindeyken zamanla kısmen yerel mahkemelere bırakılmıştır. Orta Çağ boyunca güçlü etkisi kabul edilen kilisenin gücü kırılmaya çalışılmıştır.²⁶⁷

Ancak kilisenin elinde tuttuğu bir yargı gücü söz konusu olmuştur. Bu anlamda kilisenin yasal süreçteki etkisi yadsınamaz oranda güçlüdür.

Genel olarak mahkeme türlerinin çeşitliğine bakıldığında var olan bir hukuk sistemi kabul edilebilirken bir hukuk birliğinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun belki de en temel nedeni feodal sistemdir. Feodal sistem, amaç odaklı olduğu gibi bölgesel bir idarenin tutsağıdır. Krala bağlı bir idari birlik görünüşte var olsa da asıl olan yerel bir özerkliktir. Toprağın yönlendirdiği bu sistemde bir hukuk birliği olmadığı gibi başına buyruk birçok iktidar gücü ortaya çıkmıştır. Kilise bu

²⁶⁶ Maurois, *İngiltere Tarihi*, 124.

²⁶⁷ Charles P. Sherman, "A Brief History of Medieval Roman Canon Law in England", *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, Vol:68 No:3, Yıl: (1920), 233-254.

anlamda en iyi örnek olarak gösterilebilir. Dinî gücü elinde bulunduran kilise elde ettiği topraklarla idari güçte de hatırı sayılır bir noktaya gelmiştir. Kilise, Orta Çağ Avrupası'nda dinin koruyucusu olmanın yanında yargıyı da elinde bulundurmıştır. Bu durumun en büyük kanıtı günümüze ulaşmış olan kayıtlardır. Feodal düzene ait kayıtlar bu dönemin adli ve idari işleyişi hakkında bilgiler sunmaktadır.

13. ve 14. yüzyıllarda dağınık da olsa bir yasal sistemin var olduğu kayıtlar aracılığıyla görülmektedir. Üç farklı koldan adli sistemin işlediği bu dönemde işleyiş şekline göre önemli olan içeriktir. Toplum üzerinde otokontrolü sağlayan feodal yapının bunu adli sistemde gösterdiği anlaşılmıştır.

Feodal dönemde feodal sisteme entegre bir yasallaşma var olup kayıtlar aracılığıyla varlığı noktasında değerlendirme yapabilmek mümkündür.

13 ve 14. yüzyıllarda feodal yasallaşmanın son halini aldığı görülmektedir. Genel bir sistem içerisinde gerçekleşen bir adli süreç söz konusudur. Hükümet ve kilise tekelinde yürütülmektedir. Bu yasal uygulamalar kayıtlar aracılığıyla bizlere sunulmaktadır.

Bu anlamda adli ve idari kayıtlar bizim için çok önemlidir. Her dönem sınırlı olmakla beraber kayıtlardaki bilgiler bizi yönlendirmektedir. Orta Çağ döneminde mahkeme kayıtlarıyla birlikte kilise kayıtları bilgileri kısmen yönlendirmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi Orta Çağ Avrupası için kilisenin etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir. Dinin kadın üzerindeki yetkinliği konusunda ilk sırada yer alması dikkatleri kiliseye çevirecektir.

Kilisenin toplumu manipüle etme alanları oldukça geniştir. Orta Çağ toplumunu ekonomi, sosyal ve idari alanda tesiri altına aldığı gibi yasal süreçte de rol oynamıştır. Kilisenin Orta Çağ Avrupası'ndaki tesiri ve feodal sistemin toplumu yönlendirme gücü doğrudan kadının varlık çizelgesini bizlere sunmaktadır.

2.3. Orta Çağ Avrupası'nda Kilise ve Yasal Sürece Etkisi

Orta Çağ Avrupası için hukuk tek bir merkez üzerinden varlık bulmamıştır. Yargı sadece hükümetin tekelinde olmayıp kilisenin de bu yönde etkili olduğu açıktır. Kilise, Orta Çağ Avrupası bazında güçlü bir kurum olduğunu yargıya dâhil olmasıyla da göstermiştir.

Paralel şekilde Orta Çağ Avrupası'nın yasal süreci başta olmak üzere birçok alanın en iyi biçimde algılanması için Hristiyan olan Avrupa açısından kilisenin önemi ve etkisinin idrak edilmesi gerekir. Kilise, toplumun her kesimine hitap etmekle birlikte toplumun manevi değerlerinin toplandığı bir kurumdur. Her anlamda Orta Çağ toplumunu bir arada tutan bir sistemi temsil eden kilise bu anlamda dengeyi sağlamıştır. Yahudiler, köleler, gezginler gibi çok küçük bir kısmı ifade eden azınlıklar dışında Avrupa genel itibarıyla Hristiyan bir kesim olmuştur. Kilise derin ve etkili bir kurum olarak geniş bir nüfusa hitap etmiş ve bu anlamda yerini uzun süre koruyabilmiştir. Toplumun genel

argümanını oluşturmakla birlikte birleştirici, yönlendirici özelliğini de dönem dönem ortaya koymuştur.

Kilise, Hristiyanlığın yaygınlaştığı ve yaygınlaşmaya devam ettiği süre zarfında dikkate değer bir güç elde etmiştir. 4. yüzyıldan itibaren kilise, yapılan bağışların da etkisiyle manevi gücüne maddi gücü de ilave etmiştir. Kilisenin toplumda sadece dinî bir kurum olmaması gücünü aktifleştirmiştir. Kilise manevi gücü, eğitim ve yardımlaşmanın merkezi olması hasebiyle yoğun olarak toprak bağışlarının yapıldığı kurum haline gelmiştir. 4. yüzyılda yapılan toprak bağışları zamanla miktar olarak iki üç katına çıkmıştır. Öyle ki 8. yüzyıla gelindiğinde Fransa topraklarının büyük bir kısmı kilisenin eline geçmiştir. Bu bağışlar manastır tarikatlarının kurulmasıyla birlikte hız kazanmıştır. Kilise, toplumdaki aktif rolünün getirisi olarak büyük toprak bağışları elde etmiştir. 9. yüzyıla gelindiğinde ise bu bağışlar vesilesiyle ruhban sınıfı büyük toprak işletmelerinin sahibi olmuştur. Elde ettiği toprakları işleterek toprak sahibi olarak toprağın işletilmesine vasıta olduğu gibi ürünleri ticaretin tekeline kullanarak ticaretin de canlanmasını sağlamıştır. Kilise tarım ve ticaretten elde ettiği gelirlerin yanında vergilendirme yoluyla da gelir elde etmiştir. Maddi ve manevi kaynaklar aracılığıyla 11. yüzyıla gelindiğinde kilise toplumun her sahasında aktif rol oynamıştır. Bu yüzyıllardan itibaren kilise, din kurumu olmanın yanında kanun koyucu, vergilendirme hakkı olan, geniş toprak sahibi, idareci gibi birçok özelliği elinde bulunduran güç olarak iktidarın ortağı olmayı başarmıştır.²⁶⁸ 1000 yıllardan itibaren temel prensipleri sağlamlaştırılan Hristiyanlık 1500'lere gelindiğinde etkin bir güç haline gelmiştir. Orta Çağ boyunca bu tarihler aralığında yönetimin ortağı olmakla birlikte idari sistemde söz sahibi olmuştur. Yerine göre bu konuda en etkili rolü almıştır.

1000-1500 zaman aralığında vuku bulunan tarihî olaylarda kilise etkinliğini göstermiştir. Öyle ki bir Haçlı Seferi yönlendirmesinin kraldan öte papa tarafından yapılması, kilisenin ne kadar güçlü bir konumda olduğunu ispatlamaktadır. Papa yani kilise, savaşı komuta etme yetkisinin dışında yasa yetkisini de elinde bulundurmuştur. 12. yüzyıldan itibaren davalarda bulunma ve karar verme yetkisi papaların eline geçmiştir. Birer yasa koyucu din yetkilisi olarak rol oynayan kilise görevlileri, ellerinde bulundurdıkları topraklarla birlikte sadece manevi değil, aynı zamanda maddi gücü de ellerinde tutmuşlardır. Halk tarafında bu yelpazesi geniş tutulmuş imtiyazlar rahatsızlık uyandırmışsa da uzun süre bu şekilde devam etmiştir. 12. yüzyılın sonundan itibaren kendilerini hukukçu olarak nitelendiren din adamları, imtiyazların sınırını aşmakla birlikte dinî bazı güçlerde rahatsız edici iddialarda bulunmuşlardır. Bu anlamda kilise bazı reformlara gitmek zorunda kalmış, keskin ve kesin olan uygulamalarda değişikliklere gidilmiştir. Ancak sarsılmanın yaşandığı kilise gücünde kalıcı bir etki olmamakla birlikte zamanla manastırlar, katedraller ihtişamlı yapılarıyla varlığını devam ettirmiştir. Bu noktada kilise yasal, idari, ekonomik, dinî vb. etkileriyle birlikte mimari yapısında da gücünü göstermiştir.²⁶⁹

²⁶⁸ Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, 85-86.

²⁶⁹ Roberts, *Avrupa Tarihi*, 233-235.

Orta Çağ'da genel olarak oldukça etkin olan kilise, özellikle papa III. Innocentius'un reform girişimlerinin olumlu sonuçları bu etkiyi iki katına çıkarmıştır. Kilise elinde bulundurduğu topraklarla iktidar tarafından hep cazip gelmiştir. Öyle ki bu toprakların devletin topraklarına ilave edilmesi hayalleri söz konusu olmuştur. Ancak 1198'de papa olarak III. Innocentius'un seçilmesiyle birlikte istenilenin aksine kilise daha fazla güç elde etmiştir. Kilisenin bu derece tehlike olarak görülmesi muhakkak ki feodal topraklarının önemli bir kısmını elinde bulundurmasıyla ilgilidir. Kilise tarafından doğrudan sahip olunan ve dolaylı olarak feodal beylerin ellerinde bulundurdıkları iki türlü toprak bulunmaktadır. Feodal beylerin ellerinde bulunan ve feodal bir bağın söz konusu olmadığı topraklar belli haraç karşılığında verilmektedir. Papa, bu topraklar üzerinde belirttiği haraç dışında bir hak talebinde bulunamaz. Diğer tarafta papanın doğrudan hâkim olduğu topraklar bulunmaktadır. Papanın bir temsilcisi tarafından idare edilen ve oldukça geniş olan bu topraklar güçlü olan feodal beylerin ellerinde bulunmaktadır. Farklı şekilde piskoposlukların ve manastırlara büyük oranda gelir getiren papanın kontrolünün dışında tutulan topraklar bulunmaktadır. III. Innocentius'un reformlarıyla birlikte kiliseye doğrudan tabi olan topraklarının başına yetkin "rector" adı verilen temsilciler getirilerek toprak yönetimi sağlanır. Rectorlar toprak idaresini ve denetimini sağladıkları gibi tam teşkilatlı mahkeme ve hâkimler aracılığıyla hukuk işlerini de yürütür. Böylece papa, müdahale sınırında olan toprakları her anlamda kontrol altında tutarak feodal toprakların idaresini sağlamıştır. Eyalet anlayışıyla kilise, imparatorluğa bağlı temsilciler vasıtasıyla elindeki toprakların idaresini sağlamıştır. Kilise temsilcisi vergi toplama, mali ve idari işlerini halletmekle beraber bölgenin yargı işlerini de yönetmiştir.²⁷⁰

III. Innocentius tarafından Geç Orta Çağ'da ceza hukukuna yönelik eleştiriler yapılarak bu yönde uygulamalara kapı açmıştır. Bu uygulamaların en etkilisi olarak adli yargılanmalardan, sorgu esnasında işkence yönteminden vazgeçmesi gösterilebilir. Yargılanma esnasında zanlıya yönelik kaynar su, kızgın demir gibi şiddet eğilimli yöntemlerden farklı yöntemlere başvurulmuştur. Bunda III. Innocentius'un bu tarz yöntemlerin din adamlarının onaylamasını yasaklaması etkili olmuştur. Bu durum hukuk alanında akılcı yöntemlerin devreye girmesini sağlamıştır. 12. yüzyıla kadar ceza sahasında sorgu alanı olan feodal, yerel ve kraliyet mahkemelerinde yargılama sistemi insan dışı işkencelerle sınırlıdır. Feodal yasa veya yerel ve kraliyet mahkemelerinde ayırım gözetmeksizin aynı yola başvurulmuştur. 12. yüzyıldan itibaren bu anlamda daha akılcı ve daha insancıl yöntemlerin uygulanmasına yönelik değişiklikler söz konusu olmuştur.²⁷¹

İngiltere başta olmak üzere Orta Çağ Avrupası'nın toprak sistemini algılamak için kilise ve feodal döneme olan etkisine de vâkıf olunması gerekir. Toprağın büyük bir kısmını elinde bulunduran kilise, feodal yapının da temsilcisi konumundadır. İngiltere baz alındığında bu gerçek daha net anlaşılmaktadır. Bu feodal yasa ve yargı uygulamalarının en iyi örneğini bizlere İngiltere, Fransa ve

²⁷⁰ Umberto Eco, *Ortaçağ Şatolar, Tüccarlar, Şairler III*, çev., Leyla Tonguç Basmacı, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2010), 91-93.

²⁷¹ Eco, *Ortaçağ Şatolar, Tüccarlar, Şairler III*, 231-232.

Almanya gibi geniş feodal krallıklar gösterir. Büyük feodal krallığın en iyi örneğini teşkil eden İngiltere'ye bakıldığında aynı şekilde Orta Çağ boyunca aynı seyrinde devam etmeyen bir tablo gözümüze çarpmaktadır.

14. yüzyıl İngiltere'sinin feodal sisteminin grafiğine vâkıf olunması için öncelikle kilisenin feodal düzendeki etkisine bakılması gereklidir. Öyle ki kilise kurumu, feodal toprakların azımsanmayacak bir kısmını elinde bulundurmaktadır. 14. yüzyıl İngiltere'sine bakıldığında bu dönem, toplumun her kesimi ve feodal sistem için olumsuz koşul ve olayların vuku bulduğu bir dönem olarak nitelendirilebilir. Bu dönemin ağır koşullarının yansıması olarak dönemin kayıtları gösterilebilir. Özellikle kilise kayıtları 14. yüzyılın zor koşullarını sunmaktadır. Kilise kayıtlarına bakıldığında üç durum dikkatleri çekmektedir. Öncelikle kilisenin elinde tuttuğu bir yargı yetkisi bulunmaktadır. Bu elindeki gücün kralın yerkilerine dâhil olabilecek bir güç olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki kralın İskoç tacı nedeniyle yaşadığı sürtüşmede iki taraf arasında arabulucu görevinin kilisenin üstlendiği notlar dikkatlerden kaçmamıştır. Burada krala siyasi bir destek olmakla birlikte dinî bir güç olarak Robert Bruce taraftarları aforoz edilmiştir. Böylelikle kilise Robert'e karşı kralın tarafında olduğunu göstermiştir.²⁷² Siyasi ve dinî bir güç olarak öncelikle kilise dikkatleri çekmiştir. İkinci olarak yargı yetkisini besleyen veya yargı yetkisini elinde bulunduran bir maddi gücün varlığı da söz konusudur. Geniş toprak sahipliği kadar yargının ifa edildiği süreçte de belli miktar maddi kâr elde edildiğini gösteren kayıtlar söz konusudur.²⁷³ Kilisenin maddi gücünü besleyen birçok faktör olmakla beraber bunların en iyi bilineni bağışlardır. Bu bağışlar, çeşitlilik göstermekle beraber kayıtlarda en fazla telaffuz edilen “ondalık” adı verilen bağış türüdür. Bu bağış türü kiliseyi besleyen bir bağış türü olmakla beraber ulaşılan bilgilerde kralın emri doğrultusunda ondalık miktarında karar kılındığı notu dikkat çekmiştir. Bu durumda kilise ve kral arasında bir uzlaşmanın varlığı kabul edilebilir.²⁷⁴ Kayıtların birçok yerinde ondalık bağışının miktarının, dönemsel toplanış şeklinin, bağış yapılan yerlerin belirtildiği bilgiler söz konusudur. Kilisenin toprak kira gelirleri de aynı oranda yer yer not edilmiştir. Burada bir örnek teşkil etmesi uygun görülerek belirtilen bilgilerden kilisenin gelir-giderlerinde bir sistemli yol izlendiği söylenilebilir. Kayıttaki bilgide, nottan önce bir girizgâh yapıldıktan sonra kiliseye ait olan belli mülkün ve mülk üzerindeki kiranın, Stutton ve Bramham kasabası ve çevresindeki mülkün Lord Henry'e devrine yönelik not, feodal düzenin güçlü bir üyesi olarak kiliseyi gösteren küçük bir örnektir.²⁷⁵

Kilise kayıtlarından verilen küçük örnekler dâhilinde maddi ve manevi yönü güçlü olan bir sınıfı temsil ettiği rahatlıkla anlaşılmaktadır.

²⁷² *The Register of Willam Melton ARCHBISHOP of York 1317-1340, Volume III, 64-72.*

²⁷³ Kayıttaki davanın yürütülmesi noktasında belirtilen ödeneğin işaret edilen isime ulaştırılması kaydedilmiştir. Kayıttaki bilginin detayı için bkz. *The Register of Willam Melton ARCHBISHOP of York 1317-1340, Volume III, 80.*

²⁷⁴ *The Register of Willam Melton ARCHBISHOP of York 1317-1340, Volume III, 151.*

²⁷⁵ *The Register of Willam Melton ARCHBISHOP of York 1317-1340, Vol. II, 70.*

Feodal sistemin en güçlü kesimi olarak kilise mensupları çok rahat bir şekilde ifade edilebilir. Son olarak kilisenin gücü nispetinde zamanın zor koşullarının en fazla dillendirildiği kayıtlar olarak gösterilebilir. Dönemin toplumsal bozuklukları, ağır vergiler, isyanlar, dış saldırılar vb. konuların en sık görüldüğü kayıtlar kilise kayıtlarıdır.

Çalışmanın teması noktasında bilgilerin sınırlı olduğu kilise kayıtları dönemin feodal yapısı, koşulları, siyasi-sosyal düzeni hakkında bilgiler sunması açısından oldukça kıymetlidir. Bu özelliklerle birlikte kayıtlar bahsi geçen dönemin yasal süreci hakkında bilgi veren en önemli delillerdir.

Buradan da anlaşılabileceği üzere kilise hem feodal sistemde hem de yargı sisteminde etkin bir rol oynamıştır. Mevcut bir sürecin varlığı söz konusu olduğu gibi bunun devamlılığı hukuksal bir süreci de beraberinde getirmiştir. Elimizde bulunan kilise kayıtları özellikle feodal yapıda bir yasallaşmanın var olduğunun en büyük kanıtıdır.

Feodal düzen himayesinde mevcut olan bir yasal sürecin varlığı döneme ait kilise ve mahkeme kayıtlarıyla desteklenmektedir. Tarihi çok geçmişlere dayanan kayıt tutma geleneği, var olan bu yasal süreç hakkındaki bilgilerin bizlere ulaşmasını sağlamıştır. Orta Çağ Avrupası bilgi açısından oldukça fakir olmakla beraber tarihsel olarak kayıt tutma alışkanlığının var olması buradaki açığı biraz da olsa kapatmaktadır.

2.4. Kayıtların Tutulma Geleneği

Orta Çağ kayıtlarına göz atıldığında daha çok kilise ve mahkeme kayıtları²⁷⁶ konumuza ışık tutmaktadır. Özellikle kilise kayıtlarının tutulmuş olması çalışmamızın zenginliğini sağlamıştır. Orta Çağ diliyle yazılmış olan kayıtların bu şekilde okunmasının imkânsız olduğu görülmüştür. Ancak daha detaylı araştırmaların sonucunda eldeki nüshaların günümüz Latin diline çevrilmiş haline ulaşılmıştır.²⁷⁷ Bu anlamda ana kaynakların sadece görsel olarak kullanılmasının dışında içeriğinden de faydalanma fırsatı yakalanmıştır. Kayıtların bir kısmının orijinal el yazmalarına ulaşılmasıyla birlikte aynı kayıtların günümüz Latin diline çevrilmiş hali, görselde var olanın bilgiler doğrultusunda teyit edilmesini sağlamıştır. Tarihin her dönem araştırmacıların yardımcı kaynağı olan kayıtlar, toplumla alakalı çok yönlü bilgi edinme yolu olarak görülmektedir. Bu kayıtları adli, idari ve dinî

²⁷⁶ Çalışmamızın en önemli kaynaklarını kilise ve mahkeme kayıtları oluşturmaktadır. Özellikle mahkeme kayıtları, dönemin temel özellikleri hakkında bilgi sunması açısından oldukça önemlidir. Elimizde bulunan mahkeme kayıtlı cilt, I. Edward'ın krallığının 23 ve 31. yılları arasında tutulan kayıtlardan oluşmaktadır. Kralın onayı doğrultusunda uygulamaya konulan kararların yer aldığı bu kayıtlar dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve idari yapısı hakkında bilgi vermektedir. Mahkeme kayıtları, dönemin koşullarından haberdar olmamızı sağlamasının yanında toplumun algısını da yansıtmaktadır. İşlenen suçlar toplumun durumunu aktarırken davaların sonucu da idari işleyişten bahseder. Cildin sonunda yer alan indeks aracılığıyla aile, evlilik, din, kilise, askerlik vb. konular hakkında bilgi edinmek mümkündür. Daha detaylı bilgi için bkz. *Calendar of the Justiciary Rolls of Proceedings in the Court of the Justiciar of Ireland, XXXIII to XXXV Years of Edward I, Part 2: (1305-1307)*, Edited by James Mills, I.S.O, TannerRitchie and The University of St Andrews, 2008.

²⁷⁷ Elde ettiğimiz kayıtlar dönemin yazı diliyle yazılmakla birlikte okunma noktasında hem o dönemin dilinin şu anda bilinmemesi hem de görsellerin büyük bir çoğunluğunun silik olması, orijinal kayıtlardaki bilgilerin doğrudan kullanılmasına engel olmuştur. Bu kayıtlar, Bilkent Kütüphanesi mikrofilm bölümünde mevcuttur. Elimizdeki kayıtlara ulaşmak için bkz. *The Episcopal Registers Part 1, 1215-1650, Reel-3,4*.

kayıtlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Orta Çağ hukuk anlayışıyla birlikte toplumun yapısı, hiyerarşisi, idare sistemi vb. konulara değinen bazı kayıtlar günümüze kitap şekliyle ulaşmıştır.

Kayıt tutma geleneğiyle beraber oluşan hukuk kitabı Sachsenspiegel de bir kayıt tutma örneği olarak değerlendirilebilir. Orta Çağ dünyası açısından Kont Hoyer'in emriyle Eike von Repgow tarafından örf ve âdet kanunlarının kayıtlar şeklinde yazılması görülmüş ilk faaliyet değildir.

12. yüzyılın ikinci yarısında böyle bir hareket başlamıştır. Başlangıçta hukuk pratiği hakkında bilgili olan kişiler vasıtasıyla Latince olarak ortaya çıkmıştır. Fransa, İsveç, Norveç, İngiltere gibi bölgelerde bu gelenek yayılmaya başlamıştır. Kilise yasalarına pek değinmeyen bu yazım alışkanlığı uluslararası bir faaliyet haline gelmiştir. Kısmen kilise yasalarına değinmekle birlikte daha çok örf ve geleneklere hizmet eden kurallar dizisini oluşturmaktadır.

Orta Çağ Avrupası'na kaynak teşkil eden kayıtlar günümüzde o dönemlere değin bilgi edinmemize vesile olmaktadır. Gerek kilise kayıtları gerekse mahkeme kayıtları, dönemi aydınlatması açısından oldukça önemlidir. Bu kayıtlar aracılığıyla feodal düzende bir yasallaşma sürecinden bahsetmek mümkündür. Kayıtlar ışığında dönemin sistemsel uygulamalarından haberdar olunduğu gibi yasal döngüdeki sınırları konuşma imkânı da bulunmaktadır. Orta Çağ'da hukuk, örf ve âdetlere dair bilgilerin yazılma alışkanlığı söz konusudur.

Çalışma sahasında İngiltere ve Almanya'nın yer almasından dolayı bölgesel olarak hukuksal sürecin yapılandırılmasına bakıldığında İngiltere 12. yüzyıldan itibaren var olan hukuksal sürecin yazılı metinler aracılığıyla kalıcılığı sağlanmıştır. Hukuksal sürecin varlığının en büyük göstergesi olan yazılı metinler 11. yüzyılın sonlarına doğru varlık, 12. yüzyılda ise artış göstermiştir. Yazılı metinlerin Latince ve yerel dilde kilise aracılığıyla çoğaltılması aynı döneme denk gelmiştir. Avrupa'da yazılı metinler aracılığıyla hukuksal sürecin başlangıcı genel olarak 12. yüzyıl olarak kabul görmektedir. İtalya'da bu tür bir gelişmenin Orta Çağ öncesine dayandığı iddiası dışında diğer bölgelerde bu yüzyıla işaret edilmektedir. Roma döneminde kilisenin etkisi ve okuryazarlık sorunsalı metinlerin çoğalmasını sekteye uğratsa da ileriki dönemlerde durum değişmiştir. Örf ve âdetlerin yani yasal uygulamaların kayıt altına alınma alışkanlığı hukuksal verileri zenginleştirmiştir. Bu yasal kayıtların tutulma alışkanlığı bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Bunda hem bölgenin kültürel etkileşime açık olup olmaması hem de okuryazarlık oranı etkili olmuştur. Kuzey ve Güney Avrupa'da bu noktada farklılıklar görülmektedir. Güney Avrupa bu anlamda daha donanımlı ve zengindir. 13. yüzyıldan itibaren başta Almanya olmak üzere birçok bölgede kayıtlar güncellenmiştir. Genelde düz metin ve Latince kaleme alınan hukuk kitapları kayıt tutma geleneğiyle ortaya çıkmışlardır. Bu metinler aracılığıyla Orta Çağ Avrupa dünyasına dair hukuk anlayışı hakkında bilgi edinebilir. Sachsenspiegel de hukuk kitabı niteliğinde en iyi örneklerden bir tanesidir. Hukuk kitabı olmakla

birlikte görsel referanslarından dolayı da özgün bir metindir. 13. yüzyılın hukuksal yapısını yansıtan güzel bir örnektir.²⁷⁸

Hukuk kitaplarının en iyi örneği olan Sachsenspiegel çalışmamızın temel kaynağını oluştururken edinilen kayıtlar aracılığıyla konunun hem zenginliği hem de netliği sağlanmış olacaktır. Gerek kilise kayıtları gerekse mahkeme kayıtları, var olduğunu kabul ettiğimiz yasal sürecin yazılı kanıtıdır. Kilise ve kilisenin toprak sahipliği Orta Çağ boyunca dikkat çekmektedir. Dolayısıyla konumuza kaynaklık etmesi açısından dönemin kilise kayıtlarına bakılması gerekmektedir.

Elde etmiş olduğumuz 14. yüzyıla ait kilise kayıtlarının bir kısmı Bilkent Üniversitesi kütüphanesinde mikrofilmler bölümünde korunmaktadır. Orta Çağ yazı diliyle kaleme alınmış bu kayıtların bazı kısımları silik olmakla birlikte büyük bir kısmı okunaklıdır. Ancak dönemin diline vâkıf olunmaması hasebiyle kayıtlar görsel olarak kullanılabilir.

İçerik hakkında gerekli olan bilgiler mikrofilimde belirtilmiştir. Dr. David Smith'in İngiltere ve Galler Piskopos kayıtlarına yaptığı atıflardan oluşan kayıtlardır. Döneme dair bilgilerin bulunduğu bu kayıtlar filme yansıtılırken bir kısmının solma, mürekkep lekesi ve su hasarlarından dolayı kullanılması güçleşmiştir. Orta Çağ ve erken modern İngiltere'ye dair önemli kayıtları içeren bu kayıtlar başpiskoposluğun resmî kayıtlarıdır. Kilise tarafından tutulan bu kayıtlar dört yüzyıllık toplumun din, hukuk ve ekonomisine dair bilgiler sunmaktadır. Ayrıca kilisenin yönetimi, para akışı, yargılamalar ve atamalarını içeren kayıtlardır. Kayıtlar 13. yüzyıldan itibaren olan bilgileri içermektedir. 1215-1650 yılları arasındaki sicillerdir. Ancak orijinalden Latince ve İngilizcesine çevrilen versiyonları aracılığıyla kayıtların içeriğine değinme imkânı sağlanmıştır.²⁷⁹

Gerek kilise kayıtları gerekse mahkeme kayıtları bizlere dönemin özellikleri hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

Elde edilen **kilise kayıtları** genel olarak kilisenin idari yapısı hakkında bizlere bilgiler sunmaktadır. Kayıtlarda kilisenin kendi iç düzeni hakkında bilgiler daha çok yer almaktadır. Konumuzun ana teması olan kadına dair oldukça sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Kadın yer aldığı kayıtlarda genelde boşanma ve zina kavramlarıyla birlikte geçmiştir. Kayıtlarda ağırlıklı olarak kiliseler arası yazışmalar, atamalar, ruhban kesiminin görev ve maaşları, toprak sistemi, papanın yargı yetkisi, kral-kilise ilişkisi, temyiz, miras, ödenekler, aforoz, dinî kınamalar, bağış, vâris olma hakkı, vergiler vb. konular karşımıza çıkmaktadır. Çok düzenli olarak yazılmış olan kayıtlarda yapılan ziyaretlere dair notlar dahi bulunmaktadır. Tek yönlü olmayıp birçok yönde kayıtlar bulundurulmasıyla kayıt dönemini her açıdan değerlendirmek mümkün olmuştur. Dönemin idari yapısı hakkında bilgiler sunan kayıtlarda farklı konular da karşımıza çıkmaktadır. İskoç saldırılarına

²⁷⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Huw Pryce, "Lawbooks and Literacy in Medieval Wales", *The University of Chicago Press*, Vol:75 No:1, Yıl:(2000), 29-67.

²⁷⁹ Bilkent kütüphanesi, *The Episcopal Registers, 1215-1650, Registers of The Archbishops of York Part 1*, H0208.000, Reel 004.

karşı krala verilen desteklere dair bilgilerin bulunması dönemin siyasi durumu hakkında bilgiler sunmakla birlikte kilisenin kral karşısındaki gücü hakkında da yargıda bulunmamıza vesile olmaktadır. Öyle ki kayıtlarda kral ve kilisenin İskoç saldırılarına karşılık yaptıkları anlaşmanın kayıtları da bulunmaktadır.²⁸⁰ Bu bilgiler bizlere o dönemde kilisenin kudretini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Çalışmamızın ana teması bakımından bizlere sınırlı bilgi vermekle beraber oldukça zengin olan bu kayıtlar, dönemin genel özellikleri noktasında oldukça verimli kayıtlardır. Kilisenin devlet içinde bir devlet kurduğunu idrak etmemizi sağlayan bilgiler yer almaktadır. Uzun süre iktidarı rahatsız eden İskoç saldırılarına karşılık kralın kilise ile güç birliğine ihtiyaç duyması, kilisenin iktidar karşısındaki gücünü ispatlamaktadır.²⁸¹ İskoç meselesinde alınan kararlarda ve vergilendirmede kilisenin rolü söz konusu olmuştur. Bunu aynı şekilde kayıtlarda görmek de mümkündür. İskoç meselesi bir tarafta kilisenin gücü birçok kayıtta görülmektedir. İktidardaki kudretinin yanı sıra yargı yetkisini elinde bulundurması Orta Çağ Avrupası'nda kilisenin gücünün ayrı bir ispatı olarak gösterilebilir. Kayıtların her adımında kilisenin yargı yetkisi açıkça kendini göstermiştir. Alınan kararlar, hapishanelerin varlığı tekrar tekrar kilisenin yargı yetkisini bizlere sunmaktadır. Kilise kayıtları sadece düzen raporları değildir, birçok konu hakkında bilgiler vermektedir.

Kayıtlarda kilisenin, kendi içinde ayrı bir hükümet olduğu görülmektedir. Kilise idare görevlilerinin maaşları, atamaları, yer değişiklikleri, emeklilik durumları, mülk ve vergilerin büyük bir titizlikle kayıtlara alındığı bir hükümet düzeni çok net bir şekilde sunulmuştur.

Kilise, güçlü olmakla beraber kadın mevzusuna ne kadar uzak olduğunu kayıtlardaki sınırlı kadın detaylarıyla göstermiştir. Kadının kayıtlardaki yeri oldukça az olmakla beraber daha çok boşanma ve zina yani evlilik kurumu çerçevesinde yer almıştır. Yer yer çalışmamızda kilisenin kadını evlilik kurumu çerçevesinde değerlendirmeye aldığı ifade edilmiştir. Kadının kilise kayıtlarında sınırlı olarak yer almasını, bir ötekileştirme olarak algılanmaktan öte konumlandırma kabulü olarak değerlendirmek daha doğru olabilir. Öyle ki kayıtlarda kadın sınırlı yer almakla birlikte onun koruma altına alındığı durumlar da olmuştur. Kadının evlilik akdi süresince erkek hâkimiyetinde olduğu gibi boşanmanın kesinleşmediği durumlarda da erkeğin, kadının hâlâ eşi olarak onun ihtiyaçlarını yerine getirmek zorunda olduğu kayıtlarda belirtilmiştir. Zina nedeniyle boşanma süresinde oldukları eşinin yiyecek ve giyecek ihtiyacını karşılamayan eşe yönelik şikâyetle dair karar veren kilise, erkeğin evlilik akdinin gereği olarak eşinin ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olduğunu ifade etmiştir. En kısa sürede

²⁸⁰ Eldeki kayıtlar doğrultusunda o dönemde İskoç saldırıları, kral açısından büyük bir problem ve kiliseye olan destek ihtiyacının da kanıtıdır. Kayıtlarda İskoç probleminden öte kralın kiliseden yardım talebinde bulunması kilisenin gücünün en büyük kanıtıdır. Kilise bu yardım talebine karşılık ruhban kesimlerinin toplandığı bir günü kayıtlarda not etmiştir. Kayıttaki kralın yardım talebine karşılık savaşın finansal desteğini içeren mektup ile cevap verilmiştir. *The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340, Volume I*, Edited By: Rosalind M. T. Hill, M.A., B.Litt., F.S.A, London, 77/ kyt. No.227.

²⁸¹ Kayıtlarda kilise ve kralın İskoç durumuna karşılık toplanması sonucu alınan kararlar maddeler halinde verilmiştir. *The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340, Volume I*, Edited By: Rosalind M. T. Hill, M.A., B.Litt., F.S.A, London, 89/ kyt. No:289.

durumun düzelmemesi dâhilinde aforoz cezasına çarptırılacağı belirtilmiştir.²⁸² Bu karar, kadının erkek korumasına ihtiyaç duyan bir varlık olarak görüldüğünü gösterirken kadının evlilik kurumu çerçevesinde ufak haklarının olduğunu kanıtlamaktadır. Kocasını şikâyet etme hakkı olan kadının erkek vasiliğinde olduğu da bu şekilde ifade edilmiştir.

Kadının Orta Çağ kilisesinde çok ağır bir şekilde dışlandığı kabullerine karşılık burada kadının kilise yasalarında koruma altına alındığını görmek mümkündür. Sınırlı da olsa bu anlayış yer yer kayıtlarda kendini göstermiştir.

Öbür tarafta sınırlı olan bilgilerden kadının mülk edindiği de ortaya çıkmaktadır. Burada kilisenin aynı şekilde yargı yetkisi taşıdığı gibi kadının mülk edinip bu mülkü vasiyet aracılığıyla başkasına nakledebildiği de görülmüştür.²⁸³

Kadının kayıtlarda sınırlı yer almasında dönem kilisesinin kadın algısının yanı sıra genel kabullerin de tesiri etkili olabilir. Öyle ki kadın, bekâr olarak babasının veya erkek kardeşinin vasiliğinde olup bütün haklarını erkekte saklı bulundurmak durumundadır. Aynı şekilde evli olan kadın eşinin vasiliğinde olduğu için davalar erkek tarafından mahkemeye intikal ettirilmiş olabileceğinden kayıtlarda isminin geçmemesi yüksek bir ihtimal olarak düşünülebilir.

Kayıtlar üzerinden mevcut olan Orta Çağ kadın anlayışına yönelik kötü değerlendirmenin biraz daha ılımlaştırılması mümkündür. Orta Çağ kadını tek yönlü değil çok yönlü değerlendirmeye alınmalıdır. “Orta Çağ Kadını” şartları, sınırları, geçmişi, ideolojisi, felsefesi ile ortaya çıkan bir olgudur. Orta Çağ kadın algısının oluşum gerekçeleri farklılık göstermiştir. Defaatle ifade edildiği gibi bu gerekçelerden en etkilisi din olmuştur. Kilise kayıtları bizlere bu konuda diğer kayıtlara kıyasla daha sınırlı bilgiler sunmakla birlikte kilisenin manipüle etme kudreti çok açık bir şekilde ortadadır. Kadının Orta Çağ boyunca uzun süre bu gerekçeler altında kadını erkeğin gerisine attığı ortadadır. Bu noktada sonuçtan önce gerekçelerin izleri çalışmanın odak noktası olmuştur.

Orta Çağ kadınının ötekileştirilen taraf olmaktan ziyade geriye atılan kesim olduğu daha makul bir değerlendirme olabilir. Kayıtlar bu noktadaki değerlendirmenin daha gerçekçi olduğunu göstermektedir. Belli dönemlerde kilisenin keskin bir şekilde “kötü” görüp uzak durduğu kadının ileriki dönemlerde kabul edilip korunduğu aynı kesimin kayıtlarında kendini göstermiştir.

Mahkeme kayıtları, feodal düzende var olan yasallaşmaya dair kanıtları işaret etmektedir. Tutulan kayıtlar dönemin sosyal, idari ve ekonomik yapısı hakkında kayda değer bilgiler sunmaktadır.

Kilise ve mahkeme kayıtları, Orta Çağ açısından hukuksal bir sürecin var olduğuna ilişkin en büyük kanıt olarak gösterilebilir.

²⁸² *The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340, Vol. II*, 85/ kyt no: 215.

²⁸³ *Diocesis Herefordensis*, 37.

Yasal süreç tek yönlü değildir. Çok yönlü olan yasal süreçte kilise dışında yerel mahkemelerin aktif olması yanında kralın yönlendirdiği bir yasal konsey söz konusudur. 13 ve 14. yüzyıllara ait mahkeme kayıtlarının tutulmasıyla dönemin düzeni hakkında fikirler edinmek mümkündür. Genel olarak mahkeme kayıtlarına bakıldığında burada da kadının çok sınırlı olduğu görülmektedir. Ancak 13 yüzyıl III. Henry dönemi mahkeme kayıtlarında kadınların çok sık yer aldığı ancak bu kadın kesiminin soylu kesim olduğu tespit edilmektedir. Öyle ki bu kayıtlarda yer alan kadınların mevzubahis olduğu konu, ağırlıklı olarak çeyiz hakkı üzerinden toprak talebinde bulunulmasıdır. Soylu ailelerden gelen kadınların toprak mevzusuna dâhil olduğu görülmektedir. Kralın mahkeme kayıtları olarak geçen bu kayıtlarda genel konu; toprak, mülkiyet hakkı, miras, vâris olduğu gibi daha çok varlıklı kesimlerin mevzularıdır. Toplumun orta kesiminin mücadele ettiği mevzular değildir. Kadının burada yer alması ise genel bir değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. Bununla beraber dikkat çeken başka bir konu ise kadının kayıtlarda genellikle kocasının ismiyle yer almasıdır. Kadınların kendi içinde sınıflandırıldığı burada da açıkça görülmektedir. Soylu kadınların burada erkeklerin dâhil olduğu mevzularda hak talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁴ Öyle ki bu durum kadının kendi cinsi içerisinde de bir ötekileşmeye maruz kaldığını göstermektedir.

Mahkeme kayıtlarının bir örneği olarak kralın yargısının aktif olduğu bu kayıtlarda kadınlar arasında da kendine has bir sınıflandırmanın varlığı görülmektedir. Soylu ailenin bir üyesi olarak kadının hak talebinde olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu kayıtlar aracılığıyla kadın “çeyiz” hakkı vasıtasıyla hak elde etmiştir. Çeyiz hakkı, bu dönemde kadında her şartta saklı kalan bir hak olarak kayıtlarda çok sık tekrarlanmıştır. Kadının doğal hakkı olarak görülen çeyiz birçok davada yer almıştır. Kayıtlar ışığında bilgi elde edilen kadının hak talebi çoğunlukla geri çevrilirken sınırlı da olsa olumlu karar verildiği davalar da olmuştur. Öyle ki kadının bu talebi savunma tarafından gayrimeşru evlilik iddiasıyla geri çevrilmek istenmiştir. Burada kadının evlilik kurumunun resmîyetiyle bir takım şeyleri elde etmeye çalışması, kadının hakkını yine erkek vasıtasıyla temin edebileceği görüşünü doğurmaktadır.²⁸⁵ Çeyiz üzerinden kadının hak talebi örnekleri hem yerel hem de krallın mahkeme kayıtlarında kadının en sık dile getirildiği şey olarak dikkatleri çekmektedir. Kayıtlardaki bilgiler ışığında davalarda kadının dâhil edildiği mevzular ve dava sonuçları belli bir değerlendirmeye götürebilir. Kadının yer aldığı davalarda sonuç ve gerekçeler önemlidir. Öyle ki verilen red veya onay davaları, kadının Orta Çağ toplumundaki yerine dair bilgi sağlamaktadır.

²⁸⁴ Ebor Radulfus Basset ve karısı Beatrice ile kiradan kaynaklı olan borçtan savunmaya geçmiş oldukları, kayıtlarda yer almakla beraber bu davanın devamında Benequikli John'un karısı olan Christiana'nın Benequik'teki müşterek arazinin yarısı kadarını çeyiz olarak talep ettiği kayıtlara geçmiştir. Burada soylu kadının orta kesimli kadınlardan farklı muamele gördüğü açıktır. Orta kesimdeki kadının geri durması gerektiği inancının aksine burada kadının erkekle aynı davanın üyesi olduğu işaret edilmektedir. Öte taraftan kadının kocasının adıyla anılması, iki tarafın az ya da çok erkek egemen toplumda yer aldığını göstermektedir. *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office, Volume XX, 34-35 Henry III 1250, 5/ kyt no:20-24.*

²⁸⁵ Kadın burada da kocasının ismiyle telaffuz edilerek kadının çeyiz talebi kaleme alınmıştır. Stephan Arblater'in karısı Agnes, mehir talebinde bulunur. Bu talebine karşılık meşru olmayan evlilik iddiası yer almıştır. *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office, Volume XX, 34-35 Henry III 1250, 22/ kyt. no:127.*

Kayıtlarda kadının en fazla telaffuz edildiği mevzu “çeyiz” olmuştur. Kayıt türlerine bakıldığında kadının en fazla telaffuz edildiği kayıt türü kralın mahkeme kayıtları olmakla beraber diğer kayıtlarda kadının adının çok sınırlı zikredildiği görülmektedir. Özellikle kilise kayıtlarında kadının adının zikri oldukça sınırlıdır. Kadının genel kayıtlarda sınırlı olduğu aşikârdır. Kadının bu sınırlı bilgilerde daha çok çeyiz mevzusuyla yer aldığı görülmektedir. Çeyiz talebine yönelik bu davalarda kadının genel olarak geri çevrildiği mevzular olmakla beraber lehine sonuçlanan davalar da olmuştur. Bu davalardaki geri çevrilmenin gerekçeleri de yer yer kayıtlara geçmiştir. Bunun bir örneği olarak kayıta verilen bilgi doğrultusunda ismi geçen Sampson’ın oğlu Walter’in karısı Wiltshire Agatha, Duneton’daki on dönümlük arazinin bir kısmını çeyiz olarak talep eder. Davada kocasının daha önce bu araziye çeyiz olarak ona bağışladığını iddia eder. Bu iddia karşısında kocası bunun mümkün olmadığını söyler. Gerekçe olarak ise bu arazinin çeyiz olarak sunulmasının imkânsız olduğu dile getirilir. Çünkü evlendiklerinde sözü edilen toprağın kendi demesnesi yani mülkü olmadığını ifade eder. Dolayısıyla kadının talebi bu gerekçe ile reddedilmiştir.²⁸⁶ Farklı şekilde kadının yasal hakkı sınırlı da olsa çeyiz talebinin yer aldığı davalarda olumlu sonuçların olduğu da görülmüştür. Bunun bir örneği olarak Elsworthlü Walter’in karısı Sybil, oğlu William’a karşı Newington’daki arazinin üçte birini talep eder. Talebine karşılık oğlunun da onayıyla dava kadının lehine sonuçlanmıştır.²⁸⁷ Kayıtlardaki bilgiler doğrultusunda çeyiz hakkının yer aldığı davalarda kadının çoğunlukla geri çevrilmesine karşılık varlığının kısmen hissettirildiği kabul edilebilir. Ancak bu kabul edilebilir kadın varlığı, genellikle soylu kitleye hitap etmektedir.

Kadının yasal hakkı olarak görülmesinin ötesinde her bölge ve şartta kadının hakkı olarak görülen çeyiz bir dava mevzusu olarak aynı anlayışta işlev görmemiştir. Özellikle soylu kesime ait kayıtların bulduğu kral rulolarında yüklü çeyiz talepleri söz konusu olmuştur. Orta Çağ kadın kitlesinin kendi içerisinde ayrı bir sınıflandırmaya maruz kaldığı görülmektedir. Soylu kadın kitlesi bu sınıfın en üstünde yer almıştır. Aynı cinste olmakla beraber şartlara bağlı olarak konum ve yaşantıları tamamen farklı olan bu kadın grubu kayıtlarda aradaki uçurumu hissettirmiştir.

Kadının burada daha alt sınıftaki hemcinslerine kıyasla daha şanslı olduğu görülmektedir. Bu tarz örneklerin çok olması, Orta Çağ kadın değerlendirmesinde netlik sağlamamaktadır. Kadın, bu kayıtlarda toplumda gizli kalmamıştır. Toprak savaşlarında bir üye olmuştur. Ancak bu kadının genel durumunu değerlendirme imkânı sağlamamaktadır. Bu kesim için imkânların varlık sağladığı kabul edilebilir. Ancak çalışmamız için gerekli olan kısım için genel bir çerçeve çizmek mümkün değildir. Burada var olan kadın portresi özel ve özenli bir yerde durmaktadır. Hak talep edebilen, davalarda kocasıyla da olsa adı geçen kesimdir. Kadın burada sadece çeyiz vasıtasıyla değil, miras yoluyla da hak talep edebilmiştir. Bunun en iyi örneği kayıtlarda “Alice’nin kızı Emma’nın Nicholas le Seculer’den miras hakkı olarak Wystaneston’daki on beş dönümlük araziden hak talebinde

²⁸⁶ *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office, Volume 34-35 XX, Henry III 1250, 63/ kyt. No:382*

²⁸⁷ *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office, Volume 34-35 XX, Henry III 1250, 83-84/kyt. No:506.*

bulunmuştur.”²⁸⁸ ifadesiyle yer almıştır. Orta Çağ boyunca geriye atılmış kadın cinsinden farklı bir kesim görülmektedir. Buradan kadının yok sayıldığı yargısından farklı olarak kadının kendi cinsi arasında da bir ötekileştirmeye maruz kaldığını görülmektedir. Bu durumu birçok yerde görmek mümkündür. Aynı şekilde soylu ailenin birer üyesi olarak kızların miras talebi kayıtlarda örnek olmuştur.²⁸⁹

Miras hakkının varlığı burada sadece kralın ruloları tarafından teyit edilmemektedir. 14. yüzyıl mahkeme kayıtlarında kadının miras ve evlilik yoluyla mülkiyet elde ettiği görülmektedir. Ancak bu durum paralel şekilde yine soylu kadın üzerinden ispatlanmaktadır.²⁹⁰

Kralın ağırlıklı olarak egemen olduğu bu kayıtlardan kadının genel algısını görmek pek mümkün değildir. Kralın ruloları dışında 14. yüzyıl kayıtlarına bakıldığında burada orta kesim kadının izleri daha fazla görülmektedir. Bu kayıtlarda kadın algısının yanı sıra 14. yüzyılın zor koşullarının izlerini de görmek mümkündür.

Kayıtların soygun ve gasp ağırlıklı davalarla dolu olması, dönemin ağır şartlarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Öte tarafta buradaki cezai uygulamaların para cezası olması da dikkatlerden kaçmamaktadır. Para tahsislerinin genelde krala verilmesi ve kralın hapisanesinin olması, kilise dışında farklı bir yargı sisteminin olduğunu kanıtlamaktadır. Bu noktada yargı sisteminin çok yönlü işlediği açıkça görülmektedir. Kadının varlığı soylu kadın üzerinden mümkün olmakla beraber diğer durumlarda kadın muğlaktır.

²⁸⁸ Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office, Volume XX, 34-35 Henry III 1250, 35/ kyt no:213.

²⁸⁹ Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office, Volume XX, 34-35 Henry III 1250, Edited by David Crook, The Boydell Press The National Archives, 41/ kyt no:251.

²⁹⁰ Burada kraliçenin elinde bulundurduğu fiyelerden bahsedilmektedir. Öte tarafta erkek kardeşler arasında vesayet elde etme yaşının 21 yaş olduğu belirtilmektedir. Kadının vâris yaşını doldurana kadar topraklarının idaresinin kralın elinde olacağı kayıtlara alınmıştır. *Calendar of the Justiciary Rolls of Proceedings in the Court of the Justiciar of Ireland, XXXIII to XXXV Years of Edward I. Part 2: (1305-1307)* 102.

2.5. The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” Of The Fourteenth Century

Görsel 2.5. Görsel Sachsenspiegel’in Elimizde Bulunan Wolfenbütteler’in Bir Örneğidir.

(“Der Wolfenbütteler”, (28.10.2023), <https://www.facsimilefinder.com/facsimiles/wolfenbuettel-mirror-of-saxony-facsimile>.)

Çalışmamızın hem dönemsel hem de içerik olarak temel kaynağı olması bakımından çok kıymetli olan The Saxson Mirror hakkında bilgi vermenin ilim sahası açısından zaruri olduğu kanısındayız. Feodal yasayı belli bir dizaynda bize sunmasından dolayı çalışmamızda en önemli yol gösterici kaynaklardan biri olarak nitelendirebiliriz. Feodal yasanın temel prensiplerini liste şeklinde bizlere sunmasıyla birlikte feodal yasayı oluşturan hukuksal maddelerin bir arada bulunmasını sağlamıştır.

İlk olarak Umberto Eco’nun Orta Çağ’a ait bir çalışmasında gözümüze çarpmış olan Sachsenspiegel (Sakson Aynası), 1221-1224 yılları arasında Şövalye²⁹¹ Eike von Repgow (1180-1233) tarafından kaleme alınmış olup Saksonların hukukuna yönelik yazılmış bir yasal tüzüktür.²⁹²

²⁹¹ Şövalyelik, Orta Çağ’da daha çok feodal düzenle birlikte ön plana çıkmıştır. Toplumsal sınıf içerisinde kendine yer bulmuştur. Feodal düzendeki istikrarsızlıkla birlikte savaş kavramının ağır bastığı böyle bir ortamda şövalyelik kast sisteminin bir örneğini yansıtan sınıfta güçlenerek kendine yer bulmuştur. Kendine has bir törenle şövalye unvanı verilmektedir. Yaşlı ve tecrübeli tarafından atılan tokatla şövalye olan genç, bu törenin hukuksal bir gereğini yerine getirmiş olacaktır. Tokatlama aracılığıyla vuran ve vurulan arasında resmî bir temas olmaktadır. Germen âdeti olarak yayılma gösteren bu tören, zamanla toplumdan topluma bazı değişiklikler göstererek varlığını sürdürmüştür. Kimi bölgelerde zamanla sürekli hale gelirken kimi bölgelerde zamanla ortadan kalkmıştır. Şövalye kavramı çocuk ve yetişkini ayırt etmek için de ifade edilmektedir. Başlangıçta çok donanımlı kriterler söz konusu değilken zamanla bu unvanı elde etmek oldukça zorlaştırılmıştır. Sadece askerî bir hüner içermemektedir. Şövalye sadece dünyevi bir hareket olmayıp zamanla kiliseden de icazet alma noktasına gelmiştir. Şövalyenin kullandığı aletler şeytanın kötülüklerinden korunması için kilise aracılığıyla kutsama geleneğini getireceklerdir. Kutsama üngüler dışındaki bütün araçlara yapıldıktan sonra Şövalye adayı kutsanır. Böylece şövalye sadece sosyal değil, dinî aktifliği olan bir makam olmuştur. Kılıç kuşanma geleneğine dinsel bir yön getirmek daha çok feodal etkinin ağır bastığı kesimlerde yaygındır. Daha fazla bilgi için bkz. Bloch, *Feodal Toplum*, 496-507.

Sachsenspiegel, başlangıçta dönemin el yazısıyla yazılmış olarak karşımıza çıkmıştır. Orta Çağ Alman hukukunda derin bir etkisi bulunan Sachsenspiegel'in yazarı olarak bilinen Eike von Repgow hakkındaki bilgilerimiz çok sınırlıdır. Alman toprakları açısından evrensel bir niteliğe sahip hukuk kitabı olan bu yasal tüzüğü ortaya koymasından dolayı kayda değer bir hukukçu olarak kabul edilen Eike von Repgow hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Tahmini bilgiler doğrultusunda şövalye rütbesine sahip olan ve bir Sakson ailesi üyesi olan Repgow, yaklaşık olarak 1180'de doğmuştur. Şahsına yönelik bilgiler olmamakla birlikte çalışmada İncil'den alıntılarının var olduğu iddia edilmektedir. Bu noktada yazarın bir hukukçu mu yoksa bir din adamı mı olduğuna yönelik sorular ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar ulaşmış olan çalışmasına karşılık Repgow'a dair bilgiler sadece tahminler dâhilindedir.²⁹³

Adı Sachsenspiegel ile birlikte dillendirilen Repgow, 14. yüzyıl Almanya'sının hukuk anlayışının yanında feodal yasaya ışık tutmuştur. Elimizde öncelikle o zamanın diliyle yazılmış olan metin sadece hukuk değil dönemin idari, iktisadi ve sosyal konularını da içermektedir. Alman topraklarında yayılmaya başlayan bu yasa kitabı, zamanla Schöffen²⁹⁴ kesiminin de onayıyla Orta Avrupa'nın genelinde kabul görmüştür.²⁹⁵

Yapılan daha detaylı araştırmaların aracılığıyla çalışmanın Orta Çağ Almancası'yla yazılmış olan bir nüshasına ulaştık. 14. yüzyıldan daha eski bir döneme ait olduğunu düşündüğümüz bu metin, kendine has bir yazım şekliyle gözümüze çarpmıştır. Görsel anlatımıyla birlikte verilen numaralandırmayla açıklama yapılmıştır. Bu görsel metin 60 sayfa kadardır.²⁹⁶ Ancak yapılan daha ileri araştırmalarda bu anlamda çok çeşitli versiyonlara ulaşabildik.

Bahsi geçen örneklerin bir tanesi de bu konuda C. G. Homeyer tarafından oluşturulmuş olan Des Sachsenspiegels en iyi örneklerinden bir tanesidir. Çalışmanın giriş kısmında Alman hukuku açısından önemli olmasından dolayı bu konuda çalışmalar çok yoğun olduğu ifade edilmiştir. Çalışmaların çokluğundan bahsederken öte taraftan dönemin yerel diline uzak olunmasından dolayı birçok metin çalışmasında aksaklıkların olduğunu da belirtmiştir. Özellikle 13. yüzyıla ait olan metnin aslına yönelik hatalı derlemelerin 14 ve 15. yüzyıllara ait olmakla birlikte daha sonraki dönemlerde açıkça saptanmıştır. Orta Çağ Alman hukukuna dair en iyi kaynak olmasından dolayı bu metinlere yönelik çalışmaların ısrarla devam etmektedir. Feodal sistemin o derin etkisini bizlere toplu ve düzenli

²⁹² Eco, *Ortaçağ Katedraller, Şövalyeler, Şehirler II*, 183.

²⁹³ George B. Flahiff, *Medieval German Law*, (Cambridge University Press for the University of Notre Dame on behalf of Review of Politics, 1942), 243.

²⁹⁴ Almanya'da hukukçularla birlikte mahkemede bulunan ve karar yetkisine sahip sivil kesimdir. İlk kez 8. yüzyılda görev alan bu kesimin hukuk eğitimi alma şartı yoktur. 15. yüzyıldan itibaren eğitilmiş hukukçularla aynı kefeye getirilen bu kesim, 17. yüzyılda giderek artan bir sayıya ulaşmıştır. 8. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar varlığını sürdüren bu kesimin, 1950 yılında mahkemelerdeki görevleri Nazilerce sınırlandırılmıştır. *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Schöffen", (İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopedia Britannica. INC, 1989), 19:203.

²⁹⁵ Doboz, *The Saxon Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, 28.

²⁹⁶ Bahsedilen pasajın tamamına ulaşmak için bkz. "Sachsenspiegel", (09.10.2020), <http://gen.lib.rus.ec>.

bir şekilde sunması konuya olan dikkatlerin temel sebebidir. Bilindiği gibi metnin kendine has kodlama yöntemiyle çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Maria Dobazy, okunabilirliği açısından W numaralı olan pasaj üzerinde çalışmasını oluşturmuştur. Homeyer ise birçok pasajı bir arada değerlendirmeye almıştır. Böylelikle karşılaştırmaya da vesile olan bir çalışma ortaya koymuştur.²⁹⁷

Alman hukukunun temelini teşkil eden bu kaynağa dair olan bilgilere ancak konuya dair çalışmalar aracılığıyla edinmekteyiz.

Elimizde mevcut olan, en kıymetlilerden bir tanesidir. Maria Dobozy tarafından günümüz İngilizcesine çevrilmiş olan çalışma 14. yüzyıla ait olan Sachsenspiegel'dir. Sadece Alman diline hitap eden ve Alman topraklarının dışında anlaşılması oldukça zor olan bu hukuk kitabının dört yüzün üstünde el yazması bulunmaktadır. Hollanda, Polonya, Prusya, Ukrayna, Macaristan, Bohemya'da etkili olmasının yanında yerel dilin hâkimiyetinde olması açısından da önemlidir. Hâkim olduğu bölgelerin birçoğunda üç yüzyıldan fazla süre etkili olan Sachsenspiegel, Prusya gibi bazı kesimlerde 1794 yıllarına kadar geçerliliğini korumuştur. Alman yerel dillerine hâkim olmasından dolayı sınırların dışında okunması ve anlaşılması zordur. Ancak yerel kesimde herkes tarafından konuşulan bir dili ifade etmesi nedeniyle ortak bir ürün özelliği taşımaktadır. Dönem açısından çok orijinal ve kapsamlı bir eser olmakla birlikte ele alınması uzmanlık gerektirmektedir. Alman hukuk sisteminin en eski ve en önemli koleksiyonu olarak kabul edilen Sachsenspiegel'in önemi, Maria Dobozy tarafından kaleme alınarak tamamlandıktan altmış yıl sonra ancak anlaşılmıştır. Dobozy'nun seçmiş olduğu pasaj Wolfenbüttel²⁹⁸ en sistemli ve anlaşılır pasajdır.²⁹⁹

Çalışmamızın temel ana kaynağı olan nüsha, IV kitap şeklinde derlenmiş olup bu kitap 14. yüzyıl feodalizminin temel sınırlarını ve bütün özelliklerini gözler önüne sermiştir. Maddeler halinde sunulan derleme, hükmettiği bölgede feodalizmin toplum içindeki otokontrolünün sınırlarını çizmiştir. Çalışma, feodal yapının inşa ettiği yasal yönü bizlere maddeler halinde göstermiştir. Bu açıdan hem feodal yasanın hem de kadın algısının yasal sinyallerini sunmaktadır.

1235 yılında Eike von Repgow tarafından yazılmış olan Sachsenspiegel, Alman hukukunun başlangıç noktası olarak kabul edilir. En eski hukuk örneği olmasının yanında yaygın olarak kabul görmesi ve çok uzun süre etkisini koruması açısından oldukça önemlidir. Alman topraklarındaki medeniyetlerin sadece hukuksal düzenini yansıtmamaktadır. Ayrıca dönemin maddi ve manevi

²⁹⁷ 14. yüzyıla ait olan metnin aslı ve daha detaylı bilgi için bkz. C. G. Homeyer, Des Sachsenspiegels, (Berlin: Friedrich-Wilhelms Üniversitesi, 1835).

²⁹⁸ Wolfenbütteler, Sachsenspiegel'in dört tarzda yazılmış olan örneğinden en sonuncusudur. Hukuk kitabı olarak dikkatleri çekmesinin yanında dönemin yasal sürecini minyatür ve görselleriyle çok detaylı bir şekilde aksettirilmesi açısından da çok kıymetlidir. Dönemin toplumsal yaşam, gelenek ve göreneklerin görsel bir kanıtı olması açısından dikkatleri çekmiştir. Dönemin yerel dili ile yazılmasından dolayı kalıcılığını uzun süre korumuştur. Yerel dil üzerinden birçok bölgede yayılan bu hukuk kitabı 7 yüzyıl boyunca hukuk sisteminde aktifliğini koruyabilmiştir. "Der Sachsenspiegel", (19.09.2023), MS FRAG/GERM/10 Der Sachsenspiegel [Fragment], <https://www.jstor.org/stable/community.30545342>.

²⁹⁹ Vickie Ziegler, "The Saxon Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century by Maria Dobozy", *The University of Chicago Press*, Vol:76 No:3, Yıl:(2001), 716-717.

kültürünün bir simgesi olmuştur. Üç yüzyıldan daha fazla Alman bölgelerinde etkisini göstermiş olan bu katı ve bir o kadar da çok nüfuslu olan yasal derleme, yasama organı özelliği göstermektedir. Bu kanun kitabı, dönemin kadını-erkeği, serfi-kölesi, köylüsü-efendisi, azınlığı-çoğunluğuna dair detaylı bilgi vermesi bakımından emsalsizdir. Metnin orijinal Almancası günümüze ulaşmamış olsa da farklı editörler aracılığıyla örnekleri bizlere ulaşmıştır. Farklı versiyonları olan bu yasama organının en sistematik ve kapsamlı olanı Eike von Repgow tarafından meydana getirilmiştir. Sosyal statüler, kadın erkek ilişkileri, miras, mülk edinme, etnik farklılık vb. konular hakkında bilgi sunmaktadır. Repgow'ın meydana getirdiği bu hukuk kitabı birçok kişi tarafından farklı dillere çevrilmiştir.³⁰⁰

Farklı versiyonları olan bu hukuk derlemesinin orijinali günümüze ulaşmamış olmakla birlikte dört farklı kopya kodeksleri bulunmaktadır.³⁰¹ O, D, H, W şeklinde numaralandırılmıştır.

“O” kodeksi düşük Almanca ile yazılmıştır. Elimizde bulunan “W” kodeksinin İngilizce versiyonu orijinalinde orta Almancayla kaleme alınmıştır.³⁰²

(Der Sachsenspiegel veya Sassen Speyghel'in, yaklaşık 1220'de orta düşük Almanca (Latince yerine) ile yazılmış olmasıyla dikkate değer bir Alman hukuku özeti olan nüshasından bir parçadır.³⁰³

Maria Dobozy çalışmasında günümüze erişmiş olan dört kodeks kopya olduğunu ifade etmiştir. İfade ettiği dört kodeks en erken 1294 tarihine dayanmaktadır. Ancak ulaştığımız bu iki sayfa 1220 yılına aittir. Verilmiş olan bilginin kıyaslanması çalışmanın amacı olmamakla beraber daha erken dönemlere ait örneklerinin de olduğunu ve elimize geçtiğini belirtmeliyiz.³⁰⁴

İki farklı döneme ait olan nüshalar değerlendirildiğinde yaklaşık olarak aynı üslupla kaleme alındığı görülmektedir. Elimizdeki nüshayı bu iki sayfalık nüshadan farklı kılan görsel olarak karşımıza çıkmaktadır. Her sahifede genel olarak dört veya beş resim olmakla birlikte her resim karşılığını ifade etmek noktasında numaralandırılmıştır.³⁰⁵

Günümüze kadar farklı versiyonlarda karşımıza çıkmış olan bu kitabın temelinde hukuk ve yasalar söz konusudur. Bu anlamda mevcut olan en derli toplu nüsha olarak değerlendirdiğimiz ve dört kitap şeklinde temin ettiğimiz çalışma doğrultusunda 14. yüzyılda var olan yasal düzen hakkında bilgi verilecektir.

³⁰⁰ Dobozy, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, 1.

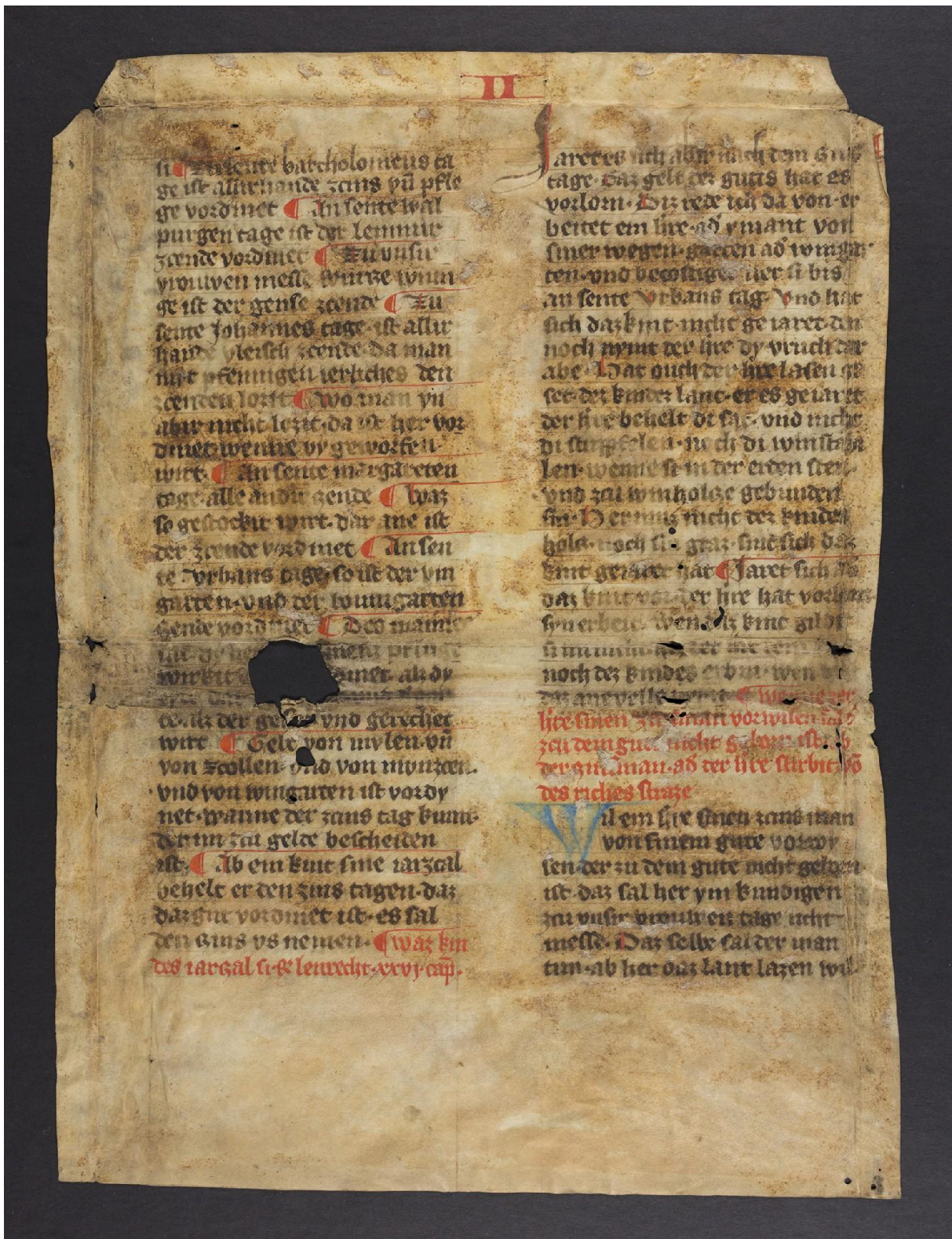
³⁰¹ Bkz. Dobozy, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, 28-33.

³⁰² Dobozy, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, 32.

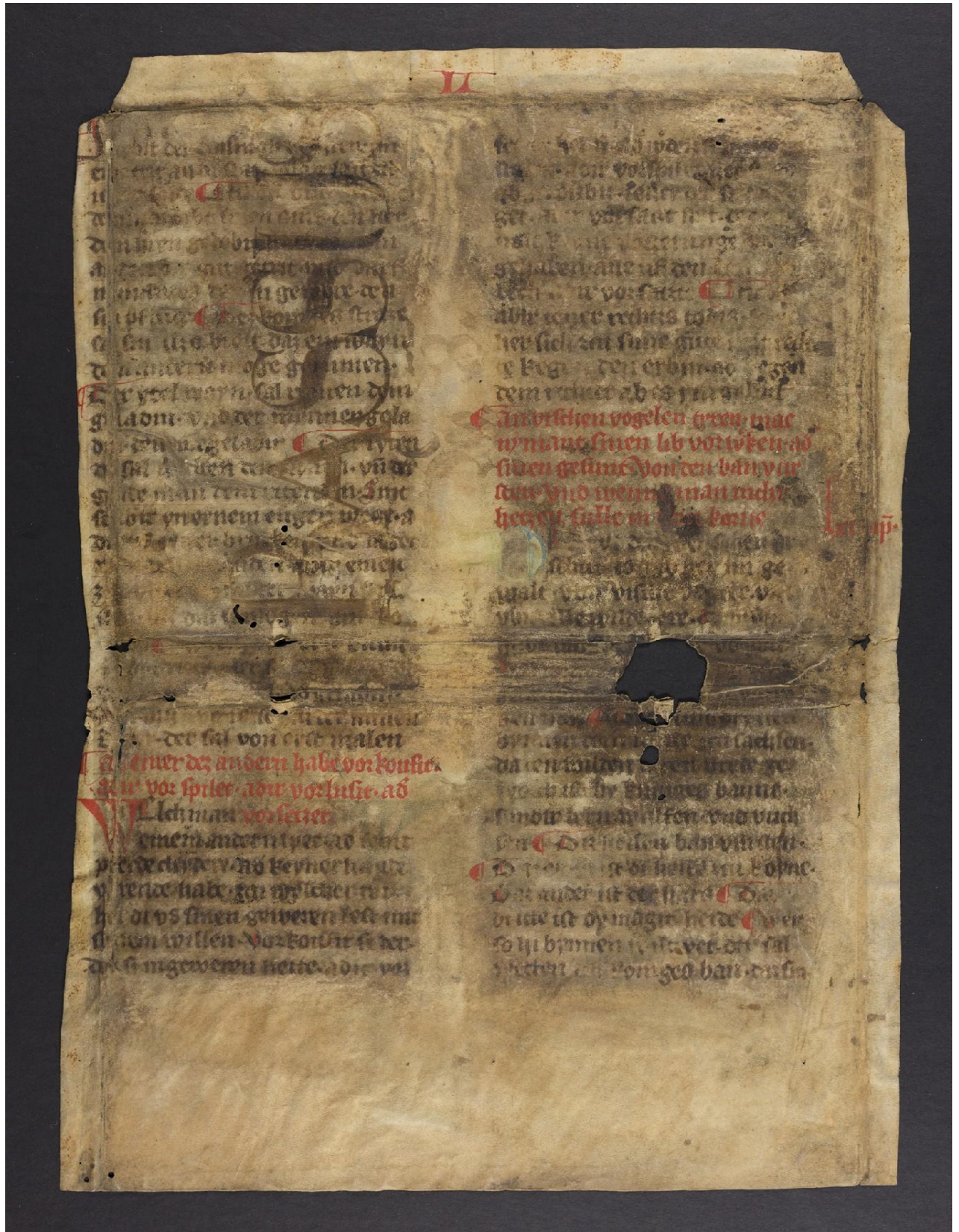
³⁰³ UCL Library Services Special Collections MS FRAG/GERM/10

³⁰⁴ Resim I ve II olarak kodladığımız nüshalar Der Sachsenspiegel veya Sassen Speyghel'in yaklaşık 1220'de Orta Düşük Almanca (Latince yerine) ile yazılmış olmasıyla dikkate değer bir Alman hukuku özeti olan nüshasından bir parçadır. Görüldüğü gibi iki sütun halinde yazılmıştır. Kendine has kırmızı renkli numaralandırma biçimi dikkat çekmektedir. “Der Sachsenspiegel”.

³⁰⁵ Elimizde bulunan III ve IV numaralı görselin nüshası için bkz. “Sachsenspiegel”.

Görsel 2.5. (I) Der Sachsenspiegel, Yaklaşık Olarak 1220 Yılına Ait Bir Nüshadır.

Görsel 2.5. (II) Der Sachsenspiegel'in Verilen Tarihe Ait Olan Nüshadan Bir Başka Örnek.

Görsel 2.5. (III) Eco'nın İşaret Ettiği Kaynağın Elimizdeki Versiyonuna Ait Bir Sayfa.

Görsel 2.5. (IV)

Günümüzde elde edilebilirliği oldukça zor olmakla birlikte önemli bir kaynak olmasından dolayı birçok açıdan tartışmaya açıktır. Bir hukuk kitabı özelliği taşımasının yanında dönemin sosyal, iktisadi, hukuki yönü hakkında genel bir bilgi vermesi açısından dikkatleri çekmiş ve eleştirilere de maruz kalmıştır. Yasal maddelerin temelinde etkili olan unsurlar tartışıldığı gibi uygulamalar da tartışılmıştır.

Bu anlamda dönemin hukuk kitabı olarak nitelendirilen kaynak, dönemin yazı diliyle ifade edilmekle birlikte görsel olarak da uygulamalar içermektedir. Bu görsel dilin yansıttığı bilgiler insanlık dışı uygulamalar olarak nitelendirilmiştir. Görsellere bakıldığında katı, kanlı ve bir o kadar da keskin uygulamalar ilk bakışta göze çarpmaktadır.³⁰⁶

Feodal yasanın kitabı olarak nitelendirilen Sachsenspiegel, günümüz bakış açısıyla değerlendirmeye alındığında bazı özellikleri ön plana çıkmaktadır:

2.5.1. Katı ve aksak yönü

14. yüzyıl Alman hukuk kitaplarındaki görsel imgelerde cezai uygulamalar gözler önüne serilmektedir. Bu uygulamalar kafa kesme, kırbaçlama, ellerin kesilmesi, asılma, baş kesilmesi, diri diri gömme ve yakma vb. şekilde ifade edilmiştir. İfade edilmiş olan cezaların gerçekten de uygulanıp uygulanmadığı bir muamma olmakla birlikte hukuk kitaplarının birçoğunda ceza şekillerinden bahsedilmiştir. Belirtilen cezaların uygulamalarına yönelik incelemelerin yapılabilmesi için gerekli kaynak varlığı söz konusu değildir. Bu konuda ayrıntılı ve kesin bilgi yoktur. Ancak döneme ait imgeler ve görseller dönemin fikrî yani ideolojik sisteminin açık kanıtıdır. Görsellerde ifade edilen cezaların uygulamaya konulup konulmadığına yönelik tartışmalar olmakla birlikte birçok hukuk kitabında kanlı ve şiddet eğilimli cezaların varlığı söz konusudur.

Görseller dışında maddelere de bakıldığında günümüz yasalarına kıyasla katılıktan ve keskinlikten bahsedilebilir. Bu noktada eleştirmek konunun dışındadır. Ancak değerlendirme noktasında yorumlayabiliriz. Sachsenspiegel, yasal bir sürecin oluşmasının en büyük kanıtı ve Alman hukukunun başlangıcı olarak toplumsal sınıfın mevcut olduğunu göstermekle birlikte bu sınıfın dışına atılan bir kesim de bulunmaktadır.

Orta Çağ boyunca toplumsal sınıfın dışında kalan yani dışlanan kesimler öncelikle sakat, cüce, kör, aptal ve aksak olarak görülen kesimdir. Orta Çağ yasalarında durumlarından dolayı yasal hakları geri plana atılmıştır.

Bu şekilde dışlanmış olan kesimin Sachsenspiegel’de de hakları diğer kesime kıyasla ihlal edilmiştir, denilebilir. Feodal yasaların doğuştan olduğu kabul edilmekle birlikte dünyaya gelen

kusurlu varlığın hakları da yok olarak kabul görmüştür. Metnin bazı maddelerinde bu konuya yönelik kesin ve sert maddeler söz konusudur.

“Aptal, kör veya eli, ayağı olmayan bir çocuk toprak hukukuna göre bir meşru mirasçı iken feodal hukuka göre değildir. Bir sakatlık gerçekleşmeden önce kendisine verilmiş olan fiefi kaybetmez. Aynı şekilde bir cüzzamlı hastalıktan önce feodal kiracılığa ve kalıtsal bir mülke sahip olabilir ancak hastalıktan sonra bu böyle haklar edinemez.”³⁰⁷

Bu maddede başlangıç olarak adaletsiz bir sistemin varlığına işaret edilmekle birlikte daha önce ifade edilen Roma anlayışının bir yansıması hissedilmektedir Dolayısıyla feodal yasanın Roma hukuk anlayışından ilham aldığını yine tekrarlamak mümkündür.

Konuya tekrar dönüldüğünde yasaların keskinliği, bu maddeler doğrultusunda, bu sınıflandırmadaki gibi olmasa da feodal hukuk karşısında yasal hakları kesinlikle reddedilmiş bir kesim de söz konusudur. Öyle ki yasal statü doğuştan olmakla birlikte farklı bir statü üzerinde hak talep eden her iki statüyü de kaybeder.³⁰⁸ Yasal hakları daha doğmadan çizilen bir Alman toplumundan bahsetmek mümkündür. Aynı şekilde evlilik dışı doğmuş bir çocuğunda yasal bir statüsü olamaz.³⁰⁹ Buna paralel olarak Alman hukukunda katı işleyiş söz konusudur.

Feodal yasanın bir listesinin oluşturulduğu bu hukuk kitabının aksak ve ayrıştırıcı özelliğinin bir diğer yansıması olarak da **Yahudi** kesimine yönelik maddeleri değerlendirebiliriz.

Orta Çağ Avrupası’nda feodal düzenin de etkisiyle bir toplumsal tabakanın keskin bir şekilde hissedildiği görülmüştür. Ancak bu toplumsal hiyerarşide Yahudi-Hristiyan çakışmasının temel sebebi idari yapıdan öte din gerekçelidir. Dinî sebeplerden kaynaklı olan Yahudi düşmanlığı Orta Çağ boyunca hissedilmektedir.³¹⁰ Genel olarak Hristiyan olan Orta Çağ Avrupa toplumu bu anlamda azınlık olan Yahudi kesimine yönelik bir ötekileştirme eğilimi göstermiştir. Erken Orta Çağ dönemi hem Hristiyan hem de Yahudi toplumu açısından birbirlerine olan bakış açısına yönelik sert durumların yaşandığı bir dönem olmuştur. Yahudi neslinin beklediği Mesih’in geliş tarihi olarak

³⁰⁷ Dobozy, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, I. kitap, 70.

³⁰⁸ Dobozy, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, I. kitap, 73.

³⁰⁹ Dobozy, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, I. kitap, 82.

³¹⁰ Dinî nedenlerle ortaya çıkan Yahudi-Hristiyan hasımlığı ticari faaliyetler nedeniyle çok fazla hissedilmemiştir. Ancak özellikle ticari yolların el değiştirmesiyle birlikte bu anlayış değişim göstermiştir. Ticari faaliyetlerin zayıflamasıyla birlikte Yahudiler toplumda etkin şekilde var olmuşlardır. Bu durum zamanla Yahudi bakış açısını değiştirmiştir. Temelde var olan Yahudi karşıtlığı daha şiddetli bir şekilde ortaya çıkmıştır. 10. yüzyıldan itibaren temelde var olan Yahudi karşıtlığı yasalar aracılığıyla arttırılmıştır. Ancak bu yoğun olarak yaşanmamıştır. 10 ve 11. yüzyıllar arasında Yahudi-Hristiyan ilişkileri politik olarak sürdürülmüştür. Yahudi kesimlerle mesafeli de olsa ilişkiler sürdürülmüştür. Bu zayıf olan bağın temel kopuş zamanlaması 1095’te olan Haçlı Seferi’nin Hristiyan zaferiyle sonuçlanmasıdır. Kudüs, İsa’nın çarmıha alınmasının sembolü olarak derinlerde yatan Yahudi düşmanlığını tekrar canlandırmıştır. Böylelikle Avrupa’da ilk büyük katliamların başlangıcı yapılmıştır. 12 ve 13. yüzyıllarda çeşitli söylentilerin de artmasıyla birlikte bu katliamlar artış göstermiştir. Yahudilere yönelik katliam ve zulümler artış gösterirken yer yer kitlesel göçlere zorlanmışlardır. 13 ve 14. yüzyıllarda bu kitlesel sürgünler Fransa ve İngiltere’de yoğun olarak uygulanmıştır. 1321 yılında kuyuların zehirlenmesinin sebebi olarak gösterilen Yahudiler Orta Çağ’ı yakıp kavuran Kara Ölüm’ün de kaynağı olarak gösterilmişlerdir. Bu durumlar Yahudi kesimine yönelik zulümleri arttırmıştır. *Jacques Le Goff, Avrupa’nın Doğuşu*, çev., Timuçin Binder, (İstanbul:Literatür Yayınevleri, 2008), 101-104.

nitelendirilen 1058 tarihi Yahudilere istediklerini vermemekle beraber ileriki tarihlerde ilk Haçlı Seferleri esnasında Yahudilere karşı yapılmış olan ideolojik karşıtlığa tanık olunmuştur. Tarih boyunca dinî bir mesafenin olduğu iki taraf açısından bu olay bir dönüm noktası olmuştur.³¹¹

Yahudi kesimi, Orta Çağ Hristiyan Avrupa toplumunda her ne kadar eritmeye çalışılsa da başta kabul edilmeli ki az bir nüfusa sahip olarak varlık bulan bir kesimdir. Öte taraftan Orta Çağ Avrupa ekonomisinde etkin bir millettir. Avrupa ticaretinin tıkalı olması hasebiyle köken olarak ticarete aktif olan Yahudiler bu konuda gerilemişlerdir. Feodal düzende daha çok faiz ve kredi veren, tefeci kesim olarak rol oynamışlardır. Küçük esnaf ve toprak sahiplerine borç veren Yahudi kesimi zamanla verilen yükümlülüklerini yerine getirmeyen borç sahibinin elinde avucunda ne varsa el koymuştur. Bu noktada daha önce de sıcak bakılmayan Yahudilere karşı beslenen kinin dozu artmıştır. Yahudilere karşı olan geçmişe dayalı hasımlık Orta Çağ boyunca daha da artmıştır. Öyle ki özellikle 11. yüzyıldan sonra bulundukları İspanya, Almanya, İngiltere gibi Avrupa topraklarından sınır dışı edilmişlerdir.³¹²

Hristiyan-Yahudi inanış farklarına anlayış ve usul farkları da eklenerek düşmanlık daha da pekişmiştir. Toplumda ötekileştirilen kesim olarak karşımıza çıkan Yahudiler bu noktada toplumunun her sahasında sınırları çizilmiştir. Böylelikle Hristiyan-Yahudi kesimleri arasında mevcutta olan karşıtlık devam ettirilmiştir. Bu devamlılığı sağlayan uygulamalar, yasalar olmuştur.

Orta Çağ boyunca Avrupa toplumunda yer alan Yahudi kesimine yönelik bazı uygulamalar ve yaptırımlar olmakla birlikte bu durum yasa aracılığıyla sağlamlaştırılmıştır. Bu durum, devamında iki taraf arasında şiddet ve kana dayalı karşılaşmalara neden olmuştur. Orta Çağ toplumundan dışlanan kesimi temsil eden Yahudiler ve bunun müsebbibi olarak işaret edilen Hristiyan kesim iki taraflı olarak çok fazla tartışılmışlardır. Orta Çağ boyunca iki taraf arasındaki sürtüşme dikkatleri çekmekle birlikte birçok sipekülasyona sebep olmuştur. Özellikle Yahudi kesimin maruz kaldığı kanlı katliamlar birçok araştırmacı tarafından dikkatleri çekmiştir. Özellikle yargılama, cezalandırma noktasında Hristiyan toplumundan farklı ve bir o kadar da şiddete dayalı olması tartışma konusu olmuştur.³¹³

Konumuza intikal etmek gerekirse feodal düzende işleyen yasal sistemde bu çok fazla olmamakla birlikte hissedilmektedir. Bu katı işleyiş dinler arasında da kendini hissettirmiştir. Elimizde bulunan pasajda çok fazla hissedilmemekle birlikte Yahudilere de yer verilmiştir. Yahudilerin konumu konumuzun dışında olmakla birlikte elimizdeki maddelerde bu anlamda keskin bir dışlanmanın olduğu söylenemez. Ancak Orta Çağ Hristiyan toplumu için Yahudi kesimine yönelik bir genel dışlama politikası olduğu hissedilmektedir. Ana kaynağımız olan dört kitaplık metne bakıldığında sınırlı

³¹¹ Eco, *Ortaçağ Katedraller, Şövalyeler, Şehirler II*, 193-194,

³¹² Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, 169-170.

³¹³ Özellikle Yahudi tarihçiler tarafından kaleme alınan bu ikilem yasal olarak eleştirilmiştir. Diğer suçlulardan farklı olarak yargılanan Yahudi Hristiyan karşısında ötekileştirilmiştir. Bir hırsız normal şartlarda boyundan asılarak idam edilirken Yahudi olan suçlu ayaklarından asılmakla beraber iki köpek eşliğinde idam edilmiştir. asılan Yahudi kafasına takılan ağır bir şapka ile işaret edilir. Daha detaylı bilgi için bkz. Rudolf Glanz, "The "Jewish Execution" in Medieval Germany", *Indiana University Press*, Vol:5, Yıl: (1943), 3-26.

olmakla birlikte feodal hiyerarşide farklı bir noktada kodlandıkları muhakkaktır. Bahsi geçen kaynakta bir Yahudi, Hristiyan bir adamın gönül rızası söz konusu olmaksızın garantörü yanı gözeteni olamaz. Öte tarafta bir Yahudi bir Hristiyan öldürürse bir Hristiyan gibi yargılanacaktır. Ancak bir Hristiyan bir Yahudi'yi öldürürse barışı ihlal ettiğinden dolayı yargılanacaktır.³¹⁴

Buradaki ifadelere bakılarak toplumda sınıflaştırmayı belirleyen toprak, iki tarafın cinsinin ve buna ilaveten dinin de maddeler üzerinde etkili olduğunu görmekteyiz. Ancak genel olarak kayıtlara bakıldığında bu konuda olan bilgiler çok yetersizdir.

Öte tarafta feodal düzenin temelinde var olan hiyerarşinin tartışılması noktasında kadının yerinin mukayese edilmesi açısından hiyerarşinin üyelerine değinmek zorunludur. Bir toplumsal tabakanın varlığının kabulünden önce bu sınıfın üyelerinin algılanması gereklidir.

2.5.2. Dinî yönü

Din genel olarak tarih boyunca toplumu yönlendiren en etkili unsur olmuştur. Orta Çağ Avrupası açısından da durum bu şekilde vuku bulmuştur. Geniş kitleye sahip Hristiyan Avrupa, Orta Çağ boyunca Hristiyan kabullerini birçok alanda yaşatmıştır. İlk olarak dikkatleri çeken yönetim sisteminde dinin varlığının hissedilmesidir. Başa geçen her iktidar sahibi manevi gücü kendi gücüyle harmanlamaya çalışmıştır.

Bu anlayış Orta Çağ tarihi açısından değerlendirilmeye çalışıldığında Roma döneminden itibaren Hristiyan Roma halkı açısından “din” yönlendirici bir unsur olmuştur. Dinin yani Hristiyanlık anlayışının kabulleri manevi bir güç edindirirken maddi güçlere de tesir etmiştir. Öncelikli olarak krallık, en etkili güç olması bakımından toplumda maddi ve manevi güçler vasıtasıyla güçlenmektedir. Bu açıdan krallar kendilerine ilahi bir özellik edindirmeyi âdet haline getirmiştir. Dinin baskın olduğu Roma toplumunda Justinianus başta olmak üzere birçok iktidar sahibi, siyasi ve kutsal gücün birleştiği nokta olarak kendisini tasvir etmiştir. Toplumsal düzenin bir aracı olarak yasalarda da bu anlayış söz konusu olmuştur. Orta Çağ boyunca hukuk sisteminde kutsal gücün tesiri hissedilmektedir. Kral ilahi ve maddi gücü elinde bulunduran taraf olarak kimi zaman bu özelliğiyle kanunlardan muaf olmuştur. Toplumda düzeni sağlamak için kanun koyan taraf olarak kral, bundan kendini korumalı fikri zaman zaman geçerli olmuştur. Mevcut kanunların ilahi kanunlara uyumlu olması gerektiği fikri de yer yer kendini hissettirmiştir. Roma kralları en etkili güç ve tek hesap vereceği merci olarak Tanrı'yı göstererek maddi gücünü manevi güçle pekiştirmiştir. Dinin etkili bir unsur olması kilisenin baskın olmasına neden olmuştur. İktidar sahipleriyle kimi dönem karşı karşıya kimi dönem de yan yana olan kilise, Canon hukukuyla Orta Çağ'da kendini baskın bir şekilde göstermiştir. Kilise Orta Çağ Avrupası'nda yer yer en etkin güç olmuştur. Kilise-kral arasındaki temel zincir olan din, bir güç kaynağı olarak iki tarafı bazen çift iktidar sisteminin karmaşasından kaynaklı rekabete mecbur bırakmıştır. Aksi bir tavırla kral gücünü manevi güçle pekiştirmek amacıyla papadan onaylı bir krallığı

³¹⁴ Dobozy, *The Sakson Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, III. kitap, 118.

savunmak zorunda kalarak kiliseyle ılımlı bir diyalogda bulunmak gayreti göstermiştir. Kimi dönemlerde gücü elinde bulunduramayan niteliksiz kral, papanın desteğiyle halka kendini kabullendirmiştir. Kral yemin etme ve taç giyme törenleriyle her halükârda kiliseye bağımlı olmuştur. Kilise dinî ritüelleri elinde bulundururken maddi gücün en önemli unsuru olmuştur. Papanın, gücünün zirve yaptığı dönemlerde tahta çıkardığı gibi tahtan indirdiği krallar da olmuştur. Genel itibarıyla din beraberinde yasa ve düzeni de getirmiştir. Orta Çağ Avrupası yasanın inanca uyumlu olma zorunluluğu anlayışla şekillenmiştir.³¹⁵

Paralel şekilde feodal düzenin yayıldığı kesimin radikal bir Hristiyan kesim olduğunu başlangıçta göz önünde bulundurmak gerekir. Bir idari yapı olarak hükmettiği toplumda Hristiyan mensupları toplumun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Öte tarafta köken olarak Cermen kavimlerin oluşturduğu halk öncelikle saldırgan bir üslupla Avrupa’da yayılma göstermiştir. Ancak Hristiyanlığın yayılma noktasının zirve yaptığı 5. yüzyıldan itibaren “din” etrafında toplanan saldırgan, barbar kesim daha sakin bir politikada ilerlemiştir. Hristiyanlığın birleştirici özelliği vasıtasıyla halk kesimi 8. yüzyılda feodal düzenin çatısı altına girmiştir. İki farklı alan Orta Çağ Avrupası’nda en aktif unsurlar olmuştur. Manevi güç olarak Hristiyanlığın ve madde unsurlu feodal düzenin birleştirici gücüne inanılmaktadır. Din bir manevi güç olarak Tanrı’nın hidayetini sunması noktasında ruhsal bir kudrettir. Bu dine mensup kesimlerin dini anlayışında savaş, müşrik olan taraflara karşı yapılacak bir eylemdir. Hristiyan kesimler tek güçte birleşmelidir. Bunun Tanrı’nın isteği olduğuna inanılmaktadır. Bu inanış İncil’de yer alan “Komşunu kendin gibi seveceksin.”³¹⁶ emiriyle tamamlanmaktadır. Radikal Hristiyan kesim, bu dünya görüşünün birer temsilci olarak dinin yoğun olarak dikkate alındığı Orta Çağ’dan etkilenmiştir. Din sadece ibadethanelerde kendini hissettirmemiştir. Daha önce ifade edildiği üzere din toplumun her kesiminde ve her alanında kendini hissettirmiştir. Etkin ve aktif bir unsur olan din, feodal anlayışla birbirine sıkı sıkıya bağlanmıştır. Feodal bağ dinin birleştirici özelliğini ziyadesiyle kullanmıştır. Feodal anlayış, Tanrı’nın buyruğunda uyumlu ve itaatkâr bir şekilde yaşamının gayesini öne sürmüştür. Bu hedef kimi zaman uygulanırken, çoğunlukla Orta Çağ boyunca, çıkarlar baskın çıktığı için saptırılmıştır. Manevi güç maddi amacın altında ezilmiştir. Dinin gücü ve işlevi yadsınamaz bir şekilde bu dönemde kendini göstermiştir.³¹⁷

Orta Çağ Avrupa toplumuna dair genel bir değerlendirme yapılmak istense ilk olarak toplum, radikal bir Hristiyan toplum ve kilise, toplumu her açıdan etkileyen bir kurum olmuştur. Bu açıdan hukuk da nasibini almıştır. Kilise, alınan kararları ve uygulamaları etkilemiştir. Orta Çağ Alman hukuku din ile bir uyum içerisinde olmuştur. Hukukun gereklerini yerine getirmek bir görev olmaktan ziyade dinin de önderliğinde etik anlayış çerçevesinde adaletin sağlanmasıdır. Hukuk anlayışı İncil’in öğretilerine göre şekil almıştır. İncil’in temel kavramları adalet ve hakikat olarak Tanrı’nın

³¹⁵ Tamanaha, *On the Rule of Law History, Politics, Theory*, 18-23.

³¹⁶ (Yeni Ahit, Romalılar, 13:10).

³¹⁷ Markus Fischer, “Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual Practices”, *The MIT Press*, Vol:46 No:2, Yıl(1992), 435-445.

sıfatlarındandır. Dolayısıyla Tanrı ve yasa birbirleriyle özdeşir. Kral adaleti en iyi şekilde yerine getiren Tanrı tarafından iyi adam olarak kabul gördüğünden temel görevi adaleti sağlarken en iyisini sağlamak olmalıdır. Orta Çağ Alman hukukunda Tanrı'nın yani İncil'in izleri hissedilmiştir. Bu etkiyi Alman hukukunun başlangıcı olan Sachsenspiegel'de görmekteyiz. Eike, kendi yasa anlayışını sergilediği gibi bu anlayışın temelinde Tanrı'ya işaret etmiştir. Onun anlayışına göre Hristiyan hukuku Hristiyan diniyle örtüşmelidir. Hukuk kuralları Tanrı'nın sözüyle uyumlu olmak zorundadır. İncil ve Tanrı'nın hukuk anlamında etkisi, Eike'in çalışmasının bazı pasajlarının giriş ve sonuç bölümleriyle resimlerde de açıkça görülmektedir.³¹⁸ Orta Çağ Alman hukukunun temelinde Tanrı ve onun öğretileri yatmaktadır. Hukukun Tanrı'nın sözü olması, yargıçı Tanrı'nın yeryüzündeki sözcüsü yapar. Bu bakış açısı nedeniyle hüküm koyan, adaleti en iyi şekilde getirmelidir. Tanrı ezelî ve ebedî olarak hukukta doğuştan var olan bir olgudur. Adaletin varlığı doğuştan olduğu gibi zaruridir. Hukuk Tanrı'nın izi olarak görüldüğünden Orta Çağ Alman hukukunda İncil'in etkisi tartışmaya açık olduğu gibi çok net bir şekilde görülebilir. Eike göre de bütün yasaların dinî bir yönelimi vardır ve olmak zorundadır. İnsanlara hitap eden yasalara ne kadar uyumlu olunursa Tanrı'nın özüne o kadar yakın olunacaktır. Bu anlamda daha önceki Eike'nin hukuk kitabına ait pasajlarda dinî etki hissedildiği muhakkaktır.³¹⁹

Elimizde bulunan pasajda da bu etkiyi görmek mümkündür. Öyle ki pasajda doğrudan yasanın temeli olarak Tanrı işaret edilmiştir. “Tanrı, Hristiyanlığı korumak için yeryüzüne iki kılıç indirdi. Biri manevi bir diğeri ise zamansal kılıçtır. Manevi olan kılıcı papa, zamansal olanı da imparator elinde tutacaktır. Papa ve imparatora karşı direnen kişiler laik hukuk önünde dizginleneceklerdir. Gerektiğinde ruhani yargı iktidara yardımında bulunacaktır.”³²⁰

Bu anlayışın, Orta Çağ genelinde hüküm sürdüğü söylenebilir. Paralel şekilde Magna Carta'da feodal yasanın bir parçasını oluşturan bir tüzük olarak dinin etkisi hissedilmektedir.

Din, sadece Sachesienpiegel üzerinde değil, bütün Orta Çağ boyunca en etkili etmen olarak rol oynamıştır. Çalışmanın etki noktasındaki misyonu kesin olmakla birlikte etki faktörlerinin en etkilisi olduğu anlaşılmıştır. Orta Çağ kadın algısını yöneten ve yönlendiren en aktif güç olarak dikkatleri çekmiştir. Bu nedenle “din” faktörü çalışma boyunca tekrar tekrar mevzubahis olmuştur.

2.6. Sachsenspiegel ve Kayıtlar Doğrultusunda Feodal Düzendeki Hiyerarşi ve Feodal Yasa

Devletin sistemi olarak feodal sistem bir düzen getirmekle beraber bu düzenin etrafında bir sınıfsal sistem de getirmiştir.

Feodal düzendeki bir sınıflaşmanın var olduğunun en büyük kanıtı kayıtlarda insanların sıfatlandırılmasıdır. En güzel örneğini Sachsenspiegel sunmaktadır. Köle, efendi, vasal, Yahudi, kadın-erkek vb. kavramların bulunması sınıflaştırılmış bir toplumdan bahsedildiğinin en büyük

³¹⁸ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Guido Kisch, “Biblical Spirit in Mediaeval German Law”, *The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America*, Vol:14, Yıl: (1939), 43.

³¹⁹ Guido Kisch, *Biblical Spirit in Mediaeval German Law*, 38-55.

³²⁰ Dobozy, *The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century*, I. kitap, 68.

göstergesidir. Orta Çağ toplumunda genel bir gruplaşmanın olduğu muhakkaktır. Feodal yasalardan önce feodal düzende bir toplumsal kemikleşme söz konusudur. Antik Yunandan beri soylu, asker, köylü, köle, hür saraylı vb. sıfatlarla toplumdaki insan yığınları arasında bir sınır çizilmiştir.

Asker, feodal toplumda bu konuda belki de ele alınması gereken önemli bir kesimdir.

Feodal düzenin kurulmasının en büyük nedeni olan koşulların iyileşmesi için gerek duyulan askerî sistemin parçası olan asker en önemli kesim olarak değerlendirilebilir. Asker ve onun yerine getirmesi gereken askerlik hizmeti toplumun her kesimini etkilemiştir.

Feodalizmin ortaya çıkma nedeni olan askerlik hizmetinin, temel bölgemiz olan İngiltere’de ücretli ve sözleşmeli olarak yapıldığı görülür. 14. yüzyılda İngiltere’ye bakıldığında sözleşmeli asker yöntemi ağırlıklı olarak kendini göstermiştir. 1341’de kralla Edward Montagu arasında yapılan anlaşma dönemin askerî işleyişini en iyi şekilde resmetmektedir. Anlaşma kırk günlük olmakla birlikte altı şövalye, yirmi silahlı kuvvet, iki silahlı ve okçu adam bu anlaşmanın maddelerini içermektedir. Genel olarak anlaşma usulünün olduğu askerî hizmet bulunmaktadır. Sözleşmeli hizmetlerde bulunurken bu sistemin aksamasına veya herhangi bir düzensizliğe karşı 1390’da ilk özel yasa kabul edilmiştir. 14. yüzyıl, feodal askerî sistemin sayıca küçümsenmeyecek oranda arttığı bir dönemdir. Askerî güçteki artış doğal olarak vergilerin artışına sebep olmuştur. Özellikle Edward II döneminde büyük oranda genişletilmiştir. Vergilerin genişletildiği bu dönemin savaş ve kargaşanın yoğun olduğu bir dönem olmasından dolayı askerî sayıya yönelik talepler daha fazla olmuştur. Bu dönem, İngiltere açısından genel olarak kargaşanın yoğun olduğu ve dolayısıyla askere çok ihtiyaç duyulan bir dönem olduğundan ulusun genelinin silahlı asker rolünü aldığı bir zamandır.³²¹

Bu noktada öncelikli olarak feodalizmin temelini oluşturan vasal-lord kavramları sınıflaştırmanın başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Öte tarafta feodal yasanın kadın-erkek arasında bir sınıf farkı yarattığı da söylenebilir. Gerek Sachsenspiegel gerekse döneme ait kayıtlardan edindiğimiz bilgiler feodal düzenin özünde bir sosyal tabakanın var olduğunu ispat etmektedir.

Kaynaklar doğrultusunda bir idari sistem olarak “toprak hukuku”nun getirmiş olduğu görülen bu sistem, yasal uygulamalarıyla toplumda keskin ve sınırlı bir çizgi çizmiştir.

Sachsenspiegel doğrultusunda toplumsal bir sınıfın varlığı kesin olarak kabul edilebilir. Bununla beraber bu toplumsal tabakada belli nitelikler dâhilinde alt sınıflaştırmanın oluşturulduğu görülmektedir. Bu sınıflaştırılmayı toprak belirlediği gibi cinsiyet ve din de kendi içerisinde ek bir sınıflaştırmaya neden olmuştur. Mevcutta yer alan yasal maddeler ışığında toplumsal sınıftan sadece toprağın belirlediği bir tabaka olarak bahsetmek tek yönlü bir değerlendirme olur.

Öyle ki bir yasal tüzük olarak değerlendirebileceğimiz bu kaynakta toplumdaki her bireyin yasal haklarını diğer bireylerin konumları belirlemiştir. Kadının hakları bir erkeğin haklarına göre

³²¹ B. Wilkinson, *The Later Middle Ages In England 1216-1485*, (Routledge, 2013), 213.

belirlenirken bir vasalın hakları lordun haklarına göre belirlenmiştir. Aynı şekilde Alman topraklarında azınlık olarak ifade edebileceğimiz Yahudi kesimin hakları da Hristiyan kesime göre belirlenmiştir. Bu noktada bir toplumsal sınıfın varlığını kabul ettiğimiz gibi kendi içerisinde farklı bir sınıflaşma da söz konusudur.

Elimizde bulunan metindeki sınıflaştırma uygulamalara yönelik olan hukuk maddeleridir. Bu maddeler doğrultusunda değerlendirmede bulunduk. Şahıslara yönelik hakları içeren bu IV kitaplık kaynaktaki maddeler doğrultusunda toplumsal sınıfın varlığına değinilecektir. Ancak bu toplumsal sınıfın konumlandırması, varlığı kadar keskin değildir. Bir yasal süreç bulunmakla beraber toprak miktarı şahısların sorumluluklarını ve konumunu belirlemektedir. Bu anlamda bir denge söz konusu değildir.

2.7. Vasal-Lord (Efendi-Adam)

Orta Çağ'da feodal düzene hizmet eden en belirgin sınıf olarak vasal ve lord ele alınabilir. Feodal düzenin çekirdeğini oluşturan vasal-lord feodal hiyerarşinin de temelini oluşturmaktadır.

Vasal, Orta Çağ toplumunda ilk bakışta çok geri planda tutulması aciz, bağlayıcı olmaktan çok bağımlı, belli yükümlülükleri yerine getirmek zorunda kalan kesim olarak görülebilmektedir. Ancak bu, feodal sistemi besleyen ve genişleten temel unsur olarak kabul edilmelidir. Güvenliğini satın almak zorunda olan vasal bunun karşılığında senyöre karşı bazı sorumlulukları yerine getirmelidir. Feodal düzenin vasalı başlangıçta iki grup halinde karşımıza çıkmaktadır. İlk kesim daha çok senyör yani lordun veya kralın ikamet ettiği mekânda beslenme, barınma karşılığında hizmette bulunan, ev ahalisinden olan vasaldır. İkinci kesim ise belli toprak karşılığında lorda belli sayıda asker temini sağlayan vasaldır. Efendi-adam ikilisi olarak daha çok ifade edilen bu zincir temelde feodal düzenin idarecileri olarak nitelendirilebilir. Toprağın devamlılığı ve askerî birliğin oluşması aralarındaki kontratla sağlanmaktadır.

Güçlü zayıf kavramlarının belirlemiş olduğu sıfatlar olan vasal ve lordda güçlü olan, zayıf olanın mahrum kaldığı güvenliği sağlarken zayıf olan, hizmet karşılığında gerekli olan askeri temin etmekle mükelleftir. Toprak güçlülere dağıtılıp, güçlü olan toprağı işlemesi için zayıflara devrederek dengeyi sağlamış ve devamlılığı beraberinde getirmiştir. Bu süreç, bağlılık yeminiyle sağlandığı gibi yazılı veya sözlü bir yasal süreci de ifade etmektedir. Törenle başlatılan bu yasal süreç, o güne ait hatırlatmaya yönelik bir avuç toprak veya bir mızrakla damgalanır. Başlangıçta ömür boyu tasarruftan bahsedilirken ileriki zamanlarda tasarruf hakkı irsi bir özellik taşımıştır. Vârisin fiefi elde etmesi ise prosedürün tekrarlanmasıyla mümkün olmuştur. Bağlılık yemininin tekrarlanmasıyla birlikte fief'e yönelik devamlılık sağlanacaktır. Aracı olan toprak üzerinde belirli hakları olan iki tarafın birbirine karşı yükümlülükleri söz konusu olmuştur. Bu yasal süreç içerisinde karşılıklı hak ve özgürlüklerin sınırları zamanla belli oranda değişmiştir.³²²

³²² Bloch, *Feodal Toplum*, 277-287.

Lordun bahşedilen toprağın idaresini elinde tutan olarak himayesine aldığı vasala karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukların getirdiği bir yasal süreç söz konusudur. 14. yüzyıla gelinceye kadar belli bir değişime maruz kalan yasal süreç, kiracı-lord ilişkisi olarak kayıtlarda geçmiştir. Bu kayıtlar feodal yasaya dair bilgileri oluşturmaktadır.

Orta Çağ halkının bir çıkış noktası olan feodalizm, hükmettiği toplumda birbiriyle bağlantılı bir sistemdir. Feodal düzenin getirmiş olduğu bir sınıf olmakla beraber kişiler, mensup oldukları sınıf içerisinde belli hakları olduğu gibi yapmakla yükümlüdürler. Toplumsal bu düzende kadın-erkek silik bir noktada olmakla beraber vasal-lord bu düzenin en büyük temsilcileri olarak dikkat çekmektedir. Bu düzende kadın ve erkek arka planda yer alırken toprağın işlenmesinde idari sistemin devamlılığını sağlayan vasal-lord temel çekirdeği oluşturmaktadır. Vasal ve lord arasındaki bağlılığın temelinde sorumlulukları vardır. Bu sorumluluğu sağlayan bağ ise bağlılık yemini. Aradaki yemin vasıtasıyla lord ve vasal feodal düzenin kurucu öğeleri olmuştur.

2.8. Köylü

Feodal düzenin belli bir hiyerarşide belki de en silik ancak buna karşı bu sistemin en aktif olan sınıfını köylü oluşturmaktadır. Köylü toprağı işleyen taraf olarak bu sistemin ana unsurudur. Bu sınıfın zaman zaman serf ve köle anlayışıyla karıştırıldığı görülmektedir. Üç kavram için söylenecek ortak ifade “hizmet” sektörünün birer üyesi olmalarıdır.

Genel olarak Roma döneminden kalma olan köle ve serf daha aşağı insan kesimi olarak üretim ve iş gücünde kullanılan sınıflardır. Orta Çağ’da bu sosyal sınıf hakkında da çok farklı tartışmalar söz konusu olmuştur. Serf ve köle, Tanrı’nın evreni yaratış hikâyesinde insanların bir yerlere koydurmak için çok da kafa yormadıkları bir sınıf olmakla beraber, genel itibarıyla günah ve talihsizliğin bir ürünü olarak kabul edilmişlerdir. Temelde eşit olunan insanlar tarafından özgürlüğü ellerinden alınan köle ve onlara kıyasla daha şanslı olan serf, bu sistemin çok fazla dillendirilmeyen kesimidir. İnsan tabiatının bir gereği olarak zayıf olanın güçlü olana hizmetini bağışlaması olarak değerlendirilebilir. Bundan öte savaşta esir düşen taraf için kullanılan terimlerdir. Belli bir insan doğasının olduğu ve bu doğal döngüde yer alması gereken sınıflar olarak değerlendirilmişlerdir. Eşitlik anlayışına kesinlikle aykırı olan kölelik, genel itibarıyla garipsenmemiştir. Bir sınıf olarak Orta Çağ boyunca bulundukları konuma yönelik hukuksal düzenlemeler yapılmış olsa da köle olmak eşitlik anlayışına aykırıdır. Bununla beraber yasal düzenlemelerde adının geçmesi köleliğin varlığının kabul edildiğinin göstergesi olarak görülebilir. Onlara yönelik tanımlamalar, sosyal hayattaki sınırları ve yasal hakları bir varlık belirtisidir.³²³

Köylü, feodal sistemin üretici kısmını ağırlıklı olarak temsil etmektedir. Feodal düzenin en çok geriye atılan kesimi olarak köylü feodal sistemin temel üreticisi olarak görülebilir.

³²³ Paul Freedman, *Images of the Medieval Peasant*, (California: Stanford University Press, 1999), 71-83.

2.9. Kadın-Erkek

Feodal sistemin en önemli temsilcisi olarak vasal ve lord gösterilebilir. Öte tarafta bu sistemin arka planında yer alan kadın-erkek, bireysel olarak kategorize edilmiş bir gizli sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Feodal sistem genelde erkek egemen olarak, kadını ikinci sınıfa yerleştiren bir yasal süreç biçiminde değerlendirilmektedir. Kadın belli bir hiyerarşinin baskın olduğu sistemde her konuda olduğu gibi yasal olarak da erkeğe bağımlı bırakılmıştır. Yasal sistemde kadının koca, baba veya başka bir erkek üyenin vasiliğinde davalarını yürütmesi uygun görülmektedir. Roma hukuk anlayışında kadının yasal haklarını edinme durumu nispeten daha geniş iken daha sonraki dönemlerde bu haklar kısıtlanmanın ötesinde erkek elinde yürütülmektedir. Erkeğin tekeline yasal haklarını temin eden kadının dolaylı varlığı söz konusudur. Ortak bir mirasın ürünü olarak hukuk, Orta Çağ boyunca farklı boyutlara geçmiştir. Bu yasal devrimde kadının yeri her zaman için erkeğin gerisinde olmakla beraber sınırları dönem dönem değişmiştir. Kadının yasal hakları genel olarak erkek himayesinde gerçekleşmiştir. Öyle ki tecavüz kadına yapılan bir fiili eylem iken Orta Çağ yasaları nezlinde kadının vasisine karşı işlenen bir suç olduğu öngörülmüştür. Kadının yasal hakkı çocuğuyla denktir. Kadın korunmaya muhtaç, vasi hâkimiyetinde olan bir kategoride yer almıştır. Kadın, özellikle evlilik akdi ile bütün yasal haklarını bir gizem çerçevesinde kocasına doğrudan devretmiştir. Özellikle Erken Orta Çağ'da başlayan bu geri plana atılma hikâyesi, Geç Orta Çağ da kendini hissettirmiştir. Kayıtlarda kadının sınırlı yer almasının yanında Sachsenspiegel üzerinden de kadının konumlandırıldığı sınıf vurgulanmıştır. Kadının hak talebinde bulunmasının kesin olarak reddedildiği bu dönemde evli kadın dul ve bekâr kızlara oranla buna daha fazla maruz kalmıştır. Kadın, erkek karşısında yasal haklarını kendi başına yürütemediği gibi bir yasal süreçte tanıklık da edemezdi. “Tecavüz” mevzuu dışında bir kadının sözüne kati suretle başvurulmazdı.³²⁴

Anlaşılabacağı üzere feodal bir hiyerarşi tek düzeyde ifade edilirken daha detaylı bir kapsamda kadın-erkek arasında vuku bulan bir sınıflaştırma görülebilir. Aile kurumu içerisinde erkek baskın bir idarede yer almıştır.

Ailede yer edinen kadının belli hakları olduğu gibi belli sınırları da söz konusudur. Orta Çağ kadını gizemini koruduğu gibi üzerindeki yoğun ilgi de devam etmektedir. Kadın, dönem dönem konumuna dair nitelikleri değişen bir sınıf olarak kendini göstermiştir. Kimi dönemde barışçıl, orta yolu bulan, bağlayıcı özelliklerini gösterirken kimi dönem de eşinin yanında savaşa katılan hırpalayıcı, şiddet gösterici olarak öne çıkmıştır. Kadını Orta Çağ dönemi boyunca genel bir kalıba sığdırmak zor olduğu gibi bu, yanlış bir değerlendirme olacaktır. Kadın konumu itibarıyla değişkenlik göstermiştir. Roma dönemi kadını, Anglosakson dönemi kadını, Normanlar dönemi kadını biçiminde belli bir sınır çizilerek kadının ifade edilmesi daha yerinde bir değerlendirme olacaktır. Dönemsel olarak araştırılan kadının en fazla aile kurumu üzerinden tartışıldığı görülmektedir.

³²⁴ Sandy Bardsley, *Women's Roles in the Ages*, (London: Greenwood Press, 2007), 129-136.

Kadın ilk bakışta aile kurumunun temel unsuru olarak görülmektedir. Aile unsuru önemsenmekle birlikte toplum düzenini sağlaması noktasında ilk kurum olarak kabul edilir. Bu noktada kadın, sadece üremeyi yani toplumun çoğalmasını sağlayan bir vasıta olmaktan öte aile kurumunda olduğu gibi toplum içinde de belirli hak ve sınırlılıklara sahiptir.

Kadın her ne kadar toplumda varlığını hissettiren bir birey olarak kabul edilse de kadının temel var oluş yeri ailedir. Soy bağına sağlayanın kan bağı olması hasebiyle aile önemlidir. Bu küçük unsurlu kurum aracılığıyla neslin yani soyun devamlılığı sağlanmaktadır. Kadın, bu açıdan soy devamlılığıyla birlikte soy dayanışmasının da çekirdeğini oluşturmaktadır. Soy konusunda neslin üretimi ortak olarak sağlanırken feodal düzende soyun babadan geldiği inancı mevcuttur. Yönetme yetkisi en büyük erkek çocuğun değil bu konuda kabiliyetli olan kişinin elinde bulunmasından dolayı aile içi kanlı çatışmalara sık rastlanmaktadır. Evlilik dışı çocukların da dâhil olmasıyla birlikte bu çatışmanın sınırları genişlemiştir. Ataerki sistemin şiddetinin en yoğun hissedildiği kırsal kesimlerde ise bu anlayış toprak işleyişini etkilemiştir. Feodal düzende kadın kendisini oldukça aşağı bir noktada bulmuştur. Bu haliyle kadın, neslin üretimini sağlayan kutsal varlık olmaktan çok uzaktır. Kadın dünyaya getirdiği her çocukla birlikte yeni bir vâris getirmiştir. Yeni vârisle birlikte gelir paylaşımı da söz konusu olacaktır. Kadının nitelikleri bir tarafa dönemsel olarak toplumdaki algısı değişmiştir. Kadın zaman zaman kötülüğün simgesi olduğu gibi Meryem Ana iyiliğin en güzel örneği olarak gösterilmiştir. Kadın arka plandaki konumunda sabit bir noktada kabul görmemiştir. Üretici erkek kesimin en büyük yardımcısı ve ortağı olarak eşit haklara sahip olmanın aksine çoğunlukla figüran olarak yer edinmiştir. Köylü kadının varlığı çok silik iken soylu kadın mensup olduğu ailenin etkisiyle belli bir saygınlık elde edebilmiştir. Köylü yani toprağa muhtaç kadın çok çalışmak, yorulmak ve yarın için kaygılanmak zorundadır. Saraylı kadın ise olduğu konuma layık olmak için kendini her anlamda yetiştirmekle mükelleftir. Kadın karşı cinsle karşılaştırılmayacak kadar yok sayılmanın yanında hemcinsleri arasında da bir adaletsiz döngüyle muhatap olmuştur.³²⁵

Kadın bu adaletsiz döngüde kendi içinde de haksızlığa uğramıştır. Köylü kadına karşılık belli bir soya mensup olan kadın daha şanslı bir döngüde yer almıştır. Aile itibarı ona servet edinme, mülk işletme, yargılama yetkisi vermiştir. Soylu kadın kendisine denk bir soylu adamla evlenerek itibarını artırma imkânı edinmiştir. Yeni aileyle birlikte yeni sorumluluklar üstlenecektir. Temsil ettiği eşe karşı sorumlulukları olan kadın soylu ailenin mührünü taşımaktadır. 14. yüzyılda kadın kocasının ve babasının mührünü taşımaktadır. Soylu kadın geldiği soyun ona getirdiği avantajların farkında olduğu gibi sorumluluklarının da bilincindedir. Kocasına bir vâris doğurmak en temel sorumluluğudur.³²⁶ Soylu kadının genel kadın kitlesinin olduğu yerden farklı bir yerde olduğu dönemin kayıtları üzerinden denetlenmektedir. Genel olarak kadının erkek himayesinde, yasal haklarının oldukça sınırlı olduğu dönemde soylu kadınların yaşam koşulları kadar yasal hakları da diğer kitleye kıyasla oldukça

³²⁵ Jacques Le Goff, *Ortaçağda Batı Uygarlığı*, çev., Hanife Güven ve Uğur Güven, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015), 312-316.

³²⁶ Jennifer Ward, *Women in England in the Middle Ages*, (Hambledon Continuum, 2006), 99-101.

konforludur. Soylu kadın çeyiz olarak toprak talebinde bulunduğu gibi miras hakkına sahip olduğu örnekler de görülmüştür. Aynı şekilde erkeğin daha çok dillendiği kira ve borç meselerinde kadının da yer aldığı kayıt bilgileri söz konusu olmuştur. Öyle ki kayıtlarda çeyiz olarak bir yerin kira bedelinin yarısını talep eden kadınlara rastlanmıştır.³²⁷ Genel olarak taleplerin sonucu olumsuz da olsa bu hakları talep etme olanağının verildiği güçlü bir kadın kitlenin varlığı kabul edilebilir. Kralın kayıtları üzerinden edinilen bilgilerde ağırlıklı olarak toprak davaları olmakla beraber kadın kitlenin gerek kilise gerekse yerel mahkeme kayıtlarına oranla çok fazla adının geçtiği fark edilmiştir. Bu kayıtlarda Orta Çağ kadınından farklı olarak varlığı hissedilir derecede güçlü olan bir kadın kitlesi görülmüştür.

Kadının kendi hemcinsi arasında da ötekileştirildiği görülmektedir. Kadının belli sıfatlar dâhilinde aynı sınıfta gruplaştığını söylemek mümkündür. Bu gruplaşmanın en iyi kanıtı dönemin kayıtlarıdır. Durum değerlendirmesinde kullanılan kayıtlarda soylu kadının adı ne kadar tekrarlanmışsa orta sınıfa mensup kadının adı o kadar az dile getirilmiştir. Aynı şekilde evli, bekâr, rahibe olarak bu gizli sınıfın üyeleri olan kadınlar, oldukları konumlara göre kayıtlarda yer almışlardır.

Burada mevcut bir sınıf olduğu gibi bu sınıfın kendi içerisinde çoğalabileceği de görülmektedir. Feodal sistemde bir düzen olmakla beraber bu düzenin sahipleri olan bir toplumsal kategori organizması bulunmaktadır. Özetle bu şekilde sıralamaya koyabileceğimiz sınıfın resmi kendi içinde genişletilebilir.

Toplumsal bir sınıfla beraber bir yasallaşma evresine geçilmesi kaçınılmazdır. Toplumda var olan düzenden farklı bir düzene geçişle beraber bu dengeye uyumlu bir yasallaşma evresine geçiş de olmuştur.

Dört kitap halinde bir araya getirilmiş olan, elimizdeki çalışmadan yola çıkarak bir yasal sürecin varlığını kabul edebiliriz. Öyle ki maddeler halinde bize ulaşmış olan kaynağa baktığımızda aile kurumundan başlayarak toplumun her kesimini etkileyen kararlar söz konusudur. Bir yasa organı niteliği gösteren Sachsenspiegel, her maddesiyle topluma yön verdiğini ispatlamıştır. Avrupa'nın düzen yokluğundan ortaya çıkan karmaşaya karşılık bölgesel otokontrole ağırlık verildiği görülmektedir. Toplumun en küçük birimi olan aileden başlayarak zirvedeki mensuplara yönelik yönetim çizelgesi oluşturulmuştur. Üç yüzyıl boyunca etkisini hissettiren bu yasama organı yerel dilde yazılmasının da etkisiyle bütün bölge halkı bu yazılı metne vâkıf olmuştur.³²⁸

Çalışmamızın temel kaynağı olması nedeniyle feodal düzende mevcut olan toplumsal sınıfın varlığını maddeler halinde elimize ulaşmış olan Sachsenspiegel ışığında da teyit edilebilir. Düzen içerisinde var olan her bireyin sorumluluğunu maddeler halindeki cezalandırma usulünden bahseden

³²⁷ Kayıta verilen bilgiler doğrultusunda ismi geçen Arnulf le Palmer'in karısı Margery, Davinton başrahibesine karşı çeyiz olarak Faversham'daki müstemilatın kirasının yarısını talep etmektedir. Sonuç olarak birçok kişinin bu talebe karşı çıkmasıyla birlikte talep edilen kiranın kralın tekeline geçmesine karar verilmiştir. *Curia Regis Rolls of the Reign of Henry III (1250), Preserved in the Public Record Office, Volume XX, 34 TO Henry III (1250)*, 13, kayıt no:77.

³²⁸ Dobozý, *The Sakson Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century*, 28-31.

elimizdeki kaynak aracılığıyla belirtebiliriz. Bu sınıfın yasallaştırılarak ortaya konduğunu iddia edemeyiz. Ancak toplumda varlığını sürdüren bir sınıf söz konusudur. Bu sınıf içerisinde kadın odak noktamız olmakla birlikte bir birey olarak kadının varlığını ancak diğer bireylerin varlığıyla netleştirilebiliriz. Mevcut olan kaynaktan kadın olgusunun sınırlarını belirlemek için diğer mensupların da varlığını belirlemek konunun aydınlanması açısından zaruridir. Bir piramit özelliği gösteren feodal düzenin kendi içerisinde oluşturduğu ceza ve uygulama aracılığıyla yasallaştırma söz konusu olmuştur. Bu yasallaştırmayla birlikte düzen içerisinde bireylerin konumları da belirlenmiştir. Elimizde bulunan kaynak ışığında mülkiyet, toprak, davalar, miras, vâris, kira vb. konular dâhilinde toplumsal sınıfın varlığını belirlediğimiz gibi feodal yasanın varlığı ve işleyişi hakkında da bilgi vermiş olacağız.

Feodal düzenle beraber ortaya çıkmış olan feodal yasanın en temel özelliği, toplumun her kesimine yönelik maddeleri içeren kendi içinde bir düzeni tasvir etmesidir. Sosyoekonomik yansımaların söz konusu olduğu maddelerden oluşan Sachsenspiegel, nitel ve nicel olarak feodal yasaya ışık tutmaktadır.

Mevcutta bulunan versiyonun I. kitabı ağırlıklı olmakla beraber kadına yönelik bilgilendiren maddeler söz konusudur. Maddeler ışığında Orta Çağ'da kadının yerini ifade etmek çalışmamızın temelini oluştururken mevcut olan sınıfın diğer üyelerine de değinmemiz gerekecektir. Çünkü kadının bu sınıf içerisindeki konumunu doğru bir şekilde ifade etmemiz için bir kıyaslamaya gidilmesi gereklidir.

Elde bulunan dört kitaplık kaynaktaki maddelere öncelik verilerek bu sınıfsal düzenin varlığı ispat edilebilmektedir.

Feodalizm bir düzeni ifade ettiği gibi toplumda sınıflaştırmanın da etkisiyle ayrışma söz konusudur. Birbirine bağımlı sınıflar olmakla birlikte sınırları kesin çizgilerle çizilmiştir. Genel olarak bakıldığında bir toplumsal sınıfın varlığı söz konusudur.

Orta Çağ Avrupası'nın temel kalkınma yolu olarak görülen feodalizm, bir düzen getirmekle beraber toplumda bir kalkınma örneğini teşkil etmektedir. Sosyal yapıya olan tesirinin yanında ekonomisini etkileyen bir idari yapı olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu açıdan feodal düzenin değerlendirmesi konusunda en büyük kanıtları elbette ki dönemin kayıtlarıdır. Bu kayıtlara bakıldığında genel olarak bir idari yapıdan bahsedildiği görülmektedir. Feodal düzenin toprak idare yapısına hitap ettiği gibi kayıtlar da bu doğrultuda tutulmuştur. Gerek kilise gerekse yerel mahkeme kayıtları toprak sisteminin işleyişi hakkında bizlere bilgiler sunmaktadır.

3. FEODAL DÜZENİN BİR ÜYESİ OLARAK KADINA GENEL BİR BAKIŞ

Feodalizmle birlikte kadının statüsünde bir değişimin yaşandığı bazı araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir. Araştırmacılar bu iddiayı kadının durumunu dönemsel olarak izah ederek ispatlamaya çalışmıştır. Çalışmamız bu açıdan kadının durumunu ele alan kesimleri dâhil etmektedir. Kadının 13 ve 14. yüzyıllardaki konumuna yönelik yapılan bu çalışmada geriye dönük genel bir değerlendirme yapılarak belirlenen dönem içerisinde tartışılmıştır. Bu açıdan tarihsel bir süreç olarak kadının belli bir dönem sınırlarında tartışılması geçmiş algının da toparlanmasıyla mümkündür. Paralel şekilde ifade edilmesi gerekirse “kadın algısı” belirlenen dönem üzerinden anlaşılabilecek ve tartışılacak bir konu başlığı değildir. Tartışmada o dönemdeki kadının mevcut durumu, sıkıntıları, olumlu-olumsuz gelişmeler, siyasal ve sosyal hakları vb. konuların tahlili ancak daha önceki kadını algılamakla mümkündür. Bu açıdan tartışma sahamızda 13. ve 14. yüzyıl kadını anlamaya yönelik olurken Orta Çağ dönemi boyunca varlık süren kadın genel bir çerçevede anlaşılmaya çalışılmıştır. Çünkü kadın belirli bir tarihlendirme üzerinde izah edilebilecek kadar şeffaf bir konu değildir. Çok yönlü tartışılmasıyla doğru yargıya varılabileceği düşünülen bir konu olarak çalışma boyunca dönemin koşulları, ideolojisi, felsefesi ve toplumsal döngüdeki durumu üzerinden değerlendirilmiştir. Belli bir dönem üzerinden çok dönemsel olarak masaya yatırılmış bir konudur. Bu açıdan farklı gerekçeler üzerinden değerlendirmeye alınan kadın, feodal yasa üzerinden de değerlendirmeye alınmıştır. Öncelikli olarak feodal sistemin kadın algısını kısmen de olsa yönlendirdiği kabul edilerek çalışma sürdürülmüştür. Öyle ki feodalizm, bir idari sistem olduğu kadar bir yasal süreçtir. Defaatle izah edildiği gibi bu sistemde gerek kayıtlar gerekse dönemin hukuk kitapları aracılığıyla 13. ve 14. yüzyıl kadınının yasalardaki duruşu izah edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada kadının feodal sisteme varıncaya kadarki süreci ara ara izah edilmiştir. Burada hedefe alınan, feodal sistemin gerekçe olmasından çok kadın algısının şekillendiği noktada durumunu izah eden faktör olmasıdır.

Dönemsel olarak Cermen kanunlarının hüküm sürdüğü dönemde İngiliz kadını değerli bir noktada olmuştur. Bu anlayış Romalılar döneminde de devam etmiştir. Anglosakson döneminde ise bu kadına yönelik bakış açısı “Altın Çağ” denilecek kadar önemli bir noktaya gelmiştir. Kadının Anglosakson döneminde eğitim hakkı elde ettiği ve özgür bir pozisyona eriştiği iddia edilmektedir. Bu dönemde kadın ve erkek eşit bir noktaya ulaşmış, kadın yasal olarak bazı haklar edinmiştir. Ancak bu yasal haklar Normanların İngiltere’yi fethetmesiyle birlikte son bulmuştur. Feodal aile yasasıyla birlikte İngiliz kadını Cermenler aracılığıyla elde ettiği statüyü yitirmiştir. Bu konuda feodal yasaların etkili olduğu düşünülmektedir. Öyle ki Norman fethi bir askerî hâkimiyet olmakla birlikte kadının pozisyonunun aşağı çekilmesine neden olan olayın temeli olarak görülmektedir. Feodal yasalar, toplumun her kesimini etkilediği gibi kadını da etkilemiştir.³²⁹

³²⁹ Pauline Stafford, “Women and the Norman Conquest”, *Cambridge University Press*, Vol: 4 Yıl: (1994) , 221-249.

Kadın, Orta Çağ boyunca gelgitli bir çizgide varlığını sürdürmüştür. Feodal dönemde kadının durumu da merak konusu olmuştur. Önceki ifadelerde sık sık dile getirilen kadının dönemsel durumunun değişimi genel bir değerlendirmeyi güçleştirmiştir. Yayılma gösterdiği dönemden itibaren toplumda belli bir etkiye sahip olan feodalizm, 13 ve 14. yüzyıllara gelindiğinde tam olarak olgunlaşmış ve yerleşmiş bir sistem olma özelliği göstermiştir.

Hassas bir yapıda olan 13. ve 14 yüzyıllar İngiltere feodalizmi dönemin koşullarında etkilenmiştir. Feodal denge sabit bir şekilde kendini göstermemiştir. Feodalizm, toplumsal bir sistem olmakla birlikte toplumu yönlendirdiği gibi dönemin toplumsal koşullarından etkilenen bir sistemdir. Hem etkileyen hem de etkilenen bir yapıya sahiptir. Bulunduğu toplumda vasal-lord arasındaki ilişkiyi etkilediği gibi vasal ile tarım işçisi arasındaki ilişkiyi de etkileyen bir sistemdir. Feodal sistem yayılma gösterdiği kesimin bütün sınıfını az veya çok etkileme özelliği gösterir.

Yaygınlaşan ve tamamlanmış olan bu sistem, 13. yüzyıla gelindiğinde bir yasal düzenle toplumu belli oranda tesiri altına almıştır.

13 ve 14. yüzyıl İngiliz feodalizminde kadın da yer almaktadır. Orta Çağ boyunca konumunu tam olarak belirlemek oldukça zordur. Öte tarafta bu sistemin toplumda belli bir düzeni sağladığı muhakkaktır. Ancak kabul edilebilir ki kadın algısını etkileyen etmenler olarak sıralamaya tabi tutulduğunda feodal yasa bunun ne çok içinde ne de çok dışında bir etken olarak gösterilebilir. Var olan bu düzenin kadını belli bir noktada etkilediği kabul edilebilir. Ancak daha detaylı düşünmekte fayda vardır. Feodal düzen tek başına var olmuş bir düzen değildir. Ortak bir mirasın paylaşımıyla ortaya çıkmıştır. Bu noktada feodal düzenin tesiri doğrulanırken orijinalinde Roma tesirini kabul etmek daha makuldür. Roma tesirinin üstünde inşa edilmiş bir tesirdir. Roma hukukunun, düzeninin üzerine inşa edilmiş bir toplumsal sınıf ve bunun akabinde bir kadın algısının şekillenmesi söz konusudur. Dolayısıyla feodal sistemin dâhil olduğu etki diğer etmenlere oranla daha sınırlıdır. Öte tarafta kadını belli bir noktada sınırlandıran veya konumlandıran bir etkisi muhakkaktır. Bu etkinin sınırlarını elbette ki dönemin metinleri, kayıtları bizlere sunmaktadır. Ancak yapılan değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması gereken, feodalizm ortak bir mirasın yeni sahibi olarak toplumu şekillendirirken kadın üzerindeki etkisinin temelde miras paylaşımı olarak yorumlanmasıdır.

Feodalite sadece bir toprak sistemi olmayıp toplumu her açıdan etkileyen çok yönlü bir sistemdir. Toplumun en küçük kurumu olan aile kurumunun temel çekirdeği olan kadının konumunu da etkilemiştir. Bu etkinin olumlu veya olumsuz olmasından öte bu konuya dair değerlendirmeler oldukça belirsizdir. Feodal düzen içerisinde kadın tartışmaya açık bir yerdedir. Kadın, özellikle feodalitenin olgunluk döneminde önceki dönemlere kıyasla haklarının sınırlandırıldığı iddia edilen kesimdedir. Kadın, Meryem Ana'yı sembolize eden kesimdir ve bu açıdan özellikle yaşam şekli olarak bu yönde davranmalıdır. Kutsal kitabın da etkisiyle bakire kadınlara Meryem Ana profili

benimsetilmiştir. Tartışmalarda kadın daha çok “bakire” ve “evli” olarak konularda harmanlanmıştır. Bakire ve evli kadın, çoğu zaman iki karşıt kesim olarak değerlendirmeye alınmıştır. Evli olan kadınlara kıyasla bakire kalabilen kadının cennette üstünlük sağlayabileceğine inanılırdı. Bir kızın bekâretini kaybetmesi İsa ile evlilik şansını kaybetmesinin nedenidir. Evlilik kutsal bir noktada olmakla birlikte kadın-erkek arasındaki ilişki “vasal-lord” arasındaki ilişkiye benzemektedir. Kadın, kırsal ve kentsel yerleşimlere göre farklı nitelendirilirdi. Öyle ki kentsel yaşamdansa kırsal yaşamın daha makul olduğuna inanılırdı. Kent kadınları cinsellikle ve para ile simgelenirdi. Kadının evlilik yaşı belirlenerek zamanla bu yasallaştırılmıştır. Kadın okuryazarlığı az olduğu gibi kadın tarikatlarının kurulmasına çok sıcak bakılmazdı. Rahip ve rahibelerin evlilik yapmaları başlangıçta yasak değilken zamanla yasaklanmıştır. Kısaca kadın feodal sistem içerisinde sınırları çizilmiş bir sınıfa mensuptur.³³⁰

Genel olarak araştırma konularında yer alan kadın bu şekilde ifade edilmiştir. Kadının aslında var olan durumu bu tarz basmakalıp ifadelerle sabitlenmiştir. Burada feodalizmin bir yeni düzen olarak Avrupa’da inşası tarafımızca kabul edilmektedir. Ancak bu yeni düzen, toplumu tesiri altına alırken arka plandaki şartları da unutmamak lazımdır. Özellikle feodal sistemin gölgesindeki kadını anlamak tek yönlü mümkün değildir. Kendi içince belirsizleşen bu konunun çok kolay bir şekilde izahı beklenmemelidir. Feodal anlayış üzerinde kadını anlamak için geçmişin payı es geçilmemelidir. Feodalizm tek başına ortaya çıkmış bir anlayış değildir. Dönemin koşullarının yanı sıra geçmişin intikaliyle ortaya çıkmıştır. Geçmişin kabullerinin şekillendirdiği bu sistem, yeni bir sistem olarak değil mevcut düzenin bir revize edilmiş örneği olarak kabul edilmelidir.

Orta Çağ’da kadın, hem gizemini hem de merak duygusunu içinde barındıran önemli bir konudur. Orta Çağ kadınına yönelik tartışmalar feodalizm öncesi ve sonrası kadının konumuna yöneliktir. Kadın üreten, yardımcı, vâris, anne, eş vb. unvanlarını alarak günümüzde olduğu gibi Orta Çağ’da da belli bir noktaya konulan bir bireydir. Kadın, konulduğu noktadan memnun olsa da olmasa da her dönemde olduğu gibi Orta Çağ’da da ilgi odağı olmuş ancak bu meraka paralel geniş çaplı çalışmalar yapılmamıştır. Kadın bir eş, bir anne, bir kardeş olarak tarih boyunca farklı sıfatlarda var olmuştur. Ancak kadın sadece bu muydu? Kadının nesli devam ettirdiği toplumda hangi görevdeydi? İlk kurum olarak görülen ailede kadın hangi vasıflara ve hangi haklara sahipti? Kadının karşı cins karşısındaki hakları nelerdi ve bunlar hangi şartlarda geçerliydi? Kadının Orta Çağ’daki kimliği neye göre belirlenmekteydi? Orta Çağ’da kadının feodal yasa içerisindeki hakları nelerdi? Feodal düzen kadının konumunu gereletti mi? Bu gibi sorular günümüzde çok sık sorulan sorulardandır.

Orta Çağ Avrupası’nda kadın konumu itibarıyla dönem dönem etkin dönem dönem pasif olarak kendini göstermiştir. Kimi dönem zinayı yoğunlaştıran suçlu ve evrendeki kötülüğün nedeni olarak cadı niteliği verilmiştir. Kutsal kitabın etkisiyle bakire olan kadının değerli bulunmasının yanında evli olan kadının kocasına olan bağlılığı vasal-lord bağlılığına denk olarak kabul edilmiştir. Kadının korunmaya muhtaç özelliğiyle birlikte kocasına sadık olarak ona neslin devamını sağlamasına

³³⁰ Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ’ın Sessizliği II*, 196-203.

karşılık koca eşine koruma güvencesi vermiştir. Karşılıklı beklentilerin olduğu bir kurum olarak evlilikte erkek genel olarak baskın tarafı temsil etmektedir. Kadın, kimi zaman sadece para ve cinselliği hatırlatıcısı olarak damgalanmıştır. Kadın, zaman zaman yerleştirildiği konum itibarıyla sadece aile ve toplum hayatında değil, dinî kurumlarda da geri plana atılmıştır. Öyle ki kadının kilisede bulunma ve görev alma noktasında hakları erkeklere kıyasla daha sınırlıdır. Kadının bakireliğini kaybetmesiyle birlikte İsa ile evlilik ihtimalini yitirdiği gibi inanış nedeniyle kadının dinî faaliyetlerde bulunmasına çok sıcak bakılmazdı. Kadın okuryazarlığı sınırlı olmakla birlikte İncil'e vâkıf kadın kesimi oldukça azdır.³³¹

Kadın, her noktada vardır ancak her dönem ve yerde aynı varlık kimliğine sahip değildir. Saray kadını halk kesiminden olan kadınla kıyaslandığında farklı olarak kodlanırdı. Asil soydan gelen kadının nitelik ve sorumlulukları farklı olduğu gibi edindiği haklar da paralel olarak değişmektedir. Kadın, soylu kesimde yani saray ortamında neslin ve hanedandaki iktidarın devamlılığını sağlamasından dolayı önemsenmektedir. Sadece doğurganlık özelliğinin getirdiği öneme sahip değildir. Asil soydan gelen kadın; bir eş, bir anne ve kız çocuğu olarak idari sistemde faaldir. Kadın 14. yüzyılda iki farklı inancı temsil etmesi bakımından dikkat çekmiştir. Bir tarafta dinî değişimlerin gerekliliğini savunan azize kadınlar, bir tarafta da bu kesime karşı cadılar bulunmaktadır. İyi ve kötünün simgesi olan iki farklı kesim aynı cinse mensuptur. Aynı dönemde bir tarafta manevi güce sığınan ve bu noktada kendini geliştiren kadınlar, diğer tarafta kâhin ve büyüü araç olarak kullanan toplumda saf dışı bırakılmaya çalışılan ve “cadı” lakabı verilen kadınlar vardır. Kadın bu süreçte doğuran, süreklilik sağlayan, korunmaya muhtaç vb. özelliklerine yenilerini eklemiştir.³³²

Burada görüldüğü gibi kadının karşı cinse kıyasla mağdur edilip ötekileştirdiği ve Orta Çağ Avrupası'nda hemcinsi arasında da bir ötekileştirmeyle karşılaştığı açıktır. Dönemin kayıtları aracılığıyla soylu kadının orta sınıfa mensup kadına kıyasla karşı cinsle dengeyi bulduğu aşikârdır. Kadın bir erkek gibi davaları kendi adıyla yürütebilmektedir. Aynı şekilde genelde erkekte saklı olan miras hakkını kadının edindiği kayıtlar söz konusudur. Bu açıdan kadının güçlendiğini söyleyen taraflara kıyasla bunun hemcinsler arasında bir ötekileşme örneği olduğu kabul edilebilir. Öte taraftan bahsi geçen toplumda bu kesim üzerinden kadının durumunun tahlil edilmesinin yanlış olduğu fikrindeyiz. Çoğunluğa hitap eden yasal haklar üzerinden genel bir değerlendirmeye ancak gidilebilir. Kadının yasal hakları kadının durumuna yönelik sinyalleri verir. Fakat bu kayıtlar sadece belli kesime yönelik ise doğru sonuca ulaşma noktasında kusur oluşur. Dolayısıyla hedef, mümkün olan bir değerlendirmeye ulaşmak olmalıdır.

Kadının Orta Çağ toplumunda var olma şartları, gerekçeleri, durumu genel çerçevede bu şekilde izah edilirken feodal sistemin kanıtlarında kadın nerededir, sorusu akıllara gelmektedir.

³³¹ Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği II*, 230-239.

³³² Umberto Eco, *Ortaçağ Keşifler, Ticaret, Ütopyalar IV*, çev., Leyla Tonguç Basmacı, (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2017), 257-259.

Kadının buradaki durumu Orta Çağ kadın algısıyla paralel mi, sorusunun cevabı aynı merakı uyandırmaktadır. Kadının bu ataerkil sistemde varlık sınırlarının neler olduğu araştırmamızın belli bir noktasına dâhil edilmiştir. Kadın, bu sistemin içerisinde mevcut kanıtlarla tahlil edilmiştir.

13. ve 14. yüzyıl feodal düzendeki kadının durumunun erken dönem kadından çokta farklı olmadığı görülmektedir. Kadının durumunda beklenen iyileşme bu dönemlerde kendini göstermemiştir. Aynı tutarsızlık bu dönemlerde de sürmüştür.

Kadın durumu, kayıtlar ışığında gerek 13. yüzyılda gerekse 14. yüzyılda tartışma konusu olmuştur. Kadının konumu noktasında değişkenlik göstermesi genel değerlendirmeyi güçleştirmiştir. Öyle ki genel değerlendirme genel kitleye yönelik yapılabilir. Bu noktada istenilen değerlendirme zorlaşmaktadır. Ancak temel hedefimiz Orta Çağ kadını feodal düzende anlamaktır.

Neslin devamını sağlayan kadın, Orta Çağ boyunca sabit bir düşünce ve üslupla ifade edilmemiştir. Çalışma dönemimiz olarak 13 ve 14. yüzyılı kadını tasvir etmek temel amacımızdır. 14. yüzyıl, feodal düzenin belli bir erişkinliğe ulaştığı dönem olarak ifade edilebilir. Belli bir olgunluğa erişmiş olan bu yeni düzende kadın belli ifadelerle tasvir edilmiştir. “İster iyi olsun ister kötü olsun, bir atın bir mahmuza ihtiyacı vardır; ister iyi olsun ister kötü, bir kadının da bir sahibi ve bir efendiye, bazen de bir sopaya ihtiyacı vardır” ifadesi en sık tekrarlanan ifade olmakla beraber kadının konum olarak erkeğin gerisinde olduğu gibi himayesinde olması gereken bir varlık olarak görüldüğü ortadadır. Kadın dile geldiği her alanda ya üremeyi sağlayan ya da iffetini koruyarak hayatını sürdüren konumdadır. Kadının dişi olarak tek görevi üremek ve üremeyi sağlamaktır. Kadının yetkileri sınırlandırılarak belli bir kalıba sığdırılmaya çalışılmıştır. Orta Çağ kadınına bakış açısı Aristoteles’in görüşlerinin tekrardan yorumlanmasıyla şekillenecektir. Aristo değerlendirmesiyle birlikte kadın, manastır veya ev kurumlarına sığdırılarak diğer kurumlarda aktif olması engellenmiştir. Sınırlı hakları olan kadın, sınırlı kurumlarda var olabilen ve erkek hâkimiyetine girmek zorunda olan zayıf bir cins olarak nitelendirilmiştir. Kusurlu olarak kabul edilen kadının daha yetkin ve donanımlı olan erkeğin himayesine girmesi zaruri görülmektedir.³³³

Orta Çağ Avrupası’nda kadın genel itibarıyla çok dar kalıplara sığdırılmaya çalışılan ve çok fazla dillendirilmeyen bir unsurdur. Sınırları ve ne tür nedenlerden dolayı geri plana atıldığı bilinmemektedir. Bu konuda farklı varsayımlar bulunmaktadır. Konu sınırimız gereği bu farklı fikirleri irdelemek çalışmanın dışında kalmaktadır. Konumuzu ilgilendiren kısım feodal düzenle birlikte toplumsal sınıf içerisinde kadının yeni düzenden nasıl etkilendiğidir. Kadının belli bir kalıpta varlık bulduğu genel bir saptamadır. Bu kalıp içerisinde kadını anlamak ve bu toplumda yerini belirlemek temel amacımız olduğu gibi bunun zorluğu da idrak edilmiştir. Bu çizelge ile kadın, feodal yasa kanıtları dâhilinde anlaşılmaya ve aktarılmaya çalışılmıştır.

³³³ Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ’ın Sessizliği II*, 23-24.

14. yüzyıl feodal yasa içerisinde kadının temel hakları var mı? Var ise sınırları nelerdir? Bir kadının karşı cinse kıyasla haklarının ihlali söz konusu mu? Eleştirildiği gibi feodal yasa içerisinde kadının varlığı söz konusu değil mi? Bu tür sorulara elimizdeki kaynaklar doğrultusunda cevap bulunacaktır.

Daha önce ifade edildiği gibi kadın bir üreten varlık olarak öncelikle aile kurumunda ifade edilmektedir. Kadın öncelikli olarak eş vasfıyla dikkatleri çekmiştir. Evlilik kurumunda kadın sessiz bir şekilde yetkindir. Bu dönemin kayıtları aracılığıyla da onaylanmıştır. Evlilik kurumu çerçevesinde kadının belirli sınırları çizilmiştir. Feodal düzendeki kadının varlığının sınırlarını belirlemek ancak dönemin kayıtlarıyla mümkündür. Mevcut olan kayıtlardan kadın tahlili yapmak oldukça zordur. Kadın, kayıtlarda sınırlı olarak yer almakla beraber hemcinsleri arasındaki farklılaşmanın da doğrudan görüldüğü saptanmıştır. Öyle ki kayıtlarda bir soylu kadının adlandırıldığı ve mevzubahis olduğu konular diğer kadınlara kıyasla farklılık göstermiştir. Soylu kadın dışında kalan ruhban kesim temsilcileri, orta tabaka mensubu kadınların kendi aralarındaki, o adı konulmamış hiyerarşiyi çok güzel bir şekilde hissettirmiştir. Aralarındaki çelişki kadın-erkek dengesizliği kadar derin bir şekilde hissedilmektedir.

Burada Orta Çağ boyunca kadınların kendi hemcinsleri arasında kategorize edildiği görülmektedir. Kadın, kayıtlarda dahi bu noktada hemcinsi arasında buna maruz kalmıştır. Soylu kadın, kayıtlarda çok sınırlı yer alan ötekileştirilmiş kadın kitleden farklı olarak karşı cinsle aynı davalarda yer almıştır. Soylu kadın mirastan hak talep edebilecek kadar güçlü iken orta tabakadaki kadının yer edindiği kayıtlar oldukça sınırlıdır. Orta kesimdeki kadın; zina, boşanma, tecavüz konularında adını duyurabilmiştir. Bu kayıtlarda kadın daha çok evlilik kurumu çerçevesinde yer edinmiştir. Kayıtlarda sınırlı olarak yer alan kadının toplumda erkek karşısındaki yasal hakları dikkat çeken mavzulardandır.

Orta kesim olduğu tahmin edilen, ismi geçmeyen kadınların var olduğunu kanıtsız kabul ederken var olan kadın isimlerinin de koca hükmüyle varlık bulduğunu görmekteyiz. Öyle ki kadın isimlerinin eşlerinin ismiyle başlaması bu vasilik anlayışının en büyük kanıtı olarak gösterilebilir. Kayıtlarda Willelmi le Clerkyn'in karısı Roesia,³³⁴ Nicolas'ın karısı Isabella³³⁵ gibi kadının eşinin vasiliğinde olduğunu gösteren ifadelerle sık rastlanmaktadır.

Öte tarafta özellikle kilise kayıtlarında kadınlara dair bilgilerin sınırlı olmasından Orta Çağ toplumunda kilisenin yönlendirdiği kadın anlayışını anımsamak mümkündür. Feodal düzenin en büyük kanıtı olan kayıtlarda gerek kilise kayıtları gerekse mahkeme kayıtlarında belli bir düzenin varlığı söz konusudur. Kilise kayıtlarının genel yansıması ağırlıklı olarak idari sisteme yöneliktir. Mahkeme kayıtları iki yönlü inceleme altına alınmıştır. Soylu kesimin genelde muhatap olduğu yargı sisteminde toprak sisteminin ağırlıklı olduğu bir düzen varken yerel mahkemelerde toplumun orta

³³⁴ *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office Volume XX, 34-35 Henry III, 1250, 21/ kyt. No:121.*

³³⁵ *Calendar of the Justiciary Rolls of Proceedings in the Court of the Justiciar of Ireland, 469.*

kesiminin sorunlarına cevap veren bir yargı sistemi bulunmaktadır. Bu yargı sistemiyle birlikte toplumun ekonomik ve sosyal koşullarından haber olunmaktadır. Öyle ki 14. yüzyıl mahkeme kayıtlarında düzensizliğin olduğunu hırsızlık, gasp, saldırı bilgilerinin görülmesi ispatlamaktadır. Dönemin mahkeme kayıtlarında bilgilerin yarısından fazlası hırsızlık, gasp, soygun davalarıyla doludur. Öte tarafta suçların para cezasına çarptırılması da dönemdeki tutarsızlığı göstermektedir.³³⁶ 14. yüzyıl, başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın geneli için savaşların, kıtlık ve vergilerin yoğun olarak dayatıldığı bir dönem olarak, kayıtlar da bunun bir yansıması olarak düşünülebilir. Toplumdaki düzen ve düzensizliğin yanında feodal düzendeki kadından kısmen haberdar olmamızı sağlayan bu kayıtlar sınırlı da olsa değerlendirmeyi sağlamaktadır.

Orta kesim kadar Ruhban kesim mensubu olan kadınlar da erkek karşısında susması gereken bir düzene tabi tutulmuşlardır. Kilisenin kendi kaydında yer alan 18 maddelik metinde rahibelerin susma kuralından giyilmesi gereken mantolarına kadar tek tek bahsedilmiştir. Kılık kıyafet dayatması bir kenara atlırsa rahibelerin susma yemini kadının burada dahi bir baskı ve dayatma yaşadığının açık kanıtıdır. Kayda alınan maddelerde özellikle susma kuralını içermesi açısından dikkatleri çekmiştir. Orta Çağ kadınının temel niteliği olarak görülen “sessiz kalma” burada net bir şekilde kendini göstermiştir. Maddelerde yasaklamalar ve aforoz cezası yer almaktadır. Bu maddelerden rahibe olan kadınların diğer kesimlerden çok da farklı olmadığını görüyoruz.³³⁷ Kadının statüsündeki değişimler onu erkek karşısında yücelten bir noktaya getirmemiştir. Var olduğu noktaya karşılık dayatılan talepler söz konusu olmuştur.

Toplumdaki yerinin yanı sıra kayıtlarda daha çok evlilik kurumunda varlığını gösteren kadın, feodal yasada yerini eş aracılığıyla temin etmektedir. Kadın bu düzende mülk edinme, miras hakkı ve çeyiz noktasında kayda alınmıştır. Özellikle kadın, tam mülkiyet hakkı olan çeyiz düzenine ait kayıtlarda sık sık telaffuz edilmektedir. Kadın, mülk edinme yolları sınırlı olmakla beraber bu hakka sahip bir varlık olarak kabul edilmelidir. Orta Çağ kadınının kayıtlarda belli konular üzerinden var olduğu muhakkaktır.

³³⁶ Bu kayıtlarda özellikle hırsızlık suçunun yoğun olması toplumda var olan düzensizlik kadar ekonominin bozulduğunun da göstergesidir. Suç oranının hırsızlık ve gasp üzerinde yoğun olması halkın geçim problemlerini de yansıtmaktadır. Ev saldırıları, yüklü gemilerin bozguna uğratılması, gasp, usulsüz mal girişi, mal için cana kast, toprak savaşında yaralama örnekleri dikkat çekişi oranda çoktur. Bu örneklerin detayları için bkz. *Calendar of the Justiciary Rolls of Proceedings in the Court of the Justiciar of Ireland, XXXIII to XXXV Years of Edward I. Part 2: (1305-1307)*.

³³⁷ Bu maddelere gelmeden daha önce yapılan bir ziyaretin ardından tekrardan bazı kurallar doğrultusunda bilgi vermediği amaçladıkları belirtilmiştir. Öyle ki her kilise kurumunun belli aralıklarda denetlendiği bilinmektedir. İlk maddede gaye aktarıldıktan sonra sırasıyla maddelere geçilmiştir. Bu maddelerden en dikkat çeken 2. maddedir. Revir, yemekhane ve diğer yerlerde susma eylemi titizlikle yerine getirilsin uyarısının yer aldığı bu maddede ruhban kesimi kadınlarının durumu çok iyi açıklanmıştır. Başrahibenin tutum ve davranışının her yerde uyumlu, sevgi dolu olarak idareyi sağlaması gerektiği 3. maddede yer almaktadır. Manastırdaki düzen bozulmadan geliri sağlayacak aktivitelere olumlu bakıldığı da daha sonraki maddelerde yer almıştır. Rahiplerinin yemekhane ve yatakhane de aynı saat ve uyum içerisinde hareket etmeleri tavsiye edilmiştir. Genel olarak düzen ve uyum noktasına değinen maddelerde usulsüz eylemlerin karşısında çok sert karşılık verileceği de bildirilmiştir. Bu maddelerin detayları için bkz. *The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340, Volume II*, 128-130.

Elimizdeki kayıtlarda kadın mevzusu sınırlı olmakla birlikte kadın, genellikle en temel hakkı olan çeyiz ile anılmaktadır.

Çeyiz, kadına has bir mülk olarak Orta Çağ kadınının hem mahremiyetine hem de yasal hakkına işaret eden bir vasıta olarak dikkatleri çekmektedir. Bunun yanında çeyize dair bir genellemeye gitmek oldukça zordur. Çünkü başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın geneli açısından bölgeden bölgeye farklılık gösterir. Bu anlamda sabit bir istatistiğe ulaşmak mümkün değildir. Çeyiz, kadın ve erkek açısından maddi bir gelir sağlayan ve zenginlik getiren bir uygulama olarak görülür. Bu, evliliğin aynı şekilde getirdiği bir zenginlik olarak kadını evlilik kurumu içerisinde aktifleştiren bir kabuldür. Daha önce ifade edildiği gibi kadın varlığını daha çok evlilik kurumu içerisinde göstermiştir. Çeyiz, kadının tam mülkiyet sağladığı bir mülk olması hasebiyle kadın için önemlidir. Tam mülkiyeti elinde tutan kadın, aynı şekilde bu mülkün vesayet hakkını da elde etmiş olacaktır. Böylece tasarruf hakkını elde bulunduran kadın, mülkü miras olarak da bırakabilmiştir. Miras hakkı olan kadının belli şartlar sağlamasıyla bunu edinmesi mümkündür. Özellikle yaş sınırlandırması getirilen kadın, evlenirse on altı yaşında, evlenmezse yirmi yaşında miras edinme hakkına sahiptir. Ancak yaş konusunda genel bir kaniya varmak doğru değildir. Ortalama yaş aralığı bu şekilde olmakla beraber farklılıklar söz konusudur. Öyle ki kadının evlilik yaşına dair bir genel tablo söz konusu değildir. Miras ve çeyiz edinme kadının hakkı olmakla birlikte bu belirli kurallar vasıtasıyla sağlanmıştır. Çeyiz bir zenginlik aracı olmakla beraber gelinin aile mülküne ortak olma vasıtası olarak belirir. Çeyiz yaşı ve miktarı bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte aile üyeleri için oldukça kaygı verici bir durumdur. Yeni aile için zenginlik kaynağı olan çeyiz, kadının pay elde etmesini sağlayan bir araç olması açısından oldukça önemlidir.³³⁸

Çeyiz kadının erkek karşısında elde ettiği en önemli mülktür. Kadının yasal hakkı olmaktan öte doğal hakkı olarak görülen çeyiz, yüzyıllar boyunca kadının elinde bulundurduğu mülk olmuştur. Eski çağlardan itibaren kadının evliliği sırasında taşınır veya taşınmaz mülk olan toprak elde etme yöntemlerinden biri olarak çeyiz, Orta Çağ boyunca da oldukça önemli görülmüştür. Dönemsel olarak 13 ve 14. yüzyıllarda çeyiz, çalışma açısından önemli kabul edilen kayıtlarda kadının yer edinmesini sağlayan önemli bir unsur olmuştur. Hukuk kitapları bir tarafa kayıtlarda kadının en sık telaffuz edildiği mevzu belki de çeyiz davalarıdır. Bu kayıtlarda da anlaşıldığı gibi kadın hakkı olan mihri yani çeyizi karşısında kim olursa olsun elde etmiştir. Öyle ki kayıtlarda Thomas Palfrey'in karısı Christiana isimli kadının bir bölgenin başrahibine karşı dava açarak belirttiği toprağın mihri olduğunu iddia etmiştir. Bu iddia doğrultusunda uygun görülen miktar kadının mihri olarak kabul edilmiştir.³³⁹

Çeyiz, Orta Çağ kadınının geneli için kabul görülen bir anlayış olmakla beraber toplumda kadınların tamamını içine alan bir kavramdır. Orta Çağ kadınının kendi cinsi arasında denge bulduğu

³³⁸ Barbara A. Hanawalt, *The Wealth of Wives Wimen, Law, and Economy in Late Medieval London*, (Oxford University Press, Yıl: (2007), 50-52.

³³⁹ *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office Volume XX*, 253/ kyt no: 1460.

tek kavram olarak çeyiz gösterilebilir. Çeyizin miktarındaki farklılığa rağmen her Orta Çağ kadınının, bulunduğu sınıf farkı gözetmeksizin talep hakkının olduğu tek mülk olarak çeyiz görülür. Elde edilen kayıtlardan kadının adının en fazla zikredildiği mevzu olarak çeyiz dikkatleri çekmektedir. Çeyiz adı altında kadının davalarda talepte bulduğu örnekler çok sık görülmüştür. Ancak bu taleplerde bulunan kitle soylu kitle olmuştur. Bu kayıtların en fazla yer aldığı kayıtların krala ait kayıtlar olması bu açıdan şaşırtıcı olmamıştır. Eldeki kayıtlar üç farklı kola ayrılmış olup burada kadının en fazla zikredildiği kayıt türü ve dava genel kitlenin dışındadır.

Miras, kadına da erkek kadar olmasa da tanınan bir diğer yasal hak olarak dikkatleri çekmektedir. Sınırlı olmakla birlikte kayıtlarda yer alması kadının miras hakkının var olduğunun en büyük göstergesidir. Kilise kayıtlarında başta olmak üzere Sachsenspiegel’de kaydedilen kadının miras hakkının Orta Çağ kadınına tanındığını göstermiştir. Kayıtlarda kadının yaşı net olmamakla birlikte miras edinme yolunun sadece evlilik olmadığı kesindir. Kayıtlarda evlenmemiş ve henüz reşit olmayan kızların miras edindiği kaydedilmiştir. Bunun birçok örneği görülmüştür. Buna ilaveten kocasının ölümü dâhilinde kocanın akrabalarının mirastan faydalanma hakkının olmaması durumunda miras hakkı eşe kalabilmiştir. Bu şekilde kadın mirastan faydalanma hakkı elde etmektedir.³⁴⁰

Kadının mülk edinmesine dair kayıtlar sınırlı olmakla birlikte bu kayıtlar daha çok soylu kesime mensup kadınları içermektedir. Kadının mülk yani arazi elde etme hakkı Domesday başta olmak üzere bazı kayıtlarda belirtilmiştir. Ancak kadının bu noktadaki etkinliği, erkeğe kıyasla hiçbir zaman keskin ve tam olmamıştır. Kadına dair bilgiler 12. yüzyıldan itibaren yoğunlaşmıştır. Bu kayıtlar kadının daha çok evlilik kurumu çerçevesinde çeyiz ve miras hakkı davalarında görülmektedir. 12. yüzyıldan itibaren kayıtlar ve kadınlara dair bilgilerin artması toprak artışlarıyla bağlantılıdır. Kadın akranları olan erkekler gibi toprak elde edebilmiştir. Fakat bunu erkekler gibi hizmet karşılığında değil evlilik ve miras yoluyla sağlamıştır. Çeyiz yoluyla toprak edinen kadının 14. yüzyıldan itibaren çeyiz usulünde artış yaşanmıştır. Gerek çeyiz gerek miras yoluyla elde ettiği toprağı yasalar tarafından korumaya alan kadın, çeyiz başta olmak üzere bu haktan ya kendi rızasıyla muaf olabilmiş veyahut zina suçuyla elinden alınması söz konusu olmuştur. Çeyiz bir gelir akışı olarak kabul edilebileceği gibi ikinci bir evlilik bu geliri arttıracaktır. Kadının evlilik aracılığıyla mülk edinmesi, bekâr olarak mülk edinmesinden daha fazla kabul görmüştür. Kadının mülkü bekârken israf edebileceği düşüncesi yaygındır. Kadın her daim bir erkeğin vasiliğine ihtiyaç duyacak bir varlık olarak düşünülmektedir. Evlenmeden önce kadın en yakın erkeğin vasiliğine girerken evlendiğinde doğrudan kocasının vasiliğine yani korumasına girmek durumundadır. Bu noktada kadının erkeğin gerisinde yer aldığını söylemek doğru bir değerlendirme olacaktır.³⁴¹

³⁴⁰ Hanawalt, *The Wealth of Wives Wimen, Law, and Economy in Late Medieval London*, 53-54,

³⁴¹ Jennifer Ward, *Women of the English Nobility and Gentry 1066-1500*, (Manchester University Press, Yıl: (1996), 85-87.

Kadının erkeğin gerisinde olmasına karşılık varlığının kabulü sınırlı da olsa söz konusu olmuştur. Miras hakkı kadının yasal olarak kabulünü gösteren en önemli yasal haklardan bir tanesidir. İşaret edilen dönemlere dair kayıtlar da kadının miras hakkının var olduğunu teyit etmektedir. Bu bilgi sınırlı olmakla beraber elde edilen kayıtlarda kadının dâhil olduğu miras davaları dikkati çekmiştir. Davalarda sonuç, çoğunlukla red gerekçeleri dâhil olmak üzere kayda geçmiştir. Özellikle kadının reşit olmaması durumunda davanın kadının aleyhine sonuçlanmasına neden olan örneklerle rastlanmıştır.³⁴² Öte tarafta kadının miras talebinde kadının reşit olup olmadığının dikkate alındığı gibi agnatik akrabalık durumu da göz önünde bulundurulmuştur. Öyle ki kayıtlardaki örneklerde ölen kişinin vârisi olarak öncelikli kişilerin agnatik akrabalık derecesi dikkate alınmıştır. İki tarafın kadın olması durumunda öncelik vâris olma hakkı agnatik derecesinin yakınlığına bağlıdır.³⁴³

Miras anlayışını kayıtlar ve bahsi geçen hukuk kitabıyla teyit etmek mümkündür. Özellikle feodal yasanın el kitabı olarak görülen Sachsenspiegel maddelerinde de yer almaktadır. Kadının erkek karşısındaki adaletsiz durumunu gözler önüne sermekle birlikte kadının bu sistemde varlığını kusurlu da olsa göstermiştir. Bu kaynak ve kayıtlardan anlaşılacağı üzere Orta Çağ kadını çok düşük de olsa belli haklar elde edebilmiştir. Dolayısıyla erkeğin gerisine atılan kadının toplumda varlık bulduğunu söylemek, yok sayıldığı fikrinden daha makuldür. Erkeğin gerisine atılan kadının kayıtlarda sınırlı da olsa bulunduğu davalar söz konusudur. Farklı davaların kaydedildiği kayıtlarda vârisler arası vasiyet kavgasında yer alması bu varlığın bir örneği olarak gösterilebilir.³⁴⁴ Vâris olarak bu davada bulunan kadının sonuç ne olursa olsun bu vârislerin arasında yer alması Orta Çağ kadının varlığına işaret etmektedir. Gerek kayıtlar gerekse dönemin hukuk kitapları aracılığıyla kadının yasalar önünde varlığını tahlil etmek mümkündür.

Sachsenspiegel’de kadının mülk edinme ve bu mülk üzerindeki yasal haklarına bakıldığında kadın, yine aynı şekilde evlilik kurumu içerisinde terazinin diğer tarafını temsil eden erkek doğrultusunda edinmiştir. Kadının miras hakkını etkileyen erkek olmuştur. Maddelere bakıldığında kadının Orta Çağ toplumunda maruz kaldığı haksızlığın başlangıcı baba ocağı olmuştur. Bir erkeğin, babasının geninden elde ettiği miras hakkından kız men edilmiştir. Öyle ki bir kız büyükbaba ve büyükannesi tarafından gelebilecek mirastan erkek gibi istifade edemez. Çeyiz kızlara has olarak tam mülkiyetli mal olmakla birlikte annesinin çeyizi buna dâhil değildir ve miras olarak kızlar arasında paylaşılamaz. Ancak kız çocuklarına bırakılan mirasın pay edilme hakkı sağlar. Bu kızlara verilen

³⁴² *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office Volume XX*, 271/ kyt no:1568.

³⁴³ Bu duruma kanıt olarak kayıta yer alan örnekte Robert mirasçı bırakmadan öldüğünde kızkardeşi vâris olarak işaret edilmiştir. Ancak Robert’in hâlâ hayatta olan Emma’nın henüz nişanlı olan bir kızı vardır. Bu nedenle öncelikli vâris olarak nişanlı olan kız gösterilir. Buradan kadının miras hakkının olduğu anlaşıldığı gibi akrabalık derecesinin önemli olduğu da dikkat çekmiştir. *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office Volume XX*, 65-66/ kyt no:398

³⁴⁴ *Diocesis Herefordensis*, 92.

yasal hak eşit olarak paylaşılacak zorundadır. Erkek ve kız çocukları arasında adaletsiz bir döngü mevcut olmasına karşılık kızlar arasında eşitlik söz konusudur.³⁴⁵

Kadın ve erkek arasındaki mirasta kadın-erkek dengesizliğinden öte özellikle kadının miras hakkına sınırlı dâhil olduğu görülmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi kadının bu yönde hak kullanması soylu aileden gelen kadınlara hastır. Öyle ki miras davalarında kadın isimleri yer almakla beraber bu küçük çaplı bir miras olmayıp zenginliği yansıtan miras davalarıdır. Bu tarz örneklerin yeterince var olmasının yanında aynı çizgide olması kadının varlığını baltalamaktadır. Paralel şekilde burada bir kadın varlığından öte soy ve variyat varlığı söz konusudur. Kayıt türlerine göre farklılık gösteren bu konuda, kadının meşgul ettiği konumdan bahsetmek mümkün değildir. Kralın kayıtlarında soylu kadının sık sık dillendirildiği görülürken kilise ve yerel mahkemelerdeki kadının adının çok sınırlı zikredildiği dikkatleri çekmektedir. Miras hakkının sınırlı olduğu kadının bu hakkı edindiği kayıtlar da oldukça sınırlıdır. Öyle ki kadının diğer kayıtlara kıyasla daha sınırlı olduğu kilise kayıtlarında meşru vâris olarak yer edinmesine yönelik bir davada kadının meşru değil gayrimeşru olduğu iddia edilerek arazi üzerinde vâris olması engellenmeye çalışılan dava bir dikkat çekmiştir. Sonuçta kadının piç olmadığına karar kılınmış ve bu durumda kadının vâris olma hakkı doğmuştur.³⁴⁶

Bir genç kız olarak mülk üzerindeki bu dengesizliğe maruz kalan kadın, kocası karşısında da aynı durumla karşılaşmaktadır.

Bir adam eşiyle evlendiği günden itibaren onun mallarına dair tasarruf hakkını da elde etmiş olacaktır. Kadın erkeğin izni olmaksızın mallarını satıp devredemez. Koca, vasisi olarak koruması altına giren karısının mülklerinin idaresini de elde etmiş olacaktır.³⁴⁷ Dahası erkek, doğuştan kadınla eşit olmadığı halde evlendiğinde her şartta kadının koruyucusu olup onu yatağına aldığı günden itibaren şartları eşitlenir ve kadın da erkeğin yasal statüsüne girer.³⁴⁸ Bu durumda feodal yasalar aracılığıyla doğuştan karısının statüsüne erişemeyen erkek, yasalar vasıtasıyla bunu temin ederek evlilik kurumu çerçevesinde kadın karşısında üstünlük elde etmiştir.

Erkek bir baba veya bir eş olarak kadının her zaman vasisi olma hakkı edinmiştir. Kadın evlilikten önce veya sonra bir erkeğe bağlı olmuştur. Bu durum, feodal düzenin dönemin dünya görüşü ve dinî hükümlerinin etkisi altında olabileceği fikrini güçlendirmiştir.

Bir kadının çeyizi ve eşi tarafından verilen sabah hediyesi tam mülkiyeti olmaktadır. Bu noktada kadının bu tam mülkiyeti elde ettiği mülkler üzerinde tasarruf hakları güçlüdür. Sabah hediyesi kadının eşinin neslinden farklı olarak kendi akrabalarını etkileyen bir mülktür. Öyle ki bir kadının ölümünden sonra sabah hediyesi üzerindeki yasal hak kocanın annesinden daha çok kadının

³⁴⁵ Dobozy, The Sakson Mirror: A "Sachsenspiegel" of the Fourteenth Century I. kitap, madde-5.

³⁴⁶ The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340, Vol. I, 28-29

³⁴⁷ Dobozy, Sachsenspiegel I. kitap, madde-32.

³⁴⁸ Dobozy, Sachsenspiegel I. kitap, madde-45.

yeğenlerini etkilemektedir. Sabah hediyesi bir kadın mülkü olarak görülebilir.³⁴⁹ Bu noktada kadının mülk edinme hakkının feodal düzende var olduğu kabul edilebilir. Ancak bu mülk ve mülkün tasarrufu erkek karşısında tartışılmaya oldukça müsaittir.

Kadının mülk edinme hakkı sınırlı olmakla birlikte mülkü edinme şartları erkeklere oranla ağır ve adaletsizdir. Bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte bir kadının miras edinme yaşı en az on dört olmakla birlikte daha yukarısı değişkenlik göstermiştir. Mülk edinen kadının mülkünün devretme durumu evli olduğu veya evleneceği kişinin soyuna göre belirlenmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi kadın miras edinme hakkını erkek soyundan elde ettiği gibi koruyabilmektedir.³⁵⁰

Feodal düzende mevcut olan yasal hakları kadının miras, çeyiz, mülk edinme çerçevesinde ele alınırken **tecavüz** ve **kaçırılma** noktasındaki yasal sürece de değinmekte fayda vardır. Kadının toplumda belki de en fazla mağdur edildiği konu olan tecavüze yönelik tutum, elbette ki kadının yasal sistemdeki durumunu ifade etmenin en iyi yoludur. Orta Çağ Avrupası açısından her dönem değişen kadın algısına karşılık bu konuya yönelik tutum her zaman sabit olmuştur. Toplumda tarih boyunca yer yer yok sayılan kadının bu konuda keskin olarak koruma altına alındığı bilinmektedir. İnsanlık tarihi boyunca tecavüzün bir kadın mağduriyeti olduğu ve buna yeltenen her kesimin şiddetle cezalandırıldığı Tevrat'ta en iyi örneğiyle işlenmiştir. Hem Hristiyan hem de Yahudi kesimlerce kutsal kabul edilen Eski Ahit'te tecavüz konusuna değinilmiştir. Konunun mevzubahis olduğu yerde alınan ders ise kati suretle affın mümkün olmadığıdır.

Bir kadını rızası dışında alıkoymanın, ona tecavüz etmenin gerek Eski Ahit'te gerekse Yeni Ahit'te kesinlikle hoş görülmediği daha önceki bilgiler doğrultusunda ifade edilmiştir. Daha ileri dönemlere gidilerek konu tartışmaya alındığında şiddeti farklı olmakla beraber her dönem bu durum toplumda uygun görülmemiştir ve bu eylemler yasalar aracılığıyla engellenmeye çalışılmıştır.

Orta Çağ Avrupası'nda tecavüz mevzusunun öncelikle terimsel olarak çok geniş bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Tecavüz sadece cinsel beraberliğe zorlanma olayından öte kaçırılma ve her tür zorbalığı içine alan geniş bir çembere sahiptir. Orta Çağ Avrupası için bu uygunsuz davranışların karşılığında bir ceza uygulaması söz konusudur. Kimi dönem ölüm cezası ile sonuçlanırken kimi dönem para cezasıyla sınırlı kalmıştır. Bu ceza uygulamasında genel olarak muhatap, kadının vasiliğini alan bir erkektir. Kadın-erkek arasındaki vasilik anlayışı üzerinde yapılan suç, cinsî bir suç olmaktan öte daha geniş çaplı bir suçtur. Sadece kadına karşı yapılan bir suç olarak değerlendirilmeye alınmamıştır.³⁵¹

Vasi anlayışı çerçevesinde kadının mağdur edildiği tecavüz, her dönemde mevzu olup yasal yollarla karşılık bulmuştur. Cezai uygulamalar dönemsel olarak farklılık gösterse de genel itibarıyla her zaman kadının zayıflığı ve duyarlılığı noktasında yasalar aracılığıyla kadın koruma altına

³⁴⁹ Dobozy, *Sahsenspiegel* I kitap, madde-20.

³⁵⁰ Hanawalt, *The Wealth of Wives Wimen, Law and Economy in Late Medieval London*, 53-54.

³⁵¹ Sandy Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, (London: Greenwood Press, 2007), 136-138.

alınmıştır. Kadının Orta Çağ Avrupası'nda belki de en fazla dikkate alındığı mevzu budur. Özellikle Hristiyan inancının koyu temsilcileri olan bu toplum açısından bir kadın temizliğine yönelik hiçbir yanlış tutum hoş karşılanmamış, yasalar aracılığıyla da engellenmeye çalışılmıştır. Bu durum Roma döneminde de aynı çizgide olup diğer dönemlerde de bunun yansıması yaşanmıştır. Roma hukuk sisteminde ana metin üzerinden değerlendirmeye alınan “tecavüz”, kelime karşılığı olarak “iniuria” kavramı ile ifade edilmiştir. Tecavüz, tek yönlü olmayıp her tür zorbalığın karşılığı olarak ifade edilmiştir. Bu suçun işlendiği taraf kadın ise dava, koca ya da vasiliği elinde bulunduran baba, erkek kardeş tarafından yürütülür. Öyle ki kadın hâkimiyet altında olan taraf olup suç kadına değil hâkimiyeti elinde bulunduran şahsa yapılmış kabul görülür. Bu noktada dava açılıp sonuçlandırılır.³⁵²

Roma dönemi iniuria terimine karşılık olabilecek kavramları ileriki dönemlerde görmek mümkündür. Rapuit ve raptus kavramları üzerinden kaçırma, ele geçirme, zorbalık yapma eylemleri ifade edilmiştir. Bu kelimeler anlam olarak sınırları ve belirsiz olmakla beraber kadının maruz kaldığı zorbalığı ifade etmesi açısından önemlidir. Tecavüz, kaçırma, elde etme eylemleri kimi yerlerde aynı kavramla kimi yerlerde farklı kavramlarla aktarılmıştır. Tecavüz ve kaçırma eylemleri kayıtlarda farklı terimler üzerinden ifade edilmiştir. Tecavüz kavramı oldukça sınırlı bir şekilde kayıtlarda yer alırken kaçırma eylemi daha sık karşımıza çıkmaktadır. Kavramlar arası karmaşanın olduğu görülmektedir. Hukuk birliğindeki eksikliğin bu karışıklığın bir nedeni olması ihtimal dâhilindedir. Kaçırma, tecavüz gibi kavramların mahkeme heyetlerinde farklılık göstermesi noktasında davanın sonuçlanması da değişkenlik göstermektedir. Davaların uygulanma şekli davanın sunulduğu mahkemeye göre farklılık gösterirken işleyiş şekli bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Öyle ki genel olarak tecavüz mağduru kadın adına vasiliği elinde bulunduran baba veya koca dava açabilirken İngiltere’de kadının bu davayı kendi adına açma hakkı bulunmaktadır. Hem anlam hem de uygulanış açısından tecavüz kavramının belirsizliği görülmektedir. Genel olarak rapuit kavramı ele geçirmek, kaçırmak ve tecavüz eylemlerine karşılık kullanılmaktadır. Kadının erkek himayesinde bir nesne olarak görüldüğü bu dönemlerde kadının kaçırılması ve herhangi başka bir şeyin kaçırılması farklı terimlerle ifade edilmektedir. Bu noktada kadının mülk olarak değerlendirmeye alınıp alınmadığı sorgusu ortaya çıkmaktadır. Kadın cinsinin alıkoyulması veya herhangi bir nesnenin çalınması farklı terimler üzerinde izah edilmiştir. Kadın koca veya vasiliğini elinde bulunduran bir erkek tarafından edinilen bir hak olarak görülüp ona karşı yapılan herhangi bir suçta dava açma yetkisi de alınan karar neticesinde verilecek tazminatın da sahibi yine erkektir. Tecavüz veya kadına yapılan zorbalığın terimsel karmaşası ve sınırları oldukça muğlaktır.³⁵³

Her türlü haksız zulmün karşılığı olarak tecavüz, her dönem yasalar yoluyla engellenmeye çalışılmıştır. Feodal toplumda da bu durumun bu şekilde olduğu bilgi sınırlılığına rağmen söylenebilir. Kayıtlarda kadının sınırlı olmakla beraber belli konular kapsamında zikredildiği görülmektedir.

³⁵² Iustinianus, *Institutiones*, IV. kitap, 150-151.

³⁵³ Caroline Dunn, “The Language of Ravishment in Medieval England”, *The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America*, Vol:86 No:1, Yıl: (2011), 79-116.

Kadının toplumda arka planda yer alması gerektiği anlayışına sıkı sıkıya tutunan Orta Çağ Avrupası'nda kadının boşanma, zina ve tecavüz kavramlarında ara ara kayıtlarda yer aldığı görülmektedir. Genellikle bu kavramlar üzerinden kayıtlarda yer bulan kadın, çok sınırlı oranda cinayet kurbanı olarak yer almıştır. Burada kadının katli sonucu bir dava açılmış olup dava sonucu suçlunun bütün mal varlığına el konulmuştur.³⁵⁴ Kadının geri plana atıldığı bu dönemde kadının yaşama hakkının elinden alınmasının bir suç olduğunun kabul edildiği sonucuna ulaşılabilir. Kadına yönelik olumlu bir adım olarak kadına ödeneklerin yapılma kararının alındığı kayıtlara ulaşılması da bu fikri güçlendirmektedir.³⁵⁵ Diğer taraftan kaçırma, tecavüz suçu çerçevesinde kadının adının daha fazla zikredildiği görülmektedir. Kayıtlarda kız kaçırma karşılığı olarak "Rapuit" kavramına bir tecavüz eylemi olarak yer yer dikkat çekilmektedir. Kayıtta Walter Alayn'ın kızının zorla kaçırılmasına yönelik dava kaleme alınırken davanın sonuçlandırılmasına katkıda bulunan şahitlerin isimleri tek tek yazılmıştır. Davanın sonucunda oy çokluğuyla karşı taraf suçlu görülmüştür.³⁵⁶ Aynı şekilde başka bir kaçırma olayında da şahitler tarafından eşkıya ve kötü niyetli olduğu kabul edilen ve bu eylemi yerine getiren kişinin bu iddiaları reddedip savunmaya geçtiği kayıtlarda yer almıştır.³⁵⁷

Kadının sınırlı olarak yer aldığı özellikle mahkeme kayıtlarında rapuit kavramının kaçırılma yani tecavüz eyleminin karşılığı olarak yer aldığı görülmektedir. Kavramsal olarak bir karmaşanın varlığı söz konusudur. Tecavüz eyleminin sınırları saldırı, kaçırma, cinsel ilişkiye zorlama gibi kavramlarla aktarılırken birçok yakın kelimenin kullanımı fark edilmiştir. Kayıtlarda rapuit olarak gördüğümüz kavramın anlam genişliği çeşitlilik gösterirken farklı kavramlar da dikkat çekmektedir. Genel çalışma sahalarında raptus tecavüz, hırsızlık ve cinsel saldırı eylemlerinin karşılığı olarak ifade edilmektedir. Kavramın kaçırma anlamının detayları tartışma konusu olmuştur. Kaçırma kapsamının eşya veya insan faktörlü olması tartışmaya dâhil olmuştur. Kavramsal sınırları noktasında rapuit ve raptus anlam karmaşası yaratmaktadır. Rapuit de bir zorbalığı barındırmaktadır. Köken olarak bir kadının bekâretini yitirme olayında kullanılan bu kavramın Orta Çağ kayıtlarında birçok durumda kullanıldığı görülmektedir. Kaçırma ve kaçırılma olayında yardımda bulunma suçunda rapuit kavramının kullanıldığı yerler de olmuştur. Bu noktada kavramlar arası karmaşanın olduğu görülmektedir. Bu kavramların kendi içinde türevleri de bulunmaktadır. Türevleri yani çeşitliliklerine karşılık anlam olarak daha çok kaçırma ve cinsel saldırı suçunun karşılığı olarak raptus ve rapuit kavramları kullanılmıştır. Bu kavramlarda kaçırma eğilimi erkek ve kadına yüklenirken tecavüz kadına karşı yapılan bir suç olarak görülmüştür. Dolayısıyla tecavüz kavramının karmaşıklığı Orta

³⁵⁴ *Calendar of the Justiciary Rolls of Proceedings in the Court of the Justiciar of Ireland, XXXIII to XXXV Years of Edward I, Part 2: (1305-1307)*, 518.

³⁵⁵ Burada Sarah isimli kadına 205 pound 11 şilin 8 peni ödemenin yapılma kararının verildiği ve bu karara rağmen ödemenin yapılmadığı ifade edilmiştir. *The Register of William Melton ARCHBISHOP of York 1317-1340, Vol. III*, 85.

³⁵⁶ *Calendar of the Justiciary Rolls of Proceedings in the Court of the Justiciar of Ireland, XXXIII to XXXV Years of Edward I, Part 2: (1305-1307)*, 468.

³⁵⁷ *Calendar of the Justiciary Rolls of Proceedings in the Court of the Justiciar of Ireland, XXXIII to XXXV Years of Edward I, Part 2: (1305-1307)*, 469.

Çağ boyunca yaşanmıştır.³⁵⁸ Kavramsal karmaşaya karşılık kayıtlarda tecavüz ve kaçırma eylemine yönelik notlar oldukça sınırlıdır.

Kavramsal karmaşaya karşılık tecavüz, Orta Çağ Avrupası'nda yasalar aracılığıyla engellenmeye çalışılan ciddi bir suç olarak kabul edilmektedir. Tecavüz kavramı noktasında dikkatleri çeken kadının **zina** kavramı üzerindeki durumu farklıdır. Kayıtlarda zinanın pek görülmemesiyle birlikte kadın ve erkeğin bu durumda farklı şekilde yargılandığı anlaşılmaktadır. Cermen ve Roma kanunlarının yansımalarının hissedildiği Orta Çağ'da zina çerçevesinde kadın erkeğe kıyasla daha katı muamele görmüştür. Zina ile suçlanan kadının koca veya başka bir eril tarafından koruma altına alındığı için işlenen suç cinsel bir suç olmaktan öte mülk suçu olarak görülmektedir. Erkekten daha fazla suçlu görülen kadının evli olması bu durumu iki katına çıkarır. Evlilik kurumu yasalarının ihlali bir tarafa mülkiyet ihlali hasebiyle ceza ağırlaştırılmaktadır. Öyle ki Roma kanunları başta olmak üzere devamında varlık bulan Orta Çağ yasalarında evlilik akdi boyunca kadının kocasına sadık olması beklenir. Bu beklenti yasalar aracılığıyla da perçinlenmiştir. Bu durum zaman içerisinde değişime uğramıştır. Roma dönemi evlilik dışı cinsel beraberliğin karşı tarafın evli olmaması halinde erkek açısından suç olarak görülmemektedir. Zina yapan kadın ise bu durum farklılaşmaktadır. Kadının zina yaptığı kişiyi kocasının öldürme hakkı bulunduğu gibi iki tarafın farklı bölgelere sürgün edilmesi ve mallarına koca tarafından el koyulması gibi cezalandırma yöntemleri de bulunmaktadır. Roma döneminde zina cezaları bölgeden bölgeye ve koşullar doğrultusunda değişkenlik göstermiştir. Hristiyanlıkla beraber zina suçuna yönelik katılık artmıştır. Burada da erkeğe kıyasla kadına daha fazla yüklenildiği görülmektedir. Zinanın daha çok kadına yönelik bir suç olduğu anlayışı kabul görmektedir. Orta Çağ toplumunu yönlendirme noktasında ilk sıralarda yer alan din, kadının zina olayında kadın ve erkek suçlu görülmeyle beraber kadın suçun büyük payına layık görülmektedir. Bu konuda özellikle kilise oldukça sert bir tutum sergilemiştir. Evlilik kurumunun manevi kutsallığına karşılık evlilik dışı cinsel beraberlik kati suretle reddedilmiştir.³⁵⁹

Evlilik kurumu etrafında kadının kayıtlarda sık görülmesiyle birlikte zina ve tecavüz kavramlarına yönelik bilgiler oldukça sınırlıdır. Tecavüz, alıkoyma mevzuları belli kavramlar dâhilinde yer almakla beraber zinaya dair bilgilerin işaret edilen döneme ait kayıtlarda pek görülmemesi çelişkilidir. Daha önce ifade edildiği gibi kadına dair bilgiler oldukça azdır. Bu durum bilgilerin şeffaflaşmasını zorlaştırmıştır. Kayıtlarda genel olarak bir bilgi eksikliği söz konusu olmakla beraber zina kavramına dair bilgiler daha da sınırlıdır. Eldeki kayıtlarda zina ve ensest ilişkilerin toplumda kati suretle yasak olduğu açıkça ortaya koyulmuştur. Özellikle kilise kayıtlarında rastlanan bu mevzuda zina ve ensest ilişki örnekleri olduğu kadar durumun yasal olarak yasak olduğu belirtilmektedir. Örneklerde evlilik aktinin hassasiyetinin zedelenmesi noktasında zina ve ensest

³⁵⁸ Daha detaylı bilgi için bkz. Caroline Dunn, *Stolen Women Medieval England Rape, Abduction and Adultery, 1100-1500*, (Cambridge University Press, 2012), 18-29.

³⁵⁹ Vern L. Bullough, "Medieval Concepts of Adultery, Scriptorium Press", Vol:7 No:4, Yıl: (1997), 5-15.

ilişkinin hoş karşılanmadığı açıkça görülmektedir.³⁶⁰ Bununla beraber davaların bu konuda açılmasının mümkün olduğu gibi sonuçlandırılmış davalarda kefaret ödemeleri suçun karşılığı olarak dikkatleri çekmektedir.³⁶¹ Zina ve ensest ilişkilerin çoğunlukla yasak olarak görüldüğü Orta Çağ'da kadının bu noktada öncelikli zanlı olarak görüldüğü fark edilmektedir. Öte tarafta tecavüz mevzusunda kadın mağdur olan taraf olmuştur.

Kadının işaret edilen dönemde geriye atılmasına karşılık bazı konularda kabul gördüğü ve dikkate alındığı muhakkaktır. Kadına karşı yapılan bir suç olarak tecavüzün engellenmesi adına yasal yaptırımlara başvurulurken çeyiz ve miras davalarında kadının sınırlı da olsa hak talebinde bulunması sağlanmıştır.

Her dönem uygun görülmeyen bu tutumun feodal düzendeki yasal işleyişi dönemin kayıtları göz önüne bulundurularak değerlendirilmeye çalışıldığında bu konudaki bilgi yetersizliği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının genel olarak kayıtlarda çok sınırlı yer aldığı ifade edilmiştir. Eldeki sınırlı detaylar doğrultusunda kadının bu konu içinde korunmaya alındığı görülmektedir.

Kadın, toplumsal sınıf içerisinde bir birey olarak yer aldığı konum çok muğlak olmakla birlikte sınırları belirlenmiş bir statüdedir.

Feodal düzenin yeni bir düzen olması hasebiyle etki alanındaki herkesi etkilemesi çok doğal bir durumdur. Düzensiz ortamın yarattığı bir düzen olarak bir toplumsal sınıfın içerisindeki her bireyi etkilemiş çok yönlü bir idari sistemdir. Bu sınıfta kendine yer edinmiş olan kadın da kendine düşen olumlu veya olumsuz payı almıştır.

3.1. Orta Çağ Kadınının Tarihsel Geçmişi ve Temsilcileri

Dönemsel olarak kadın algısı incelemeye alındığında gerek Antik Yunan-Roma döneminde gerekse Orta Çağ'da farklılığın olduğu aşikârdır. Ancak bu değişiklik sadece dönemsel farklılığa mahsus değildir. Aynı dönem içerisinde de kadın algısının değişime uğradığı görülmektedir. Orta Çağ kadınının toplumdaki algısı ve konumuna yönelik sabit bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir. Orta Çağ boyunca bu yöndeki fikirler olumlu veya olumsuz değişime uğramıştır.

Orta Çağ kadınının tarihsel sürecinde öncelikli olarak Roma kadını dikkatleri çekmektedir. Kaynakların yetersizliği bir tarafa kadın, Roma döneminde erkek karşısında hakları yok denecek kadar sınırlı olarak Germen yasalarının dışında soy erkekten gelmektedir. Bu dönemde Germen yasalarında soy hem kadından hem de erkekten gelmektedir. Özelden daha çok kadının genel durumuna

³⁶⁰ Kayıтта Frytonlu Sir John de Barton'nun karısı Lucy'ya York Kanon Üstat Peter de Dene yönetimindeki komisyon aracılığıyla erkek kardeşiyle ensest ilişki ve zina suçundan dolayı dava açıldığı bilgisi bunun bir örneğidir. Bu bilgi ensest ve zinanın dava mevzusu olduğunu açıkça göstermektedir. *The Register of William Greenfield Lord Archbishop of York 1306-1315, Part III*, 75.

³⁶¹ *The Register of William Greenfield Lord Archbishop of York 1306-1315, Part III*, 81.

bakıldığında ise kadın “dos” adı verilen çeyiz aracılığıyla evini değiştirdiği gibi üstündeki güç el değiştirerek evliliği gerçekleştirmiştir.³⁶²

Genel olarak bölgeden bölgeye farklılık gösterilen toplum yasaları bağlamında Roma hukukunda kadın, varlığı kabul görmeyen bir unsurdur. Toplumda yok sayılan kadın, aile kurumunda erkek hükmünde yer almıştır. Erkeğin sınırsız haklarının olduğu bir aile anlayışında kadın söz hakkı olmayan ve üreme yetkisini kendinde toplayan kocasına uymakla sorumludur. Mülk edinme, mecliste bulunma, şahitlik etme gibi hakları olmayan kadının mirastan pay alması ancak kocanın vefatıyla mümkün olmaktadır. Kadının nesli erkek neslinde eriyip yok olmuştur. Çünkü üreme gücü sadece erkeğe aittir ve erkek öldükten sonra ata olarak kabul edilip saygı gösterilirken kadın ölümüyle birlikte yok olan taraf olmuştur. Baba en büyük otorite olurken çocukların durumu da anneden farksız değildir. Evlilik kurumunda erkeğin özgürlüğü sınırsız iken kadın, evlilik anlayışında yok sayılmıştır. Erken dönem Roma hukukunda kadın sadece aile kurumunda yer almıştır. Kadınların genel kaderi bu şekildeyken bir kadın kesimi bu durumdan sıyrılmıştır. Vestal Bakireleri, ayrıcalıklı kadın kesimi olarak dikkatleri çekmiştir. Tanıklık etme hakkı bulunan Vestal Bakireleri bu ayrıcalığı erkek cinsini hayatında çıkararak edinmiştir. Genel olarak erken dönem Roma’sında durum bu iken ileri dönemlerde bu durumda zaman zaman iyileşme zaman zaman kötüleşme yaşanmıştır. Bu noktada kadına dair genel bir değerlendirmede bulunmak oldukça güçleşmiştir.³⁶³

Kadın, Roma hukukunda aile kurumu çerçevesinde yer alırken hakları sınırlı olarak Hristiyanlığın kabulüyle birlikte evliliğinde tek eşliliği kocaya dayatılarak olumlu bir durumu paylaşmıştır. Ancak Hristiyanlık tek eşliliği getirirken kadının hâkimiyet noktasında hakları yok sayılmakta ve buna ilaveten kadın sessizliği kabulleri söz konusu olmuştur. Dinin aile kurumundaki kadına etkisi çok da olumlu yönde olmamıştır. Genel olarak Roma yasalarıyla paralellik söz konusu olmuştur. Roma yasalarında erkek karşısında yok sayılan Hristiyanlıkla birlikte çok küçük bir ilerleme yaşayan kadın, susması gereken bir varlık olarak lanse edilmiştir. Merovenjler döneminde Clovis’in Hristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte kadın ve erkek, Hristiyanlık anlayışına göre hareket etmeye başlayacaktır. Dönemsel olarak kadın algısındaki değişimi 7. yüzyıldan itibaren baz almak mümkündür. 6. ve 8. yüzyıl genel itibarıyla din adamlarının da etkisiyle kadın düşmanlığının pik yaptığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık yasalar aracılığıyla kadının yaşadığı mağduriyet iyileştirilmeye çalışılmıştır. Sali Yasa’sı, Alman Yasa’sı, Burgonya Yasa’sı gibi yasalar aracılığıyla erkeğe kadın üstündeki eğici ve ezici hareketlere karşılık para cezaları uygulanmıştır. Ancak bu yasalar erkek üstünlüğünü kabul eden yasalardır. Kadın bu yasalara rağmen evlenmeden önce babanın evlendikten sonra kocasının himayesine girmek zorundadır. Bu dönemdeki yasal süreçte en fazla kadına taviz veren yasa bir German yasası olan Vizigot Yasası kadının mülk edinmesi ve mülkünü idare etme hakkı tanımıştır. Kadına tanıklık etme ve kendini savunma hakkı veren bir yasa

³⁶² Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ’ın Sessizliği II*, 167-169.

³⁶³ Daha detaylı bilgi için bakınız. John Andrew Couch, “Women in Early Roman law”, *The Harvard Association Law Review*, Vol:8 No:1 Yıl: (1894), 39-50.

olması hasebiyle dikkat çeken bir yasa sistemidir. Vizigot Yasası'nın çok eşliliğin yoğun olduğu bir dönemde yasak aşk yani metres anlayışına kesinlikle karşı olması, hem kadına hem de evlilik kurumuna olan önemi göstermiştir. Bu tür ufak kıvılcımların hissedildiği dönemde boşanma hakkı elinden alınan, erkeğin karşısında ikinci sınıf olarak yok sayılan, kocasının her tür yanlış hareketine karşılık her daim sadakat ve itaatkâr olmak zorunda olan taraf olarak kadının yasaların karşısındaki konumu tartışmaya açıktır.³⁶⁴

Kadının dönemsel olarak statüsünde değişkenlik söz konusu olmuştur. Erkeğin gerisinde her daim bulunan kadının bu değişkenliği dikkat çekmektedir. Erkek egemen olan toplumların her döneminde kadın bu hâkimiyet çemberinde zayıf taraf olmuştur.

Kadın, Antik Yunan döneminden Orta Çağ dönemine geçildiğinde konumu noktasında toplumda, evde erkek cinsinden geri plandadır. Köleliğin, fahişeliğin bu dönemde de devamlılığı görülmektedir. Orta Çağ'da güneyde daha aktif olan köle ve fahişelik kuzeyde aynı yoğunlukta görülmemektedir. Köle kesim daha çok toprakta çalışırken fahişe ise daha önceki dönemin aksine devlet için yüksek miktarda gelir sağlayan kesimde değildir. Fahişelik, yoksul kadının zor durumda kalarak düştüğü bir bataklık iken ancak 11. yüzyıldan sonra devlet desteğini almıştır. 11 ve 13. yüzyıllarda fahişe kesim için genelevler yoğunlaşmıştır. Orta Çağ kadının belki de en fazla ötekileştirildiği sınıf fahişedir. Fahişe, toplumdaki erkek kesiminin cinsel hazzını tatmin ederek para kazanan olarak kötü bir konumda olduğu gibi dışarı çıkma saat ve günleri devlet tarafından belirlenen ve dışarı çıktığında ise o semtin fahişesi olduğunu giydiği renge göre seslendirmek zorunda olan kişidir. Sarı, siyah, yeşil renk hizmet ettiği semtin bir simgesi iken kadının kendi hemcinsi içerisindeki ötekileştirmenin en iyi örneklerinden bir tanesidir. 12. yüzyılda bu işi yaptığı için kırbaçlanan kadın, devletin yasaklamasına rağmen yoksulluğun getirdiği fahişeliği devam ettirmesinin karşılığı olarak cezalandırılmıştır. Fahişelik dönem dönem yasaklanarak ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu mümkün olmamıştır. Devlet bu konuda kontrolü sağlamaya çalışmıştır. Kentlerde yasal haklarını ancak 14. yüzyıldan sonra talep edebilen kesim olarak halk kesimi tarafından dışlanmışlardır. Kentte yaşayan fahişeler dışında kamp işçisi olarak ordunun hizmetinde olan fahişeler de bulunmaktadır. Bu fahişe kesimi, orduyla hareket edip askerin cinsel ihtiyacı başta olmak üzere bir ev hanımı gibi temizlik, çamaşır vb. bütün işleri gören kesimdir. Fahişe, Orta Çağ boyunca zor olan yaşamına karşılık konumu ağır olan kadındır. Taşlanan, dışlanan, kıyafetleri parçalanan, küfür ve hakaretin toplumdaki muhatabı olmuştur.³⁶⁵

Kadın; köle, fahişe, dul, anne, genç kız, azize gibi sıfatlandırmalarla Orta Çağ Avrupası'nda düşük bir ses tonuyla toplumda yer bulmuştur. Kadının konumuna eşlik eden kadın figürleri, muğlak olan yerini biraz daha netleştirme imkânı sağlamıştır.

³⁶⁴ Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği II*, 170-175.

³⁶⁵ Wells, *Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahişeliğin Tarihi*, 33-40.

Burada odaklandığımız nokta kadın algısından öte bu algının sonucu olarak doğan kadın figürleridir. Paralel şekilde bu kadın figürleri kadın algısını yönetme özelliği göstermiştir. Kadın, Orta Çağ Avrupası'nda yeri sabitleştirilmediği gibi nitelik olarak da aynı kabullerle değişim yaşamamıştır. Kadın, kimi zaman bazı kabuller doğrultusunda yüceltilirken kimi zaman da farklı kabullere dayatılarak ötelenmiştir. Bu gelgitli durumu temsil eden kadın figüranlar ön plana çıkar. Dönemsel olarak mevcut olan kadın algısı bizlere bu algının delili olarak kadın temsilcileri sunar. Bu algıyı temsil eden kadın figürleri döneme damga vurmuştur. Algının tam karşılığı olan kadın örnekleri dikkatleri çekmektedir. Bu noktada kadın algısını olumlu veya olumsuz besleyen kadın temsilcileri bulunmaktadır. Kadını hemcinsi üzerinden yönlendirme eğilimi Orta Çağ'dan önce dinî doktrinlerde kendini göstermiştir.

Yeni Ahit, Eski Ahit'in bir devamı niteliğinde iken anlayış bakımından farklılık göstermektedir. Bu anlayış farklılığından kadın da etkilenmiştir. İki anlayış açısından kadın, ayetler kadar içerikteki örnek modellerle de ifade edilmiştir. Kadının değerini sabitleştirmesi açısından örnek modellerin varlığı iki anlayışın birleştiği ve ayrıştığı noktaları sunmaktadır. Havva Ana bu açıdan iki anlayışta kusurlu görülmüştür. Cennet bahçesinden kovulma nedeni olup ancak iyi bir anne olarak kendini terbiye edeceği belirtilmiştir. Havva Ana'nın cahilliğini ancak annelik giderecektir. Eski Ahit'te kadın anlatılarıyla kadın tasviri yapılarak kadının terbiye olma yolu aktarılmıştır. Bu noktada Havva Ana ilk örnek olup Dina, Hz. İsa'nın arkadaşı olan Lazarus'un kız kardeşleri Meryem ve Marta, Mecdelli Meryem, Rachel gibi hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit'ten kadın örnekleri sunularak kadına sıfatlar verilmiştir. Bu sıfatlarda genel anlamda her iki anlayış için kadının ikinci plana atıldığı modeller bulunmasına karşılık erkeği yücelten izler söz konusudur. Öyle ki Yahudilik anlayışında var olan erkek olmanın minnet ve şükranlığı Yeni Ahit'te tekrarlanmıştır. Kadınların kusurları kadar yönlendirici yönlerinin bastırılması gerektiği vurgulanmıştır. Kadının bu konuda başarısız olduğu Havva Ana üzerinden tekrarlanmıştır. Kadın misyonu noktasında kocasını takip etmekle mükelleftir.³⁶⁶ Kadının dinî doktrinlerin aracılığıyla temsili örnekleri sunulmuştur. Bu kadın temsilcileri aracılığıyla kadının toplumdaki konumu belirlenirken manipüle edilmiştir. Dinî metinler bu açıdan bir başlangıç çizgisi çizerken dönemsel olarak bu durum tekrarlanmıştır

Kadın tarihinin ilk örneği olan **Havva**, kadın neslinin annesi olarak çoğunlukla Orta Çağ'da kötülüğün kaynağı olarak gösterilmektedir. Havva, kadın tarihinde kadınları temsil eden ilk ve en büyük temsilcisidir. Birçok kadın çalışmasında, Hristiyan toplumunda genel itibarıyla kötülüğün kaynağı olarak işaret edilmektedir. Havva, ilk anamız ve bir ölümlü olarak yeryüzüne indirilmemişti. Tanrı Âdem'i çamurdan yaratıp o derin bir uykudayken yanına bir yoldaş olarak Havva'yı yaratmıştı. Şam'da her şeyin mükemmel olarak sunulduğu yerde yaşayan Âdem ve Havva'nın gidişatı Havva'nın Tanrı kanununa itaatsizliğiyle değişmiştir. Böylece Havva, gelecekteki nesli ölümsüzlükten mahrum ederek acı, ıstırap ve sürekli çalışmanın verdiği o yorgunluğa sürüklemiştir. Erkeğe çapa ile toprağı

³⁶⁶ Klyman, *A Psychoanalytic Perspective of Women in the Bible*, 135-152.

sürme kadına ise iplik eğirme gibi işlerle hayatını sürdürme ve doğum sancılılarıyla acı çekme mecburiyeti verilmiştir. Kadın ve erkeğin yaşadığı bu ölümlü dünya zorluklarının temel kaynağı olarak kadın gösterilmiş ve bu şekilde Havva tasvir edilmiştir.³⁶⁷

Hristiyan dünyasında genel olarak insanlığın ölümsüzlük özelliğinin elinden alınmasının nedeni ilk annemiz Havva Ana olarak tasavvur edilirken bu inancın temel kaidelerinde tercihlerin ve sonuçların insanlara geri dönüşünün ilk örneği olarak ifade edilmektedir. Bugün Hristiyanlığın en temel kaidelerinden biri olarak, yaşanan her şeyin insanoğlunun sadece tercihleriyle bağlantısı olduğu inancına karşılık muhatap yine Havva ana olmuştur. Öyle ki bu durumun karşısı olan “kader” anlayışı Hristiyanlıkta kabul edilmemektedir. Kader yoksa bu hayatta bu döngünün devamlılığını sağlayan nedir, sorusuna karşılık olarak cevap tercihler olmuştur. Tercihler ve sonuçlarımıza yönelik kanıt ise Havva ve Âdem anlatısında Tanrı’nın cennete aldığı iki karşı cinse hür irade ve tercihler sunmasıdır. Sunulan tercihlerde akli melikesi olan kul, tercihlerinin sonucunda cennetten kovularak cezalandırılmıştır. Hristiyanlık dünyası açısından bu inancın temsilcisi Havva Ana’dır. Tercihiyle insanlığın geleceğini değiştirmiştir.

Bu inancın da tesiriyle Orta Çağ boyunca Havva Ana dillendirilmiştir. Kadının kötülük eğilimli fitratı, Havva temsili üzerinden zaman zaman empoze edilmiştir. Havva Ana’nın varlığı, ilk insanlık tarihiyle başlarken daha sonraki çağlarda gerek kutsal metinler aracılığıyla gerekse benzer örneklerle atıfta bulunularak sürdürülmüştür.

Kutsal metinlerin de tesiriyle insanın çoğalmasında aracı olan Havva Ana, özellikle Orta Çağ Hristiyan toplumlarınca etkin bir figür olmuştur. Kadın algısını şekillendiren ilk karakter olan Havva Ana bu noktada tek değildir fakat bu durumun başlangıç noktası olarak önemlidir. Bu algının şekillenmesine vesile olan kadın cinslerinin türleri olumlu veya olumsuz misyonlarıyla türemiştir.

Kadının temsilleri Antik Yunan’da da mitoloji aracılığıyla hayatta kalmıştır. İnsanoğlunun yazılı veya sözlü olarak aktarma aracılığıyla devamlılığını sağladığı bu efsanelerde erkek kadar kadın da belli özelliklerle donatılmıştır. Bir kültürel aktarım olmanın yanında mitolojiler, toplumsal cinsiyet ve toplumsal rol gibi sosyolojik kavramların açıklanmasında önemli bir kaynak olmuştur. Kadın ve erkek mitolojinin vasıtasıyla kategorize edilmiştir. İyi ve kötü kavramlarının temsilcileri olarak bu kavramların muhatabı taraflar bulunmaktadır. Aynı şekilde kadın; sadakat, sabır, bekâret vb. iyi kadının özünde bulunması gereken kavramlarla donatılırken erkek; cesaret, onur, güç vb. kavramlarla örtüştürülerek erdemli, iyi erkek figürünü yansıtmıştır. Bu şekilde “iyi” kavramına karşılık “kötü” kavramı da belli niteliklerle temsilcilerini bulmuştur. Antik Yunan mitolojilerindeki kadının toplumsal konumuna bakıldığında ilk mitolojilerde anaerkil bir sistemin var olduğu iddia edilmektedir. Ana Tanrıça olarak üremeyi sağlayan kadın bu dönemde egemen olan tarafı temsil etmiştir. Daha sonra ise erkeğin bedensel gücü ve ürümedeki aktifliği baskın çıkarak ataerkil bir sisteme geçilmiştir. Böylelikle

³⁶⁷ Giovanni Boccaccio, *Concerning Famous Women*, Translated by Guido A. Guarino, (New Brunsewick, New Jersey Rutgers University Press, 1963), 1-3.

aktif olan kadın mitolojide pasif ve edilgen taraf olarak işlenmiştir. Bu noktada kadın temsilcilere bakıldığında sayıca sınırlı olduklarını, Antik Yunan temsilcilerine bakılarak kadının kodlandığı yeri anlamak zor değildir.

Kadın, neslin devamlılığını sağlaması noktasında öncelikle Ana Tanrıça, Toprak Ana, Bereket Tanrıçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda kadın tanrıçalar üzerinden kadında doğuştan mevcut olan annelik içgüdüğü dikkat çekmektedir. Bu anlamda Demeter Tanrıçasının kızı Persephone'nın kaybolmasından sonra yaşadığı buhran mitoloji aracılığıyla aktarılmıştır. Anne olan Tanrıçaya karşılık "Bakire" Tanrıçalar yani Zeus'un Athena, Artemis, Hestia gibi kendini ölünceye kadar erkek bedeninden muhafaza etmeye adanmış Tanrıçalar da bu alanda yer almıştır. Bekâretin getirdiği saygıyı edinen bu Tanrıçalara karşılık güzelliği ve eşinin gücünden elde ettiği saygınlığıyla tanınan Evlilik Tanrıçası Hera yerini almaktadır. Öte tarafta güzellikte ilk sırayı almayı hak eden kadın Aşk Afrodite vardır. Bu kadın tanrıçaların çeşitli meziyetleri olmakla birlikte toplumdaki kadın bakış açısını etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak burada çalışmamız için özellikle dikkat çeken kadın temsilci Pandora'dır. Havva Ana ile paralellik gösterdiği iddia edilen Pandora ilk ölümlü kadın olarak mitolojilerde yerini almıştır. Zeus ve Prometheus mücadelesinde mağlup olan Zeus intikam için Pandora'yı aracı etmiştir. Kadının erkek için cezalandırıcı, kötü yönünü böylece Pandora temsil etmiştir. Mitolojilerdeki Havva kötülüğün nedeni ve çekirdeği olarak tasvir edilmiştir.³⁶⁸

Havva Ana'nın, kadın kitlesinin ilk örneği olarak daha sonraki kadın cinsinin kaderini etkilediği kati suretle doğrudur. Havva'nın veya Havva'nın kötü namının daha sonraki dönemlerde de örnekleri yaratılmıştır. Pandora bunun en iyi örneklerinden bir tanesidir. Kadın kitlenin Havva'nın tohumları olarak kötülüğün nedeni olarak hatırlatılma isteği Pandoraların yaratılma isteğini akıllara getirmektedir. Antik Yunan ürünü olarak Pandora, Havva Ana'nın farklı bir kumaşı olmakla beraber özünde kadınların Havva kimliğini hatırlatmaktadır. Havva Ana kimliğinden farklı yanları³⁶⁹ olmakla beraber temsil ettiği kadının kötülük ve kurnazlıktaki misyonudur.

Antik Yunan mitolojisinde kadının durumuna bakıldığında bazı kavramların kadına ilave edilerek toplumdaki rolünün sabitleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Güzellik, kadında iyi olduğu kadar kötülüğe vesile olabilecek bir nitelik olarak gösterilmiştir. Aynı şekilde namus kavramının

³⁶⁸ Dicle Özcan Elçi, "Batı ve Doğu Mitolojilerinde Kadın İmgesi: Tanrıçalar", *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, Vol:4, Issue:11, Yıl: (2018), 826-840.

³⁶⁹ Pandora Antik dönemin kadın temsilcilerinden biri olarak metinlerde yer almıştır. Zeus tarafından Prometheus'un cezalandırılması için yaratılan Pandora, misyonu noktasında Havva Ana'yı hatırlatmaktadır. Bir efsanenin kadın kahramanı olarak Havva'yı hatırlatan Pandora'nın kişilik özellikleri hikâyeye göre tanrılar tarafından bahsedilmiştir. Kötü olarak lanse edilen Pandora'nın özündeki kötülükler Tanrılar tarafından bilinçli olarak verilmiştir. Misyonunu yerine getiren Pandora sadece Prometheus'un değil bütün insanlığın kaderini değiştirmiştir. Ölümsüz olan insanlığın elinden bunu alan kadın olan Pandora, Havva Ana'nın o dönemdeki temsili olmuştur. O dönemin kadın kitlesinin kökeni olarak işaret edilen Pandora belli özellikler doğrultusunda Havva Ana'dan ayrıştırılmıştır. Yaratılış şekli ve ham maddesi noktasında Havva'dan ayrılan Pandora, o dönemin kadın temsilcisi olmakla beraber kadın algısının da bir örneği olmuştur. Mizahi bir yaklaşım olarak Pandora bir efsane olmakla beraber o dönemin kadın bakış açısının bir nüktesi olabilir. Kadın hamurunda var olduğu kabul edilen kurnazlık, yalan, zihinsel kusur gibi niteliklerin bir temsilcisi olarak Pandora Antik Yunan döneminde dikkatleri çekmektedir. Eco, *Antik Yunan*, 275.

karşılığı olarak “bekâret”, kadını özel bir noktaya getiren ve saygı nedeni olarak gösterilen bir niteliklerdir. Bu anlamda kadının Antik Yunan mitolojisinde kıymetli olduğunu söylemek oldukça zorlama bir fikir olur. Kötülüğün ve ölümlü olmanın temel nedeni olarak kadın gösterilmiştir. Havva ilk temsilcisi iken devamında yeni Havvalar varlıklarını sürdürmüştür.

Kadın kötülüğün kaynağı iken Havva bu kaynağın başını temsil etmiştir. Havva yeni örnekleriyle varlığını hissettirirken karşıt temsiller de ortaya çıkmıştır. Meryem Ana bu anlamda akıllara gelen ilk temsilcidir. Kötülüğün tohumunu atan Havva’ya karşılık Meryem Ana, kadın fitratının kötülük ve kusurunun kurtarıcısı olarak bir lütuf timsali göklere çıkarılmıştır.

Meryem Ana, Havva Ana gibi nitelik olarak sabit olmakla birlikte kadınların kökeni olarak her zaman örnek gösterilen “iyi ve temiz” kavramlarıyla beraber adı geçen kadındır. Manevi temizliğin en güzel örneği olarak kutsanmıştır. Havva Ana’ya karşılık kadın cinsinin kurtuluş kaynağı olarak nitelendirilmiştir. Hristiyan toplumlarca bugün dâhil olmak üzere örnek olarak yâd edilen Meryem, Orta Çağ boyunca da kadın cinsinin örneği olarak dillendirilmiştir.

Meryem Ana’nın varlığı kutsal kitaplarca onaylanırken Orta Çağ Hristiyan toplumlarında kadın kitlenin yönlendirmesi noktasında işaret edilen ilk isim olmuştur. Meryem, kadının olması gereken özelliklerle donatıldığı taraftır. Orta Çağ kadınının sahip olması gereken şahsiyettir. Özellikle 11. yüzyıl kadın kahramanı olarak zirve yapan Meryem, Tanrı’nın bakire annesi olarak Avrupa toplumunda saygın bir yer edinmiştir. İsa’nın annesi olarak yüksek şefkatli olan Meryem, halk kesimi ile İsa arasında bir zincir görevi de üstlenmiştir. Meryem bir bakire olarak Orta Çağ kadınlarına bedensel temizliği işaret ettiği gibi Mesih rahminde taşımanın verdiği manevi kutsallığın da temsilcisidir. Kadınlara “bekâretin” güzelliğini hatırlatmasının yanında kadının “kutsanma” yolunu da göstermiştir. Öyle ki bir kadın olarak erkek olan Mesih’le eşit noktaya gelmiştir. Müjdenin vasıtası olarak Meryem Ana’yla irtibata geçen Cebail ve sonrasında meydana gelen mucizeler resmedilerek ölümsüzleştirilmiştir. Öte tarafta birçok özel dinî toplantının kaynağı olmuştur. Böylece toplumda sakınılan kadın, kilisedeki dinî törenlerde hatırlatılmıştır. Birçok dinî ayin ve ilahilerde adı geçen Meryem Ana’nın ünü 12. yüzyıldan sonra daha da artmıştır. Meryem bu dönemden itibaren dinî ayinler, ilahi, şiir, hikâye ve ikonografilerde göklere çıkartılmıştır. 11 ve 12. yüzyıllarda resimlerle tasvir edilen Meryem; mucizenin, temizliğin, güzelliğin kilit ismi olarak tasvir edilmiştir. Bu açıdan Meryem sadece kadının kurtuluşunu sağlayan kahraman olmamıştır. Kadına yönelik tereddütlerin de yavaş yavaş ılımlaştırılmasına vesile olan figür olmuştur.³⁷⁰

Hemcinslerinin en güzel temsilcisi olarak tasvir edilen Meryem, kadın cinsinden beklenen niteliklerle donatılmıştır. Bu açıdan 7 ve 8. yüzyıllarda kadına olan bakış açısının bir nebze de olsa değiştiği bir döneme geçiş sağlanmıştır. Orta Çağ dönemi boyunca kadına yönelik algıda dalgalanma yaşandığı görülmektedir. Bu dalgalanmada Meryem olumlu bir tesir sağlamıştır. Meryem üstün kadın

³⁷⁰ Le Goff, *Avrupa’nın Doğuşu*, 90-92.

olması ve İsa'nın dünyaya gelişindeki rolünden dolayı ikonografilerde³⁷¹ ve edebî mısralarda yer almıştır.

“Ben de senin şerefine, döndükçe dilim,
Seni dünyaya getiren o kardan beyaz
Zambak çiçeğine-hep bakire güzelim-
Adayaçağım hikâyemi. İnanılmaz
Bir çaba harcayacağım, gerçi arttırmaz
Bu, onur çeyizini (kendi onur çünkü,
Armağan ağacını gövdesi o, kökü.)

“Ey Bakire Ana, cömert Bakire Ana,
Ey Musa'nın önünde tutuşmayan çalı,
Tevazun sayesinde Ulu Tanrı sana
Kutsal Ruh'u yolladı. Kalbindeki dalı
Çok geçmemişti daha Ruh mesken tutalı,
Ete, kemiğe bürünüverdi Söz birden,
Yardım et, seni methetmek istiyorum ben.

“Ulu Meryem! Cömertliğini, merhametini
Anlatamaz dünyanın en usta dilleri,
Anlatamazlar tevazunu, şefkatini
Çünkü daha açılmadan sana elleri,
Açılır sana da kulların gönülleri
Duanla ıstırsın onların yolunu,
Bulsunlar diye senin sevgili Oğlunu.”³⁷²

³⁷¹ Bu tasvirin bir örneği olarak bkz. Kristine Edmondson Haney, “The Immaculate Imagery in the Winchester Psalter”, *The University of Chicago Press*, Vol:20 No:1, Yıl: (1988), 112.

³⁷² Chaucer, *Canterbury Hikâyeleri*, 203-204.

Meryem Ana Orta Çağ boyunca başrahibe, İsa ve Hristiyan şeriatının annesi, bakireliğin sembolü, manevi temizliği suretine değmiş kadın olarak övgülere mazhar olmuştur. Meryem Ana ve Havva, çoğu zaman karşıt özellikleriyle tasvir edilmiştir. Meryem Ana güzelliğin, manevi gücün kadın cinsinin en büyük temsilcisi olarak betimlenmiştir.

Meryem ve Havva en büyük temsilci olarak rol oynarken farklı kadın figürleri de ortaya çıkmış, kadın bu figürler aracılığıyla toplumda yer edinmiştir. Orta Çağ tarihsel sürecinde kadının toplumdaki algısı ve bu noktadaki yasal haklarına yönelik değişimler söz konusu olmuştur. Kadın, Orta Çağ boyunca farklı şekilde lanse edilmiştir. Her algının mutlak şekilde bir kadın temsilcisi bulunmaktadır. Temsilci kadın iyi ve kötü özellikleriyle toplumda dillendirilerek kadın cinsi yönlendirilmiştir.

8. yüzyıldan itibaren kadın konumu noktasında bir gelgitin olduğu dönem yaşanırken feodal anlayış, toplumun her kesimine yayılmaya başlayacaktır. Bu noktada yasal süreç ve kadın da bu sürecin etkisine maruz kalmıştır. Kadın, 10. yüzyıldan itibaren feodal yasanın olgunlaşmasıyla birlikte 15. yüzyıl da dâhil olmak üzere hemcinsi olan kadın figürler aracılığıyla olumlu veya olumsuz olarak toplumda damgalanmıştır. Kadın; genç kız, karı, dul olarak etiketlenirken buna ilaveten kadın kahramanlar aracılığıyla da bu durum sağlamlaştırılmıştır. Kadın kahramanlar aracılığıyla kadın yönlendirilen, eğitilen, dışlanan, taşlanan bazen de övgülere mazhar olandır. Toplumda belli bir kodlama yoluyla yeri sabitlenememiştir. Kimi zaman kötülüğün kaynağı olan kadın dışlanırken Havva, kimi zaman bekâretini koruyarak imanıyla aklanma hakkı elde edebilen Meryem, kimi zaman bütün kusurlarına rağmen Tanrı katında temizlenen Mecdilli Meryem, kimi zaman ise kurallara aykırı davranarak bekâretini bir zorbaya kaptıran Dina, kimi zaman ise bir zevce olarak bütün sadakat ve bağlılığın en güzel temsilci olan Sahra dönemin eğitici ve yönlendirici örnekleri olarak dikkat çekmişlerdir.

10. yüzyıldan itibaren kadın algısı şekillenmeye başlayacaktır. Kadına yönelik algı ancak 14. yüzyılda netlik kazanacaktır. 15. yüzyıldan itibaren ise kadın, erkek cinsinden muaf olarak özgürleşmeye başlayacaktır. Ancak bu aşamaya ulaşması kadın için çok kolay olmamıştır. Kadın dönem içerisinde başka kadınların adı altında etiketlenerek iyi veya kötü olarak değerlendirmeye alınmıştır.

10. yüzyıl, hem feodal düzenin tam anlamıyla yerleştiği hem de kadın algısının çok keskin olarak sertleştiği bir dönem olması hasebiyle konumuz açısından oldukça önemlidir. 10. yüzyılın kadın algısı üzerinde derin etkisinin sebebi din adamlarının kadına dair fikirleridir. Bu fikirler doğrultusunda dönemin kadın algısı şekillenmiştir. Hristiyanlık kaideleri doğrultusunda kadının erkeğin bir parçası

olmasının yanında bekâretini muhafaza etmekle mükellef olduğu kabuller arasındadır.³⁷³ Bu kaide Hristiyanlık tarihi boyunca kadının bunu muhafaza ettiği takdirde imanını kurtardığı kabul edilmiştir.

Ancak 10. yüzyıl din adamlarınca kadın, korunması gereken taraf olmaktan ziyade toplumdan dışlanması gereken bir varlık olarak yorumlanmıştır. Kadın, uygun bir eşe denk gelmediği zaman manastıra kapatılması gerekirken evlendiğinde bazı hakları ancak eşine karşı yüksek sadakat ve itaat gösterdiği müddetçe elinde tutabilirdi. Bakireler dışında hiçbir kadının masum olmadığı ve bunlardan şiddetle kaçınılması gerektiği rahiplerce kabul edilmekteydi. Din adamlarına göre kadın, okuma özelliği edinmemeliydi. “Tanrı erkektir ve Tanrının kelamını ancak erkek yorumlar”³⁷⁴ anlayışı yaygındı. Bu anlayışla birlikte kadının eğitime de olumlu bakılmamıştır. Dul kadın ise elindeki haklarını sürdürmek için dünya zevklerinden kendini muhafaza etmeliydi. Dul anne çocuklarının vasiliğini çocukları küçük olduğu sürece elinde bulundurabilirdi. Metres ve kapatma olan kadınların ise hiçbir hakları yoktu.³⁷⁵

Orta Çağ kadını 14. yüzyıla kadar konumu noktasında gelgit yaşamıştır. 14. yüzyılda kadın, yerinin tam olarak kodlandığı bir döneme ulaşmıştır. Kadın kaosu, 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılda artık dizginlediği bir döneme girmiştir. Bu süreçte kadın ev ortamında kendine yer bulan taraf olmuştur. Orta Çağ kadını açısından ev hayatı bir yaşam şekli olarak önemliydi. Dışarda olmaktansa evde bulunması daha makul olan kadın burada sunulan hayata adapte olmuş durumdadır. Geç Orta Çağ, kadının konumunu netleştirmesinin yanında burada bulunmayı kabullendiği bir dönemdir. Dinin de tesiriyle ev, kadının eğitilip manevi hayatını yaşadığı ortam olması hasebiyle önemlidir. Din adamlarının da teşvikiyle ev, ibadetin yapıldığı bir yer olarak tasarlanmıştır. Görsel materyallerin de bize yansması bu şekilde olmuştur. Kadın büyük bir sadakat gösterdiği eşiyle aynı sofrada dua ederken aynı şekilde yatak odasını bir tapınak olarak kullanan Meryem Ana takipçilerinin de söz konusu olduğu görülmektedir. Kadın, bir genç kız ve bakire olarak hayatını sürdürmeyi hedeflerken veya eşine olan sadakat ve bağlılıkla inancının gereğini yerine getirirken erkek tarafından denetlenen taraf olarak resmedilmiştir. Bu açıdan kadının bu dönemlerde erkek vasisinde ev yaşamının gerçekleştiğini göstermektedir. Orta Çağ kadını için ev, bir korunak olmanın yanında ibadetinin yerini getirdiği bir manastır veya çocuk eğitiminin verildiği bir okul olma özelliği göstermiştir. Kadın, geç

³⁷³ Genel olarak İncil’e bakıldığında kadının ve erkeğin evliliğine karşı çıkılmamakla birlikte evlenilmemesinin daha uygun bir hareket olduğu savunulmaktadır. Nişanlı olan kendini kontrol edemeyecek durumda ise evlensin. Ancak kontrollü ise evlenmesin. Bu noktada evlenmemek evlenmekten daha iyidir. Fuhuştan korunmanın yolu evlilikse evlensin. Böylece sadece bir bedene ait olup zinadan uzak olunacaktır. Yine dul olan kadınlar eğer kontrollü olabiliyorsa tekrar evlenmesinler. Aksi takdirde uygun olan kişiyle evlensinler. Daha detaylı bilgi için bkz. 1. Korintliler, 7:1-10.

³⁷⁴ Bu konu hakkında İncil’de kesin bir bilgi yoktur. Ruhban sınıfı açısından Tanrı’nın öncelikle insan suretli ve erkek olduğuna dair dayanak olarak İncil ve Tevrat’ta yer alan bilgilere dayanmaktadır. Tevrat’ta Yaratılış 1:29’da Tanrı, “Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım” dedi. Bu veriye dayanarak Tanrı’nın insan suretinde olmasıyla birlikte İncil’de İbraniler’e Mektup bölümünde yer alan bazı bilgilerden kaynaklı olarak Tanrı’nın erkek olduğuna inanılmaktadır. Yeni Ahit’te İbraniler, 1:1-6 ayette yer alan “Sen Benim Oğlum’sun, Bugün ben sana Baba oldum” veya “Ben O’na Baba olacağım, O da bana Oğul olacak” sözlerinin bu algıyı sağlamlaştırmış olduğu muhtemeldir.

³⁷⁵ Daha detaylı bilgi için bkz. Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ’ın Sessizliği II*, 200-238.

Orta Çağ döneminde görsellerde dul, bakire ve dul azizeler ev ortamında resmedilmiştir. Bu açıdan bakıldığında kadının hürmet ve saygınlık kazandığı söylenebilir. Bakire kadın, Tanrı'nın hizmetçisi olarak tasvir edilirken Meryem Ana yine yer bulmuştur. Görsellerde Meryem'in, Tanrı'nın Cebrail aracılığıyla irtibata geçmenin yanında bir ev hanımı olarak Yusuf ve İsa Mesih'le ev ortamında tasvirleri görülmektedir. Bu noktada Meryem'in kutsallığının yanında bir ev hanımı olması vurgulanmıştır. Saflığın ve temizliğin bir göstergesi olarak tasvir edilen kadın ev ortamında yatak odasında, sunakta, yemek masasında manevi ve dünyevi faaliyetlerini yerine getirirken görsellerde yer bulmuştur. Görsellerde kadının, ev ortamında anne ve eş olarak popüler itibarını arttırabileceği vurgulanmıştır. Öte tarafta ailesinin baskısına rağmen bir bakire olarak kendisini ibadete adanmış kadın da tasvir edilmiştir.³⁷⁶

Kadının Orta Çağ boyunca konumu sürekli olarak değişkenlik göstermekle beraber kadın ev ortamında faaliyet göstermesi gereken bir kesim olarak kabul görmüştür. Ev ortamında daha çok yer alması uygun olan kadın, toplumda bu şekilde yönlendirilmeye çalışılmıştır. Ev ortamında daha çok tasvir edilen kadın toplumun diğer kurumlarında faal olarak çok fazla yansıtılmamıştır.

Kadın genel olarak Orta Çağ boyunca toplumun birçok alanında dışlanan bir varlık olmakla beraber bu durumu teşvik eden hikâyeler ve kadın örnekleri söz konusu olmuştur. Bu kadınlarla beraber özelde olan durum genelleştirilerek bütün kadınlara mal edilmiştir.

Bu kadın anlatılardan en bilinenlerden bir tanesi **Dina**'nın üzerinden aktarılmaktadır. Temelde Dina, Yakup ve Lea'nın kızıdır. Yakup, Şekem kentine kabilesiyle beraber gidip yerleşir. Dina yeni yerleşilen kenti annesiyle beraber gezmeye çıktığı esnada bölgenin kralının oğlu olan Şekem'le karşılaşır. Şekem görür görmez ondan etkilenir ve zorla sahip olur. Daha sonra babasına durumu açar ve Dina'yı kendisine eş olarak istemesini ister. Bunun üzerine kral, Yakup'un ayağına gider. O da size kızı verebilmemiz için sen ve oğlun dâhil kentin bütün erkekleri sünnet olacak der. Bunun üzerine bütün kentin erkekleri sünnet olmuştur. Ancak daha sünnetin acısı dinmeden Yakup ve kabilesi kente girip bütün erkekleri öldürüp kadın ve mallara el koymuşlardır.³⁷⁷

Anlatıda kadın bir mağdur olarak görülmekle beraber olayın Orta Çağ boyunca farklı şekilde aktarılacak kadını yönlendirme etkisi yarattığı söylenebilir. Öyle ki Dina, bazı kaynaklarda söz dinlemeyen bir genç kız olarak izinsiz ve vasisi olmadan çıkmanın bir sonucu olarak bir erkeğin ona zorla sahip olmasına neden olmuştur. Dina gibi kuralların dışına çıkmanın getirdikleri kötü sonuçlar topluma bu şekilde empoze edilmiştir. Kadının yaşadığı kötü durumun temelinde suçlusu olarak kendisi gösterilmiştir. Dina, bu anlamda Orta Çağ'da kadının zayıflığını ve evin dışına çıkılmaması gerektiğini savunan erkekler için örnek bir hikâye olmuştur. Dina, özellikle 12 ve 13. yüzyıllar arası ruhban sınıfı tarafından kadının zayıflığının ve yumuşaklığının bir örneği olarak topluma aksettirilmiştir. Dina,

³⁷⁶ Diana M. Webb, "Women And Home: The Domestic Setting of Late Medieval Spirituality", *Cambridge University Press*, Vol:27, Yıl: (1990), 159-173.

³⁷⁷ (Eski Ahit, Yaratılış, 34:1-29).

kadın cinsinin bir sembolü olarak dışarıda maruz kaldığı durumda kendini koruyamamanın yanında kötü durumun temel nedeni olarak kadınlara örnek gösterilmiştir. Tecavüzün mağduru olmaktan öte sebebi olarak ifade edilmiştir.³⁷⁸

Bir genç kız olarak zaafına yenik düşerek bu durumu yaşayan Dina, henüz evlenmemiş kadınlar için bir örnek olmanın yanı sıra dönemin kadın bakışı ve mağduriyetine karşılık verilen tepkilerin de kanıtıdır. Orta Çağ toplumu için kadın geri plana atılmıştır, ifadesinin yanında kadının uğradığı tecavüzde kadının desteklendiği söylenebilir. Cezalandırma şeklinin ölüm olması bunun en büyük kanıtıdır. Dina örneğinde kadın kısmi suçlu olarak gösterildiği halde tecavüz kesinlikle onun hakkı değildir. Orta Çağ toplumunda genel olarak tecavüz hiçbir şekilde doğru olarak karşılanmamıştır. Kadın, Meryem Ana'nın niteliklerini devam ettirmesi açısından bekâretini muhafaza etmek zorundadır. Dina asi bir genç kız olarak yasalara aykırı davranmanın kötü sonuçlarını yaşayan taraf olmakla birlikte farklı bir açıdan değerlendirmede bulunursak kadın, erkek savunmasına muhtaç taraftır. Bu açıdan kadının mutlak olarak bir vasi himayesinde olması gerektiği düşünülmektedir.

Dışlayıcı örneklerle karşılık eğitici, yönlendirici örnekler de bulunmaktadır. Meryem Ana bunun en iyi örneği olduğu gibi nitelikleri açısından örnek olan başka kadın figürler de söz konusudur.

Kadın zayıf fitratına karşılık tehlikelere karşı korunması gereken bir varlıktır. Dina bunun sadece bir örneğini oluşturmuştur. Orta Çağ toplumunda umut edilen, kadını dış tehlikelere karşı korumaktır. Ancak kabul edilebilir ki bunun her kadın için uygulanması imkânsızdır. Kadın Orta Çağ şartlarında birçok tehlikeyle karşılaşabilir ve istenilen misyonu yerine getiremeyebilir. Bu noktada bir günahkâr olarak damgalanan kadınlar da mevcuttur. Bugün dâhil her dönem “fahişe” olarak nitelendirilen kadın kesimi söz konusudur. Orta Çağ boyunca da bu kesim varlığını göstermiştir. Ancak bir “fahişe” olmanın yanında bu hayatını geride bırakarak tövbekâr olan kadınlar da olmuştur. Bu kadınlar hakkında çok detaylı bilgi olmamakla beraber Orta Çağ'a damga vuran kadınlar arasında tövbekâr kadın dönemin bir tarafını temsil etmiştir.

Bu anlamda ilk akla gelen **Mecdilli Meryem**'dir. Orta Çağ boyunca yer yer dillendirilen ve bugün her açıdan tartışılan kadın kahramanlardan bir tanesidir. Kutsal Kitap'ta adı geçen 8 Meryem'den biri olarak yeri çoğu zaman bulanıklaşan fahişe ve tövbekâr kadındır. Mecdilli Meryem dirilişin ilk tanığı olarak kutsal kabul edilen kadındır. Hz. İsa'nın başucunda bekleyen ve nihayet dirilişe şahitlik eden, “git haber ver, gördüğünü anlat” görevini yerine getiren kadın olarak Hristiyan toplumu açısından önemli bir noktada olan Meryem'dir.³⁷⁹ Geçmişi ve misyonu açısından zıt bir

³⁷⁸ Rubin, Walter Simons, *Christianity in Western Europe c. 1100-c.1500*, 193.

³⁷⁹ “Meryem ise mezarın dışında durmuş ağlıyordu. Ağlarken eğilip mezarın içine baktı. Beyazlara bürünmüş iki melek gördü; bir İsa'nın cesedinin yattığı yerin başucunda, öteki ayakucunda oturuyordu. Meryem'e “Kadın, niçin ağlıyorsun?” diye sordular. Meryem “Rabbim'i almışlar” dedi. “Onu nereye koyduklarını bilmiyorum.” Bunları söyledikten sonra arkasına döndü, İsa'nın orda, ayakta durduğunu gördü. Ama O'nun İsa olduğunu anlamadı. İsa “Kadın niçin ağlıyorsun?” dedi. “Kimi arıyorsun?” Meryem O'nu bahçıvan sanarak, “Efendim” dedi, “Eğer O'nu sen götürdünse, nereye koyduğunu söyle de gidip O'nu alayım” İsa ona, “Meryem!” dedi. O da döndü, İsa'ya İbranice, “Rabbuni!” dedi. Rabbuni, Öğretmenim demektir. İsa “Bana dokunma!” dedi. “Çünkü

durum yaratan Mecdilli Meryem, Kutsal Kitapta çok sayıda Meryem'in bulunmasından dolayı kimi zaman yanlış aktarılmış; sonraki zamanlarda kadınlar için bir örnek teşkil etmiştir.³⁸⁰

11 ve 12. yüzyıllardan itibaren günahkâr kadınlar dikkat çekmiştir. Ancak özellikle 13. yüzyıldan sonra popüler dinamikte yükselen Mecdilli Meryem ve onun gibi günahkâr kadınlar özellikle İtalya'da vurgulanmıştır. Tövbekâr olarak ruhunu arındıran Mecdilli Meryem birçok görsellerde resmedilmiştir. Meryem'in özellikleri İncil'deki üç Meryem'le kaynaştırılmıştır. Ancak görsellerde bakire kadınlardan farklı olarak kolları havada ağıt yakar şekilde tasvir edilmiştir. Magdalalı yani Mecdilli Meryem, günahkâr kadınlar için bir umut olarak sembolleşmiştir. Günahkâr kadınların da çok samimi bir şekilde tövbe etmesiyle birlikte imanlarını kurtarabileceği inancı özellikle 13. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşmıştır. Bunda elbette ki Mecdilli Meryem'in etkisi çok büyüktür. Bunun tesirini arttıran en önemli etkenlerden biri İsa'yı tanınması ve onun yanında yer almasıdır. Birçok görselde Hz. İsa'nın çarmıha gerilişi esnasında yanında tasvir edilmiştir.³⁸¹ İnanişâ göre yedi şeytanın kandırdığı bir günahkâr olan Mecdilli, İsa ile tanışarak tövbekâr olup onun yanında yer almıştır. Bunun devamında dönemin günahkâr kadınlarının kurtuluşa ermesi noktasında bir örnek olarak sembolize edilmiştir. Mecdilli, günahkâr bir kadın olarak kurtuluşa ermeyi mümkün kılan kadındır. Doğu ve Batı kiliselerinde farklı olarak aktarılan Mecdilli, genel olarak 13. yüzyılın sonuna kadar bir örnek olarak aktarılmıştır. Batı'da saçları uzun ve göğüs kısmı açık olarak tasvir edilirken Doğu'da diğer kadınlarla aynı şekilde tasvir edilmiştir.³⁸²

Doğu ve Batı'da görsel tasviri farklı olan Meryem genel olarak Orta Çağ toplumunda günahkâr olan kadın kesimi için örnek olmuştur. Bu açıdan genelevlere düşen kadınları yine bir kadın kahraman aracılığıyla toplum yönlendirmiştir. Gözyaşlarıyla günahlarını silen Mecdilli Meryem birçok efsanevi hikâyenin kahramanı olarak kutsanır. Hristiyan toplumu açısından bir günahkâr örneği olmasının yanında İsa'nın ayaklarını gözyaşlarıyla ıslatan, uzun sarı saçlarıyla örten ve parfümlü yağın onı süren bir kadın olarak kutsal görülmektedir.

Mecdilli Meryem'in Orta Çağ kadın algısına yaptığı tesire bakıldığında ise daha önce Havva kadının nitelik olarak fakir yönünü, Meryem ideal kadını temsil ederken Mecdilli Meryem aradaki boşluğu dolduran kadın figürü olmuştur. Havva 11 ve 12. yüzyıllarda özellikle din adamları tarafından kötülenirken bu durum daha sonraki dönemlerde iyileşme göstermiştir. 13. yüzyıldan itibaren kadına olan bakış açısı öncelikli olarak günahkâr Havva'ya yüklenen misyonların değişmesiyle ılımlaşacaktır. Havva günahında tek iken Âdem de buna ortak edilmiştir. Mecdilli Meryem, bu anlamda 13.

daha Baba'nın yanına çıkmadım. Kardeşlerime git ve onlara söyle, benim Babam'ın ve sizin Babanız'ın, Benim Tanrım'ın ve sizin Tanrınız'ın yanına çıkıyorum. (Yeni Ahit, Yuhanna, 20:10-18).

³⁸⁰ Kieran Scott, "Remembering Mary Magdale", *The Furrow*, Vol:59 No:10, Yıl: (2008), 577.

³⁸¹ Çarmıha gerilen İsa'nın yanında bulunarak tasvir edilen Mecdilli, uzun sarı saçlarıyla İsa'nın ayaklarına kapanırken tasvir edilmiştir.(Vassiliki A. Foskolou, *Mary Magdalene Between East and West: Cukt and Image, Relics and Politics in the Late Thirteenth Century Eastern Mediterranean* Dumbarton Oaks, Trustees For Harvard University, Vol. 65/66, 2011-12, 274.)

³⁸²Foskolou, *Mary Magdalene Between East and West: Cukt and Image, Relics and Politics in the Late Thirteenth Century Eastern Mediterranean* Dumbarton Oaks, 271-296.

yüzyıldan itibaren günahkâr kadın kesimini temsil ederek toplumda kadın bakış açısını yumuşatmıştır. Azizelerin sayısı artarken günahkâr olup daha sonra günahlarından arınan kadınların Tanrı tarafından bekâretinin tekrar bağışlandığı inancı yaygınlaşmıştır. 13. yüzyıldan başlayarak 15. yüzyılda zirve yapan kadınların bu kesimine yönelik olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu anlamda 8. yüzyıldan başlayarak mevcut olan kalıplaşmış kadın algısının değişime uğradığı görülmektedir. Mecdilli Meryem bu anlamda etkisi yadsınamaz bir gerçektir.³⁸³

Günahkâr kadına olan bakış, özellikle 13. yüzyıldan itibaren misyonları ve geleceği noktasında devrimleşmiştir. Günahkâr olarak şeytanın tuzağına düşen kadın bu açıdan zamanla bu algının dışına çıkarak imanını kurtarabilmektedir. Bu noktada kadına olan kör bakışın esnediğini söylemek mümkündür.

Tövbekâr Meryem'in en acı gününün bu şekilde resmedilmesi günahkâr kadının kurtuluşa ermesinin mümkün olduğunun da kanıtıdır. Mecdilli Meryem, birçok ikonografide İsa Mesih'in yanında yer alan tövbekâr kadın olarak tasvir edilmiştir.³⁸⁴ Tövbekâr, günahkâr olan Mecdilli Meryem kurtuluşun imkânlı olabileceğinin de en güzel örneği olmuştur. Orta Çağ'ın en keskin günahkâr kadını olan Mecdilli Meryem, kirliliğin bir örneği olurken kurtuluşun da en büyük temsilcilerinden biri olarak umut olmuştur. Havva Ana bir önder olarak insanlık tarihinde yeni nesillerde temsilciler bulduğu gibi Mecdilli Meryem'in de örnekleri olmuştur.

Hristiyanlık anlayışında günahkâr kadınların varlığı kabul edildiği gibi bu tarz bir hayata sürüklenen kadınların kurtuluşa erme imkânlarının olduğu da kabul edilmektedir. Bu konuda önderlik eden Mesih İsa'dır. Bu anlamda bu inanç sisteminde kadının erkeğin gerisinde olduğu kabul edilmekte, kadının günahkâr bir hayat sürdürmüş olması onun hiçbir zaman imanı noktasında aklanamayacağı anlamına gelmemektedir. Bu açıdan kadının bu kesiminin Hristiyan toplumu açısından dikkate alındığı söylenebilir.

Hristiyanlık öğretileri kadının tercihleri sonucu yönlendirme özelliği göstermektedir. Öyle ki bakire bir kadının hayatını nasıl yöneteceğinden günahkâr kadının hayatını şekillendiren bir inanç sistemi olmuştur. Kadın; genç kız, dul, evli olarak belli öğretiler doğrultusunda hayatını sürdürmekle mükelleftir. Bu noktada bakire veya evli kadın seçtiği yolda belli kaideleri yerine getirmelidir.

Evli kadın, evine ve eşine bağlı olarak imanının gereğini yerine getiren kesim olarak sınırları çizilmiştir. Bu noktada da bir örnek figüran işaret edilmiştir. Bu örnekte ilk akla gelen **Sara**'dır. Evli olan kadının görevleri kesin bir şekilde çizilmiştir. Kadın bu noktada ikaz edilerek Sara'nın sadakat ve itaati örnek gösterilmiştir. Orta Çağ'da kadın, her şartta kocasına itaat ve sadakat göstermek zorundadır. Bu konuda kadınların Sara'nın duruş ve tavrını örnek almaları gerektiği ileri sürülmektedir. Sara, kocasına gösterdiği yüksek sadakat ve itaat anlayışıyla özellikle 13. yüzyılın en

³⁸³ Daha detaylı bilgi için bkz. Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği II*, 40-50.

³⁸⁴ Bu anlayışın görsel bir örneği olarak bkz. Kristine Edmondson Haney, *The Immaculate Imagery in the Winchester Psalter* The University of Chicago Press, Vol.20, No.1, 1988, 112.

gözde kadın kahramanı olmuştur. Evliliğin sadece döl üretme, zinadan sakınma ve ilahi lütfâ erişmenin bir yolu olarak görüldüğü dönemlerde Sara bunun en büyük temsilcisi olarak gösterilmiştir.³⁸⁵ Sara, evli olan Hristiyan toplumunun en büyük temsilcisidir. Evlilik kurumu, Orta Çağ Avrupası'nda kimileri için kadının tutsak edildiği yer, kimileri için de ehliyetsiz olan kadının sığınağı olarak kabul edilmektedir. Karşı tarafta evlilik, Hristiyan inancında olmamasının olmasından daha uygun olarak görüldüğü bir yaşantıdır. Kadın, evlilik kurumu aracılığıyla hayatın kötülüklerine karşılık sigortalanmıştır. Bu noktada evliliğin maneviyatının farkında olarak kendisini kutsal gördüğü evine ve kocasına adar.

Evli olan kadın kitlesinin en büyük temsilcisi olarak Sara gösterilebilir. Sara'nın İbrahim'den cariyesini göndermesini istemesi bir kadın olarak kendi hemcinsine uyguladığı bir ötekileştirme eylemi veya kadının eşine karşı olan sadakat ve itaatının en güzel örneği olarak görülebilir. Değerlendirmenin yönü sonucu değiştirir. Çalışmamızda İncil ve Tevrat'ta yer alan Sara'nın Orta Çağ Avrupa toplumundaki misyonu önemlidir. Sara'nın her şartta eşine karşı olan sevgisi, sadakati, itaati toplum kadınlarına verilmiştir. Sara her şartta eşine itaat eden kadın olarak gerek Tevrat'ta gerekse İncil'de örnek olarak gösterilmiştir. Bilgilere bakıldığında Sara'nın öncelikle bir eş olarak itaat etme eğilimindeki örnekler de Tevrat'ta geçmektedir.

Sara, güzelliği ile herkesin dikkatini çeken, Yahudi kavminin atası olarak işaret edilen Abram yani Hz. İbrahim'in eşiştir. Sara yani Saray, anlatıda eşine olan sonsuz itaat ve aşırı bağlılıkla anılır. Bir örnek olarak ifade edildiği üzere Tanrı'nın emriyle Sara ve İbrahim, Kenan bölgesine gitmek için yola çıkar ve Mısır'a girmek zorunda kalırlar. Bu esnada Firavun tarafından öldürmemek için Sara'ya eşi değil kız kardeşi olduğunu söylemesini ister. Sara'nın güzelliği sayesinde İbrahim, Firavun'un büyülenerek onun da canını bağışlayacağını bilir. Böylece bir süre Mısır'da kalan çift, Firavun'un gerçeği öğrenmesiyle oradan gönderilir.³⁸⁶ Bu durum kadının yani Sara'nın sorgusuz itaatının en büyük örneklerinden bir tanesi olarak değerlendirilebilir. Sara, hem tehlikeli olarak kabul gören güzelliği hem de itaat eğilimine yönelik beklentinin bir örneği olarak tasvir edilmektedir.

Sara kadın olarak evli olmanın bütün sorumluluklarını yerine getiren temsilci olarak gösterilirken güzel, itaatkâr, sadık özelliklerinin kadında yer alan bir örneği tasavvur edilmiştir.

Bugün Hristiyan toplumunda kadın temsilcilerin varlığı söz konusudur. Bu, kadın kesimi için örnek olmakla beraber kadına olan saygının da bir sinyali olarak gösterilebilir. Özellikle Hristiyan kesimi için çok değerli olan azizeler bulunmaktadır. Bu kadınlara bahşedilen özel günlerle beraber kadın temsilciler toplumda hemcinslerini manipüle etme özelliğini devam ettirmişlerdir.

15. yüzyıldan itibaren artan azizelerin sayısı çok olmakla beraber kadının dönemsel olarak konumunda değişimlerin olduğu açıktır. Özellikle 7. yüzyıldan başlayarak 14. yüzyıla kadar bu

³⁸⁵ Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği II*, 106-108,

³⁸⁶ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer ve Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2017), 253-254.

değişim net olarak hissedilmiştir. 14. yüzyılla gelindiğinde kadın yerini tek yönde geliştirmiştir. Bu dönemden önce kadın, toplumdaki yerini olumlu ve olumsuz olarak değiştirirken artık var olma noktasına gelmiştir. Bu varlık mücadelesinde en büyük aracı olan kadın temsilciler Orta Çağ toplumu açısından oldukça önemli olmuşlardır.

3.2. Orta Çağ Kadın Algısına Dair Bir Eleştiri

Kadın, Tanrı'nın yasasını çiğneyen ilk kişi olarak tarihî mısralarda yer almıştır. İlk çağlardan başlayarak günümüze değin ilk günahın müsebbibi olan kadın tartışmaların teması olmuştur. Kadın tasvirleri, kadının var oluş mücadelesi, toplumda ikinci sınıfa atanması, toplumdaki rolüne yönelik değişken konumu, karşı cinsin kadın üzerindeki egemenlik sınırları vb. konular üzerinden kadın değerlendirmeye alınmıştır. Konu kapsamı bakımından eleştiriye dâhil edilen kadının dönemsel olarak var oluş hikâyesi işlenirken Orta Çağ kadını bu açıdan en çok dikkatleri çeken dönem olmuştur. Kadının Orta Çağ'da var oluş mücadelesi bu dönem içerisinde kimi zaman silik kimi zaman ise hissedilir derecede yankılı olmuştur. Orta Çağ'ın günümüzde kabul gören zor dönemleri de dâhil olmak üzere kadın merak konusu olmuştur. Konu ve dönemsel sınırlar içerisinde çalışma sahalarında yer alan kadın, Orta Çağ döneminde coğrafya olarak da sınıflandırılarak kaleme alınmıştır. Dolayısıyla tartışma konusu olan Orta Çağ Avrupası'nın kadınına yönelik birbirinden farklı yorum ve değerlendirmeler ortaya çıkmıştır.

Bu tartışmalar neticesinde Orta Çağ Avrupası'nda belirli bir kadın algısı olduğu ortaya çıkmıştır. Günümüze kıyasla bir kadın mevzuu var ise problematiğinde bir muğlak algı söz konusudur. Büyük bir oranının Hristiyan olduğu Avrupa toplumunda kadına yönelik bir algı söz konusudur. Bu algının temelde Yahudilik anlayışından beslendiği muhakkaktır. Bu etkileşimin çok belirgin ya da sınırlı olmasından öte çalışmaya dâhil edilen kısım önemlidir. Temelde birbirinin devamı iki farklı anlayışın kadın algısını olumlu mu yoksa olumsuz mu etkilediği merak konusudur. Bu anlamda çalışmalar dikkatleri çekmektedir.³⁸⁷ Ancak ifade edildiği üzere iki anlayışın farklılığından öte mevcut Orta Çağ Avrupası kitlesinin çoğunluğu için etkin olan inanç sistemi

³⁸⁷ Orta Çağ kadınına yönlendirmesi açısından temel etken olarak gösterilen Hristiyan doktrinleri temelde Yahudilik anlayışının bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla iki anlayış üzerine tartışmalar söz konusu olmuştur. İki anlayışın bakış açısı karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Böylece kadının konumuna yönelik pozitif ve negatif etkiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kadının öncelikle Yahudi anlayışına kıyasla Hristiyanlık anlayışında daha katı olarak değerlendirildiği savunulmaktadır. Kadın, Havva Ana'dan üreyen cins olarak günaha eğilimlidir. On Emire günahlarından muhafaza kendini koruma altına almak için bağlı olmak zorundadır. Kadını bütün günahların sorumlusu olarak gören Yahudilik anlayışı oldukça ataerkildir. Kadın eğitimsiz ve kötü huylu olduğundan her şartta erkek boyunduruğunda olmak zorundadır. Bu anlayışı benimseyen yine kadın örnekleri bulunmaktadır. Kadın, örnekleri vasıtasıyla Hristiyanlık anlayışında da erkek cinsinin gerisine atılmıştır. Bu noktada ortak olan iki anlayışta kadın eksik, eğitimsiz olmakla beraber Hristiyanlık'ta kadın insanlığı günaha sürüklerken İsa bütün insanlığın günahına karşılık kendini kurban ettiği kabul edilmektedir. Burada da kadının günahın tohumunu atmamakla beraber Tanrı'dan uzaktır. Tanrı'ya erişmesi oldukça zor olan kadının bunun için fedakârlık yapması gerekir. Bu noktada iki anlayışın birçok konuda birleştiğini söylemek mümkündür. Daha detaylı bilgi için bkz. Helen Sheehy, "The Bible, Morality and Women", Vol:36 No:9, Yıl: (1985), 556-563.

Hristiyanlıktır. Çalışmamız bu çizgide ilerlemiştir. Hristiyan Orta Çağ Avrupası'nda kadını güçlü kılan veya zayıf kesime atan bir algı söz konusudur.

Tartışma ve değerlendirme sınırları içerisinde bu algının yansımaları Orta Çağ toplumunda hukuk, edebiyat, din, felsefe gibi birçok sahada görülmektedir. Kadın algısının gerekçeleri olan temel prensipler aynı şekilde yansımalarının da sahibi olmuştur. Neden ve sonucun birbirine bağlı olduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda etki ve tepkinin karşılıklı olarak birbirine değdiği sonucuna varılmıştır. Orta Çağ kadınının konumunu etkileyen etkenlerin yanında etkilenen taraflar olmuşlardır. İfade edildiği üzere gerek edebiyat gerek din gerekse diğer etkenler iki yönlü bir oluşumda yer almışlardır.

Kadın, Orta Çağ Avrupası'nda kabullerin aksine silik taraf olmaktan öte bastırılmak istenen tarafta yer almaktadır. Kadın, etkisi bastırılmaya çalışılan taraf olarak özünde güçlü olan cinsi temsil etmektedir. Öncelikle kadın cinsinin atası olan Havva'nın, insan soyunun başlangıcı olan Âdem'i kandıran taraf olarak tehlikeli görülmesi ve kadınların buna dayanarak bastırılmaya çalışılması kadının ne derece dikkate alındığının bir göstergesidir. Kadın, Âdem'i kandırarak insan neslini daimî cezaya mahkûm etmiştir. Bu değerlendirmeler Orta Çağ'da birçok hikâyeyle kadına yönelik algıyı perçinlemiştir. Toplum bu kabullere tutunarak kadını belli bir kalıba sığdırmaya çalışmıştır. Erkek egemen bu toplumda kimi dönem buna ulaşılmış iken kimi dönem kadın buna çılgılık dozunda karşı koymuştur. Eva yani günahın sorumlusu olarak Havva, her zaman günahın aktif bir temsilcisi olarak kadının rolünü tasvir etmiştir. Kadın fitri özellikleri noktasında zayıf, meraklı, kusurludur. Merakından dolayı insanlığı cennetten kovduran kadın bütün kadınların kaderini çizmiştir.

Evrenin yaratılışı, ilk günahın sorumluları, suç-günah kavramları dâhilinde Havva ve Âdem'in anlatısına değinilmektedir. Özellikle günah ve bu günah bağlamında karşı cinslerin sorumlulukları noktasında tartışmalarda yer bulmuşlardır. İlk günahta kadın ve erkeğin sorumlu olmasının ötesinde insanlığın cezalandırıldığı bu yanlış değerlendirmeye alınmıştır. Kötülük kavramı çerçevesinde felsefi bakış açısıyla kötülüğün ilk örneği olarak Âdem ve Havva ikilisi aktarılmıştır. Kötülüğün insanlık tarihinde vuku bulan ilk örneği olarak sunulan yasaklı meyvenin yenmesi, insanoğlunun özünde var olan kötülüğü seçme isteğinden kaynaklı olduğu savunulmaktadır. Bu tercih ile insanoğlu bu günah ve kötülük eğilim ve isteğinden haberdar olmuştur. Günahın ilk insanla beraber insanoğluna aktarıldığı ileri sürülmektedir. İlk günahla beraber insan Tanrı'dan ve manevi hayattan uzaklaşarak körelemiştir. Bu durumdan kurtuluşu mümkün olduğu kadar zordur.³⁸⁸ Bu anlayışla kadın ve erkeğin suç konusunda ortaklık kurduğu kabul edilmiştir. Karşıt fikirlerin bir arada olduğu tartışma yumaklarında kadına eriden daha fazla yüklenildiği muhakkaktır.

³⁸⁸ Metin Topuz, *Kötülük Kavramı Hakkında Üç Perspektif: Augustinus, Kant, Nietzsche*, (Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 64-65.

Kadın, Tanrı'nın üç özellikle sınırlı bıraktığı taraf olarak ağlayan, kandıran ve yün eğirendir.³⁸⁹ Bu anlayışla kadının sınırları yer yer sabitlenmiştir.

Havva Ana'ya yüklenerek saf dışı bırakılmaya çalışılan kadına karşılık Tanrı erkekti. Erkek cinsinde kutsal ruh yer alır veya manevi yetkinlik tamamlanır anlayışı da kadını damgalayarak toplumda ikinci sınıfa atmıştır. Bu anlayış Orta Çağ Avrupası'nda yayılma göstermiştir. Hristiyan toplumun hassasiyetleri doğrultusunda kadın erkek cinsinin dışına atılmıştır. Tanrı'ya beşerî özellikler yüklenirken kadın değil erkek niteliklerinin verilmeye çalışılması erkek egemen anlayışı daha fazla beslemiştir. Bu anlayışın en büyük temsilcisi olarak Aziz Pavlus gösterilmiştir.

Pavlus'un fikirleri bu anlayışın en büyük gerekçesi olarak gösterilmektedir. Toplumun sığındığı ya da dayandığı Pavlus, "Kadın Tanrı'dan uzak kötü özellikleri kendinde toplayan, erkek ise maneviyatını tamamlamaya yakın, üstün varlıktı" tarzı herhangi bir ifadede bulunmamıştır. Pavlus'un fikirleri yorumlamalar ışığında farklı şekilde algılanmıştır.

Pavlus, temelde bir Yahudi olup daha sonra Hristiyanlığı kabul eden ve bu inancın doktrinlerin yayılmasını sağlayan bir elçi olarak çok fazla tartışılmıştır. Gerek Yahudi kesimlerce gerekse Hristiyan kesimlerce eleştirilen önemli biridir. Pavlus iyi bir Hristiyan, özünde Yahudilikten hiçbir zaman vazgeçmeyen, Yahudiliğe kendi çıkarları için ihanet ederek din değiştiren, "antisemitizm", toplumu ayrıştıran gibi değerlendirmelere maruz bırakılan taraf olarak günümüzde de çok fazla tartışılan bir kişiliktir. İfadeleri birçok araştırmacı tarafından tartışma konusu olmuştur. Yorumlanma yönüne bağlı olarak Pavlus, her araştırmacı tarafından farklı bir şekilde değerlendirilmiştir.³⁹⁰

Hristiyanlık inancının elçisi olan Pavlus, Mesih'in öğretilerini yaymaya çalışan biri olarak birçok araştırmacı tarafından bu noktada tartışmalara dâhil edilmiştir. Bu açıdan Yeni Ahit'in bir parçasını oluşturan Pavlus'un düşünce anlayışı, birçok kişi tarafından yorumlanmıştır. Bu yorumlarda ortak bir noktaya erişilmemiştir. Kimilerine göre Pavlus kadın-erkek eşitsizliğini bastıran kimilerine göre ise kadın-erkek arasında keskin bir çizgi çizen kişi olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşlerin temel gerekçesi olarak onun fikirleri gösterilmiştir. "Pavlus ilk feminist şahsiyet olarak kadın erkek eşitliğinin sözcüsüdür." diyen taraflar, Pavlus'un "Mesih İsa'ya iman ettiğiniz için hepiniz Tanrı'nın oğullarıdır. Vaftizde Mesih'le birleşenlerinizin hepsi Mesih'i giyindi. Artık ne Yahudi ne Grek, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayırımı var. Hepsiniz Mesih İsa'da birsiniz. Eğer Mesih'e aitseniz, İbrahim'in soyundansınız, vaade göre de mirasçısınız."³⁹¹ sözünü harmanlayarak Hristiyanlığın kadın-erkek eşitliğine işaret ettiğini savunmuştur. Bu sözün özellikle feminist kesimlerce çok fazla öne sürüldüğü muhakkaktır.

³⁸⁹ Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği II*, 168.

³⁹⁰ Bu konuya dair daha detaylı bilgi için bkz. Pamela Eisenbaum, "Is Paul the Father of Misogyny and Antisemitism?", Wiley, Vol:50 No:4, Yıl: (2000-2001), 506-524.

³⁹¹ (Yeni Ahit, Galatyalılar, 3:26-29).

Hristiyanlık, günümüzde kadın-erkek eşitliğine yakınlık gösteren bir inanış olmakla beraber kadın ve erkeği fitri özellikleriyle farklılaştıran bir anlayıştır. İki anlayışa yakınlığı ve uzaklığı ortak olan Yeni Ahit, dönemin koşullarına göre yorumlandığı gibi yorumcuların anlayışına göre de şekil alan bir inanç sistemidir. Bu anlamda her dinin kabullerinin değerlendirmesi dönemsel ve şahıslar doğrultusunda şekil almaktadır. Bir dinin kabulleri tartışmaya açık olduğu kadar tartışma dışıdır. Yukarıda ifade edilen bakış açısına göre yoruma tabidir. Öyle ki burada anlaşıldığı üzere Mesih'i kabul eden ve takip eden her kesim Tanrı huzurunda eşittir. Maneviyatını tamamlayan her kişi Tanrı'nın sağ tarafına oturma hakkı bulacaktır. "Eşitlik" dünyevi değil daha çok Tanrı huzurunda vuku bulacak bir anlayıştır. Bu noktada Hristiyanlık eşitliğe çağrıda bulunan bir kabuldür demek kadar eşitsizliği getiren bir anlayıştır demek de yanlış olur. Hristiyanlık, kadın ve erkeğin temelde eşit olduğu kadar fitri özellikleri bakımından farklı olduklarını ve iki cinsin tamamlayıcı unsur olduğunu kabul eden bir inanıştır. Kadının erkek, erkeğin kadın açısından tamamlayıcı birer unsur olduğunu savunmaktadır. En azından bizim tarafımızdan bu şekilde anlaşılmaktadır.

Kadın erkek denge veya dengesizliğine yönelik tartışmalarda odak noktası olarak gösterilen Pavlus,³⁹² feminist olarak değerlendirirken öte tarafta kadın-erkek eşitliğini bozan ilk kişi olarak işaret edilmiştir. Kadın ve erkeğin sınırlarını keskin bir şekilde çizen kişinin Pavlus olduğu buna yönelik ifadelerden anlaşılmıştır. Erkeği kadının üstünde olduğu anlamı bazı ifadelerden çıkarılmıştır. Öyle ki "Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı Tanrı'dır."³⁹³ Paralel şekilde kadının erkekten farklı olduğu vurgulanmıştır: "Başına bir şey takıp dua ya da peygamberlik eden her erkek, başını küçük düşürür. Ama başı açık dua ya da peygamberlik eden her kadın, başını küçük düşürür. Böylesinin, başı tıraş edilmiş bir kadından farkı yoktur. Kadın başını açarsa, başını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da tıraş etmesi ayıpsa, başını örtsün."³⁹⁴

Pavlus'un sözleri doğrultusunda farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Pavlus'un ifadeleri ışığında eşitlikten bahsedildiği gibi kadının geriye atıldığı da ifade edilmiştir. Bu konuda fikir ayrılıkları olmasıyla birlikte Pavlus'un Orta Çağ Avrupası'nda etkin bir figür olduğu anlaşılmaktadır.

³⁹² Pavlus, bugün Hristiyan toplumunda saygınlığı çok yüksek olan bir elçidir. Hz. İsa'nın öğretilerini şehir şehir gezerek insanlara aktaran Pavlus'un bir elçi olarak Hristiyanlığa verdiği emek genel itibarıyla kabul edilmektedir. Tarsus'ta doğmuş bir Yahudi olan Pavlus, eğitilmiş ve elindeki güçleri dolayısıyla Anadolu'nun her karışını gezme imkânı bulmuştur. Başlangıçta Yahudi inancının mensubu olarak Hristiyanlara zulmeden, Mesih görünerek benim öğretilerimi yayma görevini sana verdim dedikten sonra Hristiyanlığa geçen Pavlus, Anadolu'nun her karışını gezerek hem Mesih'in öğretilerini yaymış hem de Hristiyanlığa hizmet eden kurumlar inşa etmiştir. Pavlus'un yayma görevi esnasında yazdığı mektuplar İncil'in de bir parçasını oluşturması hasebiyle oldukça kıymetlidir. Pavlus'un yaptığı işler, hayatı ve geçmişi hakkında da bilgi veren bu mektuplardaki her söz kıymetli görülmektedir. Koyu bir Yahudi olarak Hristiyanlığın on emri reddeden bir anlayış olduğuna inanarak bu kesime zulümlerde bulunmuştur. Ancak daha sonra İsa Mesih'in ona görünmesiyle fikri değişmiştir. Karşı olduğu bu anlayışın en büyük destekçisi ve elçisi olmuştur. Günümüzde Pavlus, Hristiyan toplumunda var olduğuna inanılan 12 Havarilerin 13.'sü olarak kabul edilmektedir. Hristiyanlık için verdiği mücadele, bu uğurda şehit edilen Pavlus ve onun mektupları Hristiyan toplumlarında çok kıymetli görülmektedir. Gerek Pavlus'un hayatı gerekse mektupları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. *Tarsuslu Elçi Pavlus*, (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009).

³⁹³ (Yeni Ahit, 1.Korintliler, 11:3).

³⁹⁴ (Yeni Ahit, 1.Korintliler, 11:5-7).

Bu noktada Pavlus'un kadın-erkek eşitliğini savunan bir temsilci olduğuna dair değerlendirmeler görülmektedir. Bu yöndeki çalışmalar, genelde onun ifadeleri değerlendirilerek kaleme alınmıştır.³⁹⁵

Orta Çağ Avrupası'nın kadın algısına damga vuran Pavlus'un fikirleri günümüzde yorumlanmaya devam etmektedir. Bu açıdan bu konuda parantez açılması uygun görülmüştür. Pavlus'un yani Yeni Ahit'in kabulleri gerçekten de iki cinsi birbirine yakınlaştırıp uzaklaştırmış mıydı? Kadın ve erkek farklı iki cins olarak kabul edilebilir. Pavlus, yaradılış olarak bu farkın olduğunu ifade ederken bazı ifadelerin de iki cins arasında üstünlük derecelendirmesi yaparak İncil'de bir hiyerarşinin varlığını akıllara getirmiş olabilir. Bu konuda çok fazla tartışma konusu olan maddelere bakıldığında eşitlik kavramına karşı bir erkek üstünlüğü hissedilebilir. Erkeğe ilahi özellikler bahşedilip kadının itaatinin gerekli olduğu Orta Çağ Avrupası'na empoze edildiği belki de en etkili ifade şudur: "Erkek başını örtmemeli; o, Tanrı'nın benzeri ve yüceliğidir. Kadın da erkeğin yüceliğidir. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı. Bu nedenle ve melekler uğruna kadının başı üzerinde yetkisi olmalıdır."³⁹⁶

Pavlus'un bu ifadeleri erkek baskın Orta Çağ toplumunda bir dayanak olmuştur. Hristiyan toplumunda erkek baskın bir anlayışın dinî kabullerle uyumlu halde olması bunu kalıplaştırmıştır. Din, Orta Çağ toplumunu şekillendiren en temel prensip olmuştur. Pavlus'un en önemli elçi yani sözcü olması hasebiyle ifadeleri kıymetlidir. Sözcülerin her biri kıymetli olmakla beraber kadın erkek kesiminin toplumda varlık bulma eğilimlerine en fazla değinen kişi olması onu diğerlerine kıyasla daha dikkat çekici kılmıştır. Pavlus erkeği üstün dereceye yerleştirir. Kadın erkek eşitliğine yeşil ışık yakan Pavlus, aksi bir ifadeyle kadının sınırlarını çizip erkeği ilahi güce yakın olduğunu savunarak kadının erkek itaatine sevk etmiştir. Radikal Hristiyan olan Orta Çağ Avrupası, bazı ifadelerde kendilerince tamamlayıcı bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Öyle ki Hristiyanlık inancında Tanrı'nın erkek olarak kabul edilmesi, erkeğin kadın karşısında üstün bir dereceye yerleşmesine neden olmuştur. Bu anlayışın temelde arkasında yine Pavlus'un ifadeleri yer almaktadır:

Tanrı'nın erkek olma kabulü;

"Çünkü Tanrı meleklerin herhangi birine,

"Sen benim Oğlum'sun,

Bugün ben sana Baba oldum"

Ya da, "Ben O'na Baba olacağım,

O da bana Oğul olacak" Demiş midir?"³⁹⁷

³⁹⁵ Bu çalışmaların bir örneği olarak bkz. Robin Scroggs, " Paul and the Eschatological Women", *Oxford University Press*, Vol:40 No:3, Yıl: (1972), 283-303.

³⁹⁶ (Yeni Ahit, 1.Korintliler, 11:7-10).

³⁹⁷ (Yeni Ahit, İbraniler, 1:5).

Paralel bir şekilde Yeni Ahit'in başka bir yerinde şu ifadeler yer almaktadır: **“Şunu demek istiyorum: Mirasçı her şeyin sahibiyse de, çocuk olduğu sürece köleden farksızdır. Babasının belirlediği zamana dek vasilerin, vekillerin gözetimi altındadır. Bunun gibi biz de ruhsal yönden çocukken, dünyanın temel ilkelerine bağlı yaşayan kölelerdik. Ama zaman dolunca Tanrı, Yasa altında olanları özgürlüğe kavuşturmak için kadından doğan, Yasa altında doğan Öz Oğlu'nu gönderdi. Öyle ki, bizler oğulluk hakkını alalım. Oğullar olduğunuz için Tanrı öz Oğlu'nun “Abba! Baba! diye seslenen Ruh'u'nu yüreklerinize gönderdi. Bu nedenle artık köle değil, oğullarınız. Oğullar olduğunuz için de Tanrı sizi aynı zamanda mirasçı yaptı.”**³⁹⁸

Bu ifadeye bakıldığında iki değerlendirmeye gidilebilir. Tanrı'ya beşerî niteliklerin atfedilmesinden önce dikkatimizi çeken bir başka unsur baba-vasi anlayışının dinî doktrinlerde yer almasıdır. Öyle ki gerek Roma gerekse Roma dönemi sonrası Orta Çağ boyunca bu anlayış kendini hissettirmiştir. Toplumda kilit olan anlayışların temel etkenlerinden birinin din olduğu burada tekrarlanmıştır. Orta Çağ Avrupası'nda dinin manipüle ettiği bir yelpaze söz konusu olmuştur. Din ve idari sistemin ayrı sahalarda iken birçok yönde benzeşmeleri tesadüf değildir. Bu açıdan dinin Orta Çağ Avrupası'nı yönlendiren en büyük etken olduğunu tekrarlamak elzemdir. Din, toplumu her açıdan yönlendiren temel unsur olarak Avrupa'yı koordine eden yapı taşıdır denilebilir.

Diğer tarafta bu ifade, Tanrı'ya beşerî bir özellik vererek erkek üstün bir noktaya getirilmiştir. Bu ifadeyle sadece Tanrı'ya erkeksi bir özellik verilmemiştir, aynı zamanda dişil özellikleri olan kesimi geriye atmıştır. Orta Çağ toplumunda yer edinmiş olan erkek egemenlik anlayışının dayanağı dinî kabullerin yorumlanmasıdır. Dinî kabuller toplumda kadın algısını etkilediği gibi bu algıyı yansıtmıştır. Dinî doktrinler kadını belli kalıplarda bırakmıştır. Kadının o dönemde sınırları belirlenmiştir. Kadının eğitime muhtaç, günahın tohumlarını atan taraf olarak lanse edilmesinin temelinde dinî kabuller yani büyük oranda Pavlus'un öğütleri yatmaktadır. Bu öğütlerde kadının eğitime muhtaç, aciz bir varlık olduğu anlamı çıkarılarak kadının kocanın gerisinde, onu takip eden ve onun eğitimine muhtaç olan kişi olduğu ve kurtuluşa ermesinin de bu yolla mümkün olduğu ifade edilmiştir. **Pavlus'un “Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Âdem sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeter ki, sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın.”**³⁹⁹ ifadesi Orta Çağ toplumu kesimlerince farklı yorumlanıp yönlendirme aracı olarak kullanılmıştır.

Bu ifade, belki de kadının Orta Çağ toplumundaki yerini muğlaklaştıran en etkili ifadedir. Yorumlama noktasında farklı değerlendirmeye alınabilecek bu ifadeden kadının bir günah sembolü olarak dışlanma anlamı çıkarılabilirken kurtuluşa erişmenin imkânsız olmadığı anlamı da çıkarılabilir. Farklı bir şekilde kadının eğitimde yer almaması fikrinin Orta Çağ'da özellikle kilise tarafından kabul

³⁹⁸ (Yeni Ahit, Galatyalılar, 4:1-7).

³⁹⁹ (Yeni Ahit, Timoteos, 2: 11-15).

gören bir anlayış olup Pavlus'un bir öğretisi olarak yaygınlaştığı yorumu da yapılabilir. Kadının Orta Çağ boyunca eğitim kurumu olarak evlilik kurumunda yer alması ve koca eğitimiyle sınırlı kalması gerektiği fikrinin özü temelde Pavlus'a dayanmaktadır. Pavlus, bugün Hristiyan toplumu açısından hâlâ önemini koruyan bir elçidir. Mevcut olan kayıtlarda sınırlı da olsa bu anlayışın yansımalarını görmek mümkündür. **Kayıtlarda "Toplunun her kesimindeki kadının kendi irade ve gücü nispetinde dahi eğitim almasını kesin suretle yasaklıyoruz."** ifadesinin yer alması, Orta Çağ kadınının bu konuda mağdur edildiğini gösterdiği gibi bunda aracı olanın din olduğu muhakkaktır.⁴⁰⁰ Bu açıdan Pavlus'un ve dinî doktrinlerin tesirinin dönemsel olarak devamlılık göstermiş olduğu anlaşılmaktadır.

Pavlus bu noktada kadını Orta Çağ'da eğitimin ve erkeğin dışına atan kişi olarak işaret edilebilir. Özellikle kadının eğitim vermesine sıcak bakmaması Hristiyan kadının yaşadığı en büyük yoksunlukta karşı tarafın dayandığı argüman olmuştur. Kadın eğitim kurumunda yer almamalı ve erkek onun vasisi kocası, babası, erkek kardeşi olarak onu eğitmelidir. Eğitimi cinsiyete indirgeyen Pavlus'un tutumunun Orta Çağ boyunca kadın ve eğitime yönelik bakış açısıyla uyumlu olması elbette ki tesadüf değildir. Özellikle kilisede bu anlayışın baskın olması Pavlus'un Yeni Ahit'in elçisi olarak öğretilerinin ne kadar baskın olduğunu göstermektedir.

Pavlus bir aracı unsur olarak Orta Çağ toplumunu yönlendiren temsilci olmuştur. Kadın-erkek anlayışını manipüle eden ifadelerle Orta Çağ toplumundan başlayarak günümüzde dikkatleri çekmiştir. Pavlus'un yaygın fikirleri tartışma sahalarında bir telkin konusu olmuştur. Pavlus, kadının yerini sabitleştiren ve bir o kadar da geriye atan ilk isim olarak akıllara gelmektedir. Mesih'in öğretilerini yayan elçi olarak her ifadesi dikkatleri çekmiştir.

Bugün onun öğretileri okunduğunda hümanist bir anlayış olan Hristiyanlığın eşitlik kadar eşitsizliği de çağırıştırdı söylenebilir. Kadın ile erkeği yakınlaştıran ve uzaklaştıran öğretilerin bir arada olduğu muhakkaktır.

Pavlus'un fikirleri özellikle kilisede bir dayanak olarak gösterilmiştir. Yerleşmiş bir anlayışla kadın Orta Çağ boyunca itaat altında tutulmaya çalışılmıştır. Kadın, İncil ve Tevrat'ta yer alan ifadeler ışığında toplumda bir yerde konumlandırılmaya çalışılmıştır. Kadın, erkek vasilliğinde yer alması gereken günah tohumu olarak eğitim başta olmak üzere birçok haktan mahrum bırakılmıştır. Erkek egemen Orta Çağ Avrupası'nda dinî kabuller başta olmak üzere birçok yoldan kadın erkeğin gerisine atılmıştır. Erkek ve erkek egemen toplumu benimseyen kilise de buna hizmet etmiştir.

Pavlus, Hristiyan olan bu kesimin kadın-erkek anlayışını şekillendiren kişi olarak gösterilirken bu anlayışa yönelik değerlendirmeler farklılık göstermiştir. Ataerkil olan toplumda kadına yönelik yaklaşımlar kişiler de işaret edilerek değerlendirmeye alınmıştır. Her dönem geri plana atılan kadın,

⁴⁰⁰ *The Register of William Greenfield Lord Archbishop of York 1306-1315, Part III, 137.*

dönemsel olarak farklı yerlerde konumlandırılmıştır. Dönemin araştırmacıları arasında kadının olduğu ve olması gereken konum noktasında tartışmalar yaşanmıştır.

Pavlus başta olmak üzere birçok kişinin ifadeleri üzerinden kadın değerlendirmesi yapılmıştır. Dönemsel olarak çalışma sahamızı kapsayan 13. yüzyıla bakıldığında Pavlus'un fikirleri de baz alınarak kadının erkek karşısındaki duruşu anlamlandırılarak yeri sabitleştirilmeye çalışılmıştır. 12 ve 13. yüzyıllar arası kadın değerlendirmeleri yenilenmiştir. Bu değerlendirmelere bakıldığında kadın, cinsiyet farklılığı vurgulanarak toplumsal cinsiyet çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu dönem cinsiyetçi anlayışın daha çok ön planda olduğu görülmektedir. Kadın ve erkeğin fiziksel açıdan farklı oldukları kabulü baskındır. Paralel şekilde farklı olan iki cins duyarlılık ve akli nitelikleriyle ayrıştırılmışlardır. Erkekte var olan akıl ile kadındaki duyarlılık, iki tarafın hem ayrı hem de tamamlayıcı özellikleri olarak bir araya getirilir. Bu noktaya değinen araştırmacılar yaratılış anlatısı ve Pavlus'un ifadeleri üzerinden özellikle kilise tarafından oluşturulan algıya da cevap bulmaya çalışmışlardır. Pavlus'un ifadeleri bazı araştırmacılar tarafından kadının Tanrı suretinden uzak olduğu şeklinde yorumlanırken kimi araştırmacılar kadın ve erkeğin bir olduğu ve dolayısıyla kadının bu ilahi yakınlığının mümkün olduğu yorumunu yapmıştır. Kadının Âdem'in bedeninin bir parçasından türemesi de göz önünde bulundurularak kadın ve erkek yakınlaştırılmıştır. Özellikle Pavlus'un fikirlerini destekleyen St Augustine'nin fikirleri de bu değerlendirmelerde ham madde olarak kullanılmıştır. "Kadın Tanrısal nitelikten uzaktır." anlayışıyla kilisenin kadını entegre etme isteğinin kadının kilisede görevlerde bulunarak papaz töreni ve vaaz yetkisinden mahrum edilme telaşından kaynaklı olduğu iddiası belli dönemlerde yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir.⁴⁰¹

Augustinus, Hristiyan dünyasını derinden etkilemiş şahsiyetlerden biridir. Aziz Augustinus yaratılış fikirleriyle insandaki Tanrısal niteliği kabul etmiştir. "Rabbim olan Tanrı'ya nasıl yakarmalıyım? Yakarmak demek onu kendi içime çağırmak demektir. İyi ama bende Tanrının gelebileceği bir yer var mı? Yeri ve göğü yaratan Tanrı bende nereye gelecektir? Ey Rab Tanrı, içime nasıl sığacaksın, bu mümkün mü? Yarattığı Yer ve Gök, seni içinde mi taşıyor ve ben seni içimde mi taşıyorum? Ya da var olan hiçbir şey sensiz var olamayacağı için, var olan her şey seni içinde mi taşıyor? Madem ki varım öyleyse niçin bana gelmeni isteyeyim senden, bende olmasaydın var olmazdım ki."⁴⁰²

Augustinus insanın özünde var olan Tanrısal nitelikte beraber dindar bir Hristiyan olarak çoğalmanın gerekleri ve bir buyruk olması açısından da değerlendirmelerde bulunmuştur. İnsanın evlilik akdi ile beraber çoğalmasına yönelik değerlendirmeleri de dikkat çekmektedir.⁴⁰³

⁴⁰¹ Emmanuel Bain, Caroline Mackenzie, "Feminity, viel and shame in ecclesiastical discourse (twelfth-thirteenth)", *Edions Belin*, No:47 Yıl:((2018), 45-51.

⁴⁰² Saint Augustinus, *İtiraflar*, çev., Dominik Pamir, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999), 14.

⁴⁰³ Saint Augustinus, *İtiraflar*, 350-52.

Kadın doğası gereği Tanrısal nitelikten uzak veya yakındır değerlendirmesi yapılmadan önce kabul edilebilir ki bu tartışmalarda kadının yeri net bir şekilde oturtulmamıştır. Öte tarafta kadının Tanrısal niteliğinin mümkün olmasından öte var olduğu iddiaları Tevrat'taki ifadelerle pekiştirilmiştir. Araştırmacıların odak noktası olan Tanrısal niteliğin insanda var olduğu anlayışı farklı değerlendirmeleri beraberinde getirmiştir. “İnsan” kavramı üzerinden kadının da bu özelliği taşıyıp taşımadığı sorgulanmıştır. Tartışmaların odağında kadının Tanrısal bir boyut taşımasının yanında Tanrı'nın kadın ve erkek niteliği barındırıp barındırmadığı tartışmaları da farklı bir versiyonda kadın tartışmalarını alevlendirmiştir. Kadın ve erkekteki Tanrısal özellik, sadece Orta Çağ dönemindeki Hristiyan toplumlarca tartışılmamaktadır. Hristiyanlığın köken dini olarak kabul edilen Yahudilik inancında da kadın-erkek karşılaştırması yapılarak kadının konumuna tesir edilmiştir.

Gerek Yahudilik gerekse Hristiyanlık anlayışında bu konuda ayrı fikirlerin söz konusu olduğu görülmektedir. Kadın ve erkekteki Tanrısal nitelik üzerine tarih boyunca gizli veya aşikâr değerlendirmeler yapılmıştır. Bu tartışmalarda temel malzeme olarak yaratılış anlatısı kullanılmıştır. Bu noktada tartışma konusu ortak olan Yeni Ahit ve Eski Ahit taraftarları arasında uzlaşma söz konusu olmamıştır. İki taraftaki tartışmalar ortak olmamakla birlikte kadının konumunda her dönem bocalanmasına neden olmuştur. Kadın ve erkeğin Tanrı tarafından yaratıldığı ve farklı cinsler olduğu fikrinde hemfikir olan kesimlerde Tanrısal özelliğe yakınlık-uzaklık noktasında fikir ayrılıkları söz konusu olmuştur. Yaratılış anlatısı üzerinden eşitlik ilkesine tutunan kesimlere karşılık erkeğin üstün varlık olduğunu ve diğer taraftan insan olarak iki tarafın eşit olduğunu kabul eden değerlendirmeler bir arada görülmektedir. Cinsiyet farkına karşılık kadın ve erkekte ruhsal eşitlik kabulleri de yaygınlık göstermiştir. Bu değerlendirmelerde kadın ve erkek arasında bir derecelendirmeye gidilmiştir. Ağırlıklı olarak erkek üstünlüğünü savunan kesimlere karşı kadının üstün varlık olduğunu savunan değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bu açıdan genel bir değerlendirmeye varılmamıştır. Talmud inancı doğrultusunda da bu konuya değinilmiştir. Özellikle Talmud hikâyeleri bu konudaki tartışmaları canlandırmıştır. Hahamlarca bu konu yaratılış anlatısı üzerinden değerlendirilmiştir. Bu tartışmalarda Talmud anlayışında bir birlik olmadığı gibi çok farklı değerlendirmeler de görülmektedir. Talmud üzerinden yapılan değerlendirmelerin belki de en ilginç olanı Âdem'in biseksüel olarak başlangıçta çift cinsiyetli yaratıldığı kabulüdür. Bu kabul gereğince Âdem yaratıldığında hem kadın hem de erkektir. Kaburga kemiğinden yaratılan kadın hikâyesine de bir ilave olarak Âdem'in en kadınsal bölgesinden parça alınarak kadının yaratıldığı kabuller arasındadır. Bu efsanevi haham anlayışı Augustinus gibi birçok kişi tarafından reddedilmiştir. Âdem'in “hermafrodit” yani çift üreme organına sahip olduğu iddiası, devamında Tanrısal niteliğe iki cinsin de eşit yakınlıkta olduğu fikrini yaratmıştır. Tanrı'nın bu noktada eril mi yoksa dişil mi olduğu sorusu da akıllara gelmiştir. Âdem'in iki cinsi barındırdığı fikri Tanrı'nın hem eril hem dişil olduğu kabulünü devamında getirmiştir. İnsan üzerinden Tanrısal nitelik anlayışı başta Yahudi düşünür olan Philo tarafından değerlendirmeye alınmıştır. Tanrısal niteliğin insanda bedensel değil ruhsal olarak var olduğunu kabul etmiştir. İnsan

bedeninin Tanrı'ya benzemesinin imkânsız olduğunu kabul eden Philo, ruhun benzerliğini zihinsel olarak açıklamıştır. Bu noktada kadını duyu-algı bakımından tanımlayan Philo, erkeğin akıl yönüne vurgu yapmıştır. Bu değerlendirme aynı şekilde yaratılış anlatısı üzerinden de ağırlıklı olarak yapılmaktadır.⁴⁰⁴

Yaratılış anlatısının temsilcisi Havva Ana aracılığıyla kadın belli özelliklerle damgalanmıştır. İlk kadına dair hikâyeler dilden dile dolaşırken kadının toplumdaki yeri ve kadına yönelik algı gün yüzüne çıkmaktadır. Tarihî birer karakter olarak Âdem ve Havva kadın-erkek tasvirinin temel nedeni olmuştur. Gerek hikâyeler gerek minyatürlerce konu edinilmişlerdir. Kadın yılanı, erkek ise kadına kanarak gelecek nesillerin kaderini belirlemiştir. Hikâyelerde ana karakter olan Havva ve Âdem, bir taraftan da geleceğin algısına tesir etmişlerdir. Kadın, zafiyetlerine kanma noktasında daha zayıf fikirlidir. Havva'nın meyveyi alırken aklını geriye atması ve Âdem'in de duyu algısıyla hareket etmesi kadının erkekle kıyaslandığında daha zayıf bir birey olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Erkek önce yaratılan varlık olmasına karşılık kadın ondan yaratıldığı için daha zayıf ve kusurlu olarak görülmektedir. Yaratılış şekilleri ve süreleri farklıdır. Kadın ve erkek aynı türdeki farklılaşmanın en iyi örneği olarak kabul edilmektedir. Kadın, erkekle aynı algıda olmamakla birlikte kadının yapısı daha yumuşak, kadınsı olduğundan daha çabuk boyun eğme eğilimi gösterir. Erkek ise kadından daha mükemmel yaradılıştaki olup daha aktif ve yönetilmekten öte yönetmeye yatkındır. Kadın erkeğe kıyasla daha merhametli, kolay ağlayan, kıskançlığı fazla olmakla birlikte edilgen tarafı temsil eder. Erkek ise etken tarafı temsil etmektedir. Kadın ve erkek aynı türün farklılaşması olarak görülmenin yanında beden dışı doğarken ruh erkek kaynaklıdır. Ruh, adalet, sağduyu, bilgelik, cesaret gibi özellikleri erkeğe aksettirir. Erkeğin üstün varlık olarak daha kusurlu olan kadına hükmetmesi, doğanın kanunu olarak kabul edilmektedir.⁴⁰⁵

Kadın ve erkek cinsleri üzerinden yapılan değerlendirmelerde temelde Âdem ve Havva üzerinden tartışma açılırken genel olarak kadın ilk suçun tohumunu atan taraf olarak lanse edilmektedir. Bu konuda sayfalarca yazılırken ilk insanlık suçu kadını yüzyıllarca geriye atmıştır. İnsanlık tarihinin “günah” sembolü olarak kadının, bu karede aksettirilirken erkek bu konu üzerinden genel olarak yüceltilen ve kandırılan taraf olarak yer almıştır. Orta Çağ kadın anlayışının yönlendirilmesinde katkıda bulunan birçok isim bulunmaktadır. Başlangıçta bu mevzunun öncüsü olan Pavlus kadar St. Augustinus'un⁴⁰⁶ fikirleri de toplumu yönlendirmiştir. Bu açıdan Augustinus'un Orta

⁴⁰⁴ Maryanne Cline Horowitz, “The of God in Man: Is Woman Include?”, *Cambridge University Press on behalf of the Harvard Divinity*, Vol:72 No:3/4, Yıl: (1979), 175-194.

⁴⁰⁵ Dorothy I. Sly, “Biblical Women (I): Eve”, (kitap bölümü), *Brown Judaic Studies*, 91-108

⁴⁰⁶ MS 354 yılında Kuzey Afrika'da doğan Augustinus, Orta Çağ Hristiyan dünyasında isyancı bir kimlikle tanınmaktadır. Hristiyan bir ailede doğan Augustinus, farklı bir anlayışta ahlak ve felsefe üzerinden evreni anlama ve algılama arayışında bulunmuştur. Manechaenizm başta olmak üzere farklı inanç sisteminin üyesi olarak “ahlak” üzerinde kafa yormuştur. Bu arayışta Platon'un fikirlerine karşı bir sempati duyan Augustinus, Neo-Paltonculuğa yönelerek ahlakın temel kavramları olan iyi ve kötü üzerinde düşünce dünyasını genişletmeye çalışmıştır. Temel hedefi ahlaki açıdan doğruyu yakalamak olan Augustinus otuz yaşlarında Hristiyanlığı kabul etmiştir. İncanın mensubu olmakla yetinmeyip ileriki dönemlerde piskopos olan Augustinus 430 yılında vefat etmiştir.

Çağ kadın algısına paralel fikirleri dikkat çekmektedir. Öyle ki ilk insanlık suçunu kadına yüklerken ilk devlet suçunun sahibi olan Kabil'e aynı derecede yüklenmemiştir. Neden erkeği kandıran taraf olarak kadının işlediği suçu bütün kadınlara yüklerken kardeş katline rağmen erkeğin suçunu sonraki nesle yüklememiştir? Kardeş katli ile erkek neden kötü tohum olarak dillendirilmemiştir?

St. Augustinus'un, sözleriyle hem kadının zayıflığını hem de erkeğin yüceliğini aktarırken iki tarafa adil bir tutumda bulunup bulunmadığı tartışma konusu olmuştur. Kadına olan bakış açısının, Orta Çağ toplumunun fikirleriyle uyumlu olması algı şekillenmesinde etkin bir rol oynama ihtimalini arttırmaktadır. Diğer tarafta bazı ifadelerinde ilk günah konusunda Âdem'in de yer aldığını ifade eden Augustinus, suçun soy kaynaklı bir eylem olduğunu ve Âdem'in de ilk günahın ortağı olduğunu kabul eder. Bu noktada adil olan Augustinus'un diğer tarafta kadının suçtaki ortaklığına yönelik ifadelerinin oldukça cinsiyetçi bir yaklaşım içerdiği görülmektedir. Kabil'in ilk devlet suçlusu olarak insani zayıflıklara yenik düştüğünü kabul eden Augustinus, kadının devletin inşasındaki rolü bir tarafta kadını erkeği kötülüğe yönlendiren taraf olarak aksettirmiştir. Augustinus, erkekler için "Tanrı'nın evlatları" sıfatına karşılık kadınlar için "İnsanların kızları" sıfatını kullanmıştır. Ona göre Tanrı'nın evlatları insanoğlunun kızlarına âşık olup Tanrı'nın emrinin dışına çıkmışlardır.⁴⁰⁷

Kadınlara güzellik gibi dünyevi unsurlarını kullanarak erkekleri doğru yoldan saptırdıklarını iddia eden Augustinus'un fikirleri günümüz kadın anlayışına ters olduğu kadar Orta Çağ kadın anlayışıyla oldukça uyumludur. Orta Çağ kadın bakış açısına uyumlu olan Augustinus anlayışının Hristiyanlık doktrinleriyle uyumlu olması, dinin yaygınlığını burada da bizlere göstermektedir. Yaratılış alıntısına atıfta bulunan Augustinus, Âdem'i kendisinden yaratılan kadın tarafından kandırılıp ölümsüzlükten mahrum bırakılan adam olarak ifade eder.⁴⁰⁸

Orta Çağ kadını din başta olmak üzere birçok gerekçe ile erkeğin gerisine atılırken erkek, üstün varlık olarak belli kaideler çerçevesinde yüceltilmiştir. Tanrı'nın evladı olarak kutsal bir yere oturtulmaya çalışılmıştır. Kadın ve erkek arasındaki algısal farklılık döneme yönelik tartışma çemberini genişletmiştir. Elbette ki bu tartışmaların fitilini ateşleyen dönemin düşünürlerinin topluma empoze ettikleri kabullerdir. Bu kabullerin toplumu etkisi altına alması ve yönlendirmesi, çeşitli soruları ve buna mukabil yeni yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Buna en iyi örnek, kadına yüklenen niteliklerle beraber erkeğin üstün varlık olarak Tanrı niteliğine yakın olduğu anlayışıdır.

Kadın ve erkeğin taşıdığı Tanrı niteliği üzerindeki tartışmalar gerek Hristiyan gerekse Yahudi toplumlarında çok sık yaşanmıştır. Hristiyan din bilginlerine Tanrı'nın cinsiyeti nedir ya da sizdeki bu

etmiştir. Tanrı Devleti adlı çalışmasıyla bilinen Augustinus, felsefe ve ahlak üzerine birçok eser bırakmıştır. Gunnar Skirbekk, Nils Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, çev., Emrah Akbaş ve Şule Mutlu, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2001), 155-156.

⁴⁰⁷ Augustinus, *Tanrı Devleti Seçmeler*, 15. kitap, çev., Öncel Sencerhan, (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2021), 119-132.

⁴⁰⁸ Augustinus, *Tanrı Devleti Seçmeler*, 105.

anlayışın kaynak ve gerekçesi nedir? gibi sorular yöneltildiğinde alınan cevap, Kitab-ı Mukaddes'teki Pavlus ifadeleri ilave edilerek Tanrı'nın suretinin bedensel olarak değil ruhsal olarak yansıdığına inanıldığıdır. Tanrı'ya beşer özellikleri verilme anlayışının kesinlikle kabul edilmediği genel Hristiyan kitlelerinde İsa'nın gökteki Tanrı olduğu kabul edilmektedir. "Tanrı-Oğul-Kutsal Ruh" yani teslis ritueliyle bunu tekrarlamaktadırlar. Teslis inancı; Tanrı, Hz. İsa ve Meryem Ana'nın özdeş olduğu temel anlayıştır. Bu anlayış üzerinden Tanrı, erkek ve kadın özdeşliği yan anlayış olarak onaylanabilir ve bu noktada Tanrı katında kadın ve erkeğin bir olduğu kabul edilebilir. Bu noktada dünyevi hayattan daha çok manevi hayata hizmet edildiği kabul edilen Hristiyan kesimlerce madde anlayışı değil temel alınan maneviyattır. Bu dünya değil önemli olan Tanrı ve İsa'ya kavuşulan gündür. O gün geldiğinde kadın ve erkek ayırımı yapılmaksızın imanı tam olan her insanoğlu Tanrı'nın sağına yani Hz. İsa'ya yakın olacaktır. İncil esas alındığında genel çerçeve bu şekildedir. Ancak bu dünya için kadın ve erkeğin sınırları çizilmiştir. Tamamlayıcı iki unsur olarak kadın ve erkekten kadın olan erkeğe tabi olmak zorundadır. Bugün benzer bir anlayışla kadının duygusal bir varlık olarak akli yanı baskın olan erkeğin himayesinde bulunması gerektiği hâlâ geçerli bir fikirdir. Bedensel ve zihinsel farklılıkları göz önünde bulundurarak bu anlayış Hristiyan kesimlerce çoğunlukta kabul edilmektedir. İnançlarının bir temeli olarak günümüze kadar varlık sürdüren bu anlayış, kadın konularında sık sık dile getirilmektedir. Geçmişte ve günümüzde kadın konusu farklı açılardan değerlendirilirken kadının konumu noktasında fikir birliği tam olarak sağlanamamıştır. Bu tartışmaların odağındaki çalışmamızın ruhunda mevcut olan anlayış, öncelikle kadının tartışıldığı dönemdeki şartların göz önünde bulundurulması gerektiğidir. Kadının varlık bulduğu dönemin siyasi, sosyal, ekonomik, felsefi durumu ve din başta olmak üzere çok geniş bir inceleme ve tartışmadan sonra kadın olgusu değerlendirilmelidir. Bugünün feminist bakış açılarının bu konuda eksik olduğunu söylemek çok yanlış olmasa gerektir. Öte tarafta daha önce de ifade edildiği gibi kadın ve erkek farklı cins ve anlayışlara sahip olmakla beraber evrende belirleyici misyonları bulunmaktadır. Bunu kabul etmek ve ifade etmek antifeminist bir anlayışın söz konusu olduğu anlamına gelmez. Orta Çağ kadını günümüz şartlarına göre değil Orta Çağ'a göre değerlendirilmelidir. Belli bir kalıbın ve anlayışın varlığı, konuyu tamamlayıcı kılmaz. Bu kalıpların neler olduğunun ve nasıl oluştuğunun bilinmesi konunun doğruluk payının artışı için elzemdir.

Kadının bu dönemde tartışma yelpazesinde bedensel ayrılığı ifade edilirken ruhta erkekle bir olduğu kabulü makul bir değerlendirme olarak kabul edilebilir. Kadının bu açıdan değerlendirmeye alınması daha net bir doğruya götürebilir. Kadın konusu tartışma sahasına alınırken belki de en temel öncelik, kadının bedensel ve zihinsel olarak karşı taraftan farklı olduğunu kabul etmektir. Daha sonra kadının var olduğu dönemin koşulları da göz önünde bulundurulmalıdır. Kadının fitri olarak bir erkekten farklı olması kabulü, kadını ötekileştirmenin bir adımı olarak düşünülmemelidir. Bu, bir ötekileştirme eğilimden daha çok özelleştirme adıımıdır. İnsanı kadın ve erkek olarak yaratan, ardından senin görevin bu seninki de bu diyerek kadın ve erkeğin farklı misyonda olduğunu belirten Tanrı idi.

Dolayısıyla bu ifadenin bir ötekileştirme olarak algılanması doğru değildir. Kadın dönemin koşulları da dikkate alınarak değerlendirildiğinde gerçekçi bir değerlendirmeye yaklaşılmaya olanak sağlanacaktır. Orta Çağ Avrupası'nda kadın toplumdan saf dışı bırakılan olmanın ötesinde koşulların mağduriyetini yaşayan taraf olarak değerlendirilmelidir.

Kadına olan bakış açısı ve kadının durumu her dönem revize edilmektedir. Dönemin şartları gereğince sürekli yer değiştiren bir algı söz konusu olmuştur. Bu algı üzerine tartışmalar oldukça yoğunur. Kadının statüsü tam olarak neresidir veya neresi olmalıdır konusu tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Kadının evlilik kurumunda kalması gerektiğini savunan bir Orta Çağ Avrupası'na bakıldığında çok farklı yorumlar söz konusudur. Kadın, konumlandırıldığı “evlilik” kurumu üzerinden de değerlendirilmiştir.

Orta Çağ Avrupası'nda kadın erkekle daha çok evlilik kurumu çerçevesinde düşünülen bir varlık olarak onun bu kurum içerisindeki konumu da yer yer tartışılmıştır. Kadın, bu kurum vasıtasıyla da belli bir yerde konumlandırılmıştır. Öncelikle ifade edilebilir ki Hristiyan bir toplumda evlilik kabul gören ve sınırları hem yasal olarak hem de dinî olarak belirlenmiş bir yerdir. Evlilik, kadının gizemini muhafaza ettiği ve bedeninin tamamlayıcı unsuru olan kocasıyla yaşam sürdürdüğü ev kutsal bir yer olarak kabul edilmektedir. Bu kurum içerisinde kadının varlık algısı, tartışmalara konu olmuştur.

Evlilik akdi, kadın ve erkeğin misyonu, görev ve sorumluluklarının yanında kadın ve erkeğin aynı kurum içerisindeki duruşlarını da belirlemektedir. Kadın ve erkek ortak bir yaşamda yer alırken bu ortaklıkta koşulları, hakları aynı şekilde paylaşmışlar mıdır, sorusu ile birlikte kadının ev hayatında takınması gereken tutum ve beklentiler üzerinde bir algı söz konusudur. Kadının Orta Çağ toplumundaki mevcut yerini ve bu bağlamda kadına yönelik algıyı belirleyen evlilik hayatıdır. Bir gizemin arkasındaki temel unsur olan kadının yeri aynı şekilde toplumdaki algı ile örtüşmektedir. Kadın, kocasının vasilğinde bulunmak zorunda olan taraf olarak kocasıyla paylaştığı yaşamda eşit haklara sahip değildir.

Kadının bu noktadaki durumu da analiz edilmiştir. Bakire Meryemlerin karşısında bulunan Sahrılar aynı şekilde yaptırımlara maruz kalmıştır. Meryem niteliği barındıran kızların cinsellikten uzaklaşarak İsa'ya yakınlığı umut edilirken bütün cinsel zevkleri sadece eşiyle yaşayan ve ona olan sonsuz sadakat, bağlılık aracılığıyla kurtuluşa muvaffak olacak Sahrılar hayal edilmiştir. Bakire kızların karşıtı olan evli kadınlar, farklı görevlerde oldukları gibi aynı haksızlığa burada da maruz kalmışlardır. Bakire olan kadın; baba, kardeş veya herhangi bir vasi himayesinde bütün haklarından mahrum bırakıldığı gibi koca elinde de aynı şekilde bütün haklarını evlilik akdi ile kocasına teslim etmektedir. Evlilik kurumu içerisindeki kadın erkek cinsi göz önünde bulundurularak tartışılmıştır. Bugün mevzubahis olan Orta Çağ kadını tarih boyunca aşikâr veya gizliden gizliye tartışılmıştır. Çalışma dönemimizde bu konuya değinen ve bir kadın profili çizen Thomas Aquinas, bu konuda en

dikkat çeken tartışma sahiplerindendir. Kadının olduğu durumdan daha çok olması gereken konumu masaya yatan biri olarak dikkatleri çekmektedir.

Daha çok üreme misyonunu yüklenen kadının evlilik kurumu çerçevesinde tartışmaya alınmasıyla kadının toplumdaki konumuna kısmen vâkıf olmak da mümkündür. Kadın evlilik kurumu çerçevesinde hangi konumdaydı, sorusuna bu tarz tartışmalar cevap vermektedir.

Aquinas, 13. yüzyılın tanınmış felsefecisi olarak kadını evlilik kurumu içerisinde değerlendirmeye almıştır. Çalışma dönemimiz açısından her dönem tartışılan kadın, Aquinas'ın bakış açısıyla dikkate alındığında erkek karşısında üreme misyonu üzerinden değerlendirilip aklın sahibi olan erkeğe tabi olması gereken taraf olarak görülmüştür. Kadının, cinsel beraberlikte erkek menisinin zayıflığından dolayı doğduğunu savunan Aquinas, erkeğin temel hedefinin erkek cinsinin doğmasını sağlamak olduğunu iddia etmiştir. Bu noktada kadının noksan bir üretim olduğunu savunan Aquinas, kadın ve erkeği evlilik kurumu çerçevesinde değerlendirmiş; üstün varlık olarak erkeğin akıl yönünün baskın olduğunu belirtmiştir. Evlilik kurumunun hem tür olarak hem de zinayı engellenmek için zaruri olduğunu savunan Aquinas'a göre akıl ve sağduyunun birleşmesiyle kadın ve erkek ortak bir yaşama dâhil olurlar. İnsan kadın ve erkek olarak hayvan türünden farklı bir bağlılığa eğilimli olduğu için cinsel beraberlikten sonra evlilik gereklidir. Bu koşullanmayla beraber dünyaya gelen çocukların eğitimi için iki tarafın nitelikleri gereği varlıkları şarttır. Erkeğin akli donanımları kadından daha baskın olduğu için hâkimiyeti doğaldır. Koca akıyla kadının üzerindeki hâkimiyetini meşrulaştıracaktır. Bu noktada iki taraf arasında dostluğun ortaya çıkardığı bir eşitlik oluşacaktır. Ancak bu eşitlik nitelik olarak korunurken nicelik olarak bir kadının bir erkeğe eşit olması mümkündür. Mevcut olan eşitlik bu beraberlikten doğan dostluğun yarattığı bir eşitliktir. Aynı şekilde erkek üstün niteliklerinden dolayı hep yönetici olurken kadın fitratındaki noksanlıktan dolayı hep yönetilen tarafta olacaktır. Erkek asil soyun temel kaynağı olurken kadın sadece bu soyun taşıyıcısı görevindedir. Karşılıklı fayda ve çıkarların yarattığı bir eşitliğin mümkün olduğu kadar bir eşitlik kadın ve erkek arasında yoktur.⁴⁰⁹

Bu anlayış üzerinden Aquinas, kadın ve erkeğin evlilik kurumu içerisinde birbirine muhtaç olduğunu, bu muhtaçlıkta dahi kadının erkek karşısında zayıf olan taraf olarak doğasının yönetene uygun nitelikte olduğunu savunmuştur.

Bu açıdan kadın ve erkek arasında doğası gereği farklı bir eşitliği savunan Aquinas, temelde bir eşitliğin ise mümkün olmadığını savunmaktadır. Kadın ve erkek arasında evlilik kurumu çerçevesinde karşılıklı menfaatlerden doğan bir dostlukla beraber eşitliğin var olduğunu savunan Aquinas, bu eşitliğin nicel olarak değil nitelik olarak bir dereceye kadar var olduğunu kabul etmiştir.

⁴⁰⁹ Colleen McCluskey, "An Unequal Relationship between Equals: Thomas Aquinas on Marriage", *University of Illinois Press on behalf of North American Philosophical Publications*, Vol:24 No:1, Yıl: (2007), 1-10.

Genel Orta Çağ fikrinde var olan kadının duyu bağımlı taraf olarak aklın baskın olduğu erkeğe muhtaç olduğu burada tekrarlanmıştır. Noksan yaratıldığı kabul edilen kadının üremedeki fonksiyonu dahi ikinci plana atılmıştır. Erkek, kendine benzeyen erkek cinsinin yaratılması için en temel yetkiye sahip iken kadın, bu yetkinin zayıf düştüğü erkek meni ile ortaya çıkmaktadır. Kadın burada üreme yetisinde de zayıf tarafa koyulmuştur.

Orta Çağ kadınının varlığı, toplumdaki misyonu, aile kurumundaki konumu genel olarak erkeğin çok gerisine atılmıştır. Erkeğin himayesine mecbur olan kadının toplumda var oluşunu kolaylaştıran durumlar neredeyse çok sınırlıdır. Bu kadar geriye atılmış kadını erkek karşısında güçlü kılan aktifliği yok derecededir. Erkek himayesinde korunmaya muhtaç olan kadın, erkekle eşit haklardan ve tavırlardan yoksun bırakılmıştır. Ancak bu adaletsiz döngüde kadının belli sınırlar çerçevesinde korumaya alındığı muhakkaktır.

Bu açıdan Orta Çağ kadınının değerlendirilmesinde genel olarak din de temel alınarak bir algı karmaşası yaşatılmıştır. Günümüzde hâlâ tartışma konusu olan bu mevzuda dinin bu algının yaratılmasında bir araç olduğunu görmekteyiz. Kitab-ı Mukaddes'te kadın ve erkek arasında keskin bir sınır çizilmekle beraber tamamlayıcı ögeler olduğu da ifade edilmektedir. Paralel şekilde kadın ve erkek arasında mevcut olan cinsî farklılığa karşılık hukuksal olarak eşit olduğu da kabul edilmektedir. Günümüzdeki İncil doktrinlerine uyumlu yasal maddelerin kabulü de bizlere bunu göstermektedir. Temelde bu algının gerekçesi olarak gösterilen dinî doktrinlerden Hristiyanlığın günümüzde kadına hukuksal hakkı tanımadığı algısı kati suretle yanlıştır. Hristiyanlık cinsî farklılığa karşılık kadın ve erkeğin hukuksal alanda eşitliğini savunmaktadır. Öte tarafta Hristiyan şeriatına göre miras, çeyiz, mülk edinme yol ve hakları nelerdir gibi sorular yöneltildiğinde cevap şu anki tartışmaların çok fazla artmasına neden olmaktadır. Öyle ki İncil'de bu konuda kesin maddeler yer almamakla beraber Hristiyanlığın maddi değil manevi olana hitap eden bir din olduğu iddia edilmektedir.

Kadının Orta Çağ'da yaşadığı mağduriyete karşılık bir varoluş hikâyesi de bulunmaktadır. Kadın bu sert kalıplar içinde kabuğu kırmaya çalışmıştır. Kendisi için çizilen kadere boyun eğip kenara çekilmemiştir. Orta Çağ toplumunda sadece evde yer almayarak ilk karşı çıkış hareketini gerçekleştirmiştir. Günümüzde olduğu gibi sadece ev ortamında yer almamıştır. Sadece anne olma vasfını yerine getirmemiştir. Toplumda kadının susması gerektiğini savunan kilise dâhil olmak üzere birçok yerde yer almıştır. Orta Çağ kadın algısına bir karşı koyuş olarak hikâyelerde yer alan kadın, toplumda günah sebebi olarak bekâretini saklı tutup İsa'ya yakın olma mücadelesi vermiştir. Ana rahminde İsa'ya beşerî özellikleri verdikten Meryem Ana'nın birer örneği olarak toplumda yer almayı hedefleyen bakire kadınlar, toplumda dışlanmaları gerektiği savunulan kiliselere girmişlerdir. Rahiplere karşılık rahibeler olarak aynı rolü üstlenmeye talip olmuşlardır. Sessiz kadınlar olarak toplumda var olduklarını ve İsa'ya kavuşma isteklerini yerine getirmek uğruna bütün cinsel arzularını bastırmayı kabul eden kadınlara karşılık erkek karşısında kendi cinsî özellikleriyle yaşama mücadelesi

veren kadın hikâyeleri de ortaya çıkmıştır. Kadın hikâyeleri bir taraftan kadının direndiği durumları anlatırken bir taraftan da bizlere o dönemin algısı hakkında bilgi vermektedir. Kadınlar kendileri için biçilen kaftanı olduğu gibi kabul edip giymemişlerdir. Özellikle bu algıyı inşa eden Pavlus'un dâhil olduğu Thecla'nın hikâyesi dikkatleri çekmektedir. Thecla'nın hikâyesi başka hikâyelerle karıştırılmış olsa da kıymetli olan, bu hikâyenin kadın algısına olan yansımasıdır. Hikâyedeki Thecla, Pavlus'tan din dersi almaya çalışan bir bakire kızdır. Pavlus'un kadının eğitim almasını kabul etmemesine karşılık saçlarını tıraş ederek bu ekibe katılmıştır. Bir kadın olarak eğitim alması uygun görülmeyen genç kız, erkek suretine bürünerek Hristiyan olup evlilikten vazgeçmiştir.⁴¹⁰ Burada baskının yanında kadının bu baskı karşısında duruşunu yansıtan hikâyenin gerçekliği bir kenara bırakıldığında kadın, Thecla örneğiyle dönemin uyguladığı baskıya karşı direnmektedir. Orta Çağ'ın kadın değerlendirmesinin aksine Thecla, bu değerlendirmenin en büyük etkeni olan Pavlus'la aynı hikâyede yer almıştır. Burada ilgilendiğimiz elbette ki kadının mevcut algıya karşı tavrıdır. Orta Çağ Avrupası'nda dağınık da olsa bir algı söz konusudur. Bu algının kadını geriye attığı muhakkaktır. Bu eldeki sonuç olmakla beraber kadının bu sonuca karşı duruşu ayrı bir merak konusudur. Thecla, Orta Çağ Avrupası'yla beraber Hristiyan toplumda yer alan kadının koşullar karşısındaki duruşunu yansıtan ilk örneklerden bir tanesi olması hasebiyle dikkatleri çekmiştir.

“Thecla'nın hikâyesi farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır. Antakya'da Pavlus'un “bekâret öğretisi” üzerine bir sohbetine tesadüfen denk gelen Thecla büyük bir hayranlık duyar. Bu sohbetin üzerine üç gün boyunca yemek yemeden olduğu yerde duran Thecla'nın durumuna çok üzülen annesi Thamyris'e haber verir. Bunun üzerine Thamyris ve arkadaşları Pavlus'un öğretilerine karşılık onu hapse atmıştır. Pavlus hapsedildiği halde Thecla onun öğretilerinin etkisinden kurtulamaz. Onu ziyarete giderek ayaklarına kapanır. Hristiyan olmak istediğini söyleyen Thecla onu vaftiz etmesi için Pavlus'a yalvarır. Su ile yapılan bu eylem Hristiyanlığın en büyük adımı olarak bu isteği için biraz daha beklemesini söyler. Bunun üzerine Thecla Pavlus'u takip etme uğruna evlilikten vazgeçerek Antakya'da onun yanında bulunduğu sırada İskender onu görüp aşık olur. Bekâret öğretisi ve yemini gereği bir erkekle kati suretle cinsi bir münasebette bulunmaması gereken Thecla, ona karşı koyarken tacını düşürür. Bunun üzerine Tanrısal simge olan tacı düşürmesi gerekçesiyle idama çarptılır. Thecla'nın kadınlar üzerindeki büyük etkisi tam olarak buradan itibaren başlar. Hapsedilerek idam gününe kadar bekletilen Thecla aslan gibi birçok vahşi hayvanın önüne atılır. Ancak bu vahşi hayvanlar onu parçalamak yerine uysallaşır. Eli kolu bağlı olan Thecla'nın en son ipleri çözülür ve suya atlayarak kendi kendini vaftiz olup kadın kesimlerce toplumunda devleşir. Vaftizden sonra bütün kadınlar tarafından alkışlanır.”⁴¹¹ Hikâye birçok tartışmalar ışığında bu şekilde aksettirilir. Hristiyan

⁴¹⁰ Cengiz Batuk, “İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı?”, *Dini Araştırmalar*, Cilt:11 S: 31, Yıl: (2008), 29-31.

⁴¹¹ Edgar Johnson Goodspeed, “The Acts of Paul and Thecla”, *The University of Chicago Press*, Vol:17 No:3, Yıl: (1901), 185-190.

toplumdaki kadın algısı ve bu algıya karşı çıkışın hikâyesidir. Kadının erkek karşısında var olma isteğini yansıtan en eski hikâyelerdendir.

Thecla'nın hikâyesi bugün özel bir yerde iken kendi döneminde tartışılan, kabul görmeyen bir rolde yer almıştır. Çilekeş bir hayatı evliliğe tercih eden Thecla, bir kadın manastırı ve anlayışının temsilcisi olan Tertullianus tarafından vaftiz etme ve eğitim verme görevinden dolayı sahtekârlıkla suçlanmıştır. Eleştiri ve tepkilerin büyüdüğü dönemlerden sonra yaklaşık olarak 4. yüzyıldan itibaren ruhban kesimlerce örnek bakire olarak işaret edilmiştir. Başlangıçta tutumları karşısında dışlanan Thecla, din adamlarınca Azize olarak kabul edilmiştir. Birçok kutsal kadın gibi adına katedraller inşa edilip, koruyucu niteliği verilerek yüzyıllarca kutsal kadınlardan bir örnek olarak gösterilmiştir. Adına eserler yazılan kadın Thecla, hemen hemen her dönem tartışılmıştır. Kadın olmak, şartlara karşı çıkmak ya da uyum sağlamak, tepki gördüğü ortamda zamanla takdir edilmek gibi bunların hepsinin yaşandığı isim olmuştur. Adına yazılan eserler dahi tartışılmış bir kadın örneğidir. Bekâretin bir örneği olarak İsa'nın yani Tanrı'nın annesiyle kıyaslanacak kadar nitelikli görülen Thecla, dönemin fikrine karşı çıkan temsilci olmakla beraber hemcinsleri tarafından da eleştirmiş biridir. Meryem Ana ve Agnes denilen bekâret örneği ve şehit kadınla kıyaslanan Thecla, bir kadın örneği olması bakımından dikkatleri çekmiştir. Thecla, imanı uğruna şehit edilen bir Hristiyan kadın olarak vaazlarda sık sık adı geçen isimdir. Şehit olan ve Pavlus tarafından dillendirilen Thecla, gerek Katolik-Ortodoks kiliselerinde gerekse Doğu ve Batı'da kıymetli bulunmuştur. Şehit ve havari olarak 5. yüzyıldan itibaren eserlerde ona atıflarda bulunulmuştur.⁴¹²

Farklı çalışmaların kadın üyesi olan Thecla, toplumdaki algının bir örneği olarak daha sonraki kadın algısını beslemiştir. Burada önemli olan nokta, her şeyden önemlisi bir kadın temsilcisi olarak kadın algısının şekillenmesinde önemli rol oynamasıdır.

Erken Hristiyanlık dönemine dayatılan bu hikâye, “Apokrif” yani Kitab-ı Mukaddes'te yer almamasına karşın dinî otoritelerce kabul görmüştür. Thecla çalışmamız açısından algının ifade edilmesinde bir vasıta iken günümüzde feminist çalışmaların en erken örneği olarak tartışmaya dâhil edilmiştir. Kadın olarak vaftiz olma arzusuyla yanan, öbür tarafta yargılanan Thecla, olduğu ve olmak istediği her iki kesimde de kabul görmemiştir. Orta Çağ'ın kadın probleminin belki de en iyi örneği olarak gösterilebilir. Bir kadın probleminde devleşen Thecla, mevcut kadın algısına damga vurmuştur.

Thecla, bir algıya karşı örnek ve tepki niteliğinde olup birçok feminist tartışmanın ilgi odağında ilk sırada yer almıştır. Özellikle erkek Hristiyanlık döneminde kökleştirilmeye çalışılan kadın algısını yıkma çabası olarak ele alınmıştır. O dönemlerde mevcut olan kilise baskısına karşı bu tarz hikâyelerin ortaya çıktığı da bazı araştırmacılarca kabul görmüştür. Bazı taraflarca ise Thecla örneği kadınların kiliseye girişine vesile olarak gösterilmiştir. Thecla, bir baskıya karşılık bir bastırma yöntemi olarak feminist araştırmacılar tarafından değerlendirmeye alınmıştır. Feminist ve antifeminist

⁴¹² Leonie Hayne, “Thecla and the Church Fathers”, *Bill*, Vol:48 No:3, Yıl: (1994), 209-218.

görüşlerin ortak kaynağı olarak kaleme alınmıştır.⁴¹³ Karşıt fikirlerle beraber iki taraf için kabul edilebilir ki kadının bastırılmaya çalışıldığı ortam da kadın varlığını bir şekilde yansıtmıştır.

Thecla örneği üzerinden kadının toplumda var olma mücadelesi çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Bir örnek üzerinden kadının toplumda veya kilisede yer almaya çalışması aslında kadının koyulmaya çalışıldığı kalıbı kabul etmediğini göstermiştir. Orta Çağ toplumunda kadın gerek dinî bulgular gerekse koşullar bahane edilerek saf dışı bırakılmaya çalışılmıştır. Ancak bunun bir noktaya kadar mümkün olduğunu birincil dayanak olarak gösterilen Kitab-ı Mukaddes'te de görmekteyiz. Temelde kadının bu duruma karşı çıkışının ilk örneklerinden birini Eski Ahit'te yer alan "Miras" anlatısında görebiliriz.

"Selofhat'ın Mahla, Noa, Hogla, Milka, Tirsas adında beş kızı kardeş Musa'nın bulunduğu çadıra giderek ölen babalarının erkek çocuğunun olmadığını bildirirler. Erkek çocuk olmamasının mirasın kız çocuklarının aracılığıyla aktarılmasına engel olmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Babasının malından amcalarının gibi onlara da pay verilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Musa bu durumu Rab'e bildirmiştir. Rab kızların babalarının malında hakları olduğunu ve kızların haklı olduğunu iletmiştir. Böylece İsrailoğullarda bir adamın erkek oğlu yoksa kızları, kızları yoksa kardeşleri, kardeşleri yoksa en yakın akrabası onun ölümünden sonra mirastan hak talep etme gücü elde etmiştir."⁴¹⁴

Hristiyanlık inancının temel kaynağı olarak gösterilen Tevrat'ta kadının sınırlı hak talebine dair mirasta da bilgiler sunulmaktadır. Ataerkil bir anlayışı kabul eden dinî doktrinlere bakıldığında kadını erkek karşısında çok geriye atan ifadeler karşılık kadının sisteme vâkıf olmasına rağmen hak talebinde bulunup geri çevrilmediği de görülmektedir.

Buradan da anlaşılabileceği üzere miras anlayışında Eski Ahit başta olmak üzere kadın sınırlı olan hak talebini dile getirerek elde etmiştir. "Miras Mevzusu" gerçekten de kadının tartışıldığı her muhakemede temel madde olmuştur. Hem Hristiyan tarihinde hem de Orta Çağ tarihinde kadın mevzusunda ilk akla gelen sorular şunlardır: Kadın miras konusunda eşit paydan faydalanmış mıdır? Hristiyanlık inancında kadının miras hakkı yok mudur? Miras paylaşımında kadın erkekle kıyaslandığında durumu nasıldır?

Kitab-ı Mukaddes üzerinden bu konu tartışmaya alındığında öncelikle gerek Eski Ahit gerekse Yeni Ahit'te kadının kati suretle miras hakkı yoktur sonucuna varılamaz. Tevrat'ta bu konuya kısmen de olsa açıklık getirebilecek ifadeler bulunmaktadır. Sınırlar Tevrat'ta İncil'e kıyasla daha kesin bilgiler sunmaktadır. Öte tarafta Orta Çağ kadın algısı üzerinden bir tartışma açıldığında dönemin genel ve temel özelliği muhafazakâr Hristiyan toplum olan Avrupa'da İncil üzerinden kadın algısı büyük oranda değerlendirmeye alındığında miras konusunda ucu açık bir fikir ortaya çıkmaktadır.

⁴¹³ Daha detaylı bilgi için bkz. Shelly Matthews, "Thinking of Thecla: Issues in Feminist Historiography", *Indiana University Press on behalf of FSR, Inc*, Vol:17 No:2, Yıl:(2001), 39-55.

⁴¹⁴ (Eski Ahit, Çölde Sayım, 27:1-8).

Ancak “Orta Çağ Hristiyan toplumunda kadına yasal haklar verilmemektir.” demek kesinlikle yanlış bir değerlendirmedir.

Öte tarafta Orta Çağ kadınının toplumun ona sunduğu anlayış ve algıyı kabul etti mi sorusunun cevabı elbette ki hayırdır. Kadın, doğrudan veya dolaylı bir şekilde bu dayatmaya karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışların hikâyeleri kadının erkek karşısında var olma mücadeleleri verdiğini göstermiştir. Bu hikâyelerin belki de en tanınmış olanı Bahtlı kadının hikâyesidir. Bu hikâyenin sahibi sadece erkeklere karşı çıkmamıştır. Ayrıca bekâret baskısına da karşı çıkmıştır. İki cinse dayatılan özelliklerin aksine insan olma özelliklerini savunan Bahtlı kadın, dönemin çelişkilerini çok güzel bir şekilde ortaya çıkarmıştır.

Öncelikli olarak tek eşliliğin dayatıldığı Orta Çağ’da “İsa’nın bir kimsenin düğününe bir kez katıldığı” inancının herkesçe onaylanmadığını görmekteyiz. Bahtlı kadın İncil’e vâkıf biri olarak Tanrı’nın buyruğu evlenip çoğalın değil miydi, bekâretin korunması bir emir değil nasihatti, diyerek akıl yoksunu olarak görülen Orta Çağ kadınının mantıklı karşı koyuşunu göstermektedir. Bakireliğin kıymetli olduğu kadar evliliğin bir tercih olarak kadının hakkı olduğunu dile getiren Bahtlı, öte tarafta ise şehvetin ve tutkunun kadına verildiği gibi bu konuda eşit olunması gerektiğini savunmuştur. Aziz Pavlus bir bakirdi ve o bunu öğütledi, emretmedi. Bir koca ise sınır olmayıp uygun olan eşle evliliğin tekrarının doğal olduğunu savunmuştur. Beş defa evliliği tekrarlayan Bahtlı kadın, kadın ve erkeğin bu konuda eşit tutulması gerektiğini dile getirmiştir. Hz. Süleyman’ı örnek göstererek zevcelerinin sayısı bine ulaştığı gibi İbrahim ve Yakup da birden fazla kadınla evlenmişti. Örnekler üzerinden evlilik sayısı sınırının ve bekâretin yanlış yorumlandığını ileri sürmüştür. İncil’den de atıflarda bulunarak toplumun baskısına karşı çıkmıştır. Layık olunan her erkekle evliliğin makul olduğunu savunan Bahtlı, kadın ve erkeğin fiziksel özelliklerine uygun yaşaması gerektiğini dile getirmiştir. Kadın ya da erkek olsun Tanrı’nın vücuduna bahşettiği her fonksiyonu yerine getirmesi gerektiğini ifade eden kadın, cinselliğin ve çoğalmanın Tanrı’nın kullarına bahşettiği bir özellik olduğunu savunmaktadır. Yaptığı beş evlilik üzerinden kendini anlatan kadın dönemin kadın yönlendirmesi, algısı, kadın bakış açıları hakkında bilgiler sunmaktadır.⁴¹⁵

Kadının toplumdaki misyonu, toplumun bakış açısı ve bunların tavırları bizlere bu şekilde ulaşmaktadır. Kadının Orta Çağ toplumunda var olma mücadelesi verdiği doğrudur. Bu konuda başarılı olsun veya olmasın kadın kendini hissettirmeye çalışmıştır. Bu açıdan kadının Orta Çağ Avrupası tasvirinin dışına çıktığı zaman zaman görülmektedir. Kadın Orta Çağ Avrupası boyunca varlığı baltalanmaya çalışılan kesim olmakla beraber bu duruma karşı mücadele veren kesim olmuştur.

Bahtlı kadın, kadın-erkek zıtlığına karşılık insan olma özelliklerine dayanarak sisteme karşı çıkmıştır. Dönemin edebî metninden bir nükte olan bu hikâye, bir edebî yapıt olmaktan öte var olan kadın algısının ve bu algının kadın üzerindeki tesirinin yazılı bir delilidir. Yazılı metinler üzerinden

⁴¹⁵ Chaucer, *Canterbury Hikâyeleri*, 331-352.

kadının varlık bulduğu, yönlendirildiği ve cinsiyet kavramının bu yolla da kendini gösterdiği kabul edilebilir.

Çok geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde ve işaret edilen dönemden geriye doğru gidildiğinde erkek cinsine karşılık kadına dair yazınsal verilerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu veriler 15. yüzyıldan sonra artış göstermektedir. Ancak bu veri artışı hiçbir dönem erkek cinsiyetle kıyaslandığında kayda değer bulunmamıştır. Kadının erkek karşısında bu konuda da geriye atılması günümüzde tartışma konusu olmuştur. Kadın tartışmalarında erkeğe kıyasla bu araştırmayı sınırlı kılan kaynak yetersizliği de bir “cinsiyetçilik” olarak algılanmaktadır. Özellikle Orta Çağ dönemi değerlendirildiğinde bölgesel herhangi bir farklılık gözetmeksizin kadın kitlenin erkek kitleye kıyasla yazınsal olarak da sesinin kısıldığı kabul edilir. Kadın varlığının inkârı veya cinsiyetçilik olarak kabul edilsin iki yönlü de kadın erkeğin gerisindedir ve bu durum sabitleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu durum daha da özelleştirilerek Orta Çağ Avrupası ile sınırlandırıldığında dinin baskısıyla ataerkilliğin zirve yaptığı bu dönemde kadın, itaat eden taraf olarak toplumun yazınsal metinlerinde sınırlı yer aldığı gibi mümkün oldukça o metinlerin de sahibi olmamıştır. Okuryazar kitlenin sınırlı olduğu bu dönemde bu kitlenin neredeyse tamamının erkek olması da elbetteki tesadüf değildir. Bahsi geçen dönemdeki mevcut metinlerde kadınların aktifliğinin sınırlı oluşu cinsiyetçi yönün bir sonucu olarak gösterilmiştir. Yazılı metinler üzerinden kadının ötekileştirme hikâyesi de bir tartışma konusu olarak günümüzde değerlendirmeye alınmıştır. Cinsiyetler arasındaki farklılık fark edilerek toplumda iki tarafa yüklenen misyonlarla güç ilişkilerinin kurulduğu “cinsiyet” kavramı Orta Çağ Avrupası açısından da araştırmaların odağına alınmıştır. Cinsiyet kavramının bir yansıması olarak metinler üzerindeki iki cinsin baskınlığı da bir cinsiyetçi ortamın varlığına işaret etmektedir. Kadının var olduğu ancak varlık bulamadığı bir Orta Çağ Avrupası’nda bunun yansımaları kaleme alınmıştır. Kadının yazınsal metinlerde saf dışı bırakılması, dönemin zor şartlarının da tesiriyle kadının karşı cinse kıyasla geriye atılışı ağır olmuştur. Cinsiyetçi anlayışın varlığı din baskınlığı ile şiddetlenirken kadının dinî metinler üzerinde varlık bulma telaşı da ayrı bir tezatlık öyküsüdür. Öyle ki kadının atarkil sistemde erkek himayesinde pasif olma kabulü dinî doktrinlerin tutunduğu anlayış iken kadın kitleler manastırlarda kadının da yazar-okuyucu kitlede var olma mücadelesi verdiği dikkat çekicidir. Kadının saray ve manastırlarda var olan eğitimi dahi şüpheli olarak görülmektedir. Kadınların erkek kalemiyle sözlerinin metinlere geçtiği iddiası bu şüphenin en büyük nedenidir. Özellikle 12. yüzyıldan itibaren okuryazar kadın kitlenin varlığı tartışmalara alınmıştır. Öte tarafta kadın imzalı metinlerde kadının kendini erkek karşısında ispata yönelmesi dahi bir cinsiyet atışmasıdır. Bu cinsiyet atışmasında kadının kendini ispat etme telaşı bu dönemde cinsiyetçiliğin varlığına açıkça işaret etmektedir. Cinsiyetçi kaosa karşılık birçok metinde kadının erile itaatinin tavsiye edilmesi ve kadına bazı sıfatların dayandırılması da bu ayrıştırıcı anlayışın bir özelliği olarak görülebilir. “Erkekler tarafından kaleme alınıp kadınlar tarafından okunan” bu metinler, cinsiyetçiliğin farklı bir boyutudur.

Böylece yazılı metinler ve cinsiyet arasında doğrudan bir ilişki kurularak Orta Çağ Avrupası'nda var olan cinsiyetçiliğin derecesi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.⁴¹⁶

Orta Çağ Avrupası dönemsel olarak toplumsal cinsiyetçiliğin onaylandığı ve derin biçimde hissedildiği bir dönem olarak dikkatleri çekmiştir. Orta Çağ toplumu dâhil olmak üzere cinsiyet, cinsiyetçilik, güç ilişkileri üzerinden farklı yönlerden değerlendirmede bulunulmuştur. Kadının özellikle Orta Çağ Avrupası'nda sınırlı veya olumsuz olarak dillendirilmesi farklı deliller üzerinden ispatlanmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda belli bir delilden öte kadının durumunu belirleyen genel faktörler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu faktörler kendi içinde sınıflandırılarak kadının toplumda ötekileştirilme şiddeti belirlenmeye çalışılmıştır.

⁴¹⁶ Aude Mairey, “Gender and written culture in England in the Late Middle Ages”, *Editions Belin*, No:28, Yıl: (2013), 264-288.

SONUÇ

Toplumsal Cinsiyetçilik: Toplumsal cinsiyetçilik, cinsiyet kavramının kadın ve erkek arasındaki biyolojik farkına ilaveten toplumda beklenen misyon, tutum ve davranışları noktasında iki cins arasındaki ötekileştirme propagandasıdır. İki taraf arasındaki biyolojik farkların tesiriyle iki cinsten beklenen davranış ve eylemler “toplumsal cinsiyetçilik”in ham maddesini oluşturmaktadır. Paralel şekilde bir toplumsal aksaklık olarak gösterilmektedir. Toplumsal cinsiyetçiliğin gerekçeleri hakkında yapılan araştırmalarda kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve sosyal beklenti farkları öne sürülmektedir. Öncelikli olarak iki cins arasındaki fiziksel farklılıkların sosyal rollerine tesir etmesiyle birlikte toplumda kadın-erkek ayrışması ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla cinsiyet ve toplumsal cinsiyet birbirini etkileyen ve birbirine yaklaştırılan iki terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyetin ortaya çıkardığı bir durum olarak toplumsal cinsiyetçilik dikkat çekmektedir. Biyolojinin kadın ve erkeğe dayattığı roller toplumda iki taraftan beklenen tutum ve davranışları ortaya çıkarmaktadır. Kadın ve erkek cinsinin sınırlarını çizen özünde biyolojik farklarıdır. Zainab Bahrani’nın da çok iyi bir şekilde ifade ettiği gibi “Biyolojik özcülük, kadının ve erkeğin doğasının ne olduğuna ilişkin sınıflandırmalara, ölçütlere dönüştü ve tabiatı gereği erkek ya da kadın olduğu düşünülenlerin kutuplaştırılmasına yol açtı.”⁴¹⁷ Fitri özelliklerin toplumda kalıplaşmış bir ataerkil anlayışı geliştirdiği iddia edilmektedir. Kadın ve erkeğin fitratlarının dayattığı tutum, davranış ve eylemler söz konusudur. Kadın ve erkeğin cinsî farklılıklarından dolayı hiçbir zaman eşitlik kavramı çerçevesinde birleşemedikleri ve birleşemeyecekleri kabul edilmektedir. Günümüze yaklaşıldıkça bu farklılığın azaldığı görülse de bu mevcut eşitsizlik her zaman hissedilmektedir. Çünkü kadın ve erkek her şeyden önce farklı biyolojilere sahip iki taraftır. Kadınların düşünce, işe yatkınlık, eğitim, yetenek, bedensel güç noktasında erkeklerden farklı olduğu yapılan araştırmalar doğrultusunda ispatlanmıştır.⁴¹⁸

Kadın ve erkek arasındaki cinsî farklar eleştiriler noktasında bir gerekçe olarak sunulmuştur. Kadına yönelik tartışmalarda kadının geriye atılışında bedensel farkların erkek cinsiyle eşitlenmesine engel olduğu kanısı çok sık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın bedeninin noksanlığının devamında zihinsel kusur yarattığı fikri, tarihsel süreçte sürekli olarak öne sürülmektedir. Kadının fizyolojik farkları tıbbi bir konu olarak ele alınırken bu farkın yayılış alanları çoğalmıştır. Öyle ki tıbbi araştırma konusu olan kadın bedenine yönelik veriler toplumda “kusurlu” inancının çok yönlü olarak gelişmesine neden olmuştur. Kadının yerini belirleyen ve toplumsal cinsiyetçiliği besleyen temel etken olarak biyolojiye dayalı kabullerin ilk yazılı verileri, daha sonra fiziksel kusurun zihinsel kusurları yarattığı algısını ortaya çıkarmıştır. Kadına yönelik çok yönlü tartışmalar, kadını erkeğin gerisine atmakla beraber üstün varlık olarak işaret edilen erkeğe eğilme baskısı yaratmıştır. Bu baskı toplumda

⁴¹⁷Zainab Bahrani, *Babil’in Kadınları Mezopotamya’da Toplumsal Cinsiyet ve Temsil*, çev., Sercan Çalcı, (İstanbul: Routledge, 2011), 39.

⁴¹⁸ Bu iddiaya dair rakamsal veriler ve daha detaylı bilgi için bkz. Margaret Mooney Marini, “Sex and Gender: What Do We Know?”, *Springer*, Vol:5 No:1, Yıl: (1990), 95-120.

kadın ve erkek arasında bir hiyerarşi farklılığını ortaya çıkarmıştır. Bu farklılık toplumsal cinsiyetçiliği kamçımlarken bir kadın antisempatizmini de doğurmuştur.

Bu noktada kadın-erkek arasındaki biyolojik fark “toplumsal cinsiyetçilik”i besleyen en güçlü etken olmuştur. Daha makul bir değerlendirmeye gidilirse ataerkil anlayışın sığındığı en önemli gerekçe kadın ve erkek arasındaki fitri farklılıklardır.

Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklardan başlanarak iki cins arasındaki farklılıklar ortaya koyulmuştur. Bu biyolojik farklılıklarla beraber iki cins arasında karakter analizi yapılması, bu ötekileştirmeye maddi unsurların yanında manevi unsurlar sunmuştur. Biyolojik farklılıkları kabul edilen cinsler üzerinden kadının üretgen yanı da dâhil edilerek, kusur ve zayıflıkları dikkate alınarak bir tanımlama yapılırken “cinsiyet” kavramına atıflarda bulunulmuştur. Kadın ve erkek cinsinin bedensel özellikleri üzerinden kadına sıfatlar verilmiştir. Bir karakter analizinin mümkün kılındığı bu eğilimde kadın ruhsal olarak da ötekileştirilmiştir.⁴¹⁹ Kadın ruhu tahlil edilerek kadının erkek karşısında toplumda bir sınıfa yerleştirilme çabası dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu tartışmaların odağında kadının varlığı kabul edilirken bu tartışmaların varlığı bir ötekileştirme eğiliminin de göstergesidir.

Toplumun yönlendirdiği bir bilinçli kusur olarak “toplumsal cinsiyetçilik” toplumun her döneminde ve her kesiminde kendini göstermiştir. Ataerkil sistemlerin beslediği bu anlayış, kadın ve erkek kavramlarının sınırlarını sağlamlaştırmak için rolleri noktasında da tarafları bulundukları konum açısından sabit kılmıştır. Kadın cinsine toplumun beklentisine karşılık gelen nitelikler atfedilmiştir. Bu durum, kadın ve erkek arasında toplumun koordine ettiği bir üst-alt sınıfı doğurmuştur. Kadın bu noktada tarih boyunca erkeğin karşı terimi olarak ifade edilmesinin yanında bu sınıfın alt tabakasını oluşturmuştur. Kadın ve erkek, tarihin başlangıç noktasından günümüze kadar iki karşıt terim olarak karşımıza çıkmıştır. İki terimin karşılık bulmasını istediği eylemler, toplumda cinsiyetçilik anlayışını beslemiştir. Bu noktada kadın, kusurlu olan bu anlayışın tarih boyunca mağduru olmuştur. Toplumsal cinsiyetçilik veya cinsiyetçilik kavramları ataerkil toplumlarda gelişen anlayışlar olarak kadını her açıdan erkeğin gerisine atmıştır.⁴²⁰

Toplumsal cinsiyetçilik ve cinsiyetçilik kavramları, toplumun yarattığı toplumsal noksanlık olarak araştırmacıların kaleminde yer almıştır. Bu kavramlar terimsel olarak kökeni, gelişim evreleri, kadın üzerindeki tesiri, tarihsel olarak yansımaları⁴²¹ gibi konular dâhilinde feminist çalışmalarda tartışılmıştır.

⁴¹⁹ Marilyn Chapin Massey, “Religion, Gender, and Ideology: A Historical Exploration”, *The University of Chicago Press*, Vol: 67 No:2, Yıl: (1987), 151-156.

⁴²⁰ Binnaz Bozkur, *Feminist Terapitemelli Grupla Psikolojik Danışma Programının Kadınların Güçlülük Algısı ve İçselleştirilmiş Cinsiyetçilik Düzeylerine Etkisi*, (Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2022, 6-7.

⁴²¹ Cinsiyetçiliğe dayalı bazı çalışmalarda bu anlayışın tarihsel olarak görseller üzerindeki yansımaları konu edilmiştir. Orta Çağ Avrupası’nda yoğun bir şekilde kendini gösteren bu anlayışın resimler üzerindeki tesiri dikkat çekmiştir. Objeler üzerinde kadın ve erkek figürlerine dayalı bir kadın-erkek ötekileşmesi çalışmalarda

Paralel şekilde çalışma, toplumsal cinsiyetçilik anlayışını dolaylı olarak tartışan, beraberinde bu durumun gerekçelerini ve gelişim evrelerini Orta Çağ boyunca kadın üzerindeki tesirlerini tartışan bir yer olmuştur. Orta Çağ Avrupası'nda yer alan kadın kitlelerine yönelik bir çalışma olması hasebiyle feminist olmasının yanında mevzunun gerekçelerine ağırlık vermesinden dolayı kısmen ayrılmaktadır.

Orta Çağ Avrupası'nda belirgin bir şekilde hissedilen ötekileştirme veya cinsiyetçilik anlayışının temelde yaratılış anlatısında yer aldığı ve daha sonraki dönemlerde toplum tarafından yaygınlaştığı aşikârdır. Âdem ve Havva tasvirinde iki tarafa bahsedilen özellikler daha sonraki dönemlerde kalıplaşmıştır. Âdem eril kişinin temsilcisi olarak ataerkil anlayışa hizmet ederken Havva bu sistemin aksak yönü olarak aksettirilmiştir. Köken olarak kutsal metinlere dayanan bu cinsiyetçi anlayış, zamanla toplumun her kesiminde belli aralıklarla dile getirilmiştir. Bu konuda günümüzde yapılan araştırma ve değerlendirmelerde toplumsal cinsiyetçilik veya cinsiyetçilik kavramlarının izahında geçmiş fikirlerle uzlaşıldığı görülmektedir. Kadın ve erkeğin öncelikle fiziksel farklarına yönelik parantez açılırken psikolojilerinin tahlili, kadın ve erkek kavramlarını toplumsal cinsiyetçilik anlayışıyla bütünleştirmiştir. Kadın fiziksel özellikleriyle aktarılırken kimlik olarak erkekten farklı bir psikolojiye sahip olduğu belirtilir. Fiziksel farklarının devamında ruhsal farkları da tartışmalarda ifade edilmektedir. Erkek saldırgan, güçlü, duygusal yönü zayıf iken kadın bağı ve bağımlı, duygusal, karar verme yetkisi düşük gibi özelliklerle aslında günümüzde de cinsiyetçi anlayışın bir parçası olmuştur. Kadın ve erkeğin fiziksel farklarından başlanarak cinsiyetçi yaklaşıma yönelik bir adım atılmış olmaktadır. Kadın ve erkek arasında fiziksel ve zihinsel farklar olması değerlendirme ve tartışmaların bu yönde olmasına vesile olmuştur. Günümüzde bu yönde yapılan çalışmalar ağırlıklıdır. Ataerkil anlayışın varlığı kadar cinsiyetçiliğin de kaçınılmaz olduğu geçmişte olduğu kadar günümüzde de kabul gören genel bir değerlendirmedir.⁴²² Dolayısıyla geçmişten günümüze değin bir toplumsal cinsiyetin varlık sürdüğü dikkatleri çekmiştir. Bu anlayışı besleyen Âdem ve Havva değerlendirmeleri geçmişten günümüze var olan toplumsal cinsiyetçiliğin gerçekliğini ispatlamaktadır.

Âdem, eril cinsin temsilcisi ve dişil cinsin yaratılmasında vesile olan aracı olarak kutsal metinlerde yer almaktadır. Öte taraftan Havva, Âdem'in yardımcısı, yoldaşı olarak Âdem için yaratılmış ve insanoğlunun çoğalmasını sağlayan taraftır. Yaratılış anlatısının önemli birer objesi olarak Havva ve Âdem, insanoğlunun yaratılışı ve evrenin kuruluşunun aktarıldığı isimler olmakla beraber günümüzde var olan tartışma konularının göbeğinde yer almışlardır. Özellikle kadın tartışmalarında tartışmanın giriş mevzusunda değinilen Âdem ve Havva anlatısı, yaratılış sırası, şekli ve cennetten kovulma olayı kadın ve erkek arasındaki dengeyi sarsmakla beraber toplumda kadın-erkek üzerindeki cinsiyetçi bakış açılarındaki kaosu oluşturmaya neden olmuştur. Bu kaosu başlangıç

tema olmuştur. Bu tarz çalışmanın bir örneği olarak bkz.. Sherry C.M. Lindquist, "Gender", *Studies In Iconography*, Vol:33, Yıl (2012), 113-130.

⁴²² Bu yönde bir çalışma örneği olarak bkz. Subhadra Channa, "Sex, Gender and Ideology-Some Reflection in Gender Consciousness and Feminism", *Indian Anthropological Association*, Vol:25 No:2, Yıl: (1995), 35-48.

noktası olarak Havva Ana ve Âdem bulundukları yerde farklı taraflarca tartışılırken günümüzde özellikle “toplumsal cinsiyetçilik” çerçevesinde kaleme alınmıştır.

Toplumsal cinsiyetçilik anlayışına da yaklaşılarak kadının tarihsel geçmişi feminist bakış açılarıyla tartışmaya alınmıştır. Bu eğilimde özellikle Havva’nın ilk günahın temsilcisi olması feminist ve antifeministleri karşı karşıya getirmiştir. İki tarafın da kabul ettiği toplumsal cinsiyetçiliğe karşılık “günah” eylemine yönelik fikirlerde çatışma yaşanmaktadır.⁴²³

Kadının toplumda karşı cinse kıyasla tartışıldığı temalarda tarihsel olarak bu durum kaleme alınmıştır. Tarihsel döngüde kadına yönelik tartışmaların günümüzde yoğunlaşmasıyla birlikte bu konuya dair farklı bakış açılarının geliştiği muhakkaktır. Özellikle Antik Yunan’dan itibaren başlayan bu tarihsel aktarımda kadının bir toplumsal kitle olarak varlık bulduğu toplum ve dönemlerdeki durumu analiz edilmeye çalışılmıştır. Kadının toplumda bir toplumsal kitle olarak var olup olmadığı veya varlık derecesinin boyutları tartışmalara konu olmuştur. Çalışmaların dönemsel olarak Âdem ve Havva anlatısına atıfta bulunarak gelişmesinin yanı sıra ağırlıklı olarak Antik Yunan’dan başlanarak bu tartışma yumağı günümüze değin geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu çalışma çabalarının istenilen boyuta eriştiğini söylemek mümkün değildir.

Antik Yunan’dan itibaren kadın cinsinin toplumdaki varlık hikâyesi tartışmaya alınırken kadının kaderine yönelik tartışmalar farklı bakış açılarıyla değerlendirilmekle beraber temsili şahıslar, kavramlar, olaylar üzerinden aktarmalar yapılmaktadır. Kadının toplumda varlık bulduğu kurumlar, edindiği haklar, maruz kaldığı haksızlıklar daha çok eril cinsine kıyasla masaya yatırılmıştır.

Kadın konusu dönemsel olarak tartışılarak doğru bir çizelgeye ulaşılmaya çalışılmıştır. Antik Yunan dönemi, Roma dönemi, Orta Çağ dönemi gibi dönemsel sınırlandırmalarla kadın konusu günümüz çalışmalarıyla şeffaflaştırılmaya çalışılmıştır. Genel çalışmaların sonucunda kadının erkek karşısında ikinci sınıfa düştüğü ve bu noktada birçok alanda bunun mağduriyetini yaşadığı ispatlanmıştır. Yapılan çalışmalar da daha çok kadının mağduriyetine yöneliktir.

Çalışmada kadının Orta Çağ Avrupası boyunca erkek cinsine istinaden yaşadığı mağduriyetler kadar bu durumu yaratan gerekçelere de yer verilmiştir. Kadın Orta Çağ boyunca sabit olmamakla beraber dozu bir azalıp bir çoğalan dengesiz bir döngüde geriye atılmıştır. Bu döngünün var olduğu konusunda çalışmalar hemfikir iken gerekçeler üzerinde çalışmalar oldukça sınırlıdır. Öncelikle kabul edilmeli ki Orta Çağ boyunca sınırları belli bir kadın potresinin çizilmesi imkânsızdır. Kadının konumu bu noktada zikzak çizerek devam etmiştir. Kadını bu derece etkileyen ve yönlendiren temel sebepler tespit edilmiştir. Bu gerekçelerin öncelikli sıralaması merak uyandırmıştır. Bu merak duygusu üzerine inşa edilmiş bir çalışma olmakla beraber hedefte bu döngüyü en fazla etkileyen etmene ulaşılmıştır. Düzenli bir program dâhilinde kadın konusu masaya yatırılmıştır. Bir kadın profili

⁴²³ Bu tarz çalışmaların bir örneği olarak bkz. Mary McClintock Fulkerson, “Sexism as Original Sin: Developping a Theacentric Discourse”, *Oxford University Press*, Vol:59 No:4, Yıl: (1991), 653-675.

çizilirken bu profilin varlık gerekçeleri araştırılmıştır. Öncelikli olarak mevzubahis olan döneme ait kadının durumu önceki dönemler de dâhil edilerek tahlil edilmiştir. 13 ve 14. yüzyıllar kadınına ulaşıncaya kadar Antik Yunan döneminden başlanarak dengesiz de olsa bir kadın profili çizilmiştir.

Antik Yunan’da var olan “köle” anlayışında bu kesimi temsil eden kitlede kadının çokluğu cinsî haksızlığın birer göstergesi olarak sunulmuştur. Rakamsal olarak hiyerarşinin en vasıfsız kesimini oluşturan köle tabakasının büyük kısmını kadının oluşturması, kadın-erkek eşitsizliğini doğrudan akıllara getirmektedir. Tarih boyunca iki taraf arasında bir dengenin sağlanamadığı muhakkaktır. Bu dengesizliğin köle kavramının yanı sıra kadının en çok aktif olduğu aile kurumu içerisinde de yaşandığı görülmektedir. Kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu meşru birliktelikte yani evlilik kurumu çerçevesinde de kadının erkek karşısında ikinci sınıfa düştüğü bir Antik Yunan dönemi dikkatleri çekmektedir. Toplumda yerleşmiş bir ataerkil anlayışta kadın geriye atılmıştır.

Dönemsel olarak kaleme alınan kadının, Antik Yunan’da vuku bulan geriye atılışının bir diğer örneği olarak Roma dönemi de dikkatleri çekmektedir. Orta Çağ kadınının durumuna dair bir çizelgenin çizilmesi ancak aşamalı bir tartışmayla mümkündür. Bu aşamalı tartışmada ilk akıllara gelen dönem elbette ki Roma dönemidir. Tarihsel olarak kayda değer olan Roma döneminde kadının toplumdaki duruşu merak konusudur. Bu merak doğrultusunda yapılan araştırmalarda önceki döneme kıyasla çok da farklı bir kadın şeması ortaya çıkmamaktadır. Kadının dünyaya geldiği gün itibariyle eril karşısında ifade edildiği üzere “Bir kızın yetiştirilme şansı erkek kardeşininkinden daha azdır.”⁴²⁴ Kadının erkek karşısındaki geriye atış hikâyesi aile kurumunda ve yasal döngüde varlık bulmaktadır. Burada da kadının eril cinsiyet karşısında alt sınıfta yer aldığını yasal sınırları doğrultusunda ispat etmek mümkün olmuştur. Roma dönemi kadını, erkek egemenliğinde varlık bulan taraf olarak koca, erkek kardeş veya babanın himayesinde hakları erkek tekelinde bulunan kesimdir. Aile kurumu içerisinde her ailenin kendi içinde yasal sınırlarının çizildiği Roma toplumunda bu anlamda çok çeşitlilik olduğunu ifade ederken yasanın erilin elinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Erilin sınırlarının çizildiği yasal bu evrede kadının yasal hakları ancak erilin takdirindedir.

Dönemsel olarak kaleme alındığında Orta Çağ boyunca kadının durumu aşamalı olarak bakış açısına göre birbirinin devamı niteliği göstermiştir, demekle beraber dönemsel olarak iyileşme ya da kötüleşme eğilimi göstermiştir de denilebilir. Orta Çağ dönemi gerek dönemsel olarak çok uzun bir vaadeyi içine alması gerekse oldukça karmaşık bir dönemi yansıtmıştırdan dolayı bu konunun tahlili oldukça güç olmuştur. Antik Yunan döneminden itibaren bir kadın algısı tartışmaya alındığında daha sonraki dönem için karşılaştırmalı bir sonuca ermek mümkün değildir. Öyle ki yapılan araştırmalardan kadının konumu itibarıyla sabit bir kötüye gitme veya iyileşmeye doğru bir eğilimden bahsedilemez. Çünkü kadın bahsi geçen dönemde de daha sonraki dönemlerde de durumunu koruyamamıştır. Orta Çağ sınırları dâhilinde Roma dönemi işaret edilen dönem ile bağlantılı bulunarak parantezde geniş bir şekilde yer bulmuştur. Araştırma akışı boyunca her adımda çalışmanın boyutu şekillenmiştir. Öncelikli

⁴²⁴ Gillian Clark, “Roman Women”, *Cambridge University Press*, Vol: 28, No:2, Yıl: (1981), 194.

olarak dönemsel değişkenlik gösteren bir kadın algısı olduğu saptanmıştır. Veriler doğrultusunda araştırmalar derinleştikçe mevzunun hassasiyeti ortaya çıkmıştır. Muhtemel bir kadın algısı ve bu algı çerçevesinde kesin hükümlerin verilmesinin zorluğu çalışmayı güçlendirmiştir. Bu açıdan çalışmada bu dengesizliğe vesile olan olay ve olgulara yönelim söz konusu olmuştur. Antik Yunan'dan başlayarak 13 ve 14. yüzyıllara kadar bir kadın çizelgesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu çizelgenin genel olarak kadının konumu noktasında zikzaklar çizerek devam ettiği görülmüştür. Öte tarafta bu dengesiz çizelgede kadının her şartta karşı cinse kıyasla geride kaldığı saptanmıştır. Kadının bu geride kalış hikâyesinin gerekçeleri bu noktada merak konusu olmuştur. Toplumsal cinsiyetçiliğin derin bir şekilde hissedildiği Orta Çağ kadınının bu kaderi yaşamasında hangi gerekçeler etkili olmuştur sorusu çalışmanın temel problemiği olmuştur.

Orta Çağ kadını bu derece tıkalı bir mevzu haline getiren elbette ki kaynaklarda sınırlı olarak yer bulmasıdır. Kadın, kayıtlar olsun dönemin yazılı belgelerinde olsun yok denilecek kadar az yer edinmiştir. Kadının bu kadar kapalı ve sınırlı bilgilerde yer edinmesinin birçok nedeni vardır. Bu noktaya dair çalışmanın ilerleme safhasında beklentilerin karşılık bulması umut edilmiştir. İhtimaller dâhilinde tartışmanın kapısı aralanmıştır. Bu tartışma ve araştırma boyunca dönemin kadın algısı inşa edilmeden önce geriye dönük izlerin tesirinden dolayı dönemsel olarak geçmiş dönem kadın algısına değinilmiştir. Bu açıdan karşılaştırmalı bir çalışma yöntemi takip edilmiştir. Çalışma tek yönlü olmayıp çok yönlü ilerleyerek hedefine ulaşmıştır.

Çalışmada Orta Çağ Avrupası'nda yaygınlık gösteren dönemsel kadın algısı, dönemin kadın figüranlarıyla aktarılmıştır. Bu kadın algısındaki değişken denge, çoğunlukla kötüleşmeye yönelik olup zaman zaman kadına olan bakış açıları değişerek iyileşmeye doğru yol almıştır.

Bu iyileşme ve kötüleşmenin elbette ki örnekleri söz konusu olmuştur. Ancak çalışmada temel hedef, bu iyileşme veya çoğunlukla hissedilen kötüleşmenin izlerini ortaya koymak değildir. Temel hedef, kadın algısının değişimini anlaşılır hale getirirken bunu yönlendiren gerekçelere değinmektir. Bu nedenle başlangıçta ihtimaller üzerinden gerekçeler ortaya koyulmuştur. Daha önce ifade edildiği gibi sonuç bir taraftan beklenildiği gibi iken bir taraftan da şaşırtıcı olmuştur. Dönemsel olarak 13 ve 14. yüzyıllarla sınırlandırılmış olan çalışma, etkenler üzerine yoğunlaşması hasebiyle çok daha önceki dönemleri içine almıştır. Öyle ki kadın algısına yönelik çizelgenin gelişiminde en etkin rol “din” olmuştur. Bu açıdan kadın algısına yönelik değerlendirme radikal Hristiyan olan Avrupa açısından ele alınmak durumundadır. Dolayısıyla kadın algısı için dinin etkin ve yetkin güç olması araştırmanın Hristiyanlığın ilk dönemine kadar yayılmasına neden olmuştur.

Din en etkili güç olarak değerlendirmeye alınırken diğer etkenlere de değinilmiştir. Antik Yunan dönemi kadın algısına paralel olarak dönemin felsefî anlayışının genel tanısına yönelik bir değerlendirmeye gidilmiştir. Burada dönemin düşünce noktasında etkin olan filozoflarının bu konudaki fikirlerine değinilmiştir. Bu yöndeki araştırmada dönemin yetkin filozoflarının kadın

algısının bahsi geçen dönemdeki kadın algısıyla özdeş olması etkileşimin kanıtı olarak görülmüştür. Bu dönemde var olan ataerkil anlayış ve cinsiyetçi yaklaşım, Platon ve Aristo gibi ünlü filozoflarca desteklenmiştir. Orta Çağ boyunca derin bir şekilde hissedilen toplumsal cinsiyetçi yaklaşım ve ataerkil zihniyet temelde mevcuttur. Orta Çağ kadın algısı Antik Yunan kadın algısının bir devamı niteliği göstermiştir.

Antik Yunan tesiri sonuç odaklı genel bir değerlendirmeye alındığında; “*Cehalet karanlığından bilimin ışığına ancak, Eskilerin eserleri her seferinde daha canlı bir aşkla yeniden okunursa geçilebilir. Köpekler havlasın, domuzlar homurdansın! Bu nedenden ötürü Eskilere daha az bağlanacak değilim. Bütün özenim onlar için olacaktır ve şafak her sabah beni onları incelerken bulacaktır.*”

(Jacques Le Goff’un intikal ettiği Pierre de Bloisi’nin ifadesi)⁴²⁵

“Batı kültür tarihinin her bölümü Yunanlılarla başlar.”⁴²⁶

Antik Yunan tesiri günümüzde farklı dönem ve coğrafyalar üzerinden tartışılmaktadır. Doğu-Batı çerçevesinde bu tarihsel tesirin varlığı münakaşalara neden olurken çalışmamız bu anlayışın Batı coğrafyasında var olduğu kabul edilerek ilerletilmiştir.⁴²⁷ Çalışma boyunca dönemsel olarak gerek felsefi anlayış gerekse idari bir yapı olarak feodalizm, “selef-halef” kavramları dikkate alınarak kaleme alınmıştır. Bu anlayış dikkate alınarak çalışmanın yan temasından biri olan feodal yapı inşa

⁴²⁵ Le Goff, *Ortaçağda Entelektüeller*, 15-16.

⁴²⁶ Etienne Gilson, *Tanrı ve Felsefe*, çev., Mehmet Aydın, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1999), 15.

⁴²⁷ Antik Yunan felsefesinin Hristiyan ve İslam medeniyetlerinde varlık bulup bulmadığı tartışmalarda yer almaktadır. Batı dünyasında zamansal olarak 12. yüzyıl sonrası etkisi kesin olarak hissedildiği kabul edilirken İslam dünyasında çok daha erken dönemlerde dillendiği kabul edilmektedir. Burada dillendirilenin Antik Yunan anlayışının tesiri mi yoksa sadece bir bilgi aktarımı mı olduğu tartışmalarda yer almaktadır. İki medeniyetin tarih boyunca bilim ve teknik noktasında etkileşimleri söz konusu olmuştur. Antik Yunan felsefesinin varlığının iki medeniyette farklı boyutlarda hissedildiği kabul edilebilir. Antik Yunan felsefesinin Batı dünyası açısından bilginin intikali ve tesiri kabul edilmektedir. Öte tarafta İslam dünyası açısından Antik Yunan anlayışının belli dönem muhafaza edildiği medeniyet olarak kabul edilmesi daha makul olabilir. Öyle ki Antik Yunan felsefesiyle özümseyen “Aristo anlayışı” iki medeniyette farklı olarak karşılanmıştır. Hristiyan dünyasında belli dönem bastırılrsa da bir noktadan sonra dikkate alınıp olumlu olarak değerlendirilmiştir. Ancak İslam medeniyeti, bilgileri tercüme ederek koruyan taraf olarak şiddetle Aristo anlayışına karşı çıkmıştır. Birçok anlayışta ayrışan İslam medeniyeti bu konuda da Batı dünyasından farklı düşünmektedir. Özellikle Aristo’nun doğa felsefesine yönelik fikirlerine şiddetli karşı koyuş söz konusu olmuştur. Aristo’nun bilimsel gelişim ilkesi olan akıl, Batı’da ilerlemenin kaynağı olarak kabul görürken İslam medeniyeti dogmatik bilgilerde bunun kati suretle karşısında olmuştur. Belli dönem bazı kelimacılar doğa felsefesini İslami ortamlarda geliştirmeye kalkışsa da bu durumun muhalifleri çok olmuştur. Bu noktada İslam dünyasında karşıt fikirler ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Orta Çağ Avrupası soruları kabartarak birçok konunun tartışıp konuşulması gerektiği fikrini benimsemiştir. 13. yüzyılda İslam dünyası tarafından Antik Yunan felsefesine karşı bir tavır geliştirilmiştir. Özellikle İslam kelimacıları tarafından Antik Yunan felsefesine karşı negatif bir anlayış gelişme göstermiştir. İki medeniyet tarafından farklı zamanlarda vuku bulan Antik Yunan felsefesi iki tarafta farklı tepkiyle karşılanmıştır. Batı dünyasında belli aralıklarda özellikle kilise tarafından bastırılmaya çalışılmış olsa da bu durum durdurulamamıştır. Aristo anlayışı Batı’da olduğu gibi yayılmıştır. Öyle ki 12. ve 16. yüzyıllar arası Batı’daki Antik Yunan tesiri İslam medeniyetiyle karşılaştırıldığında fark edilir derecede ilerdedir. 12. yüzyıl Aristo anlayışının eğitim kurumlarınca okutulması bunun bir kanıtı olabilir. İslâm dünyasında ise tercüme yoluyla elde edilen bilgiler tartışma odaklı yayılma göstermiştir. Bu açıdan “Antik Yunan Felsefesi”nin iki medeniyette karşılanması ve gelişimi farklı olmuştur. Edward Grant, “The Fate of Ancient Greek Natural Philosophy in the Middle Ages: Islâm and Western Christianity”, *Philosophy Education Society Inc.* Vol:61 No:3 Yıl: (2008), 503-526.

edilirken selef-halef kavramları üzerinden sonrakinin öncekiyle olan zaruri bağlantısı aktarılmıştır. Paralel şekilde varlık bulan her durumun miras yoluyla taşınırken revize edilişi kaçınılmazdır. Orta Çağ'ı ortaya çıkaran, geliştiren özünde var olan geçmişin ham maddeleridir. Bu konuda çalışmamızla kafa kafaya olan anlayışta bulunan Horace Craig Longwell'in tanımladığı gibi "Orta Çağ, Antik medeniyetini ürününü devralarak onu özümseyip benzersiz şekilde geliştiren modern bir medeniyettir." Burada Batı medeniyetinin gelişim hücrelerinden birinin Antik Yunan olduğu iddiasında birleşmekle birlikte "din" kavramı noktasında da örtüştüğümüz görülmektedir. Hristiyanlıkla beraber manevi ve düşünsel hayata yönelişin yoğunlaştı kabul edilmektedir. Dinin burada felsefeyi güçlendirdiği kabulüne karşılık çalışmamız da "din" misyonunun fark edilir derecede çalışmanın sınır ve konusuna tesirini kabul etmektedir. Din ve Antik Yunan anlayışı, sınırını çizdiğimiz coğrafya açısından yetkin olmakla beraber Batı tarafından da bu durum onaylanmıştır. Orta Çağ felsefesinin Antik Yunan felsefesinden ilham alarak geliştiği kabul edilmektedir. Bilgi aktarımının dönemsel olarak Antik Yunan'dan Orta Çağ felsefesine intikali söz konusudur. Antik Yunan-Orta Çağ felsefesi ve Roma-feodal idari yapı kaynaşması kabul görmektedir. Bu kaynaşma ve etkileşimin derecelendirmesi sürekli olarak farklı olmakla beraber hissedilmektedir.⁴²⁸ Antik Yunan felsefesi özellikle Aristo mantığıyla özleştirilerek Orta Çağ felsefesine yaklaştırılmıştır. Bu konuda tartışmaların çok yoğun olmasıyla birlikte temelde Orta Çağ Avrupası'nda Antik Yunan varlığının dönem dönem canlandığı kabul edilmektedir.⁴²⁹ Antik Yunan anlayışının tesir alanına "Ortaçağ kadın algısı" da dâhil edilmiştir. "Kadınlara biçilen roller, kadınların doğal karakteristikleri (çocuk doğurma yetenekleri, erkeklere göre fiziksel zayıflıkları) nedeniyle değil, hep birlikte alındıklarında ideolojik bir sistem oluşturan bir dizi düşünce nedeniyle biçilir. Kadınlar, "doğalarından" çok, "kültür"e girme "yeteneksizlikleriyle" nitelenirler. Bu görüş, Carla Casagrande ve Silvana Vecchio'nun belirttiği gibi, Geç Ortaçağ sosyal ve siyasal düşüncesi ve öğretisi üzerinde muazzam bir etkisi bulunan Aristoteles'e kadar geri götürülebilir. Aristoteles'in etkisinin bir sonucu olarak, erkeler ile kadınlar ayrı tutulup kendi alanlarında ayrı faaliyetler yürütmekle yükümlü kıldılar."⁴³⁰ İfadesinde de tekrarlandığı gibi kadın algısının bir kültürel mirâs olarak Antik Çağ'dan Ortaçağ'a intikali söz konusudur. Diğer tarafta dönemsel sınırın içerisinde var olan Thomas Aquinas, Aristo kimliğini benimseyen en değerli isimlerden biri olmuştur. Çalışmalarında Aristo anlayışını tenkit ederken⁴³¹ diğer tarafta bunu benimseyen bir üye olarak dikkatleri çekmektedir.⁴³²

⁴²⁸ Horace Craig Longwell, "Medieval and Modern Philosophy", *Duke University Press on behalf of Philosophical Review*, Vol:37 No:1 Yıl: (1928), 1-14.

⁴²⁹ Bu tesirin kabulüne yönelik bir örnek olarak bakınız. George Bosworth Burch, "Medieval Philosophy", *Philosophy Education Society Inc.*, Vol: 5 No:3 Yıl: (1952), 455-464.

⁴³⁰ Duby ve Michelle Perrot, *Kadınların Tarihi C.II*, 13.

⁴³¹ Thomas Aquinas'ın "Varlık ve Öz" çalışması metafizik kavramının çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Çalışma, tema bakımından çalışmamıza uzak olmakla birlikte baştan sona Aristo'ya atıfta bulunması açısından dikkate değerdir. Thomas Aquinas, burada Aristo anlayışını benimsediğini açıkça göstermiştir. Öyle ki "metafizik" kavramı üzerinde kafa yoran birkaç isme yer verirken Aristoteles'e "filozof" olarak atıfta bulunurken İbn-i Rüşd ve İbn-i Sina gibi isimleri yorumcu olarak nitelendirmiştir. Burada metafizik üzerine birden fazla düşünürün

Çalışmanın teoride kabul ettiği anlayış; her yeni durumun temelinde eskinin ham maddesinin bulunduğudur. Bu doğrultuda ortaya çıkan her durumun geçmişten izler taşıdığı kabul edilmektedir.

Çalışmanın temasına bakılarak tarafımızca kabul edilen bilginin intikali gerek Roma-feodalizm idari karşılaştırmasında gerekse Antik Yunan-Orta Çağ felsefesi noktasında tartışılırken kaynaklar aracılığıyla karşılaştırma yapılarak ortaya koyulmuştur. Bu karşılaştırma sonucu aradaki dikkate değer benzerliklerin ortaya koyulmasıyla iddia ispatlanmıştır. Yaklaşımların tarihsel süreçte aktarımının kaçınılmaz olduğu kabul edilerek “Kadın algısına” değin çalışma ilerletilmiştir. Temel hedef, muğlak olan kadın ve kadın algısının kaderini belirleyen etkenleri ortaya çıkarmaktır. Bu açıdan kadın algısındaki dengesizlik, karma bir kadın olgusunun varlığına işaret etmektedir.

Orta Çağ boyunca hissedilen bu karma kadın algısı, birçok gerekçeyle korunmuş veya revize edilerek her dönem kendini hissettirmiştir. Bu kalıplaşmış anlayış, tek bir etken üzerinden değerlendirmekten farklı olarak çok etkenli çalışmaya dâhil edilmiştir. Hedef, geniş bir bakış açısıyla çok etkenli olduğu tahmin edilen mevzunun temeldeki en güçlü etkenine ulaşmaktır. Bu anlayışla Orta Çağ boyunca varlık gösteren ve çoğunlukla kadınının aleyhine olan bu döngünün gerekçelerine değinilmiştir. Tahminler doğrultusunda bir etken sıralaması yapılarak çalışma ilerletilmiştir. Başlangıçta dönemsel olarak bu algının inşasına vesile olan geçmiş etkenlere değinilmiştir. İfade edildiği üzere Antik Yunan anlayışının ve dönemin felsefi bakış açısının bu dönemlerle devredilmiş şekilde bir benzerlik taşıdığı ortaya koyulmuştur. Bu açıdan “kadın algısının” belli oranda geçmişin mirası olarak intikal ettiği görülmüştür.

Çalışmada baştan itibaren onaylanan anlayış özellikle Batı Avrupa tarafından da kabul görmektedir. Ortaya çıkan her durumun temelinde gerekçeler olduğu kadar bunu hazırlayan bir zemin olmak zorundadır. Zeminde koşullar kadar geçmişin izleri de oldukça önemlidir. Öyle ki bu noktada “selef-halef” beraberliği kaçınılmaz bir sonuç yaratır. Bu noktada Antik Yunan varlığının gelgitli olmakla beraber 11. yüzyıldan itibaren fark edilir oranda hissedildiği Avrupa medeniyeti tarafından kabul edilmektedir.

fikirlerini aktararak karşılaştırma yapan Aquinas, Aristocu kimliğini hissettirmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Thomas Aquinas, Varlık ve Öz, çev., Oğuz Özgüç, (İstanbul: Say Yayınları 2007).

⁴³² Thomas Aquinas, bir Aristocu olarak ilmî prensiplerinde yine bunu hissettirmektedir. Öyle ki Aristo’nun eserlerine vâkıf olan bir isim olarak onun düşünce anlayışını geliştirerek kusursuz hale getirdiği kabul edilmektedir. Özellikle işaret edilen 13. yüzyılda Aristo anlayışının zayıf kalan kısımları güçlenerek yaygın hale gelmiştir. 13. yüzyıl için Antik Yunan ve Roma anlayışının tekrar canlanarak dinî metinler ile bir kıyaslamaya gidilerek benzerlikler ortaya koyulmuştur. Dinî doktrinler yorumlanırken Antik Yunan’ın en değerli düşünürü olan Aristo’nun düşünce dünyası eserleri tercüme edilerek yaygınlaştırılmıştır. 13. yüzyılın kıymetli düşünürlerinden olan Aquinas da bu konuda yetkin bir isim olmuştur. Özellikle Aristo’nun 1240’lara kadar bilinen Nikomakhos’a Etik eseri bu tarihten itibaren Avrupa’da tercüme aracılığıyla yaygınlaşmıştır. Bu konuda özellikle Thomas Aquinas, Aristo’nun birçok ilke ve prensiplerini ödünç alarak öncül olmuştur. Aquinas, Platon ve Aristoteles’in fikirlerini benimseyerek kafa yormuştur. Öyle ki yaptığı çalışmalar aracılığıyla Aristoteles’in etik üzerindeki kusurlarını ustaca iyileştirerek mükemmel hale getirdiği kabul edilmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Leo J. Elders, *The Ethics of St. Thomas Aquinas*, (New York: Peter Lang, 2005), 13-31.

Çok etkenli olarak mevzu ilerletilmeye çalışılırken bu dönemin kadın algısına yönelik bir iskelet oluşturulmaya çalışılmıştır. Geçmişin izleri kanıtlanırken bahsi geçen döneme yönelim söz konusu olmuştur. Bu noktada Orta Çağ Avrupası'nda baskın olan dininin tesirine değinilmiştir. Öyle ki radikal Hristiyan olan Orta Çağ Avrupası'nda her dönem ve her bölgede manipüle etkisi olan dinin de etkinliği şüphesizdir. Bu etkinin sınırları ve konuya ilişkin dozu merak konusu olmuştur. Bu anlamda gerek Tevrat'a gerekse İncil'e değinilmiştir. İki inanç sisteminin de ataerkil anlayışa hizmet ettiği, maddeler ve örnekler ışığında ispat edilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Tevrat, bir inanç sistemi olarak oldukça az bir kitleye sahip olmasına karşın İncil'in öncülü olduğu inancından dolayı çalışmada yer bulmuştur. Burada iki anlayışta yerleşmiş olan toplumsal cinsiyetçilik ve ataerkil anlayış yaygınlığına vâkıf olunurken aralarındaki zıtlıklar da ortaya koyulmuştur. Gerek Tevrat gerekse İncil doktrinlerinin erkeğin yetkinliğine ve kadının geriye atılışına hizmet ettiği görülmüştür.

Çalışmanın belli bir kısmında Tevrat üzerinden giriş yapılarak temel etken olan İncil'e geçilmiştir. Tahmin edildiği gibi dinin toplumun bu kesimini etkilemesi bir tarafa her alanında güçlü bir etken olduğu kayıtlar, hukuk kitapları üzerinden aksettirilmiştir. Dinin, diğer bütün etkenleri geride bırakacak bir yetkinliğe sahip olduğu burada anlaşılmıştır. Hristiyanlık inancının doktrinleri, kadının sınırlarını keskin bir şekilde çizerek kadının buradaki kaderinde en etkin rolü oynamıştır. Bu açıdan İncil'in bütün maddeleri göz önünde bulundurulurken kadın-erkek ayrışmasının Tevrat'a kıyasla daha ılımlı bir döngüde olduğu anlaşılmıştır.

İki taraflı ataerkil anlayışın sempatisinin hissedildiği İncil ve Tevrat'ta kadının durumu tahlil edildikten sonra asıl konuya odaklanılmıştır. İncil'deki her maddenin, kadının var olduğunu onayladığı gibi erkeğin gerisine attığı bariz bir şekilde görülmüştür. Dinin Orta Çağ toplumunda yaygın olan etkisi kadın-erkek sınırlarının çizilmesi noktasında kendini göstermiştir. Toplumda hemen hemen her alanda yönlendirici etkisi olan din bu açıdan da en güçlü etken olarak rol almıştır.

Dinin kadın algısında en etken güç olmasının yanında dönemin idari sistemine yani feodal sisteme de tesir ettiği ortaya koyulmuştur. Bu noktada çıkan sonuçlar tahmin dışında olup şaşırtıcı bulunmuştur. Bu açıdan açılan parantezde feodal yasanın çekirdeğini dinî kaidelerin oluşturması şaşırtıcı olduğu kadar bu yasallaşma evresinde Roma kültürünün baskın olduğu aynı derecede beklenmemiştir. Bu noktada kadın algısının tarihsel bir miras olarak Roma döneminden intikal ettiği anlaşılmıştır. Öte tarafta bu durum feodal yasanın kadın algısı üzerinde beklenen etkiyi karşılamadığı ispat edilmiştir. Paralel şekilde Orta Çağ dönemine damga vuran feodal sistemin temelde doğrudan değil dolaylı olarak kadın algısına dâhil olduğu görülmüştür. Ana iki etkenin beslediği feodal etki diğer etkenlere kıyasla geride kalmıştır. Feodal yasanın inşasında etkili olan unsurlar üzerinden feodal tesire değinilmiştir. Dolayısıyla feodal sistemin beklenen sonucu karşılamaması, bu anlamda araştırmanın yasal evre noktasında çalışmaya dâhil edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Orta Çağ Avrupası'nın idari sistemi olmasından çok yasal evreyi yönlendirmesi hasebiyle bu anlamda parantezde yer almıştır. Feodal yasanın temelde önceden inşa edilmiş olan Roma yasal anlayışının bir

revizesi biçiminde şekillendiği kıyaslama ve benzerlikler noktasında tartışmaya alınmıştır. Bu noktadaki detaylar çalışmanın feodalizme yönelik açılmış olan kısımda tartışılmıştır. Bir genel giriş olarak feodal etkiye değinilmiştir.

Orta Çağ kadın algısına yönelik etkenlerden bahsedilirken bunların konuyu aynı yönde etkilediği görülmüştür. Öyle ki din, felsefe, feodal yasa, Roma algısı, Antik Yunan anlayışı genel olarak kadın-erkek eşitsizliğine hizmet etmekle beraber iki cins arasındaki, sınırları ifade edilen bu alanlarda benzerlikler olduğu fark edilmiştir.

Bu etkenlerle beraber feodalizmin revize edilerek şekillendirdiği yasal süreç, konumuza doğrudan değinmesi noktasında oldukça kıymetlidir. Bu kıymetten ötürü feodalizm çalışmada geniş bir şekilde yer almıştır. Feodalizmin ortaya çıkışı, gelişimi, idari ve ekonomik yapıdaki dengesizlikleri, dönemin koşullarının bu yapıya olan tesiri vb. konulara değinilerek konunun girişi yapılmıştır. Feodal yapıya dair yapılan bu girişten sonra asıl mevzuya geçiş sağlanmıştır.

Feodalizm, bir idari sistem olmaktan öte bir hiyerarşi sisteminin kurumsallaşmasıdır. Bu noktada kurtarıcı bir idari sistem olmakla birlikte toplumda var olan tabakanın kurucusu görevini üstlenmiştir. Tabakada yer alan kesimler ve faal durumları öncelikli olarak detaylandırılmıştır. Kral, soylu, ruhban, köylü, vasa-lord veya efendi-kul kavramlarının bu sistem içinde aktarılması zaruridir. Kabul edilmelidir ki kadın, bu sistemin bir parçası olarak anlaşılma nedeniyle hiyerarşinin bütün sahiplerinden haberdar olmayı zorunlu kılmıştır. Ancak bu yöntemle kadının feodal yasa içerisindeki konumu tahlil edilebilir. Feodalizm bir dolaylı etken olmanın yanında diğer güçlü etkenlere kıyasla sınırlarının inşası noktasında ve yasal sahanın doğrudan yansıması olması hasebiyle detaylı tartışılmak durumundadır. Kadının sınırlarının yasallaşarak doğrudan çizildiği feodal yasa bu açıdan diğer etkenlerde üstünlük sağlamıştır.

Feodalizm, bir idari sistem olmakla beraber bir hukuksal sürecin de yer aldığı anlayıştır. Bu açıdan gerek geçmişin bir birikimi olan Roma hukukunun, gerekse vuku bulan dönemin şartlarına göre revize edilmiş olan dönemin yasal evresinin, kadın algısı açısından oldukça önemli olması feodalizme yönelimini mecburi kılmıştır. Feodalizmin tarihsel geçmişi, gelişimi, yapısını besleyen faktörler dönemsel değişim ve koşullar dikkate alınarak tartışılmıştır.

Toplumda bu düzenin yerleşmesini gerekli kılan şartlar olduğu gibi zeminin de hazır olması beklenmelidir. Bu açıdan feodal düzenin zeminini oluşturan geçmiş sahiplerden başlanarak feodalizmin tarih sahnesine çıkışı ve gelişimi aşamalı olarak aksettirilmiştir. Böylece kademeli olarak yasallaşma sürecine ulaşılması sağlanmıştır. Genelden öze doğru gidilen çalışma tekniğinde bu noktadaki amaç feodal yasanın niteliklerini kavramaktır.

Feodalizm, çalışma alanı çerçevesinde nitelik olarak değerlendirmeye alınırken kavramsal kargaşalarından başlanarak yayılma sistemi, dönemsel gelişimi genel bir çerçevede izah edildikten sonra yayılma gösterdiği bölgelerdeki durumu kısaca izah edilmiştir. Bu izahta Fransa ve Almanya

bölgeleri için genel bir değerlendirme yapılırken İngiltere çalışmanın temel bölgesi olması hasebiyle daha detaylı olarak ele alınmıştır.

İngiltere’de yer edinen feodal düzenin yerleşim evresi, bölgenin geçmişine de değinilerek aktarılmıştır. 1066 yılı Norman akınlarının bölgeye yapılmasıyla birlikte uzun süreli mücadelelerin ardından feodal sistemin bir düzen olarak yerleşmesi sağlanmıştır.

Feodal düzenin bir idari yapı olarak bölgeye intikal etmesi ve yerleşimi aşamalı olarak aktarılmasının ardından asıl konuya doğru yol alınmıştır. Feodalizm, bir idari sistem olmanın yanında yasal bir mecra ya da ifade etmektedir. Bu açıdan genel özelliklerin ifade edildiği feodalizm bu yönden değerlendirmeye alınmıştır. Temelde bir yasal evreyi işaret eden feodalizmin yasallaşma sürecinin aşamaları aktarılmıştır. Bu aşamalardan bahsedilirken Magna Carta ve feodalizmin yasa kitabı olarak işaret edilen Schenspiegel karşılaştırılması yapılarak bu yasallaşma evresinin etki ve tepkileri ifade edilmiştir.

Böylelikle belirtilen bölgenin belirtilen zaman dilimine geçilmiştir. Hedef 13. ve 14. yüzyıl feodal İngiltere’sinin yasal sürecini göz önünde bulundurarak Orta Çağ kadın algısına dair genel bir değerlendirmeye ulaşmaktır.

Orta Çağ kadının 13 ve 14. yüzyıl varlık sınırlarının feodal yasa çerçevesinde değerlendirmesi için bahsi geçen dönemin koşullarının tartışılması gereklidir. Bu amaç doğrultusunda 13. ve 14. yüzyıl feodal yasasının vuku bulduğu toplumdan ve feodal sistemin işleyişinden haberdar olmak şarttır.

13 ve 14. Yüzyıl, öncelikle feodal sistem için gelişim evresinin tamamlandığı, paralel şekilde bu sistemin Avrupa’nın genelinde yerleşip kökleştiği ve daha ileri bir iddia ile doygunluğa eriştiği bir dönemdir. Şartların bir ürünü olarak Orta Çağ Avrupası’nda yer bulan feodalizmin bu dönemlerde nasıl bir ortamda olduğu çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Feodal sistem, bir çıkış yolu olarak Avrupa’da yer bulmanın yanında her dönem koşulların tesiriyle şekillenen ve bu konuda oldukça esnek bir sistem olma özelliği göstermiştir. Feodalizm sadece bir idari sistem olmanın ötesinde bir yaşam şeklidir. Toplumun her alanına sızan ve toplumu etkilerken koşullardan da etkilenen bir yapı olmuştur. Bu yaklaşımla 13. ve 14. yüzyıl Orta Çağ Avrupası değerlendirmeye alındığında feodal düzenin çok iyi bir noktada olmadığı görülmüştür. Bu dönemler, feodal sistem açısından kuraklık, sel ile birlikte tarımın gerilemesinin yanında kıtlık ve yetersiz beslenme, sistemi ayakta tutan nüfusun yok olması gibi durumlarla cebelleşildiği bir dönemdir. 13. yüzyıldan itibaren baş gösteren doğal koşulların yarattığı sorunlar 14. yüzyıl olaylarına zemin hazırlamıştır. Doğal koşulların yarattığı sorunlar zamanla insan elinden kaynaklı sorunları yaratmıştır. 13. yüzyıl iklim sorunları ürün verimliliğini düşürürken kıtlığı yaratmıştır. Kıtlıkla beraber 14. yüzyıl problemlerinin tohumları atılacaktır. 14. yüzyıl, zor koşulların tahammülü aştığı noktaya geldiği bir dönem olmuştur. Açlık ve sefaletin baş gösterdiği bu dönemde “Kara Ölüm” bu zaafiyetin en büyük resmi olarak ortaya çıkmıştır. 1348-53 yılları arasında vuku bulan bu yıkım, dönemin en büyük darbesi olarak işaret

edilecektir. Nüfusun büyük bir kısmını yutan bu salgın feodal sistemin de dengesini bozacaktır. Feodalizm tarımın beslediği bir sistem olarak toprağı işleyecek nüfustan olacaktır. Bu durum toprak sahiplerinin aleyhine sonuçlar doğururken toprağı işleyen kesimin lehine olmuştur. Vasal-lord, efendi-köle anlayışının beslediği bu sistemde dengeler değişmiştir. Dönemin zor koşullarına göre feodal sistemin sınırları değişim yaşayacaktır. Halk sunulandan fazlasını talep edecektir. Toprak sahibi vebanın emdiği nüfustan geri kalana muhtaç olmuştur. Dolayısıyla bağlı-bağlıyıcı kesimler birbirine karışmıştır.

14. yüzyıl, feodal düzeni adına zor bir dönem olurken bu dönemin toplum açısından şartlara karşı koyuş hikâyelerinin yazıldığı bir dönemdir. Toprak sahipliğinin önemli olduğu feodal düzene karşı halkın ayaklandığı ve hak talep ettiği bir zaman dilimidir. Bu hak talebinin en büyük adımı 1381 Köylü İsyanları olmuştur. Köylü isyanları, toplumun her kesiminden destek bulan geniş kiteli bir hareket olmuştur. Köylünün ağır bastığı bu hareket, geçmişin ağır koşulları, haksız vergi, sonuçsuz kalan savaşlar gibi gerekçelerle temelde haksız toprak edinen kesimlere karşı yapılmıştır. Özellikle misyonu manevi hayat olan kilisenin toprak gücüne karşı bozuk düzeni yıkmaya yönelik olmuştur. Halkın kral başta olmak üzere kilise ve geniş toprak sahipliğine karşı adalet, eşitlik talep etme hareketi olarak köylü isyanları, hedefe ulaşmasa da düzen sahiplerini korkutmuş bir hareket olmuştur. Bu dönemdeki çalkantılı olaylar düzenin de bozulduğunu göstermiştir. Feodal sistem, bir idari yapı olmanın yanında dönemin yasal yani adli merceğidir. Dönemin koşullarına göre şekil alan bu sistemin yasal değişim ve evreleri merak konusu olmuştur. Bu yasal evrelerin dönemsel durumu çalışmamız açısından önemlidir.

Yasa, tarih boyunca revize edilerek günümüze değin ulaşmıştır. Hak sahibi ve hak edinen, dönemin koşullarına göre yer değiştirebilmektedir. Bunun en iyi örneği, veba sonrası hak talep eden ve alan arasındaki denge değişikliğidir. Bu noktada feodalizm bir idari yapı olmaktan öte bir adli sistem olarak çalışmada geniş yer kaplamıştır. Feodalizmin toplumdaki misyonu, derinliği, aktifliği ve dönemin koşullarından etkilenme esnekliği çalışmayı detaylandırmıştır. Feodalizm topluma idari bir düzennin yanında bu düzen içerisinde adli sınırlar getirmiştir. Bu adli sınırdaki kadının yerini algılamak Orta Çağ Avrupası kadın algısını kavramanın önemli bir adımıdır.

Feodal düzenin kadın algısı üzerindeki tesirinin anlaşılmasına yönelik feodal yasa masaya yatırılmıştır. Bu noktada mevcut olan feodal yasanın sınırlarını ortaya koyan maddelerden öte bu maddelerin oluşumunda etkin kaynaklara da değinilmiştir. Bir tartışma konusu olarak bakılan mevzuda beklentinin karşılanması kadar şaşırtıcı noktalara da ulaşılmıştır. Orta Çağ Avrupası kadınının yerini konumlandıran ve bu algının nedeninden öte sonucu olarak feodal yasa göz önünde bulundurulmuştur. Feodal yasa, kadın algısı üzerinde bir neden olmaktan öte sonuçtur. Gerek kayıtlar gerekse döneme ait hukuk kitaplarının değerlendirilmesiyle birlikte bir yasal evrenin varlığına ikna olunmuştur. Ancak bu yasal sürecin temelinde asıl ham maddeyi teşkil edenin feodal düzen değil Roma kültürünün izleri olduğu anlaşılmıştır. Burada kadın algısının etmenlerine yönelik olan

tartışmada feodalizm beklentiyi bu yönde karşılamamıştır. Diğer tarafta beklenmeyen bir durum olarak Roma kültür ve anlayışının ardından yansımalarının bir sonucu olarak kadın algısını şekillendiren yasa maddesi ortaya çıkmıştır. Amacın kadın algısı ve bu algının şekillenme gerekçeleri olup bu noktada din ve Roma yani miras, döneme intikalin en etkili etkenler olarak kabulü söz konusudur.

Bu bakış açısıyla feodal yasada Roma yasa ve kültürünün izleri karşılaştırmalı bir yöntemle ortaya koyulmuştur. Burada feodalizmin doğrudan değil dolaylı olarak kadın algısını şekillendirdiği görülmüştür. Kadın algısını şekillendiren etmenler açısından feodalizm taşıyıcı görevi üstlenmiştir. Roma kültüründen edindiği gelenek, görenek ve yasalarla beraber dinin bu konudaki liderliğinde “feodalizm” yaygınlaştırıcı vasıta olarak etkin olmuştur. Roma anlayışının, her dönem gönüllü veya gönülsüz olarak Orta Çağ Avrupası’na sızdığı açıkça görülmüştür. Gerek kilise gerekse bazı iktidar sahiplerince bu durum engellenmeye çalışılsa da başarılı olunamamıştır. Özellikle 12 ve 13. yüzyıllarda Roma hukuk anlayışının Avrupa’da zirve yaptığı kabul edilmiştir. Bu iddiaların da önderliğinde iki tarafın yakınlığı tartışılarak bu tesire ikna olunmuştur. Öte yandan Roma hukuk anlayışının 14. yüzyılda da sürdürüldüğü elde edilen kayıtlarda da ispat edilmiştir. Öyle ki kilise kayıtlarında ara ara Roma mahkemesine atıflarda bulunulmuştur. Sonuç olarak Roma hukuk anlayışının feodal yasaya sızmış olduğu ispat edilmekle beraber feodal yasa buradaki etkisini Roma ile paylaşma durumunda kalmıştır. Etken olarak tahmin edilen feodal yasanın edilgen olduğu anlaşılmıştır. Feodal yasanın o dönemde şekillenmiş olan yasa üzerindeki misyonu bu konuda etkin olmasına neden olmuştur.

Feodal yasayı şekillendiren unsurlar olarak dönemin şartları, geçmişin izleri, din gibi faktörler gösterilirken bunların adli sistemdeki yansımaları da göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan feodal yasanın işleyişi açısından karma bir idari yapı sunan feodal sistem, adli sistemde de aynı özelliği göstermiştir. Öyle ki adli sistemin işleyişi tek yönlü olmamıştır. Birbirinden farklı mahkemelerin kurulmuş olması bunun en büyük göstergesidir. Yönetimde en etkili güç olarak kralın bulunmasıyla birlikte bölgesel özerkliğin kendini gösterdiği bu sistemde yerel olarak işleyen bir adli sistem yer edinmiştir. Kralın dâhil olduğu mahkemelerin yanında yerel mahkemelerin varlığı bu durumu ispat ederken kilise mahkemeleri durumu pekiştirmiştir. Üç yönlü mahkemelerde özerklik söz konusu olmuştur. Aynı şekilde her mahkeme kendi kurallarına göre hareket etmiştir. Dolayısıyla bu mahkemelerin işleyiş farkı özellik farkını ortaya çıkarmıştır. Kralın tekelindeki mahkemeler, ağırlıklı olarak mülk ve toprak davalarının yer aldığı mahkemeler olmuştur. Yerel mahkemeler biraz daha genel davaların yer aldığı ve toplumun geneline yayılan mahkemelerdir. Bu davalarda toprak davalarının yanında boşanma, hırsızlık, darp gibi birçok konunun yer aldığı görülmüştür. Kilise mahkemeleri, dönemsel olarak dava konuları kısmen değişiklik gösterse de yerel mahkemelerdeki özellikleri yansıtmıştır. Sadece dinî mevzuatların yer almadığı kilise mahkemelerinde hemen hemen her konuya dair davaları görmek mümkündür. Bölgesel özerkliğin bir yansıması olarak yaygınlık gösteren feodal sistem dönemin adli sistemi de olmuştur.

Feodal sistemin toplumun her alanına işleyen bir sistem olduğu iddiası burada ispatlanmıştır. Kesintili veya kesintisiz yasal düzeni gösteren kayıtlar tutulmuştur. Bu kayıt tutma alışkanlığı hukuk sisteminin niteliklerini yansıtmaktadır. Bu açıdan bahsi geçen dönemlere ait kayıtlar kadar hukuk kitapları da önemlidir. Kayıtlarla beraber elde edilen “Sachsenspiegel” adlı hukuk kitabı üzerinden feodal sistemin adli ve idari yönü ispatlanmaktadır.

Sachsenspiegel, Eike von Repgow tarafından 1180-1233 yılları arasında kaleme alınmış bir hukuk derlemesidir. Yapılan çalışmalar sonucunda bu hukuk derlemesinin yazılma usulünün devam ettirilmiş olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın sonraki dönemlerde yazılmış farklı nüshalarına ulaşılmıştır. Burada önemli olan Sachsenspiegel’in bir hukuk derlemesi olarak feodal sistemin adli yönünün bütün özelliklerini yansıtan bir liste sunmasıdır. Dört kitaptan oluşan çalışma feodal hukuk anlayışının bir yansımasını teşkil etmektedir. Alman topraklarında yaygınlaşan bu yasama organı, feodal sistemin hukuk maddelerinin bir listesini vermesi bakımından oldukça önemlidir. Çalışma, bir hukuk kitabı olmakla beraber feodal düzen, toplumdaki hiyerarşi, toprak işleyişi gibi konulara değinmekte ve kadın-erkek sınırını yansıması bakımından konuya temel kaynak olmaktadır. Burada kadın-erkek arasında vasilik kavramı üzerinden bir ötekileştirme propagandası yapıldığı anlaşılmıştır. Kadının Roma döneminden kalma izlerinin hissedildiği feodal sistemde erkeğin gerisine atıldığı açıkça maddeler üzerinden tenkit edilmiştir. Bu noktada Roma hukuk anlayışı öne geçtiği gibi feodal sistemin de bu anlayışı koruma görevi üstlendiği görülmüştür. Paralel şekilde Orta Çağ kadın algısına geri dönüldüğünde hukuk sistemini yansıtan kayıtlar ve hukuk kitapları aracılığıyla feodal yasanın neden olmaktan uzak olduğu ancak sonuca değdiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla feodalizmin izlerini taşıyan kayıtlar bu algının gerekçelerini değil yansımalarını sunmaktadır. Sonuç olarak kaynaklar bu algının sınırlarını ve özelliklerini yansıtmaktadır. Sachsenspiegel, Orta Çağ kadın algısının bir hukuksal yansıması olarak mevzubahis olmuştur.

Orta Çağ kadın algısını şekillendiren doğrudan ve dolaylı etkenler söz konusu olmuştur. Bu etkenlerin kadın algısına olumlu veya olumsuz dönüşleri söz konusudur. Bu etkenlerle birlikte kadın algısı dönemlere ait kaynaklara yansımıştır. Öncelikli olarak bu gerekçeler ihtimaller dâhilinde ele alınmıştır. Daha sonra kaynakların da iş birliğiyle karma olan kadın algısı ortaya konulmuştur. Orta Çağ boyunca toplumda var olan bir kadın algısı söz konusudur. Kadın algısının tek yönlü olmadığı doğrulanmakla birlikte temel hedef gerekçeleri belirlemektir.

Bu açıdan çalışmanın temel hedefi, algının sınırları değil gerekçeleri ve bu gerekçelerin yansımaları olmuştur. Öyle ki kadının tahliline engel olan temel neden kaynak yetersizliği olmuştur. Kadının kayıtlarda sessizliğe bürünmesinin gerekçeleri vardır. Kayıt yetersizliği bilinçli bir kusur olmakla birlikte bu kusuru kamçılayan gerekçeler daha önemlidir. Bu yüzden çalışma bu gerekçelere odaklı ilerletilmiştir. Orta Çağ toplumunda var olan algı bu prensip doğrultusunda değerlendirmeye alınmıştır.

Kadının toplumdaki algısına bakıldığında karşı cinse kıyasla çok iyi durumda olmadığı anlaşılmıştır. Araştırmada kısıtlı olan bulgular doğrultusunda kadın algısına yönelik muhakemede bulunulmuştur. Orta Çağ Avrupası'nda yer alan kadının profili çizilmiş, bu profilin oluşmasına neden olan gerekçe ve sonuçlar arasında bir tartışma konusu açılmıştır.

Orta Çağ kadın algısının gerekçeleri kadar yansımaları da önemlidir. Bu yansımanın en önemli bulgusu olarak yasal kayıtlar gösterilir. Çalışmanın dönemsel sınırları içerisinde kayıtlar ve temel kaynak olan *Sachsenspiegel*, daha detaylı olarak inceleme sahasına alınmıştır. Gerek dönemin kayıtlarına gerekse hukuksal verilerine bakıldığında feodal düzenin kadın üzerindeki tesirinden öte yansıması dikkat çekmektedir. Bu noktada çalışma boyunca kadına olan bakış açısını şekillendirme noktasında feodal düzeninin tesiri dolaylıdır. Burada bu dolaylı tesirden daha çok kadının feodal yasa içerisindeki konumu algılanmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda kayıtlar dikkate alınmıştır. Üç farklı kanal üzerinden edinilen kayıtlarda kadının krallığa ait kayıtlarda çok sınırlı olduğu, hem çok dillendiği hem de bilinen kadın profilinin dışında kendini gösterdiği fark edilmiştir. Bu döneme ait kayıtların yetersizliğine paralel olarak kadınların yer aldığı kayıtların sınırlı olduğu bilinmektedir. Gerekçeleri ifade edildiği gibi krallığa ait olan kayıtlarda “Soylu Kadın” kitlenin yasalar karşısında erkekle eşitlendiği görülmüştür. Soylu kadın burada Orta Çağ kadın kitlenin genelinden farklı olarak kendi adına dava açıp mülk talebinde bulunmuştur. Çeyiz dışında hiçbir mülkü olamayan kadının burada miras hakkı istediği görülmüştür. Ancak bu, Orta Çağ kadının konumu noktasında bir iyileşme olduğunu göstermez. Kitlenin geneline yönelik bir iyileşme söz konusu değildir. Bu nedenle Orta Çağ kadının karşı cinsle denk bir konuma geldiği söylenemez. Bu konuda yapılan tenkitlerde kadın-erkek eşitliği bir tarafa Orta Çağ boyunca kadının konumunda belli dönemlerde büyük iyileşme sinyali veren örnekler söz konusudur.⁴³³ Ancak bu örnekler genel olarak soylu kadın kitleleri

⁴³³ 12. yüzyılın erken dönemlerini işaret ederek soylu kadın kitle üzerinden bir iyileşmenin varlığına işaret eden çalışmada yer alan kadınlar soylu kesime mensup kadınlardır. Soylu kadınlar üzerinden erkeklerin diliyle yüceltilen veya yerilen kadınların durumuna değinilmiştir. Bölümler halinde kaleme alınan çalışmada dönemin kroniklerinde yer alan kadınlara yer verilmiştir. Burada paralel şekilde kadın tasvirleri ve dinî doktrinlerin toplumdaki eril tarafın tavrını yönlendirdiği ifade edilmiştir. Bu noktada aynı yöne baktığımız çalışmada soylu kadın kitlenin sadece değerlendirmeye alınması yolları ayırmıştır. Kadın figürlerin dönemsel olarak kadının duruşunu yönlendirdiği muhakkaktır. Bu figürlerin kutsal metinlerden doğması yine dönemsel yansımaların bir parçasıdır. Dinî tesirin burada da kabul edilmesinin yanında kadınların 12. yüzyılda konumları noktasında devrimleştiği fikri sadece soylu kadın kitlenin dâhil edilmesi ile tartışılabilir. Ancak çalışmanın aynı yönde olduğu bazı faktörler dikkat çekicidir. Soylu kadının, imajını kutsal metinlerde yer alan kadın figürlerle güçlendirdiği görülmektedir. Öyle ki Eski Ahit'te yer alan Esther'in, I. Henry'nin eşi olan Matilda ile özdeşleştirilmesinin kadınların hemcinslerini toplumda saygınlık kazandırması açısından manipüle etme etkisi olduğunu göstermektedir. 12. yüzyılda kadın kitleye ilham veren birçok örneğin varlığı söz konusudur. Judith, Eski Ahit'te yer almakla beraber 12. yüzyılda kayıtlarda tekrar yer alarak kadınlar için örnek ve yönlendirici bir temsil olmuştur. Aethelflaed, özellikleriyle Judith ile özdeşleştirilerek kayıtlarda yer almıştır. Çalışmada bu örneklerle sık sık değinilmiştir. Kadın isimlerinden bahsedilmesi kadar bu kadın kitlelerin soylu kraliçe, taht sahibi imparatoriçe, köklü ve zengin aile mensupları olmaları ifadelerin genele yayılmasını engellemektedir. Bu dönemde özellikle Orta Çağ boyunca kadın kesiminin konumunu baltalayan kilisenin kadınlara yönelik övgüleri, bu iyileşmenin bir belirtisi değildir. Öyle ki övgüye nail olan kadınlar, kiliseye büyük hayratlar yapacak kadar varlıklı olanlardır. İskoçyalı Margaret, Kraliçe Matilda, İngiliz Kraliçesi bakire Adeliza gibi siyasi ve ekonomik gücü yerinde olan kadınların kilise tarafından itibar görmesi tamamen mali etkilerden kaynaklıdır. Dolayısıyla tahtta oturan Matilda'nın köylü kadının durumunu temsil etmesi imkânsızdır. Öyle ki bu kadınlar orta tabakadaki

üzerinden ortaya çıkmıştır. Kalıtsal bağ veya şanslı evlilikler aracılığıyla toplumda diğer kitleden farklı bir pozisyonda olan kadınlar bulunmaktadır. Bu kadınların varlığı ile diğer kadın kitlelerinin özdeşleştirilmesi genel değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. Bununla beraber “Soylu Kadın” üzerinden bir iyileşme olmaktan öte aynı cins arasında bir ötekileşmenin var olduğu kabul edilmiştir. Kadının Orta Çağ toplumunda algının da tesiriyle kendi içinde de bir ötekileşmeye maruz kaldığı görülmüştür. Öyle ki “Soylu Kadın” tabiriyle beraber kayıtlarda “Dindar Kadın” ve “Laik Kadın” tabirleri de bu ötekileşmenin en büyük kanıtıdır. Özellikle işaret edilen dönemlere ait kayıtlara bakıldığında erilin böyle tabirlere muhatap olmamakla beraber kendi cinsi arasında bir eşitlik yaşadığı, kadının ise bu konuda kendi cinsi arasında dâhi mağdur olduğu fark edilmiştir. Dolayısıyla Orta Çağ kadınının kendi hemcinsi arasında kategorize edilişi ima edilen iyileşmenin mümkün olmadığını ispat etmektedir. Soylu kadın kitlenin orta kesim kadınla aynı atmosferde olmayışı kadar dindar kadının ruhani hayatı tercihinin ardından sivil kadın kesimle muhataplığına belli oranda izin verilirken genel olarak yasaklanmıştır. Rahibe ve laik kadın arasında sınırlar keskin bir şekilde çizilmiştir.⁴³⁴

Kayıtlarda genel kadın kitlesine dair bilgiler oldukça sınırlı olmakla beraber zenginliğin güçlendirdiği soylu kadın olarak tabir edilen kitlenin ve manevi gücün donatıldığı rahibelerin çok sık tekrarlanması bir ötekileşme örneği olduğu kadar genel kitleye dair değerlendirmeyi de zorlaştıran bir durum olmuştur. Belli kadın kitleler aracılığıyla bir sınıflandırmanın kendi içinde olduğu kabul edilmekle beraber bu kadın kitlelerinin birbirinden habersiz hayatlarının olması durumun farklı bir trajedisidir. Birbirinden farklı hayatlarda şartlarının farklılaştığı da görülmektedir. Soylu kadın kitle dışındaki kadın kitlelerinin toplumda dozu farklılık göstermekle beraber baskıya maruz kaldığı açıktır. Dini bütün olarak manevi güç kazanan dindar kadınlar yani rahibeler, dahi bu yolun mağdurları olmuştur. Sınırları diğer kadın kitlelere kıyasla oldukça zor ve keskin çizilmiştir.⁴³⁵ Rahibelerin hayatlarına yönelik emir ve kurallar elde edilmiş kayıтта çok sık tekrarlanmıştır. Manevi gücün güçlendirmiş olduğu düşünülen rahibelerin dahi sessizlik kuralına maruz kalması, kadının durumunu sınırlı bilgilere rağmen ispat etmektedir.⁴³⁶ Antik Yunan’dan başlayarak Orta Çağ kadınının her alanda

kadınların aksine miras hakkı olan, davalarda kendi adlarına yer alabilen, kanunları düzenleyebilen, dini faaliyetlerde aktif, eşlerinin yokluğunda devleti yöneten kitledir. Daha detaylı bilgi için bkz. F. Özden Mercan, “In Muliere Exhibeas Virum”: Women, Power and Authority in Early Twelfth-Century Anglo-Norman Chronicles, (A Master’s Thesis), Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2007.

⁴³⁴ Mevcut kayıtlarda rahibelere yönelik emir ve yasaklarda manevi hayatın zorluğu açıkça görülmektedir. Bununla beraber laik ve dindar kadın arasındaki sınırlar kayıtlardaki ifadelerden doğrudan anlaşılmaktadır. Rahibe hayatının zorluğu ve diğer kadın kitlelerden uzak tutulma çabasına dair detaylı bilgi için bkz. The Register of William Greenfield Lord Archbishop of York 1306-1315, s. 114-117.

⁴³⁵ Kayıtlarda rahibelere yönelik beklenti ve yasaklar dikkatlerden kaçmamıştır. Bu kayıtlarda dağınık olsa da kadın dindarların çok zorlayıcı kurallar çerçevesinde hayatlarını sürdürdükleri görülmüştür. Rahibelerin meşru bir gerekçe ve hastalık gibi zaruri sebepler olmaksızın arkadaşlarıyla görüşmesi yasak olmakla beraber aile ziyaretlerinin on beş günü aşmama kuralı yer almaktadır. Birçok yerde dillendirilen kurallar için bkz.. The Register of William Greenfield Lord Archbishop of York 1306-1315, Part III, Edited By the Late William Brown and A. Hamilton Thompson.

⁴³⁶ Sessizlik kuralının sınırlı bilgiler içerisinde geniş yer bulması kadının toplumda her şart ve konumda geriye atılma isteğini kanıtlamaktadır. Özellikle kayıtlarda rahibelerin uyması gereken kuralların sert olması dikkat çekmekle beraber kadının burada da sessizliğe çağırılması dinin manipülasyon etkisini göstermektedir. Bu kuralın dillendirildiği bir örnek olarak bakınız. The Register of William Greenfield Lord Archbishop of York 1306-1315

sessizlik özelliği göstermesi konusunda bir ısrarın olduğu görülmektedir. Kadının manastırda, dinî bir toplantıda veya başka herhangi bir alanda sesinin ayarlanmaktan öte sessize alınma isteği dikkatleri çekmiştir.⁴³⁷ Soylu kadın kitle bir tarafa maneviyata hayatını adayan kadın kitle başta olmak üzere kadının gördüğü muamele karşı cinsten oldukça farklıdır. Burada iki soru akıllara düşer: Ruhban kesimler manevi gücün donatıldığı kesim ise burada neden rahibe ve rahiplerin sınırları aynı şekilde tekrarlanmamıştır? Diğer tarafta kadın ve erkek arasında bir iyileşmenin olma ihtimali varsa bu iyileşme kadının hemcinsi arasında dahi kategorize edildiği yerde ne kadar mümkündür? Orta Çağ Avrupası'nda kadının durumu için bir iyileşmenin varlık bulduğu bir dönemden bahsetmek kadar genel bir kaniya ulaşmak da oldukça zordur. Bu açıdan parantezin bu yönü konumuzdan farklı yöndedir. "Orta Çağ Kadın Algısı" başlığı çerçevesinde çalışma ilerletilmiştir. Çalışma, genel kitlenin muhataplığına tabi olması bakımından değerlendirmeye alınmıştır. Kadın kitle çoğunluğa dâhil edilerek çalışma tamamlanmıştır.

Bu anlamda kadının var olduğu veya belli bir dönemde karşı cinse kıyasla büyük bir oranda iyileşmeye maruz kaldığı kabul edilemez. Orta Çağ kadın algısına yönelik bir dengesizlik kabul edilebilir. Ancak karşı cinsle denk bir iyileşmenin var olduğu kesinlikle kabul edilemez. Kadının konumuna yönelik iyileşme ve kötüleşmenin çok dağınık olduğu açıktır.

Kayıtlar üzerinden feodal yasalarda kadına dair bilgilerin yetersizliği kadar kadının yasal izlerde de silik olduğu anlaşılmıştır. Feodal yasa, kadın algısını etkeleyen dolaylı bir etken olarak bu konuya dair tavrını Roma kültür ve anlayışından almıştır. Roma anlayışının halefi olarak feodal yasa kadın algısına tesir etme noktasında aracı görevini üstlenmiştir. Feodal yasanın beklenen öncü etkinliği çalışmalar sonucu karşılık bulmamıştır. Orta Çağ Avrupası'nın kaderini değiştiren bu sistem, kadın algısında taşıyıcı görevi görmüştür. Dolayısıyla feodal yasa beklenen sonuçtan farklı olarak kadının konumunu etkileyen etmen olmaktan çok bu etmenlerin bir sonucu olarak fark edilmiştir.

Orta Çağ kadın algısına yönelik bir genel değerlendirmenin imkânsız olduğu Orta Çağ'da, kadının durumunda, iyileşme ve kötüleşme yönünde bir dengesiz döngünün varlığı söz konusudur. Hristiyanlıkla beraber ataerkil bir anlayışın yoğun bir yansımasının hissedildiği 13 ve 14. yüzyıl Orta Çağ Avrupası için geçmiş algının bir toparlanması yapılarak değerlendirmeye dâhil edilmiştir. Çalışma

⁴³⁷ Antik Yunan toplum inancından başlanarak kadının felsefe ve dinî doktrinlerin aracılığıyla sessizliğe bürünmesi talep edilmiştir. Kadının sessizliği toplumda ataerkil kitlenin yönetiminde olmakla beraber toplumsal cinsiyetçiliğin bir sinyali olarak dikkatleri çekmiştir. Kadına dair sessizlik talebi, yine erkeğin üstün kadının kusurlu olduğu fikrine dayandırılmaktadır. Kadında uyum, ayar, doğru ifade etme yetkisinin zayıflığı inancı, kadının sessizliğini makul hale getirmiştir. Bu noktada kadın toplumsal cinsiyetçilik çerçevesinde değerlendirmeye alınmıştır. Toplumsal cinsiyetçilik anlayışını besleyen temelde dönemin düşünürleri ve dinî doktrinlerdir. Aristo ve Platon gibi ünlü düşünürlerin de etkisiyle kadınların dil kullanımında raysız, doğrudan anlatımda kusurlu ve kötü olduğuna inanılmıştır. Kadındaki bu kusurlu eğilimin erkekte görülmesi de aksaklık olarak değerlendirilmiştir. Erkeğin kadın tonunda konuşması veya çığlık atması erkekteki eril özelliğin zayıf olduğuna işaret kabul edilmiştir. Kadın, dili noktasında her dönemde zararlı olduğu inancıyla sessize alınmak istenmiştir. Bu algının dönemlere aktarımlı olarak geçtiği görülmüştür. Çalışmamızla paralellik gösteren çalışmaya dair daha detaylı bilgi için bkz. Adam Knowles, "The Gender of Silence: Irigaray on the Measureless Measure", *Penn State University Press*, Vol:29 No:3, Yıl: (2015), 302-313.

işaret edilen dönemler için doğru bir çıkarımda bulunmak için “Orta Çağ Kadını” adı altında genel bir değerlendirmeye alınmıştır.

Orta Çağ kadını, aynı haksızlığı bu dengede de yaşamıştır. Kadının durumu karşı cinse kıyasla sabit değildir. Her dönem kadın algısının çizelgesinde iniş-çıkışlar olduğu kadar iyileşme ve kötüleşme de aynı dengesizlikte kendini göstermiştir. Hristiyanlıkla birlikte konumu sert bir şekilde kodlanan kadın, dinin de tesiriyle “vasilik” adı altında erkeğin himayesine girmiştir. Kadının karşı tarafla olan alt-üst sınıf anlayışı netleşmekle birlikte kadının alt sınıftaki durum ve koşulları değişkenlik göstermiştir. Kadın, kimi dönem dışlanan kimi dönem yüceltilen kimi dönem mağdur taraf olmuştur. Dönemsel olarak belli bir çizgide olamayan kadın üzerinden genel bir değerlendirmenin imkânsız olmasıyla birlikte 6 ve 8. yüzyıllar kadının kilisenin de tesiriyle sert bir şekilde dışlandığı dönemlerdir. 13. yüzyıla kadar bu anlayışın dozu değişkenlik göstermekle birlikte genel olarak evde, toplumda uzak tutulması gereken varlık olmakla birlikte erkek karşısında edilgen olmak zorundadır. Kadın, Havva Ana anlatısı üzerinden tehlikeli, zayıf, zaaflarına yenik düşen taraf olmakla birlikte Âdem üzerinden de akli yetersizliği kadar şeytani huyundan dolayı uzak durulması gereken olarak görülmüştür. Dolayısıyla Havvaların, Âdemlerin yanlışa düşmemek için uzak durmaları gereken cinsler olduğu en yaygın kabuller arasındadır. Bu kötü gidişat 13. yüzyıla gelindiğinde ufak çaplı iyileşmenin yaşanmasıyla birlikte değişmeye başlamıştır. Bu değişiminde bir temsili üye olarak Mecdilli Meryem dikkatleri çekmiştir. İsa’nın yükselişine şahit kadın olarak İncil’de yerini alan fahişe, İsa ile karşılaşmasının anlamlılığı kadar İsa’nın ayaklarını gözyaşlarıyla silmesi, günahkâr görülen kadınlar için bir kurtuluş örneği olmuştur. Kadının bu örnek üzerinden kurtuluşa ermesinin ve imanını tamamlamasının mümkün kılındığı figür olan Mecdilli Meryem üzerinden kadının kötülüğe yatkın yanının kabul edildiği bu dönemde bunu bastırarak doğru yolu bulma umudunun yeşerdiği görülmüştür. 14. yüzyıl, kadının yüzyıllarca yaşadığı gelgitin yavaşladığı dönem olmuştur. Kadının erkek cinsine karşı ötekileştirilmesinin devamlılığının yanında kadının varlığını toplumda hissettirmeye başladığı dönem olmuştur. 15. yüzyıl kadın iyileşmesinin zemini bu dönemde atılmıştır. Orta Çağ boyunca kadının varlığına dair sabit bir çizelgenin mümkün olmadığı görülmüştür. Dönemsel olduğu kadar aynı dönem içerisinde dalgalanmaların olduğu da ortaya çıkmıştır.

Dönemsel olarak iyileşme ve kötüleşmenin gelgitli bir şekilde olduğu Orta Çağ bunu hissettiren kadın figürlere yer vermiştir. Bu kadın figürler dönemin kadın algısı kadar kadının bu algı içerisindeki varlık mücadelesini de göstermiştir. Havva Ana’dan başlayarak Meryem Ana, Sara, Mecdilli, Afrodit, Dina gibi birçok kadın isimleri üzerinden kadın algısı yönetilirken kadın varlığı da toplumda farkında olunmaksızın kabul edilmiştir.

Kadın algısı kadın figürler üzerinden yönetilmeye çalışılırken erkek figürler aracılığıyla da yönetim elde tutulmaya çalışılmıştır. Bu yönetimde ilk örnek olarak Pavlus işaret edilmiştir. Kadının toplumdan uzak bir yerde erkek himayesinde bulunması gerektiğini savunan Pavlus, İncil’de yer alan bir sözcü olarak dikkate alınmıştır. Günümüzde antifeminist ve feminist olduğu tartışılan Pavlus, Orta

Çağ kadınının konumunu derin bir şekilde etkilemiştir. Kabul edildiği gibi bu algının şekillenmesinde temel etken olan din, Pavlus'un sözleriyle aktifleşmiştir. Pavlus'un fikirlerini perçinleyen Augustinus ve Philo gibi düşünürler de bu noktada oldukça etkili olmuşlardır. Dinî doktrinlerin dönemin düşünürlerinin fikirleriyle uyumlu olması, dinin ne denli etken olduğunun göstergesidir. İfade edildiği üzere her dönem kadın algısını yöneten kadın figürler olduğu kadar bu algının yerleşmesine vesile olan erkek figürler de olmuştur. Kadın bu kaosta var olduğunu hissettirirken başlangıçtan itibaren sınırlı da olsa durumu hissettirmenin ötesine çıkarak karşı koymuştur. Kadın algısını şekillendiren Pavlus'un kadının eğitilmemesi fikrine karşı, saçlarını tıraş ederek onun öğrencisi olan Thecla bunun ilk ve en önemli örneğidir. Dinî kabullerin temsilcilerinden olan Pavlus'a karşı Thecla, kadın varlığını seslendiren kişi olmuştur. Kadının Orta Çağ boyunca yönetime ve sunulan koşullara itaat etmediğini gösteren örnekler vardır. Belirlenen sınırlara karşı eğitim alan, vaazda bulunan, toplumun her alanında etkin olan kadınlar mevcuttur. 14. yüzyıl'ın Bahtlı kadını da bunun en iyi örneklerinden biri olmuştur. Bilgi ve donanımıyla kadının, erkek karşısında aynı yerde ve aynı haklara sahip olması gerektiğini savunan kadın temsilcilerden biri olarak yer almıştır. Bir hikâyenin kahramanı olmaktan öte kadının iç sesinin bir yansıması olarak düşünülebilir. Thecla, bu algıyı besleyen Hristiyanlık anlayışının ilk temsilcilerinden biri olarak dönemin kadın algısına karşı koyan bir kadın figürken aynı karşı koyuşun bir örneğini 14. yüzyılın temsilî üyesi Bahtlı kadın oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadını edilgen bir özne olarak kodlamaya çalışan anlayışa kadın her şartta ve her dönemde ayak uydurmamıştır.

Sonuç olarak Orta Çağ kadın algısına yönelik 13-14. yüzyıllar işaret edilerek genel bir değerlendirmeye gidilmiştir. Bu değerlendirme çerçevesinde etkenler ve etkenlerin yansımaları kaleme alınmıştır. Kadın algısını etkileyen etkenler gücü nispetinde öncelik-sonralık sıralamasına koyulduğunda "din" en güçlü etken olarak kabul edilmiştir. Bu sıralamada feodal yasa arka planda yer almıştır. Beklentinin altında bir etki olmasının yanında temel etkenlerden biri olan Roma anlayışının yayılması noktasında aracı olan feodal yasa bu anlamda önemini korumuştur. Farklı şekilde feodal yasa, bu durumun dolaylı gerekçesi olmakla beraber bir yansıması olarak rol oynamıştır. Dinin bu anlayışı besleyen temel güç olması, beklenen bir durum iken feodalizmin buradaki misyonu, şaşırtıcı olduğu kadar karmaşık bulunmuştur. Orta Çağ boyunca gücü tartışmasız olan feodalizmin, bu durumun nedeni olmaktan çok gerekçelerin en güçlü taşıyıcısı olması beklenmeyen bir durum olarak çalışmayı zenginleştirmiştir.

Diğer tarafta kadın algısını etkileme noktasında din, en kudretli faktör olarak dönemin kadın algısını her dönem aynı şiddette etkileme özelliği göstermiştir.

Dinin doktrinleri incelenerek Orta Çağ boyunca kadının maruz kaldığı durum izah edilmiştir. Kadının tarih boyunca eril karşısında geriye atıldığı kabul edilmekle beraber bunun yüzyıllar boyunca aktarılmasına vesile olan etkenlerde dinin manevi güç olarak misyonunu her dönem yerine getirdiği görülmüştür.

Bir kadın algısının varlığından öte bu algıyı yöneten yetkin bir unsur olarak “din” değerlendirmeye alındığında; kadın ve erkek cinsini koordine etme aracı olarak kabul edilen kutsal kitaplardaki doktrinler, bu konuda dikkate değer bulunurken bunun karşılığında “cinsiyet” ve “cinsiyetçilik” kavramlarının yoğun varlığı da ortaya çıkmaktadır. Yazılı birer metin olarak kabul edilen dinî doktrinler üzerinden kadının eril tarafından yönetilmesi uygun görülürken bu anlayışı besleyen en büyük etken olarak da işaret edilebilir. Yazılı metin örnekleri olarak toplumda bir düzeni sağlayan dinî kaideler, “ilahi dinler” işaret edilerek temelde bir ataerkil anlayışın yazılı savunucuları olduğu kabul edilebilir. Dönemsel olarak kaleme alındığında üç farklı ilahi dinin kaidelerinde ataerkil anlayışa vurgu yapıldığı açıktır. Bu anlayışın varlığının her bir dinî kaide üzerinde yoğunluk derecesi tartışma konusu olmakla beraber farklı inanç sistemleri olarak ataerkil anlayışa hizmet ettiği şüphesizdir. İlahi dinler baz alınarak dinin ataerkil sisteme hizmet eden güçlü bir unsur olduğu kabul edilir.

Dinin toplumsal cinsiyetçiliği ve ataerkil anlayışı kamçılayan özelliği yakın denilebilecek tarihte dikkat çekmektedir. Özellikle sosyal bilimlerin araştırma sahalarında yer alan din ve cinsiyetçilik yakınlaşması tartışmaya alınmıştır. Bu açıdan araştırmaların sınırlı olmasıyla birlikte zamanla bu anlamda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Yapılan tartışmalarda farklı görüşlerin varlığı söz konusu olmakla birlikte cinsiyetçilik ve din unsurlarının birbirini besleyen olgular olduğu fikri, araştırmacılar arasında genel bir kabul olmuştur. Din ve cinsiyetçilik kavramlarının birbirine tesir ettiği kabul edilirken dinin bu kabulde aktif rol oynayarak toplumdaki “cinsiyet” kavramını karmaşıktan olsa beslediği kabul edilmektedir. Özellikle ilahi dinler olarak kabul edilen İslam, Hristiyanlık ve Yahudiliğin toplumda dönemsel ve bölgesel olarak baskı derecelendirmesi farklı olmakla birlikte ataerkil anlayışa hizmet ettiği birçok araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Bununla beraber “cinsiyet” kavramının din üzerinden belirginleştiği muhakkaktır. Dinî ifadelerin cinsiyete tabi tutulması da bunun en önemli ispatıdır. Dolayısıyla araştırmalarda din parantezi açılırken din kavramının beslediği bir ataerkil anlayış feministlerce tartışmaya alınmıştır. Özellikle Batı’nın feministlerce dinin ataerkil anlayışının merkezi olduğu kabulü yaygındır. Dinin bu anlamdaki tesiri kadar bu tesirin kalıcılığı da tartışılmıştır. Din ve cinsiyet kavramları yaklaştırılarak çalışmalar daha gerçekçi bir boyut kazanmıştır. Farklı iki sahanın etkileşimi ortaya konularak toplumda baskın olan anlayışlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Din, dönemsel düzeyde yaptırım aracı olarak kullanılmıştır. Bu noktada kadın kitlesinde ara ara bu misyonun farkındalığında olup din çatısında saygınlık kazanmayı hedeflemiştir. Dinin toplumdaki etkinliğinin bilinmesiyle birlikte günümüzde din-cinsiyet kavramları üzerinde tartışmalar açılarak iki farklı sahanın yakınlığı ve uzaklığı münakaşaya neden olmuştur. Bu anlamdaki tartışmalar ağırlıklı Hristiyan inancı çerçevesinde kaleme alınmakla beraber İslamiyet ve

Yahudilik inanç sistemi de baz alınmıştır. Giderek bu konudaki çalışmalar beklentinin üstünde artış göstermiştir.⁴³⁸

İlahi dinlerin ataerkil anlayışına olan güçlü hizmeti inanç sistemlerindeki yazılı kaideler aracılığıyla yaygınlaştırılmıştır. Bu kaidelerin cinsiyetlere ithaf eden maddelerden oluşması, öncelikle cinsiyetçiliğin dinin sınırlarında belli bir zemine yerleştiğinin açık bir kanıtıdır. Çalışmada Orta Çağ Avrupası'nda "din" unsurunun şiddetli baskısı, her alanda hissedilen tesirinin de etkisiyle kabul edilmiştir. Bu kabul ile çalışma tamamlanmıştır. Diğer tarafta feminem bir çalışma olarak dinin konuya yönelik tesirine odaklanıldığında din, ataerkil anlayışa tutunmakla beraber cinsiyetçiliğin güçlü bir gerekçesi olmuştur.

Din ve cinsiyetçilik birbirine yakın iki kavram olduğu kadar bu kavramların baskınlığına bakıldığında dinin cinsiyetçiliği güçlendiren bir faktör olduğu muhakkaktır. Bu iddiayı özellikle ilahi dinlere atıfta bulunarak kabul etmek, durumu daha da gerçekçi hale getirir. Dinler, inanç sistemleri olarak toplumu yönlendiren bir yönetici güç olmakla beraber bireyleri konumlandırma özelliği de göstermiştir.

Bu noktada din bir baskı organizması olarak her dönem varlığını hissettirdiği gibi bu etki alanında cinsiyet kavramına karşılık iki cinsin arasında ötekileştirmeye vesile olmuştur.

Cinsiyetçilik ve ataerkil anlayışın ilahi dinlerden beslendiği fikrinin ilk gerekçesi olarak Âdem ve Havva'nın yaratılış anlatısı gösterilebilir. Öyle ki bu insanoğlunun çoğalmasına vesile olan iki ismin yaratılış olayında öncelik ve sonralık fikri, kadının varlık gerekçesi olarak erkeğin gösterilmesi, kadının ham maddesinin erilden geldiği kabulü, ataerkil anlayışla beraber her ne kadar kabulü zor olsa da cinsiyetçiliğin ilk adımıdır. İnsanoğlunun yaratılış olayının aktarıldığı Tevrat'ta "günah" kavramının müsebbimi olarak kadının yargılanması, dinî kaidelerin eşitsizlik kadar cinsiyetçi bir yaklaşımı da pekiştirdiğini göstermektedir.

Daha gerçekçi bakıldığında din parantezinde Tevrat üzerinden bir eleştiri paragrafı açıldığında şu sorular akla gelmektedir. Tanrı neden önce erili yarattı? Tanrı neden Havva değil de Âdem'i kendi suretinden yarattı? Neden eril dişil için bağlayıcı oldu? Günahı ortak olan Âdem ve Havva ikilisinde yılanı kanan neden eril değil de dişil oldu? Günah işleyen iki cinsin ortaklığında neden Tanrı kadına seni o yönetecek dedi? Tanrı'nın sözü neden erili dişilin önüne geçirdi?

Bu sorular çok keskin olmakla beraber temel hedef elbette ki bu sorulara cevap vermek değildir. Cinsî ayırımın insanoğlunun yaratılış anlatısında vuku bulduğu ve gerek ataerkil anlayışı gerekse cinsiyetçiliğin dinî doktrinlerle pekiştirildiği açıktır. Dolayısıyla Orta Çağ Avrupası çerçevesinde kadın konusu mevzubahis olmasından dolayı dinî doktrinlerin tesiri çalışmaya dâhil

⁴³⁸ Orit Avishal, Afshan Jafar ve Rachel Rinaldo, "A Gender Lens On Religion, Gender and Society", *Sage Publications, Inc.*, Vol:29 No:1 Yıl: (2015), 5-25.

olmuştur. Dinin sıkı sıkıya bağlı olduğu bu dönemde mevzunun kadın olması hasebiyle çalışmanın her adımında dinin yer alması makul kabul edilmelidir.

Âdem ve Havva anlatısı dikkate alınarak ilahi dinler üzerinden cinsiyetçilik tartışılmakla beraber ortak bir sonuca erişilememiştir. Ancak çalışmamız üzerinden kabul edilen fikir, ilahi dinler başta olmak üzere inanç sistemlerinin genel olarak ataerkiliği beslediği ve öte tarafta toplumsal cinsiyetçilin tutunduğu bir unsur olduğu yönündedir.

Öyle ki dinî doktrinlerin kadın ve erkek üzerinden maddeler sunması cinsiyetçiliğin ilk adımıdır. Bununla beraber erkek ve kadını dikkate alan maddelerde erkeğin baskın olması da ataerkilliğin göstergesidir. İlahi dinlerin en köklüsü olarak kabul edilen Yahudilik doktrinlerinde yer alan “Yaratılış” aktarımı çalışma boyunca konuda yer almakla beraber dönemsel olarak Orta Çağ dâhil olmak üzere günümüze değin feministlerce tartışmaya alınmıştır.⁴³⁹ Tevrat’ta yer alan olayın Kur’an’da tekrarlanıp hatırlatılması ve kadının buradaki durumunun pekiştirilmesi ilahi dinlerdeki ortaklığı göstermektedir.

Tevrat’ta yer alan maddeler üzerinden yaratılış anlatısından başlanarak boşanma hakkının erkeğe bahşedildiği kaideler dikkate alındığında ilahi dinlerden Yahudilik inanç sisteminde ataerkil anlayış doğrudan kabul edilir.

Bu mevzulara dair kaidelerin eril lehine olması ataerkil anlayışı akıllara getirirken özellikle **“Bir kadın hamile kalıp erkek çocuk doğurursa, âdet gördüğü günlerde olduğu gibi yedi gün kirli sayılacaktır. Çocuk sekizinci gün sünnet edilmeli. Kadın kanamasından paklanmak için otuz üç gün bekleyecek. Pak sayılması için geçmesi gereken bu günler doluncaya dek kutsal bir**

⁴³⁹ Yaratılış anlatısı dikkate alınarak kadın-erkek eşitsizliği gerek Yahudi gerekse İslam dini mensubu araştırmacılar tarafından kaleme alınmıştır. İki anlayış üzerinden yaratılış anlatısıyla başlayan cinsiyet tartışmaları diğer maddeler de baz alınarak tartışmaya gidilmiştir. İki farklı anlayışın benzer yorum ve sonuçlara ulaştığı fark edilmiştir. Bu konudaki çalışmalar, 20. yüzyıla dayanmakla beraber istenilen değere ulaşmamıştır. Temelde dinî doktrinlerin maddeleri dikkate alınarak ataerkil ve cinsiyetçilik arasında bağ kurmak amaçlanmıştır. Bu değerlendirme ve tartışma sürecinde birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Başlangıçta feminem bir hareket olan bu tartışma çemberi, erkek bakış açısıyla değerlendirmeye alınmıştır. Zaman içerisinde Yahudi ve Müslüman feministlerce özellikle kadın kitlelerin kaleme aldığı bir mevzu olmuştur. Tartışmalar da gerek Yahudi gerek Müslüman feministlerce Havva’nın bu olaydaki duruşu, Adem’in İslam dininde bir peygamber olarak değerlendirilmesi, kadın kitlelerine işaret eden Havva’nın isim ve misyon değiştiren hikâyelerde yer alması tartışmalarda mevzu olmuştur. Tefsir çeşitliliğinin de etkisiyle bu olaya ilişkin değerlendirmeler farklılıklar göstermiştir. Temel amaçları cinsiyet kavramını ortadan kaldırmak olan bazı araştırmacılar Âdem’in cinsiyetsiz olduğu iddiasında bulunmuştur. Bununla beraber dişil ve eril kavramlar terminolojik olarak incelenerek bu iddiaya dayanaklar sağlanmak istenmiştir. Başka bir değerlendirme ile kadın ve erkeğin ruhsal eşitliğinin kabul edilmesi de cinsiyet kavramını öğütme telaşını göstermektedir. Farklı değerlendirmeler ve tefsir yorumlamalarında denilen ve demek istenilen cümlelerin çoğalması ortak bir değerlendirmeyi mümkün kılmamıştır. Bununla beraber dinî doktrinlerin değerlendirmesinde ataerkil anlayışın varlığını kabul eden değerlendirmeler de söz konusu olmuştur. Abraham ibn Ezra, bir Orta Çağ dönemi yorumcusu olarak kadının erkek hükmüne girmesinin gerekli olduğu fikrini kabul ederek bu açıdan bir örnek olmuştur. İslâm feminizinin öncüsü olarak kabul edilen Aisha Abd al-Rahman, evlilik kurumu çerçevesinde erkeğin kadından üstün olması gerektiğini ve iki tarafın bu evlilik akdi boyunca farklı misyonlara sahip olduğunu kabul ederek feminist değerlendirmelere ataerkil bir bakış açısı katmıştır. İlk olarak 11 ve 13. yüzyıllarda başlayan ve 20. yüzyılda hâlâ istenilen doygunluğa erişmeyen bu tartışmada paralel değerlendirmeler ulaşılmamıştır. Ruth Roded, “Jewish and Islamic Religious Feminist Exegesis of the Sacred Book: Adam, Women and Gender”, *Indiana University Press*, No:29, Yıl: (2015), 56-69.

şeye dokunmayacak, tapınağa girmeyecek. Ancak, kız çocuk doğurursa, âdet gördüğü günler gibi iki hafta kirli sayılacaktır. Kanamasından paklanmak için altmışaltı gün bekleyecektir.”⁴⁴⁰ ayeti, doğumla birlikte dünyaya gelenin cinsiyeti üzerinden bir cinsiyetçiliğin varlığını derin bir şekilde kanıtlar. Yahudiliğin, cinsiyet ve ataerkilliğin pekiştirildiği bir inanç sistemi olduğu aşîkârdır. Cinsiyet kavramını göz önünde bulunduran bu kaideler cinsiyetçiliğin bir göstergesidir.

İlahi dinler üzerinde var olduğunu kabul ettiğimiz ataerkil anlayışın bir diğer örneği olarak İslâmiyet’e bakıldığında şununla karşılaşılır:

“Erkekler; kadınları gözetip kollayıcıdırlar. Şundan ki Allah, bazılarını bazılarından üstün kılmıştır ve erkekler mallarından bol bol harcamışlardır. İyi ve temiz kadınlar saygılıdırlar; Allah’ın koruduğu gibi, gizliliği gereken şeyi korurlar. Sadakatsizlik ve iffetsizliklerinden korktuğunuz kadınlara önce öğüt verin, sonra onları yataklarında yalnız bırakın ve nihayet onları evden çıkarın/bulundukları yerden başka yere gönderin/ onları dövün. Bunun üzerine size saygılı davranırlarsa artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Allah çok yücedir, sınırsızca büyüktür.”⁴⁴¹

Paralel şekilde aşağıdaki ifadelere de rastlanır:

“Allah size çocuklarınızla ilgili olarak şunu öneriyor: Erkek için, iki dişinin payı kadar. İkiden fazla kadın iseler ölenin bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer çocuk sadece bir kadınsa, mirasın yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığından anne-nabanın herbiri için altıda bir hisse olacaktır. Ölenin çocuğu yoksa ve kendisine ana-babası mirasçı olmuşsa bu durumda anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının payı, yapacağı vasiyetten ve borcundan arta kalanın altıda biridir. Babalarınız var, oğullarınız var. Siz bunlardan hangisinin yarar bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Allah’tan bir buyruğu önemseyin. Hiç kuşkusuz Allah herşeyi bilir, tüm hikmetlerin sahibidir.”⁴⁴²

“Kadınların örfe uygun bir biçimde sorumluluklarına benzer hakları da vardır. Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır.”⁴⁴³

Bu kaideler doğrultusunda İslamiyet’in, derecesi farklı olmakla beraber Yahudilik anlayışıyla aynı yöne baktığını kabul etmek yanlış olmaz. Birkaç ayet örneğinden de anlaşılacağı üzere erilin baskın olması burada da dikkatleri çekmektedir.

Diğer tarafta ataerkil ve cinsiyet noktasında değinme ihtiyacı duyduğumuz bu iki inanç sisteminden farklı olarak asıl temaya bakıldığında çalışmanın başından başlanarak sonuç bölümünde de geniş yer verdiğimiz Hristiyanlık anlayışının dinî kaideleri de dikkate alındığında öncelikle

⁴⁴⁰ (Eski Ahit, Levililer, 12:1-5).

⁴⁴¹ (Kur’an-ı Kerim, Nisâ Suresi, 34. Âyet).

⁴⁴² (Kur’an-ı Kerim, Nisâ Suresi, 11. Âyet).

⁴⁴³ (Kur’an-ı Kerim, Bakara Suresi, 228. Âyet).

belirtilmesi gerekir ki hem Tevrat hem de Kur'an'ın kaideleri kıyaslandığında ataerkil anlayışın ılımlaştığı bir inanç sistemidir. Paralel şekilde defaatle ifade edildiği üzere kadın ve erkeğin misyonlarının farklılığının kabul edildiği bu inanç sisteminde de ataerkilliğin ve bununla beraber cinsiyetçiliğin varlık bulduğu kesindir. Ayet kıyaslanmasına gidildiğinde şunlarla karşılaşmaktadır:

“Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı da Tanrı'dır. Başına bir şey takıp dua ya da peygamberlik eden her erkek, başını küçük düşürür. Ama başı açık dua ya da peygamberlik eden her kadın, başını küçük düşürür. Böylesinin, başı tıraş edilmiş bir kadından farkı yoktur. Kadın başını açarsa, saçını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da tıraş etmesi ayıpsa, başını örtsün. Erkek başını örtmemeli; o, Tanrı'nın benzeri ve yüceliğidir. Kadın da erkeğin yüceliğidir. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı. Bu nedenle ve melekler uğruna kadının başı üzerinde yetkisi olmalıdır.”⁴⁴⁴

“Ey kadınlar, Rabbe bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih bedenın kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih'e bağımlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağımlı olsunlar.”⁴⁴⁵

İki ayet üzerinde dahi erkeğin üstünlüğünün kabulü ataerkilliğin ve cinsiyetçiliğin varlığını kanıtlamaktadır.

Öte tarafta bu kıyaslamada ataerkil anlayışın şiddetinin bu derece ağır olması, dönemin koşullarından, dinin baskın ve manipüle etkisinin çok güçlü olmasından kaynaklıdır. Aksi takdirde derecelendirme niyetinde bulunduğumuzda Hristiyanlık doktrinlerinin, diğer ilahi dinlerle kıyaslandığında kadın ve erkeğin arasında ezelden var olan cinsiyet savaşında daha ılımlı ve feminem olduğu görülmektedir. Ancak Orta Çağ Avrupası açısından bakıldığında bu savaşın hiddetlenip alevlendiği anlaşılmaktadır.

Din aracılığıyla tarih boyunca toplumda “ataerkil” anlayış kabul görürken Orta Çağ gibi her adım ve her alanda dinin gücünün hissedildiği bir dönemde dinin, kadın ve erkek arasında konumsal farklılaşmada yönlendirici bir güç olduğu daha keskin bir şekilde anlaşılmıştır.

Din, Orta Çağ anlayışında kadın algısını şekillendiren en güçlü etken olurken toplumsal cinsiyetçiliğin de hissedilir derecede varlık bulmasına vesile olmuştur. Doktrinler dikkate alınarak bu algının kalıplaşması ve kalıcı olmasına neden olduğu anlaşılan Hristiyanlık inancı, maneviyat bağlantısıyla toplumsal cinsiyetçiliği koordine eden bir güç olmuştur. Orta Çağ kadın algısını şekillendiren faktörlerin belirlenmesinin gaye olduğu bu çalışmada, dinin toplumda tarih boyunca varlık bulan “cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyetçilik, hiyerarşi farklılığı, ataerkil anlayış” gibi kavramların toplumda yer bulmasına vesile olduğu anlaşılmıştır.

⁴⁴⁴ (Yeni Ahit, 1. Korintliler, 11:3-10).

⁴⁴⁵ (Yeni Ahit, Efesliler, 5:22,23).

Dinin genel kanı olarak toplumsal cinsiyetçiliği kamçılayan güçlü bir etken olduğu kabul edilirken Orta Çağ Avrupası açısından bu aktifliği incelendiğinde durumun üst düzeyde olması kaçınılmazdır. Din, Orta Çağ Avrupası'nın her alanında yaygın ve aktif bir unsur olmuştur. Bu çalışmanın temel unsuru ve ana kaynağı olan Sachsenspiegel aracılığıyla da çok rahat ispat edilebilir. Öyle ki ana kaynağımız olan eserin müellifinin bir hukukçu olarak bu tesirin etkisinde kaldığı ifadelerinde açıkça görülmektedir:

“Tanrı hukukun kendisidir; bu nedenle adalet onun için kıymetli...”⁴⁴⁶

“Kutsal Ruh'un sevgisi zihnimi netleştirsin ki, Saksonlar arasında neyin yasal neyin yasadışı olduğunu Tanrı'nın lütfu ve dünyanın faydası için söyleyebileyim...”⁴⁴⁷

Eril cinsi önde tutan maddelerin doğrudan fark edildiği Hristiyan Orta Çağ Avrupası'nda din her anlamda yaygın olan bir unsur olmuştur. Çalışma boyunca aksettirildiği gibi din, Orta Çağ toplumunun iktisadi, sosyal, idari ve yasal sürecinde etkin rol oynayan güçlü bir faktör olmuştur. Din aktif ve baskın bir unsur olarak çalışmada yer almıştır. Bu baskınlığı bölge bazlı çalışmada yer alınırken tırnak açılan mevzunun ana temasının “kadın” olması, dinin bu çalışma çemberinin her alanına yayılmasına neden olmuştur. Gerek bölge gerek dönem ve gerekse konu başlığı çalışmanın her adımında din üzerinden bir sağlama yapmayı mecburi kılmıştır. Temelde başlama noktasından sonuç noktasına varılma aşamasında dinin bu derece aktif olması beklenen bir durum değildi. Ancak çalışmanın ilerlemesiyle birlikte dinin baskınlığı, tahmini olan faktörlere kıyasla ilk sırada yer almasına neden olmuştur. Din, Orta Çağ Avrupası için koordine eden ve hedeflere ulaşmanın en güçlü yolu olurken kadın algısı noktasında erilin yanında olan önemli bir unsur olmuştur.

Çalışmanın temayı yöneten faktörleri noktasında din en güçlü etken olarak “kadın” kavramına yönelik savımızı da yöneten unsur olmuştur.

Ataerkil anlayışı benimseyen Hristiyanlık, Orta Çağ kadınına erkeğin gerisine atmıştır. Burada açılan parantez beklenenin üstünde genişlemiştir. Öyle ki ifade edildiği üzere dinin, toplumda en baskın etken olduğu bilinen Orta Çağ Avrupası'nda “ataerkil” anlayışı bu derece beslediği anlaşılmakla bereber şaşırtıcı bulunmuştur. Din, Orta Çağ Avrupası ve kadın algısı açısından koordine eden, yöneten, yönlendiren en güçlü unsurdur.

⁴⁴⁶ Dobozy, The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century, 8.

⁴⁴⁷ Dobozy, The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century, 9.

KAYNAKLAR

Birincil Kaynaklar

Aristoteles, Politika, Çev. Mete Tuncay, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975.

Calendar of the Justiciary Rolls of Proceedings in the Court of the Justiciar of Ireland, XXXIII to XXXV Years of Edward I, Part 2: (1305-1307), Edited by James Mills, I.S.O, (Burlington: Tanner Ritchie and The University of St Andrews, 2008).

Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office, Volume XX, 34-35 Henry III 1250, (London: Bodley, 2006).

Diocesis Herefordensis, Registrum Ricardi de Swinfield Pars Prima, London: Issued For The Society at 124, Chancery Lane, 1283-1327

Doboz, Maria, The Sakson Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century,(University of Pennsylvania Press, 2014).

Geoffrey Chaucer, Canterbury Hikâyeleri, Çev. Nazmi Ağıl, Ankara, Yapı Kredi Yayınları, 2018.

Giovanni Boccaccio, Concerning Famous Women, Translated by Guido A. Guarino, (New Brunswick, New Jersey Rutgers University Press, 1963).

Iustiniani, Digestorum Seu Pandectarum, Iuris Enucleatı Ex Omni Vetere Iure Collecti (Antik Kanunları Koleksiyonu), Liber Vicesimus Sextus, (library. genesis. rus, “Digestorum”).

Iustinianus, Institutiones, Çev. Ziya Umur, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1955.

İncil, (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2020).

Kur'an-ı Kerim Meali, Çev. Yaşar Nuri Öztürk, İstanbul, Yıldızlar Matbaası, 2014.

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2008).

Maitland, Frederic William LL.D., Domesday Book and Beyond Three Essays in the Early History of England, (Cambridge:Cambridge at the Universty Press, 1921).

Platon, Devlet, Çev. Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Platon, Yasalar, Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür, Ankara, Ara Yayıncılık, 1988.

Saint Augustinus, İtiraf, Çev. Dominik Pamir, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.

The Episcopal Registers Part 1, 1215-1650, Reel-3,4, Bilkent Kütüphanesi, Mikrofilm Bölümü.

The Register of William Greenfield Lord Archbishop of York 1306-1315, Part III, Edited by the Late William Brown and A. Hamilton Thompson, (London: Andrews & CO., 1931).

The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340, Volume I, Edited By: Rosalind M. T. Hill, M.A., B.Litt., F.S.A, (London: The Devonshire Press, 1977).

The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340, Volume II, Edited By: David Robinson, M. A., Ph.D., (Cambridge: Cambridge University, 1977).

The Register of William Melton Archbishop of York 1317-1340, Volume III, Rosalind M.T. Hill, M.A., B.Litt., F.S.A, (London: The University of London, 1977).

Web Sitelerinden Elde Edilen Veriler

- “DerWolfenbütteler”,(28.10.2023),
<https://www.facsimilefinder.com/facsimiles/wolfenbuettel-mirror-of-saxony-facsimile>.
- “Sachsenspiegel”, (09.10.2020), <http://gen.lib.rus.ec>.
- “Digestorum”, (27.04.2023), library. genesis. rus.
- “DerSachsenspiegel”,(18.09.2023),<https://www.adeva.com/f/8/Der-Wolfen%C3%BCtteler-Sachsenspiegel/>.
- “Der Sachsenspiegel”, (19.09.2023), MS FRAG/GERM/10 Der Sachsenspiegel [Fragment], <https://www.jstor.org/stable/community.30545342>.
- “Digesta”,(19.08.2023), <https://www.loc.gov/resource/rbc0001.2023medren57455/?sp=1>.
- “Corpus Iuris”, (23.11.2022), http://ds.lib.berkeley.edu/BANCMSUCB130f130008_1.
- “Corpus Iuris”, (23.11.2022), http://ds.lib.berkeley.edu/BANCMSUCB130f120010_1.

Ansiklopediler

AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, “Haçlı Seferleri”.(İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica INC., 2004), 10:259-262.

AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, “Merovenjler” , (İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, INC., 1989) 15:596.

AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi,”Karolenjler”, (İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, INC, 2004), 13:26.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “Charles Martel”, (İstanbul: İnterpress Basın ve Yayıncılık, 1986), 5:2324

Genel Kültür Ansiklopedisi, “Şchöffen”, (İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopedia Britannica. INC, 1989), 19:203.

Demirci, Kürşat. “Yahudilik”. İslâm Ansiklopedisi. 43:219-220. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Sinanoğlu, Mustafa. “Hristiyanlık”. İslâm Ansiklopedisi. 17:364-368. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

İkincil Kaynaklar

Aitken, Robert, Marilyn Aitken.”Magna Carta”. American Bar Association. Vol:35 No:3 (2009): 59-62.

Aksan, Yücel. “Ortaçağ Avrupa’sında Fahişelik”. Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4/2 (2017): 95-105.

Alexander, Jonathan. “Labeur and Paresse: Heological Represen tations of Medieval Peasant Labor”. CAA. 72/3 (1990): 436-452.

Andre, Bonnard, Antik Yunan Uygarlığı İlyada’dan Parthenon’a, Cilt I, Çev. Kerem Kurtgözü, (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004), 153-155.

Aquinas, Thomas. Varlık ve Öz. Çev. Oğuz Özügül, İstanbul, Say Yayınları 2007.

Aries, Philippe ve Georges Duby, Feodal Avrupa’dan Rönesans’a Özel Hayatın Tarihi 2, Çev. Roza Hakmen, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.

Artz, Frederick B. Ortaçağ Çağların Tini İS 200-1500, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 1996.

Augustinus. Tanrı Devleti Seçmeler, Çev. Öncel Senceman, Ankara, BilgeSu Yayıncılık, 2021.

Avishal, Orit, Afshan Jafar ve Rachel Rinaldo. “A Gender Lens On Religion, Gender and Society”. Sage Publications, Inc. 29/1 (2015): 5-25,

Bahrani, Zainab. Babil’in Kadınları Mezopotamya’da Toplumsal Cinsiyet ve Temsil, Çev. Sercan Çalıcı, İstanbul, Routledge. 2011.

Bain, Emmanuel ve Caroline Mackenzie. ” Feminity, viel and shame in ecclesiastical discourse (twelfth-thirteenth)”. Edions Belin. 47 (2018): 45-66.

Bardsley, Sandy. Women’s Roles in the Ages. London: Greenwood Press, 2007.

- Batuk, Cengiz. “İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı?”. Dini Araştırmalar 11/31. (2008): 29-31.
- Bisson, Thomas N. “Medieval Lordship”. The University of Chicago Press. 70/4 (1995): 743-759.
- Black, Jeremy. Kısa İngiltere Tarihi, Çev. Ekin Duru, İstanbul, Say Yayınları, 2017.
- Blickle, Peter, Cathleen Catt. “Peasant Revolts in the German Empire in the Late Middle Ages”. Taylor&Francis Ltd. 4/2, (1979): 223-239.
- Bloch, Marc. Feodal Toplum, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2015.
- Bozkur, Binnaz. “Feminist Terapitemelli Grupla Psikolojik Danışma Programının Kadınların Güçlülük Algısı ve İçselleştirilmiş Cinsiyetçilik Düzeylerine Etkisi”. Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Brie, Friedrich W.D. “Wat Tyler and Jack Straw”. Oxford University Press. 21/81 (1906): 106-111.
- Brynteson, William E. “Roman Law and Legislation in the Middle Ages”. The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America. 41/3 (1966): 420-437.
- Bronner, Leila Leah. “The Changing Face of Woman from Bible to Talmud”. Purdue University Press. 7/2 Yıl (1989): 34-47.
- Buehr, Walter. Knights and Castles and Feudal Life. Manufactured in the United States of America, 1957.
- Burch, George Bosworth. “Medieval Philosophy”. Philosophy Education Society Inc. 5/3 (1952): 455-464.
- Byrne, Joseph P. Daily Life during the Black Death. London: Greenwood press, 2006.
- Cansel, Erol, Çağlar Özel. Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları. Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2009.
- Carmichael, Calum M. “Inheritance in Biblical Source”. Taylor & Francis. 20/ 2 (2008): 229-242.
- Cavendis, Richard. The Great Religions. İngiltere: Whsmith, 1987.
- Channa, Subhadra. “Sex, Gender and Ideology-Some Reflection in Gender Consciousness and Feminism”. Indian Anthropological Association. 25/2 (1995): 35-48.
- Clark, Elizabeth A. “Women, Gender, and the Study of Christian History”. Cambridge University Press on behalf of the American Society of Church History 70/3 (2001): 395-426.

- Clark, Gillian. "Roman Women". Cambridge University Press. 28/2 (1981): 193-212.
- Couch, John Andrew. "Women in Early Roman law". The Harvard Association Law Review. Vol:8 No:1 (1894): 39-50.
- Crabtree, Pam J. "Agricultural Innovation and Socio-Economic Change in early Medieval Europe: Evidence from Britain and France". Taylor & Francis, Ltd., 42/1, (2010): 122-136.
- Cuffel, Victoria. "The Classical Greek Concept of Slavery". University of Pennsylvania Press. 27/3 (1966): 323-342.
- Cuttino, G.P. "The Causes of the Hundred Years War". The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America. 31/3 (1956): 463-477.
- Davies, Norman. Avrupa Tarihi, Çev. Burcu Çiğmen ve Kudret Emiroğlu, Ankara, İmge Kitabevi, 2012.
- DeWitte, Philip Slavin. "Between Famine and Death: England on the Eve of the Black Death- Evidence from Paleoevidence and Manorial Accounts". The MIT Press. 44/1, Yıl: (2013): 37-60.
- Duby, Georges ve Michelle Perrot. Kadınların Tarihi Ortaçağ'ın Sessizliği II, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Dunn, Caroline. "The Language of Ravishment in Medieval England". The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America. 86/1 (2011): 76-116.
- Eco, Umberto. Ortaçağ Katedraller, Şövalyeler, Şehirler II, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul, Alfa Basım Yayın, 2010.
- Eco, Umberto. Avrupa Kültürü, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Yeni Binyıl, 1993.
- Eco, Umberto. Antik Yunan, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul, Alfa Basım Yayın, 2012.
- Eco, Umberto. Ortaçağ Keşifler, Ticaret, Ütopylar IV, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2017.
- Eco, Umberto. Ortaçağ Şatolar, Tüccarlar, Şairler III, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul, Alfa Basım Yayın, 2010.
- Eisenbaum, Pamela. "Is Paul the Father of Misogyny and Antisemitism?". Wiley. 50/4 (2000-2001): 506-524.
- Femenias, Maria Luisa. "Women and Naturel Hierarchy in Aristotle". Hypatia. 9/1, (1994): 164-172.
- Fischer, Markus. "Feudal Europe, 800-1300: Communal Discourse and Conflictual". The MIT Press. 46/2 (1992): 427-466.

- Flahiff, George B. *Medieval German Law*. Cambridge: Cambridge University Press. 1942.
- Forde, Steven. "Gender And Justice in Platon". *The American Political Science Association*, 91/3 (1997): 657-670.
- Foskolou, Vassiliki A. " Mary Magdalene Between East and West: Cukt and Image, Relics and Politics in the Late Thirteenth Century Eastern Mediterranean Dumbarton Oaks". *Harvard University*. 65/66 (2011-12): 271-296.
- Freedman, Paul. *Images of the Medieval Peasant*. California: Stanford University Press, 1999.
- Fulkerson, Mary McClintock "Sexism as Original Sin: Developing a Theacentric Discourse", *Oxford University Press*. 59 / 4 (1991): 653-675.
- Galbraith, V.H. "The Making of Domesday Book". *Oxford University Press*. 57/226 (1942): 161-177.
- Gansbof, Francois Louis *Franksh Institutions under Charlemagne*. Province: Brown University Press, 1968.
- Ghosh , J., PH.D. *Historry of land Tenure in England*. N.R. Majumder Press,1922.
- Gilson, Etienne. *Tanrı ve Felsefe*, Çev. Mehmet Aydın, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1999.
- Gilson, Etienne. *Ortaçağda Felsefe Patristik Başlangıçtan XIV. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Çev. Ayşe Meral, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Glanz, Rudolf. "The "Jewish Execution" in Medieval Germany". *IndianaUniversity Press*. 5 (1943): 3-26.
- Goodspeed, Edgar Johnson. "The Acts of Paul and Thecla". *The University of Chicago Press*. 17/3, (1901): 185-190.
- Grant, Edward. "The Fate of Ancient Greek Natural Philosophy in the Middle Ages: Islâm and Western Christianity". *Philosophy Education Society Inc*. 61/3 (2008): 503-526.
- Gümüş, T. Tolga. "Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*. 29/47 (2010): 40-64.
- Gümüş, TarıkTolga. "Erken İngiliz Reformasyonu ve Lollard Hareketi".*Tarih Okulu Dergisi*. XXXIX (2019): 528-551.
- Gümüş, Tarık Tolga. "Avrupa'da Kara Ölüm ve Dönem Kronikleri". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20/1 (2011): 139-164.
- Hallaç, Ceren. "Platon'un Siyaset Felsefesinde Kadının Konumu". *Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2021.

Hanawalt, Barbara A. *The Wealth of Wives Wimen, Law, and Economy in Late Medieval*. London: Oxford University Press, 2007.

Haney, Kristine Edmondson. "The Immaculate Imagery in the Winchester Psalter". *The University of Chicago Press*, 20/1 (1988): 111-118.

Hattersley, Alan F. "Origin and Significance of Feudalism". *Wiley*. 3/3, (1914) : 137-140.

Hayne, Leonie. "Thecla and the Church Fathers". *Bill*. 48/3 (1994): 209-218.

Heaton, Herbert. *Avrupa İktisat Tarihi*, Çev. M. Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğuş, Ankara, Paragraf Yayınevi, 2005.

Heger, Paul. "Women in the Bible, Oumran and Early Rabbinici Literature(Book Subtitle): Their Status and Roles", *Brill*, (2014) :131-175.

Henry, L. Misbach. "The Balanced Economic Growth of Carolingian Europe: Suggestions for a New Interpretation". *The MIT Press*. 3/2 (1972): 261-273.

Herlihy, David. *The History of Feudalism*. New York: Macmillan Press 1970.

Hinck, Helmut, Bettina Bommersbach. *Cross-Border Representations of Revolt in the Later Middle Ages: France and England During the Hundred Years'War (1337-1453)* (kitap bölümü) Transcript Verlag, 2014.

Homeyer, C. G., *Des Sachsenspiegels*. Berlin: Friedrich-Wilhelms Üniversitesi, 1835.

Horowitz, Maryanne Cline. "The of God in Man: Is Woman Include?". *Cambridge University Press on behalf of the Harvard Divinity*. 72/3.4 (1979): 175-206.

Hourly History, *The Black Death A History From Beginning to End*, (2019),1-6.

Hoyt, Robert S. "The Two Levels of Feudalism". *University of Minnesota Press*. (1957).

İlal, Ersan. "Magna Carta".*İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 34/1-4,(1968): 210 – 242.

İpek, Nurcan. "Roma Hukukunda Hısımlık". *MÜHF-HAD*. 21/1 (2015): 167-203.

Karaimamoğlu, Tolgahan. "Kara Ölüm Veba Salgını ve Ortaçağ İngiltere'sine Etkileri". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 37 (2016): 592-599.

Kasminsky, E. A. "The Evolution of Feudal Rent in England from the XIth to the XVth Centuries". *Oxford University Press on behalf of The Past and Present Society*. 22/7 (1955): 12-24.

Katz, Marilyn. "Ideology and "The Status of Women" Ancient Greece". *Wiley for Wesleyan Universty* 31/4 (1992):70-97.

Kearney, Hugh. Britanya Adaları Tarihi, Dört Ulusun Tarihi: İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Galler Çev. Özgür Umut Hoşafçı, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2015.

Kinder, V. Hermann ve Werner Hilgemann. Dünya Tarihi Atlası Başlangıçtan Fransız Devrimi'ne Kadar, Çev. Leyla Uslu, Ankara, Odtü Yayıncılık, 2007.

Kisch, Guido. "Biblical Spirit in Mediaeval German Law". The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America. 14 (1939): 38-55.

Klyman, Cassandra M. "A Psychoanalytic Perspective of Women in the Bible" 64/1 (2014): 135-152.

Knowles, Adam. "The Gender of Silence: Irigaray on the Measureless Measure". Penn State University Press. 29/3 (2015): 302-313,

Kocadağ Çağlar, Emine. "Aristoteles'in Devlet Kuramında Kadın İmgesinin Yeri". Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Küçük, Abdurrahman, Günay Tümer, Mehmet Alparslan Küçük. Dinler Tarihi. Ankara: Berikan Yayınevi, (2017): 253-254.

Le Goff, Jacques. Ortaçağda Batı Uygarlığı, Çev. Hanife Güven, Uğur Güven, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2015.

Le Goff, Jacques Avrupa'nın Doğuşu, Çev. Timuçin Binder, İstanbul, Literatür Yayınevleri, 2008.

Le Goff, Jacques. Ortaçağ'da Entellektüeller, Çev. Ayşe Meral, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Leo J. Elders, The Ethics of St. Thomas Aquinas,(New York: Peter Lang, 2005), 13-31.

Lerner, Robert E. Standish Meacham, Edward Mcnall Burns. Western Civilizations Their History and Their Culture. London: W.W. Norton & Company. 1988.

Lindquist, Sherry C.M. "Gender". Studies In Iconography. 33 (2012): 113-130.

Longwell, Horace Craig. "Medieval and Modern Philosophy". Duke University Press on behalf of Philosophical Review. 37/1 (1928): 1-14.

Mackoy, Angus, David Ditchburn. Atlas of Medieval Europe, Routledge, London, 2002.

Mairey, Aude. "Gender and written culture in England in the Late Middle Ages". Editions Belin. 28 (2013): 264-288.

Marini, Margaret Mooney." Sex and Gender: What Do We Know?". Springer. 5/1 (1990): 95-120.

Massey, Marilyn Chapin. "Religion, Gender, and Ideology: A Historical Exploration". The University of Chicago Press. 67/2 (1987): 151-163.

Matthew, Donald. Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Ortaçağ Avrupası, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.

Matthews, Shelly. "Thining of Thecla: Issues in Feminist Historiography". Indiana University Press on behalf of FSR, Inc. 17/2 (2001): 39-55.

Maurois, Andre. İngiltere Tarihi, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul, Kanaat Kitapevi, 1933.

McClintock Fulkerson, Mary. "Sexism as Original Sin: Developping a Theacentric Discourse". Oxford University Press. 59/4 (1991): 653-675.

McCluskey, Colleen. "An Unequal Relationship between Equals: Thomas Aquinas on Marriage". Universty of Illinois Press on behalf of North American Philosophical Publications. 24/1 (2007): 1-18.

McEvedy, Colin. The Penguin Atlas of Medieval History. Penguen Books Ltd., 1964.

McFarlane, K.B. "War, The Economy and Social Change: England and The Hundred Years Wars". Oxford University Press on behalf of The Past and Present Society. 22 (1962): 3-18.

McGrade, A.S. Medieval Philosophy. New York: Cambridge University Press:2007.

Mercan, F. Özden. "İn Muliere Exhibeas Virum": Women, Power and Authority in Early Twelfth-Century Anglo-Norman Chronicles". Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2007.

Misbach, Henry L. "The Balanced Economic Growth of Carolingian Europe: Suggestions for a New Interpretation". The MIT Press. 3/2 (1972): 261-273.

Orhun, Murat. "Justinaus'un Hukuk Reformasyonu". International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic. Vol/ 10-5 (2015) :267-284.

Ormrod, W.M. "The Peasants's Revolt and the Government of England". Cambridge University Press on behalf of The North American Conference on British Studies. 29/1 (1990): 1-30.

Özcan Elçi, Dicle. "Batı ve Doğu Mitolojilerinde Kadın İmgesi: Tanrıçalar". Atlas International Refereed Journal On Social Sciences. 4/11 (2018): 826-840.

Palmer, R.R., Joel Colton. A History of The Modern World. New York: ALFRED A KNOFF PUBLİSHER, 1963.

Paolella, Christopher. Human Trafficking, in Medieval Europe Slavery, Sexual Exploitation, and Prostitutiom, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2020.

Pirenne, Henri. Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Pringsheim, Fritz. "The Inner Relationship between English and Roman Law". Cambridge University Press on behalf of Editorial Committee of the Cambridge Law Journal. 5/3(1935): 347-365.

Pryce, Huw. "Lawbooks and Literacy in Medieval Wales". The University of Chicago Press. 75/1 (2000): 29-67.

Radin, Max. "The Myth of Magna Carta". The Harvard Law Review Association. 60/7 (1947): 1061-1073.

Rao, H. Krishna. "John Wycliffe". The Indian Journal of Political Science. 3/4 (1942): 372-379.

Reily, Kevin. Readings In World Civilizations-Volume I The Great Traditions. New York: St. Martin's Press, 1995.

Reynolds, Susan. Fiefs and Vassals. Oxford: Clarendon Press, 2001.

Robert, J.M. Avrupa Tarihi, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 2010.

Roded, Ruth. "Jewish and Islamic Religious Feminist Exegesis of the Sacred Book: Adam, Women and Gender". Indiana University Press. 29: (2015): 56-80.

Rubin, Miri, Walter Simons. Christianity in Western Europe c.1100-c1500. New York: Cambridge University Press, 2009.

Runciman, Steven. Haçlı Seferleri Tarihi III. Cild, Akkâ Krallığı ve Daha Sonraki Haçlı Seferleri, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Saint Augustinus, İtiraflar, Çev. Dominik Pamir, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.

Sarfatti, M. "Roman Law and Common Law: Forerunners of Geberal Unification of Law". Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comprative Law. 3/1 (1954): 102-115.

Schechter, Frank I. "Popular Law and Common Law in Medieval England". Columbia Law Review Association, Inc., 28/1, Yıl: (1928): 269-299.

Schlauch, Margaret. "The Revolt of 1381 in England,". Guilford Press. V4/4 (1940): 414-432.

Scott, Kieran. "Remembering Mary Magdale". The Furrow. 59/10 (2008): 577-579.

Scroggs, Robin. " Paul and the Eschatological Women". Oxford University Press. 40/3 (1972): 283-303.

Seltman, Charles. "The Status of Women in Athens". Cambridge University Press on behalf of The Classical Association. 2 /3 (1955):119-124.

Senn, Mark A. "English life and Law in the Time of the Black Death". Probate and Trust Journal. 38/3 (2003): 507-588.

Sheehy, Helen. "The Bible, Morality and Women". 36/9 (1985): 556-563.

Sherman, Charles P. "The Romanization of English Law". The Yale Journal Company, Inc. 23/4 (1914): 318-321.

Sherman, Charles P. "A Brief History of Medieval Roman Canon Law in England". University of Pennsylvania Law Review and American Law Register. 68/3 (1920): 233-258.

Sherman, Charles P. "The Romanization of English Law". The Yale Law Journal Company, Inc., 23/4 (1914): 318-329.

Shlapentokh, Vladimir, Joshua Woods. Feudal America: Elements of the Middle Ages in Contemporary Society. (Chapter Title) Amerika: Penn State University Press, 2011.

Skirbekk, Gunnar, Nils Gilje. Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi. Kesit Yayınları, 2001.

Slavin, Philip. "Market Failure During The Great Famine In England and Wales (1315-1317)". Oxford University Press on behalf of The Past and Present Society. 222 (2014): 9-49.

Sly, Dorothy I. "Biblical Women (I): Eve". (kitap bölümü) Brown Judaic Studies. 91-110.

Smith, Beverley. "Magna Carta and the Charters of the Welsh Princes". Oxford University Press. 99/391 (2015): 344-362.

Sriram, K. "Roman Impact on Common Law: Legend or Legacy?". Student Advocate Committee. 16 (2024): 25-45.

Stafford, Pauline. "Women and the Norman Conquest". Cambridge University Press. 4 (1994): 221-249.

Stephenson, Carl. "The Origin and Significance of Feudalism". Oxford University Press on behalf of the American Historical Association. 46/4, (1941): 788-812.

Stone, David. "The Impact of Drought in early fourteenth Century England". Wiley on behalf of the Economic History Society. 67/2 (2014): 435-462.

Sullivan, Richard E. "The Carolingian Age: Reflections on Its Place of the Middle Ages". The University of Chicago on behalf of the Medieval Academy of America. 64/2, 1989: 267-306.

Şahin, Büşra. "Ortaçağ Yazınsal Ürünlerinde Toplumsal Cinsiyetin İzleri". Esogü Tarih Dergisi. 4/1, (2021) 1-18.

Tamanaha, Brian Z. On the Rule of Law History, Politics, Theory. New York: Cambridge University Press, 2004.

Tanilli, Server. Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II. Cilt Ortaçağ: Feodal Dünya. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009

Tanilli, Server. Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Ortaçağ: Feodal Dünya, C.II. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Tarsuslu Elçi Pavlus İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2009.

Thompson, James Westfall. " German Feudalism". Oxford University Press. 28/3 (1923): 440-474.

Topcan, Özlem. "Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerine Feminist Yaklaşım" Yüksek Linasans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Topuz, Metin. "Kötülük Kavramı Hakkında Üç Perspektif: Augustinus, Kant, Nietzsche". Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Umar Ali, Rabia. "Medieval Europe: The Myht of Dark Ages and Impact of Islâm". International Islâmıc University. 51/2 (2012): 155-168.

Ülgen, Pınar. " Ortaçağ Avrupa'sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış", Mukaddime, S:1 (2010): 1-18.

Vern L. Bullough, "Medieval Concepts of Adultery". Scriptorium Press.7/4 (1997): 5-15.

Vinogradoff, Paul. Ortaçağ Avrupasında Roma Hukuku. Ankara: Göçebe Yayınları, 1997.

Ward, Jennifer. Women in England in the Middle Ages. Hambledon Continuum, 2006..

Ward, Jennifer. Women of The English Nobility and Gentry 1066-1500. Oxford: Manchester University Press. 1995.

Ward, Jennifer. Women of the English Nobility and Gentry 1066-1500. Manchester University Press, 1996.

Webb, Diana M. "Women And Home: The Domestic Setting of Late Medieval Spirituality". Cambridge University Press. 27 (1990): 159-173.

Wells, Jess. Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahişeliğın Tarihi, Çev. Nesrin Arman, İstanbul, Pencere Yayınlar, 1997.

Wilkinson, B. The Later Middle Ages İn England 1216-1485. Routledge, 2013

Wilkinson, B. “The “Political Revolution” of the Thirteenth and Fourteenth Centuries in England”. The University of Chicago Press on behalf of the Medieval Academy of America. 24/4 (1949): 502-509.

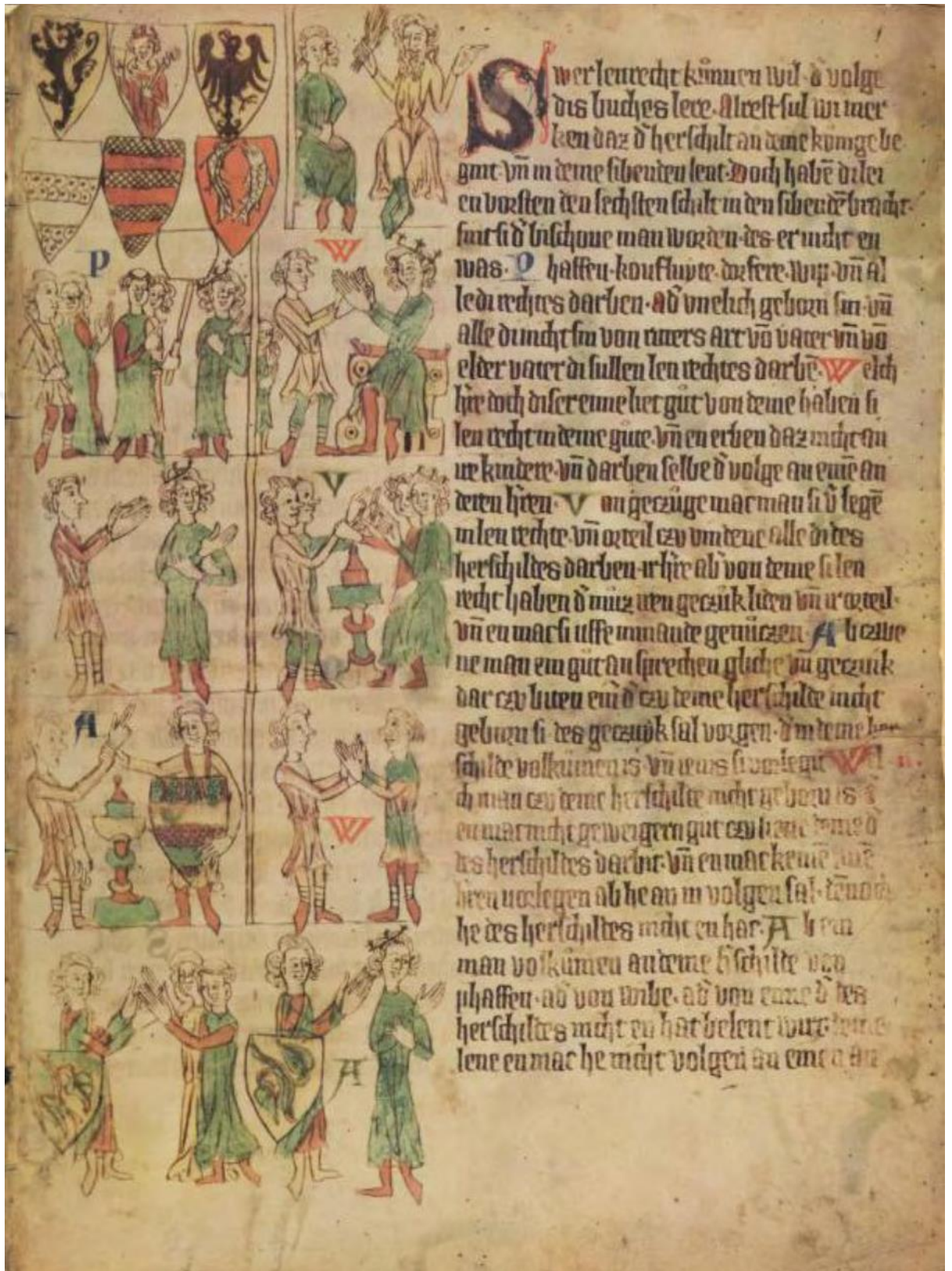
Woodbine, George E. “The Roman Element in Bracton’s De Adquirendo Rerum Dominio” The Yale Journal Company, Inc. 31/8 (1922): 827-838.

Yavaş, Halil. “Geç Ortaçağ İngiltere’inde Bir Devrimci Hareket: 1381 Köylü İsyanları”. Ortaçağ Araştırma Dergisi. 3/1 (2020): 11-14.

Yin, Ruijuan. “The Knights in the Middle of England”, Review of European Studies. 1/2, (2009): 91-92.

Ziegler, Vickie. “The Saxon Mirror: A “Sachsenspiegel” of the Fourteenth Century by Maria Dobozy”. The University of Chicago Press, 76/3 (2001): 716-717.

EKLER

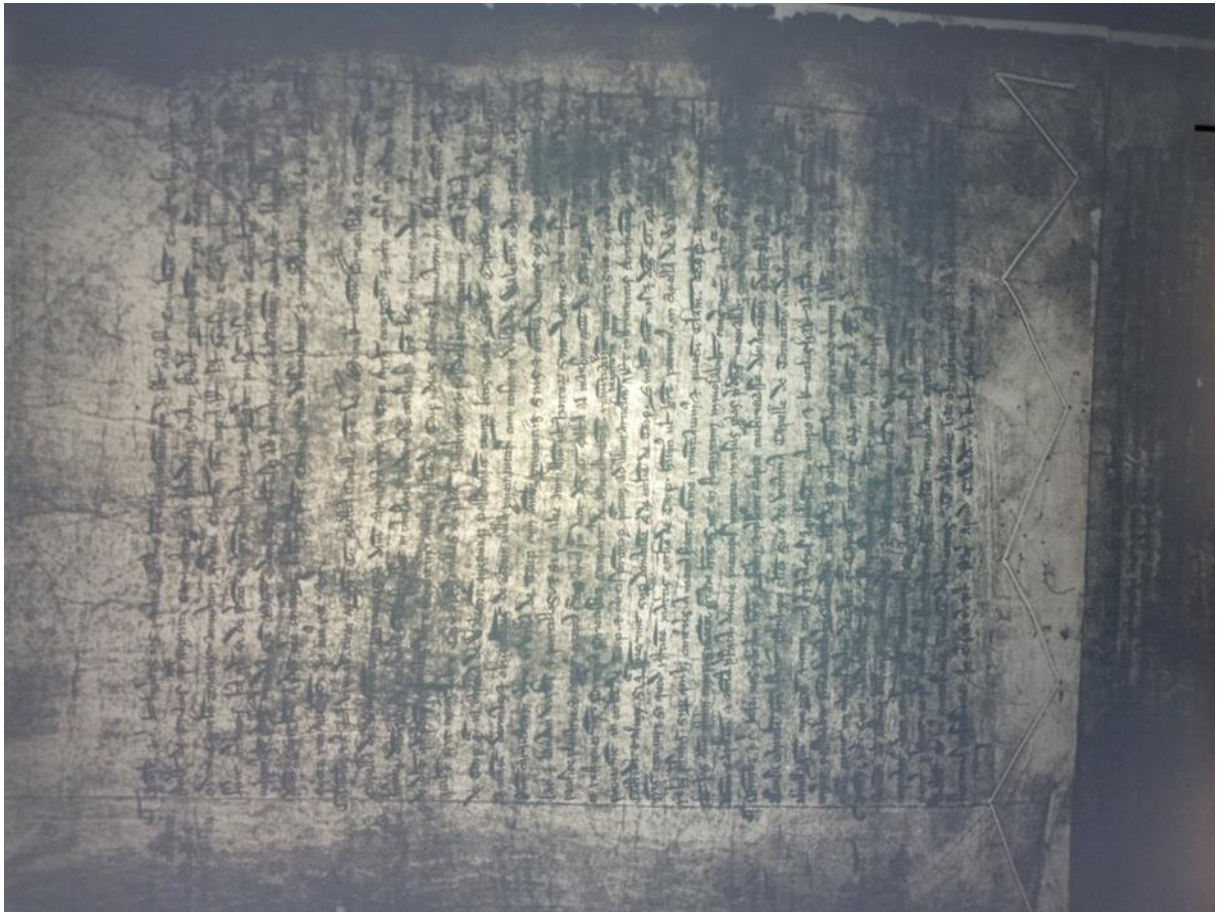

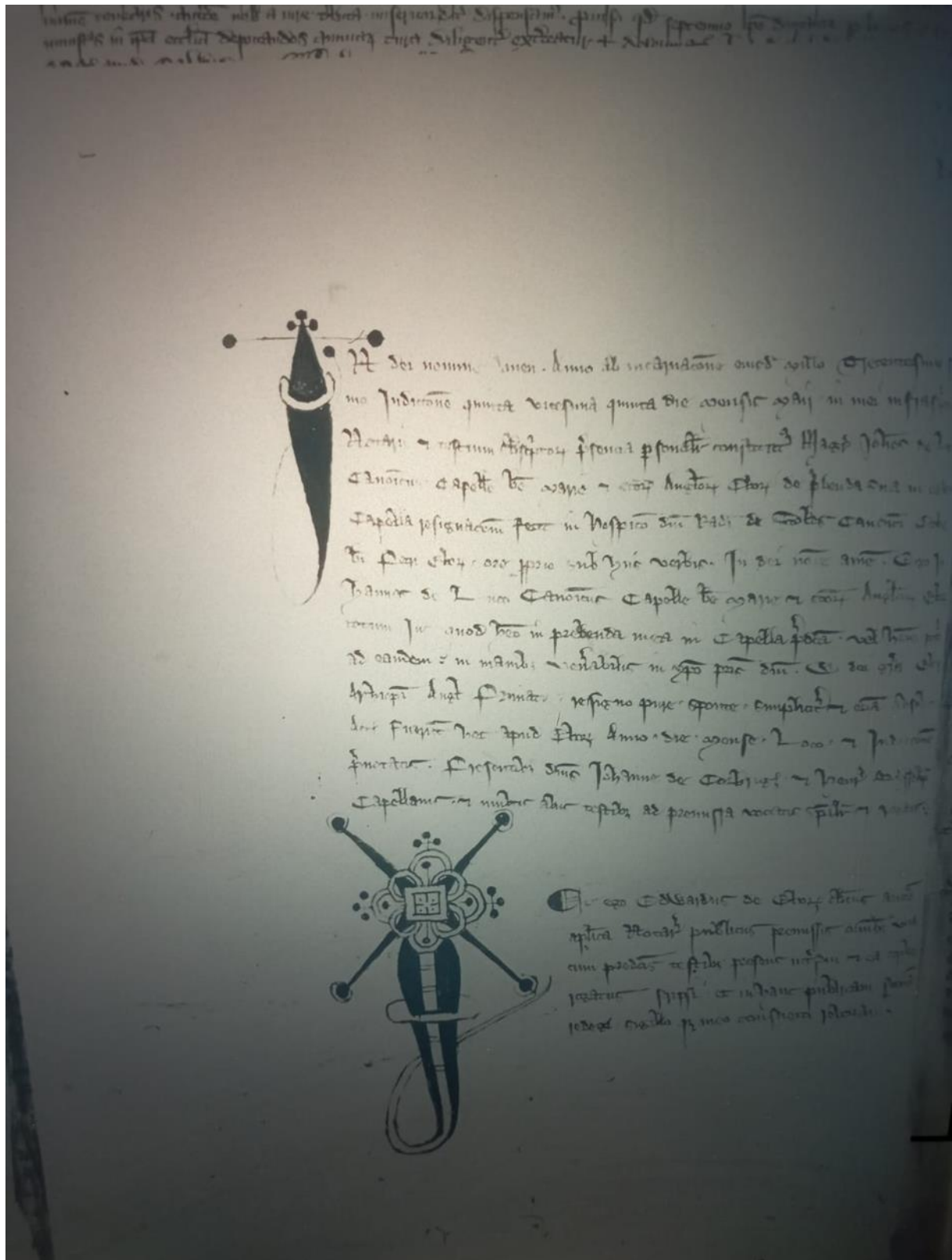

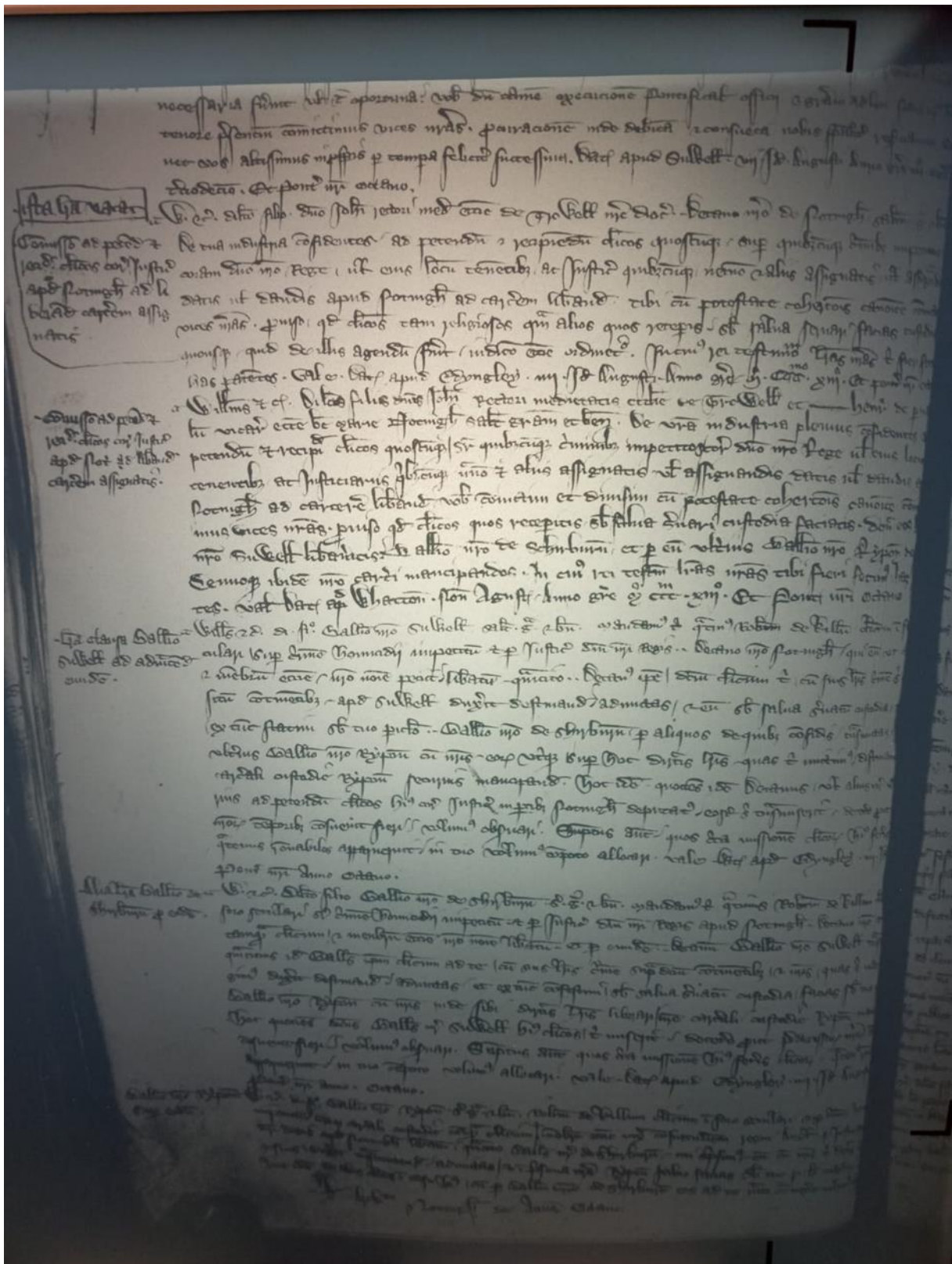

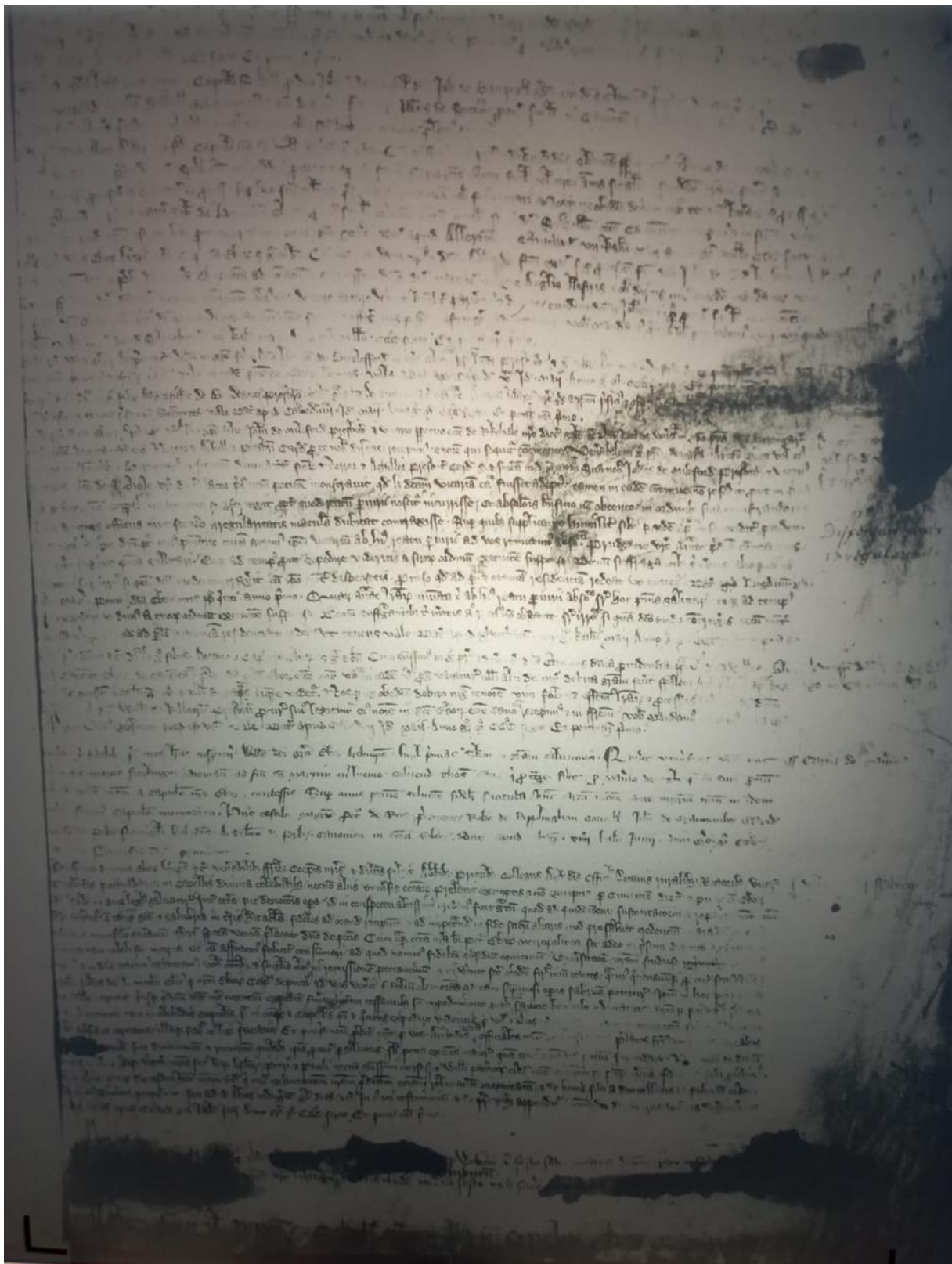

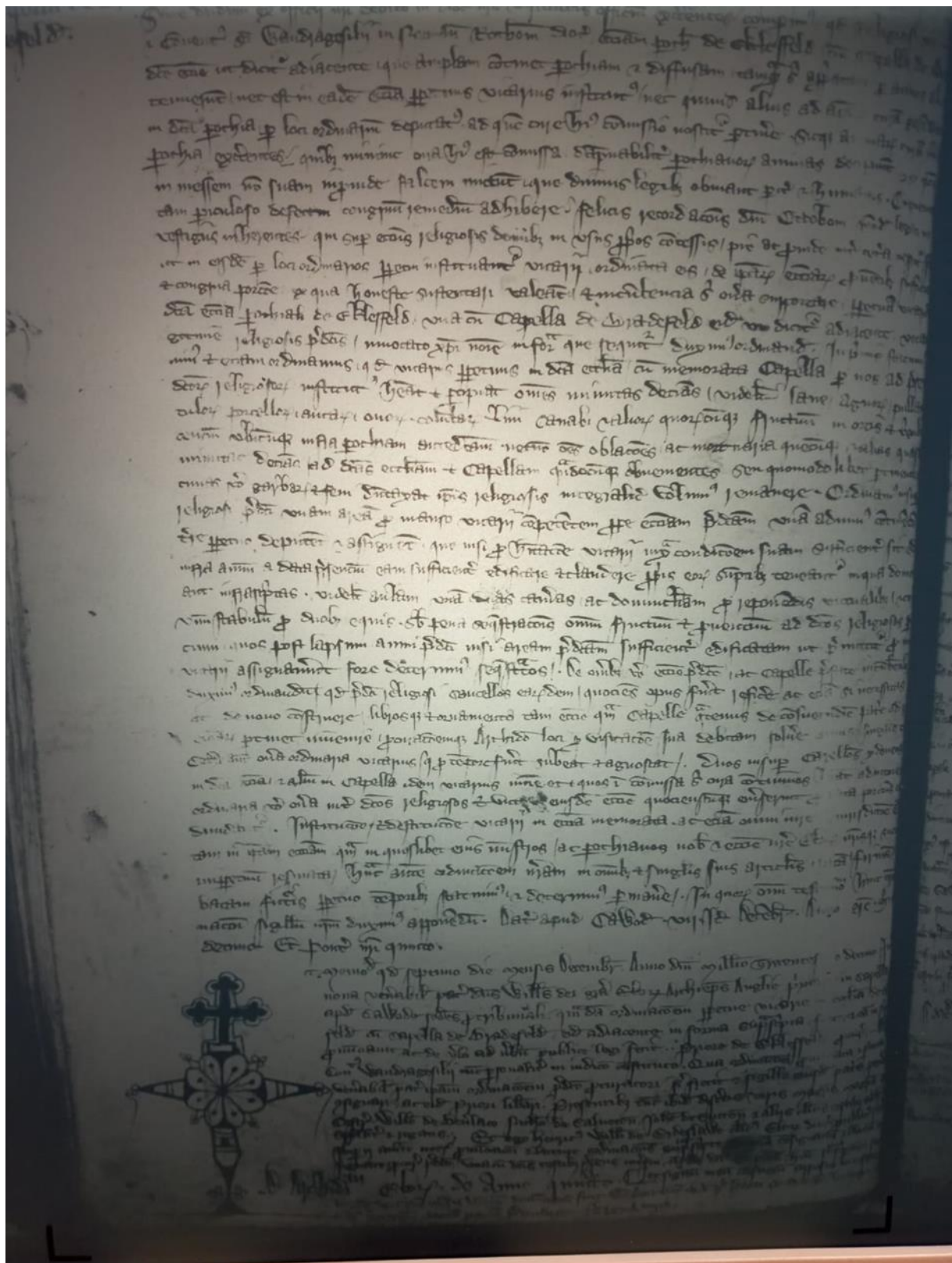

BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI

13. VE 14. YÜZYILLAR ARASINDA İNGİLTERE FEODAL TOPLUMUNDA KADIN

ORJİNALLİK RAPORU

% 7	% 6	% 5	% 5
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	ebible.org İnternet Kaynağı	% 1
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
3	ebin.pub İnternet Kaynağı	<% 1
4	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
5	archive.org İnternet Kaynağı	<% 1
6	vesture.eu İnternet Kaynağı	<% 1
7	ia801804.us.archive.org İnternet Kaynağı	<% 1
8	Submitted to Öğrenci Ödevi	<% 1
9	dokumen.pub İnternet Kaynağı	<% 1
10	www.besiktaskilisesi.net İnternet Kaynağı	<% 1
11	Submitted to University of Wales Swansea Öğrenci Ödevi	<% 1
12	ia904701.us.archive.org İnternet Kaynağı	<% 1